İslâm âlimleri Ansiklopedis

ONÜÇÜNCÜ CİLD

İçindekiler Tablosu

SA’DÜDDÎN-İ KAŞGÂRÎ

Türkistan’da yetişen evliyânın büyüklerinden, Kaşgarlı olup, Nizâm-ı Hâmûş’un talebesi ve Molla Câmî’nin hocasıdır. 860 (m. 1456) senesinde vefât etti.

Sa’düddîn’in babası, ticâret yapmak için kervanlarla uzak memleketlere giderdi. Babası, küçük yaşdaki Sa’düddîn’i, çeşitli ülkeleri görüp, bilgi edinmesi için yanında götürürdü. Oğlunun iyi yetişmesi için hiçbir fedâkârlıktan çekinmezdi. Sa’düddîn, babasının verdiği din terbiyesi ile büyütülüyor, etrâfına örnek bir kimse olacak şekilde yetiştiriliyordu. Bir defasında, oniki yaşında bulunan Sa’düddîn, babası ile ticâret için sefere çıkmıştı. Bir kervansarayda konakladılar. Sa’düddîn, kervansarayın kapısında otururken, oraya bir grup tüccâr gelip, konuşmağa başladılar. Aralarındaki hesabı görebilmeleri için, birbirlerine bağırıp çağırmaları, uzun zaman devam etti. Derken çekişmeğe başladılar. Tüccârların bu hâlini seyreden Sa’düddîn, birden ağlamaya başladı. Tüccârlar, çocuğun hiçbir sebep yokken ağlamasına hayret edip sebebini sordular. Onların bu sorusuna Sa’düddîn; “Sizin yüzünüzden ağlıyorum. Sabahtanberi buradayım, dünyâ hırsı yüzünden kavga edip duruyorsunuz. Bir ân için olsun, Allahü teâlânın ismini anıp O’ndan bahsetmediniz. O’nun emir ve yasaklarından hiç konuşmadınız. Size acıdığım için ağlıyor, Cehenneme düşmemeniz için de duâ ediyorum” dedi. Tüccârlar, çocuğun bu hâline hayran oldular ve hepsi yaptıklarına tövbe edip, helâlleşerek işlerini bitirdiler.

Bu hâdiseyi işiten Sa’düddîn’in babası, oğlunun ileride büyük bir insan olacağını anlayıp, her fedâkârlığa katlanarak okutmağa başladı. Sa’düddîn, üstün zekâsı ile kısa zamanda; tefsîr, hadîs, fıkıh gibi naklî ilimleri ve zamanın fen bilgilerini öğrendi. Bu ilimlerde derin âlim oldu ve kitaplar yazdı. Bu arada nefsini terbiye etmek için uğraşıyor, bir mürşide talebe olmak ihtiyâcını hissediyordu. Nihâyet Nizâm-ı Hâmûş hazretlerinin ismini işitip, huzûruna gitti. Kendisini talebeliğe kabûl etmesi için yalvardı. Talebeliğe kabûl olununca, çok sevinerek şükür secdesine kapanan Sa’düddîn-i Kaşgârî, hocasının her emrini hemen yapar, hizmetiyle şereflenmeye can atardı. Burada da gayreti ile, kısa zamanda Nizâm-ı Hâmûş’un en önde gelen talebesi oldu. Hocasının sohbetleriyle olgunlaşıp yetişti ve halîfesi, vekîli olmakla şereflendi.

Sa’düddîn-i Kaşgârî anlattı: “Hocam Nizâm hazretlerinin sohbetiyle yıllarca şereflendikten sonra birgün, hacca gitme arzusu bende çok fazlalaştı. Hocama durumu anlattım ve izin istedim. Bana buyurdu ki: “Bu sene hacca giden kâfilelerin içine ısrarla baktığım hâlde seni göremiyorum.” Bu söz üzerine “Peki” dedim. Fakat üzüldüğümü anlayınca da; “Üzülme! İnsâallah, birgün elbette gitmek nasîb olacak. Sen, yine de gördüğün rü’yâları Şeyh Zeynüddîn’e gidip anlat, o sana gereken cevâbı verir” diye de emrettiler. Ben yine, “Başüstüne efendim” diyerek Zeynüddîn Efendiye gittim. Zeynüddîn Hafi, Horasan’da meşhûr olan bir hoca idi, pekçok talebeleri vardı. Zeynüddîn hazretlerine durumumu ve gördüğüm rü’yâları anlatarak, hacca gitmek arzumu bildirdim. Zeynüddîn Efendi; “Sa’düddîn! Buraya kadar yorulup gelmişsin. Artık burada bizim yanımızda kal ve bizim talebemiz ol” dedi. Ben de, “Efendim! Benim hocam var ve hayattadır. Bir kimsenin üstadı var iken başka birine bağlanması uygun mudur?” dedim. Bu suâlime de; “İstihâre ediniz” diye cevap verdi. Ben; “Kendime güvenim olmadığı için, yapacağım istihâreye de i’timâd edemem” dedim. Zeynüddîn Efendi ısrar ile; “Sen istihâre et, biz de eder neticeye varırız” dedi. O gece istihâre namazı kıldım ve cenâb-ı Hakka duâ ederek uyudum. Rü’yâmda, Silsile-i âliyye isimli âlim ve evliyânın pekçoğu Hirat’a ziyârete gelmişler. Zeynüddîn Efendi de orada idi. O velîlerin, Zeynüddîn Efendiye karşı hâlleri soğuk idi. Kendi aralarında konuşuyorlar, ona hiç iltifât etmiyorlardı. Gece uyandığımda anladım ki bir kimsenin üstadı var iken başkasına bağlanması uygun değildir. Sabah olunca, Zeynüddîn Efendiye gittim. Daha ben konuşmaya başlamadan; “Yol birdir. Bütün yollar aynı noktaya çıkar. Sen yine eski yoluna devam et Eğer bir müşkilin olursa, bizden yardım isteyebilirsin. Sana yardıma hazırız” dedi. Meğer o da gece rü’yâsında, gayet büyük ve heybetli bir ağacın dalını kesmeye çalışmış, fakat bir türlü başaramamış. Bu rü’yâsına dayanarak, sabahleyin ben daha konuşmaya başlamadan böyle söylemiş. Böylece hem o sene hacca gidemedim, hem de hocamın kıymetini ve büyüklüğünü, her sözünün hikmetli olduğunu yakînen anladım. Derhâl hocamın huzûruna dönerek, hizmetine dört elle sıkıca sarıldım. Uzun bir zaman geçti. Hocam birgün bana; “Sa’düddîn! Senin hacca gitmenin zamanı geldi. Orada bize de duâ et. Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) bizim için de şefaat dileğinde bulunup hürmetimizi arz et. Yolculuk esnasında, bir başkasına Allahü teâlânın kahrı senin vâsıtanla

tecelli ederse, sakın bu gücü kullanayım deme!” buyurdu. Ben de; “Başüstüne efendim!” diyerek, hazırlığımı yaparak yola koyuldum. Hac vazîfelerimi yaptım. Geri dönüş yolculuğumda, hocamın haber verdiği hâl, bende zuhur etmeye başladı. Yanıma yaklaşan birini görsem, gözlerimden çıkan bir şua ile o kimse ânında kendinden geçer, bayılırdı. Eğer yanıma gelse helak olabilirdi. Bu hâl bende meydana çıkınca, insanlardan kaçmaya başladım. Yanıma gelmeye çalışanlara uzaktan işâret ederek, yanıma gelmemelerini tenbîh ederdim. Bu hâl benden gidinceye kadar, bir yere gizlenip, hiç dışarıya çıkmadım. Böylece hocamın kerâmetleriyle, insanlara zararlı olacak bir hâlimden kurtulmuş oldum.”

Sa’düddîn-i Kaşgârî anlattı: “Murâkabeyi kendi iç âlemime dönüp kontrol etmeyi kediden öğrendim. Birgün bir kedinin, deliğin başında kılını dahî kıpırdatmadan beklediğini gördüm. Geriden ta’kib etmeye başladım. Kedi deliğin ağzında, farenin çıkmasını saatlerce hareketsiz bekledi. Bu sırada kendi kendime; “Ey kendisine dahi bir faydası olmayan Sa’düddîn!” Bir kedi, maksadına kavuşmak için bu kadar dikkatli olursa, sen kalbini temizleyip, Rabbinin emirlerini yapmak ve yasaklarından kaçmakta niçin dikkatli olmazsın. Yazıklar olsun sana ey nefsim!” demekten kendimi alamadım. O günden sonra, bir ân dahi Rabbimi hatırımdan çıkarmadım.”

Sa’düddîn-i Kaşgârî’nin ileri gelen talebelerinden Mevlânâ Alâeddîn anlattı: “Hasta idim. Hocam ziyâretime gelmiş idi. Yatağımın kenarına oturup, sesli olarak benim üzerime Kur’ân-ı kerîm okudu. Sonra sessizce başını önüne eğerek murâkabe etmeye başladı. O sırada odamın tahtadan yapılmış tavanındaki bir delikten bir miktar toprak, hocamın başına saçıldı. Toprağın bir fare tarafından atıldığı belli idi. Hocam, bu hâle önce birşey demedi. Bu hâl üç defa tekrar edince, Sa’düddîn-i Kaşgârî başını yukarı kaldırarak; “Ey edebsiz fare!” deyip dışarı çıktılar. Bu durum beni oldukça üzdü. “Bu fare, Allahü teâlânın evliyâsı olan bu mübârek zâtı incitti. Dur bakayım bunun sonu neye varacak? Bu fareye gazâb-ı ilâhî gelecek ama nasıl?” diye düşünmeye başladım. Biraz sonra o deliğin kenarında bir kedi peyda oldu, beklemeye başladı. Yine aşağıya toprak dökmeye gelen fareyi bir ânda yakalayıp öldürdü. Yine beklemeye devam etti. Biraz sonra bir fare daha geldi. Onu da öldürdü. Bu şekilde o gün akşama kadar tam onsekiz fareyi o delikte öldürdü.”

Sa’düddîn-i Kaşgârî’yi çok sevenlerden Pîr Ali anlattı: “Kaftancılık yapardım. Dükkânımda birgün çalışırken, vergi me’mûru geldi. Bir sürü hesap yapıp, sonunda benden öyle bir meblâğ istedi ki, onu ödemeğe gücüm yetmezdi. Bu verginin fazla olduğunu, benim san’atıma göre çok istendiğini anlatmak istedimse de kabûl ettiremedim. Me’mûr, bana hakaret etmeye başladı. Bu sırada hocam Sa’düddîn hazretleri dükkâna geldi. Me’mûru dinlemeğe başladı. Me’mûrun gittikçe hiddeti artıyordu. Hocam geldiği için, edebimden hiç cevap veremiyordum. Bir ara hocam me’mûrun yanına yaklaşıp; “Me’mûr bey! Lütfen dilinizi tutunuz. Kötü söz söylemeyiniz!” buyurarak, elini me’mûrun omuzuna koydu. O ânda, sanki tonlarca bir ağırlık adamın üzerine konmuş gibi me’mur yere yıkılıp, bayıldı. Bir müddet sonra hocam merhamet ederek, cemâl nazarıyla me’mûra baktı. O teveccühten sonra, me’mûr kıpırdamaya, kendine gelmeye başladı. Ayıldığında, büyük bir saygıyla hocamdan özür dilemeğe başladı. Hocam da onu affetti. Bu me’mûr, daha sonra hocamın yakın talebelerinden oldu.”

Yine Pîr Ali anlattı: “Hanımım üç aylık hâmile idi. Hanımım, haberim yok iken çocuğu düşürmek için ba’zı çârelere başvurmuş. Fakat başvurduğu çâreler tam tersine netice verince, hanımım sancılar içinde kıvranmaya başlamış. Eve vardığında, vaziyeti hiç iç açıcı değildi. Başına, yakın akraba ve komşular gelmiş ağlıyorlar, ma’neviyâtını daha çok bozuyorlardı. Benim de yapacağım bir tedbir yok idi. Hemen mübârek hocamın huzûruna gittim. Yanında bir takım yüksek rütbeli kimseler vardı. Hiçbir şey söylemeden, bir kenarda beklemeye başladım. Bir müddet sonra o kimseler yanından ayrılıp gitti. Yalnız kaldığımızda, ben daha birşey konuşmadan hocam; “Hanımınıza gidip deyiniz ki; “Bu işi daha önce yine yapmak istemiştin. O zaman seni affetmiştik. Şimdi de affediyoruz. Eğer bir daha yapmak istersen, senin için kurtuluş yoktur.” Hocamın kurtuluş müjdesini duyunca ferahladım. Müsâade alarak eve koştum. Evde durum bir ânda iyiye dönmüş, hanımım iyileşmişti. Hanıma durumu anlattım. Dedi ki: “Hocamız doğru buyurmuş. Daha önce yine böyle bir iş yapmış ve ölümden kurtulmuştum. Demek ki hocamızın himmeti bereketiyle kurtulmuşum. Şimdi de bir ânda iyileştiğimi hissettim. Hocamızın büyüklüğü karşısında yaptığım bu işten dolayı utanıyorum. Artık böyle bir iş yapmaktan cenâb-ı Hakka sığınırım” dedi.

Sa’düddîn-i Kaşgârî’nin talebelerinden Alâeddîn anlattı: “Birgün memleketimde bulunan anne ve babamdan mektûp geldi. Beni evlendirmek için bir kız bulduklarını, acele gelmem îcâbettiğini yazıyorlardı. Fakat böyle bir da’veti annem-babam yaptığı için üzüldüm. Bir ara hocam beni üzgün görünce sebebini sordu. Durumu anlatınca; “Madem ki annen ve baban çağırıyor, hemen gidiniz” buyurdu. Hocama veda ederek memleketime gittim. Söyledikleri kızla evlendim. Annem ve babam beni senelerce bırakmadılar. Hocamdan ayrı kalmanın üzüntüsü çok fazla idi. Buna rağmen hergün hocamı hatırlar, gözlerimi yumup onu düşünürdüm. Bu yönden hiç gaflete düşmüyordum. Memlekette, ne hikmet ise hükümet memuru bizi sık sık rahatsız ediyor, daha doğrusu zulm ediyordu. Zulümde aşırı gittiği birgün; “İmdâd yâ mübârek hocam! Allahü teâlânın izniyle himmetinizi istirhâm ediyorum!” diye hocamdan yardım istedim. O gece rü’yâmda hocamı gördüm. Elinde bir yay ile ok vardı. Bir ara karşıdan o zâlim me’mûrun geldiğini gördük. Hocam hemen elindeki oku yaya yerleştirip memura fırlattı. Ok, o zâlimin göğsüne saplandı. Uyandığımda artık bu zâlimden kurtulacağımı anladım. O günden sonra me’mûr bize gelmez oldu. Araştırdığımda, ânî olarak felç geçirdiğini ve artık yerinden kımıldayamaz hâle geldiğini öğrendim. Her zaman olduğu gibi, şimdi de hocamın yüzlerce kilometre uzaktaki bir himmeti ile kurtuldum.”

Alâeddîn, memleketinde, başına gelen başka bir hâdiseyi de şöyle anlattı: “Birgün yüksek bir ağacın üzerine meyve toplamak için çıkmıştım. Bir ara ayağım kaydı, dengemi kaybettim ve düşmeğe başladım. O ânda hocam hatırıma geldi ve; “Yâ hocam, himmet!” dedim. Daha yere düşmeden bir elin beni sıkıca kavradığını ve yavaşça yere bıraktığını gördüm. Ayağa kalktığımda beni kurtaran eli görmek için etrâfıma çok bakındığım hâlde göremedim. Yine hocamın imdâdıma yetiştiğini anladım. Sonra anne ve babama giderek, hocama gitmek üzere izin vermeleri için çok yalvardım. Hâlime acıdılar. Müsâade ettiler. Hemen eve gittim. Zevcem ve çocuklarımla helallaşıp yola koyuldum. Hocama bir ân önce kavuşmak için yollardan uçar gibi gittim. Huzûruna geldiğimde, başımdan geçenleri daha anlatmadan: “Zâlimlere yaptığımız muâmele ile mazlûmlara yaptığımız muâmele elbette farklıdır” diyerek kerâmetlerini izhâr ettiler.

Yine talebesi Alâeddîn anlattı: “Sadüddbi hazretlerine yeni talebe olmuş idim. Arabî, mantık, kelâm, fıkıh gibi derslere ara verip, tasavvuf üzerinde çalışmamı emrettiler. “Başüstüne” deyip kendimi tasavvufa verdim. Fakat o sıralarda hadîs ilmi üzerinde bir hocadan ders alıyordum. Kendi kendime; “Hadîs ilmini okumak herhalde hocamın bu emri dışındadır, bunu öğrenebilirim” diye içimden geçti. Kitabı bitirmeye karar verdim. Bu kararımdan sonra, kitabı okutan hocanın yanına gitmek üzere evimden çıktım. Kapıdan çıkar çıkmaz, sanki ayaklarıma kalın zincirlerle büyük bir ağırlık bağlamışlar gibi adım atamadım. Ayaklarımı kaldırmak için sarfettiğim gayretlerden ter içinde kaldım. Ayaklarımı sürükleye sürükleye yürümeye başladım. Yolda bir köprü vardı. Oraya yaklaşırken şiddetli bir fırtına çıktı. başımdan takyemi alıp götürdü. Gözüme kum tanecikleri kaçtı. Dehşet içinde kaldım. Gitmekten vazgeçtim. Geriye döner dönmez fırtına kesildi, ayaklarımdaki ağırlık kayboldu ve başımdan uçup giden takyem önüme geldi. Hayret ettim. Anladım ki, bu iş hocamın emrine muhaliftir. Derhâl hocamın huzûruna koştum. Onu câmide murâkabe ederken buldum. Beni görünce gülümseyerek; “Söz dinleyen kurtulur” buyurdular.”

Yine çok sevilen talebesi Alâeddîn anlattı: “Hocam Sa’deddîn hazretlerine teslim olmuş, onun hizmetiyle şerefleniyor, dertlere derman olan sohbetlerini can kulağı ile dinliyordum. Birgün, tasavvufta kabz hâli denilen müthiş bir sıkıntıya düştüm, bunalmaya başladım. Kalbim kararmaya başladı. Gönlüme, söylenmeyecek derecede kötü şeyler geliyordu. Beni gökyüzünden atıp parça parça etseler de, bunlar hatırıma gelmese diyordum. Çaresiz kaldım. Durumumu hocama anlatmak için huzûruna vardım. Daha birşey konuşmadan, bir eliyle göğsümden diğer elinin şehâdet parmağıyla da ensemden bastırdı. O anda, hocamın kerâmeti olarak öyle müthiş birşey oldu ki, gönlümdeki bu düşünceler silindiği gibi, kalb gözüm açılıp, melekler alemini görmeye başladım. Elhamdülillah bendeki o sıkıntı kayboldu. Hocamın himmetiyle bu derdimden kurtuldum.”

Tasavvufun yüksek hakîkatleri ile ilgili, işitip de anlıyamadığı ba’zı mes’elelerde müşkili olan bir kimse, müşkilini halletmek için bir rehber arıyordu. Diyar diyar dolaştığı hâlde, bir yol gösterici bulamadı. Birgün yolu Sa’düddîn-i Kaşgârî hazretlerinin bulunduğu şehre geldi ve bir câmideki hocaya durumunu anlatıp; “Bu derdime çare olacak bir rehber arıyorum. Bu şehirde derdimin dermanı olacak Allahü teâlânın evliyâsından bir kimse var mıdır?” diye sordu. O da Sa’düddîn-i Kaşgârt’yi tavsiye edip, huzûruna götürdü. O kimse, Sa’düddîn-i Kaşgârî’ye daha birşey anlatmadan, onun

teveccühleri, bakışları ile gönlünde birşeyler olmaya başladığını hissetti. İşitip de anlayamadığı şeyleri, şimdi görüyordu. Yakîni, arttı. Sa'düddîn-i Kaşgârî'nin büyüklüğüne hayran oldu ve edeble elini öpmek için eğildiğinde; "Talebeniz olmakla şereflenmek istiyorum" diyebildi. Sa'düddîn-i Kastfârî; "Kabûl ettim" buyurarak, elini öptürdü. O kimse böylece, Sa'düddîn-i Kaşgârî'nin bir teveccühü ile derdine derman buldu ve hakikî saadete kavuştu.

Sa'düddîn-i Kaşgârî hazretleri buyurdu ki: "Ey talebelerim! Biliniz ki, Allahü teâlâ bu kadar azamet ve büyüklüğü ile bizlere gayet yakındır. Bu sözü anlayamazsanız da, böylece i'tikâd edip inanmalısınız. Size lâzım olan odur ki, tenhâda ve açıkta edebi gözetiniz. Evinizde tek başınıza olduğunuz zaman dahi, ayağınızı uzatmayınız. Her ân Allahü teâlânın sizi gördüğünü biliniz ve ona göre hareketlerinizi düzenleyiniz. Kendinizi, zâhir ve bâtın edebi ile süsleyiniz. Görünüşteki zâhir edeb; Allahü teâlânın emirlerini yapmak, yasaklarından kaçınmak, dâima abdestli bulunmak, istiğfar eylemek, az söylemek, her işin inceliğini titizlikle yapmak, İslâm âlimlerinin eserlerini okumak gibi husûslardır. Bâtın edebi ise; yabancılarla düşüp kalkmamak, dünyâya bağlanmamak, Allahü teâlâyı unutturacak her türlü işten uzaklaşmaktır."

"Bir insanda bir kalb vardır. Oraya sâdece Allahü teâlânın sevgisi doldurulmalıdır. İnsan, her nefeste bir hazineyi kaybeder. Ancak cenâb-ı Hakkı, hatırladığı zamanlar bu hazîne kaybolmuş olmaz. Bu şuur insanda hâkim olunca, Allahü teâlâdan utanma duygusu da beraber gelir ve gafletten uyanır. Gönül, cenâb-ı Hakka yöneldiği zaman, içinde bir pencere açılır ve o pencereden, ilâhi feyz nûru girer. Bu nûr, doğudan batıya kadar her zerreye hayat verir. Yalnız penceresiz olan evler nasîbini alamaz."

"İnsanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran perdelerin en zararlısı, dünyâ düşüncelerinin kalbe yerleşmesidir. Bu düşünceler, kötü arkadaşlardan ve lüzumsuz şeylerle uğraşmaktan hâsıl olur. Çok uğraşarak bunları kalbden çıkarmalıdır. Allahü teâlâya kavuşmak isteyenlerin, bunlardan sakınması, hayâli arttıran herşeyden ictinâb etmesi lâzımdır. Allahü teâlânın âdeti şöyledir ki; çalışmayan, sıkıntıya katlanmıyan, zevklerini, şehvetlerini bırakmıyanlara bu ni'meti ihsân etmez."

Sa'düddîn-i Kaşgârî hazretleri, Hirat'ta, Mevlânâ Abdürrahmân Camî (Molla Câmî) isimli talebesini yetiştirerek, o zamânın meşhûr âlimler ve velîler grubuna dâhil eyledi Vefâtından sonra yerine halife, vekîl olarak bıraktı.

Sa'dûddîn-i Kaşgârî, 860 (m. 1456) senesi Cemâzil-âhır ayında, Çarşamba günü öğle vaktinde, Hirat şehrinde vefât etti.

1) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 2570

2) Reşehât sh. 179

3) Nefehât-ül-Üns sh. 442

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 23

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 648, 1060

SA'ÎD UKBÂNÎ (Sa'îd bin Muhammed)

Müfessîr, kadı ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Saîd bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed'dir Endülüs'deki Ukbân kasabasına nisbetle Ukbânî nisbetiyle anılmaktadır. Künyesi Ebû Osman'dır. Aslen Endülüs'tendir (İspanya'dandır.) 720 (m. 1320) senesinde Tilmsân'da doğdu, 811 (m. 1408) senesinde orada vefât etti.

Memleketindeki büyük âlimlerden ilim öğrendi. El-İblî ve başka âlimlerden usûl ilimlerini, Hâfız Sattî'den de ferâiz ilmini tahsil etti. Ebû İnan Merîni ve İzzeddîn bin Cemâ'a'dan Sahîh-i Buhârî ile Müdevvene kitaplarını rivâyet etti. Onun zamanında Tilmsân'da pekçok âlim vardı. Bu sûretle pekçok âlimden istifâde etme imkânını buldu. Mâlikî mezhebinde büyük âlim oldu. Ondan da; oğlu Kâsım Ukbânî, İmâm Ebü'l-Fadl İbni İmâm, İmâm-ı Fadıl Ebü'l-Abbâs, İbn-i Zâgü ve Muhammed bin İkâb Cüzamî, İbrâhim Masmûdî, Ebû Yahyfi Şerîf, İmâm-ı Hucce İbn-i Merzûk el-Hafîd gibi âlimler ilim öğrendiler.

Sultan Ebû İnan zamanında, Becâye'de kadılık vazîfesinde bulundu. Bunun yanında Tilmsân, Merrâkûş, Hüneyn, Vehran kadılığında da bulundu. Kâdılık yaptığı senelerin, toplamı kırk sene civârındadır. Birçok dinî ilimde büyük âlim ve fakîh idi. Fazilet sahibi olup, Tilmsân'daki âdil ve büyük kadıların

sonuncularından idi. Ona; “Akıl ve ilim sahiplerinin reîsi” denirdi. Dînî ilimlerin yanında, zamânının fen bilgilerini de çok iyi bilirdi. Matematik ve geometri sahasında mütehassıs idi. Adâletli olmaya çok dikkat ederdi. Bu bakımdan kadılık yaptığı şehirlerde herkes tarafından beğenilirdi. Tilmsân’da büyük câmide hatîblik vazîfesi de yaptı.

Kuzey Afrika’daki Mâlikî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden olan Saîd Ukbânî, birçok kıymetli eser yazdı. Bunlardan birkaçı şunlardır. 1-Şerh-ul-Havfîyye: Çok güzel bir eser olup, Havfiyye kitabına bunun kadar güzel bir şerh yazılmamıştır. 2-Şerhu Cümel-il-hûncî, 3-Telhîsü İbn-il-Bennâ, 4-Akîdet-ül-Burhâniyye, 5-Tefsîru sûret-il-Feth vel-En’am, 6-Şerh-ül-Bürde.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) El-A’lâm cild-1, sh. 101

2) Ta’rîf-ül-halef cild-2, sh. 161

3) El-Bustân sh. 106

ŞÂKİR (Abdurrahmân bin Ali)

Tefsîr ve hadîs âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin Ali bin İshak bin Muhammed bin Hasen bin Muhammed bin Ömer bin Abdülazîz bin Musl Temîmî’dir. Künyesi Ebü’l-Ferec olup, lakabı Zeynüddîn’dir. 803 (m. 1401) senesinde Halîl’de (Ürdün’de) doğdu. 876 (m. 1472) senesi Şa’bân ayının dokuzunda, Cum’a günü Halîl’de vefât etti. Kendisi için önceden hazırladığı kabrine defnedildi.

Şâkir Ebü’l-Ferec Abdürrahmân bin Ali, Ebî Amr ve İsmâil bin Mervân’dan Kur’ân-ı kerîmi öğrendi. Minhâc ve İbn-i Mâlik’in Elfiye adlı eserini ezberledi. Babasından ve Şihâbüddîn bin Kuşelmîş’den fıkıh ilmini öğrendi. Arabî ilimleri ve ferâizi, Şihâbüddîn bin Hâim’den tahsil etti. Huzûrunda, nahiv ilmine dâir Simât, ferâize dâir Nefhât-ül-Kudsiyye adlı eserleri okudu. Şemsüddîn el-Basravî’den de fıkıh ve nahiv öğrendi. Babasıyla Tefsîr-ül-Begavî’yi okudu. Şihâb bin Nâsih’in sohbetlerinde bulunup, ilim ve edeb öğrendi. Ebi’l-Hayr bin Alâî’den Sahîh-i Buhârî’yi dinledi. İbn-ül-Cezerî, Tedmîrî ve başkalarının hadîs-i şerîf derslerinde bulundu. Zeynüddîn el-Hâfî’nin sohbetlerinde yetişti.

Zeynüddîn Şâkir, 824 (m. 1422) senesinde Kemâlüddîn bin Hümâm ile birlikte hacca gitti. Çok defa ilim öğrenmek için Kâhire’ye gidip geldi. Memleketinde tefsîr ve hadîs ilimleri kürsü başkanlığı yaptı.

Abdürrahmân bin Ali, fazilet sahibi bir zât idi. Rü’yâsında İbrâhim Halîlullahı onyedi, Resûlullahı da (aleyhisselâm) yirmibeş defa gördüğü bildirildi. Muhammed, Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali isminde beş kıymetli oğlu olup, herbirisi sâlih kimselerdi.

El-Bikâî, onun hakkında şöyle demektedir: “Onu iyi bir kimse olarak gördüm. Sağlam karakterli, üstün biri idi”

Zeynüddîn Şâkir, birçok eser yazmıştır. Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1- El-İsâbetü fimâ ravah-üs-Sâdet-is-Sahâbe 2-Dürer-ün-nefâis fî milh-il-mecâlis fit-tefsîr alâ tarîkat-il-va’z, 3-Sahihayn’den yüz hadîsin şerhi, 4- Meded-ür-Rahmân fî esbâb-i nüzûl-il-Kur’ân, 5- Nazm-üz-zehâir fil-eşbâhı ven-Nezâir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 154

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-4, sh. 95

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 533

SE’ÂLEBÎ (Abdurrahmân bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed bin Mahlûf es-Se’âlebî el-Cezâyirî’dir. Künyesi Ebû Zeyd olup, “Se’âlebî” nisbeti ile meşhûr oldu. Aslen Cezayirlidir. 785 (m. 1383) senesinde doğdu. 875 (m. 1470) senesinde vefât etti. Doğum ve vefât yeri hakkında kaynak eserlerde bilgi yoktur.

Se’âlebî, ilimde huccet, senet olan bir âlim idi. İlminin üstünlüğünde ve hâllerinin iyiliğinde herkes ittifâk hâlinde idi.

İlim ve amelde yüksek derecede bulunan Veliyyüddîn Irâkî, Hafîd bin Merzûk gibi birçok âlim onu medhettiler, övdüler.

Kendisi şöyle anlatır: "İlim tahsili için Cezayir beldesinden ayrılıp, 802 (m. 1399) senesinde Bicâye'ye geldim. (Bicâye, Fas ile Cezayir arasında bulunan, deniz kenarında bir şehirdir.) Orada bulunan; ilim, amel ve vera' sahibi olan, kendilerine uyulan yüksek âlimlerden birçoğu ile karşılaştım. Büyük fıkıh âlimi, zühd ve verâ' sahibi olan Abdürrahmân Vaglisî'nin yüksek talebeleri ile Şeyh Ebü'l-Abbâs Ahmed bin İdrîs'in talebeleri ile karşılaşıp, onlardan çok istifâde ettim. Emîrler, sultanlar Ebü'l-Abbâs, Ahmed bin İdrîs'i tanımıyorlar, o da onların yanına yaklaşmıyordu, ilimde kendisine tâbi olanlar, tasavvuf yolunda da ona bağlanmışlardı. Meselâ, Hâfız Ebü'l-Hasen Ali bin Osman el-Menkelâtî, Fakîh Ebû Rebî Süleymân bin Hasen, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed el-Yelîleti, Ali bin Mûsâ, Ebü'l-Abbâs en-Nekâvesî gibi âlimler bunlardandır. Ben de bunların ilim meclisinde hazır bulundum. 809 veya 810 (m. 1407) senesinde Tunus'a geldim. Orada; zamanın bir tanesi Ebû Mehdî Îsâ el-Gabrinî, naklî ve aklî ilimleri kedinde toplayan Ebû Abdullah el-Ebî, Ebü'l-Kâsım el-Bürzülî, Ebû Yûsuf Ya'kûb ez-Zagbî ve daha başkalarından ilim tahsil ettim. Sonra doğuya doğru gittim. Mısır'da, Bilâlî'den "Buhârî"yi dinledim. Orada Şeyh-i Mâlikî Ebû Abdullah-i Bisâtî'nin meclisinde hazır bulundum. Şeyh-ül-Muhâddisin Velîyyüddîn-i Irâkî'nin derslerini çok ta'kib ettim. Ondan birçok ilimleri tahsil ettim. Bunların en önemlisi hadîs ilmi idi. Benim için çok şeyler anlattı ve bana icâzet verdi. Sonra Tunus'a döndüm. Tûnus'da, hadîs ilminde anlattıklarımın hepsini dinlediler ve ders okuduğum âlimlerden naklettiğim şeyleri, tevâzu, insaf ve hakkı i'tirâf ederek kabûl ettiler. Magrib âlimlerinden birisi, doğu taraflarındaki ilim tahsilinden, döndüğüm zaman, benim hakkımda; "Sen, hadîs ilminde zamanımızın bir tânesisin" diyordu. Üstadım Ebû Abdullah el-Ebî'nin yanında hazır bulundum. O da bana icâzet verdi. Sonra hocam İbn-i Merzûk da, 819 (m. 1416) senesinde Tunus'a geldi ve bir sene kadar orada kaldı. Ondan çok ilim öğrendim."

Kendisinden birçok kimseler ilim aldı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Muhammed bin Muhammed bin Merzûk el-Kefif, İmâm-ı Sünûsî, annesinin kardeşi (dayısı) Ali Tâlûti, Muhammed bin Abdülkerîm el-Mugûlî.

Çeşitli ilimlerde söz sahibi olan Se'âlebî'nin, yazmış olduğu eserlerden başlıcaları şunlardır: 1-Cevâhir-ül-hısân fî tefsîr-il-Kur'ân: Çok güzel bir tefsîr olup, "İbn-i Atıyye tefsîri"ne yaptığı birçok fâide ve ilâvelerle birlikte muhtasar hâle getirmiştir. 2-Ravdat-ül-envâr ve nüzhet-ül-ahyâr, 3-El-Envâr fî mu'cizât-in-Nehiyy-il-muhtâr, 4-El-Envâr-ül-mudî el-Câmi'u beyn-üş-şerî'ati vel-hakîkat (El-Envâr-ül-mudiyye fiş-şerî'ati vel-hakîkat), 5-Riyâd-us-sâlihîn, 6-Tukât-üd-dürer, 7-Ed-Dürr-ül-fâik-ül-müstemilü alâ envâ-ıl-hayrat vel-ezkâr vedde'avât, 8-El-ulûm-ül-fâhire fî ahvâl-il-âhıre (El-Ulûm-ül-fâhire fin-nazari bilumur-il-âhıre), 9- Şerhu muhtasâr-ı İbn-il-Hâcib, 10- El-İrşâd fî mesâlih-il-ıbâd, 11- Tuhfet-ül-ihvân fî i'râb-i ba'zı ây-il-Kur'an, 12- Câmi'ul-mühimmât: Fıkıh ilmine dâirdir. 13- Ez-Zeheb-ül-ibrîz fî garâib-il-Kur'ân-il-azîz, 14- Kutb-ül-ârifîn: Tasavvuf hakkındadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 192

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 152

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 173, 175

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 532, 533

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1163

6) Ta'rif-ül-halef sh. 68

ŞEBRÎSÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Abdürrahmân'dır. Doğum, vefât târihleri ve yerleri bilinmemektedir. Çok kerâmetleri görüldü. Dokuzuncu asırda yaşamıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Âlim, sâlih, vera' sahibi bir zât idi.

Şöyle anlatılır: Ebü'l-Feth Şemsüddin Muhammed Müzzî İskenderî anne karnında iken, babası Bedrüddîn Avfî, Allahü teâlânın sevgili kulu Abdürrahmân Şebrîsî'ye gelip, onun için duâ istedi. O da; "Merak etmeyin, hanımınız iki çocuk dünyâya getirecek, birisi yedi gün kadar yaşayıp vefât edecek. Onun için sabrediniz. Diğeri ise usun seneler yaşayacak. İsmini

Ebü'l-Feth koyunuz. Allahü teâlâ ona çok hayır kapıları açacak" buyurdu. Abdürrahmân Şebrîsî'nin dedikleri aynen çıktı. Çocuğun babası kırk gün sonra bir ziyâfet hazırladı. Abdürrahmân Şebrîsî ve talebelerini da'vet etti. Yemeğe başka sâlih kimseleri de çağırdı. Sofrayı hazırlayıp önlerine getirdi. Abdürrahmân Şebrîsî sofradan bir hurma tanesi alıp onu ezdi. Biraz bal ile karıştırıp duâ etti. Talebeleri de duâ ettiler. Bu yiyecekten çocuğa yedirdi. Yedi defâ Fatma'yı okudu. Çocuğu babasına verip buyurdu ki: "Bu yiyeceğin kalanını çocuğun annesine ver. Bundan yesin. Vefât eden yavrunuzun rûhunun da Arş tarafında döndüğünü görtyorum. Onun için de üzülmeyiniz" buyurdu.

Abdürrahmân Şebrîsî, birgün Ebü'l-Feth'e; "Yatsı namazında benim yanıma gel" buyurdu. O da gelip beraberce yatsı namazını kıldılar. Sonrada Kasyrın dağı eteğine gelip dağa ormandılar. Tepesine çıktılar. O zaman Abdürrahmân Şebrîsî, Ebü'l-Feth" dönüp buyurdu ki: "Aşağıda yanan meş'alelere bak, onları iyice say, unutma." Daha sonra da Berze köyüne geldiler. Orada Abdürrahmân Şebrîsî Ebü'l-Feth'e; "Dağda kaç meş'ale saydın?" diye sordu. O da; "Sekizyüz" deyince; "Bu yerler, oralarda medfun olan enbiyâ makamlarıdır" buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 62

SEMHÛDÎ (Abdullah bin Ahmed)

İsmi, Abdullah bin Ahmed bin Ebi'l-Hasen Ali bin Îsâ bin Muhammed bin Îsâ Muhammed bin Îsâ olup, nisbeti Semhûdî'dir. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerindendir. 804 (m. 1401) yılında Semhûd şehrinde doğdu. 866 (m. 1461) yılı Safer ayının 16'sında, akşam namazını kıldıktan ve Vâkıa sûresini okuduktan sonra, evinin yıkılmasıyla altında kalıp vefât etti.

Doğduğu yer olan Semhûd'da büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi, "Minhâc" kitabını, İbn-i Mâlik'in "Elfıye" kitabını ezberledi ve bir grup âlimin huzûrunda okudu. 20 yaşına gelmeden Mısır'a gitti. Mısır'da Meydûmî'den ve babası Zekiyyüddîn'den fıkıh ilmi tahsil etti. Ebû Hüreyre bin Nakkaş ve Behâeddîn bin Kattân'ın ilim meclislerinde bulundu. Bu iki âlimin derslerinden de nasîbi olan bilgileri topladı. 836 (m. 1432) yılında Kâhire'ye geldi. Burada Kayâtî'nin derslerine devam etti. İbn-i Nakîb'ın "En-Nüket" adlı kitabının tamâmını, onun huzûrunda okudu. Kayâtî, ders okutmak ve fetvâ vermek için ona icâzet verdi. Arabî dil bilgilerini el-Maballî'den okudu. Bu derslerinde İbn-i Aldl'in kitabını mütâlâa ettiler. Daha sonra ise, fıkıh ve fıkıh usûlünü, bunun yanında başka ilimleri okuyup öğrendi. Müeyyidiyye'ye gider gelirdi. Yine el-Vânî ve başka âlimlerden de ilim aldı. Ba'zı seneler' Mekke'ye gidip orada mücavir kaldığı zaman, Hicaz âlimleriyle görüşüp, onlardan da istifâde etti. Ebü'l-Câsım Nevîri ile buluşup, ondan ilim aldı. Mekke'de hac ibâdetini yerine getirirken, Şihâb bin Rislân ile karşılaşıp, onun ilminden de istifâde etti. Şihâb'dan, hac ibâdetine âit ba'zı mes'elelerde fetvâ vermesini, aydınlatmasını istedi. Kendisi âlim olduğu hâlde, fetvâ vermeyip, Şihâb bin Rislân'dan fetvâ istedi. Celâleddîn Bülkînî ve ondan sonra yerine geçen zâta vekâletim, memleketinde kadılık vazîfesinde bulundu. Babasıyla birlikte başka yerlerde bulunduklarında, şeyh Meydûnü" etin; ısrarlarına rağmen oralarda vazîfe almadı. Memleketi hâricinde verilen bu göreve i'tibâr etmedi. Vazife almayacağını kadıya bildirdi. Devrin âlimlerinden Kayâtî ve Münâvî de aynı şekilde kadılık vazîfesini kabûl etmediler. Hâlbuki kadılık yapmak isteyen daha başka birçok kimse vardı. Kendi hakkında bir suâl sorulsa, buna bile doğru bir cevap verecek durumu olmadığını söyleyerek özür beyân eylerdi.

Başka beldelerin insanlarının suâllerine ise, hiç cevap veremiyeceğini bildirirdi. Buna rağmen kadılığa ta'yin edilmesi üzerine, sâdece kendi memleketinde kadılık vazîfesi yaptı. Ders vererek talebe yetiştirdi. Memleketinde kadılık şartlarını iyice bilmediğini söyleyerek, 858 (m. 1454) senesinde vazîfeden; çekildi. Kâdı iken verdiği hükümlerin çoğunun, insanları anlaştırarak, aralarını bulmak olduğunu söylerdi. Allah rızâsı için uzak yerlere giderek, insanların aralarını sulh ederdi. Yine çeşitli yerlerden gelenleri misâfir eder, onların ihtiyâçlarını karşılardı. Vazifesinden ayrılıncaya kadar bu hâl üzere devam etti. Ders okutmak sûretiyle talebe yetiştirerek, evinde ibâdet ederek vakitlerini geçirirdi. Adeti olduğu üzere, dışarı pek çıkmazdı. Sâdece câmide cemâatle namaz kılmak için çıkardı. Hâttâ memleketinin çarşısı ufak olmasına rağmen, oranın durumunu bile bilmezdi.

Melik Eşref, askerleriyle Amîd'e (Diyarbakır'a) doğru giderken, o, Sâlih Câmii'nde idi. Cemâatin hepsi, Sultân'ı ve askerleri

görmek için kalkıp dışarı çıktılar. O ise yerinden; hiç hareket etmedi. Böyle yapmak âdeti olup, ibâdet hâricinde başka şeylerle meşgûl olarak zamanını boşa geçirmezdi. Çok vera' ve takvâ sahibi idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 5

SEMNÂNÎ (Eşref Seyyid Emîr Cihângir)

Hindistan'da yetişen evli'yânın büyüklerinden. İsmi, Eşref Seyyid Emîr Cihangir bin Sultan İbrâhim es-Semnânî'dir. Doğum târihi bilinemeyen Semnânî, 808 (m. 1405) senesinde vefât etti- Kabri Cunpûr'un Keçûnce köyündedir.

Aslen Semnân beldesinden olan Semnânî, Emîr Seyyid Ali Hemedânî ile beraber seyahat ederlerdi. Sonunda yolu Hindistan'a düştü ve Şeyh Alâ-ül-Hak'ın talebeleri arasına katıldı. Bundan önce de evliyâlık yolunda ilerleyip, keşf ve kerâmet sahibi olmuştu. Bu zâtın yanında, sohbet ve hizmetinde bulunmakla, daha yüksek makam ve hâllere kavuştu.

Hakîkat ve tevhîd ilmine dâir çok yüksek ma'nâlı sözleri vardır. Kâdı Şihâbüddîn Devletâbâdî ile aynı zamanda yaşamıştır. Aralarında mektûplaşırlardı. Beşârât-ül-mürîdîn, Sülûk-ül-âşıkîn ve Sekînet-ül-müştâkîn, Letâifü Eşrefi ve Mektûbât isimli kitapları olup, hemen hepsi tasavvufa dâirdir. Bunlardan başka, talebelerinden birisi, Semnânî'nin sözlerini toplayıp, Melfûzât isimli bir eser meydana getirmiştir.

Şihâbüddîn Devletâbâdî'ye yazdığı bir mektûbunda buyurdu ki: "Azîz, olgun ve âlim kardeşim. Kâdı Şihâbüddîn! Allahü teâlâ kalbinizi yakîn nûrları ile ışıklandırsın. Bu derviş Eşrefin fakirane duâları kabûl buyurulsun. Ba'zı sözleri ihtivâ eden mektûbunuz geldi.

Allahü teâlâdan ilâhî bir inâyet, nihâyetsiz bir himâye ile ve bu büyüklerin iltifât ve teveccühleri ile, tasavvuf pınarından bir yudum, kalbe âit çeşmelerden bir içim tadan kimseye müjdeler olsun. Bunu en yüce bir deylet, en yüksek bir saadet bilmelidir. Zira ezelî bir inâyet, yardım olmazsa, bu şerefe kavuşulamaz. Bu, Allahü teâlânın büyük bir ihsânıdır. Bu bir yudumun derecesi, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin şu sözünden bir parça anlaşılabilir. O buyuruyor ki: "Bu ilimden nasîbi olmayanın akıbetinin kötü olmasından, ya'nî imansız gitmesinden korkarım. Nasîbin en azı; hakîkat ehlini tasdik ve tasavvuf ehlinin büyüklüğünü, teslim etmektir." Gizli şirk denizinin korkunç felâketlerinden kurtulmak, bu akidenin yardımı olmaksızın ele geçmez. Çeştiyye büyüklerinin yapageldikleri zikirlere devam ediniz. İnşâallah böylece ilerlemek narîb olur.

Bu mektûbumu size getiren Şeyh Radî'nin, Sultan İbrâhim ile görülecek bir işi vardır. İyi ahlâkınızdan dolayı ona yardım edeceğinizi ümîd ederiz. "Bir mü'minin kalbini sevindirmek deniz gibi, diğer ibâdetler ise damla gibidir" ve "Allah yolunda ayakları tozlananın cesedini, Allahü teâlâ Cehenneme haram kılar" müjdeleri gereğince, elinizden gelen yardımı yapacağınızı ümîd ederiz.

Zaman zaman kıymetli vakitlerinizi alan baş ağrıtıcı mektûplar yazıyorum, kusurumu bağışlayınız."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 224

2) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 172

SENHÛRÎ

Kıráat âlimi. İsmi, Ca'fer bin İbrâhim bin Ca'fer bin Süleymân bin Züheyr bin Harîz bin Ârif bin Padl bin Fâdıl el-Kureşî'dir. Künyesi Ebü'l-Feth olup, lakabı Zeynüddîn'dir. 810 (m. 1407) senesinde Senhûr'da (Kâhire'de) doğdu. 894 (m. 1489) senesi Zilka'de ayında Kâhire'de vefât etti. Hûs Sûfîye denilen yere defn edildi.

Senhûrî, kalbine gelen bir ilham sebebiyle, aile muhitinden ayrılıp, Ebû Abdullah Gamrî'nin mahallesine gitti. Burada İbn-i Celîde'nin terbiyesinde yetişti. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra da Kâhire'ye gitti. Ezher Medresesi'ne girdi. Yedi kırâati Ebû Abdülkâdir ile Şihâbüddîn İskenderî'den; Şâtıbiyye, Teysir, v.b. kırâatle alâkalı eserleri okudu. Ayrıca Nûreddîn İmâm'dan, Kehf suresindeki hizbe (beşinci sahifesine) kadarki

kısmı, Tâcüddîn. Tûhî'den de Ahkâf sûresine kadar, Ahkâf sûresinden i'tibâren sonuna kadarki bölümü de birçok âlimden okudu. Böylece, Kur'ân-ı kerîmin bütün kırâatini başka başka hocalardan okumuş oldu. Bir hatimde, ondört kırâatin tamâmını okumayı da öğrendi. Sâtıbiyye'yi ve bunun iki şerhi olan Ca'beri ve Fâsî'yi çok okurdu.

Senhûrî, kırâat ilmini tahsil ettiği bütün hocalarından icâzet (diploma) aldı. Bununla beraber, kırâat ilminin yanında; hadîs, fıkıh ilimlerini ve bunların usûl bilgilerini de öğrendi. Aynı Zamanda güzel hat kabiliyeti vardı. Senhûrî, Ezher Medresesi'nde kırâat ilmine dâir dersler verdi. Ayrıca; Sarf, fıkıh, ferâiz, nahiv gibi ilimlerde ders verdi. Bu ilimlerde de mütehassıs idi. Birçok âlim onun derslerinde yetişti.

Ebü'l-Feth Senhûrî; temiz kalbli, fazilet sahibi, kâmil, zamanının bir tanesi olan bir zât idi. Kendisine tahsis edilen bir maaşla geçinirdi. Ömrünün sonlarına doğru bir gözü görmez oldu. Bir süre sonra da felç geldi. Bütün bunlara rağmen, ders vermekten ve kitap yazmaktan vazgeçmedi.

Kur'ân-ı kerîm tecvidine dâir "El-Câmi'ul-müfid" isimli esere yazdığı takrizde şöyle buyurmaktadır "Kur'ân-ı kerîmin okunmasına dâir, eşi bulunmaz değerde bu eserin muhtevâsını okudum ve anladım. Bunu; tam yeterli, bütün üstünlükleri ihtivâ edici, lüzumsuz bilgilerden uzak bir eser olarak buldum. Allahü teâlâ, bunda bulunan bilgileri toplayana, bütün hayırları ihsân buyursun ve Rabbine itaat ederi kişilere de bununla en yüksek dereceleri versin. Aynı şekilde; Bülkînî, İzzüddîn Abdüsselâm el-Bağdâdî, İbn-üd-Deyrî, Şemnî, Muhyiddîn Kâfıyecî İzzüddîn Hanbelî, İskenderî ve İbn-i Attâr'ın ilimlerini de ihsân eylesin."

Senhûrî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-Câmi'ul-Ezher-ül-müfid, 2- El-Câmi'ul-müfid fî sınâat-it-tecvîd.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 131

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 67

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 254

SENHÛRÎ (Ali bin Abdullah)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Abdullah bin Ali Natûbesî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, lakabı Nûreddîn'dîr. Senhûrî diye meşhûr oldu. 814 (m. 1411) senesinde Mısır'da doğdu. 889 (m. 1484) senesi Receb-i şerîf ayının ondokuzunda, Çarşamba gecesi Kâhire'de vefât etti.

Senhûrî, doğduğu yer olan Natûbes'den Senhûr'a geldi. Burada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra da Kâhire'ye gidip, Ezher Medresesi'ne girdi. Şâtıbiyyeteyn, Elfiye, İbn-i Hâcib'in Muhtasar'ı Şerh-ül-Adûd, Risale adlı eserleri ve başka birçok kitap okudu. Ezberlediklerini, âlimlerin huzûrunda tekrar etti. Kur'ân-ı kerîmin kırâat şekillerini öğrendi. Zeynüddîn Tâhir'den kırâat ilmi yanında; fıkha dâir Muhtasar-ı İbn-ül-Hâcib'i okudu. Zeynüddîn Ubâde'den fıkıh öğrendi. Ayrıca İbn-ül-Celâb, Muhtasar ve Risale adlı eserleri mütâlâa etti. Ebü'l-Kâsım Nüveyri, Ahmed Licâî, İbrâhim Zevâvî, Bisâtî, Yahyâ Uceysî, Ebû Abdullah Râî, Bedrüddîn Bin Tunusî, Vâvî Sinbâtî, Dımeşk kadısı Zeynüddîn Sâlim, Ebü'l-Fadl Bicâî, Ebü'l-Cûd, Şihâbüddîn Hanâvî, el-Ebdî ve başka âlimlerin derslerine devam etti. Ebü'l-Cûd'dan ferâiz, matematik; İbn-i Mecdüddîn'den Arabî ilimleri öğrendi. İbn-ül-Hümâm, Şumnî Tâhir, Kayâtî, Aksarayî, Serrâc ve Verûrî'den çok istifâde etti. Aksarâyî'den Beydâvî tefsîrini okudu. El-Ebdî'den mantık, Verûrî'den sarf, Kayatî'den Irâkî'nin Elfiye şerhini buldu. İlim meclislerine devamla, hadîs ve tefsîr öğrendi. İlimde derinleşti. Faziletler sahibi oldu. Hacca gitti. Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Bu meyânda ders okuttu. Berkûkıyye Medresesi'nde Mâlikî mezhebi fıkhını öğretti. Eşrefiyye'de de ders verdi. Husâm bin Harîz, Senhûrî'yi ders okutması için yerine vekîl bıraktı. Dersinden çok kimseler faydalanıp büyük âlim oldular.

Senhûfî, Mâlikî mezhebinde yetişen âlimlerin büyüklerinin sonuncusu idi. Meclisinde birçok âlimler bulundu. Dersini dinlediler. Şerâfüddîn Yahyâ bin Cîân, Abdülhak Sinbâtî, âlim olan talebelerindendir. Senhûrî; âlim, fakîh sâlih bir zât idi. Fıkıh, nahiv ve usûl ilmini iyi bilirdi.

Ebü'l-Hasen Menûfî onun hakkında şöyle demektedir: "Zamanının büyüğü idi. Ondan çok kimseler istifâde ettiler. Hitâb, Halîl Şemsüddîn, Tetâî ve başkaları talebelerindendir."

İbn-i lyâs onun hakkında; "Kıymetli ilimlere dâir nefis kitaplar yazdı. Vefâtına yakın gözleri görmez oldu" dedi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu alel-muhtasar, 2-Serhan lil-Ecrûmiyye fil-Arabiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 138

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 249

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 208

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 737

SENÛSÎ (Muhammed bin Yûsuf)

Cezayir'de Tilmsân şehrinde yetişen tasavvuf büyüklerinden. Hadîs, kelâm, mantık ve kırâat âlimi. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Ömer bin Şü'ayb es-Senûsî et-Tilmsânî el-Hasenî olup, künyesi Ebû Abdullah ve Ebû Ya'kûb'dur. Şerîf olup, soyu hazret-i Hasen'e dolayısıyla Peygamber efendimize (aleyhisselâm) dayanmaktadır. Bunun için Hasenî diye nisbet edilmiştir. Anne tarafından Senûs isimli şerefli bir kabileye mensûb olup, buna nisbetle de Senûsî denilmiş ve bununla meşhûr olmuştur. 832 (m. 1428) senesinde doğdu. 895 (m. 1490) senesi Cemâzil-âhır ayının onsekizinde, Pazar günü Tilmsân'da vefât etti. Vefâtında 55 yaşlarında olduğuna dâir kayıtlara da rastlanmıştır.

Hayırlı, mübârek, fâdıl ve sâlih bir zât olarak yetişen Senûsî, ilk olarak babasından ders aldı. Daha sonra; Nasruddîn ez-Zevâvî, allâme Muhammed bin Tûmert, Seyyîd Şerîf Ebü'l-Haccâc Yûsuf bin Ebi'l-Abbâs, Ebû Abdullah el-Habbâk, Muhammed bin Abbâs, Ebü'l-Hasen Tâlütî, Ebû Zeyd Abdürrahmân es-Se'âlebî, İbrâhim Tâzî, Ebü'l-Hasen Kalsâdî, Hasen er-Râşidî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Bu âlimlerin yanlarında çok kalıp, onlardan istifâde etti.

Kendilerinden ilim öğrendiği hocalarını çok sever, hürmette ve hizmette kusur etmezdi. İlim tahsil etmekteki bu üstün gayret ve edebi sebebiyle, kısa zamanda yükselerek, zamanında bulunan âlimlerin önde gelenlerinden oldu. Kendisine Şeyh-ül-allâme denildi. Hakikî İslâm âlimlerinin büyüklerinden, sâlih, âbid ve ârif bir zât oldu.

İbn-i Sa'd, Ebü'l-Kâsım ez-Zevâvî, İbn-i Ebû Midyen, Yahyâ bin Muhammed, İbn-ül-Hâc el-Beyderî, İbn-ül-Abbâs es-Sagîr, Veliyyullah Muhammed el-Kal'î, İbrâhim el-Vecdîcî ve fazilet sahiplerinden nice yüksek zâtlar ondan ilim öğrenmişlerdir. Ya'nî talebelerinin hemen hepsi de âlim ve fâzıl zâtlar idi. Şerîf Muhammed bin Yûsuf Senûsî, yaptığı bütün işlerin dinimizin hükümlerine uygun olmasına a'zami gayret gösterirdi. Zühd sahibi olup, dünyâya düşkün değildi. Allahü teâlânın muhabbeti ile ve bu muhabbetin elden gitmesi korkusu ile dolu idi. Firâseti kuvvetli idi. Yaptığı duâlar kabûl olunurdu.

İlimde, hidâyette, doğrulukta; güzel ahlâkta, zühd ve vera'da, haram ve çirkin idleri yapmaktan sakınmakta çok üstün derece sahibi idi. Zâhirî ilimlerde olduğu gibi, bâtınî ilimlerde de çok yüksek idi. Din ve dünyâ saadetine sebep olan ilimleri okuturdu. Her ân Allahü teâlâyı tefekkür ederdi. Bu hâl kendisini öyle kaplar idi ki, sanki âhıreti görüyor gibi hareket ederdi. Devamlı olarak hüzünlü idi, fakat asık suratlı ve çatık kaşlı değildi.

Senûsî hazretleri sohbet edip birşey anlattığı zaman, bütün fehm (anlayış) kapıları açılır, dinliyen herkes konuşulanları rahalıkla anlıyabilirdi. Hadîs-i şerîflerde Peygamberlerin vârisleri oldukları bildirilen hakîkî âlimlerden idi. Zâhirî ve bâtınî ilimleri kendisinde toplamış idi. Hâlleri latif, sözleri ve fiilleri tam doğru idi. Bâtınî tevhîd hakîkatleri ve tasavvuf hâlleri ile, zâhiri de, dünyâdan ve başka insanlardan uzak olup; devamlı sûrette ibâdet etmekle meşgûl idi. Bütün sözleri, her istiyene doğruyu gösteren kuvvetli bir ölçü idi. Allah korkusunun şiddetiyle göğsünün (kalbinin) inlediği, yanında bulunanlar tarafından işitilirdi. Ba'zan Allahü teâlâyı zikrederek kendinden geçer, böyle hâllerde yanında bulunanları bile tanıyamazdı.

Güzel ahlâk sahibi, gayet mütevâzî ve yumuşak kalbli idi. İnsanlara, hattâ her mahlûka karşı çok merhametli idi. Yanına gelenleri güleryüzle, tebessüm ederek karşılardı. Çocuklara çok iltifât ederek ve kolaylık göstererek muâmele eder, yolda

yürürken bile bu iltifâtı gösterirdi. Büyüklere saygı gösterir, küçüklerle birlikte oturmaktan sıkılmazdı, iyilik, ikram sahibi olup, zayıfları gözetir, yardımda bulunurdu. Hiç kimseye i'tirâzda bulunmazdı. Gücü yettiği nisbette ihtiyâç sahiplerine yardımcı olurdu. Sevdiklerinden birinin sultâna bir işi düşse, bu işin kolayca halledilmesi için sultâna ricada, bulunur, bu husûsta sıkıntılara sabrederdi. Onu tanıyan herkesin kalbinde, onun büyüklüğünü kabûl ve onun heybeti vardı. İnsânlar, bereketlenmek ve sohbetlerinden istifâde etmek niyetiyle, kalabalık gruplar hâlinde onun ziyâretine gelirlerdi. Onu çok sevenlerden birisi, tanıdıklarına şöyle söylemiştir: "Zamanımızda Senûsî hazretleri gibi, zâhirî ve bâtınî ilimlerin tam bir şekilde kendisinde toplandığı ve bu ilimlerden birçok kimsenin faydalandığı çok yüksek bir âlimin bulunması, teaccüb olunacak, hayret edilecek bir hâldir. Böyle bir âlim ender, bulunur. Her kim o büyük zâta kavuşursa, dünyâ ve âhıretine çok faydalı olan büyük bir hazineye kavuşmuş gibidir. Onu zayi etmeden, (henüz sağ iken) kendisinden ilim öğrenmekte ve istifâde etmekte çok acele ediniz. Belki de yakın zaman sonra ondan mahrûm kalırsınız (o vefât eder) ve siz de bu zamanda, doğuda ve batıda onun gibi bir âlimi belki de bulamazsınız."

Bir zaman, Senûsî hazretlerinin bulunduğu beldede kıtlık meydana gelmişti. Zamanın sultânı ona haber gönderip, Hasen Ebrikân Medresesi'nde bulunan gıda maddelerinden istediği kadar alabileceğini bildirince, Senûsî hazretleri buyurdu ki: "Hakikî velî o kimsedir ki, şayet Cennet ve içinde bulunan sayısız ni'metler keşfolunup ona gösterilse, bunların hiçbirine iltifât etmez. Allahü teâlâdan başka hiçbir şeye meyl ve i'timâd etmez. İşte bu hakîkî velînin hâlidir." Böyle söyledi ve sultânın teklifini kabûl etmedi. Kendisi de, böylece hakîki velînin hâlini göstermiş oldu.

Ebû Abdullah Senûsî hazretleri, va'z ve nasihatlerinde hep âlimlerden anlatır, onların sözlerini naklederdi. Kendinden hiçbirşey söylemezdi. Sohbetleri çok bereketli idi: Va'zlarında herkesin arzu ettiği öyle güzel mes'eleleri anlatırdı ki, sohbette bulunan herkes; "Sâdece benim için konuşuyor. Yalnız benim arzu ettiğim şeyleri anlatıyor" derdi. Sohbeti o kadar te'sîrli idi ki, sohbette bulunan herkes murâkabe hâline dalar ve kendisini âhıret düşüncesi kaplardı. Onun va'z meclisi hiç boş kalmazdı. Herkese hâline göre konuşur, o kimsenin istidâdı ne ise, o nisbette anlatırdı. Sohbet olmadığı zaman, dudakları devamlı Allahü teâlânın zikri ile hareket ederdi. "Hakîkî kulluk; tam bir gönül kırıklığı içinde, boynu bükük olarak ve emirlere tam itaat edip, yasak edilenlerden kaçınmaktır" buyururdu.

Senûsî hazretleri, zamanının en çok vera' sahibi olanı idi. Dünyâya düşkün olanlarla beraber bulunmayı, onlarla görüşmeyi ve onlara yakın olmayı hiç sevmezdi. Bir defasında talebelerinden birkaçı ile birlikte bir yerden geçiyordu: Süslü elbiseler giyinip, süslü atlara binmiş ba'zı kimselerin oradan geçmekte olduklarını gördü, "Bunlar da kim?" dedi. "Bunlar, dünyalık kimselerdir" dediler. Böyle hâllere düşmekten Allahü teâlâya sığındı ve başka bir yoldan yola devam etti. Başka bir zaman yine aynı kimselerle karşılaştı. Bu sefer yolunu değiştirmek imkânı yoktu. Bunun için, hemen bir duvarın arkasına geçti. Onları görmemek için oraya gizlendi. Onlar geçip gidinceye kadar oradan çıkmadı.

Dünyâya düşkün olanlarla görüşmediği gibi, onlardan bir hediye gelecek olsa, onu da kabûl etmezdi. Fevkalâde haya sahibi idi. En fazla Allahü teâlâdan haya ederdi. Bunca ni'metleri ihsân eden Allahü teâlâya karşı, O'nun râzı olmadığı, hattâ yasak ettiği bir işi işlemekten çok korkardı. İnsanların uygunsuz hâllerini görünce, hiç dayanamaz; "Nasıl böyle yapabiliyorlar?" diye teaccüb ederdi. Bu sebeble talebelerinden birine birgün; "Ey evlâdım! Vallahi, şayet mümkün olsaydı, ne kimse ile görüşürdüm, ne de kimsenin beni görmesine râzı olurdum. Hep kendi hâlimde, Rabbime ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdum. Lâkin insanlar, dînî bakımdan kendilerine fâideli olabilmem için yanıma gelirler. Bu sebeble, ben de onları men edemem" buyurmuştur.

Yumuşak huylu ve çok sabırlı bir zât idi. Başkalarından, kendisini üzecek, incitecek bir söz duysa, buna kızmadığı ve gücenmediği gibi, yüzünü dahi ekşitmezdi. Tebessüm ederek, güzel konuşmaya devam ederdi. Hiçbir kimseye kin tutmazdı. İ'tikâdı bozuk ve çeşitli uygunsuz hâlleri sebebiyle hiç sevmediği bir kimse ile karşılaşsa, ona da sevgisizliğini belli etmez, yine yumuşak ve neş'eli konuşurdu. Hattâ o kimse; "Bu zât beni çok seviyor" zannederdi.

Bütün mahlûklara karşı çok merhametli idi. bir defasında bir yerden geçerken, avcıların ve av köpeklerinin bir kurdun peşinde olduklarını gördü. Köpekler, kurdu yakalayıp, yere yıktılar ve kanlar içerisinde bıraktılar. Mahlûklara olan merhametinin fazlalığından bu hâle çok üzüldü ve; "La ilahe

illallah. Vicdan buna nasıl dayanır?” diyerek ağlamaya başladı.

“İnsanın, yürürken bile yumuşak ve mülayim olması, önüne bakarak yürümesi, karınca gibi, yerde bulunabilecek ufak bir canlıya bile zarar vermemek için dikkatli olması gerekir” buyururdu. Bir defa, bir kimsenin merkebini dövdüğünü gördü, çok üzüldü; “Ey mübârek. Yumuşak huylu ol!” diyerek, onu dövmekten men etti. Mektepteki muallimlere, çocukları terbiye ederken onları dövmemelerini tenbîh ederdi.

Senûsî hazretleri, hiçbir zaman, hiçbir kimseye bedduâ etmemişti. Ancak bir defasında, bir evde çirkin fiillerin işlendiğini haber alınca buna sabredemedi. Çok celallendi ve o evde bulunanlara bedduâ etti. Çok kısa zaman sonra da ev boşaltıldı.

Senûsî’nin sözlerini anlıyamadıkları için, az da olsa ona i’tirâz edenler oldu ise de, çoğu vazgeçip tövbe etmişlerdir. Senûsî ölüm hastalığında iken, daha önce kendisine i’tirâzda bulunanlardan bir âlim gelerek özür diledi ve affını istedi. O da o âlimi affedip, duâ etti. Senûsî vefât edince, o âlim çok ağladı ve çok üzüldü. O büyük zâtın yüksekliğini anlıyabilmekte çok geciktiğini düşünerek çok üzülür, ne zaman Senûsî’nin ismi geçse hemen ağlardı.

Senûsî hazretleri, birbirine hasım olanların aralarını bulur, onları barıştırır, ihtiyâç sahiplerinin ihtiyâçlarını giderirdi. Birisi kendisine bir iş havale etse, onu geri çevirmez, o işi görmeye çalışırdı. Bir defasında, bir günde, hiç ara vermeden otuz tane mektûp yazdı. Bu kadar sıkıntıya girip, kendisini niçin yorduğu suâl edildiğinde; “Bir kimse benden bu işi yapmamı, istedi. Ben de onu kıramadım” buyurdu.

Kul hakkına girmekten çok sakınırdı. Yanına bir kimse gelse, o kimse oradan ayrılıncaya kadar onunla ilgilenir, ilgisiz kalmazdı. Kendisine bir iş havale edilince, o işi yapma müddeti bitmeden evvel mutlaka o işi tamamlardı.

Muhtaç olanlara çok sadaka verirdi. Evinde bulunanlara da, her zaman ve bilhassa açlık ve kıtlık zamanlarında çok sadaka vermelerini sık sık tenbîh ederdi. “Cennet ni’metlerine kavuşmayı arzu edenler, bilhassa pahalılık ve kıtlık zamanlarında çok sadaka versinler” buyururdu.

Her ân Allahü teâlâyı tefekkür ederdi. “İnsanlarla birlikte gülüyor görünüp, kalbi Rabbinin korkusuyla ağlayan kaç kişi vardır” buyurarak, asıl maksadın Allahü teâlâdan gâfil olmamak, O’nu unutmamak olduğunu bildirirdi. İşte bu hâl, âriflerin, evliyânın hâlidir.

Talebelerinden birisi Senûsî hazretlerine suâl etti ki: “Efendim! Niçin siz bu kadar çok korkulu hâlde bulunuyorsunuz? Devamlı Cehennem azâbından bahsediyorsunuz? Devamlı olarak yüzünüzün rengi sararmış bir hâlde oluyor?” Senûsî (radıyallahü anh) bu talebesine, bu suâle verdiği cevâbı kimseye anlatmaması şartı ile cevap verebileceğini söyledi. Talebe de kabûl edip, hocasının sağlığında kimseye anlatmamak üzere söz verdi. Bunun üzerine Senûsî hazretleri buyurdu ki: “Allahü teâlâ, beni Cehenneme muttali kıldı. Cehennemi ve içinde ne varsa hepsini gösterdi. Cehennemden Allahü teâlâya sığınırız. İşte o zaman yüzümün rengi değişti. Cehennemin dehşetiyle bana mahzûnluk çöktü. O zamandan bu âna kadar yüzümün rengi değişmiş olarak duruyor. Cehennemi gören’, ona muttali olan kimsenin hâli nasıl dur? Onu görmüş olan kimse gülebilir mi? Doyuncaya kadar yemek yiyebilir mi? işte bende bulunan ve senin suâl ettiğin hâlin sebebi budur.” O talebe bundan sonra hocasına daha çok bağlandı ve o yaşadığı müddetçe bunu kimseye anlatmadı.

Senûsî (radıyallahü anh), Allah korkusunun fazlalığı, devamlı murâkabe hâli ve her an tefekkür etmesi sebebiyle, dünyâda sanki hapiste gibiydi. Dâvûd aleyhisselâmın yaptığı gibi, bir gün oruçlu, bir gün oruçsuz olurdu. Az bir yemek ile iftar ederdi. Oruçlu olmadığı günlerde de yiyecek birşey istemezdi. Ba’zan üç gün ve daha ziyâde, hiçbir şey yemeyip içmediği olurdu. Kendisine bir yemek verilse yer, yoksa böyle devam ederdi. Yiyecek birşeyler istemezdi. Oruçlu olduğu ba’zı günlerde; “Bugün oruçlu musunuz, yoksa oruçlu değil misiniz?” diye suâl edilince; “Ne oruçluyum. Ne de oruçlu değilim” derdi. Oruca niyetli olduğu için ve aynı zamanda kendisini hakiki oruç tutanlardan saymadığı için böyle söylerdi. “Oruçlu olup olmadığınızı bilemiyor musunuz?” diyenlere de cevap vermez, sâdece tebessüm ederdi.

Senûsî hazretlerinin talebeleri derler ki: “Biz, ondan daha güzel huylu bir kimse görmedik. Kimseye kızıp sinirlenmediği gibi, yüksek sesle bile konuşmazdı. Kendisine mahsûs olan,

onunla tanındığı bir elbisesi yoktu. Gayet sâde bir şekilde giyinirdi."

Senûsî hazretlerinin geceki hâlini, hanımı şöyle anlatır: "Gecenin ilk kısmında bir miktar uyuyup, sonra kalkar, yüzünü semâya dönerek kendi kendine sitem eder ve; "Hem Cehennem azâbından korkuyorsun, hem de Cennete gideceği kendisine haber verilmiş bir kimse gibi uyuyorsun. Bu nasıl hâldir?" derdi. Sonra da fecre (sabaha) kadar ibâdet ve tâ'at ile meşgûl olurdu.

Namaz kılmak ve Kur'ân-ı kerîm okumak niyetiyle hep mescidde kalmak ister, hiç çıkmak istemezdi. Ölüm hastalığında mescide gidemez oldu. Yatağından çıkamıyacak durumda olduğu zaman bile namazını terketmedi. On gün hasta kaldı. Hastalığı ağırlaştığında kızı; "Gidiyorsun ve beni terkediyorsun" deyince; "İnşâallahü teâlâ yakın Zamanda Cennette buluşuruz" buyurdu Vefât ederken de buyurdu ki: "Hak sübhânehü ve teâlâ bizlere ve bizleri sevenlere, vefât ederken Kelime-i şehâdeti söylemeyi nasîb etsin, O'ndan bunu dileriz." Bundan sonra vefât etti. Vefâtından sonra etrâfa misk kokusu yayıldı ve insanlar bu güzel kokuyu hissettiler.

Senûsî hazretlerinin pekçok kerâmetleri görülmüştür. Talebelerine, kendisine muhabbeti olanlara; "Bir yerde daralıp, zor durumda kaldığınızda, bizden yardım isteyin. Allahü teâlânın izni ile sizin o isteğiniz bize ulaşır ve bî-iznillâh yardım ederiz" buyurdu.

Bir defasında, Senûsî'yi sevenlerden bir zât, evini kilitleyip bir yere gitmişti. Anahtarını kaybetti. Her ne kadar aradı ise de bulamadı. Evine gelip, elini kapalı kilidin üzerine koyarak; "Yâ Muhammed bin Yûsuf Senûsî bana yardım et. Seni vesile ederek Allahü teâlâdan yardım istiyorum" dedi. Daha sözünü bitirmeden, kapalı kilit açılıverdi.

Senûsî hazretlerinin âdeti şöyle idi ki, mescidinde sabah namazını kıldırdıktan sonra bir miktar zikir ile meşgûl olur, sonra talebelere ilim öğretirdi. Sonra evinden çıkıp sohbet için toplanmış olanlara bir müddet sohbet eder, daha sonra da içeri girip duhâ namazını kılardı. Sâdece duhâ namazında Kur'ân-ı kerîmden on hizb (elli sayfa) okurdu, öğle namazı vaktine kadar kitap mütâlâa eder (okur), sonra namazı kıldırırdı. Ba'zan duhâ namazından sonra odasına girer, akşama kadar hiç çıkmazdı. Yatsı namazından sonra bir müddet uyur, sonra kalkıp abdest alır, fecr vaktine kadar namaz kılmakla veya Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl olurdu.

Rivâyet edilir ki, sıcak bir yaz günü, bir kimse çarşıdan bir miktar et alıp evine götürürken, Senûsî hazretlerinin mescidinin yanından geçiyordu. Bu sırada, cemâat namaza durmak üzere idi. İkâmet okunuyordu. O kimse, burada namazı kılıp, ondan sonra gitmek istedi. Sonra, etin kaybolma veya bozulma ihtimâli bulunduğunu düşünüp, tereddüt geçirdi. O kimse bu tereddüt içinde iken, namazın bir rek'ati kılındı. Nihâyet o kimse cemâate uydu ve namazdan sonra eti alıp gitti. Etin üzerindeki kanlar duruyordu ve hiçbir bozulma, işâreti görülmemişti Eve gelince pişirmek istediler. Tencereye koyup yatsı namazına kadar kaynattıkları hâlde, ette bir değişiklik görülmüyordu. Etin üzerindeki kanlar bile aynen duruyordu. Et aynen Senûsî'nin mescidine girerken bıraktığı hâlde duruyor, hiç bir değişme olmuyordu. O kimse bunda bir hikmet olduğunu düşünerek, Senûsî'nin yanına deldi. Ona bu durumu anlattı. O da buyurdu ki: "Yavrucuğum, ben Allahü teâlâdan ümid ediyorum ki, bana tâbi olup arkamda namaz kılanın etini ateşte yakmaz. Bu et bu sebeble yanmıyor (pişmiyor) olabilir. Lâkin sen bu hâli gizle. Hiçkimseye anlatma," O da Senûsî hayâtta iken bu hâdiseyi hiç kimseye anlatmadı.

Senûsî hazretlerinin yazdığı kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: Ümm-ül-berâhîn (Akâid), Şerhu Ümm-ül-berâhîn (Bu kitap, bir önce zikredilen kitabın şerhidir.), Tevhîdü ehl-il-irfân, Ikd-ül-ferid fî halli müşkilât-it-tevhîd, Akîdetü ehl-it-tevhîd, Umdetü ehl-it-tevhîd vet-tesdîd fî şerhi Akîdetü ehl-it-tevhîd, Kitâb-ül-hakâik, Menhec-üs-sedid, Nusret-ül-fakîr, Mukarreb-ül-müstevfî, Şerh u esmâ-il-husnâ, Şerh-ut-tesbîh, Şerhu Îsâgûcî, Şerhu müşkilât-il-Buhârî, Şerh-uş-Şâtıbiyyet-il-kübrâ, Muhtasarı Ravd-ül-ünf, Şerhu cevâhir-il-ulûm, Tefsîr-ül-Kur'ân.

Âlim zâtlardan birinin bir yakını vefât etmişti. O âlim zât, vefât etmiş olan bu yakınını rü'yâsında görüp hâlini sordu. O da şöyle cevap verdi: "Elhamdülillah, Cennete girdim. Cennette, İbrâhim aleyhisselânun, küçük çocuklara Senûsı'nin "Akîde" isimdi kitabını "okuttuğunu, o kitabı levhalara yazdıklarını ve sesli olarak (açıktan) okuduklarını gördüm." Bu yakınının söylediklerini hayretle dinleyen o âlim zâtın, Senûsî

hazretlerine ve kitaplarına olan muhabbet ve i'timâdı daha da arttı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ta'rîf-ül-halef cild-1, sh. 173

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 132

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 216

4) El-A'lâm cild-7, sh. 154

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 109, 448, 651

6) El-Bustân sh. 237

7) Neyl-ül-ibtihâc sh. 325

8) Keşf-üz-zünûn sh. 170, 1157, 1158, 1501, 1539, 1626

ŞEREFÜDDÎN KÂSIM EL-HANEFÎ

Târih ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Kâsım bin Kutluboğa bin Abdullah es-Südûnî el-Mısrî el-Hanefî'dir. Lakabı Zeynüddîn olmasına rağmen, Şerefüddîn diye de tanınırdı. Künyesi Ebü'l-Adl'dir. 802 (m. 1399) senesi Muharrem ayında Kâhire'de doğdu. 879 (m. 1477) senesi Rebî'ul-âhır ayının dördünde, Kâhire'de vefât etti.

Küçük yaşta babasını kaybeden Kâsım el-Hanefî, yetim olarak büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi ve birçok eserleri ezberledi. Bunların ba'zısını İzzüddîn bin Cemâ'a'ya arz etti. Kırâat ilmini Zerâtî'den, fıkıh ilmini; "Kârî'ül-Hidâye" diye meşhûr olan Tâcüddîn, Mecdüddîn Rûmî, Nizâmüddîn Sîrâmî, İzzüddîn Abdüsselâm el-Bağdâdî, Abdüllatîf el-Kirmânî'den, usûl-i fıkhı; Alâüddîn Buhârî, Sirâcüddîn ve Şerefüddîn Sübkî'den, kelâm ilmini; Bisâtî ve Alâüddîn'den öğrendi. Hadîs ilmini; İbn-i Hacer-i Askalânî, İbn-i Cezerî, Şihâbüddîn Vâsıtî, Zeynüddîn Zerkeşî, Bedrüddîn Hüseyn Busayrî, Nâsıruddîn Fâkûsî, Tâcüddîn Şerâbişî, Takiyyüddîn Makrîzî'den öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İbn-i Hümâm'ın derslerine de devâm eden Kâsım el-Hanefî, ondan çok istifâde etti. Vefâtına kadar İbn-i Hümâm'ın yanından ayrılmadı. İbn-i Hümâm'ın "Hidâye" kitabına yaptığı şerhin dörtte birini, "Tevhîdü Sadr-üş-Şerîja" kitabının bir bölümünü ve "Musâyere"nin tamâmını okudu.

Kâsım el-Hanefî, hocası Tâcüddîn Nu'mânî ile berâber Şam'a gitti. Şam'da, ondan Harezmî'nin "Câmi-i Mesânîd-i Ebî Hanîfe" adındaki eserinin tamâmını, İbn-i Salâh'ın "Ulûm-i hadîs"ini ve birçok âlimin eserlerini okudu. Tâcüddîn Nu'mânî ona, 823 (m. 1420) senesinde icâzet (diploma) verdi. Daha sonra İskenderiyye'ye giden Kâsım el-Hanefî, orada Kemâlüddîn bin Hayrüddîn ve Kâsım et-Tecûrî'nin derslerinde bulundu. Birkaç sefer hacca gitti. Birçok âlimden icâzet (diploma) aldı.

Kâsım el-Hanefî edebiyat ve şiir ile ilgili kitapların birçoğunu ezberledi. Hâfızasının ve zekâsının kuvvetliliği ile tanındı. Çok sayıda âlim, fetvâ vermek ve ders okutmak husûsunda ona izin verdi. İbn-i Dîrî, onu "Şeyh-ulâlem ez-Zekî" diye vasıflarıdırdı. Hocası İbn-i Hacer-i Askalânî de onu çok medhetti.

Zeynüddîn Ebü'l-Adl, ders okutmak ve fetvâ vermekte çok mahirdi. Zamanın birçok âlim ve fazilet sâhibleri ondan çeşitli ilimleri tahsil ettiler. Onlara Harezmî'nin "Câmi-i Mesânîd-i Ebî Hanîfe" adlı eserini okuttu. Bağdâd'daki Müstensıriyye Medresesi'nde, Emîr Nasır Çakmak'ın da hazır bulunduğu bir mecliste İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin müsnedlerini okuttu.

Kâsım el-Hanefî; fıkıh, hadîs, kelâm, usûl ve birçok ilimde derin bilgi sahibi idi. Mezhebini çok iyi bilirdi. İfâdesi güzel, sözleri tatlı idi. Eserlerinin herbiri, onun; fıkıh, hadîs ve diğer ilim dallarında derin âlim olduğunu gösterir. Yirmi yaşında eser yazmaya başladı, önce İbn-i Ferah'ın "Kasîde"sini ve İbn-i Cezerî'nin "Manzûme"sini şerh etti. Irâkî'nin "Elfiye Şerhi"ne haşiye yazdı. Tefsîr-i Ebû Leys, Minhâc-ül-erbe'în, Cevâhir-ül-Kur'ân, Bidâyet-ül-Hidâye, Şifâ gibi, birçok kıymetli eserlerin hadîs-i şerîflerini tahrîc edip, risaleler yazdı. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır. 1-Şerh-ül-Mecma'ul-bahreyn, 2-Şerhu muhtasar-ül-menâr, 3-Şerh-ül-mesâbîh-is-sünne, 4-Şerhu Dürer-ül-bihâr, 5-Tâc-üt-terâcîm fî tabakât-il-fukahâ-il-Hânefiyye, 6-Mîzân-ün-nazar.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 111

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 184, 190

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 326

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 830, 831

5) El-A'lâm cild-5, sh. 180

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 10, 80, 107 cild-2, sh. 1227, 1464, 1898

7) Ahlwardt, Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-9, sh. 438

8) Brockelmann Gal-2, sh. 82, Sup-2, sh. 93

ŞERÎF (Hasen bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Muhammed bin Eyyûb bin Muhammed bin Hüseyn bin İdrîs Hüseynî'dir. Nesebi, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) torunu hazret-i Hüseyn'e dayanmaktadır. "Şerîf" adıyle meşhûr olmuştur. 767 (m. 1365) senesinde Kâhire'de doğdu. 866 (m. 1461) senesinde vefât etti.

Kâhire'de büyüdü, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve ba'zı âlimlere okudu. Ebnâsî ve Beycûrî'den fıkıh ilmi tahsil etti. Bundan başka zamanının büyük âlimlerinden; Bülkinî, İbn-i Mülakkın, Bedreddîn Tanbezî, Cemâleddîn Taymânî ve daha başka âlimlerin derslerinde bulundu. Muhibbüddîn bin Hişâm ve Zeynüddîn Antâkî'den nahiv ilmi öğrendi. Halâvî, İbn-i Şihne, Zeynüddîn Irâkî, Takıyyüddîn Decvî ve İbn-i Hacer Askalânî'den de hadîs-i şerîf ve diğer dini ilimleri öğrendi. Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed ve ba'zı âlimlerden icâzet aldı. Uzun müddet ilim tahsilinde bulunarak, dini ilimlerde âlim oldu ve talebe yetiştirmeye başladı. Her tabakadan, sayılamayacak kadar çok kimse ondan ders okudular. Âlimler bile derslerine gelirlerdi.

Tanbeziyye türbesi idâreciliğinde, Hatirî Câmii müderrisliği ve Baybarsiyye idâreciliği vekâleti vazîfelerinde bulundu. Çok hadîs-i şerîf öğretti. İleri gelen zâtlar da ondan hadîs-i şerîf öğrenirlerdi. Bunlardan Kilvetâtî, Şeyh Muhammed Hanefî'nin zaviyesinde, ondan Nesâi'nin Sünen-i kübrâ adındaki hadîs kitabını okudu. Hattâ, şeyh ve çocukları da hadîs-i şerîf dinlerler idi. Cemâleddîn Bedrânî de bu âlimlerdendir.

İki defa hacca gitti, önceleri ticâretle uğraşırdı. Bu sebeble birkaç kere Dımeşk'a gitti. Hama ve Haleb'e de gitti. Kudüs'de Beyt-ül-makdîs'i ve İbrâhim aleyhisselâmın makamını ziyâret etti. Oradan İskenderiyye'ye gitti. Bir müddet de kendi memleketinde talebe okutmak için ikâmet etti. Gözlerinden rahatsızlandığından, ilim mütâlâası ve kitap yazma işinde çok zorluk çekerdi. Hattâ çok nâdir olarak, güçlükle ders okuturdu.

Çok sabırlı olup, Allahü teâlâya devamlı çok şükrederdi. Fıkıh bilgisi çok fazlaydı. Dînin emir ve yasaklarına çok bağlı ve mütevâzi, temiz kalbli idi. Herkes tarafından sevilirdi. İlmî ve faydalı, güzel eserleri müzâkere etmeyi çok severdi. Talebelerin yetişmesi için çok çalışırdı.

Şemseddîn Sehâvî der ki: "Ben bir müddet Şerîfin derslerine devam ettim. Ondan fıkıh ve hadîs ilmi okudum. Hadîs-i şerîf okuduğum ilk âlim, bu zâttır."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ül-İbrîz 2-Nüzhet-ül-Kassâd fî şerhi manzûmet-il-iktisâd: Bu eser, akâid ilmine dâirdir. 3-Şerhu tenkîh-il-lübâb lil-Irâkî.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 276

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 121

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 641

ŞEYBÎ (Muhammed bin Ali)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Ahmed el-Cemâlî el-Kuraşî el-Abderi olup, künyesi Ebü'l-Mehâsin'dir. 779 (m. 1378) senesi Ramazân-ı şerîf ayında Mekke-i mükerremede doğdu. 837 (m. 1433) senesi Rebî'ul-evvel

ayının yirmisekizinde, Cum’a gecesi Mekke-i mükerremede vefât etti.

Muhammed Şeybî; en-Nüveyrî, İbn-i Sıddîk Sadrüddîn el-Münâvî, Zeynüddîn Irâkî, Cemâlüddîn el-Emyûtî ve başka âlimlerin hadîs-i şerîf derslerini dinledi. Cemâlüddîn bin Zâhira ve başka âlimlerden fıkıh öğrendi. Başka ilimlerle de meşgûl oldu. Edebiyatta pek mahir oldu. Güzel şiirler söyledi. En-Nişâbûrî, el-Münâvî, Tenûhî, Burhânüddîn bin Ferhun, Zeynüddîn Irâkî, Alemüddîn Süleymân, Meryem el-Ezraiyye ve başkaları ona icâzet (diploma) verdiler.

Muhammed Şeybî, önemli ilim merkezlerini dolaştı. Yemen’e gitti. Saygı ve i’tibâr gördü, ihsânlara kavuştu. Konuşması sohbetleri tatlı olup, usanç vermezdi. Kâ’be-i muazzamaya hizmette ve daha sonra da Mekke-i mükerreme kadılığında bulundu.

Takıyyüddîn bin Kâdı Şühbe, Tabakât’ında ondan bahsetti ve “Kâdı, âlim bir zât olup, Kâ’be hizmetlerinde bulundu. İlimle meşgûldü. Mısır, Şam ve başka yerlerdeki zamanın büyük âlimlerinden ilim öğrendi” dedi. Başkaları da onu övdüler ve; “Faziletli, dindar, ağırbaşlı, akl-i selîm sahibi, cömert, alçak gönüllü, ilim sahibi bir zât olup, eserleri onun faziletine ve aklının üstünlüğüne delîldir” dediler.

Birçok eser yazan Şeybî’nin eserlerinden ba’zılar şunlardır, 1-Bedî’ul-cemâl fil-edeb, 2- Târîhu Mekke, 3-Timsâl-ül-emsâl (iki cild), 4- Dîvân, 5-Şerhu Hâvis sagîr lil-Kazvînî, 6-Eş-Şerâf-ül-alâ fî zikri makberat-il-Bâb-il-muallâ, 7- Tıyb-ül-hayât zeylü alâ Hayât-il-hayavân lid-Demîrî. 8-Kalb-ül-kalb, 9- El-lutfü fil-Kadâ, 10-Kitâbün fîmâ lâ yestehilü bil-in’ikâs (Üç cild).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 45

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-9, sh. 13

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 223

4) El-A’lâm cild-6, sh. 287

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 189

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 297

7) Brockelmann Sup-2, sh. 222

SEYFÜDDÎN MENÂRÎ

Nakşibend Muhammed Behâüddîn-i Buhârî’nin yetiştirdiği evliyânın büyüklerim den. Fıkıh ve kelâm âlimi. İsmi, Seffüddîn Menârî’dir. Taşkend ile Sefnerkand arasında bulunan Ferket, kasabasına bağlı Menâr köyünde doğdu. Orada yetişti. Oraya nisbetle Mehârî denilmiştir. Kaynak eserlerde doğum ve vefât tarihleri kat’î olarak tespit edilememiş ise de, dokuzuncu asrın başlarında vefât ettiği bilinmektedir.

Seyfüddîn Menârî, Behâüddîn-i Buhârî’nin yüksek talebelerindendir. Sâh-ı Nakşibend bu yüksek talebesine husûsi ihtimâm ve sevgi gösterirdi. O da, Şâh-ı Nakşibend vefât edinceye kadar sohbet ve hizmetinden ayrılmadı. Sâh-ı Nakşibend hazretleri, vefâtına yakın bu kıymetli talebesine, kendisinin vefâtından sonra Alâüddîn-i Attâr’a bağlanmasını, onun hizmet ve himmet kanatları altında bulunmasını işâret etti. O da hocasının vefâtından sonra, Hâce Alâüddîn’in hizmetine girdi.

Seyfüddîn Menârî, ilk zamanlarında Hâce Hamîdüddîn’den fıkıh ilmi okuyordu. Lüzumu kadar fıkıh öğrendikten sonra, Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin sohbet ve hizmetine devam etmeye başladı. Hâce Hamîdüddîn ise, fıkıh ilmini ilerletmesi arzusunda olduğundan, onun bu ayrılışını hoş karşılamadı. Hattâ onu kötülemeye kadar gitti.

Seyfüddîn Menârî şöyle anlatır: “İlk hocam Hamîdüddîn vefât ederken yanında bulundum. Büyük bir ızdırap içinde idi. Ona dedim ki: “Çektiğiniz bu acı ve ızdırap nedir? Tahsil etmeyi bıraktığımızdan dolayı bizleri kötülediğiniz o ilim hazineleriniz nereye gitti?” Bunun üzerine; “Bizden gönül istiyorlar. Ya’nî selim kalb istiyorlar; Bizde ise ondan eser yok. Izdırâbım bundandır” dedi.”

Seyfüddîn Menârî, o zamanda bulunan himmet ehli velilerden idi. Bir defasında şöyle anlattı: “Eğer insan sıhhatte iken, kalb huzûruna varamıyacak ve ondan bir meleke elde edemiyecek olursa, hastalık vaktinde kuvvetler eksilmeye başlayınca huzûru bulmak son derece zor olur. Sâlih kimselerin böyle hastaları ziyârete gelmesi, hastaya rûhani bir kuvvet

kazandırmak içindir. Bu yolda yükseklik iddiasında bulunan, birşey bildiğini zannedip parlak kelimelerle millete va'z ve nasihat edenlerin çoğunun âhırete intikâllerini gayet âciz ve dağınık gördüm. Böylelerinin bütün ilimleri, bu müthiş ânda silinip gidiyor. Elde edilmesi sunîlikle olan bu şeyler, çeşitli hastalıkların hücûmu ve insan tabiatının zaafı olan ölüm ânında hiçbir fayda vermiyor. Bilhassa şiddet ve mihnetlerin en büyüğü olan rûhun bedenden ayrılışı zamanında suntliğe hiç yer kalmaz."

Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin, Seyfüddîn isminde dört tane talebesi vardı. Biri mahbûb (sevilen), biri makbûl, biri makhûr (kahra uğramış) ve biri de merdûd (kovulmuş). Burada hâl tercümesini verdiğimiz Seyfüddîn Menârî, mahbûb (sevilen) olanı idi. Makbûl olan Seyfüddîn Hoşkan'ın, Sâh-ı Nakşibend'e (radıyallahü anh) bağlanması şöyle olmuş idi. Seyfüddîn Hoşkan, ticâret ile uğraşırdı. Birgün, ticâret maksadıyla, Buhârâ'dan, Harezm'e geldi. Orada Alâüddîn-i Attâr'ın (radıyallahü anh) sohbetine kavuştu. Sonra Buhârâ'ya döndü. Alâüddîn-i Attâr'dan aldığı feyz ile Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin sohbetine devam etti. Şâh-ı Nakşibend'den yolun edeb ve usûlünü öğrendi. Bu yola sımsıkı sarıldı.

Sâh-ı Nakşibend'in (radıyallahü anh) kahrına uğrayan Seyfüddîn ise, Seyfüddîn Bâlâhâne idi. Bu Seyfüddîn ile Muhammed Pârisâ'nın amcası Hüsâmeddîn Yûsuf Seyfüddîn Hoşkan, gece-gündüz beraber sohbet edip, birbirinden ayrılmazdı. Seyfüddîn Hoşkan, Şâh-ı Nakşibend'in yoluna girince, birgün Seyfüddîn Hoşkan'ın evinde toplandılar. Şâh-ı Nakşibend'in yüksekliği, kemâli üzerinde konuştular. Seyfüddîn Hoşkan, arkadaşlarına, kendilerinin de Şâh-ı Nakşibend'in yoluna girmeleri ve büyük saadete ermeleri için ısrarda bulundu. Seyfüddîn Bâlâhâne de şöyle anlattı: "Birgün Şâh-ı Nakşibend hazretlerine rastladım. Üzerlerinde yeni bir hırka vardı. Gönlüm o güzel hırkaya meyletti. Kalbimden o hırkayı bana verse diye geçirdim. İçimden geçeni keşfedip, o hırkayı bana verdi. O zâtın evliyâlık yolunda kemâl derecede dolduğuna ben de şahidim. Lütfedip bana vâsıta olun beni Şâh-ı Nakşibend'in sohbetine eriştirin" dedi. Bunun üzerine, beraberce Şâh-ı Nakşibend'in huzûruna gittiler. Kabûl edilmesi için yalvardılar. Şâh-ı Nakşibend, bu yalvarmaları üzerine onu kabûl etti. Fakat bir müddet sonra, Seyülddîn Bâlâhâne, Şâh-ı Nakşibend ve birkaç talebesi ile beraber Buhârâ sokaklarından gidiyordu. Birden karşılarına yüksek tanınan, fakat Şâh-ı Nakşibend'in üstünlüğünü inkâr eden bir kimse çıktı. Şâh-ı Nakşibend (radıyallahü anh), yükseklikleri ve yaratılışları icâbı o kimseyi gayet nâzik ve güleryüzle karşıladı, iltifât etti. Hattâ birkaç adım da yanında yürüyerek uğurladı. Fakat Seyfüddîn Bâlâhâne, Şâh-ı Nakşibend (radıyallahü anh) geri döndüğü hâlde, birkaç adım uğurlama ile kalmayıp, o bid'at sahibi kimseyi ta'kib etti. Şâh-ı Nakşibend (radıyallahü anh), bu edebe uymayan işten dolayı çok müteessir oldu. Seyfüddîn Bâlâhâne geri dönünce; "O kimseyi uğurlamakta mübalağa gösterdin. Bu hatâ yüzünden kendini rüzgâra verdin. Belki Buhârâ'yı da harab ettin!" buyurdu. Şâh-ı Nakşibend'in (radıyallahü anh) bu üzüntüsünden, Seyfuddîn Bâlâhâne o gün öldü. Özbekistan taraflarından gelen ba'zı kimseler de Buhârâ ve çevresini yağmalayıp, her tarafı harâb ettiler: Birçok, ma'sûm insanı da öldürdüler.

Diğer Seyfüddîn ise; başlangıçta, Şâh-ı Nakşibend hazretlerini severdi. Ticâretle uğraşır, bütün zamanını para kazanmaya sarf ederdi. Bu sebeple kendisinde hasislik alâmetleri başgöstermişti. Birgün Şâh-ı Nakşibend hazretlerini, talebeleri ile beraber evine yemeğe da'vet etti. Şâh-ı Nakşibend hazretleri dâima yemeğin sonunda tatlı veya meyve yerlerdi. Meyvesiz veya tatlısız ziyâfetlere ise, latîfe ederek; "Bu ziyâfetin demi yok" derdi. O günde yemek yenilip, yemeğin sonunda tatlı veya meyve gelmeyince; Şeyfüddîn'e latîfe yollu; "Verdiğin yemek demsiz oldu" buyurdu. Bu söz Seyfüddîn'e çok ağır geldi. Kalbinde Şâh-ı Nakşibend hazretlerine karşı bir soğukluk meydana geldi. Bu hâl, Şâh-ı Nakşibend hazretlerine de ma'lûm olunca, üzüldü ve hep parayı hesâb eden bu Seyfüddîn'e; "Nasıl, onikibin altın sermâyen olsa yeter mi?" buyurdu. Meğer, Seyfüddîn'in bütün maksadı, onikibin altın sermâye sahibi olmak imiş. Bundan sonra Seyfüddîn de dünyâ menfaatleri hırsına düşüp, sohbetlere gelmez oldu.

Birgün bu Seyfüddîn'i bir kervan ile giderken, konakladıkları çimenlik ve yeşillik üzerinde yuvarlanırken görmüşler. Dünyâ malına düşkün olmak hâli onu o kadar kaplamış ki, hem yuvarlanıyor, hem de "Oh! Oh! Birisine bağlanmamak ne tatlı, ne tatlı!" diye bağırıyormuş, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri buyurdu ki: "Bu Seyfüddîn ne nasîbsiz kimse imiş ki, Hâce Behâüddîn gibi bir zâtın sohbetlerinden ayrılıyor da, bundan zevk alıyor. Böylelerine yazıklar olsun!"

Yine Seyfüddîn Menârî anlatır: Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin sohbetinden uzaklaştırılanlardan birisi de, kız kardeşimin oğlu Şemsüddîn idi. Birgün Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin evine,

hatırı sayılır misâfirler gelmişti. Şâh-ı Nakşibend (radıyallahü anh) bu Şemsüddîn'e; "Nehre git de suyu bu tarafa bağla" buyurdu. Şemsüddîn emri yerine getirmekte gevşeklik gösterdi. Biraz sonra da gelip, Şâh-ı Nakşibend'e; "Vücûdumda bir hâlsizlik meydana geldi. Su yoluna suyu bağlıyamadım" dedi. Bu ihmâl, Şâh-ı Nakşibend hazretlerini çok üzdü. "Mevlânâ Şems; Kendini boğazlayıp da su yerine kanını akıtsaydın. Senin için bu sözü söylemekten daha hayırlı olurdu" buyurdu.

Ondan sonra Şemsüddîn'e bir hastalık musallat oldu ki, çâresini bulamadılar. Bir ara benim yanıma geldi. Hâlini anlattı: Kendisine; "Hâce Alâüddîn-i Attâr'a (radıyallahü anh) git. Hâlini arz et. Senin için, Şâh-ı Nakşibend hazretlerine gidip, şefaat etmelerini rica et! Belki merhamet edip kabahatini bağışlar" dedim. Yeğenim Şemsüddîn, Alâeddîn Attâr'a gitmeyip, Muhammed Pârisâ'ya (radıyallahü anh) gitmeyi tercih ederek, onun yanına gitmiş, o da; "Senin derdin bizim tarafımızdan şifâya kavuşturulamaz. Senin başvuracağın yer, Alâüddîn-i Attâr'ın (radıyallahü anh) kapısıdır" demiş. Yeğenim Şemsüddîn yine gitmemiş. Gelip olanları bana anlattı. Ben de kendisine; "Ben sana Alâüddîn-i Attâr hazretlerine git demedim mi? Başka yol kalmadı...." dedim. Yine Alâüddîn Attâr'a (radıyallahü anh) gitmedi. Tekrar Muhammed Pârisâ'ya (radıyallahü anh) gitti. Bundan sonra, Şemsüddîn öyle hastalandı ki, insanları bile tanıyamaz hâle geldi. Çocuklarının isimlerini bile unuttu.

Sâdık talebelerin, şu üç edebe uymaları mecbûriyeti vardır. Hocasına makbûl sayılacak ne hizmet yapsa, bundan dolayı asla gurûra düşmemeli, nefse pay çıkarmamalıdır. Kendisinden makbûl olmıyan bir iş zuhur etse, ümitsizliğe düşmemeli, ayrılmayı asla aklına getirmemelidir. Hocasının verdiği emri muhakeme ve münâkaşa etmeden yerine getirmek için canla başla gayret etmelidir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 63

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 110

ŞEYH HÜSÂMEDDÎN MANKPÛRÎ

Hindistan'da yetişen tasavvuf büyüklerinden. İsmi Şeyh Hüsâmeddîn olup, Mankpûr şehrindendir. Şeyh nûr Kutb-i âlem'in halifesidir. Doğum ve vefât târihleri bulunamamış ise de, dokuzuncu asrın ortalarında vefât ettiği bilinmektedir.

Şeyh Hüsâmeddîn, zamanında bulunan âlim ve velilerin önde gelenlerinden idi. Zâhirî ve bâtınî ilimleri kendisinde toplamış idi. Çok talebe yetiştirdi. İnsanlara çok fâideli oldu. Çok ibâdet ve tâat yapardı. Hergün sabah ile kuşluk vakti arası Kur'ân-ı kerîmden onbeş cüz okurdu. Talebelerinden birisi hocasından duyduğu hikmetli sözleri toplayıp, Refîk-ül-ârifîn isimli bir melfûzât (sözlerinin toplandığı) eser meydana getirmiştir. Bu kitapta bildirilen ve Şeyh Hüsâmeddîn hazretlerine âit olan kıymetli sözlerden ba'zıları şunlardır:

"Müridin (talebenin) pîrine (hocasına) olan itaati, elbisede bulunan yamanın elbiseye olan itaati gibidir. Pîrin sözüne tam itaat eden hakiki sâdık bir talebe, beyaz elbise üzerindeki beyaz yama gibi olup, elbisenin yıkanmasıyla yıkanır ve beyazlar. Pîre gelen her feyz ona da ulaşır ve bu talebe saadete ulaşır. Pîrin sözüne uymakta gevşek davranan talebe, ismen talebedir. Onun hâli, beyaz elbise üzerindeki siyah yama gibidir. Pîrin feyzi ona ulaşsa da, pek fâidesi olmaz."

Tasavvuf yolunda hocamdan hilâfet aldıktan sonra yedi sene çok açlık ve riyâzet çektim. Acıkınca su içer, meşgûl olurdum. Birgün çocuklarımdan birisi gelerek, çok acıktığını söyledi ve ağlamaya başladı. Allahü teâlâya duâ ederek; "Senin gibisi, benim gibisine elbette kâfi gelir" dedim. O zamana kadar bizim için hiçbir şey göndermemiş olan bir şahıs, hemen bir tabak yemek gönderdi. Başka bir kimse, epeyce peynir gönderdi. Bunları görünce; "Açlığa sabretmemiz bizim için daha fâideliydi. Böyle bir söz nasıl oldu da ağzımdan çıktı?" diyerek kendi kendime çok üzülüp esef ettim. Çok pişman oldum."

"Bir kimse kutupluk makamına da gelse, Kur'ân-ı kerîm okumayı terk etmemeli, günde en az üç cüz okumalıdır."

"Tama' (insanlardan birşey beklemek huyu) hastalık; insanlardan istemek, baygınlık; elinde olandan ihtiyâç sahiplerine vermemek ise ölümdür."

"Dünyâ gölge gibi, âhıret ise güneş gibidir. İnsan ne kadar gölgeye gitse, yine de gölgeyi yakalıyamaz. Fakat güneşe doğru gidince gölge de beraberinde gelir."

“Herkesle ol. İnsanlar arasında, bulun. Fakat hiçkimseye yük olma.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 182

2) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 581

ŞEYHÎ (Sinân Yûsuf)

Din ve fen âlimi, velî, Hâcı Bayram-ı Velî hazretlerinin talebelerinden. İsmi, Sinân bin Mecdüddîn bin Ahmed bin Seyyidî’dir. Doktor olduğu için, önceleri Hekim Sinân adı ile şöhret buldu. Şiirlerinde Şeyhî mahlasını kullandığı için, “Şeyhî” diye tanındı. Kütahya’da, Türkmen asıllı tanınmış bir aileden dünyâya geldi Doğum târihi kesin olarak bilinememektedir. 834 (m. 1431) senesinde Kütahya’da vefât etti. Kabri, Kütahya’ya 7 km. uzaklıkta Çiftepınar köyü yakınlarındadır.

Şeyhi, ilk tahsile Kütahya’da başladı. O zamanlar Kütahya, kültür merkezlerinden biri idi. Devrinin tanınmış âlimi ve mutasavvıfı Ahmedî’den okudu. Tahsilini ve ilmini ilerletmek için İran’a gitti, İran’da diğer ilimlerle beraber; tasavvuf, fen ve tıb ilimleri tahsîl etti. İran’da büyük âlim Seyyid Serîf Cürcânî (radıyallahü anh) ile beraber okudu. Fıkıh, kelâm, tefsîr, tasavvuf, edebiyat, tıb ilimlerinde derin bilgiler kazanarak, İran’dan döndü. Dönüşte Ankara’da Hâcı Bayram-ı Velî ile görüşüp, ona bağlandı. Ve Şeyhî nisbetini aldı. Bundan sonra şiirlerinde “Şeyhî” mahlasını kullandı. Kütahya’ya geldikten sonra, bir attâr dükkânı açtı. Tıb üzerine çalışmaya başladı. O zaman Germiyan beyi olan İkinci Ya’kûb’a mersiyeler yazıp, nasihatlerdi bulundu. Onun husûsî doktoru oldu.

Çelebi Sultan Mehmed, Karaman seferi sırasında Ankara’da hastalandı. Tedâvi etmesi için, Şeyh Ankara’ya çağırıldı. Tedâvide başar gösterdiği için, taltif edildi. Ona Tokuzlu köyü tımar olarak verildi Bundan sonra Sultan Mehmed’in husûsî doktoru oldu. Böylece Osmanlı devletinin ilk “Reîs-i etibba’sı (pâdişâh doktoru) ünvanını aldı Şeyhî’nin Osmanlı hânedanı ile ilk teması, Emîr Sultan’a intisabı ile baş ladı. Emîr Süleymân, Şeyhî’deki şiire olan kabiliyeti görünce, onu şiire teş vik etti. Zamanın tanınmış şâiri Ahmedî ile her zaman istişâre ederdi. Latifi ile de sık sık buluşup görüşürlerdi. Fakat ömrünün çoğunu, Kütahya’da Germiyan Beyi ikinci Ya’kûb’un hizmetinde geçirdi. Ya’kûb Bey’in istişâre ettiği en yakını ve yardımcısı idi. Şeyhî, Ya’kûb Bey için birkaç kaside ve “Terci-i bend” yazdı.

Sultan İkinci Murâd Hân pâdişâh olunca, Şeyhî’nin Osmanlı sarayı ile irtibâtı daha da sıklaştı. “Hüsrev-ü-Şîrîn” mesnevîsini Sultan İkinci Murâd Hân’ın emri ile Nizâmî’den tercüme etmeğe başladı. Bin beyit kadar tercüme ettikten sonra, Sultan İkinci Murâd’a sundu. Tekrar memleketine döndü.

Şeyhî’nin tasavvufta yükselmesi ve tanınması, Hacı Bayram-ı Velî ile tanışmasından ve ona intisabından sonradır. Aynı zamanda Hacı Bayram-ı Velî’nin halîfesidir. Müstekimzâde Süleymân Sa’deddîn Efendi, Şeyhî’nin tasavvufta çok yükseldiğini nakletmektedir.

Şeyhî’yi, gerek şiirlerindeki san’at üstünlüğünden, gerekse Germiyan Beyi İkinci Ya’kûb ve İkinci Murâd Hân’dan gördüğü yakın ilgi ve ihsânlardan dolayı çekemeyip tenkid edenler olmuştur. Fakat, Şeyhî bunları hoş karşılamış, sükûn, tevekkül ve teslimiyetini bozmamıştır.

Şeyhî’nin bir “Dîvân”ı, “Hârnâme” ve “Hüsrev-ü-Şîrîn” isimli üç eseri vardır.

1- Dîvân: İstanbul kütüphânelerinde altı yazma nüshası olup, Fâtih-Millet Kütüphânesi Ali Emîrî kısmında, aslının aynısı mevcûttur. Dîvân’ındaki şiirlerinde Sa’dî Şîrâzî’nin te’sîri görülür.

2- Hârnâme: Şeyhî’nin bu mesnevîsi, Türk hiciv ve mizah edebiyatının şaheseridir. Şeyhi bu eserinde, zamanının Osmanlı sultanları olan Çelebi Sultan Mehmed ve İkinci Murâd Hân’a nasihat etmektedir. Pâdişâhlara; cömertlik, şecaat, adâlet, dîne bağlılık ve hizmetin yakıştığını söyler. Aruz vezni ile yazılmış olan “Hârnâme”, dört kısımdan meydana gelmiştir. İlk oniki beyti tevhîd ve na’ttar. Yirmialtı beyitlik kısmı pâdişâhı över. Bundan sonraki kısımda ise, esas konuya geçerek; semiz, besili bir öküzün boynuzlarına imrenen bîçâre bir eşeğin, boynuz aramağa gidip, başına birçok hâdiseler geldikten sonra iki kulağı da kesilmiş olarak geri dönüşünü anlatır. Şeyhî, bu küçük mesnevîsinde; mesnevîde bulunması

gereken bütün özellikleri, şaşılacak derecede bir nisbet ve tenasüp ile göstermiştir. Tasvirlerin çok canlı oluşu, nezâket, incelik, mükemmel alay ediş kabiliyeti ile Türk mizah ve hiciv edebiyatında mümtaz bir yer almıştır.

3- Hüsrev-ü Şîrîn: Şeyhî'nin en kıymetli eseridir. Mesnevî şeklinde yazılmıştır. Bu eser, kendinden önce gelen şâirler arasında en güzel yazılandır. Şeyhi, "Hüsrev-ü-Şîrin"i İkinci Murâd Hân için yazmıştır, İkinci Murâd Hân'ın tahta geçmesi ile yazmağa başlamış, vefâtına kadar devam etmiştir. Altıbindokuzyüzkırkdört beyittir. Yediyüzyetmişbeş beyitlik ilk kısımda; duâ, münâcaat, tevhîd, na't, insanın yaratılışı ve Allahü teâlânın hikmetleri anlatılmıştır. Onbeş parçası mesnevî ve kaside şeklinde yazılmıştır. Esâs hikâye, onbir bölümdür. Yirmialtı gazel, Hüsrev ve Şîrîn'in dilinden yazılmıştır. Münâcaat ve yedi bendlik terci-i bendi vardır. Şeyhî, bu eserini bitiremeden vefât etmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 128

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2894

3) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 74

ŞEYH NÛREDDÎN

Hindistan evliyâsının tanınmışlarından. İsmi, Şeyh Nûreddîn olup, nûr Kutb-i âlem diye meşhûrdur. Alâül-hak'ın oğlu, müridi ve halîfesi Şeyh Hüsâmeddîn Mankpûrî'nin hocasıdır. Doğum târihi bilinmemektedir. 813 (m. 1410) senesinde vefât etti. Kabri, Hindistan'da bulunan Pendûh şehrindedir. Babasının hânegâhında, babasının husûsî hizmetlerinde bulunur, O diğer talebelerin ihtiyâçlarının karşılanmasında onlara çok yardımcı olurdu. Çamaşırları yıkardı. O evin ilk hizmeti ona verilmişti. Sekiz sene müddetle o hânegâha odun taşıdı. Birgün ağabeyisi olan vezir A'zam Hân onu odun taşırken görüp, haline gıbta etti ve; "Kâdı Nûrî Bu ni'metleri yağmaladın, ya'nî hep sen aldın. Sana nasîb oldu." dedi.

Kutb-i âlem Sehy Nûreddîn, babasının huzûrunda kemâle geldikten sonra, ondan hilâfet aldı. Zevk, şevk, aşk, muhabbet, tasavvuf ve kerâmet sahibi, olgun ve yüksek bir velî idi. Babasından sonra talebeleri yetiştirmek, onları ma'nevî yönden terbiye etmek vazîfesini üzerine aldı. Çok kerâmetleri görüldü.

Bir defasında talebelerinden biri hacca gitmişti. Dönüşünde hocasının yanına gelip; "Efendim sizinle Bâb-üsselâm'da karşılaşıp görüştük" dedi. O da; "Dostlarım da biliyorlar ki, hiç evimden çıkıp bir tarafa gitmedim. İnsanlardan birbirine benziyenler çok olur" buyurup, mes'eleyi kapattı.

Daha sonra yalnız kaldıklarında, o talebe arzetti ki: "Efendim! Ben iyi biliyorum ki, Bâb-üsselâm'da sizinle görüştüm. Siz ise başka söylediniz. Şeyh Nûreddîn, bu talebesine tebessüm etti ve bu hâli kimseye anlatmamasını söyledi.

O talebe anladı ki, hocası kerâmet olarak hem memleketinde, hem de hacda bulunmuş ve bu hâli bir tek kendisi görmüştü. Hocası ise, bu hâlini gizliyerek ve başkalarının duymasını istemiyerek; "İnsanlardan birbirine benziyenler çok olur" demiş ve böylece mes'eleyi kapatmıştı.

Şeyh Nûreddîn hazretleri buyurdu ki: "Bizim bulunduğumuz tasavvuf yolunda üç esas vardır. 1. Hesaba çekilmeden evvel kendini hesaba çekmek. 2. "İki günü aynı hâlde olanlar aldanmışlardır" hadîs-i şerîfine uyarak, hep ilerlemeye gayret etmek. 3. Havâtin (kalbe gelen düşünceleri) yok etmek, gidermektir. Hep Allahü teâlâyı hatırlamaktır."

"Riyâzetin (nefsin arzularına uymamanın) sonu odur ki, kalbini aradığı zaman, Hakkın zikrinde ve hizmetinde bulsun, ister uykuda, ister uyanıklıkta olsun, aynen bir çocuk gibi olmalıdır. Çocuk birşeyin sevgisi ile yatıp uyuyunca, uyandığında hemen o şeyi arar."

"Cömertlikte güneş gibi, tevâzuda su gibi, tahammülde de toprak gibi ol. Halkın cefâsına katlan."

Nûr Kutb-i âlem hazretlerinin bir "Mektûbât'ı vardır. Son derece tatlı ve latif olup, dert ve muhabbet ehlinin diliyle yazılmıştır. Bu Mektûbât'tan bir kısım aşağıya yazılmıştır:

"Ömrüm boşa geçti. Ma'şûkun kokusunu almadım. Hayret sahrasında ve hasret meydanında başı boş top gibi döndüm durdum. Beyt:

“Bu ne biçim gece ki, sabah yaklaşmaz ona,
Bahtımın sabahı yok, sabahın günâhı ne?”

Yaş altmışı geçti, ok elden çıktı. Nefe-i emmârenin şerrinden kurtuluş olmadı. Elde hava, ciğerde ateş, gözde yaş kaldı. Pişmanlık ve mahcubiyetten başka kazanç, dert ve âhdan başka yol yok. Ne kadar çırpındıysak da maksada kavuşamadık. Rubâî:

“Murada erem dedim, hiç müyesser olmadı.
Yâr cefâsından pişman olur dedim, olmadı.

Dedim ki belki zaman, bana yardımcı olur.
Bahtım belki açılır, dediysem de olmadı.

Dünyâ aldanma yeri, nefs ziyânkâr, Hak ise çok gayretlidir. O hâlde kalbde nasıl neş’e olabilir. Allahü teâlâ Dâvûd aleyhisselâma vahyedip buyurdu ki: “Ey Dâvûdî Günahkârlara müjde ver ki, ben gafûrum (çok mağfiret ediciyim). Sıddîkları da korkut ki, ben gayurum (çok gayretliyim).”

Ey can kardeşim! Senelerce nefs-i emmâreye riyâzetler çektirdik. Buna rağmen onun şerrinden kurtulamadık. Âhırette kurtulmak için, nefsin hile ve tuzaklarına karşı çok uyanık olmalı, ondan Allahü teâlâya sığınmalıdır.”

Yine onun Mektûbât’ında şöyle yazar: “Avvâm, zâhir temizliği için; havvâs (seçilmiş büyük zâtlar) ise bâtın temizliği için çalışır. Kıyâmet günü, dünyâda iken zâhir temizliği için çalışıp, bâtını temizliğe hiç ehemmiyet vermeyen kimseye Allahü teâlâ sitem eder ve buyurur ki: “Ey kulum! Senelerce insanların gördüğü yeri ya’nî dışını temizledin. Benim nazar ettiğim yeri (kalbini, gönlünü) ise temizlemek için bir ân uğraştın mı? Ömrünü nerelerde harcadın?”

Zâhirî (dış) taharet (temizlik), abdest bozmakla gider. Batın (kalb) temizliği ise, Allahdan gayrisini kalbe getirmekle bozulur. Gönlünü Allahü teâlâdan başkasına verme. O’ndan başkasının mührünü kalbine vurma!”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 158

ŞEYHOĞLU SADREDDÎN MUSTAFA

Kütahya’da yetişen âlimlerden. 741 (m. 1340) yılında Kütahya’da doğdu. Devrinin âlimlerinden ilim öğrendi. Aklî ve naklî ilimlerde kendisini yetiştirip, Germiyanoğulları Beyliği’nin merkezi olan Kütahya’da, ileri gelen âlimler arasında yer aldı. Germiyanoğlu Mehmed Bey’le ve yerine geçen Süleymân Şah’la yakınlıkları oldu. Onlarla sohbet edip, nasihatlerde bulundu. Süleymân Şah’ın kânun ve nizamlarını, yazışmalarını düzenleyip, tertip etti. Nişancısı (sekreteri) ve defterdarı oldu. Süleymân Şah nâmına “Kâbusnâme” ve “Merzubannâme” adlı eserleri tercüme etti. Süleymân Şah’ın vefâtından sonra, Şah’ın dâmâdı ve Osmanlı sultânı olan Yıldırım Bâyezîd Hân’ın yanına gitti. Daha önce Germiyanoğlu hizmetinde bulunmuş olan Hoca Paşaoğlu Paşa Ağa’dan yardım gördü. Yazmış olduğu “Kenz-ül-küberâ ve mehekkü’l-ulemâ” adlı nasîhatnâmesini Paşa Ağa’ya takdim etti. Daha önce yazmış olduğu “Hurşidnâme” adlı eserini de Yıldırım Bâyezîd Hân’a takdim etti. 803 (m. 1400) yılından sonra vefât ettiği bilinen Şeyhoğlu Mustafa’nın nerede defnedildiği bilinmemektedir.

Adının bilinip, kendisinin buluna-ı madiği daha birkaç tercüme ve te’lîf eserin müellifi olan Şeyhoğlu Mustafa, “Kenz-ül-küberâ”yı, Necmeddîn Râzî’nin “Mirsâd-ül-ibâd” adlı eserinin beşinci babından Türkçe’ye tercüme etmiştir. “Mirsâd-ül-ibâd”daki ba’zı şiirleri çıkararak, kendi şiirleri ile ma’nâyı kuvvetlendirmiş, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri, söylenen sözlere delîl olarak getirmiştir. “Kenz-ül-küberâ”dan:

Değmelere mülk müyesser değil.
Kimseye devir musahhar değil.

Şükr senindir bu zemîn ve zemân,
Şimdi emîn ol ki bulasın emân.

Her ne kılarsan dükeli (cümle) hayır ve şer,
Akıbet, Allah onu sana tuşar (karşına çıkarır).

Tevâzu yüce yolludan iyidür.
Gedâ (fakir) ger (eğer) tevâzu kile huyudur.

Tevâzu kıl ve kibirden çok sakın,
Tevâzu kılar halkı, Hakka yakın.

Kıyında (çevrende) mücrim olsa bir günahkâr,
Çü suçun bildi onu kılma azar,

Ki ol dergâha çün mücrim gelesin,
Ne ettinse birine yüz bulasın.

Suç eyleyen çü suçun bile affet ey server,
Ki Allah affedicidir affedeni sever.

Resûlullah (aleyhisselâm); “Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının Peygamberleri gibidir” buyurdu. Bilin ki, ilim, Hakka yakınlığa, Hakkı tanımağa vesile olur. İlim, Hakkın sıfatıdır. İlmin şefaatiyle nice yüksek derecelere kavuşulur. Ancak ilim ile korku beraber olmalıdır. Zîrâ, ilmin başı, Allahü teâlâdan korkmaktır. Hakîkî âlim, yaradanından korkandır. Kimin ilmi artarsa, Allahü teâlâdan korkusu da ilmi nisbetinde artar. Nitekim Resûlullah (aleyhisselâm); “Sizin Allahü teâlâyı en iyi bileniniz, O’ndan en çok korkanınızdır” buyurmuştur.

Her kim sizden daha âlimdir derin,
Mevlasından çoktur korkusu azîm.
Kimde kim ol korku yokdur ilim yok,
Fayda vermez az okusun yahut çok.

Allahü teâlâdan korkarım diyen pekçoktur. Ama Allahü teâlâdan korkmanın alâmeti, ilmi ile amel etmek ve bildiği ile Hak yolunda dosdoğru gitmektir. Kim ki ilmiyle amel etmez, onu dünyâ menfaatlerine âlet ederse; o, hakîkatte âlim değil, câhildir.

Hangi âlim kim bugün kılmaz amel,
Çok bilicidir deyü tutma emel.
Ne suâl et ondan ve ne ver cevâb,
Har (eşek) vardur yüklenip birkaç kitâb.

Yazı ve ilim, Peygamberlerin (aleyhisselâm) mîrâsıdır. Peygamberler (aleyhisselâm) iki türlü ilim miras bıraktılar. Biri zâhir ilmi ve biri de bâtın ya’nî kalb ilmidir. Zâhir ilmi, Peygamberimizin (aleyhisselâm) söz ve işlerinden, Sahâbe-i Kirâm aleyhimürrıdvan efendilerimizin bildirdikleridir. Tabiîn ve mezheb imamları da (radıyallahü anh), onlardan aldıkları ilme uydular, o ilmi okuyup öğrendiler, öğrendikleri ile amel ettiler. O mübârek kimselerin yolunda gittiler. Yüksek makamlara eriştiler. Allahü teâlânın sevgili kullarından oldular.

Onu kim bilürler idi gördüler.
Neye kim dilerler idi erdiler.

Tefsîr, hadîs ve ahbâr ya’nî Sahabe haberleri ile ilgili ma’lûmatlar ve Resûlullahtan (s.a.v) kalan diğer bilgiler, fıkıh ve kelâm bilgileri zâhir ilmine dâhildir.

İlm-i bâtın ise, hâl ilmidir. Bunda ibâre kısırdır, edebiyat kifâyetsiz kalır:

Cân-ı can sırrın ne bildün çünki sen can görmedün,
Kuş dilinden anlamazsın çün Süleymân görmedün,

Hergiz îmândan ne duydun çünki küfri bilmedün.
Kâfiri nerden bilürsin çün müslüman görmedün.

Mukallid kimseler vardır cihanda,
Ki resm-i ma’rifet tekrar ederler.

Ulûm-i bâtınîden remz-ü-nükte,
Her ne işitseler inkâr ederler.

Bilin ki, âlimler üç çeşittir Biri, ilm-i zâhir ile âlimdir. İkincisi, ilm-i bâtın ile âlimdir. Üçüncüsü ilm-i zâhir ve ilm-i bâtın ile âlimdir. Hem ilm-i zâhirde, hem de ilm-i bâtında âlim olanlar nâdirdir. Her asırda bunlardan beş tane bulunsa çok gelir. Onların bir tanesinin bereketi, şarka ve garba yetişir. Hele vaktin kutbu olanlar sayesinde, âlemde bulunanlar, onun himmetine sığınmakla emîn olurlar. İşte böyle âlimlerle Resûlullah (aleyhisselâm) övünmüş ve; “Ümmetimin âlimleri, İsrailoğullarının Peygamberleri gibidir” buyurmuştur. İşte Resûlullahın (aleyhisselâm) mirasçıları bu âlimlerdir.

Âlim-i zâhir olan müftî ve esfiyâ bunlar.
Zâhiri, bâtını bilen vâris-i enbiyâ bunlar.

Kutb-i zemân ve genc-i cihan ve halîl-i Hak,
Onlar-durur ki zâhir ve bâtın bilür bunlar.

Çün hâsıl oldu hulk-ı ilâhî bu ilm ile,
Hak izni ile her ne gerekse eyler bunlar.

Zâhir ulemâsı ise üç kısımdır: Müftîler, vâ’izler ve kadılar. Müftîler: firâset ehli, nazar ehli ve fetvâ ehli kimselerdir. Onlar da iki kısımdır: Birinci kısmı gönül ve dil ilmini bilir. Fetvâ verirken Allahü teâlâdan çok korkarlar. Tahsil ettikleri ilmi

halka öğretirler. Âhırette kurtuluşları ve derecelerinin yükselmesi için dünyâ malına iltifât etmezler, Allahü teâlânın gönderdiği rızka kanâat ederler. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyetle afiyettedirler. Bunlar, Allahü teâlânın has kullarıdır. Nitekim Allahü teâlâ, Fâtır sûresi yirmisekizinci âyet-i kerîmede meâlen; "Allahü teâlâdan kulları içinde, ancak âlimler korkar" buyurmuştur.

Çün şekl-i ulûmu halleyler,
Ol ilmiyle hoş amel eyler.
Kullarda çü oldu has bunlar,
Elbette bulur halâs bunlar.

Müttekîlerin ikinci kısmından olanların dilleri âlim, gönülleri câhildir. Gönüllerinde Allah korkusu ve hayâsı yoktur. Onların kalbleri ölmüştür. İlim öğrenmeği ve yaymağı, âhıret sevâbı ve Allahü teâlâ rızâsı için yapmazlar. Dünyâ menfaati ve insanlar yanında makam ve mevki sahibi olmak için yaparlar. Yaptıkları işi de ilim ile yapmazlar, nefislerinin isteğine göre yaparlar. İlimlerini nefs ve hevalarının isteğine âlet ederler.

Kim uydura ilmini hevâya,
Her derdi erişmeye devâya,
Dili diri, gönlü ölmüş ola,
Merdûd-ı hakîkî olmuş ola.

Bunlar öyle kimselerdir ki, dinlerine riâyet eden, Allahü teâlâdan korkan âlimleri haysed ederler. Onların canlarına kasd ederler, onlara iftira ederleri iddiâ ettikleri şey üzerinde körü körüne inâd ederler. Karşılarındakilere eziyet verirler. başkasına söz hâkkı vermezler. Hak olduğuna bildikleri hâlde, hak sözü kabûl etmezler. Ağız kalabalığı ile hakkı bâtıl, bâtılı hâk göstermeğe yeltenirler. Dertleri, kendilerinin üstün olduğunu göstermekten başka birşey olmayıp, dîne faydasını, hakkın ve hakîkatin ortaya konmasını düşünmezler.

Ol münâfık, kim dili âlim-durur,
İlde hem müftî ve hem hâkim-durur.
Söyler ol sözler ki, yönü yöşü yok,
İşler o işler ki, aslâ hoşu yok.

Ehl-i İslâm arasında en büyük âfet, âlimlerin facir, zâhidlerin câhil, âbidlerin riyakâr olmasıdır. Günah düşkünü olan âlimler ve câhil zâhidler, uğursuzlukları ve din fakîri dervişler, kötülükleri ile dinlerini dünyâya satarlar. Binbir hakâret ve alçaltılmalarla, zenginlerin ve beylerin konaklarına giderler, hor ve hakîr olarak dünyâ ulularının kapısına varırlar. İlimlerini onların dünyalıklarına değişirler. Emîr ve beylerin her dediklerini, her içlerini tasdik ederler. Onlar da böyle âlim, zâhid ve dervişleri faziletli bilirler. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını hatırlatmazlar. Üç-beş kuruş haram mal elde etmek için, yanlış şeye, doğru diye fetvâ verirler. Hâlbuki o paralar, canlarına ve îmânlarına düşmandır. Hattâ bunlar, öyle yaparlar ki, elde ettikleri Üç-beş kuruşu da, bey ve paşaların yakınlarına rüşvet olarak dağıtırlar, onların şefaatlerini taleb ederler. Onlar da, bu câhilleri âlim sanıp Allah adamı zannederler ve asıl Allah dostlarını hor görürler. Böylelikle de, o Allah dostlarının sohbetlerinden ve gönüllere şifâ olan mübârek sözlerinden mahrûm olurlar.

Düşman haberi ile cümle dosttan üzüldün,
Gör kimden üzüldün ve kimin ile düzeldin.

Dirlik suyun isteyen içip kandı hayâta,
Sen balçığa meyl ettin ve kum gibi süzüldün.

Âlim değildir her ki ol kılmaya ilmiyle amel.
Ömrü hebâ, sa'yi abes, aklı dağal (hileci), nefsi zagal (azgın).

İlim ve ibâdetten maksadı, dünyâ menfâati ejde etmek olan âlim ve âbidin, amellerinden kazancı, mal ve mevkiden başka birşey değildir. Onun için âhıret sevâbı yoktur. Bilakis böyle kimseler, Cehennem ateşinin ilk tutuşturucuları olacaklardır. Nitekim, Resûlullah (aleyhisselâm); "Yâ Rabbî! Faydasız ilimden sana sığınırım" buyurmuştur.

İlm kim sana menfâat vermez, Cehl,
Ol bilgiden üstündür hezâr (binlerce defa).

Faydasız ilim iki çeşittir: Biri; din ilmi de olsa, kendisiyle amel edilmeyen ilimdir, İlim, ancak sahibine faydalı olmak ile kıymet kazanır. Faydasız ilimlerden biri de; yıldız ve fal ilmi ile, felsefe adı altında, kendi sapık fikirlerini din gibi gösterip insanları kandırmaktır. Birçokları, felsefe ile uğraşarak doğru yoldan saptılar. Öyle ki, biz, ilm-i ma'rifet ve hakîkati biliriz diye gurûrlandılar. Bilmezler ki; Allahü teâlâyı tanımak, kırâat ve rivâyet ile olmaz. Bilâkis, Allahü teâlâyı tanımak; Resûlullahın (aleyhisselâm) zâhirî ve bâtınî amellerine uymakla mümkün olur.

Hikmet-i aklî ve kıyâsî nedir?
Koyası hangi okuyası nedir?

Neylesin hey'et ve nücûm sana?
Çün hücum eyledi rücûm (taşlar) sana.

İlm-i vahyi ve dîn-i Rabbanî,
Sen anarsın Keşîş-i ruhbanî.

Mantık ve hikem ve kelâm kamu (cümlesi),
Mustafâ'dan beri (uzak) haram kamu.

Hikmet O'ndan hemîşe ar tutar (utana),
Ki Muhammed (aleyhisselâm) özge (başka) yâr tutar.

Onu kim bilse ne inâyettir,
Hikmet-i hûb (sevgi) ve ilmi gayettir (çoktur).

Mustafâ (aleyhisselâm) ilmine (Hazreti) Alî'den gir,
İlmi ayn (göz) eyleyen veliden gür.

Deme ol ilmi bu (Hazreti) Ali bilemez,
Hikmet oldur ki Bu Alî (İbn-i sinâ) bilmez.

Kâ'be'yi göz ile gören kandan (nerede)?
Kendini kendinden soran kandan (nerede)?

Er gibi rüzgar (gibi) koş gözün ile gör,
Bari görmez isen görenden sor.

Allahü teâlâdan korkan müslümanın faydasız ilimden ve bunun âfetinden uzak durmalı ve din ilmîni öğrenmeye ve öğretmeye ihlâs ile devam etmeli. Fetvâ verirken, ders okuturken, münâzara ederken; âhıret sevâbına, Allahü teâlânın mâsına, ilmîn yayılmasına ve hakkın ortaya konulmasına, dînin yayılmasına ve kuvvetlenmesine sebep olmayı niyet etmeli ve ihlâs ile amel etmelidir. Nefsini kötülüklerden temizleyip, hırs ve tama' bulaşığından arıtmalıdır. Âlimlerin hor ve hakîrliğinin kaynağı, hırs ve tama'dandır.

Ulemâ, hırs ve tama' çirkefine bulaştı bugün,
Bu i'tibârsızlık bunlara bilki boşuna gelmez.

Bu acebdir ki yaşlandıkça kocadıkça kişi,
Daha yiğit olur ol hırs ve işinden kalmaz.

Böylelerine en iyi nasihat; fetvâ vermeğe ehil olunca, ihtiyâtla hareket edip. Nefsin meyline göre ve garaz ile fetvâ vermemelidir. Eğer tasarrufuna verilmiş vakıf malları varsa, onları yerli yerince kullanıp, kendine harcamamalı, lokmasına haram karıştırmamalıdır. Çünkü, hırs ve tama, şehvet, riya ve hased, hep haram lokmadan doğar. Haram lokma yiyenin, ömrü boyunca ilim ve amel için çektiği sıkıntılar boşa gider.

Âlim olanlar, Resûlullahtan (aleyhisselâm) ve Selef-i sâlihînden sonra dîne karıştırılan bid'atlerden sakınmalı, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmeli, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) sünnet-i şerîfine tâbi olmalıdır. Mezhebi, Ehl-i sünnet mezhebi olmalı, önce gelen sâlih âlimlerin yolunda gitmelidir. Vakitlerini ve saatlerini vazîfe ile geçirmelidir. Bu şöyle olur: Fecirden kuşluk vaktine kadar bir hayır işte olmalı, kuşluk vaktinden öğleye kadar bir hayır işte olmalı, öğleden ikindiye kadar bir hayır işte olmalı, ikindiden geceye kadar ve geceden sahura kadar bu usûle devam etmelidir. Böylece, azîz ömrün sermâyesinden bir saat ve bir ânı, boş ve lüzumsuz şeylerle geçirmemiş olur.

Ömür hoş sermâyedir bilenlere,
Vay onu hayfin (haksızlıkla) yavu (kayıp) kılanlara
Allah adan zikr et ey dil subh-u şâm (sabah ve akşam),
Ondan olur bereket ve devlet tamâm.

Yatsı namazını kıldıktan sonra sözü terketmelidir. Ancak, mühim bir işi varsa ve dînî bilgileri mütâlâa ve tekrar ile meşgûl, olursa müstesnadır. Gecenin dörtte biri geçince, Allahü teâlâyı zikirle meşgûl olup, uyku galebe çalınca; Allah adını anarak, yüzü kıbleye karşı sağ yanı üzere yatmalı, gönlü ve dili ile şu duâyı okumalıdır:

"Allahümme innî eslemtü nefsî ileyke ve veccehtü vechî ileyke ve elce'tü zahri ileyke ve fevvadtü emri ileyke, ragbeten ve rehbeten ileyke, lâ melcee ve lâ mencee ve lâ makarra minke illâ ileyke âmentü bi-kitâbikellezî enzelte ve bi-rasûlikellezî erselte."

"Yâ Rabbî! Nefsimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim. Sana güvenip, dayandım. Rahmetini umarak, azâbından korkarak, işimi sana havale ettim. Senden başka sığınacak ve beni kurtaracak kimsem yok. Hepimiz sana döneceğiz. Yâ Rabbî! Senin indirdiğin kitaba, gönderdiğin Peygamberine îmân ettim."

Allahü teâlâyı anarak uyumalı, abdestsiz yatmamalıdır. Abdestli yatıp, zikr-i İlâhî ile meşgûl olan kimse uyuyunca, melekler rûhunu Arş altına götürürler. Orada zikir ve ibâdet ile meşgûl olur, gördüğü her rü'yâ da hak ve gerçek olur.

Çü sen uykuya varasın zikr ile,
Çıkar Arş'a rûhun ol fikr ile.

Ne kastın var ise muvâfık gelir,
Ne düş kim görürsen mutabık gelir.

Âlime çün bu uyku âdet ola,
Uykusu âlimin ibâdet ola.

Gecenin son vaktinde kalkmaya çalışmalı ve sünnet olan teheccüd namazını kılmalıdır. İki rek'atte bir selâm verilir. Kırâati uzun okumak daha faziletlidir. Eğer dilerse, geri yatar, sabah namazı vaktinde tekrar uyanır, tekrar abdest alıp, zikir ile meşgûl olur ve nefsinin arzularına set çeker, nefsi ile dâima cihad eder, onun isteklerine riâyet etmez.

Kime can iline hükümet gerek,
Ona nefsi ile husûmet gerek.

Nefsinin isteklerine muhalefet edip, Allahü teâlânın rızâsını dilemeli, nefs ve gönlünü terbiye ve pak eylemeli, rûhu ibâdet ve zikir ile cilâlandırmalıdır ki, gönlünün gayb âlemine açılması, ba'zı hakîkatlerden haberdâr olması ve sırlar keşfine mazhar olması mümkün olsun. Böylelikle de şu beyitlerde bildirilen üstünlüklerden nasîbsiz olmasın:

Çün gönüldür hazîne-i esrâr,
Taleb et ol hazîneyi ey yâr.

Sineni rûşen (aydın) eyle yokluktan,
Ki sana rûşen ola her ne ki var.

Devlet iklimine azîmet içün,
Himmet atına fikrün eyle suvâr.

Yâr (dost) edin i'tikâdın ve sıdkın,
Ki yolundan ıramaya (uzaklaştırmaya) ağyar,

Aklını şem' (ışık) ve aşkını mürşid,
Hissini cem et, aklını husyâr (akıllılık).

Nefsine bâr (zulm) verme dâd (adâlet) eyle,
Ki olasın bu yolda berhurdâr.

Dil yügrüklügün (çabukluğu) eder minbere çıkıp ol biri,
Der ki benim gibi bilen cümle diyar içinde yok

Gönlü çü câhil ve dili âlim ve şuh söyle kim,
Kapuda çok silâh var, hisar içinde kimse yok.

Söz onundur kim, bilir hikmeti,
İlâhî yola sarf eder himmeti.

Hasedden ırak ve tama'dan beri (uzak),
Cemâat yoldaşı ve sünnet eri.

Ne söylerse hem Hak için söyleye,
Ala halk elin, Hak yolun soylaya (naklede).

Celâl ve cemâl etdi çün Hak bedîd,
Vere halka hem korku ve hem ümîd.

Çü vâ'iz bu tertîb ile yol gide,
Yarar Arş fevkinde (üstünde) ger (eğer) va'z ede

Söz ki gönülden geçer öğden (övmekten) gelir,
Ögleri gökçeklere (iyilere) gökten gelir.

Çün pişire ve kurtara zihn ve dil,
Dem-bedem ol hona (sofraya) gelir Cebrâil (aleyhisselâm).

Menfaatli ilim öğren ey fakîh-i nigdân (âlim),
Tâ iki âlemde onun nef'i (tardı) da dest gir,

Öğren ve öğret, amel kıl bi-riyâ ve bi garâz.

Ta kavî keşf ede her sözden sana âlim-i habîr.
Kutlu bayram oldu sâkî sun beri hamr-ül-hayât (hayat iksiri),

Hadîm-ül-lezzât elinden canımız bulsun necât.
Dök sürahi kulkulundan ehl-i irfan eylesin,

Gah tebessüm gah terennüm gah hall-i müşkilât,
Hasta-dilven (gönlü hasta) bana sungıl (sun) kût-ı rûh (ruh gıdası) zîrâ kim,

Sen tabibin şerbetinden hâsıl olur tayyibât.
Âşık ve rindâne (aşk meydanına) gelgil (gel) kim bu meclis rindinin,

Günleri nevrûz-ı Iyddur (bahar bayramı),
dünleri Kadr ve Berât.

Bizde sarhoşluk çü senin vuslatundandır mâdem,
Hamnna tenler feda ve camına canlaı zekât.

Çü senin zâtındadır mecmû-ı eltâi (lütufların hepsi) ve hüner,
Ben nice şerh eyleyim, imkân senin temkin senin.

Lutf-i nazm ve lutf-i tab' ve lutf-i irfan lutf-i hatt,
Aferin eltâfina ve tab'ına tahsîn senin

Çün saâdetli gönüller tahtımı sultânısın,
Pes ne fahr ondan ki ola, Çin senin Maçin senin.

Hak gelicek çün olur bâtıl heba,
Bâtıl ölsün sen gel ey hak merhaba.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) "Hurşid-nâme", Süleymâniye Kütüphânesi, Hâmidiye kısmı No: 50

2) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 121

3) Tezkire-i Sehî Bey, İstanbul 1325 sh. 55

4) Ferheng-nâme-i sa'di tercümesi (Kilisli Rifat) İstanbul 1340-1342, sh. 6

5) Kenz-ül-küberâ ve mehekk-ül-ulemâ

SEYYİD ALÂEDDÎN ALİ SEMERKANDÎ

Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında Anadolu'da yaşıyan evliyâlardan. Nesebi, Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) dayanır. Semerkand, Buhârâ, Taşkend gibi ilim merkezlerinde ilim öğrendi. Tefsîr, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde yüksek derecelere ulaştı. 860 (m. 1456) târihinde, bugünkü Karaman yakınlarındaki Zeyne köyünde vefât etti..

Seyyid Alâeddîn Semerkandî, senenin büyük bir kısmını oruç tutarak, gecelerini namaz kılarak, gündüzleri de talebelerine ders vererek geçirirdi. Kur'ân-ı kerîmî tecvîd üzere okur ve tefsîrini yapardı. Nefsini terbiye etmek için çok riyâzet ve mücâhede eder, nefsinin istediklerini yapmaz ve istemediklerini yapmak için uğraşırdı. Dünyâya hiç meyletmez, haramlardan şiddetle kaçıp, mübahların fazlasını dahî terkederdi. Cenâb-ı Hakkın kudreti ile tayy-i mekân eder sabah namazını Kâ'be'de kılıp, güneş doğmadan tekrar evine dönerdi. Sabah olunca, talebelerine zâhirî ve bâtınî ilimleri öğretir onları en iyi şekilde yetiştirmek için uğraşırdı. Öğleden önce bir müddet kaylûle yaparak, sünneti îfâ ederdi.

Seyyid Alâeddîn hazretleri, "Bahr-ül-ulûm" isimli tefsîr kitabını, her gece Kâ'be'ye gidip, Makâm-ı İbrâhim'de yazardı. Her âyet-i kerîmenin tefsîrini yapmadan önce. Zemzem ile gusl abdesti alır, sonra tefsîre başlardı. Bu şeklide, meşhûr tefsîr kitabını uzun bir zaman içinde yazabildi.

Baba Cihangir Semerkandî tınlattı: "Birgün Semerkand'a, mecûsiliktch hıristiyan dînine geçmiş bir râhib geldi. Îsâ aleyhisselâm hakkında uygun olmayan şeyler söylüyor, onu (hâşâ) ilâhtır, diyordu. Pekçok bozuk ve bâtıl delîller göstererek, halkın i'tikâdını sarsıyordu. Üstelik sorduğu suâllere, âlimler dahî cevap veremiyordu. Bu rahip, Semerkand Sultânı Hâlid'e haber göndererek; "Âlimlerinizle münâzara etmek üzere geldim. Eğer beni herhangi bir âliminiz susturup mağlup ederse, müslüman olurum. Bütün servetimi de İslâmiyet için harcar, İslâmın yayılmasına yardım ederim. Şayet galip gelirsem, Semerkând'ın vergisini isterim" dedi. Sultan Hâlid, âlimleri toplayarak durumu anlattı. Onlar da; "Bir rahip nedir ki, cevap vermekte âciz kalalım. Onunla her zaman münâzaraya hazırız" dediler. Bir gün ta'yin ederek, câmide toplandılar. Rahip sorularını sordu. Fakat âlimler ikna edici bir cevap veremediler. Rahip gurûrla Sultân'ın huzûrunda; "Gitmediğim memleket kalmadı. Sorularıma hiç kimse cevap veremedi ki, sizin âlimleriniz cevap versin!" gibi edebe uymayan ileri-geri lâflar etti. Sultan üzüldü. Bu sırada âlimlerden ba'zıları huzûra çıkıp; "Efendim! Bu rahibe ancak Seyyid Alâeddîn hazretleri cevap verir, onun üstesinden gelir. Yalnız o, şu anda kırk günlük bir halvete girdi. Nefs terbiyesi ile meşgûldür. Kolay kolay gelmez. Ancak din-i İslâmın nusreti

için izin verilirse gelebilir" dediler. Sultan buna memnun oldu ve râhibden kırk günlük mühlet istedi. Hemen Seyyid Alâeddîn hazretlerine verilmek üzere bir mektûp yazdırdı. Bulunduğu yere mektûp gönderilmek üzere iken, saraya bir kimse girdi. Sultânın huzûruna çıkıp, bir mektûp sundu. Hâlid, mektûbu okudukça hayretten hayrete düşüyordu. Sevincinden cenâb-ı Hakka şükretmeğe başladı. Orada bulunan âlimler merak ederek sebebini sordular. Sultan, mektûbu getiren kimseye sesli olarak okuttu. Mektûbun başında, Allahü teâlâya hamd, Resûlüne salevât ve Emîr Hâlid'e duâdan sonra yazıyordu ki: "Bu mübârek günde, büyük dedem, insanların ve cinnin Peygamberi ve âlemlere rahmet olarak gönderilen Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) bu fakire merhamet ederek göründüler. Buyurdular ki: "Evlâdım Alâeddîn! Halvetine son verdim. Allahü teâlânın kullarını irşâd etmek, onlara dîn-i İslâmın emir ve yasaklarını bildirmek için mağaradan dışarı çık. Allahü teâlânın izniyle pekçok kimsenin hidâyete kavuşmasına sebeb olacaksın. Türbemi ziyârete gelmeden önce Semerkand'a git. Oraya ümmetimin âlimlerine eza ve cefâ veren bir rahip geldi. Ona lâzım olan cevâbı vererek hidâyete gelmesine vesile ol, ümmetimi de sıkıntıdan kurtar." Bu haberi size ulaştırmak üzere mektûp yazıp. Derviş Cihangir ile gönderiyorum. Sevinmeniz için böyle yaptım. Bugün biz de gelirdik, fakat Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) "işâreti üzerine yarına kaldık."

Alâeddîn'den gelen bu mektûbu herkes hayretle dinliyordu. Mektûp bittiğinde tekbîr getirdiler. Seyyid Alâeddîn'in bulunduğu mağara ile Semerkand arası onyedi günlük yol idi. Bir günde bu yolun katedilip gelindiğini öğrendiklerinde, bütün âlimler; "Allahü teâlâ herşeye kadirdir" demekten kendilerini alamadılar. Ertesi günü sabah namazından sonra. Sultan Hâlid ve teb'ası, Seyyid Alâeddîn'i karşılamak üzere şehir dışına çıktılar. Kuşluk vakti sıralarında, başta Seyyid Alâeddîn hazretleri olmak üzere, arkasında pekçok evliyâ, grup hâlinde göründüler, Seyyid Alâeddîn beyaz bir âta binmiş, yeşil elbise giymişti. Diğer velîler, etrâfında ve arkasında ağır ağır yürüyorlardı. Öyle heybetli bir manzara idi ki, herkes heyecanlanarak ayağa kalkıp, o tarafa doğru hürmetle yürümeğe başladılar. Başta Sultan Hâlid olmak üzere, herkes atından inmişti. İki grup karşılaştıklarında, Sultân Hâlid, Seyyid Alâeddîn'in ellerinden öptü. O da Sultân'ın gözlerinden öptükten sonra; "Ey Sultan Hâlid! O rahip dostlarımızı üzmüş. Dedemiz, âlemlere rahmet olarak gönderilen Sevgili Peygamberimiz (aleyhisselâm) işâret buyurdular. Allahü teâlânın izniyle rahibin hidâyete gelmesine vesile olacağız" buyurdu. Cemâat büyük câmide toplandı. Rahibe haber gönderildi. Râhib gelip Seyyid Alâeddîn hazretlerini görünce, onun heybetinden titremeğe başladı ve; "Ben, Allahü teâlâya ve O'nun Resûlü Muhammed aleyhisselâmın Peygamberliğine inandım" dedi. Sonra gelip Seyyid Alâeddîn'in elini öptü ve; "Bu gece rü'yâmda zât-ı âlinizi gördüm. Bütün suâllerimi sorup, hasta kalbimin şifâsı olan cevaplarınızı öğrendim. Artık hiç şüphem kalmadı. Şimdi suâl sormama lüzum yoktur. İslâmiyetin hak din olduğunu anladım. Îmân edip müslüman olmakla şereflendim" dedi. Herkes hayret edip, ziyâde sevindiler, Seyyid Alâeddîn gülümseyerek, rahibe; "Şimdi tertemiz, günahsız bir müslaman oldun. Cenâb-ı Hak râzı olsun. Fakat dostlarımızın da istifâde etmesi için suâl sorunuz" buyurdu. Müslüman Olan kimse; "Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm; "Ümmetimin âlimleri, İsrailoğullarının Peygamberleri gibidir" buyuruyor. Îsâ aleyhisselâm ölüleri diriltirdi. bu ümmetten böyle birşey olmuş mudur? Bunun izahını istiyorum" dedi. Bu sırada Sultan Hâlid'in sarayından bir hizmetçi gelip, Sultâna; "Efendim! Hasta olan kızınız rûhunu teslim etti" dedi. Bu haberi işitenler çok üzüldüler. Seyyid Alâeddîn ise, başını Önüne eğerek murâkabeye varip, Allahü teâlâya yalvarmağa, duâ etmeye başladı. Herkes Seyyid'in birşey söylemesini bekliyor, fakat cesâret edip suâl edemiyorlardı. Sultan Hâlid de aynı vaziyette bekliyordu. Bu hâl üç saatten fazla sürdü. Sonunda Alâeddîn hazretleri başını kaldırarak tebessüm etti ve; "Ey Sultan Hâlid! Kızınız, Allahü teâlânın izniyle sıhhate kavuştu. Şu ânda yemek yiyor. Sarayınıza gidiniz, bu hâli göreceksiniz" buyurdu. Bu haber herkesi heyecanlandırdı. Böylece Seyyid Alâeddîn, müslüman olan rahibin suâline kal (söz) ile değil, hâl ile (iş yaparak, göstererek) cevap verdi. Seyyid Alâeddîn vazîfesinin bittiğini belirterek, orada bulunanlarla ile vedâlaşıp, beraber geldiği velîler ile birlikte ayrıldılar. Onlar gittikten sonra, Sultan Hâlid, müslüman olan râhib ve halk, saraya doğru heyecanla yürüyerek, bir ân önce verilen haberin doğruluğunu öğrenmek istediler. Saraya yaklaştıklarında, ba'zı kimselerin Sultân'a müjde vermek için koştuklarını gördüler. Karşılaştıklarında, Sultâna; "Efendim! Kızınız vefât etmişti. Birkaç saat sonra tekrar dirildi. Hayret ettik. Size bu haberi müjdelemek için geldik" dediler. Sultan ve orada bulunanlar birbirlerine, bunun Seyyid, Alâeddîn'in büyük bir kerâmeti, himmeti ve bereketi olduğunu, onun, Allahü teâlânın katında derecesinin çok

yüksek olduğunu söylediler. Sultan Hâlid'e müslüman olan rahip dedi ki: "Seyyid Alâeddîn hazretleri, beni, asla tereddüde mecalim kalmayacak şekilde ikna etti, irşâd etti. Allahü teâlânın izni ve onun sebep olması ile, Elhamdülillah hidâyete kavuştum. Bu canım sağ oldukça dîn-i İslama bedenimle ve malımla hizmet edeceğim."

Seyyid Şerîf Cürcânî'nin talebesi Molla Feridun anlattı: "Birgün hocam Seyyid Şerîf hazretleri ile bahçeye çıkmıştık. Orada: "Ey Feridun! Şu dağda, ricâl-i erbeîn denilen kırk büyük evliyânın bir toplantısı vardı. Haydi o makama ziyârete gidelim" buyurdu. Ben de; "Başüstüne efendim!" diyerek, peşinden yürümeğe başladım. Dağın üzerine çıktığımızda, pekçok rûhanî kimsenin orada toplanmış olduğunu, gördük. Herbiri edeble oturmuş bir kimseyi bekliyorlardı, içlerinden birine; Bunlar kimlerdir ve niçin bekliyorlar?" diye sorduk. O da; Ricâl-i erbe'înden biri vefât etti. Onlar, Kutb-i aktâb'ı (evliyâların en büyüğünü) da'vet ettiler. Onu bekliyoruz. O gelip vefât eden zâtın namazını kıldıracak ve içimizden birini de bu vazîfeye ta'yin edecek" dedi. "Şu anda Kutb-i aktâb kimdir ve nerede bulunmaktadır?" diye sorduk. O da; "Mekke-i mükerremededir ve ismi Seyyid Alâeddîn Semerkandrdir" diye cevap verdi.

Biz de oraya oturup beklemeğe başladık. Bir müddet sonra semâdan tekbîr, tesbih sesleri arasında nûr yüzlü velîler, gayet nurlu bir zâtı ta'kib ederek geliyorlardı. Belli ki, o zât Kutb-i aktâb' idi. Vere indiklerinde, hepimiz hürmetle ayağa kalkıp ta'zim ettik. Makamına oturduğunda, bizlere de oturmamızı işâret'etti. Bir müddet başını önüne eğip murâkabeye vardı. Sonra Âl-i İmrân sûresinin yüzseksenbeşinci âyet-i kerîmesinin meâlini okudu. "Muhakkak her nefs ölümü tadıcıdır." Sonra da tefsîrini yaptı. Hepimiz, hiç duymadığımız, hasta kalblere şifâ olan bu kıymetli sözleri işitmekle şereflendik. Nice hakîkatleri ve ince bilgileri öğrendik. Sonra bizden tarafa dönerek; "Cenâb-ı Hakkın rahmetine kavuşan merhumun makamına lâyık olan misâfir kardeşimiz gelmiştir, Rabbimizin izniyle onu makamına oturtalım ki, dostlarımızın beklemekten kalblerine bir eza gelmesin" buyurarak, beni oturduğum yerden kaldırıp, vefât eden zâtın boş duran seccadesine oturttu. Sevincimden ne yapacağımı şaşırdım. Orada olanların hepsi; "Şahidiz, işittik ve itaat ettik" dediler. Hocam Seyyid Şerîf de hayret etti. Seyyid Alâeddîn hazretleri, hocamın gönlünü alıcı sözlerde bulunarak; "Ey Seyyid. birâderim! Allahü teâlânın velî kullarına verdiği makamlar birer ihsândır. İnşââllah siz de bu cemâate dâhil olacaksınız. Henüz zamanı vardır" buyurdu. Daha sonra cenâze namazı kılındı. Beni artık yanlarında alıkoydular. Hocamla vedâlaşarak ayrıldık."

Seyyid Alâeddîn, ileri yaşlarında Mekke-i mükerremede bir miktar ikâmet etti. Medîne-i münevvereye ziyârete geldi. Resûlullaha (aleyhisselâm) olan aşkından dolayı oradan ayrılamadı. Yıllarca türbede hizmet etti. Birgün Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) baş gözü ile gördü. Peygamberimiz buyurdu ki: "Ey evlâdım Alâeddîn! Allahü teâlânın sana ihsân ettiği ilmi, ümmetime öğret ki, zayi olmasın. Sana verdiğim şu asâyı Anadolu tarafına at. Nereye düşerse, orada bulunan ümmetime îmân ve ibâdet bilgilerini öğret, sünnetimi ihyâ et." Seyyid Alâeddîn, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) bu emrine hem çok sevindi, hem de Peygamberimizden ayrılacağı için çok üzüldü; Fakat ernir böyle olduğu için, "Başüstüne" deyip elindeki asayı Anadolu istikâmetine doğru attı. Asâ, Seyyid Alâeddîn'nin bir kerâmeti, Peygamber efendimizin de bir mu'çizeri olarak, Larende (Karaman) bölgesine düştü. Seyyid Alâeddîn ise, Allahü teâlânın izni ile, yanında evliyânın rûhları ile beraber, kısa zamanda Karaman'a asasının düştüğü yere geldi. O bölgede bulunan evliyâ onu karşıladılar. Karamanlıları Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere yetiştirmek için gece-gündüz durmadan dinlenmeden çalışmağa başladı.

Hâce Ârif anlattı: "Bir gece çok acâib bir rü'yâ gördüm. Öyle ki, hayretimden rü'yâda gördüklerimi unuttum. Sabahleyin ne gördüğümü düşünerek dışarı çıktım ve nehrin kenarına kadar geldim. Abdest alıp, iki rek'at şükür namazı kıldım. Selâm verdiğimde, bir ses duydum. "Nereden geliyor?" diye bakınırken, havada bir seccade üzerinde oturan, yaşlı, nûr yüzlü bir kimseyi, kıbleye karşı oturmuş, bana seslendiğini gördüm. Buyurdu ki: "Ey Ârif! Ey kavminin en âdil insanı! Dünyâyı terketmek, hürriyete kavuşmak demektir. Kıyâmet günü, iyi bir makam elde etmek, dîn-i İslama hizmet etmekle mümkündür." Bu sözleri işitince, rü'yâda gördüğüm hâl hatırıma geldi ve; "Muhterem efendim! Rü'yâ âleminde gördüğüm anlaşılmaz şeyleri, zât-ı âlinizi görmekle hatırladım" dedim. O mübârek zât da; "Ey Hâce Ârif! Ben, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) torunu ve türbedârıyım. Bu zamanın "Kutb-i aktâb"ı olan Semerkandlı Seyyid Alâeddîn'im. Cenâb-ı Hakkın emri ile seni talebeliğe kabûl ettim. Acele ile yanıma gel ki, nasîbini alasın ve rü'yânın hakîkatine vâsıl

olasın!” buyurdu. Ben de; “Ey evliyânın büyüğü! Gökyüzünün vefalı yıldızı! Ben ki, dermansız, mecalsiz bir fakirim. Medîne-i münevvereye nasıl gelebilirim? Oraya kavuşmak mümkünse, lütfedip himmet buyurur musunuz?” dedim. O da; “Ey Ârif! Allahü teâlânın izniyle arzuna kavuşacak, Resûlullahı (aleyhisselâm) ziyâret etmekle şerefleneceksin!” dedi ve gözden kayboldu. Gördüklerime inanamıyordum. Bunları nasıl görmüştüm? Derhâl evime gidip, bir odaya kapandım. Günlerce dışarı çıkmayıp, ibâdetle vakit geçirdim. Fakat zihnim hep bunlarla meşgûl idi. Nihâyet sekizinci günü, yine nehre abdest almağa gittim, önceki yere geldiğimde, heybetli ve korkunç bir arslanla karşılaştım.

Onu görenlerin korkudan dili tutulurdu. Ben de öyle oldum. Benim hareketsiz donup kaldığımı gören arslan, fasîh bir lisân ile; “Korkma! Sırtıma bin ki, seni kısa bir zamanda Medîne-i münevvereye ulaştırayım” dedi. Onun bu ifâdesinden, yüreğimdeki korku dağıldı. Üzerine bindim, beni Medine yakınlarında indirdi ve vedâlaşarak ayrıldık. Oradan büyük bir edeb ile, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) huzûr-i şerîflerine geldim. Ellerimi açıp uzun uzun duâ ettim. Duâyı bitirince, yanımda daha önce nehirde karşılaştığım Seyyid Alâeddîn hazretlerini gördüm. Hemen mübârek ellerine sarıldım, öptüm, saygı ve hürmet gösterdim, Beni odasına götürdü. Maddî ve ma’nevî pekçok ihsânlarda bulundu. Teveccüh ederek, kısa zamanda evliyâlık derecelerine kavuşturdu. Sonra bana; “Ey Ârif! Haydi seninle melekler âlemini gezelim. Asumana çıkıp seyredelim” dedi. Buna derecesiz sevindim. “Peki efendim!” derdemez, bana öyle bir teveccüh ve himmet ettiler ki, her ikimiz de gökyüzüne doğru yükselmeğe başladık. Yüce bir makama geldik. Allahü teâlânın sevdiği evliyâsının rûhları orada toplanmış idi. Onlar, “Merhaba ey üstâd-ı âlem!” dediler. Hocam da onlara cevap verdikten sonra, beni onlara ısmarladı, kendisi daha yüksek makamlara yükselerek gözden kayboldu. Aradan uzun bir zaman geçmişti. Hocamın gelmekte olduğu haber verildi. Geldiğinde, edeble elini öptüm. Bana; “Seni, Allahü teâlânın kullarını irşâd etmek, emirleri ve yasakları öğretmek için vazîfelendiriyorum” buyurdu. Orada bulunan evliyânın rûhları ile birlikte el açıp, benim için duâ ettiler. Sonra mübârek elleriyle gözümü mesh etti. O ânda yeryüzünde bulunan en büyük şeylerden, en küçüklerine kadar herşey gözüme görünmeğe başladı. Orada bulunanlarla musâfeha ettik. Bir anda tekrâr Medîne-i münevvereye geldik.”

Seyyid Alâeddîn’in Karaman’a gelişini, talebelerinden Hâce Resûl şöyle anlattı: “Seyyid Alâeddîn hazretleri, Medîne-i münevverede Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek kabr-i şerîflerinde hizmetle şerefleniyordu. Bu fakir, henüz Semerkand’da bulunuyordum. Semerkand halkı, Seyyid Alâeddîn hazretlerinin kerâmetlerini, büyüklüğünü, Resûlullah efendimize olan muhabbetini anlatırlardı. Ona görmeden âşık olmuştum. Hizmetiyle şereflenip, talebesi olmak istiyordum. Fakat Medîne-i münevvere, memleketimize çok uzaktı ve gitmek için maddî bir güce de sahip değildim. Buna rağmen Seyyid Alâeddîn hazretlerinin aşkıyla yanıyor, bir an önce ona kavuşmayı arzu ediyordum. Bir Cum’a gecesiydi. Çok ağladım ve Allahü teâlâya, gözyaşları arasında, kırık kalbimle duâ ettim. Seyyid hazretlerinden de, durumuma çâre için imdâd istedim. Tam o ânda, odamın dışından bir ses; “Ey Resûl! Haydi artık dışarı çık, arzuna kavuştun!” diyordu. Kulaklarıma inanamadım. Sür’atle dışarı çıktım. Karşımda nûr yüzlü, bakışları heybetli, yaşlı bir kimseyi arslana binmiş vaziyette gördüm. Önce korktum. Korktuğumu anlayınca; “Korkma evlâdım! Kavuşmak arzusuyla yandığın ve imdâd isteğinde bulunduğun kimseyim. Seni talebeliğe kabûl ettim. Gel, buraya otur!” diyerek, arslanın arkasını gösterdi. Arslana binince; “Gözlerini yum!” buyurdu. Yumdum, arslan sür’atle yürümeye başladı. Çok kısa bir zaman zarfında Medine’ye geldik. Hocam Seyyid Alâeddîn; “İşte burası, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek kabirleridir” buyurdu. Orada namaz kıldık, çok duâ ettik. Resûlullah efendimizden şefaat talebinde bulunduk. Sonra hocamın kaldığı odaya gittik. Orada büyük bir aşk ile hocamın hizmetine başladım. Cenâb-ı Hak yaptığım duâları kabûl etmişti. Bunun için Rabbime şükür secdesi yaptım. Yıllarca hocamın hizmetiyle şereflendim. Ricâl-i gayb ismi verilen evliyâ, hocamı ziyârete gelirler, onun sohbetiyle bereketlenirlerdi. Birgün hocam; “Ey Molla Resûl! Artık burada vazîfemiz tamâm oldu. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), mübârek kabrinden çıkmış olduğu hâlde, Anadolu’ya gidip, oradaki müslümanlara yardımcı olma emrini verdi. Hemen hazırlan, gidiyoruz” buyurdu. O gün, pekçok evliyânın rûhları ve ricâl-i gayb ismi verilen evliyâ bölük bölük geldiler. Hızır aleyhisselâmın da bulunduğu bu meclise, Resûlullah efendimiz de (aleyhisselâm) gelip, duâ buyurdular. Vedâlaşarak ayrıldık. Kısa bir zaman içinde, asanın istikâmetinde, evliyânın rûhlarının refakatinde, kısa zamanda Karaman’a geldik. Evliyânın rûhları ile vedâlaştık. Bu

hâdiselerin hepsi gece olmuştu. Karaman’a geldiğimizde, sabah namazının vakti girdi. Abdest alıp namaz kılacaktık. Fakat bulunduğumuz yerde su yoktu. Etrâfta su aradım, bulamadım. Bunun üzerine hocam, elindeki asâyı yere vurunca, süt renginde bir su çıktı. O su ile abdest alıp, içtik, bal gibi tatlı idi. Namazımızı kıldıktan sonra, Karaman’da bulunan evliyâ bizi karşıladılar.”

Seyyid Alâeddîn’in talebelerinden Ebü’l-Feth anlattı: “Bir iş için, Mısır’a gitmek üzere hocamdan izin istedim. Hocam da; “Bu yolculuğun sonunu tehlikeli görüyorum, istersen bu yolculuğa çıkma” buyurdu. Sonra benim çok istekli hâlimi görünce de; “Ey Ebü’l-Feth! Eğer çok istiyorsan git Fakat başın dara düşüp, bir tehlike ile karşılaşırsan, bizi hatırla ve şu duâyı oku” buyurarak, okunacak duâyı öğretti. Sonra mübârek ellerim açarak, selâmetle gitmem için duâ etti. Ben de ellerini öperek, hazırlık yaptım. Yol arkadaşlarımla Antakya’ya geldik. Orada bir gemiye binerek yola çıktık. O gece karşı taraftan bir rüzgâr esmeye başladı. Gittikçe şiddetlenen rüzgâr, gemiyi sağa sola sallamaya başladı! Dalgalar yükseldi. Gemi batmak tehlikesi ile karşılaştı. Gemi mürettebatı dâhil olmak üzere, hepimiz korkuya kapıldık. Herkes duâ, tövbe ve istiğfar etmeye başladı. Denize batma korkusu ile dermansız kalıp, kendimden geçmiş bir hâlde iken, hocamın; “Ey Ebü’l-Feth! Niçin nasihatimi dinlemiyorsun? Ne çabuk bizi ve öğrettiğim duâyı unuttun?” sesiyle irkildim. Hemen duâyı okuyup, “İmdâd, yâ hocam Seyyid Alâeddîn Semerkandî hazretleri, himmetinizi istirhâm ediyorum!” dedim. O ânda geminin gidiş istikâmetinden, sür’atle su üzerinde yürüyerek gelen bir kimse göründü. Herkes içinde bulunduğu durumu unutmuş olduğu hâlde, hayretle gelen kimseye bakıyordu. Yaklaşınca, yüz hatları belli oldu. Gelen, mübârek hocam idi. Bir sağa bir sola sallanıp duran geminin kenarından tutarak, denize hitaben; “Ey derya! Allahü teâlânın izni ile sâkinleş!” buyurdu. O ânda deniz sâkinlestiv dalgalar duruldu. Kurtulmuştuk. Hocam, herkesin hayret dolu bakışları arasında gözden kayboldu. Gemidekiler, bu gelen zâtın kim olduğunu birbirlerine soruyorlardı.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 225

2) Câmi’il-menâkıb ve Câmi’il-Bevârih

3) Kitâb-ül-menâkıb

SEYYİD EMÎR BURHÂN

Evliyânın meşhûrlarından. Peygamberimizin (aleyhisselâm) soyundan olup, seyyiddir. Silsile-i âliyye büyüklerinden biri olan Seyyid Emîr Külâl hazretlerinin büyük oğludur. Doğum ve vefât târihi bilinmemektedir. Fakat, hicri dokuzuncu asırda yaşadığı bilinmektedir.

Emîr Burhân’ın hocası, Behâeddîn Buhârî hazretleridir. Babası Seyyid Emîr Külâl onun hakkında; “Bu çocuk bizim burhâmmızdır (delîlimizdir).” buyurmuştur. Onun yetiştirilmesi için, talebesi Behâeddîn Buhârî hazretlerini vazîfelendirmiştir. Seyyid Emîr Külâl hazretleri, Behâeddîn Buhârî hazretlerine şöyle buyurmuştur: “Bir üstâd, çırağını yetiştirerek kemâl derecesine ulaştırsa, ister’ki, kendi eserini çırağında görsün ve çalışmalarının neticesinde onun yetişmiş olduğuna şâhid olsun. Şayet bir yanlışlık görürse, düzeltsin. İşte oğlum Burhan, şimdiye kadar tasavvufda eğitilmedi. Onun yetiştirilmesi işini üzerinize alın da, eserinizi görüp, itminân elde ettiğinize dâir bana güven versin.”

Behâeddîn Buhârî (kuddise sirruh), hocasının bu emri üzerine Emîr Bürhân’ın bâtınına teveccüh edip, murâkabeye daldı. Fakat hocasının huzûrunda edebe riâyet ederek, tasarrufunu kesik kesik devam ettirerek, ardada bir durakladı. Seyyid Emîr Külâl hazretleri; “Ara vermeden tasarruf etmeye devam et” buyurdu. Bunun üzerine aralıksız tasarrufa devam etti. Emîr Burhan, birden bire değişip, tasavvuf hâllerine daldı. Bundan sonra yolu açılıp, tasavvufda yükseldi.

Emîr Burhan, şiddetli bir cezbe ve sekr sahibi idi. Mizacında insanlardan uzak ve yalnız kalma hâli hâkim idi. İç âlemini ve husûsî tavırlarını, kimse görüp bilmezdi. Ma’nevî kuvveti çok te’sîrli idi. Şeyh Nikrûz Buhârî şöyle demiştir: “Emîr Burhân’a ne zaman rastlasak, onun hâlinden ve bize te’sîrinden bâtınımız (iç âlemimiz) altüst olur, bomboş kalıp, perişanlığa düşerdik.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Reşehât sh. 43

2) Hadâik-ül-verdiyye sh. 124

3) Umdet-ül-makâmat sh. 62

SEYYİD EMÎR HAMZE

Evliyânın büyüklerinden. Peygamberimizin soyundan olup, seyyiddir. Silsile-i âliyye denilen evliyânın meşhûrlarından Seyyid Emîr Gilâl hazretlerinin ikinci oğludur. Doğum târihi bilinmemekte olup, 880 (m. 1475) senesinde vefât etti. Babası ona, kendi babasının ismi olan "Hamze" ismini koydu. Ona "Baba" diye hitâb ederdi.

Seyyid Emîr Hamze, küçük yaşta babasının sohbetlerinde bulundu. Daha sonra babası onu, yetiştirmesi için, talebelerinin meşhûrlarından olan Mevlânâ Ârif Dikgerânî'ye havâle eyledi. O da onu yıllarca çalıştırarak, ilimde ve tasavvuf hâllerinde zamânının bir tânesi olacak hâllerinde zamânının bir tânesi olacak şekilde yetiştirdi. Babasının vefâtından sonra, onun yerine geçip, yıllarca insanlara doğru yolu gösterdi. Ehl-i sünnet i'tikâdını anlattı. Talebeleri onun derslerine akın akın koşardı. Binlerce talebe, teveccühleri ile yetişti. En meşhûr talebeleri şunlardır: Mevlânâ Hüsâmeddîn Buhârî, Mevlânâ Kemâl Meydânî, Emîr Büzürk, Emîr Hard, Baba Şeyh Mübârek Buhârî, Şeyh Ömer Buhârî, Şeyh Ahmed Harezmî, Mevlânâ Atâullah Semerkândî, Hâce Mahmûd Hamevî, Mevlânâ Hamîdüddîn Kermînî, Mevlânâ Nûreddîn Kermîni, Mevlânâ Seyyid Ahmed Kermînî, Şeyh Hasen Nesefî, Şeyh Tâceddîn Nesefî, Şeyh Ali Nesefî.

Hocam Mevlânâ Ârif bize derdi ki: "Yükünüzü çekecek bir dost isterseniz, bu çok az bulunur. Eğer yükünü çekeceğiniz birini ararsanız, bütün dünyâ size dosttur."

Seyyid Emîr Hamze'nin talebelerine vasıyyeti şöyledir: "Ey talebelerim! Bizim bulunduğumuz bu yol, sıdk ve doğruluk üzerine kurulmuştur. Muhterem babam Seyyid Emîr Külâl buyurdu ki: "İnsanların Hakka kavuşmaktan mahrûm kalmalarının sebebi, İslâmiyete tam uymadıklarındandır." Önce i'tikâdı düzeltmek lâzımdır. Şekten, şüpheden, bid'at ve dalâlette ve gayr-i meşrû olan herşeyden kalbi temizlemelidir. Bir kimsenin, anlamadan, mezheblerin ihtilâflarından ve ittifâklarından konuşması çirkin bir iştir. Bir kimse bu husûsta bilmeden konuşursa, cahilliğinin alâmetidir. Çünkü tasavvuf ehlinin yolu, yolların en aydınlığıdır. Hepsinden daha yakındır ve en nurlu olanıdır. Yolların en doğrusu ve en iyisidir. Necmeddîn Ömer Nesefî buyurdu ki: "Tasavvuf; kalbden, Allahü teâlânın sevgisinden başka herşeyi çıkarmaktır. Bedeni de, Allahü teâlânın emirlerine ve Resûlullahm (aleyhisselâm) sünnetine uymakla süslemelidir. Allahü teâlânın razı olduğu şeyleri yapmalı ve Resûlullahın (aleyhisselâm) sünneti üzere hareket etmelidir. Zamânımızdaki dalâlet fırkaları, tasavvufu yanlış anlayıp, yanlış yorumlayarak başka yollara sapmışlardır.

Tasavvuf ehli olanlar, Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnetine uyarlar. Ya'nî İlâmiyete uyarlar. Haram olan işlerden ve haram yemekten sakınırlar. İnsanların yükünü çekip, kimseye yük olmazlar. Şöhretten sakınırlar. Müslümanlara acıyarak, onlara yumuşak davranırlar. Dâima Allahü teâlâdan korkarlar ve günahlarının affedilmesi için yalvarırlar. Gıybet emezler. Dünyâya, dünyânın rahatlığına ve zînetine güvenmezler. Sâlihlerin ve Eshâb-ı kiramın yolunda ve onların ahlâkı üzere olurlar. Büyükleri inkâr etmezler ve bid'at ehline uymazlar. Bunlar Ehl-i sünnettir. Hak üzere olan cemâattir. Sakın onların sevgisini kalbinizden çıkarmayınız. Çünkü onların sevgisi, Allahü teâlânın ve Resulünün (aleyhisselâm) razı olmasına sebep olur. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Allah onların kalblerini takva için imtihan etmiştir. Onlara bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."** buyurdu. (Hucurât-3). Bu taifenin hâlini öğrenmiş oldunuz. O hâlde onlara tâbi olunuz ve onlarla sohbet ediniz. Bid'at ve dalâlet ehli olan fırkalardan ve onlarla sohbet etmekten sakınınız ki, âhirette zarar etmiyesiniz. Bid'at sahibi olanları aşağılamak hususunda çok çalışmalı ki, Resûlullahın (aleyhisselâm) müjdesine kavuşulsun. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: **"Bid'at sahibini aşağılayanı, Allahü teâlâ büyük korkudan emin eder."**

Ey talebelerim! Dâima namaz vakti ne zaman girecek de namaz kılacağım diye bekleyin. Abdesti, namaz vakti girmeden alınız. Namazı huşu' ve hudû' ile kılınız ve Allahü teâlâdan korkunuz. Namaz vaktinde hiçbir şeyle meşgul olmayınız. Nitekim Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); **"Vakit geçmeden namaza, ölüm gelmeden tövbeye acele edin"** buyurdu. Dâima tövbe ediniz. Resûlullah (aleyhisselâm);

"Günâhına tövbe eden, günâhı olmayan gibidir" buyurdu. Gaflet uykusundan kendinizi uzak tutunuz ki, uyanık olasınız. Mümkün mertebe lüzumsuz konuşmayın. Sakın boş söz söylemeyin. Dâima namaz ve oruçla süslenmiş olunuz.

Elinizden geldiği kadar hiçbir mahlûka hakaret gözü ile bakmayınız. Çünkü o, Allahü teâlânın katında sizden daha makbûl olabilir. Birbirinizi çok seviniz. Sevdiğiniz kimse, Allahü teâlânın dostlarından bini olabilir. Buna çok dikkat ve gayret ediniz. Kimseye dünyâlık için ta'zim etmeyiniz ki, dîniniz dünyâ uğruna gitmesin. Zîrâ, dünyânın Allahü teâlâ katında hiç değeri yoktur. Dünyâyı sevmek aşağılıktır ve her şeyden aşağıdır. Dininizi dünyâya feda etmeyiniz. Dînini başkalarının dünyâsı için satan ve bu yüzden Allahü teâlânın rahmetinden mahrûm kalan kimseden daha câhil bir kimse yoktur. Böyle kimse, hem dünyâda, hem de âhırette zavallıdır. Allahü teâlânın râzı olmasını düşünmeyip de insanların rızâsını düşünen, onların râzı olmasını arayan kimse, Allahü teâlânın gadabını istemiş olur.

Allahü teâlâ, insanları da ona karşı gadablandırır. Allahü teâlânın kendisinden râzı olmasını isteyip, insanların râzı olmasına bakmayan kimseden Allahü teâlâ râzı olur. İnsanları da ondan râzı ve hoşnud kılar.

Birisi size husûmet, düşmanlık ederse, onunla meşgûl olmayınız. Çünkü husûmetin sonu gelmez. Allah korusun, bu uğurda dininiz de elden çıkabilir! insanların sevgisine de aldanmayım?! Zîrâ -bu sevgileri devamlı değildir, insanların elinde olana tama' etmeyiniz. Allahü teâlânın size yerdiğine kanâat, ediniz. Çünkü tama' eden, dâima sıkıntı ve üzüntü içinde olur. Kanâat eden ise, her zaman neş'eli ve rahattır. Beyt:

"Beni kanâatle eyledi dâim azîz,
Husûmet ve tama'dan eteğim oldu temiz."

Namazı öyle kılınız ki, yalnız iken ve kalabalıkta iken namazdaki hâliniz değişmesin. İnsanların yanında iken çok yavaş kılmayın ki, bu kendini insanlar nazarında iyi göstermek olur. Beyt:

"Gizli şirk var riya ile tâatte,
Ya Hak için ol, ya ukbâyı iste."

İnsanlardan ve makamlarından yardım beklemekten ümîdi kesip, Allahü teâlâya bağlanmalıdır. Başkalarından yardım bekleyen kimse, insanlar yanında hor görülür. İnsanlara tama' etmeyi bırakan kimse, dünyâda da, âhırette de azîz ve mükerrem, Allah katında da derecesi yüksek olur. Yardımı Allahü teâlâdan isteyin. Birinin size karşı kusuru olursa, şikâyet etmeyin. Kabahati kendinizde arayın. Dâima özür dileyici olun. Kimsenin ayıbını aramayın. Nasihat kabûl eder görünen münâfıklara nasihat etmeyin. Onu ayıblarsamz, duymasın. Size düşman olur. Bir kimse yanlış konuşmuşsa, insanlar arasında yanlışını ona söylemeyin. Yalnız olduğu zaman ve nasihat kabûl edici olduğunu bilirseniz, o zaman söyleyin. Ama günahla ilgili ise, lütf ile, yumuşaklıkla söyleyin.

İnsanlardan bir sıkıntı gelirse, affedin. Karşılığında iyilik yapmaya bakın. Biri size ta'zim etmezse, sakın ondan dolayı hatırınız kırılmasın. Filân kimse bana saygı göstermedi gibi sözlerden çok sakınınız. Bir kimse size ta'zim eder ve sizden iyi olarak bahsederse, ona sevinmeyin. Bu söz üzerinde durmayın ve; "Benim iyi kalbim vardır" deyip kendinizi aldatmayın, insanların medhini ve zemmini (kötülemesini) aynı tutarsanız, felâket uçurumuna düşmezsiniz. Size bir acı haber gelir veya hasta olursanız, Allahü teâlâdan râzı olmaya dikkat edin ve Allaha hamd edin. Ne kadar hasta olsanız, ayağa kalkamayacak hâlde bulunsanız da, namazı kazaya bırakmayınız. İmâ ile kılınız. Eğer Allah korusun, kazaya kalırsa, en kısa zamanda kaza ediniz. Hastalığınızı, günahlarınıza keffâret biliniz. Zîrâ kula gelen belâlar, onlara sabır ve tövbe ile kalkar.

İnsanlar arasında iseniz, dinden söylediklerini dinleyiniz. Sözleri bozuksa, dinlemeyiniz. Size kötü söylerlerse, siz dilinizi tutun ve insafdan ayrılmayın. Birgün Mevlânâ Ârif Dikgerânî (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Herkese karşı açık ve tatlı sözlü olun, riâyeti yerine getirin, takvâ sahibi olun, dilinizi insanlardan koruyun, kibirlenmeyin, mütevâzi olun. Zelîl olmayın. Her işte orta yolda olun. Resûlullah (aleyhisselâm): "İşlerin en hayırlısı, orta olanıdır" buyurdu.

Önünüze bakın. Her tarafa, öteye beriye bakmayın. Her gördüğünüzle değil, îcâb edenlerle konuşun. Konuşmak îcâb ederse, yavaş konuşun. Birisi sizinle konuşursa, onu iyi dinleyin. Güldürücü sözler konuşmayın. Mecbûr olmadıkça insanlardan birşey istemeyin. İsterseniz, az isteyin. Hiç kimseye zulüm ve günahta yol göstermeyin. Evinizde iyi

ahlâklı olun. Ağır söz söylerlerse, siz dilinizi koruyun. Düşünerek söz söyleyin. Hürmet ehli, kendisine hürmet gösterilenler sizi yanına çağırırsa, onunla mağrur olmayın. Dünyâ ve dünyâyı sevenlerden kaçın. Elden geldiği kadar ilmiyle amel eden âlimlerin sohbetinde bulunun. İlim öğrenmekten bir adım geri ve uzak durmayın. Zîrâ ilimsiz amel, şeytanın oyuncağı olur. İlminiz azsa, onunla amel edin, çoğalır.

Her işte esas, ilim ve takvâdır, imândan güzel hiçbir ni'met yoktur. Allaha ibâdetten daha iyi amel, iş yoktur. Ölümden iyi ibret yoktur.

Kendini; ucbdan (kendini beğenmekten), riyadan (gösterişten), tekebbürden (böbürlenmekten), hasedden (çekememezlikten), gıybetten (dedikodudan), bahillikten (cimrilikten), kin tutmaktan, düşmanlıktan ve nifaktan korumalıdır. Bunlar, kişinin kötülüğüne alâmettir.

İlmi, mevki için ve insanlardan kabûl görmek için öğrenmemelidir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); "Dünyâ maksadı için ilim öğrenen, Cennetin kokusunu alamaz" buyurdu. İlmi, Allahü teâlânın tevhîdini öğrenmek için okumalıdır. Bilerek kulluk yapmalı, câhil kalmamalıdır. Nitekim Peygamberimiz (aleyhisselâm); "İlim öğrenmek, her erkek ve kadın mü'mine farzdır" buyurdu.

Dâima kalb temizliği ile meşgûl olmalıdır. Kalbini pisliklerden temizlemedikçe, hakîkî maksada kavuşulamaz.

Bütün iyiliklerin başı, dünyâyı terketmektir. Bütün kötülüklerin başı da dünyâ sevgisidir. Bununla birlikte, Serveti kâinat (aleyhisselâm); "Dünyâ âhıretin tarlasıdır" buyurdu. O hâlde dünyâda âhiret işleri yap ve dünyâya ve dünyânın ni'metlerine bağlanma! Dünyâ rahat yeri değildir. İbret yeridir. Bunun için Resûl-i ekrem efendimiz (aleyhisselâm); "Dünyâ ibret yeridir, ta'mir etme yeri değildir" buyurdular.

"Dünyâ bir kulübedir ve biz onda misâfir,
iki cihanda bakî, sâdece Allahdır."

İhtiyâç mikdârı ile kanâat etmeli, geri kalanını vermelidir. İbâdet ve tâat için yeterli kuvvetin hâsıl olduğu kadarı Hle kifâyet etmelidir. Eğer bundan daha fazla dünyâ ve dünyâ ni'metleri ile meşgûl olursan, kendini felâkete atmiş olursun. Az yiyin, az uyuyun ki, ölüm pusudadır Ne zaman geleceği bilnmezi Şaton bunu hâtırınızdân çikarmayın. Haramdan sakinin, Haram yiyenlerle işleyenlerle oturmayın; Zirâ dünyâ ehli ile sohbet, kalbi karartır. Nitekim demişlerdir ki:

"Sâlihlerin sohbeti, seni de sâlih eder,
Zâlimlerin Sohbeti, seni de zâlim eder.

Eshâb-ı Kehf'in köpeği, köpek iken birkaç gün,
Gitti ve halas buldu, iyilerin peşinden.

Kötülerle az otur; kötülerin sohbeti,
Kirliliğe döndürür, bütün temizliğini,
Güneş o kadar parlak, hem o kadar büyüktür.
Ama küçük bir bulut, onu göstermez olur."

Demişlerdir ki, bir lokma haram yiyenin, ibâdetleri kırk gün perde arkasında kalır. Elbisesinde haramdan bir iplik bulunanın, o haram iplik o elbisede bulundukça, tâati kabûl olmaz. Yiyecek ve giyecek temiz olmazsa, namaz, oruç ve cihâdınız kabûl olmaz. Din yolunda mahreminiz olmayanla birlikte oturmayın."

Seyyid Emîr Hamze hazretleri, bu vasıyyetleri buyurduktan sonra, husûsî odalarına girip, üç gün üç gece, başını murâkabe yakasının içine çekti. Sonra başını kaldırıp buyurdu ki: "Âlemlerin Rabbine hamd olsun ki, yüksek babamıza geldiği gibi, bize de aynı müjdeler geldi." Bunları söyledikten sonra, Kelime-i şehâdet getirerek vefât edip, Hakkın rahmetine kavuştu.

Emîr Hamze hazretlerinin iki oğlu ve bir kızı vardı. Hepsi de babalarından feyz alarak, ilimde, ahlâkta yetişmiş, yüksek derecelere kavuşmuşlardı. Kızı Hâtun-ı Külan için; "Herkes oğlu ile iftihar eder, biz de kızımızla iftihar ederiz. Allahü teâlâ bize ne verdiyse, biz de kızımıza verdik." buyurmuştur. Bu kızı, her zaman Kur'ân-ı kerîm okurdu. Odaya girip bir işle meşgûl olunca, odası nûrundan, kandile ihtiyâç göstermiyecek derecede aydınlanırdı. Kilim dokusa, iplikler kendiliğinden düğümlenirdi. Bu işle uğraşırken namaza kalksa, onun çıkrığı kendiliğinden dönerdi. Gündüz olsa, demetleri kendiliğinden iplik olurdu. Bu hâlini, ancak sırdaşları bilirdi.

Emîr Hamze hazretlerinin bu kızının, Şehâbeddîn adında bir oğlu vardı. Emîr Hamze bu torununun yetiştirilmesi vazîfesini Mevlânâ Hüsâmeddîn'e verdi. Üç sene Mevlânâ Hüsâmeddîn'in huzûrunda kaldı. Bu müddet zarfında Hak

teâlâ, ona çok ilim ihsân etti. Hocası Mevlânâ Hüsâmeddîn ona dedi ki: “Ey Mevlânâ Şehâbeddîn, eğer bundan sonra sen bize ders okutacaksan burada kal, yoksa bende, sana ders verecek güç kalmadı. Sonra Mevlânâ Hüsâmeddîn’in izni ile Sûhâra’ya döndü. İnsanlara nasihatle meşgûl oldu. Bütün vakti ilim ve âlimlerle geçerdi. Birgün halka va’z-ü nasîhattan sonra şöyle söyledi: Ey azîzler! Size bir vasıyyetim var. Onu kabûllenin ki, âhırette size faydası olsun. Nitekim Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Vakit geçmeden namaza, ölüm gelmeden tövbeye acele edin” buyurdu. Ey dostlarım! Allahın emirlerini yerine getirmede eksiklik etmeyin.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Namaz dînin direğidir. Namazını kılan dinini kurmuş, terk eden dînini yıkmış olur.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Reşehât sh. 44

2) Umdet-ül-makâmat sh. 62

3) Agâhî Seyyid Emîr Külâl sh. 96 vd.

4) Hadaik-ül-verdiyye sh. 124

SEYYİD ŞERÎF CÜRCÂNÎ

Tefsîr, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ali Cürcânî el-Hüseynî el-Hanefî’dir. Künyesi Ebü’l-Hasen’dir. Peygamberimizin (aleyhisselâm) soyundan olduğu için “Seyyid Şerîf ismiyle tanınıp, meşhûr olmuştur. 740 (m. 1339) senesinde Cürcân şehrine, bağlı Tâku nahiyesinde doğdu. 816 (m. 1413) senesinde Şîrâz’da vefât etti. Türbesi Şîrâz’da, Savahan mahallesinde, Vâkib kabristanındadir.

Seyyid Şerîf Cürcânî, küçük yaşından i’tibâren ilim öğrenmeye başladı. İlk tahsiline Cürcân’da başladı, önce Arabcayı öğrendi. Sarf, nahiv ve belagat ilmine dâir Sekkâkî’nin “Miftâh-ül-ulûm” adlı meşhûr eserini ve bu eserin şerhini, bu şerhi yazan Nûreddîn Tuvâsî’den okudu. Sirâcüddîn Ömer el-Buheymânî’den “Keşf” adlı tefsîrini ve Keşşâf tefsîrinden bir bölümü okudu. Kudbüddîn Şîrâzî’nin yazdığı Miftâh şerhini, onun oğlu Muslihuddîn bin Ebi’l-Hayr Ali’den okudu. Bundan sonra, aklî ilimleri öğrenmeye başladı. Tahsilini devam ettirmek üzere seyahatlere çıktı. Bu maksadla Hirat’a, Anadolu’ya ve Mısır’a gitti. Zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Mantık ilmiyle ilgili “Şerhu Metâlî” adlı eseri onaltı defa okuyup inceledi ve birçok hocanın açıklamasını, îzâhını dinledi. Ancak o, bu eseri iyice hazmedip, gayet net bir şekilde öğrenmeyi ısrarla istiyordu. Onaltı defa okuyup incelemesine rağmen tam anlıyamadığım görünce, bu eseri ve “Şerh-uş-Şemsiyye” adlı eseri, bizzat yazan zattan okumaya karar verdi. Bu maksadla Hirat’a gitti. Eserin yazarı Mevlânâ Kutbüddîn Şîrâzî’yi bulup, durumu anlatıp hâlini arzetti. Bu sırada Mevlânâ Ebû Abdullah Kutbüddîn Muhammed bin Muhammed er-Râzî et-Tahtânî oldukça yaşlanmıştı. Seyyid Şerîf Cürcânî’deki azmi görerek, kısa bir müddet eserini okuttu. Sonra kendisinin ihtiyârlamış olduğunu, bu sebeble fazla okutmaya takatinin kalmadığını söyledi. Fakat ona, en meşhûr talebesi Mübârek Şah el-Mantıkî’ye gitmesini, ondan okumasını tavsiye etti. Bu talebesine bir de mektûp yazarak, alâka göstermesini ve “Şerh-ül-Metâlî”yi kendisinden öğrendiği gibi, ona da bütün incelikleriyle okutmasını, öğretmesini emr etti.

Bunun üzerine, Mübârek Şah’ın yanına gitmek üzere Hirat’tan ayrıldı. Yolu Doğu Anadolu’ya uğramıştı. Burada zamanın büyük âlimlerinden olan Cemâleddîn Muhammed bin Muhammed Aksarâyî’nin şöhretini duydu. Karaman’a doğru yola çıktı. Karaman yakınlarında, bu zatın Kazvînî’nin “El-Îzâh” adlı eserine yazmış olduğu şerhi gördü. Eser üzerinde ba’zı incelemelerde bulundu. Orada bulunan ba’zı ilim erbâbı, Cemâleddîn Aksarâyî ile bizzat görüşmesini, ondan istifâde etmesini tavsiye ettiler. Bu tavsiye üzerine Aksaray’a gitti. Aksaray’a vardığında, Cemâleddîn Aksarâyî’nin vefât etmiş olduğunu öğrendi. Talebeleriyle tanışıp, sohbet etti. Sonra da Cemâleddîn Aksarâyî’nin en meşhûr talebesi olan Şemseddîn Muhammed Fenârî (Molla Fenârî) ile de tanışıp, birlikte Mısır’a gittiler.

Mısır’a varınca, Mübârek Şah’ın medresesini arayıp buldu. Mübârek Şah’a hâlini ve maksadını anlatıp, hocasının gönderdiği mektûbu verdi. Mübârek Şah, hürmetle ayağa kalkarak, mektûbu alıp öptü. Okuduktan sonra; “Seni okuturum. Fakat sâdece dinlemekle iktifa edeceksin. Dersde soru sormana ve konuşmana müsâade yok” dedi. Seyyid Şerîf

Cürcânî buna râzı oldu. Bu sırada Mübârek Şah, Mısır'ın ileri gelenlerinden birinin çocuğuna "Şerhu Metâlî "yi okutuyordu. Böylece o da derse katılıp, dinlemeye başladı. Mevlânâ Mübârek Şah, bu kitabı gayet iyi ve üstün bir mehâretle okuyor, ağır mevzûları açıyor, mevzûları derinlemesine îzâh ediyor ve talebeye öğretiyordu.

Derslere bu şekilde devam eden Seyyid Şerîf Cürcânî, geceleri kendisine ayrılan medrese odasında derslerine çalışıyor, çok az uyuyordu. Mübârek Şah, geceleri medresede dolaşarak, talebelerinin durumunu teftiş ediyordu. Bir gece medresenin avlusunda dolaşırken, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin odasından onun sesini işitti. Okudukları "Şerhu Metâlî" kitabı üzerinde "Şerhde şöyle yazılı, hoca böyle söylüyor, ben de şöyle diyorum." diyerek, mes'elenin incelemesini yapıyordu. Hocası Mübârek Şah bunları işitince, çok sevindi ve son derece memnun oldu. Şâhid olduğu bu hâdiseden sonra, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin dersde konuşmasına ve soru sormasına müsâade etti. Bu husûsa Seyyid Şerîf Cürcânî çok memnun oldu. Derslere şevkle devam edip, okuduğu Metâlî şerhine, daha genç yaşında mükemmel bir haşiye yazdı.

Seyyid Şerîf Cürcanî, Mısır'da Mübârek Şah'dan Metâlî şerhinin yanısıra, aklî ilimleri de öğrendi. Ayrıca o sırada Mısır'da bulunan devrin meşhûr âlimlerinden naklî ilimleri okudu. O zamanın en meşhûr âlimi olan Ekmelüddîn Bâbertî'den de, din ilimlerini öğrendi. Seyyid Şerîf Cürcânî, bu şekilde Kâhire'de dört sene kaldı. Bundan sonra Anadolu'ya gitti. İstanbul'u ve Bursa'yı ziyâret ettiği, oradan İran'a döndüğü kaynaklarda kaydedilmiştir.

Seyyid Şerîf Cürcânî, ilim tahsilini tamamladıktan sonra memleketine döndü. Hükümdâr Celâleddîn Şah Şüca' bin Muzaffer, onu Sîrâz'da bir medreseye müderris ta'yin etti. Daha sonra hükümdâr Şah Şüca' ile yakından tanışıp, çok hürmet ve ikram gördü. Şah Şüca' ile yakından tanışması şöyle nakledilmiştir; Şah Şüca' ordusuyla Esterâbâd'daki Kasr-ı Zerd'e gelip, bir müddet orada kalmıştı. Bu sırada Seyyid Şerîf Cürcânî, kendi eserini hükümdâra takdim etmek üzere bir asker elbisesi giyip, hazırlandı. Şah Şüca' ile iyi görüşen ve zamanın en meşhûr âlimi olan Sa'düddîn-i Teftâzânî'nin yanına giderek; "Ben garîb bir kimseyim. Ok atmakta mehâretliyim. Sultan ile görüşmemi sağlamanızı rica ediyorum", dedi. Bunun üzerine Sa'düddîn-i Teftâzânî onu yanına alıp, sultânın otağına götürdü. Kapıda beklemesini söyleyip, içeri gizdi. Onun hâlini sultâna anlattı. Sultan, Seyyid Şerîf Cürcâni'yi huzûruna çağırdı. "Ok atmakdaki mehâretini göster bakalım" dedi. Sultan böyle söyleyince, Seyyid Şerîf Cürcânî koynundan kendi yazmış olduğu bir kitabı çıkararak, "Benim oklarım ve mehâretim budur" diyerek, eserini sultâna verdi. Sultan Şah Şücâ' aynı zamanda ilim ehli bir kişi olduğundan, eseri alıp inceledi. Onun ilimde yüksek derecede bir âlim olduğunu görerek, çok ta'zim ve hürmet gösterdi. Çok miktarda para verip, elbise ve binek hayvanı hediye etti. Sultan Şah Şüca', Kasr-ı Zerd'den Şîrâz'a dönerken, Seyyid Şerîf Cürcânî'yi de yanında götürdü. Onu Şirâz'da yeni yaptırmış olduğu Dâr-uş-şifâ Medresesi'ne müderris olarak ta'yin etti. Seyyid Şerîf Cürcânî, bu medresede on sene müderrislik yaptı. Bir taraftan da kıymetli eserlerini yazdı. Zamanının en meşhûr âlimi olarak tanınıp sevildi.

Timur Hân, 789 (m. 1387) senesinde Şîrâz'ı fethedince, Seyyid Şerîf Cürcânî'ye çok hürmet gösterdi. Kapısına bir ok astırmak sûretiyle, emân alâmeti koydu. Onun evine sığınanlara da emân verdi. Timur Hân'ın bir veziri, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin faziletli büyük bir âlim olduğunu Timur Hân'a anlatmıştı. Timur Hân onunla karşılaşınca, kendisine bahsedilenden daha üstün bir âlim olduğunu görerek, hürmeti ve sevgisi arttı. İlminden istifâde etmek için, onu Semerkand'a da'vetetti. Bu da'vet üzerine Semerkand'a gitti. Timur Hân, fethettiği; İran, Irak, Suriye ve Anadolu gibi İslâm bölgelerinde bulunan zamanın seçkin âlimlerini Semerkand'a topladı. Başta Teftâzânî ve Seyyid Şerîf Cürcânî olmak üzere, çok değerli âlimler orada bulundu.

Timur Hân'ın âlimlere büyük sevgisi olduğundan, Sa'düddîn-i Teftâzânî ile Seyyid Şerîf Cürcânî'ye huzûrunda ilmî münâzaralar yaptırırdı. Timur Hân, Seyyid Şerîf Cürcânî'yi daha çok sevdiği için, münâzaralardan sonra; "Kabûl edelim ki, ikisi de din ve ma'rifet bilgilerinde aynıdır. O zaman Seyyid'in nesebi üstündür. Çünkü Resûlullahın (aleyhisselâm) soyundandır" derdi. Seyyid Şerîf Cürcânî, onsekiz sene Semerkand'da kalıp, Timur Hân'dan çok büyük alâka ve hürmet gördü. Semerkand'da kaldığı müddet içinde, medreselerde ders verip, yüzlerce kıymetli âlim yetiştirdi. Ayrıca çok değerli eserler yazdı. Timur Hân'ın vefâtından sonra, Semerkand ve Mâverâünnehr'de çıkan karışıklıklar sebebiyle, Semerkand'dan ayrılıp, Şîrâz'a döndü. Vefâtına kadar Cürcân'da kalıp, ders vermek ve eserlerini yazmakla

meşgûl oldu. Burada da, vefâtına kadar pekçok âlim yetiştirdi ve kıymetli eserler yazdı.

Seyyid Şerîf Cürcânî, tasavvuf ilmini, evliyânın büyüklerinden olan Alâüddîn-i Attâr hazretlerinden öğrendi. Semerkand'da Timur Hân'ın medresesinde ders verdiği sırada, Alâüddîn-i Attâr'ın sohbetine devam ederek, tasavvuf ilmini öğrenmeye başladı. Alâüddîn-i Attâr'ın sohbetlerinde bulunmak için, soğuk, şiddetli kış günlerinde dahî, seher vaktinde kalkıp onun medresesine gider, kapıda bekler, müsâade edilince içeri girerdi. Ona büyük bir sevgi ve derin bir muhabbetle bağlı idi. Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin teveccühleri ile kısa zamanda kemâle gelip, olgunlaştı. Tasavvuf, hâllerinde daha da ilerlemek için, hocasından bir sohbet arkadaşı istedi. Alâüddîn-i Attâr da onu, en başta yelen talebelerinden olan Nizâmüddîn Hâmûş'a gönderdi. Bu zâtın sohbetlerinden de çok istifâde etti.

Birgün Nizâmüddîn Hâmûş'un huzûrunda iken, tasavvuf da murâkabe denilen hâle dalıp, kendinden geçmişti Bu hâlde iken, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin başından sarığı düşmüş, Nizâmüddîn Hâmûş kalkıp sarığını alarak başına koymuş, hâlini sormuştu. Bunun üzerine Seyyid Şerîf Cürcânî; "Çok zamandanberi levh-i müdrikemin (hafızamın) nukûs-i ilmiyeden (ilimden) pak ve temiz olmasını istiyordum. Allahü teâlâya hamdolsun, sohbetiniz bereketiyle bu ma'nâ müyesser oldu. Az zamanda ma'lûmât endişesinden halâs olup, muradım hâsıl oldu. Onun lezzet ve zevkinin galebesinden kendimden geçtim ve benden böyle bir hâl sâdır oldu" demiştir.

Seyyid Şerîf Cürcânî, ilimdeki çok yüksek derecesine rağmen, asıl kemâlâta, Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin sohbetinde bulunduktan sonra, ondan feyz alarak kavuşmuştur. Bu hâlini bizzat şöyle ifâde etmiştir: "Hocam Alâüddîn-i Attâr'ın sohbetine kavuşunca, Rabbimi tanıyabildim."

Seyyid Şerîf Cürcânî, talebelerine verdiği dersleriyle ve yazdığı eserleriyle, Selef-i sâlihînin yolunu ihyâ etti. Selef-i sâlihîne halef-i sâdıkîn oldu. Hem yaşadığı asırda, hem de sonraki asırlarda eserlerine müracaat edilen bir âlimdir. Sonraki asırlarda yetişen âlimler, onun talebelerinden ilim almakla iftihar etmişlerdir.

Talebelerinin en meşhûrları şunlar dır: Başta kendi oğlu Nûreddîn Muhammed gelmektedir. Diğer bir talebesi de, din ve fen ilimlerinde âlim olan meşhûr Osmanlı âlimi Mûsâ Paşa Kâdızâde Rûmi'dir. Fethullah Şirvânî; Kastamonu medreselerinde müderrislik yapmıştır. Seyyid Ali Acemî; bu zât da meşhûr talebelerindendir. Aslen İranlı olup, ilim tahsilini tamamladıktan sonra Anadolu'ya gelmiş, Bursa'daki Yıldırım Hân Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Fahruddîn Acemî; bu talebesi de, sonradan Anadolu'ya gelip, meşhûr Osmanlı âlimi Molla Fenârî'ye mu'îdlik (ders vekîlliği) yaptı. Ayrıca çeşitli medreselerde ders verdi. Sultan Murâd devrinde de Şeyhülislâm oldu. Hâce Alâeddîn Ali es-Semerkandî; bu talebesi de, ilimde yetiştikten sonra; Semerkand'da, Türkistan'da ve Hirat'ta müderrislik yaptı. Daha sonra Anadolu'ya gelip, Lârende'ye (Karaman'a) yerleşti.

Seyyid Şerîf Cürcânî'nin talebelerinden Afîfüddîn el-Cerhî, onun hakkında şöyle demiştir: "Asrının bir tanesi, âlimlerin sultânı, müfessirlerin iftihârı, ahlâk ve faziletin nümûnesi, çok mütevazi ve fakirlerin hâmisi idi."

Yine talebelerinin meşhûrlarından Kâdızâde Rûmî ve o devrin meşhûr âlimlerinden Gıyaseddîn Cemşid, Uluğ Bey, Mu'înüddîn-i Kâşî ve Alâüddîn-i Tûsî gibi âlimler, Seyyid Şerîf Cürcânî'ye, insanların üstadı ma'nâsına gelen "Üstâd-ül-beşer vel-akl-ül-hâdî aşer" ünvanını vermişlerdir. Yine âlimler arasında, ilimdeki üstünlüğünü ve i'timâd edilen bir âlim olması sebebiyle "Es-Seyyid-üs-Sened" ünvanıyla tanınmıştır.

Hicri dokuzuncu asırdan i'tibâren medreselerde verilen icâzetnâmelerdeki icâzet zincirinde ismi geçen âlimler arasında, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin ismi en önemli halkayı teşkil etmiştir.

Seyyid Serîf Cürcânî'nin yazdığı eserler, bütün İslâm dünyâsında tanınıp meşhûr olmuştur. Sarf, nahiv ve belagat ilmine dâir yazdığı Arabca ve Farsça eserleri, İslâm âleminin medreselerinde, âlimlerin ve talebelerin elinde en başta gelen müracaat kitapları olmuştur. Nesilden nesile gelmiştir Eserlerinin yüzden fazla olduğu tesbit edilmiştir. Tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, tasavvuf, mantık, sarf, nahiv ve diğer ilimlere dâir eserler yazmıştır. Bir kısmı şunlardır: 1- Hâşiye-i Keşşâf: Keşşâf tefsîrinden, Fâtiha sûresine ve Bekâra sûresinin baştan yirmibeş âyetinin tefsîrine yazdığı haşiyedir. 2- Tercümân-ül-Kur'ân: E'ûzü ve Besmele'nin ve Kur'ân-ı

kerîmdeki kelimelerin Farsça açıklamasıdır. Bunlardan başka, Beydâvî ve Zehrâveyn tefsîrleri üzerine haşiye yazmıştır. 3- Hâşiyetün alâ Hulâsat-it-Tîbî: Şerefüddîn Hasen bin Muhammed et-Tîbî'nin yazmış olduğu "El-Hulâsa fî usûl-il-hadîs" adlı hadîs usûlü ile ilgili eserine yazdığı haşiyedir. 4- Mişkat-fll-Mesâbîh haşiyesi. 5- El-Muhtasar-ül-câmî' li ma'rifet-il-hadîs: Hadîs usûlü ile ilgilidir. 6- Şerhu muhtasar-ül-müntehâ haşiyesi: Usûl-i fıkıh ile ilgilidir. Bu eseri, "Müntehassûli vel-emel fî ilmey-il-usûli vel-cedel" adlı eserinin bir muhtasarıdır. 7- Telvîh haşiyesi. 8-Ta'likâtün alet-Telvîh, 9- Şerh-us-Sirâciyye: Fıkıh bilgilerinden ferâiz ilmi ile ilgili olan "Ferâid-üs-sec-âvendî" adlı eserin şerhidir. 10-Hidâye haşiyesi: Meşhûr âlim Burhâneddîn Mergınânî'nin, Hanefî fıkhına dâir "Bidâyet-ül-mübtedî" adlı eserine kendi yazdığı "Hidâye" adlı meşhûr eserin hâşiyesidir. 11- Şerh-ül-Vikâye: Fıkıh ilmine dâirdir. 12- Hâşiyetün alâ şerh-ıt-Tecrid: Çok meşhûr bir eseri olup, Osmanlı devletinde bu eserin okutulduğu medreselere Hâşiye-i Tecrîd Medreseleri denilmiştir. Eser, kelâm ilmi ile ilgilidir. 13- Hâşiyetün alâ Metâli'il-enzâr: Kelâm ilmi ile ilgilidir. 14- Şerhu Mevâkıf: Bu kitap, İslâm medreselerinin yüksek kısmında, son zamanlara kadar okutulan bir fen kitabıdır. Kâdı Adûd yazmış, Seyyid Şerîf Cürcânî şerh etmiştir. Bin sahife kadar Arabca büyük bir eser olup, o zamanın bütün fen bilgilerini anlatmaktadır. Kitap, altı mevkıfe ayrılmış olup, her birinde mersadlar vardır. Dördüncü mevkıf, birinci mersad, üçüncü kısım, ikinci maksadda; yer küresinin yuvarlak olduğunu, altıncı maksadda da, batıdan doğuya doğru döndüğünü isbât etmekte, atom hakkında, maddenin çeşitli hâlleri, kuvvetler ve psikolojik olaylar hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. 15- Hâşiyetün alâ şerhi metâli'il-envâr. Mantık ilmi ile ilgilidir. 16- Hâşiyetün alâ şerh-ış-Şemsiyye: Bu eser, "Hâşiyetün alet-tasavvurât vet-Tasdîkât" ve "Hâşiye-i Sugrâ" adlarıyla da tanınmıştır. 17-Mîr Îsâgûcî Esîruddîn el-Ebherî'nin "Îsâgûcî" adlı eserine yazdığı şerhdir. 18-Risâle-i kübrâ (el-kübrâ fil mantık): Farsça olup, mantık ilmine dâirdir. 19-Risâle-i Sugrâ: Mantık ilmi ile ilgilidir. 20- Risâletün fîlmantık: Farsça olup, meşhûr bir eseridir. 21-Tahkîk-ül-eşyâ: Eşyanın mâhiyetini anlatan bir risaledir. 22- Risâletün fî âdâb-il-bahs: "Risâlet-üş-şerîfiyye" adıyla da tanınan bu eser, mübâhase ve münâzarada uyulması gereken âdâb ve kaideler ile ilgilidir. 23- Hâşiyetün alâ şerhi nükrakâr İbn-i Hâcib'in yazdığı "Eş-Şâfiiyye" adlı eserin şerhine yazdığı haşiyedir. 24- Sarf-ı mîr: Sarf ilmine dâir olup, Farsçadır. 25- Şerh-ül-İzzi, İzzeddîn Abdülvehhâb bin İbrâhim ez-Zemânî'nin sarf ilmine dâir yazmış olduğu "İzzi" adlı meşhûr esere yazdığı şerhdir. 26- Hâşiyetün alâ şerh-ıl-Kâfiye, 27- Şerh-ül-Kâfiye, 28-Hâşiyetün âlel-Mutavvel, 29- Şerhu kasîdeti Bânet su'âd, 30- Ta'rîfât: Arabca lafzların, kelimelerin, terim ma'nâlarını ihtivâ eden kıymetli ve benzeri az bulunan meşhûr bir eserdir. Seyyid Şerîf Cürcânî hazretleri, "Şerhu Mevâkıf adlı eserinin sonlarında ve "Şerh-ül-metâlî haşiyesi" adlı eserinin baş tarafında şöyle buyurmuştur: "Evliyânın sûretleri, öldükten sonra da talebesine gözüküp feyz verirler. Fakat, bunları görebilmek ve rûhlarından feyz alabilmek kolay değildir. Ehl-i sünnet i'tikâdında olmak, İslâmiyete uymak ve onları sevmek, saygılı olmak lâzımdır."

"Aklı olan, iyi düşünen bir kimse için astronomi ilmi, Allahü teâlânın varlığını anlamağa çok yardım eder."

Seyyid Şerîf Cürcânî'nin (radıyallahü anh) "Ta'rîfât" isimli eserinden seçmeler.

İhsân: Lügatte; hayırlı bir işi, yapılması gereken şekilde yapmak. Dindeki ma'nası: Allahü teâlâyı sanki görüyormuşçasına ibâdet etmektir. Her ne kadar sen Allahü teâlâyı görmesen de, Allahü teâlâ seni görmektedir.

İhlâs: Lügatte; tâatlerde riyayı terketmektir. Istılâhta; Kalbi, salasını gideren kirlerden kurtarmaktır.

İhlâs: Yapılan ameli Allahü teâlâdan başkasının görmesini istememektir.

Edeb: Hatâya düşmekten sakınılacak şeyi bilmek.

Irhâs: Dünyâya teşrîflerinden önce, Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) zuhur eden harikulade hâller. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) dedelerinin alınlarındaki nûr böyledir.

Irhâs: Bir peygamberin peygamberliği bildirilmeden önce, onun peygamberliğine delâlet olan harikulade bir iş yapmaktır.

Irhâs: Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) peygamberliği bildirilmeden önce sâdır olan şeyler. Denilir ki, bunlar kerâmet kabilindendir.

İstikâmet: Tâati yapıp, ma'sıyetlerden sakınmak.

İlham: Feyz yoluyla, kalbe gelen şey. Denilir ki, daha önce bilgi olmadan kalbe gelen şey.

Ehlülhak: Ehl-i sünnet ve cemâat.

Me'sûr duâlar: Halefîn (sonra gelen âlimlerin), Selef-i sâlihînden, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ve Tabiînden (r.aleyhim) naklettikleri duâlar.

Ehl-ül-hevâ: Ehl-i kıble olup, i'tikâdları Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdında olmıyanlar. Cebriye, kaderiyye ve diğer dalâlet fırkaları böyledir.

Bid'at: Sahâbe-i Kirâm ve Tabiîn zamanında bulunmayan ve sert delîle dayanmıyan şey.

Teslim: Allahü teâlânın emrine boyun eğmek, i'tirâzı terketmek.

Teslim: Kazayı, rızâ ile karşılamak.

Tasavvuf: Hepsi çalışmak ve ciddiyet olan bir yoldur. Denilir ki, tasavvuf; beşeri sıfatları sakinleştirmek, nefsânî da'vâlardan uzaklaşmak. Resûlullaha (aleyhisselâm) uymaktır.

Takdis: Allahü teâlâyı yüce himmetine lâyık olmıyan şeylerden uzak ve temiz tutmak.

Takvâ: Tâat için kullanılırsa, ihlâs; ma'sıyyet için kullanılırsa, ma'sıyyet olan şeyi terk ve ondan sakınmak murâd olunur. Denilir ki, kulun mâsivâdan sakınması, dînin âdabını muhafaza etmek, Allahü teâlâdan uzaklaştıran her şeyden sakınmak, nefsin hazlarını terketmek, nefsini hiçbir kimseden daha hayırlı görmemek, Resûlullaha (aleyhisselâm) sözle ve fiille uymaktır.

Tevekkül: Allahü teâlânın katında olana güvenip, insanların elindekine güvenmemek.

Tövbe: Yapılan günaha ve benzerine bir daha dönmemeye azmetmek. Şöyle de denilmiştir Tövbe-i nasûh; açıkta ve gizlide, amelinde hiçbir iz bırakmıyacak şekilde ma'siyyeti terketmektir.

Sevâb: Allahü teâlânın rahmet ve mağfiretine, Resûlullahın (aleyhisselâm) şefaatine kavuşmaya veşîle olan şey.

Hadîs-i kudsî: Ma'nâ Allahü teâlâdan, lafız (sözler) Resûlullahtan olan hadîs-i şerîf. Ya'nî, Allahü teâlâ Resûlullaha (aleyhisselâm) bir ma'nâyı ilham ile veya rü'yâ ile haber verir. Resûlullah da (aleyhisselâm) bu ma'nâyı kendi irâdeleri ile haber verir.

Haya: Kınanmaya sebeb olacak şeyden sakınmak ve o şeyi terketmek iki çeşittir: 1-İnsanların yanında avret mahallini açmamak böyledir. 2- Allah korkusundan dolayı mü'mini ma'siyetlerden meneden haya. Buna îmânî haya denir.

Hâşi': Kalbi ve azâları ile Allahü teâlâ için tevâzu eden, kendisini aşağı tutan.

Huşû': Hakka boyun eğmektir. Denilir ki, kalbde bulunan devamlı korkudur. Yine denilir ki, kul kızdığı veya muhalefet edildiği veya ona red olunduğu zaman bunu kabûl ile karşılamak, huşû'nun alâmetlerindendir.

Riya: Allahü teâlâdan başkasının rızâsını gözetmek sûretiyle, amelde ihlâsı terketmek.

Zühd: Ehl-i hakîkatin ıstılâhında: Dünyâya buğzetmek, ondan yüz çevirmektir. Yine denilir ki, âhıret rahatını taleb ederek, dünyâ rahatını terketmek.

Şükür: Ni'mete karşılık yapılan iyiliğe şükür; dil ile veya el. İle veya kalb ile olur. Denilir ki, şükür iyiliğini zikretmek sûretiyle Allahü teâlâya senada bulunmaktır.

Sahâbî: Örfte Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) görüp, sohbetinde bulunan kimsedir. Resûlullahtan hiç rivâyette bulunmasa da, yine sahâbîdir. Uzun müddet Resûlullahın sohbetinde bulunsa da sahâbîdir.

Tabîb-i rûhanî: İrşâd ve kemâle erdirmeye kadir olan, bu ilmi bilen.

Fütüvvet: Lügatte (sözlükte):

Cömertlik: Ehl-i hakîkatin ıstılâhında: Başkasını kendisine tercih etmek.

Fahr: İyiliklerini saymak sûretiyle, insanlara üstünlük göstermek.

Ferâiz: Terekenin (mirasın) hak sahibine nasıl taksim edileceğini bildiren ilimdir.

Ferah: isteğine ulaşmak sebebiyle kalbde hâsıl olan lezzet.

Küfrân: Ni'meti verenin verdiği ni'meti, inkâr veya ni'meti verene muhalefet husûsunda inkâr ma'nâsına gelen bir işi yapmaktır.

Murâkabe: Kulun, bütün hâllerinde Allahü teâlânın onu gördüğünü hatırından çıkarmaması.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 216

2) Bugyet-ül-vuâd cild-2, sh. 196

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 328

4) Ferâid-ül-behiyye sh. 125

5) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 167

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1067

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 728

8) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 41

9) Keşf-üz-zünûn sh. 12, 41, 139, 193

10) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2857

11) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 186

12) Reşehât sh. 160

13) Hadâik-ül-verdiyye sh. 149

SEYYİD YAHYÂ EŞ-ŞİRVÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden, Halvetî, yolunun ileri gelenlerinden. Şirvan'ın, Şemah şehrinde dünyâya geldi. Babası Seyyid Behâeddîn-i Şirvânî, Şemâh'ın ileri gelen zenginlerinden idi. Yahyâ Şirvânî, 869 (m. 1464) senesinde Bakû'de vefât etti. Şirvanlı oduğu için "Şirvânî" diye meşhûr oldu.

Seyyid Yahyâ Şirvânî, fevkalâde cemâl, ahlâk ve edeb sahibi idi. Halvetî, yolunun kurucusu Ömer Halvetî'nin (radıyallahü anh) en yüksek talebesidir. Bu yolun yayılması, Seyyid Yahyâ Şirvânî ile olmuştur.

Seyyid Yahyâ Şirvânî, çocukluğunda dahi fevkalâde edeb ve ahlâk sahibi idi. Birgün arkadaşları ile oyun oynarken, evliyânın büyüklerinden İzzeddîn Halvetî'nin oğlu ile Sadreddîn Halvetî'nin dâmâdı olan Pîrzâde hazretleri onu gördüler. Çocuğu bir müddet seyr ettikten sonra, birbirlerine; "Allahü teâlâ bu çocuğa, dedelerinin edebini, olgunluğunu ve güzel huyunu ihsân etmiş. Duâ edelim de, Halvetî yolunun feyz ve ma'rifetlerine de kavuşsun" dediler. El açıp cenâb-ı Hakka yalvarıp, uzun uzun duâlar ettiler. O gece Seyyid Yahyâ, rü'yâsında Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) gördü. Sevgili Peygamberimiz buyurdular ki: "Evlâdım Yahyâ! Halvetî yolunun büyüklerinden olan Sadreddîn'e git. Onun sohbeti ve hizmetiyle şereflen!" Sabah olunca, yaşının küçüklüğüne bakmadan, Sadreddîn Halvetî'nin huzûruna koştu. Onun terbiyesi altında ilim öğrenmeye başladı. Kısa zamanda hocasının feyz ve bereketleri ile, ilimde ve tasavvuf yolunda pek yüksek derecelere kavuştu.

Çok soğuk bir kış günü, Seyyid Yahyâ Şirvânî (radıyallahü anh) yatsı namazını kılmak için câmiye gitti. Fakat soğuktan ayakları uyuşup, ayağa kalkamadı. Bu hâlini duyan arkadaşları, gidip kollarına girerek evine götürdüler. Günlerce her ne ilâç kullandı ise, iyileşeceği yerde, ağrıları daha da arttı.

Bir gece hocası Sadreddîn, Seyyid Yahyâ'nin evlerinin bacasından içeri girdi. Seyyid Yahyâ'ya buyurdu ki: "Ne yatıyorsun oğul kalk ayağa!" Sonra elinden tutup ayağa kaldırdı. Seyyid Yahyâ'nın (radıyallahü anh) hastalığı tamamen iyileşti. Hocasının gelmesini ve Yahyâ'nın iyileşmesini bir hizmetçi kız gördü ve gidip Seyyid Behâeddîn'e haber verdi. Seyyid Behâeddîn eve geldiğinde; oğlunun rahatsızlığının geçmiş, hiç birşeyi kalmamış olduğunu gördü. Oğlu Seyyid Yahyâ'ya; "Bu senin hocan, âlim ve kerâmet ehli geçinir, neden düz yollar varken bacadan aşağı iner?" dedi. Seyyid Yahyâ da (kuddise sirruh); "Sebebi, yolların dikenli olmasıdır. Dikenler mübârek ayaklarını yara

eder" dedi. Seyyid Behâeddîn yine; "Yollarda diken yok ki" dedi. Seyyid Yahyâ (radıyallahü anh); "Sizin inkâr dikenleriniz var ya!" diye cevap verdi. Bu söz üzerine Seyyid Behâeddîn, elinde olmıyarak oğlu Seyyid Yahyâ'nın peşine düşüp Sadreddîn Efendi'nin huzûruna gitti. İ'tirâzına tövbe etti. Sâdık talebelerinden oldu.

Sadreddîn Efendi de, Seyyid Behâeddîn'in nefsini kırmak için, bir sene Seyyid Yahyâ'nın emrini dinletmesini söyledi. Seyyid Yahyâ der ki: "Bu bir sene, bana öyle zor geldi ki, helak olacaktım." Bir sene sonra Sadreddîn Efendi, Seyyid Yahyâ'ya babasının emrini dinlemesini söyledi.

Seyyid Yahyâ Şirvânî, Hanefî mezhebi fıkıh âlimi Sadreddîn-i Hamevî'nin dâmâdı oldu.

Seyyid Yahyâ Şirvânî (kuddise sirruh), hocası Sadreddîn'in (radıyallahü anh) ölümünden sonra Bakû'ye gitti. Vefât edinceye kadar orada yerleşip kaldı. Orada, kıymetli sohbetleri ile kısa zamanda binlerce talebe yetiştirdi. Talebelerinin pek çoğu yüksek ilim ve ma'nevî derecelere kavuştu. Yüksek talebelerine icâzet (diploma) vererek ilim yaymaları için etrâfa gönderdi.

Seyyid Yahyâ Şirvanî (kuddise sirruh) devamlı oruç tutardı. Kırk gün halvette (yalnız) kalırdı. Kırk gün sonra çıkar, tekrar halvete girerdi. Dört-beş günde bir iftar ederdi.

"Üstâd, taliblere tövbe ve istiğfarı ve yolun edeblerini öğretmek için lâzımdır" buyururdu.

Mevlânâ Camî (kuddise sirruh), "Nefehât-ül-üns" kitabında buyurur ki: "Seyyid Yahyâ Şirvanî (kuddise sirruh), ömrünün sonlarında devamlı Allahü teâlâya ibâdet eder, altı ay yemek yemezdi. Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin oğlu Emîr Gülle birgün yemek pişirip getirdi. İftar etmelerini rica etti. Orada hazır olan talebelerini çağırttı. "Bismillah deyip başlayın" buyurdu. Kendisi bir kaşık aldı, kokladı ve yemeği geri koydu. Kaşık elinde bekledi. Talebeleri yemeği bitirdi. Yemek bitince; "Elhamdülillah" deyip, kaşığı bıraktı. Talebelerine; "Lokman Hakim nice seneler bir yemeğin kokusu ile yetinmişti. Ben dahi bu bir lokma yemeğin kokusu ile yetinsem yeridir" buyurdu.

Seyyid Yahyâ Şirvanî (kuddise sirruh) küçük yaşta iken, annesi ile beraber şehrin dışında gidiyorlardı. Aniden bir kimse geldi. Yahyâ Şirvânî'nin (kuddise sirruh) elinden tuttu. Havaya yükselip gözden kayboldular. Bu hâli gören annesinin içine korku düştü. Üzülüp ağlamaya başladı. Çaresiz kalıp, hiçbir yere de gidemedi. Şaşkınlık içinde ne yapacağını bilemedi. Bir de baktı ki, biraz sonra oğlu Seyyid Yahyâ Şirvanî (kuddise sirruh) yanında duruyor. Kavuşmanın sevinç şaşkınlığı ile oğluna; "Oğul nereye gittiniz? Ben üzüntüden helak olacaktım!" dedi. Seyyid Yahyâ da (radıyallahü anh); "Bir yere vardık. Orada bu dînin ileri gelenlerinden birçok kimse vardı. Beni ortalarına aldılar. Hepsi bana iltifât etti. Hayır duâ buyurdular, içlerinden biri ayağa kalkıp, bunu (Yahyâ Şirvânî'yi) bana satın dedi. Beni ona teslim ettiler. O zât bana, şimdi annenin yanına git. Ben seni yine bulurum dedi. Bunun üzerine kendimi burada buldum" dedi.

Kendisine, Allahü teâlânın uzun ömür vermesi için duâ edenlere derdi ki: "Beyimiz Halîl'e duâ edin ki, benim ömrüm onun yaşaması iledir." Hakîkaten o beldenin beyi Halîl Efendi vefât ettikten dokuz ay sonra da Seyyid Yahyâ Şirvanî hazretleri vefât etti. Vefâtlarına yakın altı ay hiç yemek yemedi, su içmedi. Hep ibâdetle meşgûl oldu.

En yüksek talebesi ve halîfesi Dede Ömer Rûşenî hazretleridir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (kuddise sirruh), büyük âlim ve mutasavvıf Dede Ömer Gülşenî'nin geleceğini keşf yoluyla ikiyüz sene evvel haber vermiş idi.

Tasavvufa dâir ba'zı te'lîf eserleri vardır. Ayrıca "Esrâr-ı Tâlibîn" ve "Vird-i Settar" da Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin (kuddise sirruh) kıymetli iki eseridir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdi Efendi) sh. 287

2) Nefehât-ül-üns sh. 574

3) Seyyid Yahyâ Şirvânî (Hoca-zâde Ahmed Hilmi) sh. 4

SIBT İBNİ ACEMÎ

Hadîs âlimi. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin Halîl el-Halebî olup, künyesi Ebû İshak'tır. Lakabı ise Burhânüddîn'dir. 753 (m. 1352) senesi Receb ayının onikinci günü, Haleb

civarındaki Cellûm'da doğdu. 841 (m. 1437) senesi Şevval ayının onaltısında, Haleb'de tâ'ûndan (Vebadan) vefât etti.

Sıbt İbni Acemî daha küçük yaşta iken, babası vefât etti. Ona annesi baktı ve yetiştirdi. Sonra annesi ile Dımeşk'a gittiler. Sıbt İbni Acemî, burada Kur'ân-ı kerîmin bir kısmım ezberledi. Daha sonra annesi ile Haleb'e gittiler ve oraya yerleştiler. Annesi orada, Sıbt İbni Acemî'yi Nâsırüddîn et-Tavâşî'nin "Mekteb-ül-eytâm"ına (yetimler mektebine) yerleştirdi. Sıbt İbni Acemî burada Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. Ramazân-ı şerîfte, dedesine âit olan hânekâhda teravih namazlarını kıl dırdı. Hasen es-Sâyer el-Mısrî, Şihâb bin Ebi'r-Rızâ ve başka âlimlerin huzûrunda, birçok kerre çeşitli kırâatlere göre hatm-i şerîf okudu.

Sıbt İbni Acemî, fıkıh ilmini; Kemâlüddîn Ömer bin İbrâhim el-Acemî, Alâüddîn Ali bin Hasen el-Bâbî, Nûreddîn Mahmûd bin Ali el-Harrânî, İbn-i Attâr, Takıyyüddîn Muhammed, Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed es-Safdî'den öğrendi. Şihâb İbni Ebi'r-Rızâ, el-Ezraî, Ahmed bin Muhammed bin Cemâ'a, Şerefüddîn el-Ensârî, el-Bülkînî, İbn-i Mülakkın ve başka âlimlerin fıkıh derslerine katıldı. Nahiv ilmini; Ebû Abdullah bin Câbir el-Endülüsî, Ebû Câ'fer, Kemâlüddîn İbrâhim bin Ömer el-Hâbûrî, Zeynüddîn Ömer bin Ahmed, Şemsüddîn Muhammed, İzzeddfn Muhammed bin Halîl el-Hâdirî,-Kemâlüddîn bin el-Acemî Zeynüddîn Ebû Bekr bin Abdullah'tan lügat ilmini; Mecdüddîn el-Fîrûz Âbâdî'den, bedî' ilmini; Ebû Abdullah Endülüsî'den, sarf ilmini; Cemâlüddîn Yûsuf el-Multî el-Hanefî'den, güzel yazıyı; Bedrüddîn Hasen el-Bağdadî'den, tasavvuf yolunu; Necmüddîn Abdüllatîf bin Muhammed bin Mûsâ el-Halebî, Ahmed el-Karia, Celâlüddîn Abdullah el-Bistâmi el-Makdisî, Sirâcüddîn bin Mülakkın'dan öğrendi ve bu zâtların sohbetlerinde bulundu. Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed bin Abdürrahmân el-Karmî ile görüştü ve ondan çok istifâde etti.

Hadîs ilmini Sadrüddîn el-Yûsufî ve Zeyn-ül-Irâkî'den öğrenen Sıbt İbni Acemî, birçok ilim kitaplarını mütâlâa etti. Ayrıca Kemâlüddîn bin el-Acemî, Şerefüddîn Hüseyn bin Habîb, el-Ezraî bin el-Acemî, Kemâlüddîn bin Habîb ve onun iki kardeşi Bedrüddîn ve Şerefüddîn, İbn-ül-Adîm, İbn-i Emîn, Şihâbüddîn bin Merhal, İbn-i Sıddîk ve daha yetmiş âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve fen ilimlerini tahsil etti.

Sıbt İbni Acemî iki defa Mısır'a ilim öğrenmek için gitti. Birinci yolcuğu 780 (m. 1378) senesinde, ikinci yolculuğu 786 (m. 1384) senesinde oldu. Kâhire, Mısır, İskenderiyye, Dimyat, Tenis, Beyt-ül-makdîs, el-Halîl, Gazze, Remle, Nablus, Hama, Humus, Trablus, Ba'lebek, Dımeşk ve başka yerleri dolaştı. Dımeşk'da, Salâh bin Ebî Ömer ile görüştü. Muhibbüddîn es-Sâmit, Ebi'l-Hevî, İbn-i İrâd, Şemsüddîn bin Kâdı Şühbe ve kırka yakın âlimden ilim öğrendi.

Sıbt İbni Acemî, Kâhire'de; Cemâlüddîn el-Bâcî, Bedrüddîn bin Harbullah, İbn-i Zâfir, el-Harâvî, Takıyyüddîn bin Hâtem, et-Tenûhî ve kırk kadar âlimden, Mısır'da; Selâhüddîn Muhammed bin Muhammed bin Ömer, el-Belbîsî'den, İskenderiyye'de; Behâüddîn Abdullah bin ed-Demâmînî, el-Mahyevî el-Kuravî, Muhammed bin Muhammed bin Yeftehullah'dan, Dimyât'da; Ahmed el-Kattân'dan, Beyt-ül-makdîs'de; Şemsüddîn Muhammed bin Hâmid bin Ahmed, Bedrüddîn Mahmûd bin Ali el-Aclûnî, Celâlüddîn Abdülmün'im bin Ahmed el-Ensârî, Muhammed bin Süleymân bin Hasen'den, Halîl'de; Umeyr bin Necmüddîn el-Bağdâdî'den, Gazze'de; Gazze kadısı Alâüddîn Ali bin Halef'den, Nablus'da; Şemsüddîn Muhammed, Şühûd bin Abdülkâdir, İbn-i Osman'dan, Hama'da; Ebû Ömer Ahmed bin Ali el-Addâs, Şerefüddîn Muhammed bin Hasen'den, Humus'da; Cemâlüddîn İbrâhim bin Hasen, Osman bin Abdullah el-Cezzâr'dan, Trablus'ta; Şihâbüddîn el-Meslek, Ahmed bin Abdullah er-Ravâkî'den, Ba'lebek'de; Şemsüddîn Muhammed bin Ali, İmâmüddîn İsmâil bin Muhammed'den ilim öğrendi.

Sıbt İbni Acemî, hadîs ilmi yanında, otuz kadar ilim dalında da söz sahibi idi. Bütün hocaları ona icâzet (diploma) verdiler. 813 (m. 1410) senesinde hacca gitti. Dönüşte Medîne-i münevvereye uğrayıp, Resûlullahın (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret etti. Beyt-ül-makdîs'i dört defa ziyâret etti. Daha sonra Haleb civarındaki köyüne döndü. Borada ilim öğretmeye başlayıp, çok talebe yetiştirdi. Buhârî'yi altmış kereden fazla, Müslim'i de yirmi defadan fazla okudu ve okuttu.

Sıbt İbni Acemî; vera' ve akl-i selîm sahibi, güzel ahlâklı, mütevâz! ve güzel huyları kendinde toplamış idi. Hadîs-i şerîflere sonsuz bir muhabbet gösterirdi. Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm) karşı tam bir muhabbeti vardı. Sükûnet ve vekar sahibi olup, hâl ve hareketleri ile çok kimseleri cezbeder, yanında toplar ve onlara İslâmiyeti öğretirdi. Dünyânın lüzumsuz işleriyle ilgilenmez, aza kanâat eder, çok ibâdet

ederdi. Zühd sahibi olup, devamlı oruç tutardı, Yanına gelen herkese kolaylık gösterirdi. Gariplere, misâfirlere çok alâka gösterirdi. Zamanını ilimle ve Kur’ân-ı kerîm okumakla geçirirdi. Beldesinde ona kadılık vazîfesini teklif ettiklerinde, kabûl etmedi. Daha sonra, Hanefî ve Şafiî mezhebi kadılık vazîfeleri, talebelerine verildi. Talebeleri gelip, mes’elelerini hocaları Sıbt İbni Acemî’ye danıştılar. O da, onlara yol gösterdi, fetvâlar verdi.

Zamanında Haleb muhasara edildi. Kaledeki askerlerin müdâfaa gücü kalmadı. Halk endişe edip, çok korktular. Ba’zıları rü’yâlarında Sirâcüddîn Bülkînî’yi gördüler. Sirâcüddîn Bülkînî, onlara buyurdu ki: Haleb halkına hiçbir zarar gelmiyecek, Ehl-i sünnetin hadimi olan İbrâhim el-Muhaddis’in yanına gidip, ona “Umdet-ül-ahkâm” okumasını söyleyin. Onun okuması ile şehir tehlikeden kurtulacak. Allahü teâlâ müslümanları koruyacak.” O kimseler, sabahleyin Sıbt İbni Acemî’ye (İbrâhim el-Muhaddis’e) gelip, rü’yâlarını anlattılar. O da, hemen buyurulduğu gibi, bütün talebe ve halkı toplayıp, Cum’a günü erkenden okumaya başladı. Müslümanların kurtuluşu için duâ etti. Çok geçmeden muhasara kalktı. Böylece müslümanlar korunmuş oldular.

Sıbt İbni Acemî, tâ’ûn hastalığına tutuldu. Yaşı oldukça ilerlemiş olmasına rağmen, hiçbir zaman aklını ve şuurunu kaybetmemişti. Kur’ân-ı kerîm okuyarak vefât etti. Emevî Câmii’nde cenâze namazı kılındı. Cebil’deki akrabalarının yanına defnedildi.

Sıbt İbni Acemî, birçok eserler yazdı. İbn-i Mâce’nin Sünen’i üzerine çok güzel ta’lik ve Sahîh-i Buhârî’ye muhtasar bir şerh yazdı. Okuyanların kolayca istifâde edeceği eserler tasnif etti. Ebû Davud’un Sünen’i üzerine de çok güzel şerh yazdı. Eserleri çok beğenildi. Yazdığı eserler üzerinde talebeleriyle münâzaralarda bulundu. Mîzân kitabı için ve Irâkî’nin Elfiye adlı eseri üzerine şerh yazdı. Irâkî’nin Elfiye’si de ilâve edilmesi gereken uygun beytler ekledi.

Sıbt İbni Acemî’nin eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1-Nûr-un-nebrâs alâ sîreti İbni Seyyid-in-nâs (İki cild), 2-Nakd-ün-nuksân fî mi’yâr-il-mîzân, 3-Et-Tebyîn li esmâ-il-müdellisîn, 4-Tezkiret-üt-tâlib-il-muallim bi men yukâl innehü muhdaram, 5-El-İgtibât bi men rama bil-ihtilâf, 6-El-Muktefi fî dabti elfâz iş-Şifâ, 7- Bell-ül-hemeyân fî mi’yâr-il-mîzân, 8-Nihâyet-üs-sûl fî ruvât-is-sittet-il-usûl, 9-Ta’lîk alâ Sünen-i İbn-i Mâce, 10-Et-Telkîn fî şerh-i Sahîh-il-Buhârî (Dört cild), 11-Muhtasar-ül-Gavâmid vel-mübhemât.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 92

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-1, sh. 138

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 238

4) El-a’lâm cild-1, sh. 65

SIBT İBNİ HACER

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Yûsuf bin Şahin el-Cemâl’dır. Künyesi Ebü’l-Mehâsin olup, lakabı Cemâlüddîn’dir. İbn-i Hacer-i Askalânî’nin torunudur, önce Hanefî iken, sonra Şafiî mezhebine geçen Sıbt İbni Hacer, 828 (m. 1425) senesi Rebî’ul-evvel ayının sekizinci günü olan Pazartesi gecesi, yatsı namazı vakti Kâhire’de doğdu. 899 (m. 1493) senesinde Kâhire’de vefât etti.

Sıbt İbni Hacer, dedesinin evinde çok ikram ve izzet görerek yetişmiştir. Dedesinden hadîs ilmini öğrendi. Ayrıca Kemâlüddîn bin Hayr’dan hadîs-i şerîf dinledi ve icâzet aldı. Şafiî mezhebine intisâb edince, Burhânüddîn bin Hıdır ve Bedrüddîn İbn-ül-Kattân’dan bir süre ilim öğrendi. Ayrıca Ebü’l-Cûd, Celâlüddîn el-Mahallî ve er-Reşidî’den çeşitli ilimleri tahsil etti. İzzüddîn İbn-ül-Fırât’ın derslerine bir ay devam etti. El-Âbidî’den arûz ilmini öğrendi. Zeynüddîn Şa’ban, İbn-i Ya’kûb Abdürrahîm el-Münâvî ve es-Süveyfî gibi birçok âlimin sohbetlerinde bulundu.

Sıbt İbni Hacer, Şerefüddîn Câmii’nde hatîblik, el-medreset-ül-Muyhiriyye’de açıldığı andan i’tibâren hocalık, Baybarsiyye ve Mensûriyye medreselerinde hadîs müderrisliği yaptı. Câmi’ul-Fekkâhîn’de ve İmâm el-Kerekî’nin ayrılmasından sonra, Sultânın huzûrunda hadîs okuma vazîfelerinde bulundu.

Sıbt İbni Hacer, 848 (m. 1444) senesinde hacca gitti. Hac dönüşünde Şafiî mezhebine geçti. Daha çok hadîs ilmiyle uğraşmaya ve dedesinin kitaplarını yazmaya başladı. Dedesi

ona, Zehebî'nin Tabakât-ül-huffâz'ın yarım kalmış bir tertîbini verip, tamamlamasını istedi. O da bunu yaptı. Fakat, ancak dedesinin vefâtından sonra tamamlayabildi. Bu eserine, "Revnâk-ül-elfâz li mu'cem-il-huffâz" adını verdi.

Sehâvî, onun hakkında şöyle demektedir: "Sıbt İbni Hacer, dedesinden "Et-Takrib" ve diğer ba'zı kitapları okudu. Ondan "El-Emâlî"ye dâir ba'zı şeyler yazdı. Eserlerinden bir kısmını dedesiyle okudu. Dedesinden ayrıca Sahîh-i Buhârî'yi ve Nûhbet-ül-Fiker adlı eseri okudu. Bizimle beraber bir ay kadar İzzüddîn İbni Fırat'ın derslerine devam etti."

Sıbt İbni Hacer, çeşitli ilim dallarına dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Revnâk-ül-elfâz li mu'cem-ül-huffâz, 2-Ta'rîf-ül-kadr bi leylet-il-kadr. 3- El-Münteceb Şerh-ül-Müntehâb: Bu eser hadîs ilmine dâir olup, İbn-i Türkmânî'nin yazmış olduğu "Müntehâb" adlı eserin şerhidir. 4- Reviyy-üz-zemân bil-Hutâb alâ Hurûf-il-hecâ, 5- En-Nef-ül-âmm bi Hutâb-il-Âmm, 6-Minhat-ül-kirâmı bi şerhi Bülûg-il-merâm, 7-El-Meca'un-nefs li Mu'cemi ittibâ'i İbn-i İdrîs (Dört cild), 8-En-Nücûm-üz-zâhire bi Ahbâri Kudâti Mısır vel-Kâhire, 9-El-Fevâid-ül-vefiyye bi tertîbi Tabakât-üs-Sûfiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 304

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 313

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 563

4) El-A'lâm cild-8, sh. 234

5) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1932

6) Ahlwardt. Verzeichniss der arabischen Handsrhriften cild-9, sh. 309

7) De Slane Catalogue des manuscrifs arabes sh. 381

ŞİHÂBÜDDÎN AHMED SİVÂSÎ

Fıkıh ve tefsîr âlimi, mutasavvıf. İsmi, Ahmed bin Muhammed (veya Mahmûd)'dur. Doğum yeri ve târihi bilinmeyen Şihâbüddîn Sivâsî, Sivaslı bir kimsenin kölesi idi. Sivas'ta ikâmet ederdi. İlme karşı hevesini ve dinde gayretini gören efendisi tarafından azfid edildi. Zamanın ileri gelen âlimlerinden ilim tahsil edip; fıkıh, tefsîr ve diğer aklî ve naklî ilimlerde mütehassıs oldu. Zeynüddîn Hâfi'nin (radıyallahü anh) halîfelerinden Ayasoluglu Mehmed Efendi'nin hizmetine girdi. Uzun bir zaman hocasının yanında kaldı. Tasavvuf yolunun terbiye usûllerinden geçti. Hocası onu kendi kavuştuğu hâllere ve makamlara kavuşturdu. Beraberce İzmir yakınlarındaki Ayasolug'a geldiler. O sıralarda o bölgeye Aydınoğulları hâkim idi. Aydınoğullarından izzet ve ikram gördüler. Niyetleri Tire'de yerleşmek iken, Aydınoğulları Beyi'nin ısrarı üzerine Ayasolug'u tercih ettiler. Senelerce Ayasolug'da kalıp, insanlara, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını, Resûlullahın (aleyhisselâm) güzel ahlâkını öğretmeye gayret ettiler. Hocasının vefâtından sonra birkaç sene daha yaşayan Şihâbüddîn Ahmed Sivâsî, pekçok kimseye ilim öğretip, hocaları vasıtasıyla Resûlullahtan (aleyhisselâm) aldığı feyzleri âleme saçıp aydınlattı, paslı gönülleri temizleyip parlattı. Yazmış olduğu kıymetli eserleri ile de, güzel ilminden insanların daha çok istifâde etmesini te'min eyledi. 800 (m. 1398) den sonra vefât edip, Ayasolug'tan Kuşadası'na giden yol üzerindeki bir türbenin yanına defnedildi. Sevenleri ve bilenler tarafından kabr-i şerifi ziyaret edilerek, feyzinden istifâde edilmektedir.

Yazmış olduğu eserlerden "Tefsîr-i Şeyh" ismiyle de meşhur "Uyûn-üt-te-fâsîr lil-fudalâ-is-semâsir" adlı tefsiri, "Risâlet-ün-necât min şerr-is-sıfât" adlı tasavvufa dâir eseri, "Cezab-ül-kulüb" adlı yine tasavvufa dâir eseri ferâiz ilminde "Sirâciyye şerhi" adlı eseri, Usûl ve ilmî ıstılahlara dâir "Riyâz-ül-ezhâr fî celil-il- eksâr" adlı eseri, nahivde "Şerh-ül-Misbâh lil-Makrazî" adlı eseri ve "Uyun üt-tevârih" adlı eseri bilinmektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyik-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 55

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2. sh. 172. cild-4. sh. 309

3) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1. sh. 118

4) Keşf-üz-zünûn sh. 895, 1185, 1248, 1709

5) Osmanlı Müellifleri cild-1. sh. 90

SİNÂN PAŞA

İstanbul'un ilk kadısı büyük âlim Hızır Bey'in oğlu. İsmi, Yûsuf bin Hızır Bey bin Celâlüddîn olup, lakabı Sinânüddîn'dir. Hoca Paşa şânı ile tanındı. 844 (m. 1440) senesi Receb-i şerîfin onaltıncı günü, İstanbul'da doğdu. Doğum târihi ve yerini başka bildirenlerde oldu. 891 (m. 1486) senesinde Edirne'de vefât etti. Eyyûb'e türbe kabristanına, diğer bir kayda göre de Gelibolu'da defnedildi.

Sinân Paşa'nın annesi, âlim Molla Yegan'ın kızıdır. Hem ana, hem de baba tarafından zamanının en büyük ilim adamlarını yetiştirmiş bir aileden olup, çok iyi bir tahsil gördü. Hocazâde, Hayalî, Kestellî, Hatîbzâde gibi âlimleri yetiştirmiş olan Hızır Bey, oğlunu da; din, fen ve edebiyat ilimlerinde yetiştirdi. Sinânüddîn, babasının muhitindeki ilmi sohbetlerle, genç yaşta iken geniş bilgiye sahip oldu. Latifî ile Kınalızâde tezkirelerinde; "Henüz baliğ olmadan minbere çıkıp, halka emr-i ma'rûf ve nehy-i münker eder idi. (Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bildirirdi)" diye bildirdiler.

Sinânüddîn yirmi yaşında iken, babası Hızır Bey vefât etti. Fâtih Sultan Muhammed Hân, onu önce Edirne'de bir medreseye, sonra da Sultan İkinci Murâd Hân'ın yaptırdığı Dâr-ül-hadîs'e müderris ta'yin etti. Daha sonra Sultân'ın teveccühünü kazanarak, İstanbul'da "Sahn müderrisi ve Hâce-i Sultanî" ya'nî Sultân'a Hoca oldu. Bundan sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân Sinânüddîn'e büyük bir teveccüh gösterip, huzûrundaki ilmî sohbetlerde bulundurdu.

Ali Kuşçu, İran'dan göç edip Sultân'ın koruyucu kanadı altına sığındığı vakit, Fâtih hocasının riyaziyedeki (matematikteki) bilgisini de genişletmesi için Ali Kuşçu'dan matematik öğrenmesini istedi. Sinânüddîn de Ali Kuşçu'nun derslerine devam eden talebesi Molla Lütfî'nin öğrendiği bilgileri kendisine tekrarlaması sûretiyle, riyaziye bilgisini tamamladı. Molla Lütfî, hergün Ali Kuşçu'dan okuduğu dersi, gelip hocası önünde anlatmakta idi. O da bu yolla matematik ilminin güç konularını çözmeyi başardı. Öyle ki, bundan sonra Kâdızâde-i Rûmî'nin Çagminî şerhine bir haşiye yazdı.

Fâtih, devlet işlerinde de bilgisinden faydalanmak için, hocasını 875 (m. 1470) senesinde vezir ta'yin etti. Saraydaki kütüphânesine bir Hâfız-ı kütüb ihtiyâcı için, Sinânüddîn'e uygun bir kimseyi sordu. O da, kendi yetiştirdiği talebesi Molla Lütfî'yi tavsiye etti. Bu sebeble, o kütüphânedeki kitaplardan da istifâdesi çok oldu.

Sinân Paşa, Sultan İkinci Bâyezîd'in cülusuna kadar, beş sene Sivrihisar'da kaldı. Sultan İkinci Bâyezîd Hân tahta geçince, yüz akçe yevmiye ile, Edirne Dâr-ül-hadîs müderrisliğine ta'yin olundu. Sinân Paşa, Edirne Dâr-ül-hadîsi'nde iken, Şerh-i Mevâkıf'ın çeşitli bölümlerine bir haşiye yazdı. Türkçe eserlerini de bu târihten sonra kaleme aldı.

Sinân Paşa, Fâtih devri kadıaskerlerinden Molla Mehmed'in kız kardeşi ile evlendi ve Mehmed ve Ahmed Çelebi adında iki oğlu olduğu bildirildi. Mehmed Çelebi, Mahmûd Paşa Medresesi'nde müderrislik ve daha sonra kadılık yapıp, genç yaşta vefât etti. Sinân Paşa'nın kardeşleri, Bursa müftîsi Ahmed Paşa ile Bursa kadısı Ya'kûb Paşa'nın her ikisi de âlim ve fâzıl kişiler olup, birçok eser yazdılar.

Sinân Paşa'nın keskin bir zekâsı, üstün bir anlayış kabiliyeti vardı. Çok kimseler onun bu kabiliyetini övdüler. Latifi onun hakkında: "Zihn-ü-zekâda bî bedel, fehm-ü-firâsette darb-ı mesel idi" dedi. O, bu kabiliyeti ile, aile çevresinde kolayca gelişme imkânı buldu ve genç yaşta geniş bir bilgiye sahip oldu. Mubâhase ve münâzaralarda emsalinden üstündü. Keskin ve cevval zekâsı sebebiyle, şüphe ve vehim tuzağına (felsefeye) tutulmaması için, babası sık sık onu ikâz ederdi. Bir gün, babası ile birlikte yemek yerlerken, Sinânüddîn'in, önündeki sahanın bakır olduğundan şüphe edecek kadar sözler sarfetmesi üzerine, babası ona bu hâlinin felâketine sebeb olacağını çok ağır bir şekilde anlattı. Bu şekildeki hareketin yanlış olduğunu anlıyan Sinânüddîn, daha sonraları tasavvufa (gönül ilmine) meyletti. Şeyh Ebü'l-Vefâ hazretlerinin talebelerinden oldu.

Sinân Paşa, son derece cömert ve derviş mizaçlı idi. Dünyâya değer vermez. Tasavvuf ehline büyük muhabbet gösterirdi. Herşeyini Allahü teâlânın yolunda harcardı. Vefâtında, evinde, onu yıkamak üzere suyu ısıtmak için odun bulunamadı.

Sinân Paşa, babasından sonra Hızır Bey Mektebi'nin (Molla Fenârî Mektebi'nin) Sinân Paşa kolunu te'sis etti. Tokatlı Molla

Lütfî, Balıkesirli Sarı Gürz Muhyiddîn, Aydınlı Karabâlî, Tâcüddîn İbrâhim, Kâdızâde-i Rûmî'nin oğlu riyaziyeci (matematikçi) Mahmûd, Karasulu Bedreddîn Mahmûd, matematikçilerden Muhyiddîn Mehmed, Mevlânâ Abdurrahmân, Müeyyedzâde, Şeyh Hacı Çelebi gibi kıymetli talebeler yetiştirdi. Bunlardan Molla Lütfî, meşhûr İbn-i Kemâli'ye, o da Ebü's-Süûd gibi âlimlere icâzet (diploma) verdiler.

Sinân Paşa, her zaman ilim adamlarının bulunduğu bir meclis toplıyarak, ilmî mübâhaseler yapardı. Muslihuddîn Kastalânî, Hatîbzâde Muhyiddîn, Hocazâde, Zenbilli Ali Efendi gibi zâtlarla birlikte ilmî müzâkerelerde bulundu.

Sinân Paşa, edebiyatta da üstün olup, nazım ve nesir hâlinde eserler yazdı. Nesirleri seçili ve süslü idi. Buna "Sinân Paşa Üslûbu" dendi.

Eserleri: Sinân Paşa, riyaziye (matematik), hey'et, fıkıh, kelâm ve ahlâk mevzûlarına dâir Türkçe ve Arabca eserler yazdı.

Türkçe eserleri: 1- Tazarrûnâme: En tanınmış eseridir. Nesir hâlinde olup, içinde yer yer manzûm kısımlar vardır. Ders vermekten artan zamanını boşa geçirmeyip, birkaç ay içerisinde eserini yazdığını bildirdi. Münâcaata dâirdir.

2- Nasîhatnâme: Ahlâka dâir, ikinci nesir tarzındaki eseridir. Güzel ahlâk, ilmin faydası, kanâat, tâat ve tevekküle teşvik, sünnet ve âdâb-ı Nebeviyyeye ittibâ, sükûtu övme, tövbe ve sadakaya teşvik, ehlullahın medhi gibi mevzûlar vardır. Yer yer hikmetler anlatılır. Nasihatler verilir. Nasîhatnâme'ye, Ahlâknâme veya Meârifnâme de denmiştir.

3- Tezkiret-ül-evliyâ: Sinân Paşa, Nasîhatnâme'den sonra Tezkiret-ül-evliyâ'yı yazdı.

Arabca eserleri: 1- Haşiye alâ Şerh-ıl-Çagminî li Kâdızâde Rûmî (Hey'ete dâir), 2- Risale alâ evveli kitâb-it-Tehâreti minel-Hidâye, 3- Haşiye alel-Mevâkıfi fil-kelâm, 4- Beydâvî tefsîrine haşiye.

Tazarrûnâme'den ba'zı kısımlar:

"Ey gözlerin nûru, gönüllerin sürûru, başımızın tacı, ehl-i dilin mi'râcı! Gönül hânesinin ziyası, dil hastasının şifâsı!"

"Hayret denizine gark olanın elini alıcı, dalâlet vadisinde kalanı kurtarıcı, azmışlara yol gösterici, az istiyene bol gösterici! Bilmeyene bildirici, görmeyene gördürücü, doymayanı doyurucu, içmeyeni kandırıcı, Hak sarayının kapıcısı, gönül evinin yapıcısı!"

"İlâhî, kabûl senden, red senden. İlâhî! Şifâ senden, dert senden. Her kimi kabûl edersen, azîz edersin, her ne miktar hasis ise ve her kimi reddedersen hakîr edersin."

"İlâhî! Her neyi gülzâr ettinse onu yaptım,
Elime her ne sundun ise onu tuttum.

İlâhî! Gönlüm ateşine ne yaktın ise o tüter,
İlâhî! Vücûdum bahçesine ne diktin ise o biter."

"İlâhî! Her kişi merd-i aşk olmaz,
Değme kalbde derd-i aşk bulunmaz.

Aşk bir kimyadır, onun ma'deni can olur.
Aşk bir cevherdir, onun mekânı kan olur."

Meârifnâme'den ba'zı kısımlar:

Âlemi, Hakkın bir âyinesi bilmek gerek,
Ve ol âyinede onu muayene görmek gerek.

Cihan bağını, O'nun nesiminden bir nefha bilmek gerek
Ve onsekizbin âlemi O'nun vücûdunda bir şemme bilmek gerek.

Öyle olucak dünyâ kişiye hoş dar olur,
Ucdan uca gül-ü-gülzâr olur.

Her deminde bâd-ı sabâ can kokusun alır,
Her nefesde nesîm-i seher cânân kokusun alır.

Keman gördüğünce kaşların sanır,
İnci gördüğünce dişlerin sanır.

Amber gördükçe zülf-i müşh-bûsın enar,
Ar'ar gördükçe kadd-i dil-cüsın anar.

Gül gördükçe yüzün fikreder,
Şekker dattukca tatlu sözün zikreder.

Aşk geldikçe onun cûşıdır der,
Şevk geldikçe onun huruşıdır der.

Zehr olursa yâr elinden hoş gelir,
Şehd olursa gayrdan nahoş gelir.

Her neye baksa dostu onda görür,
Her kande giderse yârı kendi ile bilir.

Her nakışda ondan bir eser görür,
Her gözde ondan bir nazar görür.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 296

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 351

3) El-A'lâm cild-8, sh. 228

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 193

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 194

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 562

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 694

8) Fevâid-ül-behiyye sh. 228

9) Brockelmann Sup-2, sh. 327

SİRÂCÜDDÎN BÜLKÎNÎ

Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Rislân bin Nasır bin Sâlih bin Abdülhâlık bin Abdülhak el-Kenânî el-Kâhiri'dir. Künyesi Ebû Hafs, lakabı Sirâcüddîn'dir. Aslen Askalanlı olup, tefsîr, hadîs, usûl, fıkıh, kelâm ilimlerinde âlim idi. 724 (m. 1324) senesinde, Mısır Vadisi köylerinden olan Bülkîn'de doğdu. 805 (m. 1403)'de Kâhire'de vefât etti. Kabri, Hirat'ta kendi yaptırdığı medresenin yanındadır.

Yedi yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ve Şâtıbiyye, Muharrer, Kâfiye, Şâfiiyye, Muhtasar-ül-usûl adlı kitapları ezberledi.

Bundan sonra, babası onu oniki yaşında iken ilim öğrenmesi için Kâhire'ye gönderdi. Orada ezberlediği kitapları, Takıyyüddîn Sübkî ve Celâleddîn Kazvînî gibi âlimlere dinletti. Zekâsının keskinliği, Hâfızasının kuvveti ve çabuk kavrayışlılığı ile tanındı. Sonra babası onu bir müddet yanına aldı. Bundan sonra da tekrar Kâhire'ye gidip, orada yerleştiler. Kâhire'de zamanın meşhûr âlimlerinden, bilhassa İzzeddîn bin Cemâ'a İbn-i Adlân'dan ilim öğrendi ve icâzet aldı. Bütün ilimlerde akranını geçinceye ve iyice yetişinceye kadar, Kâhire'de bulunan âlimlerden ders aldı.

İbn-ül-Kamâh, İbn-i Galî, Şihâbüddîn bin Keşta'dî, Ebü'l-Ferec bin Abdülhâdî, Hasen bin Sedîd, İsmâil bin İbrâhim et-Tiflisî, Abdürrahîm bin Şahid-ül-Ceyş Meydûmî, Ebü'l-İshâk İbrâhim Kutbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Ömer Halebî'den hadîs-i şerîf dinledi.

Behâeddîn bin Ukayl'ın derslerinde çok bulunup, ondan çok istifâde etti ve bu hocasının kızı ile evlendi. Fıkıh ilminde hocası, Takıyyüddîn Sübkî'dir. El-Müzzî ve Zehebî'den, Şihâbüddîn Ahmed bin Ali bin Cezerî'den, İbn-i Nebâta'dan ve diğer âlimlerden icâzet aldı. İbn-i Hacer Askalânî ondan, rivâyet etmiş olduğu kırk hadîs tahrîc etmiştir. Veliyyüddîn Irâkî de, onun rivâyet ettiği bir cüz'ü tahrîc etmiştir.

Babası ile beraber 740 (m. 1339) senesinde, daha sonra yalnız olarak hacca gitti. Beyt-i Makdis'i ziyâret etti. Bir müddet Kâmiliyye'de oturdu. Kâmiliyye Nâzırı'nın huzûruna çıkıp, kendisine bir ev verilmesini istemişti. Nâzır'ın yanında iken, tam o sırada Şâir Nasır da Kâmiliyye Nâzırı'nın yanına gelip, yazmış olduğu bir kasideyi okudu. O da şiiri dinledi. Bitince, Sirâcüddîn Bülkînî, Kâmiliyye Nâzırı'na; "Ben bu şiiri ezberledim" dedi. Nâzır, "Eğer gerçekten ezberlediysen sana bir ev vereceğim dedi. Şiiri ezberden baştan sona okudu. Nâzır ona bir ev verdi. Ayrıca ona imamet, fetvâ ve ders vermek üzere izin verdi. Ona çok hürmet ve ikram gösterdi. İbn-i Ukayl'a dâmâd olması sebebiyle, kadı vekîlliği yaptı. Haşabiyye'de, Câmi-i Ömer'de, Bediriyye Medresesi'nde, Hicâbiyye, Hurûbiyye, Bedriyye, Mâlikiyye medreselerinde ders verdi. İbn-i Tûlûn Câmii'nde tefsîr dersleri verdi. Behâeddîn Sübkî'nin yanında Dâr-ül-adl'de fetvâ verme vazîfesi yaptı. Bundan sonra da Şam kadılığı yaptı.

İbn-i Akil, Sirâcüddîn Bülkînî için; "O, fetvâ verme husûsunda zamanının en üstün âlimi idi. Şemseddîn Muhammed bin

Abdürrahmân el-Osmânî Tabakât'ında onun için şöyle demiştir: "O, zamanının en büyük âlimi, imâmı idi. Fıkıh ilminde meşihat (reîslik), onunla sona erdi. İlimde coşan bir deniz gibi idi." İbn-i Hıccî de onun için; "Şafiî mezhebini, zamanında en iyi bilen âlim o idi. Dımeşk'da bize kadılık yaptı. Genç yaşlarında idi. Hâfızasının kuvveti, ibâresinin güzelliği, ilminin çokluğu ile insanlar arasında üstün oldu. Meşhûr âlimler, ilmini ve faziletim methettiler. Etrâfında çok talebe toplandı. Onun derslerinde yetişip, daha o hayatta iken, beldelerinin en meşhûr âlimleri oldular..." Ezraî de; "Şafiî mezhebinin delîllerini ondan daha iyi bilen birini görmedim" demiştir Burhâneddîn Halebî de şöyle demiştir: "Onu, asrının biricik âlimi olarak gördüm. Fıkıh ilmini ve ahkam hadîslerini ondan daha iyi bilen bir kimse görmedim. Kurtubî'nin Müslim muhtasarını okuturken, defalarca derslerinde bulundum. Onu, Mâlikî mezhebinden bir zâtı okutuyordu. Dört mezhebin fıkıh âlimlerinden de huzûruna gelip dinleyenler vardı. Sâdece bir hadîs-i şerîfin açıklaması üzerinde sabah erkenden öğle vaktine kadar konuşur, izahlar yapardı. Çok kere öğle ezanı okunur, o hâlâ izahına devam ederdi." Bu hâli ilimdeki üstün derecesini gösterir. Zamanının hıfzı ençok ve ilmi en geniş âlimi olduğu husûsunda ittifâk vardı.

İlimde şöhreti her tarafa yayılmış olup, darb-ı mesel hâline gelmişti. Kendisine fetvâ sormaya gelenlere mutlaka cevap verirdi. Fetvâlarında isâbetli idi. İkindi namazından sonra oturur, akşam namazına kadar fetvâlarını ezberden yazardı. İlminin çokluğundan ve hafızasının fevkalâde kuvvetli olması sebebiyle, hiç kitaba müracaat etme ihtiyâcı duymazdı. Kendisine sorulan hiçbir fetvâyı, araştırmak üzere te'hir etmemiştir.

Heybetli, hilm ve himmet sahibi, vakûr, talebelerine ve etrâfında bulunanlara yardımcı idi. İnsanlardan gelen sıkıntılara katlanan, dostluğu iyi bir zât idi.

Alâeddîn Buhârî, İzzeddîn Senbâtî'nin şöyle dediğini nakletmişti: "Sirâcüddîn Bülkînî'den ders alan bir talebesi yanımıza gelmişti. Ondan hocasını sorduk. O, fıkıh ilminde büyük bir âlimdir dedi. Tefsîr ve hadîs ilminde de böyledir."

En meşhûr eserleri şunlardır. 1-Tercüman Şa'b-ül-Îmân, 2-Hâşiyetün alel-Keşşâf: Zemahşerî tefsîrinin haşiyesi olup, üç cilddir. 3-Ma'rifet-ül-Mülemmât bi redd-il-mühimmât: Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini ihtivâ eder. 4-El-Urf-üş-şer'î alâ Câmi'ıt-Tirmizî, 5-Zehr-ür-rebî': Me'ânî, beyân ve bedi' ile ilgilidir. Ayrıca şiirleri de vardır.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 284

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 89

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 51

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 792

SİRÂCÜDDÎN HIMSÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ömer bin Mûsâ bin Hasen bin Muhammed el-Kureşî el-Mahzûmî el-Hımsî el-Kâhirî'dir. Künyesi Ebû Hafs olup, lakabı Sirâcüddîn'dir. İbn-i Hımsî diye meşhûr oldu. 777 (m. 1375) senesi Ramazân-ı şerîf ayında, Hıms'da doğdu. 861 (m. 1457) senesi Safer ayında, Beyt-ül-makdîs'de vefât etti. Bâb-ür-Rahme kabristanına defnedildi.

Sirâcüddîn Hımsî, Kur'ân-ı kerîmi Alâüddîn er-Radîni'den öğrendi. İlmam, Minhâc, Aslî, İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini ve başka ilim kitaplarını okuyup, ezberledi, Minhâc'ı hocası Hıms İmâm-ı Şihâbüddîn Ahmed bin Hüseyn'in huzûrunda tekrar etti ve aynı zamanda fıkıh okudu. Serrâc, Bülkînî, Bedrüddîn bin Ebi'l-Bekâ gibi meşhûr âlimlerle görüştü. Ezberinde olan ilimleri arzetti. Bülkînî ile görüşmesi, 795 (m. 1392) senesinde oldu.

Sirâcüddîn Hımsî, 800 (m. 1397) senesinde babasıyla birlikte Dımeşk'a gitti. Orada Şerâfüddîn Şerişî ve Şihâbüddîn Zührî'den filan ilmini öğrendi. Zührî'den ve Zeynüddîn Ömer Kureşi'den, Şihâbüddîn bin Hıcâ'dan usûl ilimlerini, Antâkî Ebyârî'den Arab dili ve edebiyatını tahsil etti. Zeynüddîn el-Kureşî ve İbn-i Hâcibî'den ve Ba'lebek şehrinde İmâdüddîn bin Berdes'den de hadîs dersleri aldı. Babası ile birlikte, 804 (m. 1401) senesinde Hama'ya gitti. Orada, Cemâlüddîn bin Hatîb ve Alâüddîn bin Muallâ'dan nahiv ilmini öğrendi. Daha sonra tekrar Dımeşk'a döndü. Cemâlüddîn Teymânî ve başka

âlimlerin ilim meclislerine devam etti. Ayrıca Kâhire’ye gidip, Bülkînî’nin vefâtına kadar, aralıksız onun derslerini dinledi. Zeynüddîn Irâkî’den Elfiye’yi okudu ve icâzet (diploma) aldı. 807 (m. 1404) senesinde Şam’a döndü. Şemsüddîn Muhammed bin Muhammed Ahnâî’nin yerine vekâleten baktı. Sonra Trablus kadısı oldu. Daha sonra bu vazîfeden ayrılıp, Kâhire’ye gitti. Bülkînî’nin medresesinde ders okuttu. Kardeşi Bedrüddîn’in kızının, Celâlüddîn Bülkînî ile evlenmesi sûretiyle onunla akraba oldu. Bir müddet yanlarında ikamet etti. Fetvâ ve ders okutma izni aldı.

Sirâcüddîn Hımsî, çok defa hacca gitti. 823 (m. 1420) senesinde Mekke-i mükerremede mücâvir olarak kaldı ve İbn-i Cezerî’nin, Zeynüddîn Rıdvan’ın hadîs-i şerîf derslerini dinledi. Sonra Yemen’e gitti. Teaz ve Zebîd’e uğradı. Buraları dolaştıktan sonra gen döndü. Celâlüddîn Bülkînî ile birlikte Şam’a gittiler. Bir müddet kalıp, İskenderiyye’ye döndüler. Bülkınî’nin vefâtından sonra, Veliyyüddîn Irâkî’nin yerine vekâlet etti. Dımeşk, Trablus ve Haleb kadılıklarında bulundu. Beyt-ül-makdîe’deki Selâhiyye Medresesi’nde başmüderrislik yaptı.

Sirâcüddîn Hımsî, çok eser yazdı. Bunlardan ba’zıları şunlardır: 1-Tavdîh-ül-mübhem vel-mechûlü alâ minhâc-il-usûl lil-Beydâvî, 2-Ravdat-ün-nâzırin, 3- Zâd-ül-fakîr, 4- Sütûr-ül-a’lâm fî mebân-il-îmân vel-İslâm, 5-Şerh-ül-Minhâc lin-Nevevî 6-Eş-Şühüb-ül’âliyye, 7-Safvet-ül-esfıyâ fî hulâsat-il-evliyâ.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 4

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-6, sh. 139

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 793

4) Brockelmann Sup-2, sh. 144

SİRÂCÜDDÎN-İ KAYSERÎ (Sirâc bin Müsâfir)

Anadolu’da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Sirâc bin Müsâfir bin Zekeriyyâ bin Yahyâ bin İslâm bin Yûsuf el-Kayseri er-Rûmî el-Makdisî olup, lakabı Sirâcüddîn’dir. Anadolu’da Kayseri’de yetişen büyük zâtlardandır 795 (m. 1393) senesinde Meshed kasabasında doğdu. 856 (m. 1452) senesinde Kudüs’de vefât etti. Mescid-i Aksa yakınında bulunan ve Bâb-ür-Rahmet denilen yerde defnolundu.

Meşhed beldesinde yetişip büyüyen Sirâcüddîn, Acem beldesine gitti. Orada aklî ilimleri okudu. Dönüşünde, Molla Fenârî ile buluştu. Onun talebeleri arasına katıldı. Fıkıh, tefsîr, hadîs, sarf, nahiv, me’ânî, beyân ve başka ilimleri öğrendi.

Şerh-ül-mûcma’isimli eseri, eserin müellifi olan İbn-i Feriştâ’nın huzûrunda okudu. Muhammed bin Ebîh’den ferâiz ve başka ilimleri öğrendi. İlimde yükselip, zamanında bulunan âlimlerin ileri gelenlerinden olunca, bir müddet talebelere ders okutmakla meşgûl oldu. Daha sonra ders okutmaktan ayrılıp, tasavvuf yolunda bulunmaya karar verdi. Bu yolun büyüklerinden birçok zât. İle görüştü. Ebû Bekr Zeynüddîn-i Hafi bunlardandır. Sirâcüddîn hazretleri, 828 (m. 1424) senesinde hacca gitti. Hac dönüşünde Kudüs’de yerleşti. Orada bulunanlar, onu tanımadıkları için pek alâka göstermediler. Fakat onu görmek için memleketinden ziyârete gelenlerin çokluğunu gördükçe, bu zâtın üstünlüğünü anladılar. Bir medresede ders vermesini teklif ve rica ettiler. O da kabûl edip, ders vermeye başladı, insanlar onun ilminden çok istifâde ettiler. Kelâm ve Arabî dersleri verdi. Ondan ilim öğrenip istifâde eden talebelerinden Kemâl bin Ebî Şerîf diyor ki: “Bildiği şeyleri anlatmakta gayet rahat ve serbest idi. Derslerinde devamlı olarak nasihat edici sözler söylerdi. Zor mes’eleleri çözmekte çok mahir idi. Tedkîk ve tahkîki (inceleme ve araştırması) kuvvetli idi. Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini çok iyi bilir, çok güzel anlatırdı. Ders esnasında, bu ilimde daha önce mu’teber âlimler tarafından yazılmış olan kıymetli kitapları yanında bulundururdu. Fıkhî mevzûlarda, önce Hidâye şerhine bakardı. İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin İhyâ kitabını çok okurdu.”

Anadolu’da bulunan vezirlerden birinin hanımı, bu zât için Kudüs’de bir medrese yaptırdı. Vefâtına kadar orada ders okuttu.

Sirâcüddîn-i Kayserî; dîni sağlam, iyilik ve ihsân sahibi, kıymetli bir zât idi. Devamlı olarak emr-i ma’rûf ve nehy-i münker yapardı. İffet ve haya sahibi idi. İnsanlara yük olmazdı. Bir işin kolayı, varsa, zorunu yapmak için kendisine

zahmet vermezdi. Talebelerine iyilik eder, yardımda bulunurdu. Muhtasar-ı Câmi'ul-kebîr'i şerh etmiştir.

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 243

SÎRCÎ (Ahmed bin Yûsuf)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Yûsuf bin Muhammed bin Muhammed el-Hallûcî el-Mahallî el-Kâhirî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. 778 (m. 1377) senesinde Mısır'ın Mahalle kasabasında doğdu. 862 (m. 1457) senesi Muharrem ayının onüçünde, Cum'a gecesi vefât etti. Câmi'ul-Ezher'de Cum'a günü ikindi namazından sonra cenâze namazı kılınarak, es-Sahrâ'da inşâ ettirdiği türbeye defnedildi.

Sîrcî, doğduğu yerde Kur'ân-ı kerîmi, Minhâc'ı ve diğer ba'zı eserleri ezberledi. Sonra Kâhire'ye giderek, fıkıh ve diğer ilimleri Ebnâsî, Bülkînî, Şemsüddîn Irâkî, Bedrüddîn Tanbezî'den öğrendi. Celâlüddîn Bülkînî'nin ve ba'zı âlimlerin derslerinde bulundu. Nahiv ilmini; İbn-i Haldûn, Şihâbüddîn Ahmed bin Ebî Bekr'den, ferâiz ilmini; Şihâbüddîn Ahmed bin Şavir-el-Âmili ve Şihâbüddîn Ahmed bin Ebî Bekr'den öğrendi. Şihâbüddîn İbn-ül-Hâim, İbn-i Haldûn ve İbn-ül-Cezerî'den icâzet (diploma) aldı.

Sîrcî, hac farizasını yerine getirdikten sonra, Sâlihiyye Câmii'nde hatîblik görevine getirildi. Bu arada Câmi'ul-Ezher'de, Fîrûz en-Nâsurî vakfının idârecisi oldu. Tavganiyye ve Hicâziyye medreselerinde ders verdi. Sîrcî'nin yazısı çok güzel ve fıkhî ibârelerden birçoğu ezberinde idi. Kâhire'deki Şâfiî mezhebi kadılarının ileri gelenlerinden idi. Kalemi, lisânından daha kuvvetli idi.

Sîrcî, birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Et-Tırâz-ül-müzehheb li Ahkâm-il-Mezheb; 2-Muhtasaru Şevâhid-il-Elfiye lil-Aynî, 3- El-Mürebbâa: Manzûm olarak yazılmış bir eserdir. Bu eser, ferâize dâir dört bölüm ihtivâ etmektedir. Sonra, bu eseri bir cild hâlinde şerh etti. Eser, 313 beyttir. Bu işin ehli olan birçok âlim, bu eseri çok medhedip, hakkında takrizler yazdılar. Bu âlimlerden birisi de İbn-ül-Hâim'dir.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 214

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 249

3) El-A'lâm cild-1, sh. 271

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1109

ŞÜCÂEDDÎN-İ KARAMÂNÎ

Osmanlılar devrinde Anadolu'da yetişen evliyadan. İsmi, Şücâeddîn'dir. Aslen Aksaraylı olup, Karamanı nisbetiyle meşhur olmuştur. Doğum ve vefât târihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, Çelebi Sultan Mehmed Hân ve İkinci Murâd Hân zamanlarında yaşadığı bilinmektedir. Edirne'de vefât etti ve orada Debbâglar mahallesindeki mescidi ve dergâhının bulunduğu yerde defnedildi.

Zamanının büyük evliyası Şeyh Hâmid-i Kayseri'nin (Somuncu Baba'nın) sohbetinde bulunup, ondan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti ve feyz aldı. Yüksek derecelere kavuştuktan sonra, Edirne'de talebe yetiştirip, Allahü telâlanın yüce dînini ve Sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkını anlatmakla meşgul oldu.

Birgün Sultan ikinci Murâd Hân Edirne'de abdest tazelemek üzere çıktığı zaman ayağı kayıp düştü. O sırada nûr yüzlü bir kimse peyda oldu. Sultânı elinden tutup, o tehlikeli hâlden kurtardı ve aniden kayboldu. Daha sonra Pâdişâh, kendini tehlikeden kurtaran o zâtla görüşmek istedi. Edirne'nin bütün sâlih kimselerini huzuruna da'vet etti. Ancak, da'vet ettiği kimseler arasında aradığı zât yoktu. Nihâyet bütün Edirne halkını bir yere toplatıp, birer birer gözden geçirdikten sonra aralarında, elinden tutup kurtaran Şücâeddîn Karamânî'yi buldu. Ona hürmet edip, iltifat ve ihsanlarda bulundu. Debbaglar mahallesinde ona bir mescid ve bir dergâh yaptırdı. Talebelerine Muradiye evkâfından maaş bağlatıp, ihsanlarda bulundu.

Şücâeddîn Karamânî, kendi mezarının duvarını, kendi eliyle kerpiçden yaptı. Her kerpici, yerine üç defa İhlâs sûresi okuyarak koydu.

Kânûnî Sultan Süleymân Hân, Padişahlığı zamanında Edirne'ye geldiğinde, mescidini büyültüp câmi hâline getirdi. Oraya Kur'ân-ı kerim okuyan hafızlar, müezzin ve hatîb ta'yin etti. O sırada dergâhında vazifeli olan Cerrah-zâde Mustafa Çelebi Şeyh Şücâeddîn Karamanî hazretlerinin yaptığı duvarı yıktırmayıp, bereketlenmek için olduğu gibi bıraktı.

Şücâeddîn Karamânî, dergâhını ve mescidini büyütüp i'mâr eden mîmârın rü'yasına girip, onu İslama da'vet etti. O da ertesi gün İslâmı kabul edip hidâyete kavuştu, ismini "Hidâyet" olarak değiştirdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyik-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 94

SÜLEYMÂN ÇELEBİ

Meşhûr Türkçe “Mevlid” kasidesinin yazarı. Bursa’da doğdu. Kaynaklarda Süleymân Çelebi’nin doğum târihine dâir bir kayda tesadüf edilmedi. Ancak, Süleymân Çelebi’nin Mevlid’i 60 yaşında yazdığı ve eserin 812 (m. 1409) senesinde bittiği, en eski olarak bilinen nüshasında mevcût bir beyte istinâd etmektedir. 825 (m. 1422) senesinde vefât ettiği bilindiğine göre, onun 752 (m. 1351) senesinde doğduğu neticesi çıkmaktadır. Sultan Birinci Murâd Hân’ın vezîrlerinden Ahmed Paşa’nın oğlu, Şeyh Mahmûd Efendi’nin torunudur. Mahmûd Bey, 738 (m. 1338) senesinde Sadr-ı a’zam Süleymân Paşa ile Rumeliye sal ile geçenlerdendir. Süleymân Çelebi, Bursa’da asrının ileri gelen âlimlerinden ilim tahsil etti. Büyük bir âlim olarak, Sultan Yıldırım Bâyezîd zamanında Dîvân-ı hümâyûn İmâmı, sonra da Bursa’da onun inşâ ve ihyâ ettiği câminin İmâmı oldu. Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) olan muhabbeti, “Vesîlet-ün-necât” isimli Mevlid kasidesini yazmasına vesile oldu. Eserini yazmasının sebebi olarak gösterilen hâdise hakkında; “Künh-ül-ahbâr”, “Güldeste”, “Tezkire-i Latifi” ve başka kaynaklarda geniş bilgi vardır. Süleymân Çelebi’nin vefâtı için düşürülen târih, “râhat-ı ervah”tır. Mezarı, Bursa’da Çekirge yolu üzerindedir.

İyi bir tahsil gören Süleymân Çelebi, Bursa’daki Ulu Câmi’nin baş imamlığına getirildi. Bu câmideki imamlığı sırasında, birgün İranlı bir vâ’iz, va’z ve nasihat ederken, Bekâra sûresinin ikiyüzseksenbeşinci âyet-i kerîmesinin meâl-i şerîfini; “Biz Allahü teâlânın Peygamberlerinden hiç birinin artısını ayırd etmeyiz (hepsine inanınz). “Duyduk ve itaat ettik” tefsîr ederken de, “Hazreti Muhammed ile Hazreti Îsâ arasında hiçbir farklılık, üstünlük yoktur” diye, kendi kafasına, bozuk inanışına göre tefsîr etti. Cemâat arasında bulunan bir kimse dayanamayıp, ayağa kalktı ve; “Ey câhil! Kendi kafana göre nasıl tefsîr edebilirsin? Sen bu ilimde çok gerilerdesin. Hiç Peygamberler “aleyhimüsselâm” arasında üstünlük farkı olmaz olur mu? Elbette Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm, bütün Peygamberlerden daha üstündür. Burada fark yoktur demek, nübüvvet ve risâlet yönünden fark yoktur demektir, üstünlükler, mertebeler yönünden değildir. Burada; “Birinin peygamberliğini kabûl edip, diğerini kabûl etmiyerek aralarında bir ayrılık gütmeyiz. Herbîrini kendi derecelerine göre peygamber olarak kabûl ederiz” buyurulmaktadır. Bundan, derece ve faziletleri aynıdır anlamı çıkmaz. Bunun isbâtı ise, yine Bekâra sûresinin ikiyüzelliüçüncü âyet-i kerîmesidir. Burada meâlen; “Bu (sûrede sözü Keçen) peygamberlerin bir kısmını, kendilerine verilen özelliklerle diğerlerinden üstün kıldık” buyurulmaktadır. Görüldüğü gibi, bu iki âyet-i kerîme, bizim âlimlerimizin tefsîr ettiği gibi birbirlerini doğrulamaktadır. Hâlbuki, senin bozuk düşüncene göre birbirlerini tekzib etmektedir ki, hâşâ bu olamaz!” gibi pekçok sözler söyledi, pekçok delîller getirdi. Neticede İranlı vâ’iz, yanlış düşündüğünü kabûl etti. Bütün bunlara şâhid olan Ulu Câmi baş İmâmı Süleymân Çelebi, bu hâdiseden dolayı çok duygulanmış ve meşhûr Mevlid-i şerîfini yazmıştır. Mevlid-i şerîfinde, hep Ehl-i sünnet i’tikâdını anlatmıştır. Bu bozuk i’tikâdlı vâ’izin sözüne cevap olarak:

“Ölmeyüb Îsâ göğe bulduğu yol,
Ümmetinden olmak için idi, ol.”

beytini söyledikten sonra, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) faziletlerini şöyle îzâh etmiştir:

“Dahî hem Mûsâ elindeki asa,
Oldu O’nun izzetine ejderhâ.

Çok temenni kıldılar Hakdan bunlar,
Kim Muhammed ümmetinden olalar.

Gerçi kim bunlar dahî mürsel durur.
Lâkin Ahmed efdâl-ü-ekmel durur.

Zira efdalliğe ol elyak durur.
Anı öyle bilmeyen ahmak durur."

Süleymân Çelebi, Mevlid'inde; Allahü teâlânın mutlak irâdesini, yoktan var ettiğini ve Hazreti Muhammed'in (aleyhisselâm) hiçbir mahlûkda bulunmayan üstün, yüksek ve emsalsiz vasıflarını anlatır. Her kelimesinde, gönlü Resûlullah aşkı ile yanan bir mü'minin engin aşk ve muhabbet kokuları vardır. Hazreti Muhammed'in (aleyhisselâm) diğer i) Eygamherlere olan bütün üstünlükleri, en kelimeler ve en veciz ifâdelerle anlatılmıştır.

Mevlid; münâcaat (Allahü teâlâya yalvarma), velâdet (Hazreti Peyamber'in doğumu), risâlet (Peygamberliğin bildirilişi), mi'râc (Göklere çıkışı. Cenneti ve Cehennemi görmesi), rıhlet (Peygamberimizin (aleyhisselâm) vefâtı) ve duâ bölümlerinden ibârettir.

Söze Allahü teâlânın ism-i şerîfi ile başlayan Süleymân Çelebi, Âdem aleyhisselâmdan Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma kadar bütün dedeleri olan Peygamberlerin alınlarında nûr parladığını ve bu nûrun Muhammed aleyhisselâma intikâl ettiğini anlatır. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) doğuşuna geniş bir yer ayırarak, O doğarken annesinin neler duyup, neler gördüğünü, bu ânda bütün varlıkların engin bir neş'e içinde kaldıklarını, bütün zerrelerin O'nu büyük neş'e içinde karşıladığını söyler. Mevlid'de bundan sonra, Muhammed aleyhisselâma peygamberliğinin nasıl bildirildiğini ve mi'râc hâdisesinin nasıl olduğunu anlatır. Derin üzüntü içinde yazdığı rıhlet ve daha sonra duâ ile Mevlid'ini bitirir. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm); her varlığın yaratılış sebebi, bütün yaratılmışların en şereflisi ve O'nu bütün Peygamberlere üstün kılan Allahü teâlâya şükürler etmektedir.

Eserde çok olgun fikirler ve kompozisyon bütünlüğü vardır. Mevlid, mesnevî şeklinden ziyâde, kaside şeklinde tertîblenmiştir. Ba'zı yerlere gazel parçaları da ilâve edilmiştir. Aruz vezni ile yazılmış, (fâilâtün, fâilâtün, fâilün) kalıbı kullanılmıştır. Yalnız bir yerde (Mefûlü, fâilâtü mefâîlü failün) kalıbına yer verilmiştir.

Kâfiyeler güzel ve sağlamdır. Süleymân Çelebi, Mevlid'in mısralarının mükemmel olması için çok titizlik göstermiş, bu sebeple Mevlid, üstün san'at sahibi dîvân şâirlerince dahî sevilip beğenilmiştir.

Mevlid'de hem olayların, hem de düşüncelerin anlatıldığı yerlerde, en kısa, en uygun ve mümkün olan en sâde anlatım şekli kullanılmıştır. Mevlid'de, hemen her türlü söz ve ifâde san'atına "rastlanır. Ençok cinas, teşbih ve tekrir gibi san'atlara önem verilmiştir. Bölümlerin ve kitabın bütünlüğüne titizlik gösterildiği kadar, her mısra'ın ayrı ayrı güzelliği de gözden kaçmamaktadır.

Mevlid, lirizm (içlilik) ve öğreticiliği (didaktizmi) iyice kaynaştırmış bir şiir kitabıdır. Kuruluktan uzak olduğu gibi, sırf coşkunluktan da ibâret değildir. Görünüşte kolay, fakat denendiğinde benzerinin yazılmasının çok zor olduğu görülür.

İran edebiyatında Mevlid türünde bir eser yazılmamıştır. Mevlid, Hazreti Muhammed'i (aleyhisselâm) medh ve sena ederek, müslümanların gönlünde O'nun sevgisini harekete geçirdiğinden ve dîne bağlılıklarını arttırdığından, bunu okumak ve dinlemek nafile ibâdet olup, çok sevâbtır. Ancak İslâmiyetin haram ve yasak ettiği şekillerde ve şarkı söyler gibi veya çalgı aletleriyle beraber okunması yasaklanmıştır.

Mevlid gecesi, dînimizin kıymet verdiği bir gecedir. Mevlid, Arabcada doğum zamanı demektir. Kameri takvimdeki aylardan Rebî'ul-evvel ayının onbirinci ve onikinci günleri arasındaki geceye Mevlid gecesi denir. Çünkü bu gece, dünyâdaki bütün insanlara en son Peygamber olarak gönderilen Hazreti Muhammed Mustafâ'nın (aleyhisselâm) doğduğu gecedir, İslâmiyette bu gece, Kadir gecesinden sonra en kıymetli gecedir.

Peygamberimiz (aleyhisselâm), nübüvvetten (peygamberliğinin bildirilmesinden) sonra, her yıl bu geceye ehemmiyet verirdi. Her peygamberin ümmeti, kendi peygamberlerinin doğum gününü bayram yaparlardı. Bu gün de, bütün müslümanların bayramı, neş'e ve sevinç günüdür. Dünyânın her yerindeki müslümanlar, bu mübârek gecede, Kur'ân-ı kerîm okuyarak, ibâdet ederek, mevlid okuyarak Allahü teâlâya yalvarırlar. Birbirlerini ziyâret ederek hediyeleşirler. Bu gece, Peygamber efendimiz doğduğu için sevinenler affolur. Bu gecede, Resûlullahın (aleyhisselâm)

doğum zamanı görülen hâlleri okumak, dinlemek, öğrenmek, dinimizce makbûl ve mu'teber olur. Peygamberimiz (aleyhisselâm) kendileri de bunları anlatırlardı. Eshâb-ı. Kirâm da bir yerde toplanıp okurlar, bu hâlleri anlatırlardı.

Allâme Zahîrüddîn bin Ca'fer diyor ki: "Mevlid cem'ıyyeti yapmak, dînimizin güzel saydığı şeylerdendir. Sâlihleri toplayıp; salevât okumak, fakirleri doyurmak, her zaman sevâbtır. Fakat bunlara haram karıştırmak, çalgı, şarkı, raks gibi şeyler yapmak büyük günah olur."

Büyük âlim allâme İbn-i Battâh, el yazısı ile olan fetvâsında diyor ki: "Mevlid gecesinde sadaka vermek, müslümanları toplayıp caiz olan şeyleri yedirmek ve caiz olan şeyleri okutup dinletmek ve sâlih kimseleri giydirmek, bu geceye hürmet etmek olur. Bunları Allah rızâsı için yapmak caizdir ve çok sevâb olur. Bunları yalnız fakirler için yapmak şart değildir. Fakat, muhtaç olanları sevindirmek daha sevâb olur."

İmâm-ı Celâlüddîn Abdürrahmân bin Abdilmelik Kettânî diyor ki: "Mevlid günü ve gecesi, mübecceldir, mukaddestir, mükerremdir. Şerefi, kıymeti çoktur. Resûlullahın varlığı, vefâtından sonra, O'na tâbi olanlar için kurtuluş vesilesidir. O'nun doğumu için sevinmek. Cehennem azâbının azalmasına sebep olur. Bu geceye hürmet etmek, sevinmek, bütün senenin bereketli olmasına sebep olur. Mevlid gününün fazîleti, Cum'a günü gibidir. Cum'a günü. Cehennem azâbının durdurulduğu hadîs-i şerîfde bildirildi. Bunun gibi, mevlid gününde de azâb yapılmaz. Mevlid geceleri sevindiğini göstermeli, çok sadaka, hediye vermeli, da'vet olunan ziyâfetlere gitmelidir."

Mevlid merasimi, daha kaide haline gelmeden önce, Mekke-i mükerremede Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) doğduğu ev ziyâret edilirdi. Mevlid merasimlerini ilk defa uygulayan tes'îd eden hükümdâr, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin eniştesi olan Erbil Sultânı Ebû Sa'îd el-Muzaffer Kükbûrî'dir. Merasim başlamadan önce, -hazırlıklar yapılırdı, İslâm ülkelerinden pekçok âlimler da'vet edilir, Rebî'ul-evvel ayı başlarında Sultân'ın huzûrunda toplanmış olurlardı. Şehrin sokakları süslenir, her taraftan gelen insanlarla şehir dolup taşardı. Herkese günlerce Sultan tarafından yemekler yedirilir, fakirlere sadakalar dağıtılırdı. Öksüzler, yetimler, evlendirilirdi. Mevlid gecesi akşam namazından sonra, Sultân'ın da bulunduğu büyük fener alayları düzenlenir, büyük bir kürsünün önünde toplanırlar, zamanın en büyük âlimleri va'z-ü nasîhat eder ve Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) anlatırlardı. Sonra Sultan Ebû Sa'îd Muzaffer, âlimleri, şanlarına uygun giydirir, çok kıymetli hediyeler verirdi. Sultan, bu gece için binlerce kese altın harcardı. Herkes bu gece bayram yapardı.

Osmanlılarda da mevlid gecesine çok hürmet gösterilir, kıymet verilirdi. O gün Sultan Ahmed Câmii'nde okunaçak mevlid-i şerîfe, daha önceki günlerde başta pâdişâh, sadr-ı a'zam, vezirler, şeyhülislâm, İstanbul kadısı, devletin ileri gelen erkânı, âlimler, evliyâ da'vet edilirdi. Mevlid gününde devlet erkânı resmî kıyâfetlerle câmide toplanırlar ve kendileri için ayrılan yerlere otururlardı. Diğer vazîfeli devlet erkânı da atlarına binerek, sarayın büyük kapısında bir düzen içinde bekleyip, pâdişâhı karşılarlar ve câmiye kadar refakat ederlerdi. Şeyh-ül-İslâm ve sadr-ı a'zamın önlerine, teşrîfatçıbaşı ve kesedar, getirdikleri buhurdanlıkları koyarlar, bu sırada câmide Kur'ân-ı kerîm tilâvet edilirdi (okunurdu). Pâdişâh gelirken, hünkâr mahfilinin penceresi açılır. Bunu gören herkes ayağa kalkar, hürmetle eğilirlerdi. Sonra herkes yerine oturunca, âlimler kürsüye çıkıp va'z ve nasihat ederler, bu arada buhurlar ikram edilir, cemâatin önlerine şekerler bırakılırdı. Va'z bitince, vâ'iz efendiye samur kürkler, kıymetli elbiseler giydirilir, sonra bir mevlidhân kürsüye çıkardı. O da bir miktar okuyup iner ve ona da hil'atlar, kıymetli elbiseler ihsân edilir, ikinci mevlidhân da bir miktar okurdu. Sonra Hicaz'dan Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) torunlarından gelen mektûp, müjdecibaşı tarafından sadr-ı a'zama takdim edilir, o da reîs-ül-küttâba verir ve pâdişâha arz edilirdi. Mektûp huzûrda okunur ve müjdecibaşına, reîs-ül-küttâba hil'atler giydirilirdi. Sonra Medîne-i münevvereden gelen hurmalar dağıtılır, hurmayı getiren ağaya ihsânlarda bulunulurdu. Üçüncü mevlidhân da kürsüye çıkınca, sadr-ı a'zamın, şeyh-ül-İslâmın, vezirlerin, ulemânın önlerine şeker dolu tabaklar koyulur, mevlid bittikten sonra tabaklar kaldırılır, pâdişâh saraya dönerdi. Bunun arkasından cemâat de önlerine bırakılan şekerleri alarak dağılırdı.

Süleymân Çelebi hazretleri, "Vesîlet-ün-necât" ismini verdiği Mevlid'ine Arabî olarak bir önsöz yazarak, şöyle buyurmaktadır "Rahmân ve Rahîm olan Allahü teâlânın ismiyle başlarım. Muhammed aleyhisselâmı bütün yaratılmışların sebebi, en şereflisi ve en azîzi yapan, makâm-ı Mahmûd ile şefaat hakkını vererek O'nu bütün Peygamberlerden üstün kılan, ismini onun ismiyle yanyana

yazarak, hasedci şeytanın burnunu sürtüp, O’nun şânını yücelten Allahü teâlâya hamd-ü-senâlar olsun. Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlânın indinde çok makbûldür. Allahü teâlânın melekleri O’nun yardımcılarıdır. Ağaçlar, toprak ve taşlar, O’nunla konuştular. O’nu (aleyhisselâm) sevenler dünyâda ve âhırette sevilip kurtulurlar. O’na düşman olanlar kovulup, Cehenneme atılırlar. Bizi Muhammed aleyhisselâmın ümmeti yapmakla şereflendiren Allahü teâlâya hamd ederim. Şeriki ve benzeri olmayan, mekândan münezzeh bulunan Allahü teâlânın bir olduğuna şehâdet ederim. O, herkesin kendisine muhtaç olduğu, ibâdet ettiği ve yöneldiği Allahü teâlâdır. O, şânı yüce, kullarını merhametle bağışlayandır. Güzel ahlâk ve cömertlik gibi pekçok meziyetleri ortaya çıkaran, va’d edilen kıyâmet gününde, her tarafta şefaati kabûl edilir bir şefaatçi olan Muhammed aleyhisselâmın, Allahü teâlânın kulu, resûlü ve habîbi olduğuna şehâdet ederim. Allahü teâlâ, O’na seçilmişlerin en üstünleri olan temiz âline ve Eshâb-ı kirâmına sonsuz rahmet etsin.”

Süleymân Çelebi hazretlerinin “Vesîlet-ün-necât” isimli Mevlid kitabı, muhtelif nüshaları karşılaştırılıp, mümkün olduğu kadar sadeleştirilerek ve ba’zı bölümleri de kısaltılmak sûretiyle aşağıya yazılmıştır.

I. BÖLÜM

Münâcaat

Allah âdın zikr edelim evvelâ,
Vâcib oldur cümle işde her kula.

Allah âdın her kim ol evvel ana,
Her işi âsân ede Allah ona.

Allah adı olsa her işin önü,
Hergiz ebter olmaya ânın sonu.

Her nefeste Allah âdın de müdâm.
Allah adıyla olur her iş temam,

Bir kez Allah dese aşk ile lisân,
Dökülür cümle günâh misl-i hazân.

İsm-i pâkin pak olur zikr eyleyen,
Her murada erişir Allah diyen.

Aşk ile gel imdi Allah diyelim,
Derd ile göz yaş ile âh edelim.

Ola kim rahmet kıla ol pâdişâh,
Ol Kerîmü ol Rahîmü ol ilâh.

Birdir ol birliğine şek yokdurur,
Gerçi yanlış söyleyenler çokdurur.

Cümle âlem yok iken ol var idi,
Yaradılmışdan ganî cebbâr idi.

Var iken ol, yok idi. İns-ü-melek,
Arş-ü-ferş-ü-ay-ü-gün hem nüh felek.

Sun’ ile bunları ol var eyledi,
Birliğine cümle ikrâr eyledi.

Kudretin izhâr edip hem ol celîl,
Birliğine bunları kıldı delîl.

Ol dedi. bir kerre, var oldu cihan,
Olma derse mahv olur ol dem hemân.

Bari ne hacet kılavuz sözü çok,
Birdir Allah andan gayri tanrı yok.

Haşre dek ger denilirse bu kelâm,
Nice haşr ola bu, olmaya temâm.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile derd ile es-salât

Kitabı yazana duâ

Ey azîzler işte başlarız söze,
Bir vasıyyet kılarız illâ size.

Ol varıyyet kim dîrem her kim tuta,
Misk gibi kokusu canlarda tütü.

Hak teâlâ rahmet eyleye ona.
Kim beni ol bir duâ ile ana.

Her ki diler bu duâda buluna,
Fâtiha ihsân ede ben kuluna.

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) nûrunun yaratılması:

Evvel andık ânı kim evveldir ol,
Evveline bulmadı hiç akl yol.

Evvelin ol evvelidir bî-gümân,
Âhirin hem âhiridir câvidân.

Çünkü Hak evvelliğin bildin ayan,
Dinle imdi kılayım sunin beyân.

Hak teâlâ ne yaratdı evvelâ,
Cümle mahlûkdan, kim ol evvel ola.

Mustafa nûrunu evvel kıldı var,
Sevdi ânı, ol Kerîm-ü-Kirdgâr.

Her ne dürlü kim saadet vardurur,
Yahşi huy u görklü âdet vardurur.

Hak âna verdi mükemmel eyledi,
Yaradılmışdan müfaddal eyledi.

Ândan oldu her nihân ü aşikâr,
Arş-ü-ferş-ü yerde gökde ne ki var.

Ger Muhammed olmaya idi, ayan,
Olmayacaktı zemin ü âsuman.

Hem vesile olduğıyçün ol Resûl,
Âdem'in Hak tevbesin kıldı kabûl.

Ger Muhammed gelmeyeydi âleme,
Tâc-i izzet ermez idi Âdem'e.

Nûh anınçün garkdan buldu necât
Dahi doğmadan göründü mu'cizât.

Cümle ânın dostluğuna adına,
Bunca izzet kıldı Hak ecdadına.

Ceddi olduğıyçün ânın hem Halîl,
Nârı Cennet kıldı ona ol Celîl.

Hem dahî Mûsâ elindeki asâ,
Oldu ânın hürmetine ejderhâ.

Ölmeyip Îsâ göğe bulduğu yol,
Ümmetinden olmak için idi, ol.

Çok temenni kıldılar Hakdan bunlar,
Kim Muhammed ümmetinden olalar.

Enbiyânın şeksiz ol sultânıdır,
Cümlesinin canı içre canıdır.

Gerçi kim bunlar dahi mürsel-durur,
Lâkin Ahmed ekmel-ü-efdal-durur.

Zira efdallığa ol elyak-durur,
Ânı öyle bilmeyen ahmak-durur.

Pes Muhammed'dir bu varlığa sebeb,
Cehd edip O'nun rızâsın kıl taleb.

Şer'ini tut ümmeti ol ümmeti,
Tâ nasîb ola sana Hak rahmeti.

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) nûrunun Âdem aleyhisselâmdan i'tibâren intikâli

Hak teâlâ çün yaratdı Âdemi,
Kıldı Âdem'le müzeyyen âlemi.

Âdem'e kıldı feriştehler sücûd,
Hem ona çok kıldı ol lûtf ıssı cûd.

Mustafâ nûrunu alnında kodu,
Bil, Habîbim nûrudur, bu nûr dedi.

Kıldı ol nûr ânın alnında karar,
Kaldı ânın ile nice rûzigâr.

Sonra Havvâ alnına nakl etdi bil,
Durdu ânda dahi nice ay ve yıl.

Şîs doğdu ona nakl etti bu nûr,
Ânın alnında tecelli kıldı nûr.

İrdi İbrâhim ve İsmâil'e hem,
Söz uzanır ger kalanın der isem.

İşbu resm ile müselsel, muttasıl,
Tâ olunca Mustafa'ya müntekıl.

Geldi çün ol Rahmeten lil-âlemin,
Vardı nûr ânda karâr kıldı hemin.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile şevk ile edin es-salât

II. BÖLÜM

Velâdet

Âmine Hâtun Muhammed ânesi,
Ol sadefden doğdu ol dür dânesi.

Çünki Abdullah'dan oldu hâmile,
Vakt erişdi hefte vü eyyam ile.

Hem Muhammed gelmesi oldu yakın,
Çok alâmetler belirdi gelmedin.

Ol Rebî'ül-evvel ayın nicesi,
Onikinci gece isneyn gecesi.

Ol gece kim doğdu ol Hayr-ül-beşer,
Anası ânda neler gördü neler.

Dedi gördüm ol Habîbin ânesi
Bir aceb nûr kim güneş pervanesi.

Berk urup çıkdı evimden nâgehân,
Göklere dek nûr ile doldu cihan.

Gökler açıldı ve feth oldu zulem,
Üç melek gördüm elinde üç alem.

Biri meşrık, biri magribde ânın,
Biri damında dikildi Kâ'be'nin.

İndiler gökden melekler saff-u saf,
Kâ'be gibi kıldılar evim tavaf.

Geldi hûrîler bölük bölük buğur,
Yüzleri nûrundan evim doldu nûr.

Hem hava üzre döşendi bir döşek,
Adı Sündüs döşeyen ânı melek.

Çün göründü bana bu işler ayan,
Hayret içre kalmış idim ben hemân.

Yarılıp divâr çıkdı nâgehân,
Üç bile hûrî bana oldu ayan.

Ba'zıları der ki, ol üç dilberin,
Âsiye'ydi biri ol mahpeykerin.

Biri Meryem Hâtun idi, aşikâr,
Birisi hem hûrîlerden bir nigâr.

Geldiler lûtf ile ol üç mah-cebîn,
Verdiler bana selâm ol dem hemîn.

Çevre yanıma gelip oturdular,
Mustafâ'yı birbirine muştular.

Dediler oğlun gibi hiç bir oğul,
Yaradılalı cihan gelmiş değil.

Bu senin oğlun gibi kadri cemîl,
Bir anaya vermemişdir ol Celîl.

Ulu devlet buldun ey dildârı sen,
Doğacaktır senden ol hulkı hasen.

Bu gelen ilm-i ledün sultânıdır,
Bu gelen tevhîd-ü-irfân kânıdır.

Bu gelen aşkına devr eyler felek,
Yüzüne müştâkdır ins-ü-melek.

Bu gece, ol gecedir kim ol şerîf,
nûr ile âlemleri, eyler latif.

Bu gece dünyâyı ol Cennet kılar,
Bu gece eşyaya Hak rahmet kılar.

Bu gece şâdân olur erbâb-ı dil,
Bu geceye can verir eshâb-ı dil.

Rahmeten lil-âlemîndir Mustafâ,
Hem şefi-ül-müznibîndir Mustafâ.

Vasfını bu resme tertîb etdiler,
Ol mübârek nûra tergîb etdiler.

Âmine eydür çü vakt oldu temam,
Kim vücûde gele ol Hayr-ül-enâm.

Susadım gayet harâretden kati,
Sundular bir cam dolusu şerbeti.

Kardan ak idi ve hem soğuk idi,
Lezzeti dahî şekerde yok idi.

İçtim ânı oldu cismim nûra gark,
Edemezdim nûrdan kendimi fark.

Geldi bir ak kuş kanadıyle revân,
Arkamı sığadı kuvvetle hemân.

Doğdu ol sâatde ol Sultân-ı dîn,
Nûra gark oldu semâvât-ü-zemîn.

Yaradılmış cümle oldu şâdıman,
Gam gidip âlem yeniden buldu can.

Cümle zerrâtı cihan edip nida,
Çağrışarak dediler kim merhaba.

Merhaba ey âli Sultan merhaba,
Merhaba ey kân-i irfan merhaba.

Merhaba ey sırr-ı fürkân merhaba,
Merhaba ey derde derman merhaba.

Merhaba ey bülbül-i bâg-ı Cemâl,
Merhaba ey âşinâ-yi Zül-celâl.

Merhaba ey mâh-ü-hurşîd-i Huda,
Merhaba ey Hakdan olmayan cüdâ.

Merhaba ey âsi ümmet melcei,
Merhaba ey çaresizler mencel.

Merhaba ey cân-ı bakî merhaba,
Merhaba uşşâka sâkî merhaba.

Merhaba ey kurret-ül-ayn-ı Halîl,
Merhaba ey hâs-ı mahbûb-i Celîl.

Merhaba ey rahmeten lil-âlemîn,
Merhaba sensin şefî-ül-müznibîn.

Merhabâ ey pâdişâh-ı dü cihân.
Senin için oldu kevn ile mekân.

Ey cemâli gün yüzü bedr-i münîr,
Ey kamu düşmüşlere sen destegîr.

Ey gönüller derdinin dermanı sen,
Ey yaradılmışların sultânı sen.

Sensin ol sultân-ı cümle enbiyâ,
Nûr-ı çeşmi evliyâ vü asfiyâ.

Ey risâlet tahtının sen hâtemi,
Ey nübüvvet mührünün sen hâtemi.

Çünkü nûrun rûşen etdi âlemi,
Gül cemâlin gülşen etdi âlemi.

Oldu zâil zulmet-i cehl-ü-dalâl,
Buldu bâg-ı ma'rifet ayn-i kemâl.

Yâ Habîballah bize imdâd kıl,
Son nefes didârın ile şad kıl.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile derd ile edin es-salât

Çünki ol mahbûb-i Rahmân-ü-Rahîm,
Kıldı dünyâyı cemâlinden naîm.

Birbirine muştulayı her melek,
Raksa girdi şevk ü şâdîden felek.

İşbu heybetden Amine hûb-rû,
Bir zaman aklı gidip geldi gerü.

Gördü gitmiş hûrîler hiç kimse yok.
Görmedi oğlun tazarru' kıldı çok.

Huriler aldı tasavvur kıldı ol,
Hayret içre çok tefekkür kıldı ol.

Çevre yanın isteyü kıldı nazar,
Gördü kim bir köşede Hayr-ül-beşer.

Şöyle Beytullâh'a karşı ol Resûl,
Yüz yere sürmüş ve secde kılmış ol

Secdede başı dili tahmid eder,
Hem getirmiş parmağın tevhîd eder.

Der ki, ey Mevlâ yüzüm tutdum sana,
Yâ İlâhî! Ümmetin vergil bana.

Çünki ben bu işleri gördüm ayan,
Kalmadı sabrım hemân düşdüm revân.

Geldi aklım gördüm ol sâhib-vefa,
Gözlerimin nûru oğlum Mustafâ.

Sürmelenmiş gözleri gör hikmeti,
Göbeği kesilmiş olmuş sünneti.

Yüzü nûru gün gibi hoş berk urur,
Çünki gördüm gönlüme geldi sürûr.

Kaynadıp nâr-ı muhabbet kanımı,
Alarak bağrıma basdım canımı.

Debrenür dudakları söyler kelâm,
Anlayamadım ne derdi ol hümâm.

Kulağım ağzına verdim dinledim,
Söylediği sözü ol dem anladım.

Hakka bağlayıp gönülden himmeti,
Der idi, kim ümmeti vâ ümmeti.

Tıfl iken ol diler idi ümmetin,
Sen kocaldın terk edersin sünnetin.

Ümmetim dedi sana çün Mustafâ
Ver salevât sen de âna bul safa.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile şevk ile edin es-salât

FASL

Mekke kavmi ulular bî-hilâf,
Kâ'be'yi ol gece kılarken tavaf.

Secde kıldı Kâ'be gördü hâs-ü-âm,
Düşmedi bir taşı hoş kıldı kıyâm.

Rükni, rükne Ka'be'nin verdi selâm,
Dediler kim doğdu ol Hayr-ül-enâm.

Kâ'be bir savt etdi ol dem nâgehân,
Dedi, doğdu bu gece Şems-i cihan.

Pak edip küfr ile putlardan Resûl,
Kurtarır beni müşriklerden ol.

Yalın ayak baş açarak saff-u saf,
Eyleyecek ümmeti beni tavaf.

Ol gece tabl-ı nübüvvet vurdular,
Ol gece şeytânı gökden sürdüler.

Nice puthâne nice deyr-ü-sanem,
Yıkılıp küfr ehline verdi elem.

III. BÖLÜM

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm)Risâleti ve mu'cizeleri

Fahr-i âlem erdi çün kırk yaşına,
Kondu pes tâc-ı risâlet başına.

Dembedem avaz gelirdi yâ Emîn,
Seni kıldım rahmeten lil-âlemîn.

İndi Kur'ân-ı kerîm âyet âyet beyyinât
Zâhir oldu nice dürlü mu'cizât

Gerçi cümle nûr idi, ol pak zât,
İlle her uzvunda vardı mu'cizât

Evvelâ ol kim mübârek cisminin,
Gölgesi düşmezdi yere resminin.

Nûr idi. başdan ayağa gövdesi,
Bu ayandır nûrun olmaz gölgesi.

Hem mübârek başı üzre her zaman,
Bir bölük bulut olurdu sâyebân.

Her nere varsa bile varırdı ol,
Başı üzre dâima dururdu ol.

Ol mübârek gözlerinde mu’cize,
Nicedir ol dahî diyeyim size.

Nice kim önünde görürdü ayan,
Öyle ardında görürdü ol hemân.

İşitin hem ol mübârek burnunun,
Mu’cize nicedir onda bir görün.

Vahy için indikde Cibrîl-i Emîn,
Gökden ayrıldığı sâatde hemîn.

Cebrâil’in kokusun alırdı ol,
Vahy için indiğini bilirdi ol.

Debredecek dudağın ol mâh-veş,
Debrenirdi gökde hem kurs-ı güneş.

Dokunacak saçına bâd-ı sabâ,
Misk-ü-anberden dolar idi hava.

İnci dişleri şuasından gece,
iğne düşse bulunurdu ey hoca.

Sadr-ı nûrundan karanlık geceler,
Yolda yürürdü yiğitler kocalar.

Çün işâret kıldı ol mahbûb-ı Hak,
Parmağıyla aya, oldu iki şak.

Terlese’güller olurdu her teri,
Hoş dererlerdi terinden gülleri.

Dikdi hurmayı hem ol şâh-ı cihan,
Dikdiği saat yemiş verdi hemân.

Mu’cizâtı haşre dek dense müdâm,
Nice haşr olsa buna gelmez hitâm.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile derd ile edin es-salât,

IV. BÖLÜM

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mi’râcı

Gel beri ey aşk oduna yanıcı,
Kendisi ma’şûka âşık sanıcı.

Dinle gel mi’râcın ol Şahın ayan,
Âşık isen aşk oduna durma yan.

Bir düşenbih gecesi tahkîk haber,
Leyle-i Kadr idi, ol gece meğer.

Ol hümâyûn-baht u ol kadri yüce,
Ümmü Hâni hânesindeydi gece.

Ânda iken nâgehân ol yazı ak,
Cennet var dedi. Cebrâil’e Hak.

Bir murassa tâc al hulle kemer,
Hem dahî al bir Burâk-ı mu’teber.

Ol habîbime ilet binsin anı,
Arş’ımı seyreylesin görsün beni.

Cebrâil çün Cennete vardı revân,
Gördü kim bî-had burâk otlar hemân.

İçlerinde bir burâk ağlar katı,
Yimez içmez kalmamış hiç takatı.

Gözlerinden yaşı Ceyhun eylemiş,
Ciğerini derd ile hûn eylemiş,

Dedi Cebrâil nedir ağladığın,
Hüzn ile cân-ü-ciğer dağladığın?

Bâkî yoldaşın yiyip içip gezer,
Sen inilersin de canın ne sezer.

Dedi, kırk bin yıldurur kim yâ Emîn,
Aşkıdır bana yemek içmek hemin.

Nâgehân bir ün işitdi kulağım,
Gitdi aklım bilmezem solum sağım.

Yâ Muhammed diyerek çağırdılar,
Bir sada birle ki yürekler deler.

Ol zamandan bihnezem kim n’olmışam,
Ol adın ıssına âşık olmışam.

Yüreğim içinde eridi, yağım.
Âşık oldu görmeden bu kulağım.

Cenneti başıma aşkı dar eder,
Gece gündüz işim âh-ü-zâr eder.

Gerçi zâhir Cennet içre dururum,
Ma’nâda hasret azâbın görürüm.

Ger iremezsem visaline ânın,
İdiserim terkini cân-ü-tenin.

Cebrâil dedi. Burak’a, ey Burâk,
Verdi Hak maksûdumu kılma firak.

Kimde kim aşkın nişanı vardurur,
Akıbet ma’şûka ânı irgürür.

Gel berü ma’şûkuna irgüreyim,
Yüreğin zahmına merhem süreyim.

Aldı Cebrâil Burak’ı ol zemân,
Tâ cenâb-ı Ahmed’e geldi hemân.

Hak selâm etdi sana yâ Mustafâ,
Kim mübârek hatırın bulsun safa.

Dedi kim gelsin konuklarım ânı,
Arş’ımı seyreylesin görsün beni.

Dâim ister hazretimden her melek,
Arş ü Kürsî Sidre çarh-i nüh felek.

Cümlesi ânın yüzün görmek diler,
Ayağına yüzlerin sürmek diler.

İşbu gece bir gecedir ey Emîn,
Olacak ayn-el-yakîn hakk-il-yakîn.

Bu gece zâhir olur esrâr-ı Hak,
Gösterecektir sana dîdâr-ı Hak

Zemzemiyle doldu kevn ile mekân,
Arş’a vardı dediler, Fahr-i cihan.

Hem sekiz Cennet kapısın açtılar,
Yolun üstüne cevâhir saçdılar.

Gel gidelim hazrete yâ Mustafâ,
Muntazırdar anda eshâb-ı safâ.

Sana Cennetden getirdim bir Burak,
Da’vet-i Rahmândır ey nûr-ı Hak.

İşidip ânı Resûl oldu ferah,
Şâdlık geldi ve gamı gitdi terah.

Durdu yerinde hemân-dem Mustafa,
Koydu tâcı başına ol pür-safâ.

Çekdi ol demde Burak’ı Cebrâil,
Önüne düşdü âna oldu delîl.

Hoş Süvâr oldu âna şâh-ı cihan,
Açdı perrini Burak uçdu hemân.

Tarfet-ül-ayn içre Sultân-ı ümem,
Geldi Kuds’e erdi ve basdı kadem.

Enbiyâ ervahı karşı geldiler,
Mustafa’ya cümle ikram kıldılar.

Erdi ol dem Hakdan ervaha nida,
Kim kılalar Mustafâ’ya iktidâ.

Pes geçüp mihraba ol Hayr-ül-enâm,
Enbiyâ ervahına oldu imâm.

İki rek’at kıldı Aksâ’da, nemâz,
Öyle emr etmiş idi, ol bî-niyâz.

Gördüler nûrdan kurulmuş merdivân,
Merdivândan oldular göğe revân.

Erdiler evvel göğe bil-ihtirâm,
Kapı açıldı ve girdi ol hümâm.

Gördü gök ehli ibâdetde kamu,
Her biri bir dürlü tâatde kamu.

Kimi tesbih ü kimi tahmîd okur
Kimi tehlîl ü kimi temcîd okur.

Kim kıyâm içre kimi kılmış rükû’,
Kimi Hakka secde etmiş bâ-huşû.

Kimisini aşk-ı Hak almış-durur,
Vâlih-ü-hayrân-ü-mest kalmış-durur.

Hep gök ehli cümle karşı geldiler,
Mustafâ'ya izzet ikram kıldılar.

Merhaben bik yâ Muhammed dediler.
Ey şefaat kânı Ahmed dediler.

Her biri kutluladı mi'râcını,
Dediler giydin se'âdet tâcını.

Bu kerâmetler ki Hak verdi sana,
Vermedi hiç kimseye önden sona

Ermedi evvel gelen bu devlete,
Kimse lâyık olmadı bu rif'ate.

Her ne haceti dilesen makbûldür,
Cümle maksûdun da senin mahsûldür.

Ol gece durmadı cevlân eyledi,
Öyle kim eflâki seyrân eyledi.

Her birinde türlü hikmet gördü ol,
Tâki vardı Sidre'ye erişdi yol

Cebrâil'in durağıdır ol makam,
Nüh felek tâ kim tutalıdan nizâm.

Kaldı Cebrâil makamında hemin,
Dedi âna Rahmeten lil-âlemin.

Bilmezem bu yolları ben nideyim,
Kim garîbem bunda kande gideyim?

Cebrâil dedi Resûle ey Habîb,
Sanma ki bu yerde sen seni garîb.

Senin için yaradıldı nüh felek,
İns-ü-cinn-ü-hûr-ü-Cennet hem melek.

Bunda hatm oldu benim cev'ân-gehim,
Maverasından dahi yok âgehim.

Bana böyle emr etmiştir Zü'l-celâl,
Açmayın ben bundan öte perrü bal

Ger gecem bir zerre kadar ilerü,
Yanarım başdan ayağa ey ulu.

Dedi Cebrâil'e ol Fahr-i cihan;
Pes makamında dur imdi sen hemân.

Çün ezelden bana aşk oldu delîl,
Yanar isem yanayım ben ey Halîl.

Lî ma'allah vakti benimdir hemân,
Tâ ki kurban eyleyem baş ile can.

Râh-ı aşkda kim sakınır canını,
Ol kaçan görse gerek cânânını.

Râh-ı aşkı sanma gâfil serseri,
Belki kemter nesnedir vermek seri.

Refref'in belirmesi

Söylenirken Cebrâil ile kelâm,
Geldi Refref önüne verdi selâm.

Aldı ol şâh-ı cihanı ol zaman,
Sidre'den götürdü ve gitti hemân.

Bir feza oldu o demde rû-nümâ,
Ne mekân var ânda ne arz-ü-semâ.

Kim ne hâlidir ne mâli ol mahal,
Akl ü fikr etmez o hâli fehm-ü-hâl.

Ref' olup ol Şaha yetmiş bin hicâb,
Nûr-i tevhîd açdı vechinden nikâb.

Her birisinden geçerken ileri,
Emr olurdu yâ Muhammed gel beri.

Çün kamusını görüp geçdi öte,
Vardı erişdi ol ulu Hazrete.

Şeş cihetden ol münezzeh Zü'l-Celâl,
Bî-kem-ü-keyf âna gösterdi cemâl.

Zâten ol Sultân-ı Mâ zâgal-basar,
Eylemişdi Hakka tahsis-i nazar.

Aşikâre gördü Rabb-ül-izzeti,
Ahıretde öyle görür ümmeti.

Bî-hurûf-ü-lafz-ü-savt ol pâdişâh,
Mustafâ'ya söyledi bî-iştibâh.

Dedi kim matlûb-ü maksûdun benim,
Sevdiğin can ile ma'bûdun benim.

Gece gündüz durmayıp istediğin,
N'ola kim görsem cemâlin dediğim.

Gel Habîbim sana âşık olmışam,
Cümle halkı sana bende kılmışam.

Ne muradın var ise edem reva,
Eyleyem bir derde bin türlü deva.

Mustafâ dedi, Eyâ Rabbi rahim,
Ey hatâ-pûş-ü-atârı çok kerîm.

Ol zaîf ümmetlerim hâli n'ola,
Hazretine nice anlar yol bula?

Gece gündüz işleri isyan kamu,
Korkarım ki yerleri ola tamu.

Yâ İlâhî hazretinden hacetim,
Budurur kim ola makbûl ümmetim.

Hak teâlâdan erişdi bir nidâ,
Yâ Muhammed ben sana kıldım atâ.

Ümmetini sana verdim ey Habîb,
Cennetimi onlara kıldım nasîb.

Yâ Habîbim nedir ol kim diledin,
Bir avuç toprağa minnet mi eyledin?

Ben sana âşık olunca ey şerîf,
Senin olmaz mı dü âlem ey latîf?

Zâtıma mir'ât edindim zâtını,
Bile yazdım adım ile adını.

Hem dedi kim yâ Muhammed ben seni,
Bilirim görmeğe doymazsın beni.

Lîk dîn emri tamâm olmak içün,
Ümmetin de bana yol bulmak içün.

Avdet edip da'vet et kullarımı,
Tâ gelerek göreler didârımı.

Sen ki mi'râc eyleyip etdin niyaz,
Ümmetin mi'râcını kıldım nemâz.

Her kaçan kim bu nemâzı kılalar,
Cümle gök ehli sevâbın bulalar.

Çünki her türlü ibâdet bundadır,
Hakka her türlü ibâdet bundadır,

Sıdk ile beş vakt olundukça edâ,
Elli vaktin ecrin eyler Hak atâ.

Mâ hasal ol anda doksan bin kelâm,
Sebk edip buldukda encâm-ü-hitâm.

Tarfet-ül-ayn içre ol Fahr-i cihan,
Ümmü Hânî evine geldi hemân.

Her ne vaki' oldu ise serteser,
Cümlesin eshâbına verdi haber.

Dediler ey kıble-i İslâm-ü dîn,
Kutlu olsun sana mi'râc-ı güzîn.

Biz kamumuz kullarız sen şâhsın,
Gönlümüz içinde rûşen mâhsın.

Ümmetin olduğumuz devlet yeter,
Hizmetin kıldığımız izzet yeter.

Duâ

Yâ İlâhî ol Muhammed hakkıçün,
Ol şefaat kânı Ahmed hakkıçün.

Sidre vü Arş-ı muallâ hakkıçün,
Ol sülûk-ü-seyr-i a'lâ hakkıçün.

Ol gece söyleşilen söz hakkıçün,
Ol gece Hakkı gören göz hakkıçün.

Sırr-ı fürkân nûr-i a'zam hakkıçün,
Kuds ü Ka'be Merve Zemzem hakkıçün.

Gözü yaşı hakkıçün âşıkların,
Bağrı başı hakkıçün sâdıkların.

Aşk odundan ciğeri biryân içün,
Derd ile kan ağlayan giryân içün.

Sıdk ile yolunda kâim kul içün,
Hazretine doğru varan yol içün.

Şol zaman kim müddet-i ömr-ü hayât,
Âhır ola ire hengâm-ı memat

Biz günahkâr âsî mücrim kulları,
Yarlıgayıp kıl günahlardan berî.

Afv edip isyanımız kıl rahmeti,
Ol Habîbin yüzü suyu hürmeti.

Sana lâyık kullar ile hemdem et,
Ehl-i derdin sohbetine mahrem et

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) ahlâkı

İşid imdi nice vermiş ol Celîl,
Mustafa'ya hulk-ı evsâfı cemîl.

Hulk idi dâim işi bu halk ile,
Halkı hod kul kılmış idi. hulk ile.

Rabbinin adını zâkirdi müdâm,
Her ne Hakdan gebe şakirdi müdâm.

Her kaçan yatsaydı ol Fahr-i cihan,
Bir hasır üzre yatardı ol hemân.

Hak dedi dağları altun eyleyem,
Dürlü ni'metlere seni doyuram.

Ol Habîbullah dedi, yâ zin-niâm,
Ümmetim-çün ben bu hâle râzıyâm.

Katlanırım onların-çün zahmete,
Ümmetimi eyle lâyık rahmete.

Her kemâlât ile kâmil şah idi,
Ânın içün ol Habîbullah idi.

Halk içinde adımız hâs eyledik,
Lâkin halvetde gönlümüz pas eyledik.

Ümmet oldur sünnetin terk etmeye,
Dimediği yere hergiz gitmeye.

Bugün ânın sünnetin terk ideriz,
Yarın ânda varıcağız n'ideriz.

Yâ İlahî saklagıl îmânımız,
Verelim îmân ile tâ cânımız.

Kabrimiz îmân ile pür-nûr kıl,
Mûnis-i gılmân ile hem hûr kıl.

Hem dahî mîzânımız eyle sakîl.
Cennete girmeğe lütfun kıl delîl.

Mustafâ'ya hem-civâr et yâ Kerîm,
Cennet-i Firdevs içinde yâ Kerîm.

Lütf ile göster bu dîdârını,
Ni'metinle toylagıl kullarını.

Nûr-i Ahmed izzetine ey Hudâ,
Eyleme bizi Muhammed'den cüdâ.

Bu kemâlât ile gör ol pak zât,
Bulmadı mevtden bu âlemde necât

Âşık isen sen eğer ey nig-nâm,
Aşk ile de essalâtü ves-selâm.

V. BÖLÜM

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) vefâtı

Gel berü eshâb-ü-ihvân-ı safâ,
Gel berü erbâb-ı irfân-u vefâ.

İşbu göynüklü sözü gûş edelim,
Derd ile âh ederek cûş edelim.

Akıtalım gözümüzden yaşları,
Tâzelensin bağrımızın başları.

Her ki ol Sultan içün yaş indire,
Yaşı ânın tamuyu söyündüre.

Gel berü sen dahi aşkın kıl beyân,
Vaktidir ger var ise göster nişân.

Pes bu nakl ile rivâyetdir haber,
Kim bu fâni mülkde ol Hayr-ül-beşer.

Bir zaman kıldı nübüvvet pâk zât,
Küfr mahv oldu ve dîn buldu hayat.

Altmışüç yaşına erdi çün Habîb,
Ol Şerîf ü ol Hasîb ü ol Nesîb.

Vakt erişdi dünyâdan kıla sefer,
Ol güneş yüzlü ve ol alnı kamer.

Mescid içre birgün ol Şâh-ı cihân,
Oturup olmuşdu hoş gevher-fişân.

Feth edip sırr-ı meânî sözlerin,
Bahr-ı tevhîdin saçardı dürlerin.

Geldi Cebrâil de Hakdan emr ile,
Söyledi ânda Resûle lutf ile.

Dedi sana Zü'l-Celâl etdi selâm
Der ki şöyle bilsin ol Hayr-ül-enâm.

Kim âna ben katı müştak olmuşam,
Cümle halkı ona bende kılmuşam.

Bu sözü çün kim işitdi el-Emîn,
Kalbi mahzûn oldu ol Şahın hemin.

Ol mükâhhal gözlerinden döktü yaş,
Cûş edip ağladı yer gök dağ-u taş.

Cebrâil gitti ve ol sâhib-vefâ,
Eyledi eve azîmet Mustafâ.

Hüzn ile girdi içeri evine,
Fâtıma andaydı geldi yanına.

Dedi Ey canım baba hâlin nedir?
Hasta mı oldun vücûdun nicedir?

Dedi kim, yâ Fâtıma yanar tenim,
Dosta ulaşmak diler canım benim.

Ol Habîbin gün gün artdı zahmeti,
Düşdü eshâba gam-u gussa katı.

Hastalıkdan soldu ol bağ-ı cemâl,
Ol kemâlde bedr iken oldu hilâl.

Hücreyi, eshâb ederlerdi tavaf,
Ağlaşırlardı durmadan saff-u saf

Çün nemâz vakti erişdi nâgehân,
Okudu cümle müezzinler ezan.

Ol ezanı işidip ol mâh-rû,
Durdu ve aldı nemâz içün vuzû.

Katına geldi ânın ol dem Bilâl,
Dedi kim, ferman nedir yâ zü'l-cemâl.

Ol Habîb dedi. Bilâl'e ey latif,
Bil ki oldum ben bugün gayet zaîf.

Ben varmaz isem ikâmet eylesin,
Yerime Ebû Bekr imamet eylesin.

Ağlayı aglayı ol derdli Bilâl,
Vardı eshâb katına hem çün hilâl.

Dedi. Ey yâran bilin bedr-i temam,
Cümlenize eyledi çok çok selâm.

Hem dahi Ebû Bekr İmâm olsun dedi,
Tâbi' olsun ona eshâbım dedi.

Çün işitdiler Bilâl'in bu sözün,
Her birisi toprağa vurdu yüzün.

Zâr-u figân ederek ağladılar,
Kanı ya ol servetimiz dediler.

Böyle çün emr etdi Ebû Bekr'e Resûl,
Mustafâ emrini ol kıldı kabûl.

Geçti mihraba Ebû Bekr-i hümâm,
İktida kıldı sahâbe-i Kirâm.

Çünki tekbîr etdi ve el bağladı,
Durmadı çözdü elini ağladı.

Cümle-i eshâb bile ağlasülar.
Mescide göz yaşlarını saçtılar.

Göz yaşını yenemeyip ol hümâm,
Olamadı anda eshâba imâm.

Ebû Bekr dedi İmâm ol yâ Ömer,
Kim özümden olmuşum ben bî-haber.

Sordu bildi ânı ol Hayr-ül-enâm.
K’olmadı Ebû Bekr eshâba İmâm.

Aynı gördü Mustafâ sabr etmedi.
Hem eser kıldı ol ayrılık odı.

Mustafâ dedi ki, tutun durayım.
Ol yaranlarım katına varayım.

Göreyim bir dahî ol yaranları,
Kim dahî görmek isterim onları.

Hem beni onlar dahî görmek ister,
Sohbetime dünyâda ermek ister.

Geliniz kim mescidime varalım,
Birbirimizi doyunca görelim.

Kim ölüm ayırırsa sizden bizi,
Dedi, dahî yaş ile doldu gözü.

Bu söz ile oda yaktı bunları,
Kıldılar çok zari ve figânları.

Ol Habîbin sağ elin tutdu Ali,
Sol elini İbn-i Abbâs ol velî.

Mescide geldi ve buldu hoş safa,
İktidâ Ebû Bekr’e kıldı Mustafâ

Çün sahabe hoş temam etdi nemâz.
Kıldılar ol bî-niyâza çok niyaz.

Hoş nemâzı kıldı ol Hayr-ül-enâm.
Döndü eshâba yönün verdi selâm.

Halikı zikr etdi evvel ol şefî
Dedi, oldur pâdişâh olun muti’

Hem bilin kim mâsivâ fânî-durur,
Dâim Allahdır kim ol bâkî-durur.

Ol gidenler bize yeter i’tibâr,
Kim bu yerde edemediler karar.

Hangi dil bu evde biryân olmadı.
Hangi göz bu derde giryân olmadı.

Bu sözü çün-kim sahâbî dinledi.
Her biri figân ederek inledi.

Ol şefaat ıssı ol sâhib-vefâ,
Âhıret şahı Muhammed Mustafâ.

Anda ashaba nasihat eyledi,
Hulkı lutfiyle onları toyladı.

Elveda olsun size dedi, dahî,
Eyledi eve azîmet ol sahî.

Tutarak geri Ali Abbâs ile,
Geldi eve cümle eshâbı bile.

Eve girdi gördü ol Şâh-ı cihan,
Dolmuş evin içi âh ile figân.

Fâtıma âh eyleyerek ağladı,
Babasının boynuna el bağladı.

Dedi, derdli yüreğimin çâresi,
Gitdi onulmaz bu bağrım yâresi.

Ağlayarak dedi. Ey canım baba,
Gönlümün şâdîsi cânânım baba.

Ölme sen, senin için ben öleyim,
Sen sağ ol, ben sana kurbân olayım.

Bir onulmaz derde uğratdın beni,
Vereyim ben yoluna cân-u teni.

Dedi kim yâ Fâtıma dinle sözüm,
Kokula boynumu bir dem ey kızım.

Dünyâyı terk etmeği kayırmazam,
Bilirim kim bunda bakî kalmazam.

Lâkin seni n'ideyim kaldın garîb,
Âşıkun hâli n'olur gitse habîb.

Bu yetimlik kutlu olsun başına,
Dahî hasret eşine yoldaşına.

Böyle deyip yaş ile doldu gözü,
Dedi, kanı ol iki körpe kuzu.

Yanıma gelsin Hüseyn ile Hasen.
Kim bu gönlüm gamın onlardır kesen.

Ol iki mâhı varıp getirdiler,.
Mustafâ'nın yanına yetirdiler.

Dediler kim ey dede n'oldun bugün,
Yüreğimizebizim vurdun düğüm..

Ey n'olaydı böyle görecek sizi,
Anamız doğurmamış olsa bizi,

İşbu hâl içreyken erdi Cebrâîl,
Dedi kim sana selâm etdi Celîl.

Sordu hâlini dahî hem ol Çalab,
Sor Habîbim ne kılar dedi, taleb.

Ümmetimi dilerem Hakdan dedi,
Dileğim Hakdan budur çoktan dedi.

Gece gündüz bu-durur hem himmetim
Kim bağışlaya bana Hak ümmetim

Geri Hakka vardı geldi Cebrâîl,
Dedi kim geri selâm etdi Celîl.

Hak teâlâ sana çok lutf işledi,
Ol günahkâr ümmetin bağışladı.

Dedi, maksûdum, bu idi Hakdan uş,
Hâtırım şimdi ziyâde oldu hoş.

Olduğunca ömrünün hem müddeti,
Der idi kim ümmeti vâ ümmeti.

Hem kıyâmetde cemî'-i enbiyâ,
Çağrışıp nefsi vü vâ nefsî diye

İlle yüz urup Mahammed Hazrete,
Eyde kim vâ ümmetâ vâ ümmetâ.

Hem diye ey rahmeti çok rahmeti,
Bana ümmetsiz geretanez Cenneti.

Ümmet isen hizmeti eyle temâm,
Aşk ile de essalâtü ves-selâm.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile derd ile edin es-salât.

FASL

Ne se'âdet ne beşaret ne safâ,
Kim bize kıla şefaat Mustafâ.

Nâgehân ol peyk-i Hazret Cebrâil
İrdi ve dedi, selâm etdi Celîl.

Kara gussa donların giymişdi ol,
Anı öyle gördü ve sordu Resûl.

Dedi Cebrâil'e ey kardeş niçin,
Kara gussa donların giydin bugün.

Gördüğüm yokdu bu sûretde seni,
Böyle niçin kıldınız deyin bunu.

Dedi ki giydik seninçin yâ Emîn,
Son inişimdir yere dahî hemîn.

Vahy içün iner değilim bir dahî,
Vahy kat' oldu bugün Allah bakî,

Cümle gök ehli seninçin tutdu yas,
Kara donlar giydi cümle cinn-ü nâs.

Cebâil geldikte sonra emr ile,
Anda gelmiş idi Azrâil bile.

Taşradan içeriye kıldı nidâ,
Dedi kim yâ ehli beyt-i Mustafâ.

İzniniz var mı içeri girmeğe?
Ol mübârek hub cemâli görmeğe?

Fâtıma dedi ki, kimsin ey aceb?
Dedi, bir A'râbiyem ey hoş-edeb.

Ağlayı aglayı dedi, ey Arab!
Katı hastadır Resûl çeker taab.

Var işine ey karındaşım Arab!
Bunda biz ağlaşırız her rûz-u şeb.

Bir dahi dedi, selâm olsun size,
Ver içeri girmeğe destur bize

Ol Habîbin hâli nedir göreyim,
Ger icâzet olur ise gireyim.

Çün Muhammed sem'ine erdi nida,
Dedi kimdir taşradan eden sada.

Fâtıma dedi, bir Arabdır çağırır,
Yâ Muhammed deyü beni ün urur.

Dedi, Ahmed ey gözüm nûru benim,
Ol Arabdır kabz iden rûhum benim.

Ol gelendir hânümân eden harâb.
Ol gelendir mülk-ü-mâl eden yebâb.

Ol gelendir halka etdiren figân.
Ol gelendir göz yaşın kılan revân.

Gideren nûrunu şehlâ gözlerin,
Hem sarartan rengini gül yüzlerin.

Lal-veş dudakların rengin bozan,
Nice benven diyenin ömrün kesen.

Ayrılık oduna yakan canları.
Bırakan toprağa nâzik tenleri.

Yüzleri gül dilleri bülbülleri,
Tûti gibi ol latif oğulları.

Atâlardan analardan ayıran,
Ol durur ol taşra kapıda duran.

Ol durur ol seni benden ayıran.
Yüreğine dürlü hançerler vuran.

Adı Arzâil-durur gelsin beri,
Tur var av kapıyı girsin içeri.

Kimseden ol hiç destur istemez,
Benden artık kimseye böyle demez.

Fâtıma âna kapı açdı revân,
Ol melek girdi içeri ol zemân.

Meskenetle, hücreye girdi hemîn,
Lutf ile verdi selâm öpdü zemin.

Dedi, ol vaktin âna ol müctebâ,
Hoş geldiniz, ey emîn gel, merhaba.

Sordu kabz için mi geldin yâ melek?
Yâ ziyâret mi durur ancak dilek?

Dedi gelmişim ziyâret etmeğe,
Dahi kabz-ı rûh ederek gitmeğe.

Hak buyurdu ben sana olam muti'.
Sen ne dersen ânı tutam yâ Şefi',

Ger icâzet olsa kabz-i rûh idem.
Olmaz ise ben geri dönem gidem.

Ol melek bu sözü ederken beyân.
Ânı hem dinlerken ol Şâh-ı cihan.

Dedi, tâvûs-ı melek ol Cebrâil.
Yâ Muhammed sana müştakdır Celîl.

Çün bu sözleri işitdi Mustafâ,
Etmeğe azm eyledi ahde vefa.

Dedi, Azrail'e kim gel yâ melek,
İşlegil her neyise Hakdan dilek.

Geldiğin işi bitir dedi, ana.
Döndü söyledi eshâbından yana.

Çok nasihat kıldı bunlara Resûl,
Tâ ola asan cemî-i doğru yol.

Ümmetin te'kîd ile ısmarladı,
Her nasihat kim gerekdi hep dedi.

Hem dedi. Esbâba ol Hayr-ül-enâm,
Ümmetime kılasız benden selâm.

Biliniz ey âşıkân-ı Mustafâ,
Hakka erdi anda Cân-ı Mustafâ.

Mürg-ı kuds uçtu kafesden şâhvâr,
Gülistân-ı kudsde eyledi karâr.

Cebrâil üstünde durup derdi âh,
Bu cihanı terk edip gitdin e şâh.

Ah edip söyledi Ebû Bekr-i rızâ,
Hani yâ ol Mustafâ ve Murtazâ.

Zârı ile çağırıp derdi Ömer,
N'ideriz sensiz biz ey Hayr-ül-beşer?

Merd ile Osmân-ı ummân-ı hayâ;
Derdi hani şâh-ı cümle enbiyâ?

Hem Ali söyledi kim yâ Mustafâ,
Gitdi âlemden cemâlin zis safa.

Hasret ile der Hüseyn ile Hasen,
N'ideriz biz ey dede gitdin çü sen?

Gitdiniz siz, bizi kim okşayacak,
Kurretü ayni bize kim diyecek.

Fâtıma'yla Âişe kılıp figân,
Derler idi. El-amân ü el-amân.

Cümle er avret dahi zengin fakir,
Her biri bir derde olmuştu esîr.

Kimisinin gözleri giryân idi,
Kimisinin ciğeri biryân idi.

Bu firak oduna her kim uğradı,
Uğradığının yüreğin doğradı.

Dediler budur çü hâl n'itmek gerek,
Allah emrine hazır etmek gerek.

Hoş hazır edip yuyup götürdüler,
Mustafâ'yı kabrine getirdiler.

Üç gün anda kodular Peygamberi,
Tâ nemâzın kıla her ins-ü-perî.

Enbiyâ ervahı hâzır geldiler,
Yerler-ü-gökler melekler doldular.

Muttasıl üç gün nemâzın kıldılar,
Çün nemâzın kılarak dağıldılar.

Nice kim vâcibdi eyle kıldılar,
Hakkın takdîrine hayran kaldılar.

Döndüler cümle sahâbî câzi'ûn,
Dediler innâ ileyhi râci'ûn.

Geri dönüp çün eve geldi bunlar,
Hep sahâbî bir yere cem' oldular.

Mustafâ'yı bulmadılar ortada,
Canı bunların geri yandı oda

Geri gözyaşın revân eylediler,
Geri feryâd-ü-figân eylediler.

Dediler birbirine kim n'idelim,
Çünki Hak emri-durur sabr idelim.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile derd ile edin es-salât

VI. BÖLÜM

Duâ

Her beden kim yaradılır can bulur.
Gayetine ericek noksan bulur.

Her ki libas giydi yâhud gömleğin,
Âhır-ül-emr âna sardılar kefen.

Âh mevt senin elinden âh âh,
Ne gedâ kurtulur elinden ne şâh.

Fürkatinden âh Peygamberlerin,
Hasretinden âh ol Serverlerin.

Âh ol âlimlerin mevtinden âh,
Ah ol âriflerin fevtinden âh.

Fürkatinden âh yetim olanların,
Giryesinden kimsesiz kalanların.

Çün sefer kıldı cihandan Mustafâ,
Dünyâdan hiç kimse ummasın vefa.

Her ki geldi dünyâya gitmek gerek,
Bizde yol hazırlığın etmek gerek.

Mustafâ’dan ibret alın siz dahi,
Biriniz kalmayacak, Allah bakî.

Her ne denli çok yaşarsa bir kişi,
Âkıbet ölmek-durur ânın işi.

İmdi gel ölmeden eylen hazırlık.
Tâ ki hazretde yüzünüz ola ak.

Her kim ola âkıl-ü-devletli er,
Vâ’iz-u nâsih âna ölüm yeter.

Biliriz çünkim ölürüz akıbet,
Çürüyüp toprak oluruz akıbet

Bir yaramaz fi’li tagyir etmedik,
Âhıret babında tedbir etmedik.

İmdi gel isyanımız arz edelim,
Ağlamağa göz yaşın karz edelim.

Akıtalım gözümüzden yaşları,
Tazelensin bağrımızın başları.

Sad hezaren hasret-ü-hayf ile âh,
Ömrümüz isyan ile oldu tebâh.

Nefse oyup işledik bî-had günâh,
Bilmeyiz kim ne kılavuz yâ İlâh.

Cümlemiz isyanımızı bilmişiz,
Hazretine rahmet umup gelmişiz.

Kapına eksiklik ile geldik uş,
Yüzümüz kara elimiz dahi boş.

Bize ger rahmet kıl-u ger oda yak,
Gitmeyiz senin kapından bir ayak.

Ol Muhammed hürmetiyçün kim adun,
Ânın adıyla bile koşa kodun.

Halk-ı âlemden ânı ettin güzîn,
Kıldın ânı rahmeten lil-âlemin.

Bize ânın izzetine izzet et,
Fazlın ile cümlemize rahmet et

Dâima kullar işi isyan olur,
Pâdîşâhdan afv ile ihsân olur.

Ol ki bizden yaraşır kıldık anı,
Sen sana yaraşırın kıl yâ Ganî.

Rahmetinden ger bize ihsân ola,
Padişahlığına ne noksan ola.

Hem SÜLEYMÂN’ı fakire rahmet et.
Yoldaşın îmân-u yerin Cennet et

Rabbimden yüzbin sena ile selâm,
Mustafâ’nın rûhuna sabah akşam.

Olsun âline dahi eshâbına,
Tabiîn ensâr u hem ahbabına.

Ümmetinden râzı olsun ol mu’în,
Rahmetullâhi aleyhim ecme’în.

1) Tezkire-i Latifî sh. 55

2) Künh-ül-ahbâr cild-5, sh. 115

3) Sicil-i Osmânî cild-1, sh. 606

4) Kâmûs-ul-a’lâm cild-4, sh. 3620

5) A History of the Ottoman Petry cild-1, sh. 232

6) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1068

ŞÜMÜNNÎ

Fıkıh, tefsir, hadis âlimi. Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Hasen bin Ali bin Yahya bin Muhammed bin Halef et-Temîmî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Takıyyüddîn'dir. Şümünnî diye meşhur oldu. 801 (m. 1399) senesi Ramazân-ı Şerif ayı sonlarında İskenderiyye'de doğdu. 872 (m. 1468) senesi Zilhicce ayının onyedisinde, Kâhire'de vefât etti.

Şümünnî, babasıyla birlikte Kâhire'ye geldi. İbn-ül-Kevîk, Cemâlüddîn Hanbeli, Sadrüddtn Ebşîtî, Takıyyüddîn Zübeyrî el-Füyî, Veliyyüddîn Irâkî, Şihâbüddîn Tarînî, Halîl Kuteşî, Şümûsü Şâmî, İbn-ül-Baytâr, Zerâtîtî, Nûreddîn Enbârî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Bülkînî, Irakî, Heysemî, Cemâlüddîn Reşidi, Takıyüddîn Decvî, Cevheri, Halâvî, Bedrüddin Nesâbe, Nâsıruddîn bin Fürât, Zeynüddîn Merâgî, Cemâlüddîn bin Zahîre gibi zamanın büyük âlimlerinden icâzet (diploma) aldı. Ebî Amr kırâat şeklini Zerâtîtî'den okudu. Ahmed Senhâcî ve Bisâtî'den; fıkıh, tefsir, hadis, nahiv, me'ânî, beyân, mantık ilimlerini öğrendi. Alâüddîn Buhârî'den çok istifade etti. Huzûrunda Telvih, Tavdîh gibi usûl-i fıkha dâir eserlerle, Hidâye adlı fikıh kitabını ve Şerh-ul-miftâh'ı okudu. Nizâmüddîn Sayrâmî'den mantık ve Mutavvel'in tamâmını okudu. Onun derslerine devamla, aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Hanefi mezhebine geçmeden önce, Hidâye'yi okudu. Şümünnî 834 (m. 1480) senesinde Mâliki mezhebinden Hanefî mezhebine geçti. Arabi ilimleri; Şemsüddîn Şatnûfi, Şemsüddîn Acîmî'den, kelâm ilmini; Cânbekiyye Medresesi müderrisi İbn-i Hıdır Şah Rûmi'den, tıb ilmini; Şemsüddîn Muhammed Bilâderî'den öğrendi. Arûz, kâfiye, ferâiz, matematik, astronomi ilimlerini de tahsil etti. Büyük bir âlim oldu.

Şümünnî'den çok kimseler ilim öğrendi. Dersini dinlemek için meclisine koştular. Esyûtî, Sehâvi ve başka âlimler de dersini dinlediler. Şümünnî; zâhid, iffetli, mütevâzî, ahlâkı güzel, hâfızası kuvvetli bir zât idi. Herkesle görüşmezdi. Her mes'ele hakkında fetvâ vermezdi. Kendisine kadılık teklif edildiginde, kabul etmedi. "Bu sebble Allahü teâlânın huzurunda ne cevap verirsin?" dediler. O da; "Allahü teâlâ bir cevap kapısı açar" buyurdu. Kendisine verilen hediyeleri kabul etmezdi.

Şümünnî çok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır 1-Menhec-ül-mesâlik ilâ Elfiyei İbn-i Mâlik (Nahiv ilmine dâir), 2-Evfâk-ul-mesâlik li te' diyet-il-menâsik, 3- Kemâl-üd-dirâye fî şerh-ın-Nikâye (Fıkıh ilmine dâir), 4-Şerhu nazmı nuhbet-il-ûkıh. fî mustalah ehl-il-eaer fî ulûm-il-hadîs, 5-Menzîl-ül-hafâ an elfâz-iş-Şifâ fis-Sirâtî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2. sh. 149

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-2, sh. 174

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 313

4) Bugyet-ül-vüât cild-1, sh. 375

5) El-A'lâm cild-1. sh. 872

6) Keşf-üz-zünûn cild-1. sh. 152, 202. cild-2, sh. 1054, 1935, 1971

7) Brockelmann Sup-1, sh. 92

TABBENÂVÎ (Ali bin Muhammed)

Mutasavvıf ve Mâliki mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Yûsuf bin Muhammed olup, lakabı Nûreddîn'dir. Tabbenâvî adıyla meşhurdur. 800 (m. 1398) senesinde Kâhire'de, Ebû Heysem mahallesinde doğdu. 888 (m. 1483) senesinde Rabî'ul-evvel ayının onunda, Cum'a günü Kâhire'de vefât etti. Aynı gün Necm-i aynî türbesine defnedildi.

Kâhire'de büyüdü. Burhaneddîn Senhûrî'nin yanında Kur'ân-ı kerimi ve tecvîd ilmini, öğrendi. Ebû Amr'ın yanında da Kur'ân-ı kerim kıraati ta'limi yaptı. Yine bu âlimin yanında "Risâlet-ül-fer'iyye" adlı eseri ezberledi. Şemseddîn Muhammed bin

Hüseyn Şernebâbilî'nin yanında, namaz vakitlerine dâir bilgileri öğrendi. Nâsıruddîn Tabbenâvî ve Kâhire'de de Şeyh Muhammed Küveys'in sohbetlerinde bulundu. Bu zât, evliyadan bir kimse idi. Şâfii âlimlerinden Mecdüddîn Bermâvi'nin yanında Fâkihânî'nin "Şerh-ur-risâie"sini okudu. Hattâ Bermâvi'nin derslerine uzun zaman devam etti. Onun yanında İbn-i Mâlik'in "Elfiye"sini, İbn-i Hişâm'ın "Kavâid" adlı kitaplarını ve "Sahîh-i Buhârî"nin tamâmını okudu. Şemseddîn Bermâvî'den de ilim tahsîl etti. Zeynüddîn Ubâde ve Hanâvî'den fıkıh ve Arab edebiyatını öğrendi. Şemseddîn Haccâri'den Aynî' nin "Şerh-uş-Şavâhid" adlı eserini okudu. İbn-i Hacer'in yanında da, 831 (m. 1427) senesinden i'tibâren iki sene ilim öğrendi. Bersebây'da Eşrefiyye'ye yerleşti. Burada tasavvuf (ahlâk ilmi) ile meşgûl oldu. Daha sonra ise Emîr Cemil'in yanında ikâmet etti. Emîr Cemil, Tabbenâvi'yi çok severdi. Hattâ ona bir ev satın alıp hediye etti. Emîr Çakmak zamanında, ba'zı sebeplerden dolayı hapse atıldı. Hapiste bir müddet kaldı. Kendisini hapisten kurtarmak isteyenlere; "Canınızı sıkmayın. Hocam Nâsıruddîn, daha önceden bu duruma işâret etmiş ve bir müddet hapiste kalacağımı söylemişti" derdi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır. 1-Urcûzetü fil-Ceyb, 2-Vesîlet-ül-hadem ilâ ehl-il-halli vel-harem, 3- El-Hamy-ül-Ahmedî, 4- Er-Ribât-Üs-Samedî, 5-Urcûzetü fil-mîkât, 6-Râhat-ül-kulûb.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 182

2) El-A'lâm cild-5, sh. 9

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 287

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 737

TÂCÜDDÎN İBRÂHİM KARAMÂNÎ

Anadolu'da yetişen evliyâdan. İsmi, İbrâhim bin Bahşî olup, lakabı Tâcüddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 872 (m. 1467) senesi Safer ayında Bursa'da vefât etti. Kabri, Zeynîler semtindeki hocası Abdüllatîf Makdisî'nin yanındadır.

Tâcüddîn İbrâhim, aslen Manavgat'ın Demirciler köyündendir. Babası Fakîh Bahsi diye meşhûr idi. Tâcüddîn İbrâhim, tahsilini Eğridir'de yaptı. Şeyh-ül-islâm'ın dâmâdı, Pîri Halîfe'den zamanın zâhirî ilimlerini öğrendi. Pîri Halife, hocasının Konya'ya yerleştiğini işitince, yanına Tâcüddîn İbrâhim'i de alarak onu ziyârete gitti. Abdüllatîf Makdisî'nin hizmet ve sohbetinde bulunup, onun teveccühüne mazhar oldular. Pîri Halife, tekrar Egridir'e dönmek için hocasından müsâade isteyince, hocası Abdüllatîf Makdisî; "Molla Tâcüddîn'i bizim yanımızda bırakınız" buyurdu. Pîri Halîfe, yalnız olarak Eğridir'e döndü. Daha sonra Abdüllatîf Makdisî, Bursa'ya gidip yerleşti. Tâcüddîn İbrâhim de hocasından ayrılmadı. Onun hizmetinde bulundu. Bu bağlılığı sebebiyle, ma'nevî dereceler elde etti. Talebe yetiştirme makamına yükseldi. Abdüllatîf Makdisî 866 (m. 1461) senesinde vefât edince, Tâcüddîn İbrâhim hocasının yerine geçip, insanlara emri ma'rûf ve nehyi münkerde bulundu. Hocasının kabrinin çevresini satin alıp, oraya dergâh, mescid ve hamam yaptırdı.

Sevdiklerinden Bostancı Dede şöyle anlatır: "Birgün Tâcüddîn İbrâhim Efendi'yi dergâhında bulamadık. Çok aradıktan ve araştırdıktan sonra, onu bir dağda, orman içinde ibâdetle meşgûl iken bulduk. Kendisi orada bir süre riyâzette kaldı." Bundan sonra Hâce Rüstem Kastamonî, oraya, Tâcüddîn İbrâhim'e sevgisi dolayısıyla bir dergâh yaptırdı. Orası ma'mûr bir yer oldu. Tâcüddîn İbrâhim'in hizmetinde bulunan Çanakçı Dede'nin; "Bir gece, orada bulunan talebelerine 110 kap yemek götürdüm" diye bildirmesi üzerine, vaktiyle orada çok kimsenin ilim ve edeb öğrendikleri anlaşılmaktadır.

Veliyyüddînzâde Ahmed Paşa onun hakkında; "Tâcüddîn, ma'nevî sırlar hazinesinin emînidir. Tâcüddîn, nûrlar bahçesinin süsüdür" demek sûretiyle, onu övmüştür.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 131

2) Nefehât-ül-üns sh. 555

3) Şakâyık-ı Numâniyye cild-1, sh. 120

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1607

TÂCÜDDÎN ZÂKİR (Abdülvehhâb-ı Mısrî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin İbrâhim'dir. Lakabı Tâcüddîn'dir. Künyesi Ebû Nasr olan Abdülvehhâb bin Ahmed, İbn-i Arabşâh diye meşhûr olmuştur. 813 (m. 1410) senesinde Türkistan'da bulunan Hâc-ı Tarhân'da doğdu. 922 (m, 1516) senesinde Mısır'da vefât etti. Bâb-ı Züveyle dışında, kendi dergâhı bahçesine defnedildi.

Abdülvehhâb-ı Mısrî, daha küçük yaşta iken babasıyla birlikte Tokat'a, sonra Haleb ve Şam'a gitti. Kur'ân-ı kerîmi okudu ve diğer ilimleri tahsil etti. Arabî ilimleri, fıkıh ilmini ve başka ilimleri babasından okudu. Babasının, Kâdı Şîhâbüddîn bin Habâl'dan okuduğu esnada, Sahîh-i Müslim'i dinledi. İbn-i Hacer el-Askalânî'den hadîs-i şerîf dinledi. Alâüddîn es-Sayrafi, el-Mahyavî gibi zâtlar ondan ilim öğrendiler. 850 (m. 1446) senesinde, babasının sağlığında hac ibâdetini yerine getirdi. Ferâiz ilmini Şam'da Şihâbüddîn Ahmed el-Hımsî'den öğrendi ve bu ilimde özel ihtisas sahibi oldu. Şerîf bin Emîr'den güzel yazı yazmayı öğrendi. Sofiyye'den Şeyh Nûreddîn bin Halîl ile karşılaşıp, ona talebe oldu, ondan feyz alıp yükseldi. Bu arada Şeyh Takıyyüddîn Abdürrahîm el-Evkâcî'nin de sohbetlerine devam edip, ondan; Sahîh-i Buhârî, Şifâ, Avârif-ül-Meârif adlı eserleri okuyup, ma'nevî feyz aldı.

Dımeşk'da ve Kâhire'de bir müddet kadı vekîlliği yaptıktan sonra, 884 (m. 1479) senesinde Dımeşk'a kadı olarak ta'yin edildi. Kendisini çekemiyenlerin birçok şikâyetlerinden dolayı, Dımeşk'dan ayrılıp Kâhire'ye geldi Sargatr mışıyye "Medresesi müderrisi Selâhuddîn et-Trablûsî'den boşalan fıkıh müderrisliğine ta'yin edildi ve oraya yerleşti. Yaşadığı beldenin insanları ona çok ikram ve lütufda bulundular. Zamanla cemâati çoğaldı. Gidip gelenlerle, onun sohbet meclisi dolup taşardı. Vefât edinceye kadar Sargatmışiyye müderrisliğine ve orada bulunanlara va'z ve nasihat etmeye, insanları hak yola da'vet etmeye devam etti.

Abdülvehhâb-ı Mısrî; âlim, fâzıl, vekar sahibi, kadılık görevinde çok dikkatli, âbid bir zât idi. Dâima abdestli bulunurdu. Yüzü, kalbinden taşıp gelen nûrlarla parlardı. Kendisini ahlâkî güzelliklerle bezemişti. Allahü teâlânın sevgili bir kuluydu. Yürüyenlerin ayak sesi duyulmasın diye, dergâhını siyah keçe ile döşemişti. Bu husûsu merak edip sormak isteyenlere şöyle derdi: "Dervişlerin yeri Hakkın huzûrudur. Orada ne yüksek bir ses duyulmalı, ne de çok sesli bir hareket olmalıdır."

Çok talebe yetiştirdi. Talebeleri son derece olgun ve nûr yüzlüydüler. Avvâm ve havvâs arasında onun üstünlüğünü kabûl etmeyen yok gibiydi. Sultanların ve vâlilerin yanında ne gibi bir arzusu olursa olsun, mutlaka yerine getirirlerdi.

Tâcüddîn Zâkir hazretlerinin birçok kerâmetleri ve ma'nevî hâlleri vardır. Onun bu hâl ve kerâmetlerini, İmâm-ı Şa'rânî hazretleri anlatırken buyuruyor ki: Tâcüddîn Zâkir'in hizmetçisi Abdülbasît Tehavî anlatır: Bir abdestle yedigün kaldığı olurdu. Ömrünün sonuna yakın, bir abdestle onbir gün kaldığı çok görülürdü.

Tûlûn Câmii'nde, bir takım kimseler, Tâcüddîn Zâkir hazretlerinin günlerce abdestinin bozulup bozulmadığını anlamak için, onu imtihan etmek istediler. Bir bahar günü Cîze'ye da'vet ettiler. Da'veti kabûl edip, gitti. Orada kendisine çok çeşitli yemekler ikram ettiler. Bu yemeklerden onlarla birlikte yedi. Sonra odasına çekildi. Bundan sonra onu gözetlemeye koyuldular. Gece-gündüz onu gözlerinden uzak tutmadılar. Gördüler ki, hiç abdestini bozmuyor ve abdest almıyor ve bu durum, tam dokuz gün sürdü. Tâcüddîn Zâkir onların bu hâlinden habersiz görünüyordu. Bir ara onların bu ta'kib işini yakından bilen biri, Tâcüddîn Zâkir hazretlerine yaklaşıp şöyle dedi: "Yâ Seyyidî! Bunlar seni abdest mes'elesi için imtihan ediyorlar. Bu kadar yemekten sonra durabilecek mi diye bakıyorlar." Bunun üzerine üzülüp, oradan ayrıldı. Memleketine gitmek üzere limana gitti ve bir gemiye bindi. İmtihan eden topluluk da peşinden başka bir gemiye bindiler. Ama, biner binmez gemileri battı ve boğulup gittiler. Bu durum kendine haber verilince; "Şimdiye kadar böyle bir hâdise ile karşılaşmamıştım. Allaha hamd olsun" dedi. Daha sonra bu sözünden üzülüp, 47 gün hasta yattı."

Şeyh Sâlih Şemsüddîn el-Mürsafî anlatır: "Bana Tâcüddîn Zâkir şöyle buyurdu: "Kırk yıldır yatsı abdesti ile sabah namazını kılarım. Fakat seccadem bundan sonra dürülecek." Kansu Gavri, Yavuz Sultan Selîm'le harb ettiği zaman onun Ramazan ayı boyunca bir abdestle kaldığı anlatılır. Yirmibeş sene yanı ve sırtı üzerine yatağa yatıp uyumadı. Hasır üzerinde, diz üstü oturup uyurdu."

Kansu Gavri, Osmanlı Sultânı Yavuz Sultan Selîm'le harb etmek üzere hazırlandığı zaman, Şeyh Tâcüddîn Zâkir ve o beldenin ileri gelen zâtlarının kendisiyle beraber gelmelerini istedi. Kabûl etmediler. Kansu Gavri, onları kendisiyle birlikte Yavuz Sultan Selîm'e karşı harbe gitme husûsunda tehdid etti. Şeyh Tâcüddîn Zâkir; "Seninle beraber olamayız. Bizi öldürecek olsan dahî Yavuz'a karşı harbe gitmeyiz. Yavuz'un zaferi muhakkaktır" dedi ve buyurduğu gibi oldu.

Onun hikmetli sözlerinden ba'zıları:

"Kanâat, bir dervişin az katık ve az ekmek bulup yemesi, değildir. Asıl kanâat üç günde ancak birkaç lokma yemesidir. O da, canlılığını devam ettirebilmesi içindir. Daha iyisini yapmak isteyen, beş günde birkaç lokma ile yetinmeli."

"Bir talebe hocasını kalben sevip, onun izinde gidip tâbi olmadıkça, hakîkî talebe olamaz."

Abdülvehhâb-ı Mısrî hazretlerinin, kelâm, fıkıh, ferâiz, tasavvuf ilimlerine dâir yazdığı ve bir kısmı manzûm olan birçok eserleri vardır. Bu eserleri şunlardır: 1- Ravdat-ür-Râid fî ilm-il-Ferâid, 2- El-İrşâd-ül-müfid li-Hâlis-it-tevhîd, 3- Şifâ-ül-kelîm fî medh-i Nebiyy-il-kerîm, 4- El-Cevher-ül-mindâd fî ilm-il-Halîl bin Ahmed, 5-Delâil-ül-İnsâf fil-hilâfiyyât, 6-Feth-ül-Abîr min feth-il-Habîr fî ilm-it-Ta'bîr, 7- Manzûmetün fî Nahv (4000 beyitlik), 8- Letâif-ül-Hikem, 9-Keşf-ül-Kurûb (Ba'zı sâlih kimselerin hayatlarını anlatır), 10- Eşref-ül-Ensâb, 11- Eşref-ür-Resâil ve etrâf-ül-Mesâil, 12- El-Cevheret-ül-Vad'ıyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 219

2) El-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 97, 98

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 5

4) Keşf-üz-zünûn sh. 67, 620, 759, 920, 1056, 1405

5) Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 257, 258

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 134

7) El-A'lâm cild-1, sh. 180

8) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 129

TAKÎ FÂSÎ (Muhammed bin Ahmed)

Hadîs, târih ve Mâlikî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Abdürrahmân'dır. Lakabı Takıyyüddîn, künyesi Ebû Abdullah olup, Takî Fâsî adıyle meşhûrdur. Aslen Faslıdır. 755 (m. 1373) senesinde, Rebî'ul-evvel ayında Mekke'de doğdu. 832 (m. 1429) senesi Şevval ayında Mekke'de vefât etti.

Mekke'de ve Medine'de büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Âdet olduğu üzere bu ezberiyle hatimle namaz kıldı. Yine Nevevî'nin Erbe'în kitabını, Umde ve Elfiye kitaplarını ezberledi. Bu kitapları, Mekke ve Medine âlimlerinin huzûrunda okudu. Mekke ve Medine'de; Şihâbüddîn bin Nâsih, Kâdı Nûreddîn Ali İbin Ahmed, Burhâneddîn bin Ferhûn ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. İlim tahsil etmek gayesiyle, birkaç kere Kâhireye gitti, ilk olarak 797 (m. 1394) senesinde gitmiş idi. Burada; Bülkînî, İbn-i Mülakkın, Irâkî, Heyiemî, Tenûhî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Yine aynı maksadla birkaç defa Dımeşk'a, Kudüs'e, Nablus'a, İskenderiyye'ye ve daha başka şehirlere, hattâ, Yemen'e bile gitti. Yerrfen'e ilk olarak 805 (m. 1402) senesinde gitmişti. Orada; Abdürrahmân bin Haydar, Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed Dımeşkî ve diğer âlimlerden ilim öğrendi. Irâkî, Cemâleddîn bin Zahîr'den ve Şihâbüddîn bin Hacî'den hadîs ilmi öğrendi. Bu âlimler, ders okutmak için ona icâzet (diploma) verdiler. Fıkıh ilmini; Şerîf Abdürrahmân bin Ebü'l-Hayr Hasenî, Tâceddîn Behrâm ve Zeynüddîn Halef'den öğrendi. Bu âlimler de, fıkıh ilmi okutmak ve fetvâ verme husûsunda ona icâzet verdiler. Burhâneddîn Ebnâsî ve Şemseddîn Kalyûbî'den usûl-i fıkıh ve nahiv dersleri aldı. Takî Fâsî'nin derslerini dinlediği ve icâzet aldığı hocalarının sayısı beşyüz adede uluşmaktadır.

Daha çok hadîs ilmiyle meşgûl oldu. Çok kitap yazdı ve talebe yetiştirdi. İnsanlar ondan çok istifâde ettiler ve hadîs-i şerîf öğrendiler. Fetvâlar verir, müşküleri hallederdi. Mekke, Medine, Kâhire, Dımeşk ve Yemen'de hadîs-i şerîf rivâyet etti ve eserlerini okuttu. Âlimler bile ondan hadîs-i şerîf öğrendiler. Hadîs, siyer ve târih ilimlerinde yed-i tûlâ sahibi idi. Ya'nî çok büyük âlim idi. Hâfızası çok kuvvetli idi. Fıkıh ve fıkıh usûlünü de iyi bilirdi.

İbn-i Hacer, “İnbâ” isimli eserinde, Takî Fâsî hakkında şöyle der: “Latîf, güzel ahlâklı, dînî ve dünyevî işleri iyi bilen bir zât idi. Çok fazla bilgi sahibi ve zekî idi. Herkesle iyi geçinir ve çok tatlı konuşurdu. Tatlı ve hoş sözleriyle insanların gönüllerini hoş ederdi. Mısır, Şam, Yemen ve diğer yerlerde ilim öğrenirken, beraber çok arkadaşlığımız oldu. Onu sever ve hürmet ederdim, ölümüne çok üzüldüm. Vefât ettiğinde, talebeleri arasında onun yerini tutacak seviyede bir âlim yok gibi idi.”

Mekke-i mükerremede, Mâlikî kadılığı vazîfesinde bulundu. Büyük ve küçük birçok eser yazdı. Bunlardan ba’zıları şunlardır: 1-Ikd-üs-Semîn fî târîh-il-beled-il-emîn: Mekke ve Medine tarihini anlatan bu eser, 8 cilddir. 2-Şifâ-ül-garâm bi ahbâr-il-beled-il-harâm, 3-Tuhfet-ül-kirâm bi ahbâr-il-beled il-harâm: önceki eserin özetidir. 4-Muhtasaru tahsîl-il-merâm, 5-El-Muknî min ahbâr-il-mülûk vel-hulefâ, 6-Zeylü kitâb-in-nübelâ liz-Zehebî, 7-Muhtasaru hayât-il-hayavân lid-Demîrî, 8-Sumt-ül-Cevâhir-il-fâhir. Bu eser bir cild olup, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) hayâtını anlatmaktadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 300

2) El-A’lâm cild-5, sh. 331

3) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-7, sh. 18-20

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 199

5) Neyl-ül-İbtihâc sh. 304

6) İnbâ-ül-gumr cild-3, sh. 429

TAKIYYÜDDÎN CİYLÎ (Abdülkerîm bin İbrâhim)

Bağdad’da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Ehl-i sünnet âlimlerinin ve evliyânın en büyüklerinden olan Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin torununun oğludur. İsmi, Abdülkerîm bin İbrâhim bin Abdülkerîm el-Ciylî el-Kâdiri olup, lakabı Takıyyüddîn’dir. 767 (m. 1365) senesinde Bağdad’a bağlı Ciyl kasabasında doğdu. 832 (m. 1428) senesinde vefât etti. Vefâtı için başka târihler de rivâyet edilmiştir.

Hâl tercümesi hakkında kaynaklarda pek ma’lûmât bulunamıyan Abdülkerîm Ciylî hazretleri, Hanbelî mezhebi âlimlerindendir. Bilhassa hadîs, fıkıh ve tasavvufda çok yüksek ilimlere sahip idi.

Eserlerinde, Cebertî’den “Hocam” diye bahsettiği için, onun bir müddet, Zebîd bölgesinde kaldığı, Şerefüddîn İsmâil bin İbrâhim el-Cebertî’den ilim ve feyz aldığı, onun halîfelerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin ba’zı eserlerini şerh edip, onun tasavvufî keşflerinin ekserisini kabûl etmiştir. “İnsân-i kâmil” isimli eserinde, ondan nakil ve iktibaslar yapmıştır. Abdülkerîm Ciylî, ba’zı tasavvufî mevzûlarda Muhyiddîn-i Arabî’ye uymayan keşfler söylemiş ise de, bu hâl, onu tenkid etmek ma’nâsına gelmez. Tasavvuf ehlinin birbirlerine uymayan sözler söylemeleri, yükseldikleri derecelere ve keşflerine göredir. Onların sekr (tasavvuf sarhoşluğu) hâlinde iken söylemiş oldukları sözleri, Ehl-i sünnet i’tikâdına göre te’vil etmek lâzımdır. Tasavvuf ehlinin böyle sözleri, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri bilgiler ile karşılaştırılıp, uygun ise kabûl edilir. Değil ise kabûl edilmez. Bununla beraber, o veli zât tenkid de edilmez. Ma’zûr sayılır. Onların tasavvuf sarhoşluğu içinde, Ehl-i sünnet i’tikâdına uymayan birşey söylemeleri, müctehid olan bir İslâm âliminin ictihâdında yanılması gibi özür kabûl edilir. Bu büyükler, o andaki tasavvuf sarhoşluğu kendilerinden gidip, sahv (uyanıklık) hâli kendilerine gelince, zâten sekr hâlinde iken söylediği sözler uygun değilse derhâl tövbe eder, pişman olurlar.

Muhyiddîn Arabî hazretlerinin keşf olarak söylediği ba’zı sözlerin uygun olmadığı, diğer âlimler tarafından bildirilmiştir. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, böyle sözlerinden dolayı Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kötülenemiyeceğini, onu büyük âlimler ve velîler arasında gördüğünü, “Mektûbât-ı şerîf isimli eserinde bildirmektedir.

Abdülkerîm Ciylî, yüksek dedelerinin yoluna sımsıkı bağlı olan, olgun ve kâmil bir velî idi. Allahü teâlânın ve Allahın dostlarının âşığı idi. Bu aşk ve muhabbet ile çok güzel şiirler söylemiştir. En meşhûru “İnsân-ı kâmil fî ma’rifet-il-evâhir vel-evâil” olmak üzere, çok kıymetli eserler yazmış olup,

ba’zılarının isimleri şöyledir: El-Kehfû ver-rakîm fî şerhi Bismillâhirrahmâ-nirrahîm, Menâzır-ül-ilâhiyye, Sefer-ül-garîb, Hakîkat-ül-yakın, Merâtib-ül-vücûd, Şerhu müşkilât-il-Fütûhât-il-mekkiyye, Kemâlât-ül-ilâhiyye fis-sıfât-il-Muhammediyye, Nâmûs-ül-a’zam vel-kâmûs-ül-akdem, Kâ’be kav-seyn ve mültekâ en-Nâmûseyn, El-İsfâr, Kenz-ül-mektûm, Hakîkat-fil-hakâik, Dürret-ül-ayniyye fiş-şevâhid-il-gaybiyye, Nevâdir-ül-ayniyye fil-bevâdir-ü-gaybiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 313

2) El-A’lâm cild-4, sh. 50

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 610

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 79, 412 cild-2, sh. 148, 388, 681

5) Keşf-üz-zünûn sh. 181, 740, 1525, 1568, 1650, 1922

TAKIYYÜDDÎN HISNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Seyyid olup. Hazreti Hüseyn soyundandır. Mübârek silsilesi şüyledir: Ebû Bekr bin Muhammed bin Abdülmü’min bin Hurîz bin Muallâ bin Mûsâ bin Hariz bin Sa’îd bin Dâvûd bin Kâsım bin Ali bin Alevî bin Nâşib bin Cevher bin Ali bin Ebi’l-Kâsım bin Sâlim bin Abdullah bin Ömer bin Mûsâ bin Yahyâ bin Ali Aşgar bin Muhammed Takî bin Hasen Askerî bin Ali Askerî bin Muhammed Cevâd bin Ali Rızâ bin Mûsâ Kâzım bin Ca’fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Zeynel’âbidîn Ali bin Hüseyn bin Ali bin Ebî Talib (radıyallahü anhüm). Künyesi Ebû Bekr ve lakabı Takıyyüddîn’dir. Takıyyüddîn Hısnî diye tanınır. Havran köylerinden Hısn beldesinde doğup yetiştiği için Hısnî, seyyid olup, Hazreti Hüseyn’in soyundan olduğu için Hüseynî, sonra Dımeşk’a yerleştiği için de Dımeşkî diye nisbet edilmiştir. 752 (m. 1351) senesinde Hısn’da doğdu. 829 (m. 1426) senesi Cemâzil-âhır ayının ortalarında, bir Çarşamba gecesi Dımeşk’da vefât etti. Cenâze namazına çok kalabalık bir cemâat katıldı. Cenâze namazını kardeşinin oğlu Şemsüddîn kıldırdı. Tabutu, o zamandaki büyük zâtların omuzlarında taşındı. Dımeşk’in dışında bulunan Kubeybât’ta Kerîmüddîn Câmii’nin yanına defnedildi.

Zamanında bulunan büyük zâtların derslerine devam ederek yetişen Takıyyüddîn Hısnî (radıyallahü anh); Şerîşî, Zehri, İbn-ül-Câbî, Sarahdî, Şerefüddîn-i Gazzî, İbn-i Ganûm, İbn-i Mektûm, Sadrüddîn Yâsûfi, İzzeddîn Abdüsselâm el-Kudsî gibi âlimlerden ilim öğrendi.

İlim tahsîlini tamamladıktan sonra, talebelere ders okutmaya başlayan Takıyyüddîn Hısnî, dînimizin emirlerine son derece bağlı, olgun, yüksek bir velî idi. Verdiği sözü mutlaka yerine getirirdi. İlim öğretmekteki gayreti pekçok idi. Talebeleri bir araya toplayıp, onlara ders verirdi.

Dünyâ ni’metlerine düşkün olmayan, zühd sahibi bir zât idi. Her ân Allahü teâlâya yönelmiş vaziyette bulunurdu. Her hareketinin İslâmın emirlerine uygun olmasına çok dikkat ve gayret ederdi. Herkesin i’timâd ve sevgisini kazanmış idi. Devamlı olarak emri ma’rûf ve nehyi münker yapardı. Gayet mütevâzî, alçak gönüllü, ince rûhlu ve temiz kalbli bir zât idi. Talebeleriyle birlikte gezmeye çıkardı. Çok az konuşurdu. Vekar ve heybet sahibi idi. Lüzumu hâlinde kadılar ve devlet adamlarını dahî ikâz eder, onlar da onun ikâzlarını dikkate alırlardı.

Kul hakkına çok ehemmiyet verir, bilhassa talebelerini ve arkadaşlarını gözetirdi Başta aile efradı, talebeleri ve yakın akrabası olmak üzere, herkese karşı merhamet, iyilik, ikram ve ihsân sahibi, eli açık, cömert bir zât idi.

Bâb-üs-sagîr’de bir imâret yaptırmak için inşâata başladığında, herkes ona yardımcı oldu. Kısa zamanda bitirilen bu inşâat, onun zamanında ve daha sonra gelen zamanlarda bir ilim merkezi oldu.

İmâm-ül-allâme ve Sûfî-yi Ârif-i billâh diye tanınırdı ki, âlimlerin yükseği, önderi ve Allahü teâlâyı tanıyan tasavvuf büyüğü demektir.

Menkıbe ve kerâmetleri pekçoktur Takıyyüddîn Ebû Bekr el-Hısnî hazretlerinin zamanında, İslâm askeri Kıbrıs adasını fethe gitmişti. Savaş başladı. Müslüman askerler, adanın yabancısı oldukları ve adayı iyi tanımadıkları için çok zayiat veriyorlardı. Harbe katılan askerler arasında, Takıyyüddîn hazretlerinin talebelerinden birkaçı da vardı. Bu asker

talebeler, bir akşam bir araya gelerek, hep birlikte hocalarından yardım istediler. Sabah olduğunda düşman askerleri ile savaşırken, hocalarını da aralarında gördüler. Askerler ile birlikte düşmana karşı saldırıyordu. Nihâyet İslâm askeri harbi kazanıp, zafer ile memleketlerine döndüler.

Takıyyüddîn hazretlerinin talebelerinden harbe katılanlar, harb esnasında gördüklerini, hocalarının zaferin kazanılmasındaki üstün gayretlerini anlattılar. Harb esnasında memlekette bulunan talebeler ise hayret edip; “Nasıl olur? Hocamız bir saat bile buradan ayrılmadı” dediler. Her iki kısım talebe de hayret ettiler. Daha sonra anladılar ki, bu hâl, hocalarının bir kerâmeti idi. Hocaları Allahü teâlânın izni ile, hem memleketinde, hem de Kıbrıs adasında harbin içinde bulunmuştu. Büyüklerden, buna benzer daha nice hâdiseler nakledilmiştir.

Rivâyet edilir ki, bir sene Dımeşk’den ba’zı kimseler hacca gitmişlerdi. Medîne-i münevvereye vardıklarında, Takıyyüddîn Hısnî’yi orada gördüler. Mekke-i mükerremeye geçtiler. Orada da gördüler. Arafat’ta vakfeye durduklarında yine onu orada gördüler. Ya’nî Takıyyüddîn Hısnî, kendileriyle birlikte bütün hac vazîfelerim eda ediyordu. Onun, kendilerinden ayrı olarak hacca gelmiş olduğunu zannettiler.

Hac dönüşünde o kimseler, Takıyyüddîn hazretlerinin talebelerine gördükleri hâli anlattılar. Onlar da, hocalarının bir gün bile Dımeşk’dan ayrılmadığını, hep yanlarında bulunduğunu söylediler. Bu hâlin de, o zâtın bir kerâmeti olduğu, Allahü teâlânın izni ile, kerâmet olarak başka başka yerlerde görüldüğü anlaşıldı. Başka senelerde de aynı hâl vâki olmuştur.

Bir defasında bir şahıs, başka bir şahsa bir miktar süt satmıştı. Sütü satın alan şahıs bir hamal tutup, sütü evine götürmesini istedi. Hamal, süt tulumunu yüklenip, müşterinin evine doğru giderken, Seyyid Takıyyüddîn yolda bu hamalı gördü. Hamalın yanına varıp, süt tulumunu aldı ve bir köşeye boşalttı. Hâdiseyi merakla seyreden müşteri ve hamal, gördükleri hâl karşısında dona kaldılar. Zîrâ boşalan sütün içinden, ölü ve zehirli bir yılan çıkmıştı. Seyyid Takıyyüddîn hazretleri, kerâmet olarak bu hâli anlamış ve bunun için sütü boşaltmıştı.

Seyyid Takıyyüddîn (radıyallahü anh), ziyâretine gelenlere taze hurma ikram ederdi. Hâlbuki, her mevsimde taze hurma bulunmazdı. Bu ikrama kavuşanlar, taze hurmanın nereden geldiğini bilemezler, o zâtın bir kerâmeti olduğunu anlarlardı.

Evliyâlık yolunda çok Üstün olduğu gibi, fıkıh, hadîs ve başka ilimlerde de çok derin âlim olan Takıyyüddîn hazretleri, çok talebe yetiştirmiş, bununla beraber birçok kıymetli eser de telif etmiş olup, bunlardan ba’zılarının isimleri şöyledir. Şerhu Minhâc-üt-tâlibîn lin-Nevevî, Şerhu Muhtasar-ı Ebî Şücâ’, Telhîs-ül-mühimmât, Kavâid-ül-fıkh, Şerhu Sahîh-i Müslim, Şerh-ut-Tenbîh, Şerh-ül-Esmâ-il-husnâ, Ehvâl-il-kubûr, Te’dib-ül-kavm, Seyr-üs-Sâlik, Kam’un-nüfûs, Defuş-şübeh.

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 375

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-1 sh. 81

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 188

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 74

5) Keşf-üz-zünûn sh. 203, 487, 491, 558, 1013, 1032, 1193, 1356, 1625, 1875, 1915, 2039,

TÂZÎ (İbrâhim bin Muhammed)

Endülüs’de yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin Ali et-Tâzî olup, künyesi Ebû Sâlim ve Ebû İshâk’dır. Endülüs’te Magrib-i Aksâ’da bulunan Taze şehrinde doğdu. Doğum yerine nisbetle Tâzî diye meşhûr oldu. Orada yetişti. Daha sonra yine Endülüs’de Magrib ile Tilmsân arasında bulunan Vehrân beldesinde yerleşti. 866 (m. 1461) senesinde Şa’bân ayının dokuzunda Pazar günü Tâze’de vefât etti.

İlim tahsiline, Kur’ân-ı kerîm ve kırâat dersi almakla başlayan Ebû Sâlim et-Tâzî, ilk olarak zamanının âlim ve evliyâsından olan Ebû Zekeriyyâ Yahyâ el-Vâzil’den okudu. Bu zât, Târî’ye husûsî iltifât gösterirdi. Tâzî ile birlikte okumaya gelen çocuklara, Tâzî’yi işâret eder “Bu sizin en efendi, üstün ve sâlih olanınızdır” diyerek, onun hâlini bildirirdi. Büyüklük hâlleri, daha küçük yaşta kendisinde belli olan Tâzî, hocası ve

ailesi tarafından büyük bir ihtimâm ve dikkatle yetiştirildi. Vehrân'a yerleştikten sonra, orada buluzıan âlimlerin derslerine devam edip, ilmini ilerletti. Tasavvuf yolunda; Şerefüddîn-i Dâ'î'den ve hocalarının silsilesi Ebû Midyen Magribî'ye, ulaşan Sâlih bin Muhammed ez-zevâvî'den feyz aldı. Ayrıca; Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer el-Hevârî'den ve Mekke-i mükerremede Takıyyüddîn Şerîf Muhammed bin Ahmed, el-Hasenî el-Fâsî'den, Medîne-i münevverede Ebü'l-Feth bin Ebî Bekr el-Kuresî ve başka âlimlerden, Tûnus'da Şeyh-ul-İslâm Abdullah el-Abdûsî'den, (Ta'rîf-ül-halef kitabında, bu zâtın Abdullah el-Abdûsî degü, Abdülazîz el-Abdûsî olmasının daha kuvvetli ihtimâl olduğu, Abdülazîz el-Abdûsî'nin o vakitlerde Tûnus'da bulunduğu, Abdullah el-Abdûsî'nin ise Abdülazîz'in kardeşinin oğlu olduğu, devamlı olarak Fâs'da bulunduğu ve Tunus'a geldiğinin tesbit edilemediği bildirilmektedir.) Tilmsân'da Hafîd İbni Merzûk'dan ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Zamanında bulunan Ehl-i sünnet âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden oldu.

Hâfız Tenesî, İmâm-ı Senûsî, Ali Tâlûtî ve tasavvuf büyüklerinden Ahmed-i Zerrûk hazretleri, Tâzî hazretlerinin yetiştirdiği âlimlerdendir.

Hadîs, fıkıh, kırâat gibi ilimler ile birlikte, Arab dili ve edebiyatına vâkıf olmakta da çok yüksek olan Ebû Sâlim Tâzî hazretleri, âlimlerin İmâmı, söz ve şiir söyleyenlerin en beliğ olanı, zühd ve vera' sahiplerinin önde geleni olup veli, sâlih, ârif ve âbid bir zât idi. Şâirliği de çok kuvvetli idi. Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) medheden çok güzel kasideler yazmıştır. Allahü teâlânın sâlih kullarından idi. Kur'ânı kerîm ilimlerinde İmâm derecesinde yüksek idi. Lisan (dil) ilminde öncü, hadîs ilminde hafız, fıkıh ilminin usûl ve fürû'unda söz sahibi idi. Akâid ilminde derin âlim idi. Müslümanların imâmı idi. Âlimlerin yüksek ilimlerini, evliyânın üstün hâllerini kendisinde toplamış idi.

Aklının kemâlinde, hilminin (yumuşaklığının) yüksekliğinde, ilminin çokluğunda, güzel ahlâkı ile ulaştığı derecelerin üstünlüğünde, herkesle iyi geçinmekte, akran ve emsalinin hepsinden üstün idi. Allahü teâlânın izni ile kerâmet olarak, insanların hâllerine vâkıf olurdu, insanların haklarına çok riâyet ederdi. Sâdece akıl ve ilimdeki üstünlüğünün darb-ı mesel hâline gelmiş olması, onun büyüklüğünü, üstünlüğünü göstermesi bakımından kâfidir.

Her tarafta meşhûr olan Tâzî hazretlerinin ilmi ve faziletleri günümüze kadar anlatılmaktadır. O zamanda ve daha sonra, büyüklüğü öyle tanındı ki, bir kimse başka bir kimsenin iyiliği hakkında fevkalâde mübalağa yapmak istese; "O, sanki İbrâhim Tâzî hazretlerine benziyor" derdi. Yine bir kimse bir mes'eleden dolayı sabredemeyip kızgınlıkla dolarsa, başkaları ona; "Keşke bu duruma sabretmek husûsunda, büyüğümüz İbrâhim Tâzî gibi olsaydın. Eğer onun gibi olsaydın, hiç kızmaz, bu hâle sabrederdin" derlerdi.

İbrâhim Tâzî hazretleri, insanlara hiç sıkıntı vermediği gibi, onlardan gelen sıkıntı ve eziyetlere de çok sabreder, hiç karşılık vermezdi. Başkaları onun bu hâllerini gördükçe; "Biz olsak bu hâle kat'iyyen sabredemeyiz" diyerek, onun hâline gıbta ederlerdi.

Tâzî (radıyallahü anh), Allahü teâlânın rızâsı için insanlara iyilik eder, Onlara da, iyilik etmelerini, başkalarına faydalı olmalarını tavsiye ederdi.

İnsanları idâre etmekte, yüzlerine gülmekte, onlara iyi muâmelede bulunmakta çok yüksek idi. Herkese açılmış, yayılmış olan iyilikleri ve güzel hâlleri ile insanların gönlünde taht kurmuş idi.

Basiret gözü ile insanların hâllerini anlar, herkese kabiliyet ve istida dına göre konuşurdu. Onları Allahü teâlânın yoluna da'vet eder, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri şekilde i'tikâdlarını düzeltmeleri, Allahü teâlâya çok ibâdet ve tâat etmeleri ve O'nu çok zikretmeleri için nasihat ederdi.

Ebû Abdullah bin Sa'd, "En-Necm-üs-Sâkıb" isimli eserinde diyor ki: "İbrâhim Tâzî'nin (radıyallahü anh) Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldığı günlerde, kendisinden hadîs okudum. Buhârî ve başka hadîs kitaplarındaki hadîs-i şerîfleri okumaya başladığı zaman, okuyuşundaki güzellik ve ifâdesinin pürüzsüz olmasındaki tatlılık sebebiyle, insanlar onu dinlemek üzere etrâfında toplanırlardı. Kur'ân-ı kerîmi tilâvetindeki (okumasındaki) güzellik ve ahlâkının çok iyi olmasındaki tatlılık ve şirinlik sebebiyle, herkesin ısrar etmesi üzerine, o sene Ramazân-ı şerîfde Mescid-i Haram'da teravih namazını o kıldırdı.

Kalsâdî, "Fihrist"inde diyor ki: "Vehân" beldesinde, Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer el-Hevârî'nin halîfesi mübârek

büyüğümüz İbrâhim Tâzî ile bir müddet beraber kaldım. Hep hocasının sözlerini söylemeğe, kendisinden birşey söylememeğe çok dikkat ve ihtimâm gösterirdi. Şu söz, onun hocasından naklettiği kıymetli sözlerindendir "Âlime düşmanlık etme! Câhil ile fazla samimî olma! Ahmak ile de arkadaşlık yapma!"

İbrâhim bin Muhammed Tâzî hazretleri, şu ma'nâlarda şiirler söylemiştir: "Dünyâ ve onun süsleri hiçbir şey değildir. Dünyânın günleri sâdece emânettir. Dünyâyı tercih eden, emânet olan günleri gafletle geçiren kimseye akıllı denmez. Sermâyesini helak olacak olan şeye yatıran kimseye yazıklar olsun. Allahü teâlânın muhabbeti ve bütün işlerini Allahü teâlânın rızâsına uygun yapmak gayreti, şereflerin en büyüğüdür.

Vekar ile ahlâklanmayı unutma. Kötü işlere bulaşmayı bırakıp, her ân Allahü teâlâyı an ve O'nu hatırından çıkarma ki, bu hâl her yaranın ilâcıdır. Susuzluk için saf sudan daha fâidelidir.

Ey kardeşim! Kimin takvâdan nasîbi varsa ve dünyâya düşkün değil ise; kerâmete, çok iyiliklere saadet ve hakîkî zenginliğe kavuşur. Öyle ise, dünyâ sevgisinden vazgeç. Dünyâya düşkün olmak, bütün günahların başıdır. Ona aldanma. Onun malı, mülkü, lezzetleri, görünüşleri hep aldatıcı, geçici ve yalancıdır. Sonunda yok olmak üzere hazırlanmıştır. Dünyâ hayâtı; oyun, eğlence ve süsten ibârettir. Dünyâ seni aldatmasın. Dünyâ, zâlim ve hîlekârdır. Bu gün senin olduğunu sandığın malların, yarın başkasının olduğunu görürsün.

İhlâslı birisi nasihat verirse kulak ver. Onu dinle ve onunla amel et. Böyle kimsenin nasihati, seni Rabbin rızâsına yaklaştırır. Allahü teâlâ bir kulundan râzı olursa, onu fadl ve lütfu ile, ebedî olarak kalmak üzere, sevinç ve saadet yeri olan Cennete koyar.

İnsan için, zamanın şartlarını ve hâlini çok iyi bilen, yüksek ilim ve yüksek hâl sahibi bir büyüğe uyması büyük bir ganîmettir. Böyle bir zâtı tanıyıp ona tâbi olmak, hizmetinde bulunmak, maksûduna ermek istiyen kimse için, te'sîri fevkalâde olan, kıymetli ve kuvvetli bir ilâç, bir kimyadır.

Dünyâ ve âhırette kurtuluş, âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâyı sevmek ve O'nu hatırdan çıkarmamakla mümkündür. Allahü teâlâyı anmak, kalbe, rûha ve dile hayat verir. Kişinin amellerinin en üstünü, Allahü teâlâyı anmaktır. O'nu anmak, en sağlam iptir. Buna sarılanlar, sıkıntılardan kurtulup rahata kavuşmuşlardır.

Emelim, gayem, muradım odur ki,
Herşeyi yaratan yüce Rabbimden;
Bütün günahlarımı affeylesin
Ve dâima, hep râzı olsun benden.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ta'rîf-ül-hâlef cild-2, sh. 11

2) El-Bustân sh. 58

3) Zeyl-ül-ibtihâc sh. 54

TİLMSÂNÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Abbâs bin Muhammed bin Îsâ el-Abbâdî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Doğum târihi bilinmemektedir. 871 (m. 1467) senesi Zilhicce ayının onsekizinde, Beyrut'un yakınlarında bulunan Abbâd köyünde, tâ'ûndan vefât etti ve oraya defnedildi.

Tilmsânî; İmâm İbn-i Merzûk el-Hafûd, Kâsım el-Ukbânî ve birçok âlimden ilim tahsil etti. Kendisinden ise; el-Mâgûnî et-Tenisî. El-Kefif İbni Merzûk, es-Sünûsî, el-Venşerîsî, İbn-i Sa'd ve birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Birçok âlim Tilmsânî'yi medhetmiştir. Kalsâdî, şöyle demiştir: "Tilmsânî; İmâm, fakîh ve muhtelif ilimlerde mütehassıs bir zât idi." Talebesi Mazuru de, hocası hakkında şöyle demektedir: "Bizim hocamız, İmâm, hafız, muhtelif ilimlerde mütehassıs olan Ebû Abdullah İbni Abbâs'tır."

El-Hatîb İbn-i Merzûk, onun hakkında; "Tilmsânî, bize faydası çok dokunan bir zât idi. O, mutlak âlim, meşhûr büyük İmâm Ebû Abdullah İbni Abbâs'tır" demektedir.

İbn-i Gâzî, Fihrist'inde, hocası el-Veryâclî'nin hayatını anlatırken şöyle demektedir: "Hocalarımdan birisi de, muhakkik âlim Ebû Abdullah İbni Abbâs'tır. Onun yanında

“Şerh-it-teshîl” ve diğer ba’zı şeyleri okudum. Ba’zı fıkhî mes’eleleri öğrendim. Onun, ilimlerle dolu olduğunu gördüm.”

Şeyh Zerrûk da onun hakkında; “O, Tilmsân’da zamanındaki hocalarının hocasıdır” demektedir.

Tilmsânî, çeşitli konulara dâir birçok eser yazmıştır. Bu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Şerhu Lâmiyyet-il-ef âl fit-Tasrîf, 2- El-Urvet-ül-Vüskâ fî Tenzîh-il-enbiyâ an firyet-il-ilka, 3-Şerhu Cümel-il-Hûncî, 4- Tahkîk-ül-makâl ve Teshîl-ül-menâl fî şerhi Lâmiyyet il-ef’âl.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 121

2) El-Bustân sh. 223

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 318

4) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-7, sh. 278

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 205

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 1536

TÎMÛR HÂN

Âlim ve evliyâ dostu, cihangir, dünyânın en büyük hükümdârlarından, aklî ve naklî ilimlerde âlim. Aslen Moğol ırkındandır. Dedelerinden biri, meşhûr Moğol hükümdârı Cengiz’in dedelerinden biri ile kardeştir. Babası, Taşkend ve çevresinde hükümrân olan Moğol Barlas aşireti reîslerinden Emîr Turagay, annesi Tekine Hâtun’dur. 736 (m. 1336) yılında Türkistan’da Şehr-i Sebz (Keş) yakınlarında Hoca Ilgar köyünde doğdu. Gürgân, Bahâdır, Emîr, Emîr-ül-Kebîr, Kutbüddîn ve Sahib Kıran lakabları verildi. Cengiz soyundan bir prensesle evlenip, Küreken (Dâmâd) ünvanını aldı. Bir savaşta, bir ayağı topal ve bir eli çolak kaldı. 770 (m. 1368) senesinde Belh Emîri oldu. Otuzbeş sene hükümdârlıktan sonra, 807 (m. 1405) senesinde Otrar şehrinde vefât etti. Semerkand’da defnedildi.

Tîmûr Hân’ın babası Emîr Turugay, zamanı evliyâsının en büyüğü olan Seyyîd Emîr Külâl hazretlerinin talebesi, temiz, afif, sâlih bir müslüman idi. Cengiz Hân’ın kumandanlarından olan Tîmûr Hân’ın dedelerinden Karaçay Noyan, Cengiz Hân’ın oğlu Çağatay’ın yanında Türkistan’a gelmişti. Çocukları da Çağatay’ın devletine hizmet etmişler, hattâ emirlerine başkanlık etmişler, müslümanlıkla da şereflenmişlerdi. Emîr Turagay da, Çağatay Hânlığı’na hükmeden, hânı tahttan indirip tahta çıkaran emirler arasındaydı. Emîr Turagay, âlimleri ve Allah dostlarını çok sever, onların hizmetinde ve sohbetinde bulunmayı çok isterdi. Fırsat buldukça, Seyyîd Emîr Külâl hazretlerini ziyâret edip, ilim ve feyzinden istifâde ederdi. Oğlu Timur’a da, âlim ve sâlihlerle beraber olmasını, Allah dostlarını üzmemesini nasihat ederdi. Tîmûr Hân’a aklî ve naklî ilimleri ve kumandanlık bilgilerini, ehil hocaların elinden öğretti. Şeyh Şemseddîn Gülâl’i, Tîmûr Hân’a hoca ta’yin etti. Tîmûr Hân, babasının vefât etmesi ve emirler arasında geçimsizlikler ve memlekette anarşinin hâkim olması üzerine siyâsete karıştı. Dost ve düşmanını çok iyi seçen ve kuvvetli bir siyâset ta’kib eden Tîmûr Hân, birkaç kişilik bir aile çevresinden meydana gelen kuvvetlerini kısa zamanda çoğaltıp, birçok sıkıntılar çektikten sonra Belh emîri oldu.

Tîmûr Hân, Belh emîri olduktan sonra, hocası Şeyh Şemseddîn Gülâl’le beraber, Seyyîd Emîr Külâl hazretlerini ziyârete gittiler. Giderken, yolda yanında bir koyun götürmekte olan bir adama rastladılar. O da Emîr Külâl’i ziyârete gidiyordu. Beraberce, ikâmet ettiği köye vardılar. Fakat Emîr Külâl’in evini soracak hiçbir kimse bulamadılar. Onlar araştırırken, birden karşılarına biri çıkıverdi. Onları eve götürdü. Emîr Külâl hazretlerinin evine varınca, kendilerine yol göstermek için karşılarına çıkan ve eve götüren kimsenin Emîr Külâl olduğunu öğrendiler. Onun ellerine sarılıp; “Efendim affediniz, dışarıda karşılaştığımızda sizin Emîr Külâl hazretleri olduğunuzu anlıyamamıştık” dediler.

Emîr Külâl (radıyallahü anh); “Garîb ve kimsesiz bir Allah dostunu ziyâret için yola çıkan kimse, yolunu şaşırmaz, hatâ etmez” dedi. Yanlarında gelen kimse, koyunu bırakınca, hayvan birdenbire kaçmaya başladı. Adam da peşinden koşarken, Emîr Külâl hazretleri; “Kendini yorma, otur, O, şimdi kendisi geri gelir” dedi. Sonra gelen misâfirlerle cemâat olup namaz kıldılar. Namazdan sonra oturmuşlardı ki, kaçan koyun gelip, yanlarında bir yerde durdu. Bundan sonra Emîr Külâl;

“Ey Şeyh Şemseddîn! Bir kimse Allahü teâlâya yönelir, onun rızâsını ararsa, Allahü teâlâ, onun her işini böyle rast getirir. O, rızâsını anyan kuluna kâfidir” buyurdu. Bu hâdiseyi görüp hayran olan Şeyh Şemseddîn ve Emîr Tîmûr, Emîr Külâl hazretlerine tam bir bağlılık ile bağlanıp, kendilerine himmet etmesini istediler. Emîr Külâl de, onları ma’nevî evlâtlığa kabûl ettiğini söyleyip, teveccüh etti. Emîr Timur’un yetiştirilmesini Şeyh Şemseddîn’e havale etti. O da Emîr Timur’un yetişmesinde titizlik gösterip, ona daha çok ihtimâm gösterdi.

Çok mütevâzî ve dervişane bir yaşayışı olan Tîmûr Hân, birgün, adamları ile birlikte yeşillik biryerde oturmuş, âlimlerin üstünlüklerinden ve velîlerin kerâmetlerinden konuşuyorlardı. O sırada biraz ötelerinden bir topluluğun geçtiğini gördüler. Tîmûr Hân soruşturup, o geçenlerin, Emîr Külâl hazretleri ve talebeleri olduğunu öğrendi. Hemen kalkıp, bizzat kendisi koştu. Edeble, o büyük velinin huzûruna vardı: “Efendim, himmet edip, meclisimizi şereflendirseniz, biz de sohbet ve nasihatlerinizden istifâde etsek” diye yalvardı. Bunun üzerine Emîr Külâl buyurdu ki: “Dervişlerin sözleri gizli olur. Bu bizim vazîfemiz değildir. Büyüklerin rûhâniyetinden bir işâret olmadıkça, birşey söylemeyiz. Hiçbir zaman kendinden bir söz söyleme ve gâfil olma. Görüyorum ki, senin başına mühim bir iş çıkacak ve bunda muvaffak olacaksın” buyurdu Sonra yola devam ettiler. Evine varınca, zaviyesinde bir müddet durup, yatsı namazı vaktinde dışarı çıktı. Cemâatle birlikte yatsı namazı kıldı. Namazdan sonra bir müddet oturup, büyüklerin rûhâniyetine teveccüh etti. Sonra hemen, talebelerinden Şeyh Mensûr’u yanına çağırdı. Talebe, huzûruna gelince, ona dedi ki: “Hiç durma, sür’atle Emîr Timur’a git söyle, derhâl Harezm tarafına harakete geçsin. Eğer oturuyorsa hemen kalksın, ayakta ise harekete geçsin, hiç durmasın. Çünkü velîlerin “rûhâniyetleri, onun ve oğlunun bütün memlekete baştan başa hâkim olacağını bildirdi. Harezm’i alınca, Semerkand’a hareket etsin.” Haberi götüren Şeyh Mensûr, sür’atle Tîmûr Hân’ın bulunduğu yere gitti. Tîmûr Hân’ı ayakta bekler hâlde buldu. Haberi aynen iletti. Tîmûr Hân, bu haberi alır almaz hiç durmadı, hemen ordusunu harekete geçirdi. O harekete geçip, gideceği yolun yarısına vardığı sırada, düşmanları Tîmûr Hân’ın çadırına hücum ettiler. Fakat o, çoktan yola çıkmış bulunuyordu. Tîmûr Hân, Harezm’e yürüyüp, orayı aldı. Sonra Semerkand’a yürüdü. Orayı da fethetti. Böylece her gün yeni bir zafere ulaşıp, hep muzaffer oldu ve işleri dâima iyi gitti.

Tîmûr Hân Semerkand’a yerleşince, Buhârâ’ya gitmeyi arzu etti. Bu sebeple Emîr Külâl hazretlerine haber gönderip; “Bizim Buhârâ’ya gelmemize müsâade ederler mi? Şayet izin verilmezse, kendilerinin Semerkand’a teşrîf etmelerini arzu ediyoruz, nasıl buyururlarsa öyle yapalım” dedi. Tîmûr Hân’ın bu arzusu üzerine, Emîr Külâl hazretleri; ne gelmesini, ne gitmeyi kabûl edemeyeceğini ve kendilerine duâ etmekte olduğunu söyledi. Bunları bildirmek ve Tîmûr Hân’la görüşmek üzere, oğlu Emîr Ömer’i vazîfelendirdi. Oğlunu gönderirken şöyle dedi: “Ey oğlum! Emîr Timur’a söyle! Eğer Allahü teâlânın râzı olduğu yolda yürümek istiyorsa, takvâdan ve adâletten asla ayrılmasın. Bunları kendisine şiar edinsin ki, kıyâmet günü kurtulabilsin! Yine şöyle ki, biz ve talebelerimiz, her zaman ona duâ etmekteyiz. Eğer dünyâya meyl ederse, bu duâların fâidesine kavuşamaz.” Emîr Külâl hazretlerinin oğlu Emîr Ömer, Semerkand’a gidip, Tîmûr Hân ile görüştü. Babasının söylediği şeyleri aynen bildirdi. Birkaç gün sonra da, Buhârâ’ya dönmek üzere Tîmûr Hân’dan müsâade istedi. Ayrılırken, Tîmûr Hân ona; “Buhârâ ve çevresini sizin emrinize bırakayım, ne olur kabûl edin” dedi: Emîr Ömer; “Buna izin yok” dedi. Bunun üzerine Tîmûr Hân; “Öyleyse Buhârâ şehrini Emîr Külâl hazretlerine bağışlıyayım” deyince, Emîr Ömer yine; “Buna izin yok” dedi. Tîmûr Hân; “Hiç olmazsa Buhârâ yakınında ikâmet etmekte olduğunuz köyü size bağışlıyayım” diyerek, çok ısrarda bulundu. Emîr Ömer şöyle dedi: Babam, sizin için şöyle buyurdu: “Eğer, Allah adamı olan büyüklerin kalbinde bir yer kazanmak istiyorsa; takvâdan ve adâletten ayrılmasın. Kıyâmet günü Allahü teâlânın rahmetine kavuşmak bununla olur.”

Tîmûr Hân, Emîr Külâl hazretlerinin nasihatlerini can kulağı ile dinleyip, takvâ ve adâletten ayrılmayacağına, dâima her işinde Allahü teâlânın rızâsını gözeteceğine söz verdi.

Yedi senede Irak’ın kuzey ve güneyini zaptetti. Bağdad’a, müslümanların coşkun sevgi gösterileri ile girdi. Önceleri halk, Moğol korkusundan çok üzülüyordu. Tîmûr Hân’ı da, önceki Moğollar gibi çapulcu ve zâlim zannediyorlardı. Tîmûr Hân’ın sâlih bir müslüman, âlim ve evliyâ dostu olduğunu görünce, kısa zamanda herkes onu sevdi. Âlimler çevresinde toplandı.

Devrin büyükleri onun sarayında bir araya geldi. Kâdı Adûdüddîn Îcî’nin talebesi Sa’deddîn Teftâzânî ve Seyyîd Şerîf Cürcânî gibi büyükler, ondan himâye gördüler. Zâlim

Moğol hükümdârı Hülâgu tarafından yakılarak ortadan kaldırılan İslâm kitapları ve öldürülen âlimler ile duraklama gösteren din bilgilerini yeniden canlandırıp yaydılar. Emîr Külâl hazretlerinin talebelerinden Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî (radıyallahü anh) yetişip, feyziyle âlemi aydınlattı.

Timur Hân, İslâm ülkeleri arasında birliği te'min edip, ehl-i küfrü yerle bir etmek, Allahü teâlânın dînini yaymak niyetiyle, müslüman memleketlerin hükümdârlarına mektûplar yazıp, kendisine itaat etmelerini istedi. Hattâ bir kısmına para ve hediyeler de gönderdi. Kendisini Moğol devletinin vârisi olarak görüyor ve Moğolların hâkim olduğu yerlerde hâkimiyet iddia ediyordu. 791 (m. 1389) senesine kadar, İran ve Gürcistan'a seferler yaptı. Moğol prensi Toktamış'ı destekleyip, Altınordu devletine hükümdâr yaptı. Toktamış, ihânet edip, Timur'un topraklarına saldırınca, 792 (m. 1390) ve 793 (m. 1391) yıllarında Altınordu üzerine iki sefer düzenleyen Tîmûr Hân, İtil ırmağının doğusuna kadar olan yerlere sahip oldu. 802 (m. 1399)'de Hindistan üzerine bir sefer yapıp, Kuzey Hindistan'ı aldı.

İlme, âlimlere ve Allah dostlarına çok kıymet veren, onların ölüsüne ve dirisine hürmet gösteren, o büyüklerin talebelerine hizmetle şereflenen Tîmûr Hân, İslâmiyeti yıkmak, müslümanları doğru yoldan saptırmak istiyenlere karşı şiddetle muâmele etti. Yahudi olduğunu gizleyip, kendi sapık fikirlerini İslâmiyet diye yaymağa kalkışan, haramlara helâl deyip, kendini tanrı ilân etme cür'etini gösteren Fadlullah-i Hurûfi adındaki sapığı öldürten Tîmûr Hân, oğlu Mirânşâh'a verdiği emir üzerine, bütün Hurûfi tekkelerini ortadan kaldırdı. Hurûfi sapıklarının merkezi hâline gelen Esterâbâd şehrini tamamen dağıttı. Tîmûr Hân'ın 796 (m. 1393) yılında gerçekleştirdiği bu hayırlı hareket, Ehl-i sünnet müslümanlar arasında memnuniyetle karşılandı. Din, ırz ve namus düşmanı olan hurûfileri ortadan kaldırdığı için, bütün müslümanlar Tîmûr Hân'a duâlar ettiler. Anadolu'dan ba'zı şikâyetler geldi. Sultan Yıldırım Bâyezid'in ortadan kaldırdığı beyliklerin beyleri, Osmanlı sultânını Timur Hân'a şikayet ettiler. Hakkında olmadık şeyler söylediler. Timur Hân'ın önünden kaçan ba'zı beyler de gelip, Yıldırım Bâyezîd'e Timur'u kötülediler. İki müslüman-Türk hükümdârının arasını açtılar. Bunun üzerine Timur Hân, Anadolu'ya geldi ve Ankara yakınlarında Çubuk ovasında yapılan savaşta Osmanlı ordusunu yendi 805 (m. 1402). Yıldırım Bâyezîd Hân'ı da esîr etti. Ona çok iyi muâmele etti. Ancak Osmanlı Sultânı Yıldırım Bâyezîd Hân, hastalanarak Akşehir'de vefât etti. Tîmûr Hân da, Anadolu' yu eski sahiplerine havale edip, mümtaz âlimleri yanına alarak ülkesine döndü. Anadolu'da kendisine mukavemet edenlerden aldığı esîrleri, Safiyyüddîn Erdebîlî hazretlerinin torunu ve halifesi Alâeddîn Ali'nin şefaatiyle serbest bıraktı. Otuzbeş senelik hükümdârlığı neticesinde Çin'e ve Dehlî'ye kadar bütün Asya'yı, Irak ve Suriye'yi, İzmir'e kadar Anadolu'yu, aldı. Bütün hazırlıklarını yapıp, ikiyüzbin kişilik bir ordu ile Çin seferine çıktı. Otrar'a vardığı sırada hastalanıp, onsekiz gün sonra vefât etti. Onun ölümünden haberdâr olan bir Allah dostu; "Tîmûr öldü. Îmânı da birlikte götürdü" buyurdu. Bütün müslümanların arzu ettiği "Îmânla göçmek" ni'metine Timur Hân kavuşmuştu.

İlim sahibi olan, ilim sahiplerini çok seven Tîmûr Hân, fethettiği ülkelerden getirdiği âlimlere memleketinde çeşitli imkânlar sağladı, birçok medreseler yaptırdı. Başşehri olan Semerkand'ı yeniden i'mâr etti. San'at eserleri ile süsledi. Kendi yazdığı kânunlar ve tüzüklerle devletinde düzeni sağladı. Kendi târihini kendi yazdı. Çağatay lehçesinde yazdığı bu eserler, daha sonraları Farsçaya ve Avrupa dillerine tercüme edildi. Tîmûr Hân'ın, âdil, dindar, temiz bir müslüman olduğu herkes tarafından anlaşılıp öğrenildi. Ancak Osmanlı tarihçileri, Yıldırım Bâyezîd Hân'la yaptığı savaştan dolayı Tîmûr Hân'ı haksız olarak kötülemektedirler.

Tîmûr Hân, âlimleri devamlı meclisinde bulundurur, onların sohbetlerinden uzak kalmazdı. Seyyîdlere çok hürmet eder, evliyânın türbelerini ziyâret ederdi. Türkistan'ın büyük evliyâsı Ahmed Yesevî hazretlerinin Yesi'deki kabri üzerine bir türbe yaptırdı. Behâeddîn Buhârî hazretlerinin dergâhına büyük hürmet gösterir, tozlarını yüzüne gözüne sürerdi. Bu husûsta, ikinci bin yılın yenileyicisi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Farûkî Serhendî hazretleri bir talebesine yazdığı mektûbunda (ikinci cild doksanikinci mektûb) şöyle buyurdu: "İdârecilerin kıymet verdikleri zamanlarda, İslâmiyet parlamış, âlimlerin yüksekleri, evliyânın büyükleri, herkesten sevgi ve saygı görmüştü. Devletten aldıkları kuvvetle, dînin yayılmasına çalışmışlardı, işittiğime göre, Sâhib Kıran Emîr Timur (aleyhirrahme), Buhârâ caddesinden geçerken, uzakta, birçok kimsenin halı silktiklerini görüp, merakla sormuş. Hâce Muhammed Behâeddîn-i Buhârî (kuddise sirruh) hânekâhı halıları olduğunu anlayınca, İslâmiyete olan sevgi ve saygısının

çokluğundan, oraya yaklaşıp, halıların tozları içinde durmuş, misk ve anber sürünür gibi hânekâhın tozlarını yüzüne gözüne sürerek, Allah yolunda olanların feyz ve bereketleri ile şereflenmek istemiştir. Allahü teâlâya yakın olanlara karşı gösterdiği sevgi ve saygı sayesinde, îmânla gittiği umulur. İşittiğimize göre, Timur'un ölüm haberi duyulunca, o zamanda bulunan evliyâdan birisi (kuddise sirruh); (Timur öldü, îmânı da birlikte götürdü) buyurmuştur."

Tîmûr Hân'ın vefâtından sonra, oğulları ve torunları, devlete hâkim oldular. Birlik te'min edemeyip, devleti parçaladılar. Tîmûr Hân'ın oğlu Şahrûh, birliği nisbeten te'min etti. Şahrûh'tan sonra yerine oğlu Uluğ Bey geçti. Devlet yüz sene ancak devam edebildi. Tîmûr Hân'ın diğer oğlu Mirânşâh'ın torunlarından Bâbür Şah, Hindistan'a hâkim olup, Gürgâniye Devleti'ni kurdu. Dedesinin başlattığı hizmeti devam ettirdi. Müslümanların hâmisi durumunda olan Osmanlı Devleti, M. Reşîd Paşa ve yandaşlarının vâsıtası ile 1270 (m. 1853) yılında Rusya ile harbe sokuldu. Bu harbi, Hindistan'da yapacağı mezâlimi kolaylaştırmak için İngilizler plânlamış ve uşakları M. Reşîd Paşa'yı bu işte maşa olarak kullanmışlardı. Osmanlı askeri, Rusya karşısında ölüm-kalım mücâdelesi veriyordu. Bu sırada Bâbür'ün torunlarından Bahâdır Şah, Gürgâniye Devletinin hûkümdârı idi. 1274 (m. 1857) yılında, İslâmiyetin ve müslümanların en büyük düşmanı olan İngilizler, Osmanlı Devleti'nin Rus savaşında yıpranmasından istifâde ederek, Hindistan'ı işgal ettiler. Bahâdır Şah ve çocuklarını, dedelerinden birinin türbesine götürdüler. Üç oğlu, bir İngiliz papazı tarafından baba ve annesinin ve ailenin diğer fertlerinin gözü önünde soyulup, tabanca ile öldürüldü. Çıplak hâlde cesetleri meydanlara asılıp, teşhir edildi. Hindistan'da Hıristiyanlığı yayamadıklarının acısını, o ma'sûmlardan çıkarmak isteyen papaz, Bahâdır Şah'ın önünde çocukların kanını içti. Bununla da kalmayıp, günlerce aç bıraktığı Bahadır Şah ve hanımına, kendi çocuklarının başlarından yapılan çorbayı içirtmeye kalkıştı. İngilizler, halka da çok zulüm edip, kendi sapık kültürlerini yaymak için çok gayret gösterdiler. Hindularla müslümanları birbirlerine kırdırdılar. Müslümanların arasına fitne sokmak için de, Vehhâbiler ve İsmâililer gibi Eshâb-ı Kirâm düşmanlığı yapan sapıkları, Kâdiyanîlik (Ahmedîlik) gibi dinsizlik fırkalarını ve mezhebsiz kimseleri desteklediler. Daha sonra da idâreyi, İngiliz emellerine hizmet edebilecek Ehl-i sünnet düşmanı kimselere teslim ederek Hindistan'dan ayrıldılar. Emîr Timûr-i Gürgân'ın, Sultan Yıldırım Bâyezîd'e göndermiş olduğu mektûplardan birincisi:

"Azamet ve saltanatının nûrları her şeyin üzerine ışıldayan, ihata ve ihsânının eserleri kâinatın her tabakasını aydınlatan Allahü teâlâya hamd olsun! Mutlak olarak en şerefli din ile gönderilen, en yüksek faziletler ve en iyi ahlâk ile övülen Peygamberine salât ve selâm olsun! Yüksek Âline, kerîm Eshâbına ve kıyâmete kadar iyilikle olanlara tâbi olanlara en iyi duâlar olsun.

Gerçi şimdiye kadar emîr-i a'zam Timûr-i Gürgân'dan Arab olmayan emirlerin en âdili, düşmanlarına çekilmiş Allahın kılıcı ve rahmeti, kullarından sevdiklerinin işlerini görmek için gönderilmiş, Allahın beldelerinin koruyucusu, Allahın kullarının yardımcısı, düşman ve münkirleri öldüren, gâzî ve mücâhidlerin sığınağı, müslümanların hududlarını kollayan, hakkın, dünyânın ve dînin celâli, Gâzî Bâyezîd Bahâdır Hân (Allahü teâlâ mülkünü dâim eylesin) ile zâhiren bir dostluk ve ahbablığımız, görüşmemiz hiçbir yolla müyesser olmadı. Haberciler ile mektûplar göndermek, ülfet kaideleri, dostluk akidlerini te'kîd eden hareketler olmadı. "Bize itaat uğrunda mücâhede edenlere, biz elbette bize ulaşan yollarımızı gösteririz." meâlindeki Ankebût sûresi 69. âyet-i kerîmesinin îcâbı olarak, biz de doğuda kâfirlerle gazâ, bagî ve şer taifeleri ile cihâdla meşgûlüz. Dînin alâmetlerini yüceltmek. Peygamberlerin efendisinin dînini en uzak yerlere, en ücra köşelere kadar yaymağa gayret ve cehd ediyoruz. Siz de batıda; sapık fırkalarla, dîne muhalif olanlarla ve hak dîni inkâr edenlerle, "Allah kendi yolunda (kısımları) birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever" meâlindeki Saf sûresi dördüncü âyet-i kerîmesi hükmünce, güzel çalışmalar, büyük gayretler gösteriyorsunuz. Bütün gayretinizi dîne yardım etmek, İslâmı kuvvetlendirmek, Allahın dîninin kaide ve esaslarını yaymaya harcamışsınız ve bu sebeple bütün mü'minler emniyet ve huzûr içinde, rahat ve isteklerine kavuşmuş hâlde yaşamaktadırlar.

Bu güzel haberleri duymakla, günbegün isteklerihize yardım edenler artmakta, maksud ve matlub sebepleri çoğalmakta, rahatlık ve emellere kavuşma ve emniyet içerisinde yaşama imkânları artmaktadır. Muhakkak ki, "Allahın İslâm nûru ile kalbine genişlik verdiği kimse, Rabbinden bir nûr, hidâyet üzeredir." meâlindeki Zümer sûresi 22. âyet-i kerîmesinde

bildirilen zînetle süslenen Muhammed aleyhisselâmın dîninin mertebelerini ve İslâm dîninin esaslarını batıda; cihâd, gazâ ve harb ile yücelten ve “Mü’minleri savaşa teşvik et” meâlindeki Enfâl sûresi 8. âyet-i kerîmesine uymaya çalışan ve “İslâmdan başka din arayanın dîni kabûl olunmaz” meâlindeki Âl-i İmrân sûresi 85. âyet-i kerîmesinin ma’nâsını kalbinde tutan her devlet sahibi, Hak teâlâdan te’yid, tevfîk ve çeşit çeşit saadet, yardım ve kerâmetler, iyilikler görsün, hergün o hânedanın cemiyeti daha parlak ve o ocağın ikbâl yıldızı daha yüksek olsun. Nitekim cenâb-ı Hak, Hadîd sûresinin 29. âyet-i kerimesinde meâlen; "Muhakkak ki, iyilik ve üstünlük Allahın yed-i kudretindedir. Onu dilediğine verir" buyurmuştur.

O memleketleri elinde tutana, en güzel duâlar, misk kokuları, güzel medihler ve temiz râyihaları bildiren bu mukaddimeler, muhabbet ve şefkatin çokluğunu bildiren birer hediye ve ithâftır. Dâima nusret bahçesinin parlaklığı sebebiyle ve; "Sâlihlerin duâsı kabul olunur" haberiyle, sâlih duâlar dilimizdedir. Kabûl, tevfîk ve inayet Allahü teâlâdandır.

Mükemmel bir müslümanlığın sıdk ve sadâkatinin icâbı olarak ve bildirilen muvafık ifâde ve uygun şartlara riâyetle, "Sâdıklarla olun" emrine uyarak, dostluk yollarında yürümek ve muhabbet zincirini harekete getirmek, muhakkak ki, iki tarafın da iyilik ve salâhını hâvidir. "Doğru söz söyleyin ki, Allah size işlerinizi düzeltip muvaffakiyet versin" mealindeki Ahzâb sûresi 70 ve 71. âyet-i kerimelerine ve "Teşebbüs et, hür olmak için" mısraına uyarak, aramızın iyi olması gerekir.

O azîzin nurlu kalbi bilir ki, cihan pâdişâhı Cengiz Hân, ezelî kaza gereğince, İran ve Turan memleketlerine müstevli olup, devlet güneşi saltanatın zirvesine ulaşınca, memleketlerini oğullarına taksim etti. İran memleketlerinden olan yerleri, kendi oğlu şehzâde Çağatay'a bıraktı. Bir müddet onun tarafından olan Ümerâ ve idareciler bu ülkeleri dirayetle ellerinde tuttular. Nihayet saltanata geçme sırası Mengü Hân'a gelip tahta oturunca memleketi idare işlerinde müstakil olunca, kardeşi genç Hülâgu'yu, memleketin sınır boylarında bulunan askerlerle İran vilâyetlerine gönderdi ve o da memleketi ona teslim eyledi. O ve oğulları uzun zaman bu memleketlerde saltanat sürdüler ve o memleket sebebiyle biz dâima onlarla kavga ve çatışma hâlinde bulunduk ve defalarca muharebe ve cenk ettik. Nihayet bu memleket Cengiz Hân'ın hanedanından kurtuldu ve nesilleri bu diyardan kesildi. Gerçekten de onların memlekete ve insanlara çok zararları dokunmuştu. Yollar korkulu ve kapalı idi. Hac kafileleri ve tavaf taifeleri; "Uzak yoldan gelsinler" mealindeki Hac sûresi 27. âyet-i kerîmesi gereğince gitmek istediklerinde, o mübârek makâma varmaktan mahrum kalmışlardı. Yol kesiciler, yağmacılık ve çapulculuk yapmışlar, ayaklarını fesâd dâiresinin dışına uzatmışlardı. Tüccar ve iş erbâbı maişet te'mininden âciz kalmış, beldelerin ve insanların hâl ve yaşayış zinciri birbirine karışmış ve; "Yoksa sıkıntıya düşenin duâsını kabul eden mi ?" meâlindeki Neml Sûresi 62. âyeti kelimesindeki nidâ, memleketin her tarafında yayılmıştı. Hasen Tekritî adındaki bir Tekritli, insanların mallarını çaldı. Her taraftan müfsidler bir yerde toplandılar. Ahmed Celâyiri ona karşı koyamadı ve onu def edemedi. Hattâ o da eğlence, menhiyât ve gayr-i meşru işlerle meşgul olup, ayağını İslâm caddesinden dışarı çıkararak, şarkıcılar, oyuncular yetiştirdi. Fesâd ehlini kuvvetlendirmeyi lâzım bildi ve şu Arabca işaretten hiç ibret almadı:

Yırtıcı köpeği kapısında bağlayan,
Gören insanlar titrer bağın sallanmasından."
Bu mukaddimelere göre, İslâm pâdişâhı o büyük kahraman, geçmiş sultanların halefi, padişahlık burcunun yıldızı, ilâhi rahmet gölgesi, İlhanlı bahçesinin nûru, Cengiz Hân oğullarının gözlerinin ışığı Gıyâseddîn Sultan Muhammed Hân’ın (Allahü teâlâ mülkünü dâimi eylesin ve herkese ihsânını yağdırsın) huzûrunda bulunan şehzâdeler ve milletin emirleri geç kaldılar. Şunun için diyorum ki, İran ülkeleri Cengizoğullarından kurtulunca, memleketin her tarafına sahip çıkmak, ayağa kalkıp harekete geçmek ve o ülkeleri eşkiya elinden çekip alması lâzımdı.

Bunun üzerine ilk elde kalktım ve muzaffer askerîmle orayı alıp, saltanat çadırımın altına koydum. O memleketi zabtımın ve padişahlığımın daha ilk günlerinde, Dâr-ül-mülk olan Semerkand tarafından haber geldi ki, Toktamış şakisi memleketin sınır boyunda tahriblerde bulunmuş. Bu sebeble onu te’dîb edip, biraz okşamak için, dizginleri Dâr-ül-mülk tarafına döndürdüm. Oradan büyük orduyla Deşt-i Kıpçak’a ve Özbekistan’a hareket ettim. Duyduğunuz gibi üzerine yürüdüm. İlâhî yardımın bereketiyle onu te’dîb edip, iyi bir ders verdim. Kabilesi, yardımcıları, askeri, hizmet edicileri, ölüm toprağı ve kılıçların yemi oldu. Nitekim Kur’ân-ı kerîmde

meâlen; “Bu, Rabbimin bir ihsânıdır” (Neml-40), “Zafer, ancak, Azîz ve Hakim olan Allahdandır” (Âl-i İmrân-126) buyuruldu. Allahü teâlânın yardımıyla o hayırlı iş bitip, arzumuza kavuşunca, Toktamış’ın amcası oğlunu uzun zaman hizmetimizde bulundurduk. Mahremlerimiz ve güvenilir adamlarımızdan ve onun en büyük düşmanlarından olan Tîmûr Kutluğ adındaki bu şahsı yetiştirdim ve asker verip, Toktamış’ın üzerine gönderdim. Çağand vilâyetindeki İtil suyundan, Sağanak’tan, Nergis’ten ve Puvar’dan geçip, onların köklerini kazımalarını söyledim. Turan ülkeleri tarafından itil suyuna bakan kimse kalmadı.

Bir başka zaman, İran tarafına gitmeyi tasarladım ve gittim. Allahü teâlânın ihsanıyla, bir gidişte; Mazenderân, Geylân, Şirvan, Kürdistan, Lûristân, Şulistan, Huzistan, Fâris, Irakeyn, Hürmüz, Kirman, Gence, Mekrân, Diyarbekr ve Azerbaycan memleketleri elde edilerek kurtarıldı. Bekâra sûresi 247. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Allah, mülkünü dilediğine verir. O’nun rahmeti ve ihsânı geniştir ve her şeyi hakkıyle bilicidir” buyurulmuştur. Gürcistan ve Elburz dağının etrâfına, saadet ve mutlulukla geldim ve o diyar da topraklarımıza ilhak olundu. Asker toplama ilânı ve askerin ihtiyâçlarının hazırlığı, tertîbi, gerekli harb âletlerinin tanzimi yapıldı ve bu haber Toktamış’ın memleketlerinin hâkimleri, vâlileri ve vilâyetleri, halkının kulağına gelince dağıldılar ve perişan oldular. Askerleri, o tarafta bizim tarafımızdan gönderilen Timur Kutluoğlana ilhak oldular. Ba’zıları kaçıp Kırım yakınındaki Kefe ve Acem sahillerine sığındılar. Allahın yardımı ve kolaylığı ile, onların hâlleri zevale yüz tuttu. En’âm sûresi 45. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Böylece o zulm eden kavmin kökü kesilmişti. Âlemlerin Rabbi olan Allaha hamd olsun” buyurulmuştur.“

Ayrıca bundan azîz oğlum Mirânşâh Gürân Bahâdır Hân, mektûbunu taşıyan Hacı Muhammed Kıssahân’ı, dostluk ve sadâkat izhân için sizin huzûrunuza göndermiş idi. Yolda o taraftan küffâr üzerine asker çekip, batıya hareket buyurduğunuzu işitti. Bu haberi duyanca geri döndü. O esnada tarafınızdan huzûrumuza elçiler gelirse, ba’zı haberciler gönderip ve dostluk temellerini genişletmeyi düşündüm. Şunu da yazayım ki, bundan önce Gürcistan hududunda iken, tarafınıza bir mektûp gönderilmiş ve o mektûbta ba’zı durumlar bildirilmiş idi. Ondan sonra şimdi Şirvan memleketlerinde kışlamış bulunuyorum. Ereş’in yanındayım. Ereş, şimdi Derbend ve Bâb-ül-ebvâb kalesinin hâkimidir. Bize bağlıdır ve husûsî adamlarımızdandır. Onu vesile ve vâsıta yaptım. Uygundur, hâlistir. Kızını, bizim çok sevdiğimiz oğullarımızdan birine verdi. Oğlunu yanımıza asker verip, hizmetimize sundu. Biz bunları kabûl ettik. Bu yaz Aladağ yaylasında yazı geçirip, sonra Şam tarafına gitmek niyetindeyim. Sizi de durumdan haberdâr etmek istedim. O tarafa yaklaşınca, dunum ve ahvâli, muhabbet gereği olarak inşâallah bize bildirirsiniz.

Şimdi Samurân nahiyelerinde ve güneyden Derbend’e bitişik olan Samur Suyu tarafında bulunmaktayım. Sizin tarafınızdan araziyi bilen tüccâr ve seyyahlar gelirse, her çeşit rüsumdan muaf tutarak, sizin asâr-ı sıdkınızın tezahürlerini gözleyeceğiz. Bizim dostluğumuzu kabûl ettiğiniz takdîrde, bunu kuvveden fiile getiresiniz. Sizin sadâkatiniz gerçekleşmez ise, Allahın yardımı ile büyük askerle sizin üzerinize yürürüz. Mukadderat neyse o olur, yardım Allahdandır. O’ndan yardım isteriz.

Bununla beraber duydum ki, Toktamış bize yâr olmak ve itaat etmek istemiyor ki, kaçtı, özü suyunu geçti. Kefe sahilindeki kaleler tarafına gitti. Onun yakalanması için olan hazırlık çalışmaları mükemmeldir. İnşâallahü teâlâ, onu tutup habs edersek, Frenk kâfirleri ile gazâ ve cihâd el verebilir. Bu taraftan biz, o taraftan siz, küfür ve zulümde direnenlerin defi için gerekeni yaparız, “İşleri bitiren O’dur. Kulların işleri onun yed-i kudretindedir.”

Geçen sene Irak-i Arab taraflarına gittiğimizde, Şam vilâyeti büyükleri ve vâlileri ile birkaç temasımız oldu. Eski sultanlar usulünce ve geçmiş melikler âdetince, elciler ve güvenilir adamlar, çeşitli hediyeler ve tam bir ta’zimle Şam tarafına, asil melikleri yokluğunda zor ve hile ile Mısır vâlisi olan, asılsız Çerkez oğluna (Berkuk) gönderildi. O, hukuku tecâvüz ile saldırganlık edip, efendisinin oğlunu öldürerek yerine geçti. Arabca bir söz vardır “Ni” mete nankörlük edene Allahın la’neti olsun.” İslâmın yayılmasına, müslümanların işlerinin düzene sokulmasına vâsıta olan zamanın İmâmı ve halîfesinin çocuklarını tutup bağlamış, eski Mısır melikleri kânunları ile zorluk ve şiddet göstermiş, geçmiş sultanların yapmadığı çirkin bir iş yapmıştır. Nitekim, duymuşsunuzdur: Elçileri sebebsiz yere, hiçbir behâne ileri sürmeden öldürdü. Böyle çirkin bir hareketi ve yakışık almayan işi, pâdişâh ve büyük olan bir kimseden, hiç kimse görmüş ve işitmiş değildir. Onlar elçidir. Elçiye zeval olmaz. Nitekim En’âm sûresi 102. âyet-i

kerîmesinde meâlen; “Elçinin işi, kendisine söyleneni bildirmektir” buyurulmustur. Şevket sahibi kimseden bu şekilde hareket duyulmamıştır. Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 85. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Bu ahdi bozan kimsenin cezası, dünyâda rezîl olmaktır” buyurmuştur. Şimdi bu işin intikamı, Allahü teâlânın izniyle Deşt-i Kıpçak tarafını iyice hallettikten sonra, Şam tarafına gitmekle alınacaktır. Allahü teâlânın bereketli lütfu ile, o Çerkesoğullarını mükemmel bir terbiye edip, uygun olan şekilde kulaklarını çekeceğim ve; “Zulmedenin zulmü kendine döner” sözündeki incelik ortaya çıkacaktır. Sivas’ın kadıoğlusunun (Kâdı Burhâneddîn’in); “Pire nedir ki, kanı ne olsun; yarasa nedir ki, yağı ne olsun” sözünün ne demek olduğunu bildireceğim. O da aklını bozdu, bozuk, asılsız düşüncelere ihtimâl verdi. “Cinsi cinsine çeker” sözü gereğince, kıymetsiz Çerkesoğluyla dostluğa girmiş. Tuttuğu geçimsizlik yolu sebebiyle, “Kendi ölümünden bahsetmek” şerbetini tadacaktır.

Bu yazdıklarım, dostluk ve sevgimizin çokluğu sebebiyledir. Durumları siz de öğrenmiş oldunuz. İyi himmet ve gayretlerimize yardımcı olunuz. Zikr olunan, size karşı çeşitli münâsebet ve rızâmı gözetiniz. Unutmayınız. Dâima istiyorum; öyle sebebler ve istekler çıksın ki, tarafımıza elçiler ve mektûplar gönderesiniz. Hangi şekilde olursa olsun, elçi ve haberci gönderip, zât-ı şerîflerinin sıhhat haberlerini ve devlet işlerinin intizâmını bildirmekle bizleri sevindiriniz de, dostluğumuzu pekiştirsin. Daha yazmayayım. Vesselâm, aled-devâm, evvelen ve âhıran.”

1) Tüzükât-ı Timur (Mustafa Rahmi tercümesi), İstanbul 1339

2) Zafernâme (Şerâfeddîn Ali Yezdî). Tahran 1336

3) Acâib-ül-makdûr fî nevâib-i Timur “Târih-i Timûr-i Gürgân” (İbn-i Arabşah’dan Nazmizâde Hüseyn Murtezâ tercümesi) İstanbul 1277

4) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 677, 1076

5) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 277

6) Âgâhî Seyyîd Emîr Gilâl (Mevlânâ Şihâbüddîn), Gulam Mustafa Hân neşri. Karaçi.

7) Düstür-ul-inşâ (Sarı Abdullah Efendi). Süleymâniye Kütüphânesi Es’ad Efendi kısmı

UBEYDÜLLAH-I AHRÂR

Evliyânın büyüklerinden. İnsanların i’tikâd, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenip yapmalarını sağlayan ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşturmak için rehberlik eden ve kendilerine “Silsile-i âliyye” denilen İslâm âlimlerinin onsekizincisidir. İsmi, Ubeydullah bin Mahmûd bin Şihâbüddîn’dir. 806 (m. 1403)’da Taşkend’de doğdu. 895 (m. 1490) senesinde Semerkand’da vefât etti. Babası, o zamanın büyük âlimlerinden evliyâ bir zât idi. Annesi ise Hazreti Ömer’in soyundandır.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri doğduğunda, kırk gün annesini emmemiştir. Annesi nifasdan temizlendikten sonra emmeye başlamıştır. Daha çocuk iken yüzünde öyle bir nûr parlardı ki, görenler hayran kalıp, ona duâ ederlerdi. Dilinden Allahü teâlânın ismi hiç düşmez, devamlı zikir ile meşgûl olurdu. Dedesi Hâce Şihâbüddîn, âlim ve evliyâ bir zât idi. Vefât edeceği sırada, torunlarını son olarak görüp vedalaşmak istedi ve onlarla tek tek vedâlaştı. Torunu Ubeydüllah-i Ahrâr’ı da görmek isteyip, babasına onu getirmesini söyledi. Yanına getirdiklerinde o zaman çok küçüktü. O yanına getirilince, beni yatağımdan kaldırın deyip, yatağı üzerinde oturarak, Ubeydüllah-i Ahrâr’ı kucağına aldı. Sarılarak ağladı ve şöyle dedi: “Benim istediğim çocuk budur. Ben, bunun büyük bir zât olduğu zaman hayatta olmam. Bunun âlemdeki tasarrufunu ve yaptığı hizmetleri göremem. Bu çocuğun şânı âlemi tutacak, İslâmiyete hizmet edecektir. Cihan pâdişâhları bunun emrine itaat edecekler. Bundan zuhur edecek işler, önceki âlimlerden zuhur etmemiştir.” Daha birçok müjdeler verdikten sonra, tekrar bağrına basıp sarılarak, Ubeydüllah-i Ahrâr’ın babası Mahmûd Şâşî’ye; “Benim bu oğlumu iyi gözet, gerektiği gibi yetiştirip terbiye et” diyerek vasıyyet etti.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri daha çocuk iken, üstün hâllere kavuşmuş olup, kerâmetleri görülüyordu. Kendisi şöyle anlatmıştır:

“Mektebe gider, gelirdim. Gönlüm dâima Allahü teâlâ ile idi. Bir ân O’nu unutmaz, bir ân O’ndan gâfil olmazdım. Herkesi de kendim gibi sanırdım. Soğuk bir kış günü, kırlık bir yerden geçerken ayağım çamura battı. Kurtulmaya çalışırken ayakkabım düştü. O sırada bana bir gaflet arız oldu. Bu işle uğraşırken, Allahü teâlâyı anmaktan uzaklaştım hissine kapıldım. Karşıda köylü bir genç, çift sürüyordu; “Bak, şu genç bunca eziyyet içinde Allahı düşünüyor da, sen, ayağını çamurdan kurtarmak gibi küçük bir uğraşma yüzünden O’nu nasıl unutursun?” diyerek, hüngür hüngür ağlamaya başladım. Ben o zaman, herkesi kendim gibi her ân Allahü teâlâyı anmaktadır zannediyordum. Bülûğ yaşına erişinceye kadar, Allahü teâlâdan gâfil olanlar bulunduğunu anlayamamıştım. Zannediyordum ki, Allahü teâlâ, herkesi, kendisini düşünmek, hatırlamak, unutmamak için yaratmıştır. Sonradan anladım ki, Allahü teâlâdan gâfil olmamak, yalnız ba’zı kullara mahsûs ilâhi bir inâyet imiş. Ancak riyâzet ve nefs mücadelesiyle elde edilebilir, hattâ ba’zılarınca bununla bile elde edilemez bir keyfiyet imiş.”

Amcasının oğlu Hâce İshâk da şöyle anlatmıştır: “Ben ve öbür çocuklar oyun oynarken, aramıza katılması için ona ne kadar rica etsek, kabûl ettiremezdik. Oynar gibi görünüp, bir kenarda durur ve kendi hâllerinde olurdu.”

Yine kendisi şöyle anlatmıştır: “Çocukluğumda rü’yâda kendimi Şeyh Ebû Bekr-i Şâşî’nin mezarı yanında gördüm. Mezarın eşiğinde Îsâ aleyhisselâm vardı. Hemen ayaklarına kapandım. Elleri ile başımı kaldırıp; “Gam çekme! Seni ben terbiye edeceğim!” buyurdu. Rü’yâyı anlattığım zâtlar, tıb ilmi ile ta’bir ettiler. Ya’nî tıb ilminden nasîbim olacağını söylediler. Ben bu ta’bire râzı değildim. Tâ’birim şuydu: Îsâ aleyhisselâm, ölüleri dirilten bir Peygamberdir. Evliyâdan ihyâ sıfatına mazhar büyüklere de “İsevi meşreb” denirdi Madem ki, Îsâ aleyhisselâm bu fakirin terbiyesini üzerine aldılar, demek bana ölü kalbleri ihyâ sıfatı verilecek. Nitekim kısa bir zaman sonra, Allahü teâlâ bana öyle bir hâl ve kuvvet bahşetti ki, bende o ma’nâ, kemâliyle meydana geldi. Vâsıtamızla nice ölü kalbler, gafleti karanlığından şühûd ve huzûr ışığına çıktılar.

Hâlimin başlangıcında, rü’yâda Resûlullahı (aleyhisselâm) gördüm. Gayet yüksek bir dağın eteğinde, Eshâbı ile topluluk hâlinde idiler. Beni görünce, elleri ile benim yaklaşmamı işâret etti ve buyurdu ki: “Beni bu dağın başına çıkar!” Ben de kendilerini omuzlarıma alıp, dağın tepesine çıkardım. “Ben sende böyle bir kuvvet bulunduğunu biliyordum. Fakat, başkaları da görsün ve bilsin diye sana bu işi yaptırdım” buyurdu.

Yine ilk zamanlarda, rü’yâda Hâce Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî hazretlerini gördüm. Bâtınıma öyle tasarruf etti ki, ayaklarımda mecal kalmadı. Ondan sonra dönüp yürüyüverdiler. Ben de son gücümü sarf ederek, arkalarından koştum ve yetiştim. Geriye dönüp, “Mübârek olsun!” buyurdular.

Ubeydüllah-i Ahrar hazretleri yirmiiki yaşında iken dayısı Hâce İbrâhim, onu ilim tahsili için Taşkent’den Semerkand’a gönderdi, iki yıl müddetle Mâverâünnehr’deki büyük âlimlerin meclisinde bulunup ilim öğrendi. Yirmidört yaşında Hirat’a gitti. Beş yıl da oradaki büyük âlimlerden ilim öğrendi. Yirmidokuz yaşında iken memleketine döndü.

Tasavvuf ilminde hocası Ya’kûb-i Çerhî hazretleridir. Onun sohbetlerinde kemâle gelip, tasavvufda yükseldi. Vefâtından sonra da hocasının yerine geçti, insanlara rehberlik edip saadete kavuşturdu.

Yine şöyle anlatmıştır: “Bir ara bende öyle bir hâl oldu ki, büyük-küçük, hür-köle, her kiminle karşılaşsam, ayağına kapanır, tam bir kırıklık ve yalvarış ile ondan bana duâ etmesini isterdim.”

İlk zamanlarımda idi. Vâlidemin bir tarlası vardı. Tarladan kalkan bir miktar buğdayı, çölde yaşayan bir Türk ile bana gönderdi. Ben buğdayı anbara koymakla meşgûl iken, buğdayı getiren o Türk, çuvallarını alıp gitmiş. Nereye gittiği ve hangi yoldan gittiği belli değildi. O anda, neden bu garîb ve zavallı kimseden bir duâ almadım diye üzüldüm, içime garîb bir ızdırap çöktü. Buğdayı olduğu gibi bırakıp, koşarak peşine düştüm. Yolun yarısında ona yetiştim. Tevâzu ile yalvararak, bana duâ etmesini istedim; “Beni gönlünüze alın! Hâlime bir inâyet nazarı ile bakın. Belki duânız ve himmetiniz bereketiyle Allahü teâlâ beni bağışlar, merhamet eder de yolum açılır” dedim. O Türk, hayret ederek bana; “Zannediyorum ki, Türk şeyhlerinin söyledikleri;

“Her kimi görsen Hızır bil,
Her geceyi kadir bil.”

sözüne göre hareket ediyorsun, ama ben çölde yaşayan bir Türk'üm ki, elimi yüzümü yıkamayı bile lâyıkı ile bilmem. Senin istediğin şeyden ben haberdâr değilim. O bende yoktur." dedi. Sonra "Benim yalvarışıma bakıp, öyle bir teessüre kapıldı ve ellerini kaldırıp benim için öyle bir duâ etti ki, duâsının te'sîri ile o ânda bâtınımda, kalbimde fetihler, açılmalar hasıl olduğunu gördüm."

Yine şöyle anlatmıştır: "Küçüklüğümde, bende kuvvetli bir vahime, hayâlgücü vardı. Şöyle ki; yalnız başına evden dışarı çıkamazdım. Bir gece bana öyle bir hâl oldu ki, kalbim Ebû Bekr Şâşî'nin kabrini ziyâret etme şevki ile doldu. Hemen evden çıktım, kabri başına varıp, kabre karşı oturdum. Kalbime hiçbir korku gelmedi. Bir saat kadar böyle kaldım. Oradan Şeyh Hâvend Tâhûr'un kabrine gittim. Yine içimde bir vehm ve korku yoktu. Oradan Şeyh İbrâhim Kimyager'in kabrine, Şeyh Zeynüddîn Kûy-i Ârifan'ın kabrine gittim, içimde hiçbir korku yoktu. Bundan sonra artık bende, kabirlerde ve korkulu yerlerde, büyüklerin rûhâniyyetinin bereketiyle hiçbir korku hâli kalmadı. Bundan sonra artık hiç korkmadım. Taşkend'in bütün mezarlarını dolaşmayı âdet edindim. Mezarlar birbirinden uzak yerlerde idi. Bir gecede hepsini dolaştığım oluyordu. Bu sıralarda henüz baliğ olmuştum. Ev halkı benim geceleri böyle dolaşmamdan telâşa düşmüş olacaklar ki, peşimden süt kardeşimi göndermişler. Benim ne yaptığımı öğrenmek istemişler. Bir gece Şeyh Hâvend Tâhûr'un kabri şerîfinin yanında idim. Süt kardeşim çıkageldi. Yanıma gelir gelmez, elini üzerime koyup titremeye başladı. "Sana ne oldu?" dedim. "Gözüme garip şeyler görünüyor, az kaldı helak olacağım" dedi. Onu alıp, eve götürüp bıraktım. Ev halkına demiş ki "Artık ondan şüphelenmeyiniz. Ondan dolayı hoşnut olunuz. Biliniz ki o, bizden bambaşka bir hâle düşmüş. Karanlık gecede, on kişinin bir grup hâlinde sokulamayacağı mezarlar başında kimsesiz, sabaha kadar kalmaktadır." Ev halkı bunu öğrendikten sonra, benim bambaşka bir hâle tutulduğumu anlayıp, hakkımda başka ihtimâller düşünmediler.

Yine şöyle anlatmıştır: "İlk zamanlarımda, bir gece Şeyh Ebû Bekr Kaffâl'ın mezarının başına gidip, oturmuştum. Bu mezar o kadar heybetli ve korku verici idi ki, gündüzleri bile yanına yaklaşmaktan korkarlardı. Taşkend'de bir adam vardı. Bize karşı inâd ve muârız idi. Bize bir zarar yapmak için fırsat kollardı. Meğer o gece beni gözetleyip, ta'kib etmiş. Ben mezarın başına varıp oturdum. Başımı eğip murâkabeye dalınca, beni korkutup dehşete düşürmek için, birdenbire bir nâra atarak üzerime doğru gelmeye başladı. Hiç aldırmadım ve murâkabemi ve oturuşumu hiç bozmadım. O kişi, benim bu hâlimi görünce utandı. Ağlıyarak önüme gelip, yüzüstü düştü. Benden özür diledi. Bundan sonra bizim dostlarımızdan oldu."

"Yine bir gece, Şeyh Zeyneddîn hazretlerinin kabri başında oturuyordum. Mezar, şehir dışında tenhâ bir yerde idi. Taşkend'de bir deli vardı. İri yapılı, uzun boylu birisiydi. O günlerde Taşkend'de birini öldürmüştü. Halk ondan korkar, onun olduğu yerden uzaklaşırlardı. Ben mezar başında iken. birdenbire o deli çıkageldi. "Kalk, buradan çık git" diye haykırdı. Ben ona hiç cevap vermedim. Oturuşumu bozmayıp, murâkabeme devam ettim. O bağırmaya devam etti. Ben yine aldırmadım. Mezarın yanındaki otları ve ağaç dallarını toplayıp bir demet yaptı. Sonra yakında bulunan mescide gidip, orada yanan lâmbadan elindeki ot ve ağaç demetini tutuşturup yanıma yaklaştı. Maksadı, elinde yanan ateşi başıma atmaktı. Bunu yapmak üzere yanıma yaklaşınca, bir rüzgâr esip elindeki ateşi söndürdü. Bağırıp çağırmaya başladı, delîliği iyice arttı. Fakat ben asla aldırmayıp, halimi bozmadım. Bu hâl sabaha kadar devam etti. Sabah olup gün ağarırken ortadan kayboldu. Taşkend'e gitmiş, sabahın erken saatinde Taşkend pazarını altüst etmiş, bir kişiyi de öldürmüş. Bunun üzerine halk da sopalarla üzerine hücum edip, onu öldürmüş."

"Hâce Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri ve talebeleri, çarşı ve pazarda dolaşırken, halkın ve satıcıların gürültülerini işitmez, kulaklarına zikir sesleri gelirmiş. Onun gibi, ilk gençlik yıllarımda Allahü teâlâyı zikir, bana öyle hâkim olmuştu ki rüzgârın sesini ve iniltisini hep zikir gibi işitirdim... Bu sırada onsekiz yaşında idim."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, ilk gençlik yıllarından sonraki hâlini de şöyle anlatmıştır: "Mirzâ Şahrûh zamanında Hirat'ta idim. Hiç param yoktu. Başımda bir tülbentim (sarığım) vardı. O da parça parça idi. Bir parçasını düğümlesem, öbürü parçalanır ve sarkardı. Birgün pazar yerinden geçerken, bir dilenci benden bir şey istedi. Param yoktu ki vereyim. Bir ahçının önüne gittim. Tülbentimi çıkarıp; "Bu tülbent eski fakat temizdir. Kapkacak yıkadıkça kurulamaya ve silmeye yarar. Bunu al, şu fakire bir yemek ver" dedim. Ahçı, fakiri doyurduktan sonra, büyük bir edeble tülbenti önüme koyup geri verdi. Fakat ben kabûl etmedim, oradan ayrıldım."

“Çok kimseye hizmet ettim. Hiçbir şeyim yoktu. Atım ve merkebim yoktu) senede bir kaftan değiştirirdim ki, onun da pamukları dökülürdü. Her üç senede bir kürk ve bir hırka ile yetinirdim.”

“Bir kış mevsimi Mevlânâ Müsâfir ile, sokağa bakan bir evde oturuyordum. Evin tabanı sokaktan alçaktı. Yağmur, su ve çamur eve dolardı. Sabahları câmiye gidip, namazı orada kılardık. Elbise ve çamaşırlarım o kadar zayıftı ki vücûdumun yarısı hiç ısınmazdı.”

“Mirzâ Şahrûh zamanında, sarrafların başı olan bir zengin vardı. “Hâcegân” yoluna büyük bir muhabbeti vardı. Hâce Muhammed Pârisâ hazretlerinin de husûsi iltifâtlarına mazhar olmuştu. Ben, şehirde kimsenin yemeğini yemezdim. Bu zâtın da bütün tekliflerini kabûl etmedim. Nihâyet Ramazân-ı şerîf geldi. O sarraf bana gelip; “Bu Ramazan’da her akşam iftarı bende yapacaksın” dedi. Özür dileyip gelemiyeceğimi söyledim. Bunun üzerine; “Eğer bütün Ramazan her akşam iftarı bende yapmazsan, zevcem üç talak ile boş olsun!” dedi. Çaresiz kalıp, o şahsın sözünü yerine getirmek îcâb etti. O kişiden çok yardım ve alâka gördüm. Benim o sırada karşılık verecek gücüm yoktu. Sonradan zengin oldum. Fakat o kimse vefât etmişti. Ben de oğluna onbin dinar verdim. Ba’zı işlerini gördüm.”

Kendisi şöyle anlatmıştır: “Dayım Hâce İbrâhim, benim zâhirî ilimleri öğrenmem için çok alâka gösterdi. Bu maksadla Taşkend’den Semerkand’a götürdüler. Bu husûsta çok dikkat gösterdiler. Fakat ne zaman bu iş için gayrete geçseler, ben bir hastalığa tutuluyordum. Hastalığım geçince, tahsile başlıyordum. Bu sefer başka bir hastalık geliyordu. Böylece zâhirî ilimleri tahsile kadir olamıyacağımı anlayıp; “Beni kendi hâlime bırakın. Eğer daha ziyâde zorlarsanız helak olacağım” dedim. Dayım bu sözden son derece etkilenip, beni serbest bıraktı. Ben bir defa daha zâhir ilmini öğrenmeye yöneldimse de, şiddetli bir göz ağrısına tutuldum. Bu hâlim kırkbes gün sürdü. Nihâyet tamamen vazgeçtim.”

Semerkand’ın meşhûr âlimlerinden Hâce Fadlullah Ebü’l-Leysî şöyle demiştir: “Biz Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin kemâlini, üstünlüğünü anlıyamayız. Şu kadar biliriz ki, zâhirî ilimleri çok az okumuş. Böyleyken, Beydâvî tefsîrinden bize öyle suâller sordu ki, cevâbında âciz kaldık.”

Ubeydüllah-i Ahrâr, zâhirî ilimlerde âlim olan Mevlânâ Ali Tûsî’ye; “Sizin yanınızda bizim konuşmamız edeben hatâ olur. Siz söyleyin, biz dinliyelim.” Bu söz üzerine Mevlânâ Ali Tûsî, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine şöyle dedi: “Feyz kaynağından söz gelen bir huzûrda, asıl bizim söz söylememiz edebsizliktir!”

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, ilk zamanlarında Taşkend’den Semerkand’a ve Buhârâ’ya gitti. Buralarda ve diğer yerlerde Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerinin büyüklerinden bir kısmıyla ve onların da meşhûr talebelerinden bir kısmıyla görüşüp, sohbetlerinde bulundu. Hâcegân yolunun diğer tabakasının büyüklerinden pekçok zâtla da görüşüp, sohbet etti. Horasan’a gitmeden önce, Seyyid Kâsım Tebrîzî hazretlerinin sohbetinde bulundu. Horasan’a gittikten sonra, bir defa daha Seyyid Kâsım Tebrîzî’nin sohbetine gitti. Bundan başka Hire’de bulunan evliyâ ve meşhûr zâtların da sohbetlerinde bulundu.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, hocalarından Seyyid Kâsım Tebrîzî’nin (kuddise sirruh) sohbetinde bulunmasını şöyle anlatmıştır: “Ömrümde, Seyyid Kâsım Tebrîzî’den (kuddise sirruh) büyük zât görmedim. Zamanın şeyhlerinden hangisine gitsem, bana bir nisbet hâsıl oluyordu. Fakat bu nisbetler bir müddet sonra geçiyordu. Seyyid Kâsım Tebrîzî’nin sohbetlerinde öyle bir te’sîr ve keyfiyet hâsıl oldu ki, elden bırakmak mümkün değildi. Huzûruna her gidişimde görürdüm ki; bütün kâinat, dâirenin merkezi misâli onun etrâfında dönüyor ve onda yokluğa kavuşuyordu. Seyyid Kâsım Tebrîzî, Hâce Behâeddîn Nakşibend hazretlerinin sohbetinde bulunmuş ve nisbetlerini o yoldan almış. Anlaşıldığına göre, “Hâcegân” yolunda idi. Bir kapıcısı vardı. Kimse ondan izinsiz huzûruna giremezdi. Kapıcıya şöyle tenbîh etmişti: “Buraya ne zaman Türkistanlı bir genç gelirse, ona mâni olma! Bırak istediği zaman benim yanıma girsin.” Hergüri kapısına varırdım, izin verilmiş olduğu hâlde huzûruna iki-üç günde bir girerdim. Talebeleri, bana izin verildiği hâlde huzûrlarına niçin hergün çıkmadığıma hayret ederlerdi. Seyyid Kâsım hazretlerinin sohbetleri çok tatlı ve o kadar lezzetli idi ki, gelenler ayrılmak istemezdi. Sohbetin dağılma zamanı gelince talebelerine bir işâret verir, dağılmalarını bildirirdi. Beni hiçbir vakit huzûrundan kaldırmamıştı. Yakınlarına “Bâbu” diye hitâb ederdi. Bana; “Bâbu senin adın nedir?” diye sordu. Ubeydullah dedim, “İsminin ma’nâsını gerçekleştir” buyurdu.

Mevlânâ Fethullah Tebrîzî şöyle anlatmıştır: "Seyyid Kâsım'ın sohbetine çok devam ederdim. Tasavvufa öyle merak salmıştım ki, tasavvufa dâir ince mes'elelerin konuşulduğu bu mecliste sabahlardım. Gözüme uyku girmezdi. Bir defasında Seyyid Kâsım'ın sohbetinde otururken, içeriye Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr girdi. Seyyid Kâsım, onu büyük bir alâka ile karşıladıktan sonra, garîb meârif ve acâib hikmetler konuşmaya başladılar. Dikkat ettim, Ubeydüllah-i Ahrâr'ın her ziyârete gelişinde, Seyyid Kâsım gayr-i ihtiyâri en ince mes'eleleri ve sır bahislerini açardı. O zaman öyle hâller olurdu ki, başka zaman o şekilde olmazdı. Birgün Ubeydüllah-i Ahrâr, Seyyid Kâsım'ın meclisinden kalkıp gittikten sonra, Seyyid Kâsım bana; "Mevlânâ Fethullah! Bu kâfilenin dili, sözleri gayet tatlıdır. Ama yalnız dinlemekle iş bitmez. Eğer himmet sahiblerinin temenni ettiği saadete kavuşmak istersen, bu Türkistanlı gencin eteğini bırakma! O, zamanın bir hârikası, devrânının bir tanesidir. Ondan çok büyük işler, tecellîler zuhur edecek ve dünyâ onun velâyet nûruyla dolacaktır." Seyyid Kâsım'ın bu sözlerinden, içime Ubeydüllah-i Ahrâr'ın kemâl ve olgunluk zamanına ulaşma arzusu düştü. Sultan Ebû Sa'îd zamanında, Ubeydüllah-i Ahrâr Taşkend'den Semerkand'a geldi. Hizmetine girdim. Kısa zamanda Seyyid Kâsım'in işâret ettiği üstünlükleri onda gördüm, anladım."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şöyle anlatmıştır: "Birgün Seyyid Kâsım hazretleri bana; "Bâbu! Bilir misin zamanımızda hikmet ve hârika niçin az zâhir oluyor? Çünkü bu zamanda batının tasfiyesi, kalbin temizlenmesi pek az insanda kalmıştır. Olgunluğa ulaşmak, bâtının tasfiyesi iledir. Bâtının tasfiyesi, kalbin temizlenmesi, helâl lokma yemekle mümkündür. Bu zamanda helâl lokma pek azdır. Batınını tasfiye etmiş insan da yok gibidir ki ondan ilâhî esrâr nasıl tecellî etsin?" Sonra kendisi ile ilgili olarak; "Elim tuttuğu zaman, takye diker onun parası ile geçinirdim. Felç geçirip elim tutmaz olduktan sonra, babamdan kalan kütüphâneyi satarak, ticâret sermâyesi yaptım ve onunla geçinmeye başladım" dedi.

Yine şöyle anlatmıştır: "Bir gece rü'yâmda, kendim büyük bir cadde üzerinde iken, birden Şeyh Zeyneddîn Hâfî'yi gördüm. Bir yol başında duruyordu. Beni tutup; "Gel seni bu yoldan kendi köyüme götüreyim" dedi. Gönlüm ana caddeyi bırakmak istemedi. Kabûl etmedim. Bu sırada ana cadde üzerinde beyaz at üzerinde Seyyid Kâsım gözüktü. "Bu cadde şehre gider, gel seni alıp şehre götüreyim" dedi. Beni atına aldı. Atının terkisine binince, şehre doğru ilerledi."

Ubeydüllah-i Ahrâr'ın sohbetinde bulunduğu zâtlardan biri de, Behâeddîn Ömer hazretleridir. Bu hocası hakkında buyurdu ki: "Bana Horasan şeyhlerinden Behâeddîn Ömer'in tavırları gayet hoş gelirdi. Ekseriyetle oturup sohbet ederler, gelenlerin hâline münâsib muâmele eder, hiçbir sûretle kendini halktan üstün tutmazdı."

Ubeydüllah-i Ahrâr, dört sene bu hocasının yanında kalıp, sohbetlerine devam etti. Bundan sonra, en başta gelen hocası Ya'kûb-i Çerhî hazretlerine talebe oldu ve onun sohbetinde kemâle ulaştı. Bu hocası ile tanışmasını şöyle anlatmıştır: "Hire'ye gittiğim zaman, güzel yüzlü ve hoş kılıklı bir tüccâr ile tanıştım. Hâcegân yolunda olduğu anlaşılıyordu. Bu nisbeti kimden aldığını sordum. Ya'kûb-i Çerhî'den aldığını söyledi. Bana Ya'kûb-i Çerhî'nin büyüklüğünü ve üstün hâllerini anlattı. Bunun üzerine ya'kûb-i Çerhî'nin sohbetine kavuşmak için, ikâmet ettiği yer olan Helfetû'ya gitmek üzere yola çıktım. Çiganiyân'a varınca hastalandım. Yirmi gün orada kaldım. Bu sırada Ya'kûb-i Çerhî hakkında menfî sözler işittim. Seyahatime devam edip etmeme husûsunda tereddüde düştüm. Fakat bu kadar yol aldıktan sonra, geri dönülmeyeceğim düşünerek yola devam ettim. Ya'kûb-i Çerhî hazretlerinin huzûruna kavuşunca, bana büyük iltifât gösterdi. Bundan sonra bir başka gün tekrar ziyâretine gittiğimde, bu sefer sert ve haşmetli davrandı. Bunun sebebini; yolda iken aleyhinde bulunanların sözlerine bakarak huzûruna gidip gitmemek husûsunda tereddüde düşmüş olmamdan dolayıdır, diye düşündüm. Aradan bir saat geçmeden, bana tekrar çok lütuf ve iltifâtta bulundu. Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî hazretleri ile buluşmasını, sohbetine kavuşmasını ve münâsebetlerini anlattı. Sonra bana elini uzatıp; "Gel bî'ateyle" buyurdu. O anda yüzüne baktım yüzünde cüzzam lekesine benzer bir beyazlık gördüm. Bu sebeble hemen bî'at edemedim. Bunu anlayıp, hemen elini geri çekti. Baktım, yüzü birden bire değişip, öyle güzel bir hâl aldı ki simasının güzelliğine hayran kaldım. Kalbimde hâsıl olan muhabbet sebebiyle, kucaklayıp sarılmamak için kendimi zor tuttum. Bu defa elini yeniden uzatıp; "Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî hazretleri bu elleri tutup; senin elin, benim elimdir. Her kim senin elini tutarsa, benim elimi tutmuş olur" buyurdu. Sonra sesini yükselterek; "Bu el, Behâeddîn Buhârî'nin elidir, tutun!" buyurdu. Hemen mübârek ellerini tuttum. Bana, vukûf-u adedi. (tek sayı) üzere nefy ve isbât (La ilahe illallah) zikrini ta'lim etti.

Sonra: “Bize hocamızdan gelen usûl budur. Eğer siz, talibleri cezbe yoluyla terbiye etmek isterseniz, edebilirsiniz” buyurdu.

Ubeydüllah-i Ahrâr, Ya’kûb-i Çerhî hazretlerinin sohbetinde üç ay kaldı. Ondan feyz alıp, tasavvuf hâllerinde yükseldi. Ondan icâzet aldı. İnsanları irşâd etmek (yetiştirmek) üzere vedâlaşıp ayrılırken, hocası ona, rabıta şartını anlattı ve: “Bu yolu ta’lim ederken dehşet hissi vermemeye dikkat et. Emaneti isteklilere ve isti’dâthlara ulaştır” buyurdu.

Ya’kûb-i Çerhî, talebesi Ubeydül-i lah-i Ahrâr hakkında şöyle buyurmuştur: “Bir talebe, bir büyüğün huzûruna gelince Hâce Ubeydullah gibi gelmelidir. Kandili takmış, fitili ve yağını hazırlamış, onun yanması için sâdece bir ateş tutmak gerekecek.” Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri yirmidokuz yaşında iken, ilim tahsilini tamamlayıp, tasavvufda yüksek derecelere kavuşmuştur. Yirmidokuz yaşınaan sonra memleketine dönüp, helâl kazanmak için zirâatle ve insanlara doğru yolu göstermekle meşgûl olmaya başladı. Kısa zamanda mahsûlleri o kadar bereketli oldu ki, idâresi için vekîl ta’yin etti. 1300’den fazla çiftliği vardı. Herbirinde üçbin amele çalışırdı. Allahü teâlâ onun mahsûlüne öyle bir bereket verdi ki, her sene sekizyüzbin batman zâhire uşr verirdi. Anbarlarına konulan mahsûl, her çıkardıklarında, koyduklarından fazla geliyordu. Bu hâli görenler, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine hayrân kalıp, daha çok bağlanıyorlardı. Kendisi bu husûsta; “Bizim malımız, fakirler içindir. Bunca malın hassası işte bu noktadadır” buyurmuştur.

Menkıbeleri ve kerâmetleri: Ubeydüllah-i Ahrâr, tenhâda olsun, kalabalıkta olsun, zâhirî ve batınî edeblere çok dikkat ederdi. Sabaha kadar hep iki diz üstü oturduğu çok olurdu. Hizmetinde olanlara ve herkese, ihsânları, lütufları çoktu. Meşakkati, zorluğu kendisi yüklenip, başkalarının rahatını, kendi istirahatine tercih ederdi. Ömrü boyunca kimseden birşey almayıp, verilen şeyleri kabûl etmemiştir. Büyüklerden bir zât, kendi eliyle beyaz kuzu yününden bir kaftan dikip, ona gönderdi. Bu hediyenin helâl maldan olmasına çok dikkat etmişti. Kaftan kendisine verildiğinde; “Bu kaftanı giymek caizdir. Fakat ben, ömrüm boyunca kimseden hediye kabûl etmedim. Bunu gönderen zâttan özür dileyin ve bu defa bu kaftanı, bizim hediyemiz olarak kendisine takdim edin” demiştir.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, bir defasında talebeleri ve sevenleriyle birlikte, büyük bir kalabalık hâlinde, şehre çok uzak olan bir araziden geçiyorlardı. Hava çok sıcaktı. Uzakta kara çadırlardan bir oba görünmüştü. Bu obadan üç kişi, hediye takdim etmek üzere yanlarına yaklaştı. Birisinin omuzunda semiz bir keçi, birinin de kucağında, tahtadan büyük bir çanak içinde yoğurt vardı. Bu üç kişiden oba reîsi olan kimse, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine yaklaşıp, getirdiklerini hediye olarak takdim etmek istediklerini bildirerek; “Bu keçi helâl maldır ve size vermek üzere ayrılmıştır. Yoğurt da pâkdır. Kabûl buyurmanızı istirhâm ederim” dedi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri; “Ben kimsenin hediyesini kabûl etmedim. Keçiyi yine sürüye kat Yoğurda gelince, parasını verip alabiliriz” dedi. Oba reîsi yoğurdun buralarda kıymeti olmaz, boldur. Kimse para ile yoğurt almaz. Lütfen kabûl buyurunuz” dedi. “Kabûl etmeyiz” buyurup, hizmetçilerinden birine işâret edip, yoğurdu bir Şahrûh altınına satın aldırdı, önce kendisi yedi Sonra yanında bulunanların hepsine ikram ettiler.

Mevlânâ Abdullah Şergûlî şöyle anlatmıştır: “Ben küçük idim. Babam, Mevlânâ Nizâmüddîn’in muhlis talebelerinden idi. Mevlânâ Nizâmüddîn, ekseriyetle bizim eve teşrîf ederdi. Babam ona hizmet için meşgûl olurken, o ekseriyetle murâkabe yapar, başını önüne eğip otururdu. Bir defasında bu hâl üzere iken, aniden başını kaldırıp seslendi Babam hemen huzûruna koşup, bağırmasının sebebini sordu. Buyurdu ki: “Doğu tarafından bir zât zuhur etti. İsmi Hâce Ubeydullah’dır. O rûy-i zemini tuttu. O ne büyük şeyh, ne büyük zât olur.” Mevlânâ Nizâmüddîn’den onun ismini işitince, hatırımda tutmuştum. Teşrîf etmesini bekliyordum. Sultan Ebû Sa’îd devleti zamanında, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, Taşkend’den Semerkand’a teşrîf etti. İlk defa karşılayıp, görmekle ve sohbetinde bulunmakla ben şereflendim. Bir müddet Semerkand’da kaldıktan sonra, Buhârâ’ya gitti.” Ubeydüllah-i Ahrâr’ın, bütün ömrü boyunca tanıdıklarına ve tanımadıklarına, dost-düşman herkese yardım ve şefkati pekçok idi. Hiç kimseyi ayırd etmeden yaptığı iyilik ve hizmetler dillere destan idi. “Ben bu yolu, tasavvuf kitaplarından değil, halka hizmetten elde ettim. Herkesi bir yoldan götürürler. Bizi hizmet yolundan götürdüler. Hayır umduğum herkese hizmet ederim” buyurmuştur.

Kendisi şöyle anlatmıştır: “Semerkand’da Mevlânâ Kutbüddîn Medresesi’nde, iki-üç hastanın hizmetini üzerime almıştım.

Hastalıkları arttığından, yataklarını kirletirlerdi. Ben onları elimle yıkayıp, çamaşırlarını giydirirdim. Bu hizmetim devamlı olduğu için, hastalıkları bana da geçti. Ben de yatağa düştüm. Bu hâlimle bile, birkaç testi su getirip, hastaların kirlerini yine ben yıkamaya devam ettim."

"Gençliğimde Herî'de idim. Seyyid Kâsım Tebrîzî'nin hizmetinde bulunuyordum. Kendisinin bir tas yemeğini bana verdi. "Ey Türkistanlı Şeyhzâde! Bu, bize kubbe olmuştur (Bununla diğer insanlar gibi gözüküyoruz). Yakında dünyâ da sana kubbe olur (Zengin olursun ve onunla hâllerin gizlenir)." Bu sözü buyurduklarında, benim dünyalık hiçbir şeyim yoktu. Son derece fakir idim.

Reşehât kitabının müellifi şöyle anlatmıştır: "Bu fakir, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin gece-gündüz hizmetinde iken, hiç esnediklerini görmedim, öksürük veya benzeri sebeblerle ağızlarından birşey çıkardığına şâhid olmadım. Sümkürdüklerini de görmedim, insanlar arasında veya yalnızken, bir defa bile bağdaş kurarak oturduklarını görmedim."

Otuzbeş yıl hizmetinde bulunan Mevlânâ Ebû Sa'îd de şöyle anlatmıştır: "Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin üzüm, elma, ayva ve benzeri meyveleri yerken kabuklarını ağzından çıkardığını hiç görmedim. Sümkürdüklerine ve tükürdüklerine de şâhid olmadım. Ba'zan nezle ve grip olurdu. Bu hâllerinde bile tiksinti verecek bir davranışta bulunmazdı. Hiçbir uzvunda uygunsuz bir hâl, görenlere tiksinti ve rahatsızlık verecek bir davranışı görülmemiştir. Yalnız iken de, başkaları ile bir arada iken de, dâima edeb ve güzel' muâmele ile hareket ederdi."

Seyyid Abdülkâdir Meşhedî, Sultan Ebû Sa'îd Mirzâ zamanında, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin sohbetinde bulunmak üzere Semerkand'a gitti ve onun sohbetiyle şereflendi. Şöyle anlatmıştır: "Yatsı namazını kıldiktan sonra, bana buyurdu ki: "Emîr Mecd bizim misâfirimizdir. Bu geceyi bizimle birlikte ihyâ etmeyi istiyor. Biz ba'zı dostlarla oturmak isteriz. Sen gençsin, istirahat et." Dedim ki; "Eğer izin verirseniz, sizinle beraber olayım." "Eğer kendinde oturmağa güç bulursan olur" buyurdu. Ben de üç kişi ile birlikte o sohbet meclisinde bulundum. O gece sabaha kadar, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin hâllerini gördüm. Devamlı iki diz üstünde, tevâzu ile oturdu. Dizlerini hiç değiştirmedi. Hep hareketsiz oturdu, hiçbir uzvunu oynatmadı. Teheccüde kalktı, namazdan sonra yine aynı şekilde sabah namazı vaktine kadar vekar ile oturdu. Hiç hareket etmedi. Ben genç olmama rağmen, her saatte bir dizimi değiştirdim. Uyumamak için kendimi zor tuttum. Mir Mecd, Hâce hazretlerinin iltifât-ı şerîfleri bereketiyle az hareket etti. Sonra sabah namazını kılmak üzere kalktılar, yatsı namazı abdesti ile sabah namazını kıldılar."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin kerem ve lütfu o kadar çoktu ki, talebelerinin ve sevenlerinin rahatını düşünür, bunun için kendisi mihnet ve meşakkat çekerdi. Mir Abdülevvel hazretleri şöyle yazmıştır: "Ubeydüllah-i Ahrâr, talebeleri ile birlikte bir bahar mevsimi başında, Keş'e gitmek üzere yola çıkmışlardı. Bir gece yolda, bir dağ eteğinde gecelemeleri gerekti. Talebeleri hemen bir çadır kurdular. Akşam namazından sonra şiddetle bir yağmur başladı. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri biraz sonra dışarı çıktı. Talebelerin ve hizmetçilerin çadıra girmesini söyledi. Bu emri üzerine hepsi çadıra girdiler. Başka bir çadır da yoktu. O gece sabaha kadar yağmur yağdı, seller aktı. Sabah namazını kıldıktan sonra, talebelerine ve diğer dostlarına; "Siz yağmur altında iken, ben çadırda durmayı tercih etmedim" buyurdu. Bunun üzerine, talebeleri anladılar ki, kendisinin Çadırda bulunması sebebiyle, edebinden yanına girib de geceleyemeyecek olan talebelerinin yağmur altında kalmalarını istememişti. Kendisi çadırdan uzaklaşıp, geceyi çadırın dışında bir yerde geçirmişti"

Bir defasında da, bir yaz mevsiminde talebeleri ile birlikde tarlalarından birine gitmişlerdi. O gün şiddetli bir sıcak, vardı. Tarlada sâdece bekçinin küçük bir kulübesi vardı. Talebeleri, onunla birlikte bu kulübeye girip gölgelenmekten haya ettiler. Edeblerinden girmediler. Başka gölgelenecek bir yer de yoktu. Sıcak iyice şiddetlenince, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri atını istedi. "Zirâat için sürülen yerleri görmek istiyorum" diyerek, atına binip oradan uzaklaştı. Güneşin yakıcı sıcağı dayanılmaz hâle gelince, bir derede başını gölgeleyecek kadar bir yerde, hava serinleyinceye kadar istirahat edip, hava serinleyince talebelerinin yanına döndü. Talebeleri sonradan anladılar ki, hocaları oradan uzaklaşıp, onların gölgelenmelerini istemişti.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şöyle anlatmıştır: "Gençliğimin ilk yıllarında, Mevlânâ Sa'deddîn Kaşgârî ile Herî'de idik. Panayır yerlerine gider, güreşenleri seyrederdik. Güreşenler üzerinde himmet ve teveccühümüzü denerdik. Himmet ettiklerimiz gâlib

gelirdi. Sonra yenilene himmet ederdik. Bu defa o gâlib gelirdi. Birgün yine gitmiştik. Aramızdan kimse geçmesin diye el ele vermiştik. Güreş yerinin bir kenarına durduk. Güreşçilerden biri iri cüsseli idi. Onunla güreşecek olan ise zayıf biriydi. Mevlânâ Sa'deddîn'e; "Şu zayıfın gâlib gelmesi için himmet edelim. Sen himmet göster, ben de yardımcı olayım" dedim, iri vücûdlu pehlivan, zayıf pehlivanı yerdefi yere vuruyordu. Zayıf olana himmet etmeye başladık. O ânda, zayıf pehlivanda beklenmedik bir hâl oldu. Ellerini uzatıp karşısındaki koca pehlivanı havaya kaldırdı. Sonra başının üzerinde döndürüp sülüstü yere çaldı. Seyreden halkdan, müthiş bir nâra ve ağlık koptu. Herkes, bu beklenmedik neticeden şaşırmış bağırıyordu. Kimse, te'sîrin nereden geldiğini bilmiyordu. Baktım, Mevlânâ Sa'deddîn Kaşgârî'nin gözleri yumulu. Koluna dokunup; "Artık himmeti bırak, herşey olup bitti" dedim. Sonra oradan uzaklaştık."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, bir ilkbahar mevsiminde, Hirat'dan Taşkend'e gitmek üzere yola çıkmıştı. Akşam olunca, yolda bir talebesinin bulunduğu yere ulaşmış ve o gece orada misâfir olmuştu. Bu talebesi şöyle anlatmıştır: "Gece yatacağımız zaman bana; "Sen benim yattığım odada yat" dedi. Bunun üzerine onun yattığı odada, ondan uzak bir köşeye çekilip, orada geceledim. Gece yarısı ismimi söyleyip; "Uyuyor musun! Uyanık mısın?" dedi. Ben de; "Uyumuyorum efendim" dedim. "Hemen kalk, kıymetli eşyalarını topla ve derhâl dışarı çık!" buyurdu ve kendisi de sür'atle dışarı aktı. Bu çevrede olanları da uyandır. Kıymetli eşyalarını toplayıp hayvanlara yüklesinler. Beni ta'kib edip peşimden geliniz?" dedi. Sür'atle uzak bir tepeye doğru yürüdü, biz de hemen toparlanıp onu ta'kib ettik. Tepeye çıkıp, üzerinde durdu. Biz de yanında durduk. Bizimle gelenler, bu duruma şaşırarak; "Sebeb nedir ki, geceyansı uykumuzu bölüp buraya geldik?" diyorlardı. Bir kısmı da ihmâl gösterip, gelmemişti. Biz tepe üzerinde iken, birdenbire korkunç bir sel geldi. Önüne gelen ağaç, kaya, duvar, ev ve ne varsa süpürüp götürüyordu. Ayrıldığımız ev de sel suları içinde kalmıştı. Bizimle gelmeyenler de sele kapıldılar. Kendilerini, selle uzun bir mücâdeleden sonra zor kurtardılar. Pekçok yeri harâb eden bu selin, o beldede bir benzeri görülmemişti. Sele kapılmaktan kurtulanlar, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin bu kerâmetini görerek, onun büyük bir evliyâ olduğunu anladılar. Ona daha çok bağlanıp, sevdiler."

Talebelerinden Şeyh İyân da şöyle anlatmıştır: Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleriyle, bir bahar mevsiminde yola çıkmıştık. Yolumuz, sel sularıyla dolup taşarak akan bir dereye rastladı. Karşıya geçmemiz îcâb etti. Talebeler karşıya geçmek üzere saz ve kamışlardan sal yapıp, birer birer sudan geçtiler. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri de karşıya geçmek için sallardan birine bindi. Beni de yanına aldı. Hareketten biraz sonra, derenin ortasında suyun büyük bir hızla aktığı noktaya gelmiştik. Bindiğimiz salın kamışları çözülmeye başladı. Sular, bağlar gevşediğinden kamışları ve sazları sökerek salı dağıtmaya başladı. Ben çok korktum. Karşı sahile bir ok atımı kadar mesafe vardı. Suyun şiddetle aktığı yeri aşıp karşıya ulaşmamız mümkün değildi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bu hâle hiç aldırmadan oturuyordu. Kamışlar her ân biraz daha çözülüp dağılıyor, ben ise korkudan adetâ eriyordum. Hocamın yanında, onun rûhâniyyetine, tasarrufuna sığınıp, tevekkülle bekledim. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bu durum karşısında birdenbire "Allah!" diye bağırdı. Derin bir ürperti geçirerek, neticeyi bekledim. Bindiğimiz sal, suyun en şiddetli aktığı noktayı geçti. Sazlardan ve kamışlardan artık hiçbiri çözülmeden, sal karşı kıyıya ulaştı. Kıyıya gelince, hocam bana "Kalk" buyurdu. Kalkıp, sal üzerinden kıyıya atladım. Kendisi de Saîdan kıyıya indi Mübârek ayaklarını yere basar basmaz, su üzerindeki sal birdenbire bir çöp yığını hâline gelip, su üzerinde dağılıverdi"

Mevlânâzâde Nizâmeddîn anlatır: "Kış zamanıydı. Günlerin en kısa olduğu bir mevsimde, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleriyle bir köyden bir köye gidiyorduk, İkindi namazını yolda kıldık. Güneş solmaya başlamış ve ufuk çizgisine yaklaşmıştı. Menzilimiz gayet uzaktı ve bu vaziyette oraya gecenin geç saatlerinden evvel varmak ihtimâli yoktu. Etrâfta ise barmılacgk hiçbir yer yoktu. Her taraf bozkır. Kendi kendime düşünmeğe başladım: "Menzil ırak, vakit akşam, yol korkunç, hava soğuk, sığınılacak yer yok; hâlimiz ne olacak?" Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, atını hızla sürüp gidiyor ve hiçbir telâş eseri göstermiyordu, içimden bu düşünceler geçince, başlarını bana döndürdüler ve; "Yoksa korkuyor musun?" diye sordular. Sükût ettim. "Atını sıkı sürüp yol almaya bak! Belki güneş batmadan menzilimize ulaşırız" buyurdu. Böylece atlarımızı sıkı sürerek yol almaya başladık. Bir hayli yol aldıktan sonra, dikkat ettim ki, güneş sanki yerinde duruyordu. Ufka yakın bir noktada ve göğe çivilenmiş gibiydi Köye girer

girmez, sanki güneş söndürülmüş gibi, birdenbire zifiri karanlık içinde kaldık."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin oğlu şöyle anlattı: "Taşkend'de iken, akrabamızdan bize komşu olan birisi vardı, hasta yatıyordu. Halam onu ziyârete gitmek istedi. Babam; "Ziyâret gerekmez" diyerek, ona engel oldu. Bu sırada Firket tarafından gitti. Halam, babamın gidişini fırsat bilip, biz ziyâret yapayım diyerek evden çıktı. Sokağa çıkar çıkmaz, karşısında babamı at üzerinde gördü. Babam; "Hastayı ziyârete mi gidiyorsun? Sana da hastalığın geçmesinden korkmuyor musun? Hemen geri dön!" buyurdu. Halam hemen geri döndü. Fakat dönmesiyle birlikte, ateşi yükselip yatağa düştü. Bir müddet sonra babam Firket'den dönünce, halama; "Sana gitme dediğim hâlde hasta ziyâretine gidip hasta olmak nene gerek?" buyurdu. Halam, irfan sahibi bir kadın idi. Tövbe etti. Babamın iltifâtlarıyla yüksek derecelere kavuştu."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri. Taşkend'den Semerkand'a göçmeden önce, hizmetkârlarından birine, Semerkand'a gidip, kendisine birkaç kutu saf bal almasını emretmişti. Hizmetkâr gidip, emredildiği gibi balı satın aldı. Kutuları da gayet güzel bir şekilde sarıp, dönmeye hazırlandı. Tam döneceği sırada, tanıdığı bir esnafı gördü. Dükkânına gidip, onunla biraz konuşmak üzere oturdu. Bal kutularını da önüne koydu. Onlar konuşurken, güzel bir kadın içeri girdi Hizmetkâr, tanıdığı esnaf ile konuşurken, birkaç kere kadına şehvet nazarı ile baktı. Sonra da oradan çıkıp yola çıktı. Taşkend'e gelince, balları Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine götürdü. Kutuları koyunca, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri kaşlarını çatıp, bağırarak; "Ey saadetten mahrûm kimse, ben sana bal ısmarlamıştım! Sen bana şarap mı getiriyorsun?" dedi. Hizmetkâr; "Aman efendim, ben size emriniz üzere saf bal getirdim!" dedi. Bunun üzerin kutuları açıp baktılar ki, şarap dolu. Hizmetkâr, bu işin kadına bakması sebebiyle olduğunu düşünerek, hatâsını anladı ve tövbe etti.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin talebelerinden ticâret işlerine bakan Mevlânâ Necmeddîn şöyle anlatmıştır: "Bir defasında büyük bir kervan hâlinde, develerimiz ticâret eşyası yüklü olarak dönerken, eşkiya yolumuzu kesti. Kervanda bulunanlar, eşkiyayı görünce büyük bir dehşete kapıldı. Mallarını gitmiş, kendilerini de esîr edilmiş olarak düşündüler. Ben içimden dedim ki; Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin bana emânet edilmiş mallarını, cenk etmeden eşkiyaya teslim etmek talebelik şânına uymaz. Böyle bir hareket mertlik ve insanlıktan uzaktır. En iyisi, hocamın mallarını muhafaza etmek yolunda şehîd olmaktır. Böyle düşünerek, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin rûhâniyyetinden yardım istiyerek kılıcımı çektim. O ânda kendimi, hocam Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şeklinde gördüm ve eşkiya üzerine at sürerek, kılıç sallamaya başladım. Bir de baktım ki, eşkiya kervanı bırakmış kaçıyordu. Hâlbuki eşkiya bizden fazla idi. Benim maksadım şehîd olmaktı. Kervanda bulunanlar, bu hâle benden daha çok hayret etti. Kaldı ki, ben ömrümde cenk etmiş ve çarpışma nedir bilen bir insan değildim. Bu işin Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin tasarrufu ile olduğunu anladım. Huzûruna gittiğimde, hâdiseyi bütün teferruatıyla anlattım. Buyurdu ki: "Zayıflar, kuvvetli düşmanla karşılaştıkları zaman, kendi kuvvetlerinden geçerler ve büyüklerin rûhâniyyetinden yardım isterlerse, Allahü teâlâ onlara öyle bir kuvvet verir ki, onunla düşmanlarını yenerler."

Ubeydüllah-i Ahrâr zamanında, Taşkend'de şeyhlik iddiasında bulunup, irşâd makamına kurulmuş kimseler pekçoktu. Bunlar, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine karşı kıskançlık ve ayrılık gösterirlerdi. Neticede, hepsi tek tek silinip gittiler. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, Bagistan'dan Taşkend'e gelip, talibleri irşâd ile meşgûl olduğu zaman, orada bir âlim vardı. Etrâfında çok talebe toplanmıştı. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin tasarrufunu ve üstünlüğünü görünce, hasedinden çatlayacak hâle geldi. Birgün meclisine gidip, tasarrufu ile Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini te'sîr altında bırakıp, müflis göstermek istedi. Gözlerini Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine dikip, te'sîr altında bırakmak için bütün gayretini topladı. Altından kalkılmaz bir yük havale etmek istiyordu: Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri de, onun te'sîrini defetmeye koyuldu. Böylece bir saat geçti. Nihâyet Ubeydüllah-i Ahrâr ayağa kalkıp, o kişiye yaklaşıp yanında duran havluyu çekti ve yüzüne çarparak; "Aklı bozulmuş bir divâne ile ne uğraşıyorum" dedi ve oradan uzaklaştı. Bu karşılık üzerine kendinden geçip yere yuvarlanan âlim, aklını bozdu ve bütün bilgisini kaybetti. Pazarlarda çini çıplak gezmeye kalkışacak kadar aklî dengesini kaybedip, perişan hâle düştü.

Ubeydüllah-i Ahrâr zamanında, bir kadı devamlı kapısına gelip, talebe olmak, onun yoluna girmek istiyordu Fakat Ubeydüllah-i Ahrâr ona hiç iltifât etmiyordu. O da, gayet melûl ve mahzûn bir hâlde gelip gidiyordu. Birgün Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin neş'eli bir ânında, yakın bir talebesi, o

kadıdan bahsedip, talebe olmak istediğini arzetti. “Kâdı, boynu bükük, inâyetinizi bekliyor ve mahrûm kalmaktan çok üzülüyor.” dedi. Ubeydüllah-i Ahrâr ona şöyle cevap verdi: “Ben, her kimin içinde büyüklük ve üstünlük arzusundan birşey sezsem, hattâ o üstünlük ve büyüklük arzusuna on yıl sonra bile kavuşacak olsa, ona Hâcegân yolundan (büyüklerin yolundan) bahsedemem.” Talebelerinden ba’zıları, bu sözü söylediği günün târihini yazdılar. Aradan on yıl geçti. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri de vefât etmişti. O kadı, on yıl sonra memleketinde hâkim ve reîs makamına çıktı. Bu hâlinden çok memnun idi ve kalbinde büyüklerin yoluna girmeye dâir hiçbir istek ve arzu kalmamıştı. O zaman Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin talebeleri, hocalarının onu neden kabûl etmediğinin hikmetini anladılar.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin yakınlarından biri, bir defasında haram bir işi yapmak üzere iken, Ubeydüllah-i Ahrâr birdenbire; “Ne yapıyorsun?” diyerek seslenip, onu ikâz etmişti. O kimse yerinden fırlayıp, kendine geldi ve haram işlemekten vaz geçdi. Biraz sonra Ubeydüllah-i Ahrâr evine gelip; “Allahü teâlânın yardımı olmasaydı, şeytana kapılmış gitmiştin!” buyurdu. Yine aynı kişi, bir gece şarap içmek istemişti. Bir yakınını, gece karanlığında kendisine şarap alıp getirmesi için göndermişti. Gönderdiği kimse şarabı alıp gelince, onun bulunduğu evin önünde durup’ şarap testisini yukarıdan sarkıttığı bir sepete koydu. O da sepeti yukarı çekmeğe başladı. Çekerken, sepet duvara çarpıp ipi koptu, yere düştü ve şarap testisi kırılıp içindeki döküldü. Şarap isteyen kimse, bilinmesinden korkarak, sabahleyin erkenden kalkıp kırılan şarap testisinin parçalarını topladı. Bundan hemen sonra Ubeydüllah-i Ahrâr o kimsenin evine geldi. “Gece yukarı çektiğin testinin sesi kulağıma geldi. Eğer o testi kırılmasaydı, benim kalbim kırılacaktı ve bir daha seninle buluşmama imkân kalmayacaktı” buyurdu.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bir defasında, Hirat’ta talebelerinden birinin evine misâfir olmuştu. Geldiği sırada, ev sahibi, akşam yemeğini evinde bulunan misâfirler ile birlikte yemiş ve yeni sofradan kalkmışlar, yemekten sonra da bir akşam gezintisine çıkmak üzere hazırlanmışlardı. Büyüklere çok sevgisi ve muhabbeti olan ev sahibi, çok sevdiği ve büyük bir muhabbetle bağlı olduğu Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin, evine teşrîf etmesine çok sevinip, ellerine kapanarak karşıladı. Ev sahibinin Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine gösterdiği hürmet üzerine, evde bulunan misâfirler gelen zâtın kim olduğunu öğrenince, onlar da çok hürmet göstermişlerdi. Ev sahibinin, genç ve güzel yüzlü bir oğlu vardı. O akşam Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin teşrîf etmesi üzerine, gezmeye çıkamıyacaklarını düşünerek, süratim asarak yerinden bile kıpırdamadı. Edeb ve hürmet göstermedi. Ev sahibi, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine, misâfirlerin yeni yemekten kalktığını ve yemeğin bitmiş olduğunu, fakat evinde herşeyin mevcûd olduğunu arzederek, ne arzu ederseniz hazırlayalım, pişirelim dedi. Bu sırada ev sahibinin genç oğlu, gezintinin iptal edilmiş olmasından dolayı edebsiz bir tavır aldı ve; “Bu gurbetteki zâta, hazır bırşeyler getirin, yemek şimdi bitti. Bundan sonra kimsede yemek pişirecek mecal yok” dedi.

Ubeydüllah-i Ahrâr, gencin bu edebsiz hâlini görünce, yavaş bir sesle; Ey genç, güzelliğine mağrur olma!

Eğer bu akşam ben senin yüzünü kara etmezsem, vebali üzerime olsun!” dedi. Sonra da yüksek sesle; “Uzak yoldan geldim, açım, sıcak bir çorba istiyorum” dedi. Hemen mutfağa koşup, hazırlığa başladılar. Bu sırada Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bir müddet sükût edip, o gencin gönlünü kendine çekti. Genç aniden yerinden fırlayıp, ızdırab ile yanına gelip, önünde diz çöktü. “Size ben hizmet edeyim” dedi. Ubeydüllah-i Ahrâr izin verdi. Genç hemen hizmete koyuldu. Yemek pişirmek üzere ocak başındakileri kaldırıp, kendisi ateş yaktı. Ateş yakarken, ateşin sıcaklığından yüzü kızarıp terledi. Elleri de is oldu. Yüzündeki teri silmek için elini birkaç defa yüzüne sürdü. Elindeki is karası yüzüne bulaşıp, böylece yüzü karardı. Babası ve diğer misâfirler, “Yüzün kara olmuş” dedilerse de, genç; “Nûr, o karadadır” deyip, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri için yemeği pişirip, önüne koyup ikram etmedikçe, yüzündeki karayı Bilmeyeceğini söyledi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine yemeği ikram ettikten sonra, gidip elini yüzünü yıkadı ve abdest aldı. Sonra da gelip, huzûruna oturdu, onunla birlikte yemek yedi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri Hirat’dan gidinceye kadar da yanından ayrılmadı.

Bir defasında, Ubeydüllah-i Ahrâr’in huzûruna Horasan’dan âşık bir kimse gelmişti. Bu kimse şarap içen, haram işleyen, sapık i’tikâdlı biriydi. O zamana kadar hiç gelmemişti. Gelip oturur oturmaz, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri onu azarlayıp, derhâl huzûrundan kovdu. Bu sırada orada bulunan talebesi Mîr Abdülevvel’in kalbinden; “Uzaktan garîb bir adam, ihlâs ve niyazla gelmiş, acaba onu neden hoşnut etmedi?” düşüncesi geçti. Ubeydüllah-i Ahrâr, hemen bu talebesinin kalbinden

geçen düşünceyi anlayıp, buyurdu ki: “Bu kimseyi köpek ya vı asu sûretinde gördüm ve bu sebeple kovdum. Köpek yavrusuna bundan iyi muâmele yapılmaz.” Bunun üzerine talebesi Abdülevvel, gelen adamın hâlini araştırıp, öğrendi. Adam fâsık, haramlara dalmış, içki içen, haramlara aldırmayan birisi imiş. O zaman hocasının o kimseyi, günahlara dalmasından dolayı köpek sûretinde gördüğünü ve kovmasının hikmetini anladı.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri buyurdu ki: “Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden “Mesh” ya’nî sûretinin değiştirilmesi, hayvan sûretine döndürülmesi kaldırılmıştır. Fakat bâtından, ma’nen sûretin değişmesi kaidinim amıştır. Bâtından sûretin hayvan sûretine çevrilmiş olmanın alâmeti, büyük günah işleyen kimsenin bu günahları işlemekten, bâtınının, kalbinin elem duymaması, işlediği haramlar sebebiyle müteessir olmaması, fısk ve isyan olan işlerde ısrar etmesidir. Bu öyle bir dereceye ulaşır ve işlediği büyük günahlardan dolayı kalbi o kadar kararır ki, artık tenbîh ve nasihat de yapılsa gafletten uyanmaz.”

Mevlânâ Gilân Ziyâretgahî hazretlerinin oğlu Mevlânâ Burhâneddîn Muhammed şöyle anlatmıştır: “Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, Şeyh Şahin’in evinden çıktığı sırada, büyük birâderlerim Mevlânâ Abdürrahmân ve Mevlânâ Ebü’l-Mekârim önüne geçip, herbiri evine da’vet etti. Teşrîf etmesi için istirhâm ettiler. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr bana; “Sen niçin da’vet etmezsin?” buyurdu. “Bu arzu, gönlümde haddinden fazladır. Fakat ağabeylerimin yanında küstahlık etmedim” dedim. Bana, iki batman un ile çorba pişirmemi söyledi. “Bundan fazla birşey yapma” buyurdu. Emrini yerine getirdim. Köyün âlimleri, sahilleri ve fakirleri, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin teşrîfini duyar duymaz, grup grup evime gelmeye başladı, iki büyük sofa, gelenlerle doldu.

İki sofa arasındaki mabeyn de doldu. Yine gelenleri almadı. Bir kısmı da, dam saçağının altına ve evin dışına oturdu. Ben bu kalabalığı görünce, hatırımdan; “Bu kadar kimse geldi” diye geçti. Hâce Ubeydullah hazretleri bana tekrar; “İki batman undan başka birşey pişirme” buyurdu. Bir türlü, biraz daha pişireyim diyemedim. Son derece telâşlanıp, tereddüdde kaldım. Ben bu hâlde iken, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri başını kaldırıp; “Söyliyeceğimi söyledim. Söylediğim gibi yap, fazla pişirme” buyurdu. Bu emri üzerine, çorba pişirip, büyük bir kaba doldurdum. O kabdan da, evde bulunan kâselere ve tabaklara doldurarak, iki sofada ve mabeynde oturan misâfirlere dağıttım. Komşulardan emânet tabak toplatıp, onlarla da dışarıda toplanmış olanlara çorba dağıttım. Herkese yetip, arttı. Emânet aldığım tabaklara da doldurup, sahiblerine gönderdim. Orada bulunanlar da, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin kerâmetiyle yemeğin herkese yetip arttığını görerek, hayret ettiler. Böylece onu daha çok sevip, bağlılıkları arttı.” Reşehât kitabının müellifi şöyle anlatmıştır: “Hirat’da, Mevlânâ Muhammed bin Mevlânâ Seyfeddîn adında, âlim bir komşumuz var idi. Bu zât, Mevlânâ Nizâmeddîn Şehîd’in akrabası idi. Zaman zaman ondan ilim öğrenir, istifâde ederdim. Bir Ramazan ayında, bu zât hastalanmıştı. Hastalığı o dereceye gelmişti ki, başka birinin yardımı olmadan, bir yanından diğer yanına dönemiyordu. Oğulları ve talebeleri; “Artık ölmek üzeredir” diyerek, kefen ve tabut tedârik etmeye başlamışlardı. Bir Cum’a günü, hastalığı son haddîne ulaşmış, iyice ağırlaşmıştı. O gün evlâdından ba’zısı da Cum’a namazına gitmişti. Evde bulunanlardan diğerleri de, cenâzeye hazırlık için bir işle meşgûl oluyorlardı. Herkesin bir işle meşgûl olduğu sırada, hastanın başında, bir hizmetçiden başka kimse kalmamıştı, öğle vakti yaklaştığı sırada aniden kapı çalındı. Hizmetçi gidip, kapı arasından bakınca; kırmızı yüzlü, kumral sakallı ve uzun boylu bir süvari gördü. Atından inip; “Uzak yoldan hastayı ziyârete geldim, müsâade edermisiniz?” diyerek, içeri girmek için izin istedi. Hizmetçi kapıyı açıp, onu içeri aldı. Gelen ziyâretçi hastanın başucuna varınca, hasta, gözlerini açıp baktı. Gelen zâtın üstü başı toz olduğundan, uzaktan gelen bir yolcu olduğunu anlayıp, işâretle; “Kimsin, nereden geliyorsun?” diye sordu. Gelen süvari; “Ben Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr’ın talebesiyim, hocam beni sizi ziyâret etmek ve sıhhate kavuşacağınızı müjdelemek üzere gönderdi. Sabah namazını Semerkand’da hocam ile kıldım. Akşam namazında orada olacağım ve iftarı hocamla yapacağım” dedi. Hasta yatan Mevlânâ Muhammed, bu sözleri işitir işitmez kendinde bir kuvvet hissedip, kimsenin yardımı olmadan doğrulup, yatağı üzerinde oturdu. Gelen genç, odadaki dolap kenarında duran şerbeti alıp, hastaya bir bardak içirdi. Sonra veda ederek ayrıldı. Atına binip, sür’atle gözden kayboldu. Bu genç süvarinin gelip gittiği sırada, hastanın hanımı, hemen bitişiklerindeki komşunun evinde idi. Kendi evinde konuşulanları duyunca, genç atlı gider gitmez merakla evine koştu. Evine girince, ağır hasta yatan kocasının yatak üzerinde doğrulmuş oturmakta olduğunu ve önünde boş şerbet bardağını görünce hayret etti ve bunun nasıl olduğunu

sordu. Kocası da, vukû' bulan hâdiseyi anlattı. Hasta olan o âlim, o gün ayağa kalkıp, ikindi namazını ayakta kıldı. Birkaç gün sonra da, tam bir sıhhate kavuştu. Tekrar ders vermeye ve ilim öğretmeye başladı."

Yine Reşehât kitabının müellifi şöyle anlatmıştır: "Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr'ın huzûruna ilk gelişimde, Mevlana Sa'deddîn Kaşgârî hazretlerinin oğlu Mevlânâ Hâce Kulan ile beraber idim. Senelerce sohbetinde ve hizmetinde bulunmakla şereflendim. Ba'zan sohbet sırasında bana hitâb ederek; "Niçin Horasan'a dönmüyorsun? Dön! Annen ve baban benim rahatımı bozuyor" buyururdu. Ben, başkaları arasında bu sözü işitince çok utanırdım. Nihâyet beraber geldiğim Hâce Kulan, Horasan'a dönmek üzere izin istemişti. Ona izin verip, bana da; "Sen de bununla birlikte sür'atle Horasan'a anne ve babanın hizmetine dön. Benim rahatımı bozuyorlar" buyurdu. Ben de onunla beraber Horasan'a döndüm. Annemin ve babamın yanına ulaşınca, hocam Ubeydüllah-i Ahrâr'ın kendileri hakkında buyurduğu sözü söyledim, ikisi birden ağlaşmaya başladılar ve; "Biz her namazdan sonra, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine teveccüh edip, seni göndermesi için ağlayıp, duâ ediyorduk" dediler. Bir müddet annemin ve babamın yanında kaldım. Sonra tekrar hocamın yanına dönmem için ağlayarak, yalvararak müsâade etmelerini istedim. Onlar da izin verdiler. İkinci defa hocamın sohbetiyle şereflendim. Artık bundan sonra bir daha, Horasan'a git buyurmadı.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini sevenlerden bir zât şöyle anlatmıştır:

Benim bir hizmetçi kölem vardı. Ondan başka hiçbir kimsem ve hiçbir şeyim yoktu. Onu Semerkand'da kaybettim. Defalarca arayıp, gezmedik dağ ve sahra bırakmadım. Fakat ondan hiçbir eser ve haber bulamadım. Aciz ve şaşkın bir hâlde kaldım. Çünkü o, benim gücüm, kuvvetim, yardımcım idi. Ona şiddetle ihtiyâcım vardı. Birgün yine arazide dolaşarak onu arıyordum. Bu sırada Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, talebelerinden büyük bir cemâatle oradan geçiyorlardı. Yanına yaklaşıp, atının başından tutup, derin bir ızdırap ile hâlimi arzettım. Boyun büküp yalvararak ve benim işimi siz hâlledersiniz diyerek ağladım. "Ben zirâatle uğraşan kimseyim, böyle şeyleri bilmem, aramak gerekir ki bulunsun" buyurarak tevâzu gösterdi. Sonra bir müddet susup, yakınımızda bulunan bir köyü göstererek; "Bu köyde aradın mı?" dedi. "Evet o köye defalarca gidip aradım" dedim. "Sen o köye bir daha git, inşâallah onu orada bulursun" buyurdu bonra atını sürüp yola devam etti. Ben de hemen o köyün yolunu tuttum. Köye yaklaşınca, bir de baktım ki, kölem kuru bir yere oturmuş, önünde içi su dolu bir testi, şaşkın, üzgün bir hâlde duruyordu. Onu görünce, gayr-i ihtiyâri; Neredesin be çocuk!" diye bağırdım. Dedi ki: "Ben evinizden çıktığım bir sırada, bir adam beni aldatıp yanına alarak Harezm'e götürdü Sonra beni köle olarak satti. Bugüne kadar onun beni sattığı adamın yanında hizmet etmekteydim. Bugün beni satın almış olan kimseye misâfir geldi. Bana, su doldur gel dediler. Ben de bu testiyi ırmaktan doldurup çıkardığım sırada, birdenbire kendimi bu kuru yerde buldum. Rü'yâ mı görüyorum, uyanık mıyım diye hayretler içerisinde burada düşünüp duruyordum" dedi. Bunun üzerine anladım ki, bunları hep Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin Kerâmeti sebebiyle gördüm ve kölemi buldum. Hemen orada bulduğum kölemi azâd ettim, serbest bıraktım Doğruca Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin yanına gittim. Talebesi olup, sohbetlerine devam ettim. Benim ona talebe olmam bu hâdise sebebiyledir."

Reşehât müellifi şöyle nakletmiştir Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin hacca gitmesine mâni olunmuştu. Bu sebeple hacca gidememişti. Irak Şeyhülislâmı Mîr Abdullah, defalarca şöyle anlatmıştır: "Ben, Mekke'de Şeyh Abdülmu'tî'nin sohbetine kavuşmuştum. Bu zât, Kutb-ül-ârifîn Şeyh Abdülkebîr Yemenî'den sonra Harem-i şerîf ehlinin Arab ve Acemîn kendisine tâbi olduğu, feyzinden istifâde ettikleri bir evliyâ idi. Birgün Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin menkıbelerinden ve şeklinden, şemâlinden, Şeyh Abdülmu'tî' hazretlerine biraz anlatmıştım. Bunun üzerine bana dedi ki: "Ta'rîf ve anlatmaya lüzum yoktur. Ben burada Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleriyle çok sohbet ettim. Çok huzûrunda bulundum" dedi. Sonra Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin hâllerini ve menkıbelerini öyle anlattı ki, sanki senelerce berâber kalmış gibi."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, zamânının sultanları üzerinde büyük bir te'sîre sâhib idi. Sultanlara sözü geçer müslümanların rahatı için onlara nasihat ederdi. Kendisi şöyle anlatmıştır: "Eğer biz şeyhlik yapsaydık, zamanımızda hiçbir şeyh kendisine talebe bulamazdı. Fakat bize başka iş emredildi. Bizim işimiz, müslümanları zalimlerin şerrinden korumaktır Bu sebeple, pâdişâhlar ile görüşmek ve onların gönlünü avlamak, dilediğimiz istikâmete çevirmek bize vazîfe

olmuştur. Allahü teâlâ bize öyle bir kuvvet verdi ki, eğer isteseydim, ilâhlık davasında bulunan Çin pâdişâhını bir mektubla öylesine te'sîr altında bırakırdım ki, sultanlığı terkedip, yalın ayak koşarak kapıma gelirdi. Bununla beraber biz, Allahü teâlânın bu husûsdaki takdîrini beklemekteyiz. Bizim makamımızda edebli olmak lâzımdır. Bu edeb de, kulun kendi irâdesini bırakıp, Rabbinin irâdesine teslim olmasıdır." Reşehât kitabının müellifi şöyle anlatmıştır: "Birgün Sultan Ahmed Mirzâ, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini Mâtürid köyünde ziyârete gelmişti. Huzûruna girince, geride iki dizi üzerine edeble oturmuştu. Ubeydüllah-i Ahrâr, ona çok iltifât etti. Buna rağmen Sultan Ahmed Mirzâ onun heybeti karşısında tir tir titriyor, alnından ter damlaları dökülüyordu." Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine birgün rü'yâsında şöyle denildi: "İslâmiyet, senin hizmetinle, mededinle kuvvet bulacak." Bunun üzerine bu iş, sultanları ve emirleri vâsıta etmeden yerine gelmez diyerek, zamanın sultânı ile görüşmek üzere Semerkand'a gitti. Bu yolculuğunda Mevlânâ Nâsırıddîn Etrârî de yanında bulunuyordu. O, şöyle anlattı: "O zaman Semerkand'da Mirzâ Abdullah sultan idi. Semerkand'a vardığımız zaman, Mirzâ Abdullah'ın beylerinden biri, Hâce Ubeydullah hazretlerini karşıladı. Ona dedi ki: "Bizim buralara kadar gelmekten maksadımız, sizin Mirzâ'nız ile görüşmektir." Karşılamaya gelen bey, edebsizce şöyle cevap verdi: "Bizim Mirzâ'mız, pervasız bir gençtir. Onunla görüşmek kolayca kabûl edilir bir iş değildir. Hem dervişlerin bu sultanla görüşmekte ne maksadları olabilir?" Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bu -sözden gadaba gelip buyurdu ki: "Bize Sultan ile görüşmek emredilmiştir. Ben buraya kendi kendime gelmedim. Sizin Mirzâ'nız eğer pervasız ise, onu değiştirip yerine pervâlı olan birini getirirler!" Bunun üzerine karşılamaya gelen o bey ayrılıp gitti. O gidince Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri onun ismini mürekkeple duvara yazdı. Sonra parmağını ağzında ıslatarak sildi.

"Bizim işimiz, o sultandan ve onun kumandanlarından beklenemez, gidelim!" dedi. O gün Taşkend'e döndüler. Bir hafta sonra, o karşılayan ve edebsizlik eden bey vefât etti. Bir ay sonra da, Türkistan'da Mirzâ Ebû Sa'îd zuhur edip, Mirzâ Abdullah'ı öldürüp, mülküne el koydu. Yerine sultan oldu.

Talebelerinin ileri gelenlerinden biri şöyle anlatmıştır: "Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri ile Firket denilen yerde idik. Bir gün kâğıt ve kalem istedi. Kâğıt üzerine birkaç isim yazdı. Bu sırada "Sultan Ebû Sa'îd Mirzâ" diye bir isim yazıp, cebine koydu. O sırada Ebû Sa'îd Mirzâ'nın hiçbir yerde nâmı ve nişanı yoktu. Yakınlarından biri sormaya cesâret gösterip; "Bir takım isimler yazdıktan sonra, Ebû Sa'îd Mirzâ ismine alâka gösterip, onu cebinize koydunuz. Bu isim kime âittir?" dedi. Buyurdu ki: "Bu o kimsedir ki; siz, biz, Semerkand, Taşkend ve Horasan, yakında onun teb'ası olsa gerektir." Pek kısa bir zaman sonra, Türkistan'dan Mirzâ Ebû Sa'îd'in sesi yükseldi. Meğer Mirzâ Ebû Sa'îd, rü'yâsında Ahmed Yesevî hazretlerini, görmüş. Rü'yâda Ahmed Yesevî hazretleri, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine Mirzâ Ebû Sa'îd için Fâtiha okumasını işâret etmiş, o da okumuştur. Yine bu rü'yâsında, Sultan Ebû Sa'îd Mirzâ, Ahmed Yesevî hazretlerinden kendisine Fâtiha okuyan zâtın ismini sormuş ve sımasını zihninde tutmuş. Uyanır uyanmaz, Ubeydüllah-i Ahrâr'ın kim olduğunu sorup araştırdığında; "Evet, Taşkend'de buyurduğunuz gibi bir azîz vardır" dediler. Hemen atına binip, maiyeti ile birlikte Taşkend'e doğru yola çıktı. Bu sırada Ubeydüllah-i Ahrâr Firket'e doğru yola çıkmıştı. Sultan onun Firket'e gittiğini duyunca, atını oraya doğru sürdü. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, Sultân'ı Firket yakınlarında karşıladı. Sultân Ebû Sa'îd Mirzâ, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini uzaktan görünce; "İşte rü'yâda gördüğüm azîz!" diyerek, atından inip ayaklarına kapandı. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri de Sultân'a alâka gösterip, sohbet etti. Sultan, bu sohbetin cazibesi ile, Ubeydüllah-i Ahrâr'dan kendisi için Fâtiha okumasını istedi. "Fâtiha bir kere okunur" buyurarak, Sultân'ın gördüğü rü'yâya işâret etti.

Bu görüşmesinden sonra, Sultan Ebû Sa'îd Mirzâ'nın etrâfında çok asker toplandı. Bunun üzerine Semerkand'ı almak istedi. Durumunu Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine arzetmek üzere huzûruna tekrar geldi. Maksadını anlatıp, himmet istedi. "Ne niyet ile fethetmeyi istiyorsun? Eğer İslâmiyeti kuvvetlendirmek ve teb'aya şefkat göstermek niyeti ile giderseniz, zafer sizindir" buyurdu. Sultan bu şartı kabûl edip, İslâmiyete hizmet edeceğine ve teb'aya merhamet ve şefkat gedeceğine söz verdi. Bunun üzerine; "İslâmiyete hizmet etmek şartıyla gidin, başarı sizindir" buyurdu.

Reşehât müellifi, bu hâdisenin devamını şöyle anlatmıştır: "Ubeydüllah-i Ahrâr, Ebû Sa'îd Mirzâ'ya; "Düşmanla karşılaştığınız zaman, ardınızdan bir karga sürüsü gelinceye kadar hücum etmeyiniz! Karga sürüsü gelir gelmez hücum ediniz!" buyurdu. Ebû Sa'îd Mirzâ'nın ordusu, Mirzâ Abdullah'ın ordusu ile karşı karşıya gelince, ilk hücum karşı

tarafdan geldi. Ebû Sa'îd Mirzâ'nın ordusunun sol tarafını çökerttiler. Sağ taraftan da aynı şekilde hücum etmek üzere hazırlandıktan sırada, Ebû Sa'îd Mirzâ'nın ordusunun arkasından bir karga sürüsü göründü. Düşman üzerine doğru uçtu. Sultan ve askerleri, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin; "Arkanızdan bir karga sürüsü gelmeyince hücum etmeyiniz" buyurduğunu hatırlayıp, kerâmetini görünce, kalb-ileri kuvvet ve cesâretle doldu. Hep birden düşman üzerine hücuma geçtiler. İlk hamlede düşman saflarını yarıp, dağıttılar. Mirzâ Abdullah da atından düşüp, çamura battı. Atların ayakları altında ezildi. Sonra da başı kesilerek öldürüldü."

Hasen Bahâdır adında bir Türkmen oymağının reîsi şöyle anlatmıştır: "Sultan Ebû Sa'îd'in Semerkand'ı fethetmek üzere harekete geçtiğinde ben de vardım. Bir su kenarında iki ordu karşılaştı. Ben, Sultan Ebû Sa'îd'in yakınında idim. Askerîmiz, aşağı yukarı yedibin kişi civârında idi. Mirzâ Abdullah'ın ordusunun, hem askeri hem de silâhları çoktu. Bu arada, bizim askerlerimizden karşı tarafa katılanlar da olmuştu. Sultan Ebû Sa'îd, bu durum karşısında büyük bir ızdırâba düştü. Hayret ve dehşet içinde bana; "Hey Hasen! Söyle ne müşâhede ediyorsun?" dedi. Dedim ki: "Sultânım, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini görüyorum, önümüzde gitmektedir." Ben böyle söyleyince, Sultan Ebû Sa'îd; "Vallahi ben de Hâce Ubeydullah hazretlerini gördüm" dedi. Ben de Sultân'a; "Gönlünü hoş tut, düşmana karşı muzaffer olacağız" dedim. Sultan hücum emri verince, askerîmiz hepbirden hücum etti. Yarım saat içinde düşman perişan oldu. O gün Semerkand fethedildi. Mirzâ Abdullah da öldürüldü." Bu zaferden sonra Sultan Ebû Sa'îd, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinden Semerkand'a teşrîf etmesini istirhâm etti. Sultân'ın istirhâmını kabûl edip, Taşkend'den Semerkand'a gitti. Bu sırada öldürülen Mirzâ Abdullah'ın akrabasından Mirzâ Bâbür'ün, büyük bir ordu ile Semerkand'a hareket ettiği haberi geldi. Sultan Ebû Sa'îd telâş ve ızdırâba düşüp, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine hâlini arzedip; "Benim bu orduya karşı koymam imkânsızdır. Ne yapayım?" dedi. O da, Sultân'ı teskin ve teselli edip, sükûnet içinde bulunduğu yerde düşmanı beklemesini tavsiye etti. Bu sırada Sultan Ebû Sa'îd'in yakınları, onu Türkistan'a kaçırmak ve orada saklamak üzere hazırlığa başlayıp, eşyâlarını develere yüklemişlerdi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri durumu öğrenince celallenip, yükleri develerden indirtti. Sultan Ebû Sa'îd'e; "Nereye gidiyorsunuz? Kaçıyor musunuz? Buna ihtiyâç yok! Müşkülünüzü burada hallederiz. Buna kefilim! Gönlünüzü hoş tutun. Bâbür'ü durdurmak bizim vazîfemizdir" buyurdu. Bu sözleri işitenlerden ba'zıları; "Hâce hazretleri bizi topyekûn kurban etmek istiyor" diye söylendiler. Sultan Ebû Sa'îd, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine bağlılığı ve güveninden dolayı onlar gibi düşünmedi ve Semerkand'da kalmaya karar verdi. Beyleri; "Biz bu kadar askerle koca bir orduya nasıl karşı koyabiliriz?" dedilerse de, Ebû Sa'îd'i ikna edemediler. Sultan Ebû Sa'îd, Ubeydüllah-i Ahrâr'ın tavsiyesi üzerine, kalenin zayıf ve yıkık yerlerini hemen ta'mir ettirdi ve düşmanı bekledi. Nihâyet Mirzâ Bâbür'ün ordusundan Halîl Hindu isimli bir kimsenin kumanda ettiği bir öncü kuvvet geldi. Bu küçük kuvvet, büyük kuvvetten uzak olduğu için, şehirden üzerine hücuma geçilip, perişan edildi. Yaklaşan Mirzâ Bâbür, Sultan Ebû Sa'îd'in iç kaleye çekilip, orada sıkı bir muhafaza altında olduğunu öğrenince, eski hisarda konakladı. Birdenbire hücuma geçmekten çekiniyordu. Aradan günler geçti, asker yiyecek sıkıntısı çekmeye başladı. Etrâfa yiyecek te'mini için gönderdiği askerlerin ba'zılarını Semerkandlılar yakaladılar. Bir taraftan açlık bir taraftan hastalık, Mirzâ Bâbür'ün ordusunu perişan ediyordu. O sırada bir de hayvan vebası hastalığı çıktı. Mirzâ Bâbür'ün ordusundaki bütün atlar bu hastalıktan öldü. Öyle oldu ki, at leşinin kokusundan o civarda barınılamaz oldu. Nihâyet Mirzâ Bâbür, Ebû Sa'îd Mirzâ ile anlaşma yapmaya râzı oldu. Bu iş için maiyetinden Mevlânâ Mehmed Muammâî adlı birini gönderdi. Bu elçi, Ubeydüllah-i Ahrâr ile uzun bir görüşme yaptı. Elçi; "Bizim Mirzâ'mız çok gayretli ve yüksek himmetli bir zâttır. Ne tarafa gitse, o tarafı almadan dönmez" dedi. Bunun üzerine Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şöyle dedi: "Eğer Mirzâ Bâbür'ün dedesi Mirzâ Şahrûh'un kalbimizde olan sevgisi ve üzerimizdeki hakları olmasaydı, neticeyi görürdünüz! Ben, dedesi zamanında Hirat'ta idim. Onun zamanında çok iyilikler ve himâyeler gördük. Hakkını çiğnemeyiz!" Nihâyet elçi, anlaşma yapmak istediklerini bildirdi ve bunun için Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini Mirzâ Bâbür'ün yanına, anlaşmaya da'vet etti. Sultan Ebû Sa'îd, anlaşma için Ubeydüllah-i Ahrâr'ın bizzat gitmemesini istirhâm yoluyla bildirdi. Yapılan istişâreden sonra, Mevlânâ Kâsım'ı anlaşma yapmak üzere gönderdiler. Böylece anlaşma sağlandı.

Bir defasında da Sultan Mahmûd, kardeşi Sultan Ahmed Mirzâ'nın bulunduğu topraklarda gözü olduğu için savaş açtı. Bu sebeple Semerkand şehrini kuşatmak için harekete geçti.

Bu haber Semerkand'da duyulunca, Ubeydüllah-i Ahrâr bir mektûp yazıp, bu işten vazgeçmeğini bildirdi Bu mektûp şöyledir: "... Büyükler, Semerkand şehri için korunmuş belde demişlerdir. Kitaplarında da böyle yazmışlardır. Semerkand'a kasdetmeniz uygun olmaz. Bu fakîr, sizi çok sevdiğimden dolayı, vazîfemi yerine getirmek için bu işten vaz geçmenizi tavsiye ederim. Bu güne kadar nasihatlerimi kabûl etmediniz. Halkın arzularına uyup, bizim ikâzlarımıza aldırmadınız! Ne garîb bir vaziyeti Halk, kendi istekleri için çalışır. Ben ise senin için çalışıyorum. Semerkand'da fakir, muhtaç ve î sâlih insan pekçoktur. Onları daha fazla darıltmak ve incitmek doğru değildir. Yanık gönüllerin neye sebeb olduğu ma'lûmdur. Sâlihlerin ve mü'minlerin gönüllerini yaralamaktan çok korkmak lâzımdır. Sırf Allah için yaptığım bu isteği kabûl ediniz! Sen ve kardeşin, karşılıklı olarak birbirinize yardımcı olun ki, Allahın rızâsını ve inâyetini kazanasınız. Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, onları korumuştur. Hadîs-i kudsîde; "Onlarla muharebe etmek, benimle cenkleşmektir" buyurmuştur. Nice Hadîs-i şerîflerde de aynı hikmet bildirilmiştir."

Mirzâ Ebû Sa'îd'in komutanlarından olup, Mirzâ Mahmûd'a katılan bir emîre de şöyle bir mektûp gönderdi: "înâd ve muhalefetten dönünüz. Bilmez misiniz ki; yüzbin kişi, Hâce Abdülhâlık silsilesinden bir kişiyle başa çıkamamıştır. Onlara saldıranlar mağlub olur. Bu taife tasarruf sahibleridir ve Allahü teâlânın izniyle ne dilerlerse o olur."

Sultan Mahmûd Mirzâ, bu ikâzlara rağmen Semerkand'ı muhasaradan vazgeçmedi. Büyük bir orduyla Semerkand üzerine yürüdü. Ordusundan dört bini Türkmen muhafız idi. Semerkand Sultânı Ahmed Mirzâ, üzerine gelen bu kuvvete karşı duramayacak vaziyette idi. Kaçmak için Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinden müsâade istedi. Ubeydüllah-i Ahrâr bu sırada medresede bulunuyordu. Sultân'a; "Siz kaçarsanız, bütün Semerkand halkı başsız kalır ve esîr düşer. Yerinde dur ve gönlünü hoş tut. Biz bu işe kefiliz" dedi. Sonra Sultan Ahmed Mirzâ'yı medreseye alıp, kendisi çıkış kapısının yanına oturdu. Kocaman bir de hurç getirtip, içine günlerce yetecek erzak doldurttu. Ondan sonra yüzleri Sultân'a gelecek sûrette eşiğe oturup, kendisini iknâya çalıştı ve buyurdu ki: "Semerkand düşecek olursa, siz bu hurcu yanınıza alıp, ailenizle beraber, düşmanın gireceği kapının ters tarafındaki kapıdan çıkar, gidersiniz!" Sonra yakınları, Mevlânâ Seyyid Hüseyn, Mevlânâ Kâsım ve Mir Abdüleyvel ve Mevlânâ Ca'fer'i çağırttılar ve şöyle emir verdiler "Tez gidin, surların burcuna çıkın ve Sultan Mahmûd Mirzâ'nın askeri bozguna uğramadan benim yanıma gelmeyin! Faraza o asker mağlub olmazsa, siz de gelmeyin!" Mevlânâ Kâsım şöyle anlatmıştır: "Burcun üzerine çıktık ve murâkabeye vardık. Bir ân geldi ki, kendimizi göremez ve bulamaz olduk. Gördük ki, biz yokuz, ortada yalnız Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri var. Sanki âlem, Hâce hazretlerinin vücûdu ile dolmuştu."

Muharebede bulunmuş bir sipâhi de şöyle anlatmıştır: "Biz, bir alay süvari, Sultan Mahmûd Mirzâ askeriyle muharebe etmekteydik. Üstünlük düşman tarafındaydı. Ben arada bir, surların burcunda murâkabeye varmış olan azîzlere göz atıyordum. Başlarını göğüslerine dayamış sessiz ve hareketsiz oturuyorlardı. Muharebe uzun sürdü. Az kaldı ki, karşı taraf bizi dağıtıp perişan edecekti. Şehir halkı ümitlerini kaybetmiş, ne yapacağını bilemez hâle gelmişti. Bu sırada birdenbire, Kıpçak Çölü tarafından korkunç bir kasırga esmeğe başladı. Sultan Mahmûd ve ordusu ne yapacağını şaşırdı. Kimse gözünü açamaz oldu. İnsanlar ve hayvanlar devrilmeğe başladı. Çadır, karargâh, sancak ve eşya havada uçuşuyor, ba'zı adamlar bile kuru yapraklar gibi havaya savruluyordu. Bu sırada Sultan Mahmûd Mirzâ ve birkaç yakını bir hendeğe atlayıp, ancak korunabilmişti. Fakat bir dağ kenarında bulunan bu hendeğin üzerine de dağdan kopan büyük bir kaya parçası düşmüş ve içindekilerden çoğunu öldürmüştü. Kaya parçasının düşüşünden öyle korkunç bir ses çıkmış ki, Türkmen süvarilerinin atları ürküp boşanmış ve sahiplerini çiğneyerek kaçmaya başlamışlardı. Herkesin birbirini çiğneyip ezeceği bir ana-baba günü olmuştu."

Bu vaziyetten dehşete düşen Sultan Mirzâ Mahmûd, atına atlayıp kasırga istikâmetinde dört nala kaçmaktan başka çâre bulamadı. Ordusu da arkasından kaçtı. Bunun üzerine Sultan Ahmed Mirzâ, ordusunun başına geçti ve Semerkand halkı ile onların peşlerine düşüp, beş fersah kadar ta'kib etti. Ellerine geçeni kılıçtan geçirdiler. Çok mal ve silâh topladılar, İlâhî lütûfla kazanılan bu zafer karşısında, burç üzerinde murâkabeye varmış olanlar da Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin huzûruna döndüler. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri de Sultan Ahmed Mirzâ'yı sarayına gönderdi. Kendisi de huzûr ve saadet içinde evine gitti.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin en meşhûr talebesi Mevlânâ Muhammed Kâdı, "Silsilet-ül-ârifîn" adlı eserinde ! şöyle

bildirmiştir “Birgün Şeyh Mirzâ Ömer, Kıbçak Çölü sultanlarından Sultan Mahmûd’dan da yardım alarak, büyük bir orduyla Semerkand üzerine yürüdüğü haberi geldi. Bunun üzerine Semerkand Sultânı Sultan Ahmed Mirzâ, savaş hazırlıklarını tamamlayıp, karşı koymak üzere büyük bir orduyla yola çıktı. Ubeydüllah-i Ahrâr’a da yanlarında gelmesini rica etti. Ubeydüllâh-i Ahrâr da orduyla beraber gitti. Halk, Sultân’ın onu, sulh yapmak için yanında götürdüğünü zannetmişti. Ubeydüllah-i Ahrâr, kırk gün Sultan Ahmed’in ordusunda kaldı. Ordu, “Akkurgân” denilen yerde konaklamıştı. Sultan Ahmed, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine karşı askerlerden bir edebsizlik olmasın diye, orduyu geniş bir yerde topladı. Böylece orduyu Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin bulunduğu yerden biraz uzakta tutmuştu. Birkaç gün bu şekilde hareketsiz beklediler. Birgün Ubeydüllah-i Ahrâr gadablanarak, Sultan Ahmed Mirzâ’ya; “Beni buraya niçin getirdin? Eğer savaş yapmak istiyorsanız, ben sipâhi değilim. Anlaşma yapmak istiyorsanız, neden geciktiriyorsunuz? Benim artık burada asker arasında durmaya mecalim kalmadı” dedi. Sultan Ahmed Mirzâ: “Benim bir kararım yok. Herşeyi sizin doğru olan reyinize bıraktım. Siz ne emrederseniz, biz ona uyarız” dedi. Bunun üzerine Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bir ata binip, yanına da yakınlarından bir cemâat alarak, karşı tarafta bulunan Şeyh Ömer Mirzâ’nın ve Sultan Mahmûd’un bulunduğu yere doğru hareket etti. Bunu haber alan her iki sultan da karşılamaya çıktılar. Yolun yarısında karşıladılar. Sonra Şahrûh’a gittiler. Ubeydüllah-i Ahrâr, Sultan Mahmûd’a çok iltifât gösterdi. Konuşma sırasında hep ona bakarak konuştu. Bundan sonra, üç sultânın savaşmaktan vazgeçip, sulh yapmaları kararlaştırıldı. Anlaşma şartları da tesbit edildi, iki tarafın askerlerinin saf bağlaması, aralarına büyük bir çadır kurulması ve üç sultânın bu çadırda toplanarak Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin idâresi altında anlaşma şekli kararlaştınlacaktı. Bu şekilde anlaşma yapılması karara bağlanınca, Ubeydüllah-i Ahrâr, Sultan Ahmed Mirzâ’nın yanına dönüp durumu bildirdi. Ertesi gün sabah vakti, Sultan Ahmed Mirzâ’nın askerleri, zırh giyinmeden, fakat silâhlarını kuşanmış olarak kararlaştırılan yere geldi. Saf hâlinde durdular. Ubeydüllah-i Ahrâr, diğer iki sultânı getirmek üzere Şahrûh’a gitti. Mirzâ Mahmûd’un, bu işden memnuniyeti yüzünden okunuyordu. Fakat Sultan Şeyh Ömer Mirzâ’nın hâlinde, garîb bir tutukluk ve ihtiyât vardı. Nitekim Ubeydüllah-i Ahrâr onları çağırdığında, Sultan Mahmûd şevkle dışarı çıktığı hâlde, Sultan Şeyh Ömer Mirzâ! hesaplı ve tedbirli bir tavır takınmış gözüküyordu. Onun bu tavrı üzerine, Ubeydüllah-i Ahrâr, Sultan Mahmûd’u; ikâz edip, herhangi bir hileye karşı tedbirli olmasını söyledi. Peygamberimizin; “Deveni bağla, sonra tevekkül et” buyurduğunu bildirdi. Sonra karşı tarafın askerlerinde olduğu gibi, bunların askerlerini de zırhsız, fakat silâhlı olarak anlaşma yapılacak yere götürdüler. Böylece, üç pâdişâhın askerleri birbirleri karşısında saf tutup durdular. İçinde üç sultânın anlaşma yapacağı çadır da orta yere kurulacaktı. Çadır bize uzak, size yakın gibi bir anlaşmazlık çıktı. Münâzara uzadı. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, öğle namazı için abdestini karşılıklı saflar hâlinde duran iki ordu arasında aldı. Sonra Sultan Ahmed Mirzâ’ya haber gönderip, “Ben tek kişiyim ve ihtiyârlık zaafı içindeyim. Sizin bu kadar meşakkatli yolunuza dayanmaya çalışmam, birbirinize girmemeniz içindir. Kuvvet, ancak bu kadar olur. Artık takatim kalmadı. Eğer bana i’timâdınız varsa, çekişmeyi bırakınız! Cadın nereye kurarlarsa kursunlar” dedi. Bunun üzerine Sultan Ahmed Mirzâ emir verip; “Mâni olmayın! Cadın nerede isterlerse orada kursunlar. Benim i’timâdım Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinedir” dedi. Nihâyet çadır kuruldu. Sultan Ahmed Mirzâ, maiyeti ile geldi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri de Sut tan Mahmûd Mirzâ’yı ve Sultan Şeyh Ömer Mirzâ’yı getirdi. Sultan Ahmed Mirzâ onları karşıladı ve Ubeydüllah-i Ahrâr’ın işâretiyle Sultan Mahmûd Mirzâ ile kucaklaştı. Bundan sonra Ubeydüllah-i Ahrâr, Sultan Şeyh Ömer Mirzâ’yı, ağabeyi Sultan Ahmed Mirzâ’nın yanına götürdü. Sultan Şeyh Ömer Mirzâ, ağabeyi Sultan Ahmed Mirzâ’nın elini öpüp, yüzüne gözüne sürerek ağladı. Bu manzarayı görenler de gözyaşlarını tutamadılar. Bundan sonra çadıra girdiler. Heybetli bir toplantı oldu. Her üç sultan da, bütün mes’elelerde anlaştılar. Artık birbirlerine kılıç çekmeyeceklerine ahdettiler. Ahîdnâme yazıldı ve üç sultan da imzaladı. Bu anlaşma gereğince Taşkend, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri vasıtasıyla, Sultan Ahmed Mirzâ’dan Sultan Mahmûd Mirzâ’ya geçti. Bundan sonra Fâtiha okundu. Sultanlar birbirlerine veda edip ayrıldılar.

Ubeydüllah-i Ahrâr bu üç pâdişâhı birbirleri ile barıştırıp sulhu sağladığı sırada, talebelerinden biri orada, tasavvufda bir hâl olan gaybet (kendinden geçme) hâline girip, şöyle keşfetmişti: “Bir meydanda üç azgın deve birbirlerini ısırmak ve parçalamak üzere iken, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bunları yularlarından tutup yakalıyor ve birbirlerini ısırmalarına mâni oluyordu.”

Bu anlaşmanın yapıldığı gün, halk, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin tasarrufundan ve te'sîrinden hayret ve dehşet içinde kaldı. Onun tasavvufda yükselmiş büyük bir evliyâ ve mürşid-i kâmil olduğunu anlamışlardı. O gün anlaşma sağlanıp kan dökülmesi önlendikten sonra, Ubeydüllah-i Ahrâr, Sultan Mahmûd Mirzâ'ya; "Siz Taşkend'e gidin. Ben de başka bir yoldan gelir size ulaşırım" buyurdu ve talebeleri ile Taşkend'e dönmek üzere yola çıktılar. Yolda Mevlâna Muhammed Kâdı'ya şöyle buyurdu: "Bu işlere ne dersin? Bu vak'a, kitaba yazılacak şeylerdendir!"

Ubeydüllah-i Ahrâr'ın torunu Hâce Muhammed Kâsım'dan şöyle nakledilmiştir: "Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, bir Perşembe günü öğleden sonra, aniden atının hazırlanmasını istedi. Atı hazırlanınca, atına binip Semerkand'dan sür'atle çıktı. Talebelerinden bir kısmı da ona tâbi olup, ta'kib ettiler. Biraz yol aldıktan sonra, Semerkand'ın dışında bir yerde talebelerine; "Siz burada durunuz" buyurdu. Sonra atını Abbâs Sahrası denilen sahraya doğru sürdü. Talebeleri arasında Mevlâna Şeyh adıyla tanınmış bir talebesi, bir müddet daha peşinden gidip ta'kib etmişti. Bu talebesi şöyle anlattı: "Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri ile sahraya vardığımızda, atını sağa sola sürmeye başladı. Sonra birdenbire gözden kayboldu."

Ubeydüllah-i Ahrâr daha sonra evine döndüğünde, talebeleri nereye ve niçin gittiğini sorduklarında; "Türk Sultânı Sultan Muhammed Hân (Fâtih), kâfirlerle harbediyordu, benden yardım istedi. Ona yardım etmeye gittim. Allahü teâlânın izniyle gâlib geldi. Zafer kazanıldı" buyurdu.

Bu hâdiseyi nakleden ve Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin torunu olan Hâce Muhammed Kâsım, babası Hâce Abdülhâdî'nin şöyle anlattığını nakletmiştir: "Bilâd-ı rûm'a (Anadolu'ya) gittiğimde, Sultan Muhammed Fâtih Hân'ın oğlu Sultan Bâyezîd Hân, bana, babam Ubeydüllah-i Ahrâr'ın şeklini ve şemâlini ta'rîf etti ve "O zâtın beyaz bir atı var mı idi?" diye sordu. Ben de ta'rîf ettiği bu zâtın, babam Ubeydüllah-i Ahrâr olduğunu ve beyaz bir atının olup, ba'zan ona bindiğini söyledim. Bunun üzerine Sultan Bâyezîd Hân, bana şöyle anlattı: Babam Sultan Muhammed Fâtih Hân bana şöyle anlattı: "İstanbul'u fethetmek üzere savaştığım sırada, harbin en şiddetli bir ânında, Şeyh Ubeydüllah-i Ahrâr Semerkandî'nin imdâdıma yetişmesini istedim. Şeklini ve şemâlini ta'rîf ederek, şu vasıfta ve şu şekilde ve beyaz bir at üzerinde bir zât yanıma geldi. "Korkma!" buyurdu. Ben de "Nasıl endişelenmeyeyim, küffâr çok" dedim. Ben böyle söyleyince, elbisesinin yeninden bakmamı söyledi. Baktım, büyük bir ordu gördüm, "İşte bu ordu ile sana yardıma geldim. Şimdi sen falan tepenin üzerine çık, üç defa kös vur ve orduna hücum emri ver" buyurdu. Emîrlerini aynen yerine getirdim. O da bana gösterdiği ordusuyla hücuma geçti. Böylece düşman hezimete uğradı, İstanbul'un fetih işi gerçekleşti."

Vefâtı: Talebesi ve "Reşehât" kitabının müellifi olan Ali bin Hüseyn şöyle anlatmıştır: "893 (m. 1488) senesi Rebî'ul-âhır ayının yirmidördünde, Pazartesi günü ikinci defa Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin sohbetine kavuşmakla şereflenmiştim. Sohbet sırasında; "Üç yıl dört ay sonra yaşım tam doksan olur" buyurdu. 895 (m. 1490) senesinde, Muharrem ayının başında hastalandı. Hastalandığı senenin Rebî'ul-evvel ayının sonunda, Cumartesi günü vefât etti. Hastalığı seksendokuz gün sürdü. Vefâtından oniki gün önce; "Eğer sağ kalırsak, beş ay sonra seksendokuz yaşım tamâm olup, doksana girerim. Ba'zı büyükler, ömrünün yıl sayısı ile hasta yattığı gün sayısı arasındaki uygunluğu; "Bir günlük hastalık (humma), bir senenin keffâretidir" hadîs-i şerîfinde buyurulan husûsa uygun olduğunu söylemişlerdir" buyurdu.

Talebelerinden Mevlâna Ebû Sa'îd Ubehî şöyle anlatmıştır: "895 (m. 1490) senesi Muharrem ayının yirmisinde Çarşamba günü, Hâce Ubeydullah hazretleri "Kefşir" mahallesinden kalkıp, "Kemânkerân" köyüne gitmek üzere yola çıktı. Yolda "Geçiyân" mahallesinde konaklayıp, geceyi orada geçirdi. Perşembe sabahı Kemânkerân'a doğru yola çıktı. Hastalığı şiddetlenerek, yola devam edemedi. Cum'a sabahı Kemânkerân'a gitmek üzere yola devam etti. Yolda zaman zaman durup dinlendi. Cumartesi gecesi yatsı namazı Kemânkerân köyüne vardı. Yedigün orada kalıp, yedinci Cum'a günü, sabahtan i'tibâren akşama kadar hastalığı her saat arttı. Böylece üç ay hasta yattı. Bu hastalığı sırasında, namazlarını ilk vaktinde kılma husûsunda çok dikkat gösterdi. Hastalığının ve za'fiyetinin ağırlaşıp şiddetlendiği zamanlarda bile böyle idi.

895 (m. 1490) senesi Rebî'ul-evvel ayının sonunda, bir Cum'a günü hastalığı ağırlaştı ve can çekişme hâli Cum'a günü öğle vaktinde başlamıştı. Tam o sırada, Semerkand'da büyük bir zelzele oldu. O sırada câmide olan halk; "Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine birşey oldu" diyerek, Cum'a namazından sonra

herkes Semerkand'dan Kemânkerân köyüne doğru yola çıktı. Vefât ettiği gün, akşam vakti hastalığı pek şiddetlenmişti. "Akşam namazının vakti girdi mi?" diye sordu. "Evet girdi" dediler. Akşam namazını îmâ ile kıldı. Yatsı vakti girdiği sıralarda, son nefeslerini veriyordu. Vefâtı sırasında huzûrunda bulunan talebelerinden Hâce Muhammed Yahyâ şöyle anlatmıştır: "Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin mübârek nefeslerinin kesilmesi yaklaştığı sırada, akşam ile yatsı arasında bir vakitde idik. Bulunduğu odada birkaç lâmba yaktılar. Ev son derece aydınlık olmuştu. Bu sırada Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin iki kaşı arasından, birdenbire şimşek gibi bir nûr çıkıp öyle parladı ki, evde yanmakta olan lâmbalar, o nûr arasında sönük kaldı. Herkes bu nûru gördü. Bu nûr patladıktan sonra, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri son nefesini verip vefât etti. Vefât ettiği sırada da şiddetli bir zelzele oldu.

Sultan Ahmed Mirzâ, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin hastalığının şiddetlendiğini duyunca, Cum'a sabahı bütün devlet erkânı ile Kemânkerân köyüne gitmek üzere yola çıktı. Akşam namazından sonra ulaşıp, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini son defa gördü. Vefât ettiği bu gecenin sabahı olan Cumartesi sabahı, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin cenâzesini Semerkand'a getirtti, öğle namazı vaktinde Kefşir mahallelerine getirilip, cenâzesi orada yıkandı, techiz ve tekfin edildi. Cenâze namazı kılınıp, defn edildi.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin oğulları, kabri üzerine bir kubbe ve yanına bir imârethâne yaptırdılar.

Talebeleri: Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin en başta gelen talebesi, Mevlânâ Kâdı Muhammed Zâhid Bedahşî'dir. Halîfesidir. Bu talebesi, evliyânın büyüklerinden olan Ya'kûb-i Çerhî hazretlerinin kızının oğlu olup, torunudur. Hocası Übeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin kıymetli sözlerini "Mesmû'ât-ı Mevlânâ Kâdı Muhammed Zâhid" adlı bir kitap yazarak toplamıştır.

Oğlu Muhammed; Zâhirî ilimde yüksek derecede âlim idi. İlk oğlu olup, tasavvuf ilmini babasından öğrenip kemâle ulaşmıştır. Bu oğlu, Hâcegân lakabı ile tanınmıştı.

Hâce Muhammed Yahyâ; küçük oğlu olup, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek derecede idi. Babasından feyz alarak tasavvufta yükselmiştir. Babası, hayâtının son günlerinde onu yerine vekîl bırakmıştır.

Mevlânâ Seyyid Hasen; meşhûr talebelerinden olup, babası onu çok küçük yaşında iken Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin sohbetine getirmiştir. Geldikleri sırada, Ubeydüllah-i Ahrâr'ın yanında bir tabak içinde bal görüp, hemen yemeye başlamıştı. Ubeydüllah-i Ahrâr ona; "Senin ismin nedir?" diye sorunca, balın tadına öylesine dalmıştı ki, "Adım Bal'dır" cevâbını verdi. Ubeydüllah-i Ahrâr tebessüm ederek buyurdu ki: "Bu çocukta tam bir kabiliyet var. Kendi ismini balın tadından dolayı unutup, balın lezzetine o kadar daldı ki, ismim Bal'dır dedi." Onu kucaklayıp babasından aldı. Önce Kur'ân-ı kerîmi, ilk tahsîl için gereken bilgileri öğretti. Sonra Ubeydüllah-i Ahrâr, ona yüksek ilimleri öğrenmesini emretti. Bundan sonra da onu tasavvufda yetiştirip, yüksek derecelere kavuşturdu.

Mevlânâ Kâsım; en meşhûr ve çok sevdiği talebelerindendir. Hocasına tâbi olması tam idi. Bu husûsta örnek teşkil eden bir talebesi idi.

Mevlânâ Mîr Abdülevvel; talebelerinin meşhûrlarından olup, hocasına dâmâd olmakla şereflenmiştir. Tasavvufda yüksek derecelere kavuşmuştur.

Mevlânâ Ca'fer; tasavvuf hâllerine gark olmuş bir talebesi olup, âlim ve fâdıl bir zât idi.

Mevlânâ Burhâneddîn Hatelânî; bu talebesi, Semerkand'da parmakla gösterilen âlimlerden idi.

Mevlânâ Lütfullah Hatelânî; meşhûr talebelerinden olup, diğer talebesi Burhâneddîn Hatelânî'nin kızkardeşinin oğludur. Din ilimlerinde âlim idi.

Mevlânâ Şeyh; talebelerinin ileri gelenlerinden olup, senelerce hocasının ev ve dergâh işlerini görüp, hizmet etmiştir.

Mevlânâ Sultan Ahmed; meşhûr talebelerinden olup, zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim idi.

Mevlânâ Ebû Sa'îd Evbehî, Mevlânâ Hâce Ali Taşkendî, Mevlânâ Nûreddîn Taşkendî, Mevlânâzâde Etrârî, Mevlânâ Nasîruddîn Etrârî ve Mevlânâ İsmâil Firketî de talebelerinin meşhûrlarındandır.

Ubeydüllah-i Ahrâr'ın talebelerinden biri de, Abdullah-i İlâhi'dir. Simâv-hdır. İlim edindikten sonra, Semerkand'a ve Buhârâ'ya giderek feyz aldı. İcâzetle şereflenip, Ubeydüllah-i Ahrâr'a intisabı bulunan Emîr Ahmed-i Buhârî ile İstanbul'a geldi.

Ubeydüllah-i Ahrâr'ın bir talebesi de Abdullah-i Semerkandî'dir. Önce, Ya'kûb-i Çerhî'ye talebe olmuş ve Nizâmeddîn-i Hâmûş'dan da feyz almıştır. Uluğ Bey Medresesi'nde müderris idi.

Ubeydüllah-i Ahrâr'ın bir talebesi de Haydar Baba'dır. Kırk sene devamlı İstanbul Eyyûb Câmii'nde i'tikâf etti. Kanunî Sultan Süleymân bu zâtın üstün hâllerini işitince, Eyyûb Nişâncası ile Haliç arasında, Cezri Kâsım Paşa Câmii'ne inen yol üzerinde "Haydar Baba Mescidi"ni yaptırdı. Haydar Baba, 957 (m. 1550)'de vefât etti. Kabri, mescide girerken solda, sed üstündedir.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri buyurdu ki: "Zamanımızda ehl-i irâdet, mürid (talebe) olma kabiliyetine sâhib olanlar azdır. Bir âlim, büyüklerden birine haber gönderip; "Burada mürîd olacak vasıflı insan azdır; sizin orada bu vasfı taşıyan kimseler varsa bize gönderiniz!" demiştir. Bu haberi alan büyük zât, bir mektûp yazarak şöyle cevap Vermiştir "Bahsettiğiniz vasıfta insanlar bizim burada yoktur. Eğer Şeyh isterseniz, istediğiniz kadar gönderelim!"

"Evliyânın meşhûrlarından olan Şiblî hazretleri, tasavvuf büyükleri yoluna girdiği sırada, babası Vâsıt şehrinin hâkimi (vâlisi) idi. Önce Muhammed Hayr'ın huzûrunda tövbe etti. Sonra Muhammed Hayr hazretleri onu Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine gönderdi. Göndermesindeki sebep; Şiblî hazretlerinin, Cüneyd-i Bağdadî'nin akrabası olmasıydı. Böylece edebe riâyet etmiş oldu.

Şiblî, Cüneyd-i Bağdâdî'ye talebe olunca; önce ona yedi sene ticâret yapmasını ve bu ticâretten elde ettiği kazancını, o zamana kadar olan günahlarının affı için sadaka olarak dağıtmasını emretti. Bunu yaptıktan sonra da, yedi sene de hela temizliği yapmasını emretti. Bunu da yaptı. Bu ondört seneden sonra onu tasavvufta yetiştirip, yüksek derecelere kavuşturdu."

Yine şöyle buyurmuştur: "Sehl bin Abdullah Tüsterî hazretleri, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için öyle riyâzet yapıp, zikre dalmıştı ki, birgün ağzından ve burnundan kan geldi. Yere düşen her damla kanı "Allah" yazıyordu. Bundan sonra hocası ona, tasavvufda her ân Allahü teâlâyı hatırlamak ve kendisini gördüğünü düşünmek gibi ma'nâlara gelen "Yâd-ı daşt" makamı üzere olmasını emretti." "İkindi namazından sonra öyle bir vakit vardır ki, o vakitte amellerin en iyisiyle meşgûl olmak lâzımdır. Ba'zıları demişlerdir ki: "O saatte amelin en iyisi muhâsebe, insanın kendini hesaba çekmesidir. Öyle ki, gece ve gündüz geçirdiği saatler içinde yaptığı işleri gözden geçirip, ne kadar zamanı tâat, ne kadar zamanı günâh işlemekle geçirmiş hesâb etmeli. Tâat ile geçirdiği zamanı için şükretmeli. Günâh ile geçen zamanı için de istiğfar etmelidir." Ba'zıları da şöyle demişlerdir: "Amellerin en iyisi, bir büyük zâtın sohbetine kavuşmak için gayret göstermek ve o zâtın sohbetinde, gönlünü Allahü teâlâdan başka herşeyden çevirmesidir" demişlerdir ki, en iyi amel, Allahü teâlâdan başka herşeyden yüz çevirip, Allahü teâlâya dönmektir."

Bigâneler, gâfil ve anlayışsızlar ile birlikde bulunmanın zararı husûsunda şöyle buyurmuştur: "Birgün Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine, sohbet sırasında bir fütur, dağınıklık hâli gelmişti. Bunun üzerine; "Meclisimize bir bigâne, gâfil girmiştir. Bu hâl ondan dolayıdır. Onu arayıp bulunuz" buyurdu. Talebeleri iyice aradıktan sonra, böyle birini bulamadıklarını söyleyince; "Bastonların bulunduğu yere bakınız" dedi. Talebeleri oraya bakınca, oraya bir bigânenin asasını bırakmış olduğunu anladılar, o asayı oradan çıkarıp attılar."

Birgün Ubeydüllah-i Ahrâr'ın talebelerinden biri, gâfil bir kimsenin elbisesini giyip sohbetine gelmişti. Oturduktan bir müddet sonra, hocası; "Bu mecliste bir gâfilin kokusu geliyor" dedikten sonra, o talebeye dönüp; "Bu koku senden geliyor, yoksa bir gâfilin elbisesini mi giydin?" dedi. O talebe hemen dışarı çıkıp, o elbiseyi değiştirip geldi.

"İnsanların amelleri, işleri ve ahlâkı, cansız şeylere de te'sîr eder. Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin bu husûsta çok keşfi vardır. Bu bakımdan, kötü işlerin işlendiği bir yerde yapılan ibâdet ile iyi işlerin işlendiği yerde yapılan ibâdet birbirinden kıymetçe farklıdır. Bunun içindir ki, Kâ'be'de kılınan iki rek'at, başka yerlerde kılınan namazın bin rek'atına bedeldir."

"Şeyh Ebû Tâlib-i Mekkî buyurdu ki: "Allahü teâlâdan başka hiçbir muradın kalmayıncaya kadar gayret göster. Bu muradın

hâsıl olunca, işin tamamdır, isterse senden kerâmetler, hâller ve tecellîler hâsıl olmasın, gam değildir."

"Dervişlik; herkesin yükünü çekmek ve kimseye kendi yükünü çektirmemektir."

"Allahü teâlâdan gelen belâlara sabırlı, hattâ şükredici olmak lâzımdır. Zîrâ, Allahü teâlânın birbirinden acı belâları çoktur."

Yine şöyle buyurmuştur: "Birgün Mevlânâ Hâmûş hazretlerinin huzûruna gitmiştim. Yanında bulunanlarla ilmî mes'eleleri konuşuyordu. Ben de bir yere oturmuş, hiç konuşmuyordum. Bana dönüp; "Ne dersin, konuşmak mı daha iyi, susmak mı daha iyi?" dedi. Sonra da; "Bir kimse kendi varlığının kaydından (nefsinden) kurtulmuşsa, ne yapsa iyidir. Kurtulmamışsa, ne yapsa kötü." Ben, Mevlânâ Nizâmeddîn Hâmûş'dan bundan daha iyi bir söz işitmedim."

"Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr, Tasavvufu şöyle ta'rîf etmiştir "Şimdiye kadar evliyâdan yediyüz zât tasavvufun ta'rîfi husûsunda çeşitli sözler söylemişlerdir. Bütün bu sözlerin özü şu noktada toplanır: Tasavvuf; vakti, en değerli olan şeye sarfetmektir."

"İnsanın kıymeti; idrâkinin, zekâsının, bu yolun büyüklerinin hakîkatlerini anladığı kadardır."

Talebelerine şöyle buyurmuştur: "Sizden hanginizin yirmi kerre, belki daha fazla tasarruf edildiği hâlde ve nisbet sahibi kılındığı hâlde, her dışarı çıktığında kaybetmemiş olsun? Size verilen veriliyor. Fakat siz onu muhafaza edemiyorsunuz. Eline bir nûr teslim edilen kişi, onu en kıymetli şeyi bilsin. Fânî varlığını tasfiye etsin, o nûr ile kendini karanlıkta aydınlatsın."

Yine şöyle buyurmuştur: "Benim birkaç günlük hayâtımı fırsat bilip Allahü teâlâya bağlanmayan sizler, ya benden sonra ne yapacaksınız? Bu fırsatı ganîmet bilin, bu ni'met elden giderse pişman olursunuz. Son pişmanlığın faydası olmaz."

"Zikir bir kazma gibidir ki, onunla gönülden yabancı duygu dikenleri temizlenir."

"İbâdet; emirlere uyup, amel etmek, nehyedilen şeylerden sakınmaktan ibârettir. Ubûdiyyet, kulluk da bu şekilde Allahü teâlâya yönelmektir." "İnsanın yaratılmasından murâd, kulluk yapmasıdır. Kulluğun özü de, her halükârda Allahü teâlâyı unutmamaktır."

"İlim iki çeşittir: Biri veraset ilmi, bin de ledün ilmidir. Veraset ilmi çalışarak elde edilir. Resûlullah (aleyhisselâm); Kim bildikleriyle amel ederse, Allahü teâlâ ona bilmediklerini öğretir." buyurdu. İlm-i ledün ise Allahü teâlânın ihsânıdır. Çalışmadan elde edilir, ilâhî bir mevhibedir. Kullarından dilediğine verir."

"Himmet etmek; Allahü teâlânın isimleri ile münâsebeti olan bir zâtın, kalbinde yalnız bir işin yapılmasını bulundurması demektir. Bu şeye teveccüh eder. Kalbine bundan başka hiçbir şey getirmez. Yalnız, o işin yapılmasını ister. Allahü teâlâ da o işi yaratır Allahü teâlânın âdeti böyledir. Kâfirlerin himmet etdikleri şeylerin de hâsıl oldukları görülmüştür. Allahü teâlâ, bana bu kuvveti ihsân etmiştir. Fakat, bu makamda edeb lâzımdır. Edeb de, kulun kendisini Hak teâlânın irâdesine tâbi etmesidir. Kendi irâdesine tâbi olmamak, Hak teâlânın fermanını beklemek lâzımdır."

"Çok açlık ve çok uykusuzluk, dimağı yorar. Hakîkatleri ve ince bilgileri anlamağı önler. Bunun için, riyâzet çekenlerin keşifleri hatalı olur."

"Biz bu yolu, tasavvuf kitaplarından değil, halka hizmetten elde ettik.

Herkesi bir yola götürürler. Bizi de hizmet yoluna götürdüler."

"Bizim yolumuzda, el helâl kârda gönül ise hakîkî yârdadır."

"Seyyidlerin bulunduğu bir memlekette ben oturamam. Zîrâ, Resûlullaha (aleyhisselâm) bağlı bir nesebten gelmenin şerefini taşıyanlara, lâyık oldukları ta'zimi gösterememekten korkuyorum."

"Söz, yüce bir şeydir. Zamanında ve yerinde olmalıdır."

"Söz söylemek, dilin gönülle, gönlün de Hak ile olduğu zaman makbûldür."

"Tasavvuf bilgilerinden maksad, kendini zorlamadan, uğraşmadan, her ân Allahü teâlâya teveccüh ve ikbâldir. Ya'nî, her ân Allahü teâlâyı hatırlamaktır."

Buyurdu ki: “Bütün hâlleri ve buluşları bize verseler, fakat Ehl-i sünnet ve cemâat i’tikâdını kalbimize yer-ileştirmeseler, hâlimi harâb, istikbâlimi karanlık bilirim. Eğer bütün harâblıkları, çirkinlikleri verseler ve kalbimizi Ehl-i sünnet i’tikâdı ile süsleseler, hiç üzelmem.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1078

2) Mektûbât (İmâm-ı Rabbânî) cild-1, 193 Mektûb

3) Reşehât sh. 229

4) Nefehât-ül-üns sh. 441

5) Umdet-ül-makâmât sh. 77

6) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 245

7) Şakâyık-ı Nu’maniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 269

8) Tâc-üt-tevârih cild-1, sh. 437

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 650

10) Rehber Ansiklopedisi cild-17, sh. 182

11) Fevâid-ül-behiyye sh. 145

12) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 139

13) Mir’ât-i kâinat cild-3, sh. 61

14) Silsilet-ül-ârifîn, Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd bölümü No: 2830 Varak, 28-b, 157-b, 178-a

15) Mesmû’ât, Süleymâniye Kütüphânesi Es’ad Efendi bölümü, No: 1715 Varak: 5-a, 24-a, 29-a.

16) Reşehât (Arabî) sh. 168

VÂNNÛGÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Osman bin Ömer et-Tûnusî olup, künyesi Ebû Abdullah’dır. El-Vânnûgî diye meşhûr oldu. 759 (m. 1358) senesinde Tûnus’da doğdu. 819 (m. 1416) senesi Rebî’ul-âhır ayında, Mekke-i mükerremede vefât etti. Muallâ kabristanında, Şeyh Ebi’l-Hasen eş-Şûlî’nin kabrine yakın bir yere defnedildi.

El-Vânnûgî, Tûnus’da büyüdü. Oradaki büyük âlimlerden Ebi’l-Hasen bin Ebi’l-Abbâs el-Batrînî ve İbn-i Arafe’den ilim öğrendi. Fıkıh, tefsîr, mantık, hesab, hendese ve cebir öğrendi. Ebi’l-Abbâs el-Kassar’dan Arabî ilimlere dâir çok kitap okudu. Başka âlimlerden de okuyup, tefsîr ilminde mütehassıs oldu. Fen ilimlerinde de üstün bir dereceye yükseldi. Üstün bir zekâsı, kuvvetli bir anlayış kabiliyeti olup, gördüğü şeyi bir daha unutmazdı.

Vânnûgî, ders okuttu, fetvâlar verdi. Hadîs-i şerîf ilmine dâir, talebelerine icâzet (diploma) verdi. Âlimler onun ilminin üstünlüğünü söylediler. Çok kitabı vardı, ihtiyâcı olanlara kitaplarını âriyet olarak verdi. Çok kimseler onun ilminden istifâde etti. Bir müddet Mekke-i mükerremede mücavir olarak, daha sonra da Medine’de kaldı ve bu meyanda ders okuttu. Fetvâlar verdi ve tasnif işiyle meşgûl oldu.

Vânnûgî’nin yazmış olduğu eserlerden bir tanesi de “Kitâb alâ kavâid-i İbn-i Abdüsselâm’dır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 289

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-7, sh. 3

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 31

4) El-A’lâm cild-5, sh. 331

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 92

6) Neyl-ül-ibtihâc sh. 286

VEFÂ KONEVÎ

Evliyânın meşhûrlarından. İsmi, Mustafa bin Ahmed'dir. Lakabı Muslihuddîn olup, Şeyh Vefâ ismiyle tanınmıştır, İbn-i Vefâ ve Ebü'l-Vefâ da denmiştir. Konya'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 896 (m. 1490) senesinde vefât etti. Türbesi İstanbul'da olup ismini ondan alan Vefâ semtindedir.

Vefâ hazretleri, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yetişmiş büyük âlim ve evliyâ idi. İlk tahsilini yaptıktan sonra, Edirne'de Debbaglar Câmii, İmâmı Şeyh Muslihuddîn'e talebe oldu. Bir müddet bu hocasından ilim öğrenip feyz aldı. Sonra bu hocasının tavsiyesi üzerine Abdüllatîf-i Kudsî hazretlerinin sohbetlerinde bulundu. Hem din ilimlerinde, hem de fen ilimlerinde mütehassıs olarak yetişti. Tasavvuf ilminde ve hâllerinde de yetişip yükseldi.

Şeyh Vefâ hazretleri, bir ara hacca da gitmişti. Hacdan deniz yolu ile dönerken, yolda hıristiyan korsanları tarafından gemisi yağma edilip, kendisi de esîr edildi. Rodos adasına götürülüp hapsedildi. Zamanının gözüpek kahramanlarından Kahramanoğlu İbrâhim Bey tarafından, esîr alanlara para verilmek sûretiyle esâretten kurtarıldı. Hürriyetine kavuştu. İstanbul'a dönüşlerinde, şimdi kendi ismi ile anılan "Vefâ" semtine yerleşti. Vefâtına kadar burada yaşadı: İnsanlara doğru yolu göstermek, dinimizin emir ve yasaklarını bildirmek ile meşgûl oldu.

Sözleri gayet beliğ ve açık olup, dinliyenlerin kolaylıkla anlıyabileceği şekilde idi. Çok ibâdet ettiğinden, sohbetine gelenleri, ancak belli vakitlerde kabûl ederdi. Sohbetleri pek tatlı olup herkesin onu dinlemek ve yüzünü görmek için âşık olduğu bir zâttı. Sözleri hikmetli ve nükteli idi. Din husûsunda hiç ta'viz vermezdi. Bu husûsta titiz ve celalli idi. Dünyâya düşkün olanlara iltifât etmez, dervişlerle, dünyâya düşkün olmayanlar ile sohbet etmeyi severdi. Zamanının meşhûr kimseleri kapısına gelir, sohbetine kavuşmak için kabûl etmesini beklerlerdi.

Bir defasında, Fâtih Sultan Mehmed Hân kapısına kadar geldiği hâlde onunla görüşmemiştir. O da üzülerek, geri dönüp gitmiştir. Onunla görüşmemesinden dolayı kendisi de üzülmüş, hattâ gözlerinden iki damla gözyaşı yanaklarına inmiştir. Yanında bulunanlar; "Efendim neden pâdişâhı kabûl etmediniz? Hem siz buna üzüldünüz, hem de o üzüldü" dediler. Vefâ hazretleri, gözünden akan iki damla gözyaşını eliyle silerek; "Doğru söylersiniz. Ama inanıyorum ki, benim ona olan sevgim ve onun bana olan ihtiyâcı, bize asıl vazîfemizi unutturacak kadar fazladır. Dostluğumuz, sohbetimiz, birçok vatandaşın işinin yarım kalmasına sebeb olacak. Şimdi anladınız mı? Sultânı niçin kabûl etmiyorum?" demiştir.

Sultan İkinci Bâyezîd-i Velî de, onu çok severdi. İlminin, yaşayışının hayranı idi. Vefât ettiği zaman cenâze namazında bulundu. Hattâ o esnada, kefenini açıp, yüzüne bakarak, eskiden beri olan hasret ateşini bir parça gidermek istedi. Bir rivâyete göre de, kefenini açıp baktıklarında, Ebü'l-Vefâ yüzünü sağ eliyle kapatmıştır.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân, kızını emirlerinden biriyle evlendirirken, nikâhı teberrüken Vefâ hazretlerinin yapmasını ve onun huzûrunda olmasını istedi. Vefâ hazretlerine hediye olarak kırkbin akçe göndererek durumu arzetmişti. Fakat Vefâ hazretleri kabûl etmedi ve: "Muhyiddîn Konevî Efendi vardır. Fakirdir, bu parayı ona verirsiniz. Bereketli bir zâttır. Onu getiriniz, bu işi o yapsın" buyurdu. Bunun üzerine o zâtı getirip, nikâhı kıydırdılar.

Bir bahar günü, Vefâ hazretlerine; mevsim güzel, hava çok hoş. Allahın rahmet eserlerini görmeniz için dışarı çıkmanızı istirhâm ederiz dediklerinde; "Bugün müsâade edin. Akşam, her zaman yediğimden bir lokma daha fazla yiyeyim de, dışarı çıkacak kuvvetim olsun" buyurdu.

Kendisine, şehrimize, şu kadar ağırlıktaki taşı kaldıran ve şu kadar ağır yük taşıyan birisi geldi dediklerinde: "Abdest ibriğini taşımak, ondan zordur" buyurdu. Bu ne doğru ve ne güzel bir cevaptır. Çünkü, ağır taşı kaldırma ve ağır yük taşımada nefsin hazzı vardır. Bunun için nefse kolay gelir. Abdest ibriğini taşımakta ise, nefse muhalefet vardır. Bunun için nefse daha zor ve daha ağır gelir.

Vefâ hazretleri, 896 (m. 1490) yılı Ramazan ayında Pazartesi günü vefât etti. Vefâ'da kendi adıyla anılan câminin sol tarafında defnedildi. Sonradan kabirleri üzerine, yeşil kubbeli bir türbe yapıldı. Türbeyi Sultan İkinci Bâyezîd Hân yaptırdı. Kabri, müslümanların ziyâret yeridir. Türbelerinin, duâ ve niyaz edilen penceresinde şu beyit okunmaktadır:

"Muktedây'ı ehl-i ma'nâ, Müslihuddîn Ebü'l-Vefâ,
A'yüri-i uşşâka hâk-i merkadidir Tûtiyâ."

Ma'nâsı:

Muslihuddîn Ebü'l-Vefâ, ma'nâ ehlinin, evliyânın uyduğu kimsedir. Mezarının toprağı, âşıkların gözlerine sürmedir.

Ebü'l-Vefâ hazretlerinin meşhûr (Tecrîd) kitabına, Hoca Sa'düddîn Efendi, geniş bir açıklama yaptığını (Tâc-üt-tevârih) adlı eserinde bildirmektedir. Astronomi ve Astroloji ilimlerine de vâkıf idi. Vefâ hazretleri adına Konya'da bir câmi, İstanbul'da ise; câmi, medrese, hamam, halvethâne ve türbe inşâ edilmiştir.

Şeyh Vefâ hazretlerinin eserleri şunlardır:

1- Makâm-ı Sülûk: Tasavvuf ile ilgili olup, Türkçe ve üçyüzdoksanaltı beyitlik manzûm bir eserdir. Tasavvufî, ahlâkî mevzûları şiir yoluyla anlatmıştır. Bu eseri, edebiyat ve şiir bakımından da kıymetlidir.

2- Şâz-ı irfan: Türkçe ve manzûm bir eserdir.

3- Evrâd-ı Vefâ: Beşyüzellialtı sahife civarında olup, nesir bir eserdir.

4- Rûznâme-i Vefâ: Bu eseri, Deftardar Ali Çelebi tarafından "Miftâh-ı rûznâme" adıyla şerhedilmiştir. Bunlardan başka eserleri de olduğu kaydedilmiştir.

Şeyh Vefâ hazretlerinin bir şiiri şöyledir:

"Bâl-ü-berden geçmişim bir dâneyim,
Yâneyim, ey şem-i rûşen yâneyim;
Düşmişem ışkın odına tâ ezel,

Kendi düşen ağlamaz, vardır mesel.
Tâ ebed yanmak bana oldı mahal,
Yâneyim, ey şem-i rûşen yâneyim.

Cümle uşşâka Vefâ matluptur,
Ehl-i aşk içre safâyı hûbdur.
Çünki yanmak âdeti mahbûbdur;
Yâneyim, ey şem-i rûşen yâneyim."

Bir başka şiiri de şöyledir:

"Evvel tevhîdi zikret, Sonra cürmünü fikret.
Var yoluna doğru git, Derviş olayım dersen.

Bir zât-ı kâmil ara, Gezme tozma avara.
Tamam sıra bu sıra, Derviş olayım dersen.

Gaflet ile çalışma, Çok gezmeye alışma.
Kem sözlere karışma, Derviş olayım dersen.

Rü'yâna yalan katma, Elden söz alıp satma.
Cellad önüne yatma, Derviş olayım dersen.

Her sözde inâd etme, Her mezbelede bitme.
Sapa yollardan gitme, Derviş olayım dersen.

Dostunda kusur görme, Ak yüze kara sürme.
Başına çorap örme, Derviş olayım dersen.

Hayrın bir ise binle, Vakt-i seherde inle.
Pend-i Vefâ'yı dinle, Derviş olayım dersen.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4688

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) cild-1, sh. 251

3) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 527

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 181

5) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 326

6) Nefehât-ül-üns sh. 559

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1001

VELİYYÜDDÎN (Ahmed bin Ahmed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ahmed bin Abdülhâlık bin Abdülhayy es-Süyûtî el-Kâhirî olup, lakabı Veliyyüddîn'dir. 813 (m. 1410) senesi sonlarında, Kâhire'deki Nâsıriyye Medresesi'nde doğdu. 891 (m. 1485) senesi Safer ayının onsekizinde, Pazar gecesi vefât etti. Ertesi gün kılınan cenâze namazına, çok kalabalık bir cemâat katıldı. Sa'îd-üs-süadâ Sûfiyyesi'nin mezarlığına defnedildi.

Veliyyüddîn Ahmed, Fakîh Hasen el-Amilî'nin yanında, Kur'ân-ı kerîmi, fıkıh ilmine dâir el-Umde ve el-Minhâc kitaplarını, ayrıca Cem'ul-cevâmi' ile Elfiyetü İbn-i Mâlik'i ezberledi. Bu ezberlerini Veliyyüddîn Irâkî'ye ve ba'zı âlimlere okudu. Cemâlüddîn Abdullah İbni Alâüddîn Ali el-Hanbelî'nin yanında da İbn-i Hişâm'ın "Es-Sîre adlı eserini ve diğer eserlerini başından sonuna kadar okudu. İbn-i Hacer el-Askalânî, İbn-i. Cezerî, İbn-i Mısrî, Zeynüddîn Zerkeşî, Mecdüddîn İsmâil, Şihâbüddîn el-Vâsıtî, et-Telvânî, İbn-i Tahhân, İbn-i Berdis ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Muhibbüddîn bin Nasrullah'dan Sahîh-i Buhârî'yi okudu. Şerefüddîn Sübkî'den fıkıh ilmini öğrendi. Ferâiz ilmini Ebü'l-Cûd el-Benbî'den öğrendi. Ayrıca; Mecdüddîn el-Bermâvî, Şemsüddîn el-Hicâzî, el-Vefâî, el-Kayânî, Burhânüddîn el-Ebnâsî el-Hınnâvî ve Alemüddîn Bülkînî'den de ilim öğrendi.

Veliyyüddîn Ahmed, ilmî tahsilini tamamladıktan sonra, Sahrîc Mencik'te imamlık, hocası Sübkî'den sonra Tabressiyye Medresesi'nde müderrislik, Cemâliyye Medresesi'nde hem tasavuf hocalığı hem de baş müderrislik vazîfesi yaptı. Ayrıca İbn-i Tûlûn Câmii'nde Necmüddîn bin Kâdı Aclûn'un isteğiyle fıkıh hocalığı, Nâsıriyye Medresesi'nde Ebü'l-Adl el-Bülkînî'den sonra hocalık ve Dâr-ül-Adl müftîliği yaptı. Sultânın önünde, Celâlüddîn İbn-ül-Emânet'in yerine hadîs-i şerîf okudu. Ayrıca birçok yerlerde idârecilik yaptı.

Veliyyüddîn Ahmed, tevâzu sahibi, akıllı, yaşamasında orta hâlli davranan, ibâdet yapmayı ve geceleri namaz kılmayı çok seven bir zât idi. Defalarca hacca gitti. En son olarak 870 (m. 1465) senesinde hacca gitmiştir. Emînüddîn el-Aksarâyî'nin ta'yiniyle kadı oldu. Bu vazîfede iken, vakıflar ile ilgili bir tetkik sonucu, bu vakıflardan hakkı olanlarla, hakkı olmayanları ayırdı. Bir süre sonra bu görevden azledildi. Vefât edinceye kadar bir vazîfe almadı.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 210

YAHYÂ İDİLÎ

Kuzey Afrika'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Kaynaklarda doğum ve ölüm târihleri ve yerleri bildirilmemektedir. Fakat hicrî dokuzuncu asırda yaşadığı bilinmektedir. Büyük velîlerden olduğuna pekçok âlim şehâdet etmiştir. Evliyânın büyüklerinden olan Vaglisiyye ve Kasîde-i Bürde şarihi, pekçok kıymetli eserin sahibi Abdürrahmân Sebbâg, Yahyâ İdilî'nin kutub denilen büyük evliyâdan olduğunu bildirmiştir. Onun fıkıh ve ahlâk ilimlerinde yüksek mertebede olduğuna şehâdet etmiştir.

Kerâmetleri: Bir mescid yapılacaktı. Mescidin kıblesini ta'yin ederken ihtilâf edildi. Ba'zı insanlar kıblenin bir yöne; ba'zıları da başka yönde olduğunu söylediler. Bunun üzerine Yahyâ İdilî, kıble tarafında bulunan dağa "Alçal!" diye seslenince, dağ alçaldı ve Kâ'be-i muazzama gözüktü. Orada bulunanların hepsi, Kâ'be-i muazzamayı gördüler.

Şeyh Zerrûk, Yahyâ İdilî'ye çok hürmet ederdi. Çünkü bâtın (tasavvuf) ilmini ondan almış idi. Birgün bir kelimenin harfleri hakkında ihtilâf edildi. Hemzeli mi, yoksa hemzesiz mi olacak diye Yahyâ İdilî'ye sordular. O da hem-zeli olacak, dedi. Şeyh Zerrûk'un içinde az bir şüphe olup, böyle olduğuna tam kanâat getirememişti. Yahyâ İdilî. Şeyh Zerrûk'un başını okşayarak; "İşte Levh-i mahfûz, bak!" dedi. Allahü teâlâ, Zerrûk'un gözünden perdeyi kaldırdı ve Levh-i mahfûzu gördü. Yahyâ İdilî'nin buyurduğu gibi idi.

Büyük âlim Tevâtî, talebelerinden birini zeytinyağı getirmesi için Yahyâ İdilî'ye gönderdi. Yahyâ İdilî, gelen talebeye bir miktar zeytinyağı verdi. "Hocanız Tevâtî'nin yanına varıncaya kadar kimseye birşey söylemeden götürünüz" dedi. Talebe, yolda ba'zı arkadaşlarına rastladı. Onlar o talebeye hâl hatır sordular. O da Yahyâ İdilî'nin sözünü unutarak onlarla konuştu. Becâye'ye geldiğinde bir de baktılar ki, kapların içinde sâdece zeytin kabukları var. Mes'eleyi hocaları Tevâti'ye anlattılar. Tevâti onlara; "Eğer tenbîhe uyup, sussaydınız, arkadaşlarımzla yolda konuşmasaydınız böyle olmazdı. Emre muhalefet ettiniz, böyle oldu" dedi.

---

1) Ta'rîf-ül-halef sh. 595

YA'KÛB-İ ÇERHÎ

Evliyânın büyüklerinden. İnsanların i'tikâd, amel, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenip yapmalarını sağlayan ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşturmak için rehberlik eden ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen İslâm âlimlerinin onyedincisidir. İsmi, Ya'kûb bin Osman bin Mahmûd'dur. Gazne'de Cerh köyünde doğdu, doğum târihi bilinmemektedir. 851 (m. 1447) senesinde Hülfetû'da vefât etti. Burası, sınır köylerinden bir köy olup, kabri oradadır. Derin âlim ve veliyyi kâmil idi.

Ya'kûb-i Çerhî, önce Hirat'a gidip, bir müddet ilim tahsili yaptı. Sonra yine ilim tahsili için Mısır'a gitti. Orada Zeynüddîn Hafi ile birlikte, zamanının büyük âlimi Mevlânâ Şihâbüddîn Şhrvânî'den ve diğer âlimlerden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Sonra Buhârâ'ya gitti. Orada da âlimlerden ilim öğrenip, icâzet aldı. Zâhirî ilimlerde yetişdikten sonra tasavvuf ilmine yöneldi. Tasavvuf ilminde ve hâllerinde önce Şâh-ı Naksihcnd Behâeddîn-i Buhârî'nin, sonra da onun halîfesi Alâüddîn-i Attâr'ın sohbetinde yetişti.

Kendisi şöyle anlatmıştır: "Buhârâ'nın âlimlerinden ilim tahsil edip icâzet aldıktan sonra memleketime dönmek üzere idim. İçimde Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yanına gitmek arzusu hâsıl oldu. Huzûruna varıp; "Beni hatırdan çıkarmayımz" diye yalvardım. "Tam gideceğin sırada mı bana geliyorsun?" buyurdu. "Gönlüm iştiyâkınızla dolu, sizi seviyorum" dedim. "Bu arzu ne sebepten geliyor?" dedi. "Büyük bir zâtsınız ve herkesin makbûlüsünüz" dedim. Bunun üzerine; "Bu sebep kâfi değil, daha makbûl birşey bulman lâzımdır. Halkın beni kabûlü şeytanî olabilir" buyurdu. Dedim ki: "Sahih bir hadîs-i şerîfde; "Allahü teâlâ bir kulunu severse, onun sevgisini kullarının kalblerine düşürür, insanlar onu severler" buyurulmuştur."

Bunun üzerine tebessüm etti ve buyurdu ki: "Biz azîzânız (azîzlerdeniz.) Bu söz üzerine kendimden geçer gibi oldum. Çünkü bu görüşmeden bir ay kadar önce, bir rü'yâ görmüştüm. Rü'yâmda bana; "Azîzân'ın müridi, talebesi ol" demişlerdi. Rü'yâyı unutmuştum. Behâeddîn-i Buhârî hazretleri; "Kiz azîzânız" buyurunca hatırladım. Tekrar; "Bana teveccüh ediniz, hatırınızdan çıkarmayınız" diye yalvardım. Buyurdu ki: "Bir gün Azîzân'dan (Ali Râmitenî'den (kuddise sirruh) böyle bir istekde bulunmuşlar. O da, birşeyin hatırda kalması için bir vâsıtaya ihtiyâç olduğunu söylemiş ve hatırlamaya vesîle olacak birşey istemişler." Bunu söyledikten sonra, bana mübârek takyesini hediye etti ve buyurdu ki: "Senin bana verecek birşeyin yok, şu takyeyi al, onu her gördüğünde bizi hatırla ve yanında bul."

Bundan sonra ayrıca tenbîh edip; "Bu yolculukta Mevlânâ Tâcüddîn Deştgûlegî'yi bulmaya gayret et. Çünkü o, Allahü teâlânın evliyâsındandır." buyurdu. Yola çıktıktan sonra, içime önce Belh şehrine, oradan da memleketime dönme arzusu düştü. Belh şehri ile Deştgûlek arası çok uzak idi. Yolculukta öyle vesileler oldu ki, birden kendimi Deştgûlek yakınlarında buldum. Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin tenbihi hatırıma geldi. İşâretlerinden dolayı şaşırıp, hayran kaldım. Deştgûlek'e gidip, hemen Mevlânâ Tâcüddîn'in sohbetine can attım. Onun sohbetinde bulunduktan sonra, Behâeddîn-i Buhârî'ye geri dönüp ona teslim olmak arzusu beni sardı. Buhârâ'da bir meczub zât vardı. Onu bir yolda oturur gördüm. Ona dedim ki; "Ben gidiyorum!" Bana; "Hiç durma, çubuk git!" dedi. Oturduğu yerde toprak üzerine çizgiler çizdi. Kendi kendime, bu çizgileri sayayım, eğer tek çıkarsa gitmem gerektiğine işâret sa'yayım diye düşündüm. Saydım tek çıktı. Behâeddîn-i Buhârî hazretlerine tekrar gitmeye karar verip, yola çıktım. Nihâyet Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin huzûruna kavuştum. Hâlimi arzettim. Bana zikretmemi ve zikirde teke riâyet etmemi bildirip; "Elinden geldiği kadar zikirde tek sayıya riâyet et" buyurdu ve böylece yolda karşılaştığım meczub zâtın yer üzerine çizdiği çizgilerin tek oluşuna işâret etti."

Ya'kûb-i Çerhî hazretleri, bir eserinde şöyle anlatmıştır: "Allahü teâlânın inâyetiyle bu fakirde erenler yoluna girmek arzusu doğup da fadl-ı ilâhiyye'ye, Allahü teâlânın yardımına kavuşunca, Buhârâ'da Hâce Behâeddîn-i Buhârî hazretlerine kavuşmak nasîb oldu. Onun kerem ve iltifâtları beni saadete garketti. Gördüm ki, mürşidim kâmil ve mükemmildir ve evliyânın en üst tabakasındandır. Çeşitli vak'alar ve gaybî işâretlerden sonra, Kur'ân-ı kerîmi açıp bir âyeti işâret tutmak istedim; meâlen "O peygamberler Allahın hidâyetine eriştirdiği kimselerdir, sen de onların gittiği yoldan yürü..." (El-En'âm 90) buyurulan âyet-i kerîme çıktı, bağlılığım kat kat arttı. Tereddüt içinde bulunduğum günlerden birgün idi. Evimin bulunduğu Fethâhâd'da, Şeyh Seyfüddîn'in kabrine doğru oturmuştum. İçimde öyle bir hrtına koptu ki, hemen Hâce Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin huzûruna kavuşmak için Kasr-ı Ârifân'a doğru yola çıktım. Kasr-ı Ârifân'a varıp, Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin evlerine yaklaştığım zaman, yola çıkmış, beni beklemekte olduğunu gördüm. Kana ihsânda bulundular,

yanına oturttular. Namaz kıldıktan sonra sohbete başladılar. Heybeti beni öyle sarmıştı ki, konuşmaya mecalim kalmadı. Bu sohbet sırasında buyurdu ki: "İlim iki kısımdır. Kiri kalh ilmi; bu ilim, en fâideli olan ilimdir. Bu ilmi nebiler ve resûller öğretir. Diğeri lisan ilmidir. Bu ilim de Allahü teâlânın insanoğluna huccetidir. Ümîd ederim ki, bâtın ilminden sana bir pay erişsin. Yine nakledildi ki; "Sadâkat ehliyle oturduğunuz zaman, sulk (doğruluk) üzere bulununuz. Çünkü onlar, kalb casuslarıdır. Kalblerinize girerler ve himmetinize bakarlar. Biz, kendi kararımızla kimseyi kabûl edemeyiz. Böyle me'muruz. Bakalım bu gece bize ne işâret buyurulur. Eğer seni kabûl ederlerse, biz de kabûl ederiz" buyurdu.

Ömrümde o gece kadar çetin ve zor bir gece geçirmedim. Se'âdet kapısının açılmasını umarken, bu kapının yüzüme kapanmasından korktum. Sabah namazını Behâeddîn-i Buhârî hazretleri ile beraber kıldım. Namazdan sonra; "Sana müjdeler olsun, kabûl işâreti geldi. Biz insanları az kabûl ederiz. Kabûl ettiğimiz zaman da geç kabûl ederiz. Tâ ki gelenlerin nasıl geldiği.ve zamanının gelmiş olduğu belli olsun" buyurdu. Bundan sonra Şâh-ı Nakşibend hazretleri, silsilelerini Abdülhâlık Goncdüvânî'ye kadar gösterdi.

Bundan sonra nice zaman Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin hizmetinde ve sohbetinde bulundum, icâzet verdikleri güne kadar yanlarından ayrılmadım. Yanlarından ayrılıp, yola çıkacağım zaman; "Sana tarikat edebi ve hakîkat sırrı olarak bizden ne erişmişse, Allahü teâlânın kullarına ulaştır, götür. Bu, senin saadete kavuşmana sebeb olur" buyurdu. Ayrıca halîfesi Alâüddîn-i Attâr ile sohbet etmemizi emretti. Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin vefâtından sonra, ben uzun müddet Bedehşan'da kaldım. Alâeddîn-i Attâr ise Çigâniyân'da bulunuyordu. Bana bir mektûp yazarak, Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin emrini hatırlattılar. Bundan sonra hemen Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin yanına gittim ve vefâtına kadar sohbetlerinde kaldım. Vefâtlarından sonra memleketime döndüm."

Ya'kûb-i Çerhî, önce Behâeddîn-i Buhârî'nin, sonra onun seçkin talebesi ve halîfesi olan Alâüddîn-i Attâr'ın sohbetinde yetişip kemâle geldi. Hocası Alâüddîn-i Attâr'ın halîfesi olup, insanlara doğru yolu gösterdi. Onun en başta gelen talebesi ve halîfesi de Ubeydüllah-i Ahrâr'dır. Yâ'kûb-i Çerhî hazretlerinin yazdığı, Tebâreke ve Amme cüzleri tefsîri ve Fârisî "Risâle-i ünsiyye" adlı eserleri vardır. Bu eserleri Hindistan'da basılmıştır.

Ya'kûb-i Çerhî hazretleri, Şâh-ı Nakşibend Muhammed Buhârî hazretlerinin sohbetine kavuşmasını ve o büyük rehberden duyduklarının bir kısmını Farsça olarak bir risale hâlinde yazmış, bu risalesinde o büyükler yolunun edeb ve dîne bağlılıklarını halisane bildirmiştir. Bu risalenin bir bölümü şöyledir:

"Hazret-i Hâce Behâüddîn-i Buhârî buyurdu ki: Hadîs-i şerîfte; "Abdestinizi toplayın (iç ve dış temizliğini birleştirin), Allahü teâlâ da sizin dağınıklılığınızı toplasın" buyuruldu. Abdesti toplamaktan maksad, dış ve iç temizliğinin hâsıl olmasıdır. Dağınıklıktan ancak bununla kurtulunulur.

İç temizliği, kalbin; kin, çekememezlik (hased), insanlara düşmanlık, bahillik gibi kötü sıfatlardan ve Allah sevgisinden başka her sevgiden temizlenmesi ve Allah sevgisi ile rahatlamaktan ibârettir. Kalb, kötü sıfatlardan temizlenip, iyi sıfatlarla süslenince, düzeltilmiş olur. Bu dünyânın kötülüklerinden, ancak sâlim, doğru kalb ile kurtulunulabilir. Âyet-i kerîmenin meâli şöyledir: "Kıyâmette mal ve evlâddan faide gelmez, ancak selim kalb getiren o gün Hakkın rahmetine kavuşur" (Şuarâ-89) Bunun için demişlerdir:

Gayretinden kalb evimi gayriden eyledim hâli,
Senden gayriye yakışmaz bu hâne ki olsun mâli.

Bütün ibâdetlerden maksad, Allahü teâlâyı anmaktır, demişlerdir. Zikir, rûh; bütün ibâdetlerde beden gibidir. Hak teâlâdan gâfil olunca, ibâdetlerden beklenen fayda hâsıl olmaz. Zikir de, ihlâssız olunca, beklenen faydayı vermez. Resûlullah (aleyhisselâm) "Hâlis ve muhlis olarak Lâ ilahe illallah... diyen Cennete girer" buyurdu. "Bunun ihlâsla olması nasıldır?" dediklerinde; "Bu kelimeyi söyleyenin, kendini haramlardan korumasıdır" buyurdu. Ya'nî bu şekilde bu kelimeyi söylemekle kalb düzelir ve o kimsenin hâllerinde ve fiillerinde istikâmet hâsıl olur. Zâhir ve bâtın istikâmeti ele geçince de, sonsuz saadete kavuşmuş olur. Zâhirin istikâmette olması demek, dînimizin zâhir hükümlerinin hududuna, ya'nî emir ve yasaklara, büyüğü ve küçüğü ile riâyet etmektir. Bâtının, kalbin istikâmeti ise, hakîkî îmâna kavuşmasıdır. Yüksek hocamız, bu hakîkî îmânı, kalbi Allahü teâlâdan alıkoyan bütün fayda ve zararlardan temizlemektir,

ifâdesi ile açıkladılar. Onlara, bu dünyâdan ayrılacakları vakit rahmet melekleri iner ve bu melekler ona; “Âhıretin azâbından korkma ve bu dünyânın rahatını kaçırdın diye üzülme. Size va’d olunan Cennetin müjdesi budur. Bu Cennette, sizin istediğiniz herşey vardır. Bütün bu ni’metler, sizin merhamet ve magrifet olunmanız yanında düşük, bunlar da Allahü teâlâyı görmeniz yanında aşağı kalır.” Gafletle olan zikir bu kadar fayda sağlamaz. Belki büyük korku da olur. Denildi ki: “Allah deyip de, kalbi Allahü teâlânın hükümlerinden gâfil olanın hasmı, bu dünyâda da âhırette de Allahtır.” Akşam ve sabah zikreden, zikredenlerden olur, gâfillerden olmaz. Hiçbir âyet ve hadîste, zikrin yüksek sesle olacağı tasrih edilmemiştir. Hep gizli, sessiz olması emr edilmiştir.

Her hâlde uyanık olmalıdır. Yerken, yatarken, konuşurken, yürürken, alış veriş ederken, abdest alırken, namaz kılarken, Kur’ân-ı kerîm okurken, yazarken, ders ve va’z verirken, bir göz açıp kapayacak kadar Hakdan gâfil olmamalıdır.

Birbirini inkâr etmiyen aynı yol erbâbının sohbetleri faydalıdır. Ama sohbet ve arkadaşlık haklarını gözetmelidir. Kâmil ve mükemmil bir zâtın bir bakışı, kalbi o kadar temizler ki, uzun riyâzetlerle buna kavuşmak pek zordur.

Tebrîz’de Şemseddîn’in bir nazarına kavuşan kişi,
Çile çekenlere güler, aşağı bulur bu işi,

Sohbetin sahih, doğru olduğunun alâmeti, onda kulun kalbine Rahmâni ve Rabbanî feyizlerin gelmesi, Allahü teâlânın sevgisinden başka sevgilerin kalbden silinmesidir. Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân) birbirlerine; “Gelin bir miktar oturalım da îmân edelim” derlerdi. Ya’nî beraber olup, Allahdan başkasını unutup, hakîkî îmâna kavuşalım derlerdi. Allah adamları, Allahü teâlânın sevgili kulları ile oturup kalkmanın, onlarla sohbet etmenin çok faydaları vardır.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1083

2) Hadâik-ül-verdiyye sh. 154

3) Nefehât-ül-üns sh. 436

4) Reşehât sh. 58

5) İrgâm-ül-merîd sh. 63

6) Hadikat-ül-evliyâsh. 73

7) Rehber Ansiklopedisi cild-18, sh. 93

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 546

YA’KÛB KARAMÂNÎ (Sarı Ya’kûb)

Fıkıh, kelâm, hadîs âlimi, yüksek hâller sahibi velî. İsmi Ya’kûb, lakabı Sarı’dır. Karamanoğulları Beyliği bölgesinde yaşadığı için Karamanî nisbet edildi. O vakitler Karaman bölgesinin merkezi olan Konya’da doğdu.

Doğum târihi belli değildir. 833 (m. 1429) senesinde vefât etti. Kabri, Konya’nın Lârende mahallesindedir.

Ya’kûb Karamânî tahsiline Konya’da başladı. Sonra tahsilini tamamlamak için Arab memleketlerine ve İran’a gitti. Kelâm ilmini öğrendi. Yüksek derecelere kavuştu, ilim öğrenmede çok gayretli idi. Kelâm mes’elelerinden birini okusa, o mes’elenin bütün teferruatını ayrıntıları ile araştırıp öğrenirdi. Dönüşünde Kara Ya’kûb’la beraber, muhtemelen Bursa’da Molla Fenârî’den okudu. Buralarda tahsilini tamamladıktan sonra, Konya’ya döndü. Karaman’da müderrislik yaptı. Kitap yazmakla meşgûl oldu. Fıkıh, kelâm, hadîs ilimlerinde âlim idi. Alçak gönüllü, mütevâzî, şerefli, iftihar edilecek, övülecek bir ahlâka sahip yüksek bir âlim idi. Kendisine bir mes’ele soranlara, o mes’elenin bütün inceliklerini, ayrıntılarını en ince teferruatı ile anlatır, soranlarda hiçbir şüphe bırakmazdı. Sohbetinde bulunanlar, ilim ve feyzinden istifâde ederek ayrılırlardı.

Dinin emir ve yasaklarını bildirmekte çok gayretli idi. Bursa’da, zamanın büyük âlimi Molla Yegân ile yüksek ilimler üzerinde sohbet etti. Kendisi Molla Yegân’a ba’zı hâllerini anlattı. Molla Yegân ona ikram ve ihsânda bulunup, çok hürmet etti.

Kendisi anlatır: “Rü’yâmda, Resûlullahı (aleyhisselâm) gördüm. “Âlimlerin etleri zehirlidir, kim koklarsa hasta olur. Kim yerse ölür.” hadîs-i şerîfini sordum. Resûlullah (aleyhisselâm), bu hadîs-i şerîfin doğru olduğunu buyurdular.”

"Risâlei Menâsik-ül-hâc" isimli kıymetli bir eseri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 83

2) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 413

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 341

YAZICIZÂDE MUHAMMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Meşhûr Muhammediyye adındaki eserin müellifi. İsmi, Yazıcızâde Muhammed Efendi olup, babası Yazıcı Sâlih'dir. Babası, devlet hizmetinde kâtip olarak çalıştı. Ârif, münevver bir zât olup, beşbin beyte yakın mesnevî tarzındaki ilm-i nücûma dâir "Şemsiyye" isimli eserini, Ankara'da Devlethan ailesinden İskender Paşa'ya ithaf etti.

Yazıcızâde Muhammed Efendi, muhtemelen Malkara köylerinden Kadıköy'de doğdu. Gelibolu'yu mekân tutup, 855 (m. 1451) senesi orada vefât etti. Mezârı Gelibolu'nun biraz dışında, İstanbul yolu üzerindedir. Yazıcızâde çeşmesinden ve hemen yakınında yüksekte kalan kardeşi Ahmed-i Bicân'ın kabrinden yüzelli adım kadar içeride, küçük türbe kısmınadır. Kabri, büyük bir zât olması ve eserlerinden Muhammediyye'nin şöhreti sebebiyle ziyâret mahallidir. Türbeye bitişik mescid kitabesinde: "Zîver gelip bir ehl-i dil söylendi bu târih-i tâm yaptı. Yazıcızâde'nin bu türbesini Şâh-ı cihan Sultân Abdülmecîd Hân ta'mir ettirdi" yazılıdır.

Yazıcızâde Muhammed Efendi ve kardeşi Ahmed-i Bicân, önce babalarından ders okudular. Daha sonra Muhammed Efendi, tahsilini kemâle erdirmek üzere birçok yerler dolaştı. İran ve Mâverâünnehr'e giderek, Haydar Hafi ve Zeynel Arab gibi meşhûr âlimlerden okudu. Arabca ve Farsçayı iyi öğrenip; terfsîr, hadîs, kelâm, fıkıh ilimlerinde yetişti. Tahsil hayatını kendisi şöyle anlatır:

"Hem üstadım benim Zeynel Arabdı,
Kim içi dışı ilim ile edebdi.

Çü himmet etti erdim ona ön ben,
Eriştim Haydar-ı Hafi'ye son ben.

Ara yerde çok ettim istifâde,
Hem ön, son kim ki ettiyse ifâde."

Yazıcızâde Muhammed Efendi, asıl ma'nevî feyzi, Allahü teâlânın evliyâsı Hâcı Bayram-ı Velî hazretlerinden aldı. Hacı Bayram-ı Velî, Sultan İkinci Murâd Hân'ın da'vetine uyarak Edirne'ye gitti ve orada bir müddet kaldı. Daha sonra Ankara'ya döndü. Gidiş ve dönüşte uğradığı Gelibolu'da Yazıcızâde Muhammed Efendi ve kardeşi Ahmed-i Bicân'ı gördü. Onlarla görüşüp, sohbetle irşâdda bulundu. Kısa zamanda ikisi de evliyâlık derecelerine kavuştular. Yazıcızâde Muhammed Efendi, eserinde hocasından hürmetle bahsederek şöyle dedi:

"Cihanın kutbu mâh-ı Hacı Bayram,
Cihanın şeyhi Şâh-ı Hacı Bayram.

Çü Şeyhim bu sözü işrâb kıldı,
Sözünü canıma mihrâb kıldı.

Selâmullah erişsin size yâ Şeyh,
Tükenmez himmet eylen bize yâ Şeyh.

Yazıcızâde Muhammed Efendi, bir ara Konya muzafferiyetini bildirmek için Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr Gâzî tarafından sefâretle Mısır'a gönderildi. Daha sonra Gelibolu'ya dönüp, ömrünü ibâdet ve tefekkürle geçirdi. Eserler yazdı, İ'tikâf ve inzivâ haliyle yaşadı. Gelibolu'da namazgah yöresinde, Hamza köyü sahillerinde büyük bir kayaya oyulmuş, birbiri içinden geçilen iki küçük hücrede ibâdet ve tefekkürle meşgûl oldu. Bu hâlini şöyle bildirdi:

"Meğer günlerden birgün emr-i takdîr,
Oturmuştum Gelibolu'da sırra.

Elimi çekmiş idim cümle halktan,
Dilimde zikr idi, kalbimde zikrâ.

Eserleri ve husûsiyetleri: Yazıcızâde Muhammed Efendi, çok ibâdetle meşgûliyeti yanında, eserler de yazdı. Meşhûr "Muhammediyye" adlı eserini yazmadan önce, Arabca olarak "Megârib-üz-zeman"ı yazdı. Kardeşi Ahmed-i Bicân'a: "Şimdi sen dahî, bu kitab ki Megârib-üz-zeman'dır, Türkçeye çevir.

Tâ kim bizim ilin kavmi maâriften ve envâr-ı ilimden fâide görsünler" diye ricada bulundu. O da Türkçeye çevirdi. Envâr-ül-âşıkîn adını verdi.

"Muhammediyye" ve "Envâr-ül-Âşıkîn", biri nazım ve diğeri nesir, Megârib'in Türkçeye tercümesidir. Yazıcızâde Muhammed Efendi, Megârib-üz-zeman ve Muhammediyye'sini, rü'yâsında hazret-i Peygamberi (aleyhisselâm) görmesi ve O'nun irşâd ve işâret vermesiyle yazdı. Bu durumu kendisi şöyle anlattı:

"Sana ol vermiş idi. bu kitabı,
Pes ilt ona geri iş bu kitabı,

O, cümle kâinatın âfitâbı (güneşi),
Çün emr etti bana düzdüm kitabı."

Yazıcızâde Muhammed Efendi, "Muhammediyye"si ile şöhret buldu.

"Muhammediyye", asırlardır Anadolu'da, Kırım'da, Kazan'da, Başkurt Türkleri arasında okundu ve elden düşmedi. Evliyâ Çelebi; "Nice binlerce âdemin Muhammediyye'yi ezbere bildiklerini" kaydeder. Anadolu'da her evde bir Muhammediyye nüshası vardı. Kış gecelerinde okunur, yer yer ağlanırdı. Suyu hiç kesilmiyen bir ırmak coşkunluğu içinde okundu. Her satırında Allahü teâlânın sevgisi, Resûlullahın (aleyhisselâm) aşkı, muhabbeti, Eshâb-ı Kirâm sevgisi anlatıldı. Kulun Rabbine olan acziyeti ve sevgisi dile getirildi:

"İlâhî, sen ganîsin ben fakîrem,
Kapında elleri bağlı esîrem.

Muhammediyye'nin müellif hattıyla olan nüshası, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürlüğünde 431/A numarayla kayıtlı olup, eser 853 (m. 1449) senesinde te'lîf edildi. Yakın zamanda Gelibolu'dan Ankara'ya götürüldü. Hâlen eser. Sultan İkinci Abdülhâmid Hân tarafından yapılan sedef kakmalı abanoz ağacından bir sandık içinde muhafaza edilmektedir. "Muhammediyye"nin diğer yazma nüshaları nesih hattıyla yazılmış ve harekelidir. Onaltıncı asırdan i'tibâren yazmalar çoğaldı. Sonraları çeşitli boylarda basıldı. İsmâil Hakkı Bursavî, Muhammediyye'ye iki cild hâlinde mükemmel bir şerh yazdı. Arabca olarak yazdığı diğer eserleri, Megârib-üz-zeman ve Şerh-ül-Füsûs-il-Hikem'dir. Megârib, Muhammediyye ve Envâr-ül-âşıkîn'in kaynağıdır.

Kâtip Çelebi, Yazıcızâde'nin önce hadîs-i kudsîleri toplayıp şerh ettiğini, Hâcı Bayram-ı Velî hazretlerinin irşâdından sonra bu eseri yazdığını bildirdi. Eser, Mevzû' olarak beş bölüme ayrıldı. Kâinatın yaratılışı, Paygamberler, melekler, kıyâmet, makâm-ı a'lâda Hakkın kelâmına dâirdir.

Şerh-ül-Füsûs-il-Hikem ise, hacmi daha küçük olup, Muhyiddîn-i Arabî'nin Füsûs'unun muhtasar bir şerhidir. Ahmed-i Bicân, ağabeyinin bu eserini "Müntehâ" adıyla 870 (m. 1465) senesinde Türkçeye çevirdi. "Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha" adlı bir eseri daha vardır.

Muhammediyye'den ba'zı bölümler:

Peygamberimizin sıfatları:

Dinle amma ba'zı evsâfin, O'nun,
Tâ ki takrir edem eltâfın O'nun.

Orta boylu idi, ahsen kaâmeti,
Ne katı ebyad ne esmerdi katı.

Ne kıvırcık ne saçı uzun idi,
Cismi ahsen hey'eti me'zûn idi.

Hiç sinek konmazdı derler yüzüne,
Gölgesi düşmezdi yerler yüzüne.

Zîrâ nûrun yoktur asla sâyesi,
Kim ola evsâfin onun sâyesi.

Kim ki baksa yüzüne hayran idi,
Sanki yüzünde güneş seyrân idi.

Nice karşıdan göre durur idi,
Öyle ardından dahî görür idi.

Zîrâ nûrun önü ardı bir olur,
İçi dışı sâhib-üt-tedbîr olur.

Onun için, uyusa gözü O'nun,
Uyumazdı gönlü der özü O'nun.

Hem mübârek başı idi, müstedîr,
Cebhesinin sathı idi, müstenîr (parlak).

Gözleri siyah idi a'lâ-nazar,
Sürmeliydi ince mâ zâgal-basar.

Her gece sürme çekerdi gözüne,
Yattığı vakt resmi idi, kendüzine.

Kirpiği uzun, kaşı esna idi,
Kâ'be kavseyn idi. Ev ednâ idi.

Kara idi, hem sakalı sık idi,
Sanasın boynu gümüş ibrik idi.

Parmağı uzun idi, hemçün kalem,
Ne kadar vasf eylesem âciz kalam.

Var idi göğsünde biraz ince kıl,
Bir kılı kırk yar sözü ince kıl.

İki çiğninde biraz kıl var idi,
İçi dışı dopdolu envâr (nurlar) idi.

Terlese dürler (inciler) dökerdi dâneler,
Miskden eltâf idi, ol dürdâneler.

Ökçesinde az idi, lahmı (eti) O'nun,
Mu'tedildi lahmma şahmı O'nun.

Yürüse kuvvetle yürürdü katı,
Ansızın gören ederdi heybeti.

Kim otursa meclisinde bir nefes,
Gitmeğe etmezdi ömrünce heves.

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) ahlâkı:

Çünkü bildin ba'zı evsâfin Resûlün ey ulu
Dinle gel ahlâkını gör niceydi güzel huyu:

Vermiş idi. Hak kemâl-i hüsn ile hulk-i azîm,
Halktan a'lâ idi, amma etmez idi, ol ulu.

Derdi Yûsuf ağ idi. benden velî ben şîrinem.
Birkez O'nu gören olmaz idi, asla kaygulu.

İki gözü arasında var idi. bir nûr O'nun,
Gözleri kara idi. bâdâmı süzme sürmeli.

Nice yüzü güzel ise, güzel idi, hulku da.
Yüzlerini cümle âlem ayağına sürmelü,

Hulku Kur'ân idi, zîrâ hep tutardı hükmünü.
Hem kemâlât ile zâtı olmuş idi dopdolu.

Menba-ı ahlâk idi, hulk ederdi âleme.
Ma'den-i eltâf idi, hâşâ kim eyledi gulû,

Halka ederdi tevâzu ger şerîfü ger vazî'.
Nefsf toprak gibi alçak gönüllü su gibi duru,

Cümleden, Allahı yigrek bilüben kokar idi.
Kendi nefsi içün kakıyıp olmaz idi, hiç adû,

Ger gazâb kılsa, kılardı Hak rızâsı içün onu.
Kibr-ü-kin, bugz-u adâvetten idi gönlü erû.

Gülmedi hem kahkaha eylemedi hiç nesneye.
Lûtf ile bensam idi, yüzü güleçti mâhrû.

Bir idi, katında O'nun Hak işinde cümle halk.
Kimseye yüzgürmez idi ger elû ger arkalu,

Kızdan artıktı hayâda, hilm ile mevsûf idi.
Kimseye lâ (Hayır) demedi, her kim ki gelse yalvaru.

Kendi ehli hâcetini bitirdi kendi hem,
Dâimâ fakirler ile otururdu ol ulu.

Çok taâm yemez idi, diler ise yer idi.
Söyleyip yemez idi, ucb ile tutmazdı hû.

Tutmadı peşgir önünde hiç mubâhı yimedi,
Balı helvâyı severdi anlamışlardı kamû.

Hem buyurmuştur dediler sirkeye ni'met-it-taâm.
Hem seridi, hoş görürdü hem kabak severdi O.

Hem severdi koyunu yağrın etiyle kolunu.
Arpa ekmeğin doyunca yememiştir ey amû.

Gah olurdu ol mübârek karnına bağlardı taş,
Tâ yürek salınmayıp olmaya açlıktan elû.

Bir iki ay evlerinde anmaz idi, od O'nun,
Nice günler aç geçerdi meğer olaydı su.

. . . .

Nalinin kendi yamardı, hem libâsun vasla ol.
Sadaka almaz idi hiç, eğer gelirse ermağan,

Alır idi. Eder idi, yerine ihsân geri.
Yerdi üç parmak ile, onu yalardı lutf ile,

Suyu üç kez Besmele ile Hamdele'yle dinlenü.
Hem severdi dâima sağ yanını işlerde ol,

Siyyemâ nal-ü-libâs giymekte yû alsa vuzû.
Sağ yanının üstüne yatardı istikbâl edip,

Her nefeste açılırdı O'na bin gaybî kapı.
Döşeği "ve yastığı sahtiyandı içi lîf,

Yatsa gece az uyurdu Hakka ederdi tapu.
Vitr ile onüç kılardı rek'ati dünle namâz,

Hiç seherde uyumazdı alırdı reng-ü-bû.
Gah murabba' otururdu, gah çökerdi dizini,

Mecma-ül-adâb idi, mehfî ayan yüzü sulu.
Tıybi severdi, kokusu kendinin etyab (en güzel koku) idi.

Ger mizah eylerse, hak söylerdi eltâf bahtulu.
Özr ederlerse kabûl ederdi özri lûtf ile.

Yok idi, asla katında hiç keremden sevgülü.
Etmedi hergiz itâb illâ merge ta'riz ile.

Hiç ehad (Hiç kimseyi) incitmedi, tasvir ile yâ Örtülü.
Rıfka emr eylerdi, af ve sulha halkı kındırıp,

Kazmaya ta kimsenin ardınca kimse hiç kuyu.
Terk edip dünyâyı ukbâ ihtiyâr etmiş idi.

Arz olurdu her mahalle ona ucmağlu tamu,
Hem binerdi nâkaya at-ü-katır hem merkebe,

Ardında kimse alırdı olur ise almalu.
Arpa bulamacına yahut paça sünügüne,

Da'vet etseler varırdı tiz durur idi, uru.
Gel bu ahlâkı işit gör sen de var mı birisi,

Pes nice ümmet olursun varsa göster gel beru.
Ne kadar varsa hazâyin Hak mefâtihin O'na,

Vermiş idi, almaz idi. Eylemezdi gam kayu.
Söylese cümle cevâmi' söyler idi. sözünü,

Her sözü üç kez der idi, tâ ki fehm da eyû.
Dursa zikrullah idi, otursa zikrullah idi,

Kimseye vermezdi gönlün canını illâ ki Hû.
Var mıdır bir lâhza tam anmayadı Sultânını,
Ancılayın kim sever sultânını illâ ki Hû.

Hazretinde ilm idi, hilm-ü-hayâ,
Sabr savn emn-ü-emânet bi riya.

Hürmet-ü-ta'zîm sekine i'tibâr,
Şevket-ü-izzet vekâr-u i'tibâr.

Meclisinde ref-i savt (yüksek sesle konuşmak) olmaz idi,
Mahzarında nesne fevt olmaz idi.

İlm ile fetvâ idi. O'nda kelâm,
Hilm ile takvâ idi. O'nda nizâm.

Çünkü kendi kâmil-i akvâ idi,
İşleri Eshâbının, takvâ idi.

Biri birine tevâzu mekrümet,
Uluya ta'zîm küçüğe merhamet.

Gelse muhtaç işleri Îsâr idi,
Hulk-u lutf, ihsân ile âsâr idi.

Nice olmasın bular sâhib kemâl.
Çün nazar kıldı keremden Zül-cemâl.

Kendinin mahbûbunu irsal edip,
Cebrâil ile kitâb inzal edip,

Bunlara ta'lim-i Kur'ân eyledi,
Bunlara tefhim-i furkân eyledi.

Pes severdi bunları gayet Resûl,
Öğretirdi ilm ile Ayet Resûl.

Yoklar idi, dâima Eshâbını,
Acar idi. bunlara ebvâbını (kapılarını).

Ululara izz ile ikram idi.
Küçüklere fazl ile in'âm idi.

Pes ederlerdi, O'na da bu Kirâm,
Gayretince izzet ile ihtiram.

Şöyle kim doymazlar idi, yüzüne.
Hiç usanmazlardı asla sözüne.

. . . .

Kanısı kim bulur idi. İ'tibâr.
Mâlini suya salardı oda kâr.

Kanısı kim eder idi. İktidâ.
Başını sânını kılardı feda.

Etmiş idi. bunları agâh Hak.
Kim Muhammed'dir Resûlullah hak.

Gönderüptir O'nu Rabbilâlemîn.
Ol muazzez canı Rabbilâlemin.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Nefehât-ül-üns sh. 691

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdi Efendi) sh. 127

3) Vefeyât-ül-a'yân kenarı sh. 117

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 194

YILDIRIM BÂYEZÎD HÂN

Dördüncü Osmanlı pâdişâhı. Âlim ve evliyâ dostu. Üçüncü Osmanlı Sultânı Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın oğlu ve Çelebi Sultan Mehmed Hân'ın babasıdır. Annesi Gülçiçek Hâtun'dur. 761 (m. 1360) yılında Sultan Orhan Gâzî'nin vefât edip, Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın tahta çıktığı gün doğdu. Daha şehzâde iken gösterdiği cesâret ve kahramanlıklardan dolayı, "Yıldırım" lakabı verildi. Babasının Kosova meydanında şehâdeti üzerine, Osmanlı Sultânı, oldu. 805 (m. 1402) yılında Tîmûr Hân'a esîr olup, üzüntü ile nefes darlığı hastalığına yakalanarak, Akşehir'de vefât etti. Oğlu Mûsâ Çelebi tarafından Bursa'ya götürülüp, türbesine defnedildi.

Şehzâde Bâyezîd, küçük yaştan i'tibâren zamanın en mümtaz ilim adamlarından ilim öğrendi. Bursa kadısı Koca Mahmûd, Kadıasker Çandarlı Halîl, Karamanlı Molla Rüstem ve Molla Fenârî gibi âlimler, belli başlı hocaları arasındaydı. Meşhûr kırâat âlimi Muhammed Cezerî'den kırâat ilimlerini öğrendi. Babasının en seçme silâhşörlerinden askerlik eğitimi gördü. Osmanlının değerli kumandanlarından komutanlık dersleri aldı. Lalası Fîrûz Bey ile birlikte, 788 (m. 1386)'de Amasya'ya vâli ta'yin edildi. Şehzâde Bâyezîd, Amasya'ya vanhca, şehirde sulh ve sükûnu te'min etti. Daha önce mevcût olan karışıklıklar sebebiyle başka taraflara göç etmiş olanlar, tekrar Amasya'ya geldiler. Bunlar arasında Ebû İshak Kazrûnî'nin torunlarından Şeyh Şemseddîn Müeyyed Çelebi ve dâmâdı ve halîfesi Divriklizâde Şeyh Ali Yâr bin Şehsüvâr gibi ilim ve irfan ehli, gönül ve kerâmet sahibi mübârek kimseler de vardı. Şehzâde Bâyezîd, bu mübârek kimselerin ilim ve feyzinden istifâde için, eline geçen fırsatı değerlendirdi. Aklî ve naklî ilimlerde bilgisini arttırmaya, ahlâkını güzelleştirmeye, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını yaymağa gayret etti. Aynı zamanda devletin kânun ve nizâmı da demek olan fıkıh bilgilerinde çok ilerledi. Babası Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın emri üzerine, yerine Amasya beylerbeyi olarak ta'yin edilen Hâcı Şâdgeldi Paşazâde Ahmed Paşa'yı bırakıp, yanına topladığı askerlerle babasının yanına gitti. Yanında çok sevdiği hocaları Şemseddîn Müeyyed Çelebi ve dâmâdı Ali Yâr Çelebi'yi de götürdü. Rumeli'de, Avrupa'dan toplanıp gelen haçlı askerleri ile 791 (m. 1389) yılında yapılan Birinci Kosova savaşına katıldı. Kardeşi Şehzâde Ya'kûb'la beraber büyük kahramanlıklar gösterdi. Babasının bir Sırplı tarafından savaş alanında şehîd edilmesi üzerine, devlet ileri gelenlerinin müşterek kararı ile Osmanlı tahtına çıktı. Allahü teâlânın dînini yaymak, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel yolunu bildirmek için cihâd bayrağını eline aldı. Baba ve dedelerinden kendisine mîrâs kalan cihâd aşkı, din gayreti, güzel ahlâk ve babasının bıraktığı güçlü ve disiplinli ordu, sağlam karakterli devlet adamları, haksızlığa, gayr-i meşrû işlere rızâ göstermeyen, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışan âlimler, Yıldırım Bâyezîd Hân'a büyük destek oldular. Sultan Murâd-ı

Hüdâvendigâr, oğluna Anrasya'dan Yugoslavya'ya, Seydişehir'den Kosova'ya kadar, Asya ve Avrupa'da beşyüzbin kilometrekarelik arazi bırakmıştı. Otuz yaşındaki genç sultânın en büyük yardımcısı, babasının mirası olan Çandarlızâde Ali Paşa idi. Çandarlı Halîl Hayreddîn Paşa'nın oğlu olan Ali Paşa da, babası gibi kadıaskerlikten gelmiş, iyi bir tahsil görmüştü.

Sultan Yıldırım Bâyezîd, Anadolu birliğini bir an önce te'min edip, küffâr ile çarpışmak, Allahü teâlânın dînini daha çok kimselere duyurmak, yıllardır ızdırap içinde sıkıntı çeken, huzûr ve sükûna muhtaç Anadolu müslümanlarını rahata kavuşturmak için faaliyete geçti. Yıldırım lakabına uygun şekilde Anadolu'ya yaptığı birinci seferde, Batı Anadolu'daki beyliklerin bir kısmını aldı. İkinci seferde Konya'ya kadar ilerledi. Eniştesi Karamanoğlu Alâeddîn Ali Bey'le andlaşma yaptı. Karamanoğlu topraklarından bir kısmını Osmanlı topraklarına katıp, geri kalanını bıraktı.

Bizans İmparatoru Beşinci İoannes'in Bizans surlarını tahkim etmesine şiddetle karşı çıkan Yıldırım Bâyezîd Hân, altmış parça gemiden meydana gelen Osmanlı donanmasını hazırlatıp Ege denizine gönderdi. Ba'zı adaları fethetti. Bu arada Bizans İmparatoru öldü. Yerine, o sırada Bursa'da gözaltında bulunan oğlu Manuel geçti. Manuel, babasının öldüğünü haber alınca, bir gece sessizce Bursa'dan kaçmıştı. Sultan Yıldırım Bâyezîd, Bizans'ı ilk defa kuşatma altına aldı. 793 (m. 1391)'de yedi ay süren kuşatmada; kendini yıpratmamak, düşmanı azamî derecede hırpalamak gayesini güttü. Bizans'ı olgun bir meyva gibi avcuna düşürmek arzusundaydı. Ablukaya alarak, Bizans'ı zorlamak işine 799 (m. 1396) yılına kadar devam etti. Bu arada Rumeli topraklarına saldırıp sonunu hazırlamak için çırpınan Eflak (Romanya) Voyvodası Mirce üzerine bir sefer yapıldı. Mirce esîr edilip, Bursa'ya gönderildi. Rumeli'de durumu düzelten Sultan, Anadolu'ya geçti. Candaroğlu ülkesi olan Kastamonu'yu ve civarını fethetti. Sivas-Kayseri devleti hükümdârı Kâdı Burhâneddîn Ahmed'le araları iyice açıldı. Kâdı Burhâneddîn'le Çorumlu sahrasında yapılan savaşta Osmanlı ordusu savaşı kaybetti. Yıldırım Bâyezîd Hân'ın oğlu Şehzâde Ertuğrul, bu savaşta şehîd oldu. Bu sırada Rumeli'de Macar Kralı ile Eflak voyvodası birleşerek, Tuna üzerindeki Niğbolu kalesini uzun bir muhasara sonunda ele geçirdiler. Osmanlı kuvvetlerinin toplandığı haberini alınca da geri çekildiler. Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân, 795 (m. 1393) baharında Anadolu'ya tekrar gitti. Kâdı Burhâneddîn'i işgal ettiği topraklardan çıkardı. Amasya'yı Osmanlı toprakları arasına katıp, oğlu Şehzâde Mehmed Çelebi'yi bu bölgeye vâli ta'yin etti. Tekrar Rumeli'ye geçti. Selanik ve Yenişehir fethedildi. Bu arada Şehzâde Süleymân Çelebi de Macar kralı Sigismund'la işbirliğine giren Bulgar kralı Şişman'ın üzerine yürüdü. Bulgar topraklarını ele geçirip, Osmanlı adâleti ile şenlendirdi. Böyle bir hâdiseyi hazmedemeyen Macar kralı Sigismund, Yıldırım Bâyezîd Hân'a bir elçi gönderdi. Osmanlıların elçiye karşı müşfik davrandıklarını, "Elçiye zeval yoktur" atasözüne her halükârda sâdık kaldıklarını bilen Macar elçisi, elinden gelen küstahlığı gösterdi. Pâdişâhın huzûrunda edebsizlik edip, kralının ağzından; "Bulgaristan'ı hangi hak ve selâhiyetle işgal ettiniz?" diye sordu. Pâdişâh hemen bir Kur'ân-ı kerîm istedi. Getirilen Kur'ân-ı kerîmi, ayağa kalkarak, Besmele'yle eline aldı. Öptükten sonra sağ elinde tuttu. Sol eline de kılıcını aldı. Önce sağ elini kaldırıp, Kur'ân-ı kerîmi elçiye gösterdi ve; "Ey elçi! işte hak" dedi. Sonra kılıcını kaldırdı ve; "İşte selâhiyet! Başka sözün var mı?" dedi. Elçi ne söyleyeceğini bilemedi. Memleketine geri dönüp gitti.

Bizans İmparatorunun birinci kuşatma neticesindeki andlaşma şartlarından olan; İstanbul'da câmi yapılması, bir İslâm mahallesi te'sis edilerek kadı ta'yin edilmesi gibi hükümlere riâyet etmemesi üzerine, İstanbul ikinci defa kuşatıldı. 797 (m. 1395) yılında yapılan bu kuşatmayı haber alan papa ve Avrupa devletleri, birlik olup bir haçlı ordusu hazırladılar. Yüzbin kişilik haçlı ordusu, Vidin ve Orsova'yı işgal edip Niğbolu'yu kuşattı. Avrupa'nın ne kadar eli kılıç tutanı, kralı, prensi, papazı, keşişi varsa, hepsi toplanıp; Osmanlıyı Rumeli'den çıkarmak ve Anadolu'yu müslümanlara mezar yapmak gayesiyle harekete geçtiler. Sultan Yıldırım Bâyezîd'in daha İstanbul çevresinde uğraştığını düşünerek, başı bozuk bir düzenle Niğbolu önlerine geldiler. Haçlı ordusunda kimin ne yaptığı belirsizdi. Bastıkları her toprağı talan ediyor, yakıp yıkıyorlardı. Yüzbin kişilik haçlı ordusu, Doğan Bey'in müdafaasındaki Niğbolu kalesini muhasara etti. Pâdişâh Yıldırım Bâyezîd Hân, bir gece düşman askeri arasından geçip, tek başına Niğbolu kalesine geldi. Kale burçları dibinde; "Bre Doğan! Bre Doğan!" diye bağırdı. Doğan Bey, Pâdişâh'ın sesini hemen tanıdı. Pâdişâh, gerekli olan talimatı verip, geri döndü. Ertesi gün yapılan savaşta, Allahü teâlânın yardımı ile Osmanlı ordusu tam bir muvaffakiyet elde etti. 798 (m. 1396)'de yapılan bu savaşta, Yıldırım Bâyezîd Hân yaralanıp

düştü. imdâd-ı ilâhî yetişip, öldürülmekten kurtuldu. Bu esnada bir genç, yaralıların yarasını sarmakla meşgûldü. Fırsat buldukça da, ellerini açıp duâ ediyordu. Pâdişâh bu genci bir müddet hayranlıkla seyretti. Gence karşı bir yakınlık duydu. Gencin yanına kadar giderek; "Benim de kolumda yara var, yaramı sanver" dedi. Genç; "Buyurun Pâdişâhım, sizin yaranızı da bu mendille sarayım" dedi. Sabah olunca, sarılan bütün yaraların iyi olduğu, yaralı askerlerin eskisi gibi ayakta dolaştıkları görüldü. Pâdişâhı durumdan haberdâr ettiler. Pâdişâh da merak edip, kendi yarasını açtı. Sargıyı açarken, o gencin sargıda kullandığı mendilin, hanımının nişanlı iken kendisine hediye ettiği mendilin yarısı olduğunu anladı. Haber gönderip, o gencin bulunmasını istedi. Ancak o kadar aramalara rağmen bulamadılar. Rumeli'de bir kalenin fethi esnasında, günlerce kanlı çarpışmalar oldu. Kale bir türlü fethedilemedi. Hücûmların çok şiddetlendiği bir sırada, genç bir asker, kale kapısını omuzlayıp, ardına kadar açtı. Başlarında Pâdişâh, Osmanlı ordusu kaleden içeri girdi. Kale kolaylıkla fethedildi. Pâdişâh, kapıyı açan genç askeri arattırdı. Yine bulunamadı. Pâdişâh Rumeli'den döndü. Edirne'de konakladı. Baba ve dedelerinin İstanbul'un fethedilmesi, Kostantiniyye'nin açılıp gülzâr yapılması husûsundaki emirlerini yerine getirmek, Resûl-i ekrem efendimizin (aleyhisselâm) müjdesine mazhar olabilmek için hazırlıklar yaptı. Ertesi sene ilkbaharda Bizans'ı sıkıştırmak istiyordu.

Pâdişâh'ın Edirne'de konakladığı sıralarda, Bursa'da sarayda annesinin yanında bulunan kızı Hundî Fatıma Sultan, bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında Resûlullah (aleyhisselâm) ona; "Oğlum Muhammed Buhârî (Emîr Sultan) ile evlen, sakın sözüme uymamazlık etme" buyurdu. Temiz rûhlu, edeb ve haya timsâli Hundî Fâtıma Sultan, kimseye birşey söleyemedi. Ertesi günü yine Resûlullahı (aleyhisselâm) rü'yâda gördü. Ona; Eğer âhırette benim şefaat etmemi istiyorsan, Muhammed Buhârî ile evlen" buyurdu. Hâlbuki Hundî Sultan'in bir paşa ile evleneceği söyleniyordu. Hundî Sultan, çaresiz kalıp, terbiyesi ile meşgûl olan ihtiyâr dadısına hâlini anlattı. Emîr Sultan'la gidip konuşmasını söyledi. Dadı, Emîr Sultân'a varıp, hâli arzetti. O sırada genç bir delikanlı olan Emîr Sultan, mes'eleden haberdâr olduğunu, nikâhlarının bile kıyıldığını, ancak zâhiren yeniden bir nikâh kıyılması îcâb ettiğini, dünürler gönderip isteteceğini söyledi. Emîr Sultan, dünür gönderdi. Fakat Hundî Sultan'ın annesi Vâlide Sultan, kızını vermek istemeyip, işi zora sürdü. Dünürlere; "Emîr Sultan'a söyleyin, kırk deve yükü altın getirirse kızımı ona veririm" dedi. Emîr Sultan'a durum arzedilince; "Sultan vâlidemiz develeri göndersinler, isteklerini yerine getirelim. Arzu ettiği kadar altın gönderelim" dedi. Durum saraya bildirildi. Osmanlı sarayında tam bir telâş başladı. Herkes ne yapacağını şaşırdı. Pâdişâhın haberi olmadan böyle birşeye teşebbüs, çok büyük bir cesâret işi idi. Ayrıca bu garîb derviş, kırk deve yükü altını nereden bulacaktı. Biraz da onu denemek maksadıyla, saraydan kırk deve gönderildi. Emîr Sultan, gelen develeri Nilüfer çayı kenarına götürdü. Devecilere kumları gösterip; "Heybeleri doldurun, kendiniz için de istediğiniz kadar alın. Aldığınız altın olsun" buyurdu. Heybeler doldurulup, saraya götürüldü. Develerin başındakilerden bir kısmı; "Bu kumları saraya ne cesâretle götürüyoruz" diye hayıflanıp, üstlerine başlarına yapışan kumları çırparken, bir kısmı da; "Bu mübârek kimsenin emrinde bir hikmet vardır" deyip, teslimiyet içerisinde yollarına devam ettiler. Saraya vardılar. Saray mensûplarının gözü önünde develerin yüklerini indirip, heybeleri döktüler. Heybelere doldurulan kumlar hep altın olmuştu. Emîr Sultan'ın Hundî Fatıma Sultan'la evlenmesine kimse birşey diyemez oldu. Karar verilip, iş kesinleşti. Vâlide Sultan, dâmâdı olan Emîr Sultan'a el işlemesi gömlek, mendil v.s. gibi hediyeler gönderdi. Hediyeleri kabûl eden Emîr Sultan, arasından bir mendil aldı. Önündeki mangaldan bir köz alıp, mendilin içine koydu. Hediyeleri getiren haremağasına verip; "Vâlide Sultân'a selâm söyleyiniz, biz fakir dervişlerin zâtıyye-i şâhâniyelerine hediyesi, ancak böyle köz parçaları olur. Kabûl etmelerini arz ederim" dedi. Saraya getirilip, mendil Vâlide Sultân'a teslim edildi. Mendili açtıklarında, kömürlerin göz kamaştıran birer elmas parçası hâline gelmiş olduklarını gördüler. Bütün bu hâllerden sonra nikahları kıyıldı. Nikâh haberi Edirne'ye ulaşınca, Yıldırım Bâyezîd Hân çok hiddetlendi. Kendisinden habersiz böyle birşeye nasıl cesâret edilebilirdi. Hemen kırk tane seçme asker ve başlarına bir kumandan verip Bursa'ya gönderdi. Emîr Sultan ve Hundî Sultan'ın getirilmesini istedi. Askerler Bursa'ya gelince, Emîr Sultan'ın kerâmeti ile geri dönüp gittiler. Molla Fenârî, pâdişâhın Bursa'ya asker gönderdiğini işitince, bir mektûb yazıp pâdişâha nasihatte bulundu. Emîr Sultan'ın sıradan bir kimse olmadığını, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) bir mübârek torunu olduğunu bildirdi. Pâdişâh bir miktar sâkinleşti. O sene Bizans'ı muhasara etti. Güzelcehisar'ı (Anadolu Hisarı) yaptırdı. Bata cebhesini düzene koyduktan sonra, Anadolu'ya geçti. Bursa'ya döndü. Şehrin girişinde

pâdişâhı karşıladılar. Karşılayanlar arasında, Emîr Sultan da vardı. Pâdişâh, Emîr Sultan'ı görünce, Niğbolu muharebesi esnasında kolunu saran genç askeri hatırladı. Bu, ondan başkası değildi. Pâdişâh, yanına çağınp; "O el çabukluğu neydi?" diye sorup, tanıdığını şifreli olarak sordu. Emîr Sultan da; "Allahü teâlânın kuvvet ve yardımı, o bî'at edenlerin vefa ve sadâkatlerinin üzerinedir" meâlindeki Feth sûresi onuncu âyet-i kerîmesini okudu. Pâdişâh tekrar sorup; "Ya o mendilin yarısı ne oldu?" deyince, Emîr Sultan; "Babacığım, o mendilin yarısı cebimdedir. Bendeniz dâmâdınız Muhammed Şemseddîn'im" dedi. Nice küffâra baş eğdirip, nice koca cüsselileri yere yıkan Yıldırım Bâyezîd Hân, Allahü teâlânın kendisine ihsân ettiği bu lütfu karşısında daha fazla dayanamadı. Atândan inip, dâmâdını kucakladı. Her ikisinin de gözlerinden yaşlar aktı.

Pâdişâh Yıldırım Bâyezîd Hân, Niğbolu savaşında aldığı ganîmetlerle, Edirne'de yaptırdığı gibi, Bursa'da da bir imâret, bir hastahâne, iki medrese yaptırdı. Ulu Câmi'yi inşâ ettirdi. Daha sonraları da Ebû İshak Kazrûnî yolunda olup, Allahü teâlânın dînini yaymak aşkıyla yanıp tutuşan kimselerin barınması için bir zaviye inşâ ettirdi.

İstanbul'un fethinin kolaylaşması için, Anadolu birliğinin te'min edilmesi, kuvvetlerin birleşmesi lâzımdı. Her bey kendi etrâfında birleşilmesini istediği için, sulh yolu kapalı idi. Ayrıca Osmanlı ordusu batıda cihâd ile meşgûl olurken, bilhassa Karamanoğulları ve Candaroğulları beyleri, Osmanlı topraklarına saldırıp zulmediyorlardı. Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân da, ilk önce Anadolu birliğini te'min etmeye gayret etti. Karamanoğlu Ali Bey'i daha sonra da oğlu Mehmed Bey'i yenip Konya'yı aldı. Kubadoğlu Cüneyd Bey'den Samsun'u aldı. Kâdı Burhâneddîn'in vefâtından sonra, halkın arzu ve isteği üzerine Sivas ve Kayseri'ye sahip oldu. Böylelikle Anadolu'nun yarıdan fazlası Osmanlı hâkimiyetine girmiş oldu. Mısır Sultânı Berkûk'un vefâtı üzerine, Memlûklerin himâyesinde olan Dulkadir-oğulları üzerine yürüdü. Elbistan'ı aldı. Malatya, Besni, Divriği gibi Memlûklere âit kaleleri işgal etti. Kuşatma altındaki Bizanslıların ba'zı hareketlere kalkışması üzerine, kuşatmayı daha da sıkıştırdı. Bizans'ın düşmesi an mes'elesi idi. Bu sıralarda Tîmûr Hân, Yıldırım Bâyezîd'e bir mektûp gönderdi. Anadolu'da Yıldırım Bâyezîd Hân'dan kaçan beyler, Tîmûr Hân'ı kışkırtıyorlardı. Tîmûr Hân'ın önünden kaçan beyler de boş durmadılar. Onlar da Osmanlı Sultânı yanında Tîmûr Hân'ı kötülediler. Tîmûr Hân mektûbunda; toprakları alınan beylerin topraklarının geri verilmesini ve kendisine karşı gelinmemesini bildiriyor, Anadolu toprakları üzerinde veraset hakkı iddia ediyor, "Gel birlik olalım, beraberce gazâ edelim. Daha önceden de, sen batıda, ben doğuda gazâ ediyoruz" diyordu. Yıldırım Bâyezîd Hân, Timur'un emrine girmek istemedi. Ordusuna çok güveniyordu.

Niğbolu'da kazandığı zaferi, İslâm askerlerinden müteşekkil Tîmûr ordusu karşısında da göstereceğini zannediyordu. Tîmûr Hân'ın mektûplarına çok sert cevaplar verdi. Tîmûr Hân'ın ordusu Sivas'ı aldı. Osmanlı ordusu Bizans'tan ablukayı kaldırıp, harp hazırlığına başladı. Emîr Sultan, böyle bir kardeş kavgasına karşıydı. Savaşın olmaması için elinden gelen gayreti gösterdi. Fakat kayınpederi Yıldırım Bâyezîd Hân'ı fikrinden vazgeçiremedi. İki ordu, Ankara yakınlarındaki Çubuk Ovası'nda karşılaştı. 805 (m. 1402) yılında yapılan savaşta, Osmanlı ordusu mağlup oldu. Anadolu tekrar eski sahiplerine iade edildi. Yıldırım Bâyezîd Hân, esîr oldu. Akşehir'de üzüntüsünden hastalandı. Tîmûr Hân, ona çok iyi muâmele etti. İzzet ve ikramda bulundu. (Demir kafese konduğu yolundaki iddialar tamamen uydurmadır.) Hastalığında Tîmûr Hân, en kıymetli doktorlarını gönderdi. Ancak vâdesi dolan Yıldırım Bâyezîd Hân, vefât etti. (Yüzüğünde bulunan zehiri içerek intihar ettiği hikâyesini, Bizans tarihçilerinin uydurduğu anlaşılmıştır.) Tîmûr Hân, Yıldırım Bâyezîd'in vefât ettiğini duyunca; "Yazık oldu. Büyük bir mücâhid kaybettik" dedi. Yıldırım Bâyezîd Hân'ın vefâtı üzerine, cenâzesi Bursa'ya gönderildi. Yakınları serbest bırakıldı. Yalnız bir oğlu Tîmûr Hân'ın yanında kaldı. Oğullarının herbiri bir yerde beyliklerini ilân ettiler. Çelebi Sultan Mehmed Hân, 816 (m. 1413) yılında Osmanlı birliğini yeniden te'sîs etti.

Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân, çevik, atılgan, kendisine güvenen bir tabiata sahipti, İslâm düşmanları, bu kahraman mücâhidi lekelemek için, "İçki içerdi" diye iftira ettilerse de, bunu bildiren hiçbir vesîka yoktur. Adâleti pek meşhûrdu. Hergün belirli bir zamanda, herkesin kendisini görebileceği bir yere gelir ve her taraftan gelen teb'asının şikâyet ve arzularını dinler, haksızlığa uğrayanların haklarını derhâl iade ederdi. Kâdıların hükümlerine kesinlikle karışmaz ve kimseyi karıştırmazdı. Âlimlerin, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildiren sözlerini canla başla kabûl ederdi. Evliyâya çok hürmet eder, âlimlerin meclisinde bulunurdu. Kendi

çocuklarına ve halkına ilim öğretmeleri için, her taraftan âlimler getirtti. Onları teşvik edici tedbirler aldı. Her tarafta ilim yuvalan kurdu. Haçlılarla yaptığı savaşlarda elde ettiği ganîmetleri, halkının refahı için harcadı. Birçok câmi ve imâret yaptırdı. Bunlardan biri de Bursa'da yaptırdığı Ulu Câmi idi. Güzel bir yer tesbit edip, orada câmi yaptırmayı çok arzu etti. Bu durumdan vezirini de haberdâr etti. Bugünki Ulu Câmi'nin yeri uygun görüldü ve arsa sahiplerine mülklerinin bedelleri verildi. Herkes gönül rızâsıyla arsalarını verdiler. Fakat câminin inşâ edileceği yerde ihtiyâr bir kadıncağızın da evi vardı. Bu kadıncağız; "Ben evimi satmam" diye diretti. Ona, "Bize bu ev mutlaka lâzım" denildi ise de, hiçbir kimsenin sözünü dinlemedi. Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân da, o kadının yanına gidip, durumu anlattı ise de, kadını fikrinden döndüremedi. Sonra Sultan, dîvânı toplayarak bu husûsu görüştü. Dîvânda, Emîr Sultan hazretlerine durumun bildirilmesi ve ona göre hareket edilmesi kararına varıldı. Sultan Bâyezîd, Emîr Sultan'ın huzûruna giderek durumu anlattı ve; "Sizin hizmetinize muhtacız, yoksa câmi-i şerîf yapılamaz" dedi. O gece ihtiyâr kadın rü'yâsında, mahşer günündeki hâlini gördü. Herkes Peygamberimiz Muhammed Mustafâ'dan (aleyhisselâm) şefaat umup, Cennet tarafına gidiyordu, ihtiyâr kadın da onlar gibi Cennete gitmek istedi. Fakat yürümeye gücü olmadığı için, Arasat meydanında yapayalnız kaldı. Bunun üzerine ihtiyâr kadın feryâd etmeye başlayınca, zebanîler ona; "Niye ağlıyorsun?" diye sordular, ihtiyâr kadın: "Müslüman taife Cennete gitti. Ben kaldım, onun için ağlarım" dedi. O sırada gâibden bir ses; "Eğer sen de Cennete gitmek istersen, Yıldırım Bâyezîd Hân'a evini sat, inâd etme, yoksa muannidelerden (inadcılardan) olup, ehl-i nâr (Cehennemlik) olursun" dediği anda, ihtiyâr kadın korkuyla uyandığı zaman, evinin bir nûr ile kaplanmış olduğunu gördü. "Elhamdülillah, ben de Cennet ehli oldum" diyerek sabaha kadar ibâdetle meşgûl oldu. Sonra gönül rızâsı ile evini satarak, câminin yapılmasına vesile oldu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mir'ât-ı kâinat cild-2, sh. 22

2) Amasya Târihi cild-3, sh. 142

3) Güldeste-i riyâz-ı irfan

4) Meşâhir-i İslâm cüz-19, sh. 576

5) Tâc-üt-tevârih cild-1, sh. 94, 106, 115

6) Âşıkpaşa-zâde Târihi sh. 278

7) Düstûrnâme-i Enverî sh. 87

8) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 281

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 989

10) Menâkıb-ı Cevâhirnâme

YÛNUS EMRE

Tasavvuf ehli ve halk şâiri. Hayâtı ve kimliği hakkında kesin ma'lûmat yoktur. Şiirleri, asırlar boyunca zekvle ve hayranlıkla okunmuş, yalnız bizde değil, birçok ülkelerde de alâka uyandırmış bulunan müstesna bir şahsiyettir. 80 sene kadar yaşadığı, Eskişehir'in Mihalıççık kazasına bağlı Yûnus Emre köyünde, 843 (m. 1439) senesinde vefât ettiği ve buraya defn edildiği kaynakların tetkikinden anlaşılmaktadır. Vefâtı için başka târihler ve başka yerler de bildirilmektedir.

Ankara-Eskişehir demiryolunun kenarında bulunan türbesi, 1948 de yolun genişletilmesi için kaldırılmak istendi. Fakat bir türlü bu işte muvaffak olunamadı. Hattâ bir defasında, döşenen rayların sökülüp, sekiz metre geriye atıldığı görüldü. Bunun üzerine Yûnus Emre için bir türbe yapılıp, kabrinin oraya nakline karar verildi. Yûnus Emre'nin yeni kabri, eskisinden 100 m. kadar ileride bir tepecikte yapıldı. Yeni kabrine taşıyacak beş kişilik heyet, kimseye haber vermeden ve hiçbir merasim yapmadan çalışacaktı. Karar verildiği üzere hareket edildi. Yalnız ertesi gün, Yûnus Emre'nin çevresine da'vetsiz, ilansız otuzbinden fazla insan kalabalığı toplandı.

Yûnus Emre'nin kabri i'tinâ ile açıldı. Bedeni, 700 seneden beri hiç bozulmamış bir hâlde, bir eli yüzünde, bir eli kalbinin üstünde, rahat bir şekilde uzanmış yatıyor görüldü. Mübârek bedeni oradan alındı, tabuta kondu ve kalabalığın elleri üzerinde, 100 metrelik mesafe tam üç saatte katedildi. Yeni mezarına defnedildi. Yûnus Emre'nin vasıyyeti şu idi:

“Beni Hocam’ın türbesinde, giriş yolu üzerine gömsünler!” Bundan muradı, şeyhini ziyârete gelenlerin, kendisini çiğneyip de geçmeleriydi. Bu, hocasına ne ölçüde bağlı olduğunu göstermektedir.

Yûnus Emre, bir işâret üzerine Tapduk Emre’nin yanına gitti. Otuz seneden fazla onun hizmetinde bulundu ve ondan feyz aldı. Hattâ ba’zı kaynaklar, Tapduk Emre’nin kızını Yûnus Emre’ye verdiğini, hem talebesi, hem de dâmâdı olduğunu kaydeder.

Yûnus Emre, Tapduk Emre’nin hizmetinde bulunurken, ma’nevî âleminde bir ilerleme olmadığını zannederek, üzüntüsünden dağlara, kırlara düştü. Yolculuğunda birgün iki kimseye rastgeldi. Onlarla arkadaş oldu. Her öğün bunlardan biri duâ eder, duâlarının bereketi ile bir sofra yemek gelirdi. Duâ sırası Yûnus Emre’ye geldi. O da duâ etti. Duâda, “Yâ Rabbî benim yüzümü kara çıkarma! Arkadaşlarım kimin hürmetine duâ ettiyse, onun hürmetine duâmı kabûl et!” dedi. Duâ bitince, iki sofra yemek geldi. Arkadaşları; “Kimin yüzü suyu hürmetine duâ ettin?” diye sordular. Yûnus Emre; “Önce siz söyleyin” dedi. Arkadaşları da; “Biz, Tapduk Emre’nin kapısında hizmet eden Yûnus’un hürmetine diye duâ ettik” dediler. Bunun üzerine Yûnus Emre durumunu anlayıp, tekrar Tapduk Emre’nin yanına döndü ve kapısının önüne yattı Tapduk’Emre’nin gözleri görmüyordu. Kapının önüne varıp, ayağı bir şeye takılınca; “Bu bizim Yûnus değil mi?” diye sordu ve onu kabûl etti. O andan i’tibâren Yûnus Emre, halkın dillerinden düşüremediği ilâhileri söylemeye başladı.

Senelerce hocasına dağdan odun taşıdı. Getirdiği odunlar ip gibi düzgün idi. Hocası buyurdu ki: “Ey Yûnus, bu ne iştir? Hiç eğri odun getirmiyormuşsun.” “Efendim, bu kapıya eğri odun yakışmaz” cevâbını verdi.

Anadolu halkı tarafından Yûnus Emre öylesine sevilmiştir ki, bu sevgi, saygı ve hayranlık zenginliği için bir başka misâl göstermek zordur. Her balamdan milletimizi birbirine bağlayan ma’nevî ibrişim olmuştur. Onda, toplumumuzun iç yapısındaki aynî hisler, duygular ve değer yargılan vardır. Onu unutturmayan sebep budur. Anadolu’da Yûnus Emre’nin dîvânının bulunmadığı, ilâhilerinin okunmadığı ev yok gibidir.

Yûnus Emre, şiirlerini arûzla ve daha çok hece vezniyle yazmıştır. Şiirleri açık, derin ma’nâlı, samimî ve heyecanlıdır, ilâhî aşk, varlık, yokluk, hayat, ölüm mes’eleleri ve bunlara bağlı olarak, dünyânın fâniliği gibi mes’eleleri çok güzel bir şekilde şiirle anlatmıştır.

Yûnus Emre’den başka bu ismi kullanan birkaç şâir daha görülmüştür. Bunlardan bilinenlerden ikisi; “Aşık Yûnus” ve “Derviş Yûnus”tur. Bunların şiirleri de yanlışlıkla Yûnus Emre’ye mâl edilmiştir.

Yûnus Emre’de günü birlik konulara rastlanmaz; geçim - endişesi aile sıkıntısı, evlât acısı, yakınlarının şahsî ve ailevî mes’elelerine hemen hemen hiç yer vermez. O, insanlığın umûmî kader çizgisi üzerinde durmuştur. Bunlar; kabir, ömrün geçişi, ölüm, Allahü teâlâya îmân ve yalvarma, dînî esaslar, insanın yalnızlığı, aşk, nasihatler ve hayatın gayesi gibi insanlığa has mes’elelerdir.

Her yerde, her seste, her renkte, her zaman Allahın varlığını idrâk eden Yûnus Emre, bu dilsiz varlıkların büyük tanıtışındaki gizli dilin hayranıdır.

Altındandır direkleri, Gümüştendir yaprakları, Uzadıkça budakları, Biter Allah deyû deyû gibi mısralarla, insanlara önce bulutsuz bir günün ışıklarıyla aydınlanmış bir ağaç gösterir, insanlar bu altın tablo karşısında hayran hayran bakınırken, o, ağacın dış güzelliğinden iç güzelliğine akarak, budaklarının uza-yışındaki sırrı anlatır. Varlıkların her zerresinde yaratıcıyı aramakla uğraşır. Bütün Allah âşıkları gibi, sevgilisine kavuşamama endişesini taşır.

Muradıma maksûduma ermezsem, Hayıf bana, yazık bana, vah bana. Kadir Mevlâm cemâlini görmezsem, Hayıf bana, yazık bana, vah bana diye feryâd edişi bundandır. Allahtan uzak kaldıkça, kalabalıklar içinde dahî kimsesiz olan insanın sonsuz garipliğini dile getirmekte, Yûnus’un şu şiiri yeter:

Acep şu yerde var m’ola,
Şöyle garîb bencileyin.
Bağrı başlı gözü yaşlı,
Şöyle garîb bencileyin.

Bir garîb ölmüş diyeler.

Üç günden sonra duyalar,
Soğuk su ile yuyalar,
Şöyle garib bencileyin.

Yûnus Emre'nin:

"Bâd-ı sabâya sorsunlar,
Cânân illeri kandedür?
Görenler haber versinler,
Cânân illeri kandedür?"

diye aradığı Allah sevgisine erdiğine, O'na yaklaştığını anlayınca;

Canlar canını buldum,
Bu canım yağma olsun.
Ballar balını buldum,
Kovanım yağma olsun!

diyerek sevincini coşkun bir şevk ile dile getirmiştir.

Onun, hiç bir yapmacığa sapmadan, bir san'at kaygısına düşmeden söylediği, sâde, külfetsiz, fakat güzel şiirlerine, bütün tasavvuf edebiyatında benzer şiirler bulmak kolay değildir. Şiirlerinde, tasavvufun söylenmesi güç fikir ve heyecanları, berrak bir su içindeymiş gibi hemen görülür.

Yûnus'un şiirlerinde İslâmî bir duyuş ve düşünüş sistemi olan tasavvuf ilmi hâkimdir. Fakat geri kalan herşey; dil, vezin, nazım şekli, hemen hemen tamâmiyle millîdir. Şiirleri tasavvufî olduğu için, yanlış ma'nâlara bile çekilmiştir. Yûnus Emre böyle şiirleri için diyor ki:

Yûnus bir söz söyledi,
Hiçbir söze benzemez.
Câhillerin içinde,
örter ma'nâ yüzünü.

Çok incelikler sezilen Yûnus Emre'nin şiirleri okundukça, insana yeniden okuma hevesi verir. Çünkü tatlı bir söyleyiş, ferahlık verici bir anlam ve kolay anlaşılır nasihatleri vardır. Temas ettikleri konular hemen hemen her insanı ilgilendirir. Yûnus Emre'nin çok şiirleri atasözü hâlini almıştır.

Dünyâ fâniliği hakkında:

Mal sahibi, mülk sahibi,
Hani bunun ilk sahibi?
Mal da yalan mülk de yalan,
Var biraz da sen oyalan.

Birçok şiirlerinde gönül kırmamağa dikkat edilmesini dile getirmiştir:

Durmuş kazan ye, yedir,
Bir gönül ele getir.
Yüz Kâ'beden yeğrektir,
Bir gönül ziyâreti..

İnsan gönlüne ve insanlara yakın olma, onlara hizmet etme duygusunu böyle ifâde etmektedir.

İslâm âlimlerine uyulmasını şöyle tavsiye etmektedir:

Bu yol gayet uzaktır.
Dünyâ ona tuzaktır.
Bu tuzağa uğrayan,
Komaya kılavuzun

İlimden, okumaktan maksadın Hakkı bilmek olduğunu da şöyle anlatır:

İlim, ilim bilmektir,
ilim kendin bilmektir.
Sen kendini bilmezsen,
Bu nice okumaktır.

Okumaktan maksad,
Hakkı bilmektir.
Okuyup bilmezsen,
Nasıl okumaktır.

Verenin-alanın yalnız Allahü teâlâ olduğunu, takdîre rızâ gösterilmesini şöyle anlatır:

Ne varlığa sevinirim,
Ne yokluğa yerinirim,
Aşk ile avunurum,

Bana seni gerek seni.

Çok konuşmayı da şöyle özetlemiştir:

Az lâf erin yüküdür,
Çok lâf hayvan yüküdür.
Yûnus Emre'de aşk,
Gerçek insanlık yoludur.

"Bu dünyâda öldür beni,
varıp orda ölmiyeyim,
birde aşksız olmıyayım"

diye niyazda bulunur.

Velhâsıl, çileli yoldan geçmedikçe, Allahü teâlâya kavuşamıyacağını anlamıştır. Çünkü huzûra çıkış ve bağışlanmada kesin bir emniyet yok. Ümit ve korku paralel yürüyor. Ayrıca; Kitâb, Peygamber, Kâ'be, şiirlerinde büyük bir yer tutuyor. Hepsinin başında, Ehl-i sünnet inancına uygun bir îmân ve Muhammed aleyhisselâmın sevgisi vardır:

Araya araya bulsam izini,
izinin tozuna sürsem yüzümü,
Hak nasîb etse görsem yüzünü,
Yâ Muhammed, canım arzular seni.

gibi samîmi deyişlerinin yanında,

"Adı güzel, kendi güzel Muhammed"

gibi veciz anlatımları vardır. "Güzel Kâ'betullah"da, kıblegâhımız için söylenmiş nefis bir şiirdir.

Muhtevâ yönünden, Yûnus, Emre'nin şiirleri; ahenk, ma'nâ, mecaz, duygu, düşünce zenginliği ile yüklüdür. Bir kitap dolduracak derinliği ve genişliği olan sırları kolaylıkla söylemek, Yûnus Emre'de görülür:

"Ete kemiğe burundum,
Yûnus diye göründüm."

Yûnus Emre, şiirlerinde duran, oturan, tasarlayan değil de, dâima düşünen, gezen, konuşan, seyreden, çalışan, hareketli bir insan olarak görünmektedir. Yûnus Emre, yepyeni bir mecaz örgüsü kurmuştur. Bu yoldaki bilgilerini, hislerini, müşahhas eşya ve tabiata âit unsurlarla canlı bir hâle koymaktadır. Bu tesbih, istiare ve tasvir unsurlarını, herkesin çok iyi tanıdığı hemencecik gözönüne getireceği bahçe, ev araçlarından, onlara âit isim ve sıfatlardan seçmiştir. Tarla, ekin, ağaç, çiçek, meşe, çadır, yağ, balık, arı, kova,.." gibi, yalnız tabiatı bir vâsıta olarak kullanır.

Yûnus Emre, üçbin kadar şiir söylemiş, bunlar bir divân hâlinde toplanmıştır. Bu dîvân Molla Kâsım'ın eline geçtiğinde, bir su kenarında okur. Dine uygun bulmadıklarını yırtıp yırtıp suya atar. Böylece ikibin tane kadarını imha etmişti ki, şu beyitle karşılaştı:

Derviş Yûnus bu sözü eğri büğrü söyleme.
Seni sigâya çeken bir Molla Kâsım gelür.

Bu beyti okur okumaz, Yûnus'un kerâmet ehli erenlerden olduğunu anlar, dîvânı öpüp başına koyar. Fakat ne çâre ki, elde bin şiir kalmıştır:

Nazar eyle ilerü,
Pazar eyle götürü,
Yaradılanı hoş gör,
Yaradandan ötürü.

Yûnus Emre, Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm ile bütün yakınlarının, dört halifenin, hazret-i Peygamberin soyundan gelenlerin, bütün İslâm âlimlerinin ezelî asıladır. Hiçbir bani cereyana kapılmadığı gibi, onlar karşısında ahlâki nizâmı, din sevgisini ve gerçek tasavvufu koruyan kültür ve san'at şeddi olmuştur. İhlâs ile, herşeyi Allah rızâsı için yapmayı her zaman söylemiştir. Yûnus Emre için "Dervişlik", herkese faydalı olmak ülküsüdür. Şiirlerinde tembelliği, tufeyli ve faydasız olmayı kınamıştır:

Serî'at tarikat yoldur varana,
Hakîkat ma'rifet andan içerü.

diye, hakiki tasavvufu ta'rîf etmiştir. 811 (m. 1408) yılında Osmanlı Türklerine esîr düşen ve Anadolu'da 20 yıl kadar kalmış olan Transilvanyalı Mülbacher isimli Avusturyalı bir yabancı, Yûnus Emre'ye âit şiirleri, ilâhileri duymuş,

öğrenmiştir. Memleketine döndüğünde, Yûnus Emre'nin şahsiyetinde İslâmı anlatmış, kitaplar yayınlamış, yazılar yazmıştır. 937 (m. 1530) yılında büyük ün sahibi Avusturyalı tarihçi Hammer de, Yûnus Emre'ye âit şiirler ve ilâhilere yer vermiş, bundan sonra da Batı ülkelerinde Yûnus ismi çok yaygınlaşmıştır.

Eserleri: Yûnus Emre'nin bilmen iki eseri vardır 1- Risâlet-ün-Nushiyye: Mesnevî şeklinde arûz (Fâilâtün Fâilâtün Fâilün) vezniyle yazılmış, tasavvufî, ahlâki, dini bir eserdir.

2- Dîvân: Yûnus Emre Dîvânı'nın birçok yazma nüshaları vardır. Fakat bu divândaki bütün şiirlerin Yûnus Emre'nin olduğu söylenemez. Yûnus tarzında, daha sonraki şâirlerin yazdığı şiirler de karışmıştır. Taş basması nüshaları da vardır:

Yûnus Emre'nin şiirlerinden;

DOLAP

Benim adım dertli dolap,
Suyum akar yalap yalap,
Böyle emreylemiş Çalap,
Derdim vardır inilerim.

Ben bir dağın ağacıyım,
Ne tatlıyım ne acıyım,
Ben Mevlâya duâcıyım,
Derdim vardır inilerim.

Beni bir dağda buldular,
Kolum kanadım yoldular,
Dolaba lâyık gördüler,
Derdim vardır inilerim.

Dağdan kestiler bezenim,
Bozuldu türlü düzenim,
Ben bir usanmaz ozanım,
Derdim vardır inilerim.

Şol dülgerler beni yondu,
Her a'zâm yerine kondu,
Bu iniltim Hakdan geldi,
Derdim vardır inilerim.

Suyum alçaktan çekerîm,
Dönüp yükseğe dökerîm,
Görün beni neler çekerîm,
Derdim vardır inilerim.

Yûnus bunda gelen gülmez,
Kişi muradına ermez,
Bu fânîde kimse kalmaz,
Derdim vardır inilerim.

MEVLÂM

Dağlar ile taşlar ile,
Çağırayım Mevlâm seni. Seherlerde kuşlar ile,
Çağırayım Mevlâm seni.

Sular dibinde mâhiyle,
Sahralarda âhû ile,
Abdal olup yâ Hû ile,
Çağırayım mevlâm seni.

Gökyüzünde Îsâ ile,
Tûr Dağı'nda Mûsâ ile,
Elindeki asa ile,
Çağırayım Mevlâm seni.

Yûnus okur diller ile,
Ol kumru bülbüller ile,
Hakkı seven kullar ile,
Çağırayım Mevlâm seni."

YAĞMA OLSUN

Canlar canını buldum,
Bu canım yağma olsun. Assı (kârdan),
ziyandan geçtim,
Dükkânım yağma olsun.

Ben benliğimden geçtim,
Gözüm hicabına açtım,
Dost vaslına eriştim,
Gümânım yağma olsun.

İkilikten usandım,
Birlik hanına kandım,
Derd-i şarabın içtim,
Dermanım yağma olsun.

Varlık çün sefer kıldı,
Dost ondan bize geldi,
Viran gönül nûr doldu,
Cihanım yağma olsun.

Yunus ne hoş demişsin,
Bâl-ü-şeker yemişsin,
Ballar balını buldum,
Kovanım yağma olsun.

ŞEYH EŞİĞİNDE

Kılalım seyrân,
edelim cevlân,
Mest olup hayran,
şeyh eşiğinde.

Nice bir ülfet,
edelim uzlet,
Çekelim havlet,
şeyh eşiğinde.

Bıraktım ân,
istedim yân,
Kestim zünnârı,
şeyh eşiğinde.

Aldım himmeti,
geçtim zulmeti,
Buldum hayatı,
şeyh eşiğinde.

Yûnus'um elhak,
Dîdâr'a müştak,
Eriştim aşka,
şeyh eşiğinde.

DÜNYÂ

Bilirim seni, yalan dünyâsın,
Evliyâları alan dünyâsın.

Kaçan kurtulsa, kuş kurtulaydı,
Şahin kanadın, kıran dünyâsın.

Sevdiğim aldın, beni ağlattın,
Dönüp yüzüme, gülen dünyâsın.

Süleymân tahtın sen viran kıldın,
Ma'sûmlar boynunu buran dünyâsın.

İÇERÜ

Severim seni ben candan içerü,
Yolum vardır bu erkândan içerü.

Şerî'at tarikat yoldur varana,
Hakîkat ma'rifet andan içerü.

Beni bende demen, bende değilem,
Bir ben vardır bende, benden içerü.

Süleymân kuş dilin bilür dediler,
Süleymân var, Süleymân'dan içerü.

Tecellîden nasîb erdi kimine,
Kiminin maksudu bundan içerü.

Senin aşkın beni benden aluptur,
Ne şirin derd bu dermandan içerü.

Miskin Yûnus gözü tuş oldu sana,
Kapunda bir kuldur senden içerü.

ADI GÜZEL MUHAMMED (aleyhisselâm)

Canım kurbân olsun senin yoluna,
Adı güzel kendi güzel Muhammed.
Gel şefaat eyle kemter kuluna,
Adı güzel kendi güzel Muhammed.

Mü'min olanların çoktur cefâsı,
Âhırette vardır zevk-ü-sefâsı,

Onsekizbin âlemin Mustafası,
Adı güzel kendi güzel Muhammed.

Yûnus neyler iki cihanı sensiz,
Sen hak Peygambersin şeksiz şüphesiz,
Sana uymayanlar gider imansız,
Adı güzel kendi güzel Muhammed.

EDEB

Nazar eyle ilerü,
pazar eyle götürü,
Yaradılanı hoş gör,
Yaradandan ötürü,

İlim meclislerinde
aradım kıldım taleb.
ilim geride kaldı,
ille edeb, ille edeb.

Ana rahminden
geldik pazara,
Bir kefen aldık
döndük mezara.

DEĞİL

Bir kez gönül yıktın ise,
Bu kıldığın namaz değil.
Yetmişiki millet dahî,
Elin yüzün yumaz değil.

Han erenler geldi geçti,
Bunlar yurdu kaldı, göçtü,
Pervaz urup Hakka uçtu,
Huma kuşudur kaz değil.

Yol oldur ki doğru vara,
Göz oldur ki Hakkı göre,
Er oldur ki alçakta dura,
Yüceden bakan göz değil.

Doğru yola gittin ise,
Er eteğin tuttun ise,
Bir hayır da ettin ise,
Birine bindir az değil.

Yûnus bu sözleri çatar,
Sanki balı yağa katar,
Halka mata'ların satar,
Yükü gevherdir tuz değil.

YÂ MUHAMMED (aleyhisselâm)

Arayı arayı bulsam izini,
izinin tozuna sürsem yüzümü,
Hak nasîb eylese görsem yüzünü,
Yâ Muhammed canım arzular seni.

Bir mübârek sefer olsa da gitsem,
Kâ'be yollarında kumlara batsam,
Hûb cemâlin bir kez düşte seyretsem,
Yâ Muhammed canım arzular seni.

Zerrece kalmadı kalbimde hîle,
Sıdk ile girmisem ben hak yola,
Ebû Bekr, Ömer, Osman da bile,
Yâ Muhammed canım arzular seni.

Ali ile Hasen, Hüseyn anda,
Sevgisi gönülde muhabbeti canda,
Yarın mahşer gününde ulu divânda,
Yâ Muhammed canım arzular seni.

Arafat dağıdır bizim dağımız,
Anda kabûl olur bizim duâmız,
Medine'de yatar Peygamberimiz,
Yâ Muhammed canım arzular seni.

Yûnus medh eyledi seni dillerde,
Sevilirsin bütün gönüllerde,
Ağlayı ağlayı gurbet ellerde,
Yâ Muhammed canım arzular seni.

ÖLÜM

Ey yarenler ey kardeşler,
Ecel ere ölem birgün.

işlerime pişman olup,
Kendi özüme gelem birgün.

Yanlanma kona elim,
Söz söylemez ola dilim,
Karşıma gele amelim,
Nittim ise görem birgün.

Oğlan gider danışmana,
Saladır dosta düşmana,
Sol dört tekbîr namaz ile,
Ömrüm tamam kılam birgün.

Beş karış bezdürür donum,
Yılan çıyan yiye tenim,
Yıl geçe ubrula sînim,
Unutulup kalam birgün.

Başıma dikeler hece,
Ne erte bilem ne gece,
Âlemler ümidi, hoca,
Sana ferman olam birgün.

Yûnus Emre sen bu sözü,
Dahî tamam etmemişsin,
Tek yürüyeyim neyleyim,
Üstadıma gelem birgün.

BANA SENi GEREK SENİ

Aşkın aldı benden beni,
Bana seni gerek seni.
Ben yanarım dünü günü,
Bana seni gerek seni.

Ne varlığa sevinirim,
Ne yokluğa yerinirim,
Aşkın ile avunurum,
Bana seni gerek seni.

Aşkın âşıklar öldürür,
Aşk denizine daldırır,
Tecellî ile doldurur,
Bana seni gerek seni.

Aşkın şarâbından içem,
Mecnun olup dağa düşem,
Sensin dün-ü-gün endişem,
Bana seni gerek seni.

Sûfîlere sohbet gerek,
Ahîlere ahret gerek,
Mecnunlara leyli gerek,
Bana seni gerek seni.

Yûnus'dur benim adım,
Gün geldikçe artar odum,
İki cihanda maksudum,
Bana seni gerek seni.

BİLSE GEREK

Müslümanım diyen kişi,
Şartı nedir bilse gerek.
Allahın buyruğun tutup,
Beş vakt namaz kılsa gerek.

Tanla durup başın kaldır,
Ellerini suya daldır,
Tamudan azâdlı oldur,
Kullar azâd olsa gerek.

Öğle namazın kılasın,
Her ne dilersen bulasın,
Tamudan azâdlı oldur,
Kullar azâd olsa gerek.

Ol ikindiyi kılanlar,
Arı dirlik dirilenler,
Oladır Hakka erenler,
Dâim Hakka erse gerek.

Akşam durur üç fariza,
Dağca günâhın arıda,
iyi amellerin sana,
Şemu cerag olsa gerek.

Yatsı namazın o hâzır,

Hâzırları sever Kâdir,
Îmânın eksiğin bitir,
Îmân piş-rev olsa gerek.

Her kim müslüman olmadı,
Beş vakt namazı kılmadı.
Bu ki müslüman olmayan,
Ol tamuya girse gerek.

Görmez misin Mustafâ'yı,
Nice bekledi vefayı,
Ümmet için ol safâyı,
Ümmet ona erse gerek.

Bekler ise din gayretin,
Vermegil nefse muradın,
Yûnus Nebi salevâtın,
Aşk ile değirse gerek.

Bu şiirin açıklaması şöyledir: "Müslümanım diyen bir kişi, müslümanlığın şartının ne olduğunu bilmesi ve Allahın emrini tutarak beş vakit namazı kılması gerekir. Tan ağarırken yatağından kalkıp abdest al. Nefse uyarak yatma, o senin düşmanındır. Onu öldür. Nefsin dâima ölü olması gerekir. Sabah namazını vaktinde kılarsan. Allahü teâlâ duâlarını kabûl eder. Böylece Âhırette şeref bulur, naz makamına ulaşarak, Hakkın yakınlarından olursun, öğle namazını kılarsan, Allahü teâlâdan dilediğin her şeye kavuşursun. Allahü teâlâya gerçekten kul olanların Cehennem ateşinden kurtuldukları gibi, sen de Cehennemden kurtulursun, ikindi namazını kılanlar, temiz bir hayat geçirerek Allahü teâlâya kavuşanlardır. Onlar bunu yaptıkça, dâima Hakka ulaşacaklardır. Üç rek'at farzdan ibâret olan akşam namazı, dağlar gibi günahları eritir, iyi amellerin, mezarını aydınlatacak birer ışık kaynağı olacaklardır. Yatsı namazını kılmadan yatma. Yatsı vaktinde namaza duranları, sonsuz kudret sahibi olan Allahü teâlâ sever, inandığını eksik bırakma, tamamla. Çünkü imânın âhırette rehberin olacaktır. Kim bu sözlerden öğüt alarak beş vakit namazını kılmazsa, bil ki tam ve gerçek müslüman olamaz. Cehenneme girer. Hazreti Peygamberin (aleyhisselâm) müslümanların namaz kılmaları husûsunda nasıl titizlik gösterdiğini görmez misin? Ümmetinden namaz kılanlar çeşitli ni'met ve güzelliklere erişecektir. Dindarlıktan bir fayda elde etmek istersen, nefsinin arzularına uyma! Ey Yûnus, sen de aşk ile Peygambere salevât getir.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 78

2) Nefehât-ül-üns sh. 691

3) Rehber Ansiklepedisi cild-18, sh. 224

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1085

YÛSUF BİN HÜSEYN KIRMASTÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, Osmanlı müderris ve kadılarından. İsmi Yûsuf bin Hüseyn'dir. Kırmastî nisbetiyle meşhûr oldu. Bursa iline bağlı Kırmastî kasabasındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. İstanbul'da 900 (m. 1494) senesinde vefât etti. Fâtih Câmii civarında medfûndur.

Yûsuf bin Hüseyn Kırmastî, zamanının âlimlerinden çeşitli ilimleri tahsil etti. Mevlânâ Hocazâde'nin uzun zaman hizmetinde bulundu. Arabî ve dînî ilimleri ondan öğrendi. Bu ilimlerde yüksek bilgilere sahip olup, akranlarından ve emsallerinden çok üstün oldu. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, İstanbul'un fethinden sonra Fâtih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Sahn-ı semân Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Daha sonra Bursa kadılığı yapıp, İstanbul kadılığı vazîfesine de ta'yin edildi. Kâdılık yaptığı zaman içinde, adâletle hüküm verdi. Kavga ve hasımlık da'vâlarında keskin kılıç gibi idi. Hakkı ve doğruyu söylemekten çekinmezdi.

Mevlânâ Kırmastî, birgün küçük sarıkla ve gündelik elbiseleriyle mescide girip namaz kıldı. Namazdan sonra Vezir İbrâhim Paşa tarafından ba'zı mühim mes'eleleri görüşmek üzere da'vet edildi. Allahü teâlânın huzûruna bu kıyâfetle vardım da, İbrâhim Paşa'nın huzûruna mı varmıyacağım deyip, alışılmış olanın hilâfına olarak gündelik elbise ile Vezir İbrâhim Paşa'nın huzûruna vardı. Vezir İbrâhim Paşa, alışılmamış olan bu kıyâfetle görünce, sebep ve hikmetini sordu. Mevlânâ Kırmastî cevaben; "Bütün kâinatın sahibi,

yeryüzündeki meliklerin ve melâikenin sultânı olan, vezire ve yardımcıya ihtiyâcı olmayan Allahü teâlânın huzûruna bu kıyâfetle vardığım hâlde, dünyâ pâdişâhının vezirinin yanına gelirken bu kıyâfeti ve sarığı değiştirmeme gönlüm râzı olmadı. Onun için bu kıyâfetle geldim" dedi.

Bu güzel ve hikmetli söz, Vezîr İbrâhim Paşa'nın çok hoşuna gitti. Bu durumu, Sultan İkinci Bâyezîd Hân hazretlerine de anlattı. Sultan İkinci Bâyezîd'in de bu sözler hoşuna gidince, Molla Kırmastî hazretlerine hediyeler gönderip, sayısız ihsânlarda bulundu.

Molla Kırmastî, Fâtih Câmii civârında, bugün mevcûd olmayan bir mescid ve bir medrese yaptırmıştı.

Molla Kırmastî'nin birçok kıymetli eserleri vardır. Bunların ba'zıları şunlardır, 1- Şerh-i Mutavvel Haşiyesi, 2-Vikâye şerhi, 3- Zübdet-ül-Vüsûl ilâ İlm-ü-Usûl, 4-Kitâb-ül-Müntehab min el-me'ânî, 5- Hâşiye-i Şerh-i Miftâh, 6-Şerh-i Kitâb-ül-vakf, 7-Risale fî fezâil-i Cihâd, 8- Elmedârik-ül-asliyye ilâ Makâsıd-ül-fer'ıyye, 9- Hidâyet-ül-merâm fî ilm-il-kelâm, 10- El-Beyân fî şerh-ı Tıbyan.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 224

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 294

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 365

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 228

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 563

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 136, 343, 859, 869 cild-2, sh. 1766, 1893, 2001, 2014,

7) Brockelmann Sup-2, sh. 322

YÛSUF MAHDÛM

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Yûsuf bin Ali Fâzıl Hüseynî'dir. Künyesi Ebü'l-Füyûzât olup, lakabı Ziyâüddîn'dir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 890 (m. 1485) senesinde Şirvan'da vefât etti. Evliyânın büyüklerinden Yahyâ Şirvânî'nin talebelerindendir. Hocası Yahyâ Şirvânî, ekseriyetle ona Mahdûm diye hitâb ettiği için, bu isimle tanındı. Talebeye âit bir hizmet durumu olduğu zaman, Yûsuf Mahdûm onu yapmak istediğinde, Yahyâ Şirvânî ona; "Siz oturun, sizinle sohbet edelim. Çünkü mahdûmun (kendisine hizmet edilenin) hizmet etmesi uygun değildir" derdi.

Yûsuf Mahdûm'un babası Ali Fâzıl, Şirvan'ın Kâdı'l-kudâti ve zamanın önde gelen âlimlerinden idi. Yûsuf Mahdûm, muhtelif ilimleri babasından öğrendi. Dokuz yaşında iken kırâat-ı seb'a ile Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bülûğ çağına geldiğinde, talebelere ders vermeye başladı. Sonra ilim öğrenmek ve hadîs-i şerîf dinlemek için çeşitli beldelere gitti. Dolaştığı bu yerlerde birçok âlimden istifâde etti. Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilminde mütehassıs oldu.

Yûsuf Mahdûm, ilmî tahsilini tamamladıktan sonra, Şirvan'a geri döndü. Burada senelerce ilim öğretmekle meşgûl oldu. Sabah namazından öğle namazına kadar kırâat ilmine, öğle namazından akşam namazına kadar da çeşitli konulara dâir dersler verirdi. Geceleri de ibâdet ile geçirirdi. Fakat ilâhî feyz ve ma'rifetlere kavuşamamasından dolayı çok üzülürdü.

Ziyâüddîn Mahdûm, mübârek bir gecede, ibâdet ve tâatler yaparak o geceyi ihyâ etti. Allahü teâlâya çok yalvarıp yakardı. Seher vakti bir ara uykuya daldı. Bu anda kendini, uzak ve büyük bir çölde gördü. Geniş ve kalın bir bulut da, parlayan güneş ışıklarının kendisine gelmesine mâni oluyordu. Yanında ne bineği, ne de arkadaşı vardı. Yolu da bilmiyordu. Bu karanlık çölde, korku ve dehşet ile şaşkın bir hâlde sağa-sola gidiyordu. Böyle sıkıntılı ve yolunu kaybetmiş bir hâlde iken, bir yönden öyle büyük bir nûr peyda oldu ki, güneşin ışığını bastırdı. O sırada Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), etrâfında Eshâb-ı Kirâm olduğu hâlde, ona doğru geliyorlardı. Bunu gören Yûsuf Mahdûm, sevinç göz yaşları içerisinde yalvarırcasına; "Arz-ı hâlim sana ma'lûm benim sultânım" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "Ey Yûsuf! Maksuduna kavuşman, benim en kâmil vârislerimden ve evlâdımdan olan Seyyid Yahyâ'nın delâlet ve irşâdına bağlıdır." Yûsuf Mahdûm uykusundan uyanınca, Resûlullahın (aleyhisselâm) nasihati ile müşerref olmanın sevinç ve rahatlığı içerisinde idi. Fakat ne yerinde durmağa ne de bir yere gitmek için mecali vardı. O günü tereddüt

içerisinde geçirdi. Akşam olunca, gecenin üçteikisini ibâdetle geçirdikten sonra, uyudu. Rü'yâsında bu sefer Yahyâ Şirvânî hazretlerini gördü. Yahyâ Şirvanî ona; "Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek emirlerini aldıktan sonra, daha düşünmenin ve tereddüdün ne ma'nâsı var?" dedi. O anda uyanan Yûsuf Mahdûm, şu beyti okudu:

Baş açıp girdim bugün meydânı ışka ey gönül!
Elveda, yârana düştüm nâr-ı sevka ey gönül!

Sonra da medreseyi terk ederek yola çıktı. Çünkü Seyyid Yahyâ'nın dergâhına gitmedikçe rahat olamayacaktı.

Seyyid Yahyâ ise dergâhın avlusunda onu bekliyordu. Yûsuf Mahdûm'u görünce; "Hoş geldin yâ Mahdûm! Sana hizmet ve seni irşâd üzerimize lâzım oldu. Çünkü senin vesilen ile Fahr-i kâinat efendimiz (aleyhisselâm), bu fakîre oğlum diye hitabı lâyık görmüşlerdir" diyerek kerâmet buyurdu.

Yûsuf Mahdûm, Seyyid Yahyâ Şirvanî tarafından dergâha kabûl edilince, kırk gün tek başına bir odada kaldı. Birçok riyâzet ve mücâhede ile yüksek mertebelere ve ma'rifetlere kavuştu. Seyyid Yahyâ hazretleri, Yûsuf Mahdûm'a hilâfet verirken, duâ sırasında şöyle buyurdu: "Kâmillerin mecaz olarak söyledikleri sözler pekçoktur. Bu yüksek yolu yaymak için etrâfa halîfelerini gönderirler. Fakat bir tanesi tam yetişmiş olur. Bizim tam olarak yetiştirdiğimiz sizsiniz. Sizin irşâd nûrunuz, bizim âhırete intikâlimizden yüz sene sonra, diyâr-ı Rûm'u (Anadolu'yu) aydınlatacak ve orada isminiz yayılacak. Bize bağlı bütün yollar kaybolacak, fakat sizin yolunuzun mensûpları, kıyâmete kadar devam edecektir." Sonra Yûsuf Mahdûm'u, Şehnâb şehrine talebe yetiştirmek için gönderdi.

Kâmil olan zâtlar kerâmete kıymet vermezler. Çünkü kuvvetli riyâzet, mücâhede ve çalışma ile, hıristiyan papazlardan da harikulade hâllerin görüldüğü ma'lûmdur. Ancak evliyâdan görülen kerâmetlerin birçok hikmetleri vardır. Yûsuf Mahdûm'un da böyle pekçok kerâmetleri görüldü.

Şöyle anlatılır: Yûsuf Mahdûm'un ekinde, hizmetlerini gören Sucu Muhammed Dede isminde bir zât vardı. Bunun çocuğu olmuyordu. Birgün Yûsuf Mahdûm'un huzûruna giderek; "Otuz senedir sizin hizmetinizde bulunuyorum. Bu müddet zarfında, bize hayırlı bir halef olacak bir oğlumuz olmadı. Sizden, bir çocuğumuz olması için duâ istirhâm ediyoruz" dedi. O sırada yağmur yağıyordu. Yûsuf Mahdûm, ona; "Dede, bize şu yağmur suyudan bir bardak su getir!" dedi. Muhammed Dede, bir bardak yağmur suyu getirince, Yûsuf Mahdûm hazretleri; "Bir Fâtiha-i şerîfe okuyalım. Fâtiha-i şerîfe ile çok kapalı kapılar açılır. Murâdlarına kavuşamamış olanlar, murâdlarına kavuşurlar.

Bu sudan üçer yudum içersiniz, inşâallah muradınıza nail olursunuz" buyurdu. Dede Efendi ile hanımı, Yûsuf Mahdûm'un Fâtiha-i şerîfe okuduğu yağmur suyundan üçer yudum içtiler. Bir süre sonra hanımı hâmile oldu. Ancak çocukları a'mâ olarak dünyâya geldi. Çocuğun gözünün açılması için çok doktora müracaat ettiler ve çok ilâç kullandılar. Fakat bir netice alamadılar. Sonra Dede Efendi, doğruca gidip durumu Yûsuf Mahdûm hazretlerine anlattı. O da; "O çocuk benim oğlumdur. O büyüyünce, inşâallahü teâlâ ilmi ile amel eden kâmil bir insan olacaktır. Onu bana getirin" dedi. Muhammed Dede, oğlunu Yûsuf Mahdûm'a getirdi. Yûsuf Mahdûm, çocuğun sağ kulağına ezân-ı Muhammedî okudu. O ânda çocuğun sağ gözü görmeye başladı. Sol kulağına ikâmet okuyunca, sol gözü de görmeye başladı. Çocuk büyüdüğü zaman, Yûsuf Mahdûm hazretlerinin buyurduğu gibi kâmil bir insan oldu.

Şöyle nakledilir: "Yûsuf Mahdûm'un dergâhında çok talebe bulunduğundan, su yetmiyordu. Bunun için bir yerden su getirilmesi gerekiyordu. Bu durum Yûsuf Mahdûm'a arz edilince; "Dergâhımızda âb-ı hayat gibi su varken, uzaktan su getirmeye ne lüzum var?" buyurup, ellerinde bulunan âsâsı ile dergâhın avlusunda münâsip bir yeri işâret etti. Orası kazıldığında, fazla derine inmeden, çok tatlı ve güzel bir su çıktı. Yûsuf Mahdûm, sonra şöyle buyurdu: "Talebeler belki her zaman su çekecek bir kap bulamazlar, bu sebeple zahmet çekebilirler. Ey su! Kuyunun ağzına yüksel!" buyurdu. Su, Allahü teâlânın izni ile tam kuyunun ağzına kadar geldi. Fakat bir damla bile tasmadı. Hâlen kuyu, ağızıyla su dolu haldedir. Kullanmakla hiç eksilmeyip, Şirvan halkının i'tibâr ettiği ve kıymet verdiği bir sudur.

Yûsuf Mahdûm buyurdu ki: "Tasavvuf büyükleri, Ehl-i sünnet âlimlerinin büyükleridir. Bunlar, Kitâb ve sünnet ile amel ederler. Hak üzere olmanın iki şahidi vardır. Biri sûrî, diğeri ma'nevîdir. Sûrî olan; emir ve yasakları yerine getirmek sûretiyle İslâm dînine uymak, Resûlullahın (aleyhisselâm) ahlâkına uymak sûretiyle ahlâkını güzelleştirmektir. Ma'nevî

kısmı ise; hocanın, talebeyi sûrî mertebesine çıkardıktan sonra, Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) teslim etmektir. Hoca, talebesini ba'zan rûhanî ba'zan cismânî terbiye eder."

Yûsuf Mahdûm hazretlerinin Âdâb-ül-İrşâd ve Silsilet-ül-ervâh isminde iki eseri vardır. Âdâb-ül-irşâd, yirmidört fasıldan meydana gelmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hediyyet-ül-ihvân, Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd kısmı. No: 4587 Vr. 1

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 197

ZÂHİD (Ahmed bin Muhammed)

Evliyânın büyüklerinden ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Süleymân olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. Lakabı Şihâbüddîn'dir. Zâhid diye meşhûr oldu. Doğum târihi bilinmemektedir. 819 (m. 1416) senesi Rebî'ul-evvel ayının yirmi dördünde, Kâhire'de vefât etti. Yaptırdığı Mikas'daki câminin yanına defnedildi.

Zâhid, tasavvuf bilgilerini Kutbüddîn Dımeşkî el-İsfeheydi'den öğrendi. Şihâbüddîn bin İmâd'dan fıkıh ilmini tahsil etti ve eserleri okuyup çok istifâde etti. Şihâbüddîn Dımeşkî de ilim aldığı âlimlerdendi. Ebû Abdullah Gamrî, Midyen, Abdürrahmân bin Bektemir ve çok kimselere ilim öğretip, ilim ve edeb yoluna kavuşmalarına vesile oldu.

Zâhid, birçok yerlerde hayır ve hasenat olarak ilim yuvaları, câmiler yaptırdı. Elmaksem'deki câmisi en meşhûr olanıdır. Burada va'z edip ders verdi.

Aynî, târihinde ondan bahsetti ve şöyle dedi: "İsmi, Şihâbüddîn Ahmed Mısrî olup, Zâhid' adıyla meşhûrdur. İnsanlara va'z ederdi. Mikas'da bir câmi yaptırdı. Oraya defnedildi. Kabri, ziyâret mahallidir. Allahü teâlâ onun rûhâniyeti ile bize yardım eylesin. Âhırette de şefaatine kavuştursun. Ahmed bin Ebî Bekr bin Ahmed ez-Zâhid el-Mâdî başkasıdır."

Zâhid, vefâtına yakın bir kâğıda şunları yazdı: "Ben, fakîr Ahmed Zâhid derim ki Kelime-i şehâdetin ma'nâsına kalbiyle inanıp ve diliyle de söyliyen bir kimseyim, İslâm dîni dışındaki her din ve inanıştan ve Muhammed aleyhisselâmın bildirdiği Ehl-i sünnet ve cemâat fırkası dışındaki her fırkadan uzağım. Allahü teâlâya ve Allahü teâlâdan gelen şeylerin hepsine, O'nun muradına uygun imân ettim. Resûlü Muhammed aleyhisselâma ve Resûlullahdan (aleyhisselâm) gelen şeylere O'nun bildirdiği şekilde imân ettim. Aklıma, hatırıma gelen şeylerin hiç birisine Allahü teâlâ benzemez. Bu şehâdetimi Allahü teâlâya emânet bırakıyorum. Allahü teâlâ, kendisine emânet olarak bıraktığım bu güzel inanışım ile, muhtaç olduğum son nefesde yardım eder ve îmân ile gitmemi nasîb eder.

Ey kardeşlerim, size Allahü teâlâdan korkmayı, O'nun emirlerini öğrenmeyi ve öğrendiklerinizle amel etmenizi tavsiye ediyorum. Beni defnettiğinizde, başucumda Fâtiha ve Bekâra sûresini okuyunuz. Yâsîn ve Tebâreke sûrelerini de okuyup, hâsıl olan sevâbı bana hediye ediniz ve üç defa şöyle deyiniz: "Yâ Rabbî! Muhammed aleyhisselâmın ve O'nun Ehl-i beytinin ve Eshâb-ı kirâmının hürmetine bu meyyite azâb yapma." Arkamdan hayır ve hasenatta bulununuz. Talebelerim ve çocuklarım benim vârisimdir."

Zâhid, kendi eliyle yazdığı bir mektûbunun başında şöyle demektedir: "Elhamdülillahi alâ külli hâl. Ahmed Zâhid'den Şeyh Muhammed Gabrî'nin oğluna, Allahü teâlâ sana iyilikler versin. Mağfiret ederek, son nefesde hüsn-i hatime nasîb etsin. Allahü teâlânın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun. Allahü teâlâdan, size dünyâ ve âhırette yardım etmesini dileriz."

Başka bir mektûbunda da şöyle yazdı; "Allahü teâlâya hamd ve Resûlüne salâttan sonra; Ahmed'den, oradaki gönül ehli olan kardeşlerime. Allahü teâlâ onlara iyilikler versin. Kendisine itaatte yardım eylesin. Allahü teâlâ, fadlı ve rahmeti ile, tasavvuf erbâbını (gönül ehlini) üstün kıldı. O, dilediği şeye muktedirdir. Herkesin size muhabbet göstermesi, Allahü teâlânın fadl ve ihsânıdır. Hamd, Allahü, teâlâ içindir. O'na çok şükr ediniz. Devam üzere de ibâdet ediniz. Allahü teâlâ bizi ve sizleri âhırette sevdikleriyle birlikte bulundursun. İleride İnşâallahü teâlâ yanınıza gelip bir müddet kalacağım..."

Zâhid, birçok eserler tasnif etti. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Risâlet-ün-nûr imân, i'tikâd, fıkıh ve tasavvuf bilgilerini ihtivâ etmekte olup, dört cilddir. 2-Hidâyet-ül-müteallim ve umdet-ül-muallim: Fıkıh ve tasavvuf bilgilerini (güzel ahlâkı) ihtivâ etmekte olup, bir cilddir. 3 Bidâyet-ül-müsterşid, 4-Tuhfet-ül-mübtedî, 5-Lem'at-ül-müntehî, 6-Hidâyet-ün-nâsıh, 7-Hızb-ül-felâh en-Nâsıh, 8-El-Meniyyet-ül-vâride ibâdullah-iş-şâride, 9-El-Kevâkıb-üd-dürriyye, 10-Kifâyet-ül-müteabbid fil-ezkâr ved-Deâvât, 11-Manzûmet-üs-sittîn, 12-El-İrşâd li a'mâl-is-sahîha, 13-El-İ'tikâd, 14-Tuhfet-üs-silâk fî edeb-is-sivâk, 15-Hakk-ür-rakîk vel-meşyü fit-tarîk, 16-Nasîhat-ül-ulemâ li ihvânihim-ül-mü'minîn, 17-Hidâyet-ül-ahbâb fis-sıhhati vel-meâb, 18-Taleb-üz-zâd li yevm-il-miâd, 19-El-Uddetü ind-eş-şiddeti, 20-En-Nasîhatü fit-tergîb fiş saff-il-evveli, 21-Âdâbü şürb-il-mâ, 22-El-Kelâm alel-müskirât ve muhaddirha ve müskiruhâ, 23-Mukaddimet-ün-fil-fıkh, 24-El-Beyân-üş-Şâfiî fil-hacc-il-kâfi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 108

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 111

3) El-A'lâm cild-1, sh. 226

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 896 cild-2, sh. 1669, 2041, 2043

5) Brockelmann Sup-2, sh. 112, 149

ZEBÎDÎ (Zübeydî)

Hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ahmed bin Abdüllatîf bin Ebî Bekr el-Yemenî, eş-Şercî, ez-Zebîdî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs, lakabı Şihâbüddîn'dir. 812 (m. 1409) senesinde Yemen'in Zebîd beldesinde doğdu. 893 (m. 1488)'de Zebîd'de vefât etti.

Babası henüz o doğmadan önce vefât etmiş, ona babasının ismi verilmiştir. Muhaddis, fakîh, edîb ve şâir idi. Babası ve dedesi de âlim idiler. Âlimler yetiştirmiş bir sülâleye mensûbdur. Yemen'in meşhûr hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi Sirâcüddîn Abdüllatîf bin Ebî Bekr dedesidir. Kardeşi ile birlikte, En-Nefîs Alevî'den ve Takıyyüddîn Fâsî'den, ayrıca kendisi İbn-i Cezerî'den hadîs-i şerîf dinledi. Ondan Sünen-i Nesâî'yi ve Sünen-i İbn-i Mâce'yi, İmâm-ı Şafiî'nin Müsned'ini dinledi. Yine İbn-i Gezerî'nin "Udde" ve "Hısn" kitabını ondan dinledi. "Yesîr" adlı eseri, Ebü'l-Feth el-Merâgî'den dinledi. Zeyneddîn Berşekî'den de; "Şifâ", "Muvatta", "Umde"yi ve onun eserlerini dinledi. Kendisinden ise pekçok kimse ilim almıştır. İbn-ül-Esîr'in Kütüb-üs-sitte'yi ihtivâ eden "Câmi-ül-usûl" adlı eserini, "Teysîr-ül-Vüsûl" adıyla ihtisar eden (kısaltan) Hâfız Vecihüddîn İbn-Üd-Deybâ onun talebesidir. Takıyyüddîn Temîmî; "Zebîdî'nin vefâtından sonra, Yemen âlimleri, hadîs rivâyetinde âli isnâd denilen rivâyet şeklinden bir derece kaybetti" demiştir.

Zebîdî'nin yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Tecrîd-i Sarih; hadîs-i şerîf kitablarının en meşhûru Sahîh-i Buhârî'nin muhtasarıdır. 2-Tabakât-ül-havvâs, 3-El-Fevâid ves-salât-ül-avâ'id, 4-Nüzhet-ül-ahbâb. Ayrıca şiirleri de vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 214

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 150

3) Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 268

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1303, 1938

5) El-A'lâm cild-1, sh. 91

ZERRÛK

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Hadîs ve tasavvuf ilimlerinde de âlim olup ismi, Ahmed bin Ahmed bin Muhammed Diri Îsâ el-Bernesî el-Fâsî'dir. Zerrûk ismiyle meşhûrdur. Künyesi Ebü'l-Fadl, lakabı Şihâbüddîn'dir. 846 (m. 1442) senesinde Fas'da doğdu. 899 (m. 1493)'da Batı Trablus'un Tekrîn nahiyesinde vefât etti. Doğmasından iki gün sonra annesi, beş gün sonra da babası vefât etti. Fıkıh ilminde âlim bir kadın olan ninesi, onu himâye edip büyüttü. On yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve terzilik san'atını öğrendi. Onaltı yaşında kırâat ilmini öğrendi. Bu husûsta Ali Sati'den ve

Abdullah Fahhâr'dan ders aldı. Bundan sonra da tasavvuf (ahlâk) ilmini öğrendi. Risâlet-ül-kudsiyye ve Akâid-i Tûsî adlı eserleri Şeyh Abdürrahmân el-Meczûlî'den okudu. Yine bu hocasından Sahîh-i Buhârî'yi, Câmi'ut-Tirmizî'yi okudu ve fıkıh ilmini öğrendi. Ayrıca zamanın meşhûr âlimlerinden pekçok zâtın sohbetinde bulundu. İlim aldığı hocaları şu zâtlardır Şeyh-ül-İmâm Abdürrahmân es-Seâlebî, İbrâhim et-Tâzî, Şeyh Hulûlî, Sirâcüddîn es-Sagîr, Ahmed bin Sa'îd el-Habbâk, Hâfız et-Tensî, İmâm es-Senûsî, İbn-i Zekrâ, Ebû Mehdî Îsâ el-Mevâsî, Şark'da; Nûreddîn es-Senhûrî, Hâfız-ed-Demirî, Hâfız Sehâvî, Kutbüddîn Ebü'l-Abbâs, Ahmed bin Ukbe el-Hadramî, Şihâbüddîn Efişitî ve diğer âlimler, ilim öğrenmek için çok seyahat yaptı. Mısır'a gidip, Kâhire'de bir müddet ikâmet etti. Hacca gidip, bir müddet de Medine'de mücavir olarak ikâmet etti. Defalarca hacca gitti. Çok kerâmeti görülen evliyâ ve âlim bir zât idi. Kendisinden ilim öğrenen zâtlardan ba'zıları şunlardır: Şemseddîn Lekânî, Muhammed bin Abdürrahmân, Zeynedîn Tâhir el-Kasnetinî ve diğerleri.

Pekçok eser yazmış olup, bir kısmı şunlardır: 1-Kavâid-üt-tasavvuf, 2-İ'tinâ-ül-fevâid, 3-Şerhu Muhtasar-ı Halîl; Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerine dâirdir. 4-Te'sîs-ül-kavâid; tasavvuf ile ilgilidir. 5- Şerhu Hızb-ül-Bahr-ül-kebîr; Ebü'l-Hasen Şâzilî'nin Hızb-ül-bahr adlı eserinin şerhidir. 6-Şerh-ül-Hakâik ved-dekâik, 7-Şerhu Esmâ-ül-hüsnâ, 8-Şerhu Merâsıd; tasavvufla ilgilidir. 9-En Nasîhat-ül-kâfiye, 10-İânet-ül-müteveccihil-miskîn alâ tarik-il-feth vet-temkîn, 11-El-kavâid fit-tasavvuf, 12-Mush-ül-enfâ' 13-El-Cennetü lil-mu'tasım, 14-Uddet-ül-mürîd-üs-sâdık. Ayrıca hadîs ilmine dâir bir eseri, şiirleri de vardır. Buyurdu ki: "Hakka kavuşmak için yeryüzünün doğusunu ve batısını gezip dolaştım. Allahü teâlânın rızâsına ermek için, nefsin terbiyesinde bilinen her sebebe yapıştım. Mümkün olan her yola başvurdum. Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için her neye sarılsam beni Allahü teâlâdan uzaklaştırdı. Nihâyet her husûsta Allahü teâlâya sığındım. Sonunda gördüm ki; sebeblere güvenmemek, mutlak olarak Allahü teâlâya teslim olmak lâzımdır."

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 155

2) Neyl-ül-ibtihâc (Ed-Dîbâc-ül-müzehheb kenarında) sh. 84

3) El-Bustân fî zikri evliyâ-i ve ulemâ-i Tilmsân sh. 45

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 222

5) El-A'lâm cild-1, sh. 9

ZEYNEL'ÂBİDÎN KAYSERÂNÎ

Anadolu evliyâsının büyüklerinden. 750 (m. 1349) yılında Medîne-i münevverede Rasas mahallesinde doğdu. Babası Seyyid Ahmed Şemsüddîn Efendi olup, annesi ise, Seyyid İzzeddîn Hasen Rıfâî'nin kızı Sâdiye Hanım'dır. Nesebi, yirmidokuzuncu batında Hazreti Ali'ye ulaşmaktadır. Doğum yerine nisbetle Medenî, yerleştiği Kayseri şehrine nisbetle de Kayserânî denildi. 817 (m. 1414) yılında Kayseri'de vefât etti. Kabri, Burhâneddîn Tirmizî hazretlerinin türbesi içinde olup, ziyâret edilmektedir.

Seyyid Zeynel'âbidîn hazretleri, küçük yaşta babasından ve Medîne-i münevverenin meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Evliyâdan feyz alıp, olgunlaştı. Allahü teâlânın sevgili kullarının sohbetlerinde, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel ahlâkı ile ahlâklanıp ezâlarını Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakla süsledi. Çok ibâdet eder, haram ve şüphelilerden pek sakınırdı. Mübârek pederinin vefâtından sonra Anadolu'ya doğru yola çıktı. 800 (m. 1397) senesinde Kayseri'ye geldi. O sıralarda Sivas ve Kayseri dolaylarının beyi olan Kâdı Burhâneddîn Ahmed Bey yeni vefât etmiş, Kayseri şehri de Osmanlı Türklerinin âdil idâresi ile şereflenmişti. Kayseri halkı ve idârecileri, şehirlerine yeni gelen, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) bu mübârek torununa izzet ve ikramda bulundular. Zeynel'âbidîn hazretleri için bir dergâh ve ev inşâ ettiler. Yine Basra'dan gelip Kayseri'de yerleşen Seyyid Burhâneddîn Ahmed Efendi'nin mübârek kerîmesi Fâtıma Hanım ile evlendirdiler. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) iki kıymetli torunun ilim ve feyzinden istifâde için ellerinden geleni yaptılar.

Uzun boylu, buğday tenli ve güler yüzlü bir zât olan Seyyid Zeynel'âbidîn (radıyallahü anh), vefâtına kadar insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmekten, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel ahlâkını tatbik etmekten ve Selef-i sâlihinin mübârek yolunu yaymaktan bir ân geri durmadı. Allahü teâlânın sevgili kulları ile sohbet etmekten çok

hoşlanır, sâlihlerle bulunmaktan zevk alırdı. Söz ve kerâmetleri dilden dile nakledilirdi.

Seyyid Zeynel'âbidîn hazretlerinin Fâtıma Hâtun'dan; Ahmed, Mûsâ ve Eyyûb isminde üç oğlu dünyâya geldi. Onlar da babalarının ilim ve feyzinden istifâde edip, üç günlük dünyâda, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler. Her üçü de Kayseri'de yerleşip, orada vefât ettiler.

Zeynel'âbidîn hazretlerinin menkıbe ve kerâmetlerinden bir bölümü, sevenlerinden Ahmed Remzi Dede tarafından "Mir'ât-ı Zeynel'âbidin" başlıklı bir manzûmede anlatılmıştır. Sekiz kasideden müteşekkil olan bu manzûmenin ba'zı kıt'aları şöyledir:

Ehlullahın hâline vâkıf olan eshâb-ı dîn,
Feyz alıp fil-hâl elde eder irfan ve yakîn.
Arzulanan en üst menzile kavuşur şüphesiz,
Bende-i dergâh-ı ehlullâh olan merd-i güzin.

Yüksek âlimlere ayak basar iclâl ile,
Âsitân-ı evliyâya eyleyen vaz'ı cebin,
isimlerini yâd iden elbet bulur feyz-ü felah,
Zikreden evsâfını elbet olur gamdan emîn.

Ey muhibbî evliyâ! Ey teşne-i feyz-i Hudâ,
Coşar deryâ-yı rahmet zikredilirse sâlihîn.
Gel ziyâretgâhın olsun kabr-i Zeynel âbidîn,
Hâzihi Cennetü Adnin fedhulûhâ hâlidîn.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Müselsil (Es'ad-ül-medenî) Kayseri Râşid Efendi Kütüphânesi, No: 21377

2) Ravzat-ün-nediyye fî terâcim-i silsilet-it-tâhiret-il-Es'adiyye (Mustafa Rüşdî Efendi), Râşid Efendi Kütüphânesi. No: 21377/2

3) Bergüzâr-ı Ahmed Remzi Dede.

ZEYNÜDDÎN-İ HÂFÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ali el-Hâfî el-Hirevî'dir. Künyesi Ebû Bekr ve lakabı Zeynüddîn olup, daha çok Zeynüddîn-i Hâfî diye tanınır. Tasavvufda Halvetiyye yolunun kollarından olan Zeyniyye yolunun müessisidir (kurucusudur). 757 (m. 1356) senesi Rebî'ul-evvel ayının onbeşinci günü, Horasan'da bulunan Hâf (veya Havâf) beldesinde doğdu. 838 (m. 1435) senesi Şevval ayının ikinci günü, Pazar gecesi Hirat'ta vefât etti.

Zeynüddîn-i Hâfî, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Bu maksadla çok seyahat yaptı. Memleketi olan Horasan'dan başka Mâverâünnehr, Irak, Azerbaycan, Şam, Mısır, Hicaz ve başka yerlere gitti. Oralarda bulunan büyük âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Celâlüddîn Ebû Tâhir Ahmed el-Hocendî el-Medenî, Zeynüddîn-i Irâkî, Ebü'l-Berekât Ahmed Kazvînî, İbn-ül-Cezerî, Seyyid Şerîf Cürcânî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip icâzet aldı. Kâhire'ye gelip, Zeynüddîn Abdürrahmân eş-Şebrisî ile buluştu. Sohbet etti. Tasavvuf yolunda, Nûreddîn Abdürrahmân Mısrî'den feyz aldı. Onun halîfesi oldu. Bizzat kendisi icâzet yazıp, bu kıymetli talebesini me'zûn eden Abdürrahmân Mısrî hazretleri, ona çok iltifâtlarda bulundu. Onu takvâ sahiplerine İmâm yapması için Allahü teâlâya duâ ederek, memleketi olan Horasan'a gönderdi.

Zeynüddîn-i Hâfî Şöyle anlatır. "Hocamın verdiği icâzeti alıp memleketime dönerken, icâzetnameyi Bağdad'da unuttum. Bağdad'da unuttuğumu da Horasan'a vardıktan sonra farkettim. Aradan uzun zaman geçtikten sonra, hocamın memleketi olan Mısır'a gittim. Oraya vardığımda, hocamın çoktan vefât etmiş olduğunu öğrendim. Büyük bir hüzün ile hocamın halvethânesine (husûsî odasına) girdim. Baktım, benim icâzetim orada idi. Hayret edip aldım. Okudum. Yazılar aynı idi. Biriki harften başka bir değişiklik yoktu. O zaman halvethâne bakımsız idi. Kapısı bile açık duruyordu. Bu icâzetname bana verdiği icâzetnamenin müsveddesi mi idi? Yoksa benim icâzetnamemi kaybedeceğimi ve uzun zaman sonra tekrar oraya geleceğimi keşf yoluyla bilip, yeni bir icâzetname yazarak oraya mı koymuştu? Bunu bir türlü anlıyamadım. Fakat, bu icâzetnamenin, uzun zaman bakımsız kalmış bir yerde sağlam olarak bulunması ve benim icâzetnameye kavuşmam, hep hocamın kerâmeti idi."

Zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok yüksek, âlim, ârif ve âbid bir zât olan Zeynüddîn-i Hâfî, zühd ve vera' sahibi, haram ve

şüphelilerden çok sakınan, olgun ve kâmil bir velî idi. İlimde derya misâli idi. Sohbetleri hasta rûhların şifâsı idi. İlim taliblerinin sığınağı idi. Her hâli sünnet-i seniyyeye tam uygun idi. Dîn-i İslâmın yayılması için, herkesin bu kıymetli bilgileri öğrenmesi ve bunlarla amel ederek dünyâ ve âhıret saadetine kavuşmalın için çok gayret ederdi. Bid'at, dalâlet ve sapıklıkların karşısında tam bir kal'a gibi dururdu. İlm-i yakîn ile insanları Allahü teâlânın yoluna çağırır idi. Bu hizmetten yaparken, niyeti düzgün, kalbi hâlis, maksadı ihlâslı olduğundan; sözleri, sohbetleri insanlara çok te'sîrli olur, herkes o büyük zâttan istifâde ederdi. Baştan sona kadar, hidâyet ve istikâmet üzere ve sünnet-i seniyyeye tam bağlı idi. Evliyâdan birçok zâtlar ondan hep medh ile bahsedip, onu övmüşlerdir. Bu yolda kerâmetlerin en yükseği olarak bilinen sünnet-i seniyyeye tam bağlı olmakta eşi yoktu, insanlara çok fâideli oldu. Birçok kimsenin hidâyete kavuşmasına, Ehl-i sünnet âlimlerinin gösterdikleri doğru yola girmesine vesile oldu. Evliyânın büyüklerinden olan Hâce Muhammed Pârisâ hazretleri, Zeynüddîn-i Hafi'den medh ve sena ile bahseder, onun için; "Efendimiz, büyüğümüz" derdi.

Zeynüddîn-i Hâfî hazretleri şöyle anlatır: "Derviş-âbâd şehrinde bulunuyordum. Rü'yâmda Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) gördüm. Bana Füsûs-ül-hikem kitabını okumamı işâret buyurdu. Bundan sonra Füsûs kitabındaki birçok mes'eleyi sordum, lütfedip izah buyurdular."

Hayâtının sonlarına doğru, Zeynüddîn-i Hafi hazretlerinde çok cezbe (kendinden geçme) hâlleri görüldü. Bir defasında, üç gün üç gece kendinden geçmiş hâlde kaldı. Bundan sonra sessizliği, susmayı tercih etti. Çok az konuştu.

Birgün talebelerinin yükseklerinden olan Ahmed Semerkandî'ye: "Birbiri ardınca gelip hiç kesilmeyen ve açık olarak görülen cezbelerin bulunduğunu hiçbir kitapta gördün mü veya hiçbir kimsede rastladın mı?" diye sordu. Bu söz, Zeynüddîn-i Hâfi'nin durumunu anlatıyordu. Derviş Ahmed çok kitap okumuş ve dervişlerden çok zâtın sohbelerinde bulunmuştu. Öyle ki, sohbetlerde büyüklerin sözlerini izah ederdi. Buna rağmen hocasının bu suâlini; "Hayır, görmedim efendim" diye cevaplandırdı.

Zeynüddîn-i Hâfî hazretlerinin, menkıbe ve kerâmetleri pekçoktur. Kerâmetler ve faziletler sahibi, çok yüksek bir zât idi. Çok talebe yetiştirdi. Abdüllatîf Kudsî Bursavî, onun yetiştirdiği talebelerinden ve halîfelerindendir.

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 260

2) El-A'lâm cild-7, sh. 46

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2444

4) Nefehât-ül-üns tercümesi (Osmanlıca) sh. 547

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye (Arabî) sh. 76

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 91

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1089

ZEYNÜDDÎN-İ IRÂKÎ

Hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahîm bin Hüseyn bin Abdurrahmân bin Ebî Bekr bin İbrâhim el-Kürdî'dir. Künyesi Ebü'l-Fadl olup, lakabı Zeynüddîn Irâkî'dir. Irakî ismiyle tanınmıştır. 725 (m. 1325) senesinde doğdu. 806 (m. 1404)'de vefât etti.

Zeynüddîn Irâkî, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Hâfızası pek kuvvetli idi. Sekiz yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bundan sonra "Tenbîh" adlı kitabı, "El-Hâvî" kitabının önce büyük' bir bölümünü, sonra tamâmım ve İbn-i Dakîk-ül-Iyd'in "İlmâm" adlı eserini, günde dörtyüz satır olmak üzere tamâmını ezberledi. İlk öğrendiği ilim kırâat ilmi oldu. Bu ilmi, Nâsırüddîn Muhammed bin Ebi'l Hasen bin Abdülmelik'den öğrendi. Bu sebeble Takıyyüddîn Sübkî onun rivâyetini delîl olarak almıştır. Burhan er-Reşidî, Sirâcüddîn ed-Demenhûrî, Şihâbüddîn Semin'den kırâat dersleri aldı. Fakat kırâat-i seb'ayı Mekke'de mücavir olarak kalan Takıyyüddîn Vâsıtî'den öğrendi. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilmini; İbn-i Adlân Muhammed bin İshak el-Belbisî, Cemâleddîn Esnevî ve Şemseddîn bin el-Lebân'dan öğrendi. Esnevî, onun anlayışını, zekâsını methetti. Onun zihni kuvvetli idi derdi.

Irâkî'nin ilim öğrenmek husûsundaki gayretini gören İzzeddîn bin Cemâ'a ona hadîs ilmini öğrenmesini tavsiye etti. Bu teşvik üzerine, hadîs ilmini de öğrenmeye başladı. Kâhire'de Alâeddîn Türkmânî el-Hanefî'den, Mekke'de Selâhaddîn Alâi'den, Şam'da Takıyyüddîn Sübkî'den hadîs ilmi öğrendi ve bu husûsta ilmini oldukça arttırdı. Zamanının diğer âlimlerinden de ders aldı. Hicaz'da'da hadîs âlimlerinden ilim öğrendi. Hadîs ilminde en başta gelen hocası, Kâhire'de el-Meydûmî idi. Zeynüddîn Irâkî'nin hadîs ilminde diğer hocaları şu zâtlardır Ebü'l-Kâsım bin Seyyid-ün-nâs, Nâsırüddîn Muhammed bin İsmâil el-Eyyûbî bin el-Mülûk, Mısır'da; İbn-i Abdülhâdî, Muhammed bin Ali bin Abdülazîz el-Katrevânî, Mekke'de; Ahmed bin Kâsım el-Harrârî, Medine'de; el-Afîf-ül-Muttarî, Beyt-i Makdîs'de; Alâüddîn Halîl bin Îsâ el-Kaymeri, Dımeşk'da; İbn-ül-Habbâz, Sâlihiyye'de; İbn-i Kayyim ed-Diyâıyye, Şehâbeddîn el-Merdâvî, Haleb'de; Süleymân bin İbrâhim el-Muti'. Cemâleddîn İbrâhim İbni Şihâb. Bu hocalarından başka; İskenderiyye, Ba'lebek, Hama, Hıms, Trablus, Gazze ve Nablus'da da zamanın hadîs âlimlerinden hadîs ilmini öğrenmiştir. Yirmi yaşından i'tibâren, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin kıymetli eseri "İhyâ-i ulûmiddîn"de yazdığı hadîs-i şerîflerin senetlerini tesbit etmeye başladı. Bu kıymetli çalışması kırkbeş sene sürdü. Çalışmasını "Tahricü ehâdîs-il-İhyâ" adlı bir eserde topladı.

Kâmiliyye Medresesi'nde Dâr-ül-hadîs kısmında, Zâhiriyye Medresesi'nde, İbn-i Tûlûn Câmii'nde hadîs dersleri müderrisliği yaptı. Defalarca hacca gitti ve Mekke'de mücavir olarak kaldı. Orada eserler yazdı. Bir müddet Medîne-i münevverede kadılık, hatîblik ve imamlık yaptı. Hicrî 788 (m. 1386) senesinde başladığı bu vazîfesine, üç sene beş ay devam etti. Sonra Kâhire'ye döndü. Ders meclisi kurup, hadîs-i şerîf yazdırdı.

Zeynüddîn Irâkî; nûr yüzlü, güzel sîmâlı, vakûr, az konuşan, tekellüfden, yapmacık hareketlerden uzak idi. Çok müttekî, takvâ ehli olup, ihtiyâçları için az bir şeyle yetinirdi. Bilhassa temizliğe dikkat eder. Bu husûsta çok titiz davranırdı. Haya sahibi ve hoşsohbet idi.

Talebelerinden Hâfız İbn-i Hacer şöyle anlatmıştır: "Bir müddet onunla kaldım. Geceleri kalkıp ibâdet ve tâat yapmayı hiç terk etmedi. Bu, onun devamlı yaptığı bir iş idi. Her ay üç gün oruç tutardı."

Zeynüddîn Irâkî ile uzun müddet beraber bulunan Burhâneddîn Hâlebî de şöyle demiştir: "Hadîs ilminde ondan daha âlim bir kimse görmedim. Bana Beydâvî tefsîrinde zikredilen hadîs-i şerîflerin tahrîci) senedlerinin tesbitini öğle ile ikindi arasındaki zaman içinde yaptığını söyledi, ilmi, hayası, tevâzu'u, takvâsı çok idi. Celalli, heybetli bir zât idi. Selef-i sâlihînin yolunda idi. Bütün vaktini, ya yazmakla, ya dinlemekle veya ibâdet ve tâatle geçirirdi. Geceleri de ibâdet ve tâatle geçirerek ihyâ ederdi."

Sahîh-i Buhârî'yi ve Sahîh-i Müslim'i bizzat Irâkî'den dinleyen Muhib İbni Eşkar, onun hakkında şöyle demiştir: "Hiç abdestsiz durmazdı. Abdest alması îcâb ettiği zaman, okumayı durdurur, abdest alır, tekrar okumaya başlardı. Üstün bir ahlâk ve edeb sahibi idi. Yüzü nûr gibi parlar, onu gören, sâlih bir zât olduğunu yüzünden anlardı. Nahiv, lügat, kırâat, hadîs, fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerinde âlim idi. Bilhassa hadîs ilminde meşhûr olup, bu husûsta zamanının en başta gelen âlimlerinden idi. Zihni kuvvetli, nakilleri çok sağlam idi. Kitapları ve cüzleri çok idi. Kâhire'de ondan daha çok kitabı olan birini görmedim. Güzel kasideleri ve şiirleri vardır."

İbn-i Cezerî de, "Tabakât-ül-kurrâ" adlı eserinde, onun hakkında; "Mısır diyârının hafızı, muhaddisi, büyük âlimidir" demiştir ve vefâtından sonra şu ma'nâda bir şiir söylemiştir: "Allahü teâlâ Irâkî'ye rahmet eylesin, benzeri az bulunurdu. O, ittifâkla yeryüzünün hafızı ve büyük âlimi idi. Allaha yemîn ederim ki, Irâkî gibi bir âlim bu beldede yoktur."

Takıyyüddîn Fâsî de, "Zeyl-üt-takyîd" adlı eserinde, onun için şöyle demiştir: "O, hafız, sağlam ve hadîs ilminin her dalında, fıkıh ilminde, Arabî ilimlerde âlim idi. Faziletler, üstünlükler sahibi, mütevâzî ve zarif bir zât idi. İlim aldığı hocaları ve işittiği hadîs-i şerîf pekçoktur. Ondan, Mısır diyarının ve diğer beldelerin âlimleri ilim öğrenmişlerdir. Onun ilimdeki üstünlüğü ve faziletini övmüşlerdir. Medine'den Mısır'a döndükten sonra, tasnifle meşgûl oldu. Dersleri ve ilim meclisleri çok faydalı olduğundan, hep methedildi." Selâhaddîn Akfehsî ise onun hakkında şöyle demiştir: "Hadîs ilminde metni ve senedi bilme bakımından meşhûr bir âlim idi. Fazilette ve üstünlüğü sebebiyle, Mısır diyarında parmakla gösterilen bir âlim idi. Hadîs-i şerîfleri ezberlemek ve nakletmekde sağlam, ilimde üstün bir âlim idi. Vera'ı, tevâzu'u, mürüvveti, ibâdeti ve diğer üstün hâlleri çok olan bir zât idi."

Zeynüddîn Irâkî’den pekçok kimse ilim öğrendi. Ondan rivâyet ve dirayet yolu ile ilim alan âlimler şu zâtlardır Başta İbn-i Hacer Askalânî, Şerâfüddîn el-Merâgî, İzzüddîn bin Fırat, Şihâbüddîn el-Hanâvî, Alâüddîn Kalkaşendî ve diğerleri. Oğlu Allâme Veliyyüddîn Ebû Zür’a Ahmed, âlim ve faziletli bir zât idi. Babasından sonra onun yerine geçti. O da Mısır’da benzeri az bulunan bir âlim idi.

Zeynüddîn Irâkî’nin vefâtından önceki sene, Nil nehrinin suyu kesilmiş, büyük bir kıtlık başlamıştı. Zeynüddîn Irâkî, suyun çoğalması ve bereket için duâ etti. Bir mecliste bir şiir söyleyip, yazdırdı. Sonra da halk ile istiskâ namazı kıldı. Gayet beliğ bir hutbe okudu. Duâsı bereketiyle, Nil nehrinin suyu yükselip akmaya başladı. Bu şiirinden iki beytin tercümesi şöyledir: “Nil’imizin suyu durdu diyen kimseye söylüyorum! Allahü teâlâdan ihsân ve yardım etmesini iste. Ey Allahım, sen günahları bağışlayan ayıbları örtensin. Sana yalvarıldığı zaman da sıkıntıları giderirsin.”

Eserleri şunlardır: 1- Nazm-üd-dürer-is-seniyye fî sîret-iz-zekiyye, 2-El-Bâis alel-halâs min havadîs-il-kısâs, 3-Manzûmetü tefsîr-i garîb-il-Kur’ân, 4- Elfiye: Hadîs ilmine dâirdir. 5- Tahrîcü ehâdîs-ül-İhyâ: Bu eseri, İslâm âlimlerinin en meşhûrlarından olan Huccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin kıymetli eseri “İhyâ-i ulûmiddîn” kitabındaki hadîs-i şerîflerin tahrîci, kaynaklarının tesbitidir. İhyâ-i ulûmiddîn’de bulunan bütün hadîs-i şerîfleri tek tek araştırıp, kaynaklarını tesbit etmiştir. Bu eser, ihyâ ile birlikte beş cild hâlinde basılmıştır. Zeynüddîn Irâkî’nin bu çalışması, kırk seneden fazla sürmüştür. Ayrıca Beydâvî tefsîrindeki hadîs-i şerîflerin de tahrîcini yaptığı, kaynaklarını tesbit ettiği, Burhânüddîn Halebî tarafından bildirilmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 204

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-4, sh. 171

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 55

4) Keşf-üz-zünûn sh. 24, 130, 135, 465, 2020

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 562

HİCRİ ONUNCU ASRIN ALİMLERİ

ABBÂSÎ (Seyyid Abdürrahîm bin Abdürrahmân)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Seyyid Abdürrahîm bin Abdürrahmân bin Ahmed bin Hasen bin Dâvûd bin Sâlim bin Me’âlî el-Abbâsî el-Kâhiri’dir. “Abbasî” diye meşhûr oldu. Künyesi Ebü’l-Feth olup, lakabı Bedrüddîn’dir. Hem seyyid, hem de şerîf, ya’nî Hazreti Hasen’in ve Hazreti Hüseyn’in soyundandır. 867 (m. 1462) senesi Ramazan ayının ondördüncü günü Kâhire’de doğdu. Aslen Hama şehrindendir. 963 (m. 1555) senesinde İstanbul’da vefât etti.

Abbasî, küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı, önce Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Ayrıca “Minhâc” kitabını, “Cem’ul-cevâmi”, “Elfiye-i İbn-i Mâlik”, “Telhis” ve “Metali” kitabından bir bölümü de erberlemişti. Emînüddîn Aksarâyî, Şemseddîn Ebû Abdullah Neşâî, Muhyiddîn Kâfiyecî, Muhibbüddîn İbni Şıhne, Şerefüddîn Mûsâ bin Iyd, Burhânüddîn Lâkânî, Sirâcüddîn Ömer Abbâdî, Şemsüddîn Ebû Abdullah Cevcerî, Celâleddîn Bekrî, Şemseddîn bin Kâsım, Fahreddîn-i Deymî, Burhânüddîn bin Zahîre, Muhibbüddîn bin Fers el-Busravî ve daha başka birçok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyeti dinledi. Câmi’ul-Ezher’de Sahîh-i Buhârî’yi İzzeddîn-i Sahravî ile Abdülhamîd Haristânî’den dinledi. Burada öğrendiklerini Bedrüddîn bin Ne’bân’ın huzûrunda tekrarladı. Sonra bu zât ile Radıyyüddîn Gazzî’den uzun zaman ayrılmadı.

Daha sora Şam’a gitti. Orada fıkıh, usûl ve kelâm ilimlerini Muhibbüddîn-i Busravî’den okudu. Uzun zaman onun yanında kaldı. Bu zât, yazdığı ve yanındaki eserlerin vefâtından sonra Abdürrahmân Abbasî’ye verilmesini vasıyyet etti. Yine Şerefüddîn bin Iyd’den; Arabî, mantık ve arûz ilimleriyle birlikte usûl-i fıkıh ve kelâm ilimlerini okudu. Bu ilimlerde çok yükseldi. Nâsıriyye, Zâhiriyye, Azrâviyye medreselerinde ders okuttu. Burada iken, Şam kadılarının târihini içine alan bir eser yazmaya başladı, fakat tamamlayamadı. Yine orada, İbn-i Mâlik’in “Elfiye” kitabını da şerh etmeye başlamıştı. 893 (m.

1488) senesinde Şam’da sır kâtipliğine ta’yin edildi. 895 (m. 1489)’de Şam’dan ayrılarak memleketine gitti.

Şakâyık-ı Nu’mâniyye adlı eserde, onun hakkında şöyle deniyor “O, her ilimde derin ince bilgiye sahipti. Hadîs ilminde, her hadîs-i şerîfin râvilerinin silsilesini bilirdi. Târih, sohbet, edebiyat ilimlerinde tam ve mükemmel şekilde yetişmişti.

İfâdeleri çok açık, yazısı ve şiirleri çok güzeldi. Tatlı bir çehresi olup, güleryürılü idi. Konuşması çok güzeldi. Herkesi hayrette bırakacak şekilde tatlı dilli idi. Mütevâzi olup, hiç kimsenin kalbini kırmazdı. Akıllı ve zekî bir kimse idi. Küçüklere şefkat gösterir, yaşlılara hürmet ve saygıda kusur etmezdi. Cömert idi. Mübârek ve makbûl bir zât idi."

Sultan Bâyezid zamanında, Mısır Sultânı Gavrî'nin elçisi olarak İstanbul'a geldi Beraberinde yazdığı Buhârî Şerhi de vardı. Bunu Sultâna takdim edip, hediye olarak verince, Sultan Bâyezid de çok ihsân ve ikramlarda bulundu. İstanbul'da inşâ ettirdiği medresede hadîs-i şerîf dersleri okutması için teklifte bulundu. Abdürrahmân Abbasi buna râzı olmayıp, vatanına dönmek istedi. Mısır'da Sultan Gavrî'nin devleti yıkılınca İstanbul'a geldi ve buraya yerleşti.

Kıymetli eserler yazdı. Başlıcaları şunlardır: 1- Şerh-ül-Buhârî: Bu eserini Kâhire'de iken yazmıştır. 2- Şerhu Mebsût: Bunu Anadolu'ya gelince yazdı, fakat tamamlayamamıştır. 3-Şerhun alâ makâmât-il-Harîrî, 4- Kıt'atün alel-irşâd: Şafiî fıkhına dâir bir eserdir. 5- Şerhu alel-Hazreciyye: Aruz ilmine dâirdir. 6- Şerhun alâ Şevâhid-it-tahlis, 7- Hâşiyetün alâ şerhu lâmiyyet-il-Acem: Selâhaddîn-i Safdî'nin eserine yaptığı bir haşiyedir. 8- Me'âhid-üt-tensîs fî şerhu Sevâhid-it-telhîs, 9- Nazm-ül-vişâh alâ Şevâhidi telhis-il-miftâh.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 410

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 459

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 563

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 161

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 335

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 205

7) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 178

ABDÜLKÂDİR ÇELEBİ BİN MUHAMMED

Osmanlı şeyhulislâmlarının onikincisidir. İsmi, Abdülkâdir'dir. Ispartalı (Hâmidli) Mehmed Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Abdülkâdir-i Hâmidî diye de bilinir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. Isparta'da doğdu. 955 (m. 1548) senesinde, Bursa'da 70 yaşını geçmiş olarak vefât etti. Kendi yaptırdığı mescid ve medresenin bahçesinde Mûsâ Baba kabrinin yanına defnedildi.

Fakir bir aileye mensûb olduğu için, ilk öğrenimini memleketinde yaptıktan sonra Bursa'ya geldi. Molla Rükneddîn Efendi'nin Bursa'da, Sultan Medresesi müderrisi olduğu zamanda ondan ilim tahsil etti. Geçim sıkıntısı münâsebetiyle Kânunî Sultan Süleymân Hân'ın yakınlarından Mustafa Ağa'ya ders verdi. Bu esnada dikkati çeken Abdülkâdir Çelebi, Mustafa Ağa'nın tavassutuyla İstanbul'daki el-Hac Hasen Ağazâde ve Dâvûd Paşa medreselerine ve daha sonra da Bursa'daki Sultaniye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. 927 (m. 1520) senesinde Bursa kadılığına, 929 (m. 1522) senesinde Muhyiddîn Çelebi'nin yerine İstanbul kadılığına, aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. Bu vazîfeyi 14 yıl müddetle yaptıktan sonra, doğruluğu ve nâmusluluğunu çekemiyenlerin hakkında çıkardıktan dedikodular sebebiyle görevinden emekliye ayrıldıktan sonra, hac kâfilesine dâhil olup, hac ibâdetini yerine getirip tekrar dönünce, hakkındaki dedikodular kaybolmuştu. 949 (m. 1542) senesinde şeyhülislâmlığa getirildi. Fakat hasta olması sebebiyle, üç ay sonra bu görevden de istifâ ederek tekrar emekli oldu. Bursa'da hayatını sürdüren Abdülkâdir Çelebi, orada bir mescid ve bir medrese inşâ eyledi.

Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında üç ay müddetle şeyhülislâmlık görevini yürüten Abdülkâdir Çelebi'nin, özü sözü doğru ve çok cömert idi. Fıkıh ilminde ve diğer ilimlerde yüksek dereceye sahip olan bu zât, yazmış olduğu güzel şiirlerinde Kadrî mahlasını kullanırdı. Onun şiirleri beş beyitlik gazeller hâlinde idi. Âlim ve faziletli kimselere çok önem verir idi. Bu sebepten onun evi, âlimlerin toplandığı yer hâline gelmiş idi. Ahkâm-ı İslâmiyyeyi uygulamakta gayretli, âlim ve edîb bir zât idi.

Abdülkâdir Çelebi hazretlerinin fetvâlarının toplandığı "Fetâvâ-i kâdiriyye" adlı bir eseri ile, risaleleri vardır. Şiirlerinden meydana gelen manzûm eserleri de vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 345

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 441

3) Devhat-ül-meşâyıh sh. 21

4) Kâmûs-ül-a’lâm cild-4, sh. 3086

5) Osmanlı Müellifleri

ABDÜLKUDDÛS

Hindistan’da yetişen evliyânın büyüklerinden. Babasının ismi Abdullah’dır. Şeyh Safiyyüddîn’in soyundandır. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 944 (m. 1538) senesinde Hindistan’daki Kenkûh şehrinde vefât etti. Kenkûh şehrinde medfûndur. Zamanının âlimlerinden naklî ve ma’nevî ilimleri tahsil etti. Şeyh Muhammed bin Ârif bin Ahmed Abdülhak’ın talebelerindendir. Mahdûm Şeyh Muhammed’den de feyz alıp yükseldi. Aynı zamanda Sühreverdî ve Çeştî büyüklerinden olan Kâsım Evdehî’den icâzet aldı. Derin âlim idi. Çeştiyye tarîkatinde kemâle gelmişti. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin babası Abdülehad hazretlerinin hocası idi. Riyâzette meşhûr, kerâmette ma’rûf idi. Sıdk ve ihlâsla huzûruna gelen, maksadına kavuşur ve kâmil evliyâdan olurdu. Bâtınen Allahü teâlâ ile olduğu hâlde, zâhirde zirâatle, çiftçilikle meşgûl olurdu, ilim, amel, zevk, hâl, vecd ve sena sahibidir. Şeyh Abdülkuddûs’ün çok çocuğu oldu. Oğullarının hepsi âlim ve ma’nevî ilimlerde mütehassıs idiler. Bunlar arasında Şeyh Rükneddîn çok faziletli ve âlim bir zât idi. Onun oğullarından biri de Şeyh Abdünnebî idi. Ba’zı ilimleri tahsil etmiş, genç yaşta Harameyn’i ziyâretle şereflenmiş ve Mekke’de ba’zı âlimlerden bir müddet hadîs okumuştu. Memleketine dönüp meşhûr oldu ve bir ara sadr-ı a’zamlık yaptı.

Şeyh Abdülkuddûs birçok talebe yetiştirmiş, onun sohbetinde birçok evliyâ yetişmiştir. Birçok halîfeleri var idi. Bunlardan birisi Şeyh Burev idi. İlk zamanlar boyacı idi. Sonunda sohbete kavuşup yükseldi. Dervişlerin ve velîlerin hâllerine kavuştu. 982 (m. 1574)’de vefât etti. Halîfelerinden biri de Şeyh Abdülgafûr A’zampûri idi. Büyüklerden olup, hâl ve kerâmet sahibi idi. Derler ki: Resûlullah’ı (aleyhisselâm) rü’yâda gördü ve Resûlullah ona şu salevâtı öğretti: “Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âlihi bi-adedi. Esmâik-el-husnâ.”

Şeyh Abdülkuddûs hazretlerinin birçok kıymetli eserleri vardır. Bunların en meşhûru “Envâr-ül-uyûn”dur. Yedi fen üzere tertîb edilmiştir. Birinci fende, Şeyh Ahmed’in (kuddisesirruh) menkıbelerini yazar ve ona olan büyük bağlılığını ve tutkunluğunu îzâh eder ve buyurur ki: “Her ne kadar ben Mahdûm Şeyh Muhammed’in talebesi isem de, onun ceddi olan Şeyh Ahmed’den (kuddise sirruh) daha çok feyz alıyorum.”

Şeyh Abdülkuddûs hazretleri buyurdu ki: “Hâtıralar, vesveseler iki türlüdür. Birincisi ibtilâ ve imtihan için gelir. Bunlar günah olmaz. Yükselmeğe sebep olurlar, ikincisi sonsuz felâkete sebep olur.” Oğluna yazdığı mektûpta buyuruyor ki: “Vaktin kıymetini bil! Gece ve gündüz ilim öğrenmeğe çalış! Her zaman abdestli bulun! Beş vakit namazı sünnetleri ile ve ta’dîl-i erkân ile, huzûr ve huşû’ ile ve Peygamberimizin bildirdiği gibi kılmağa çalış! Bunları yapınca, dünyâda ve âhırette sayısız ni’metlere kavuşursun, ilim öğrenmek, ibâdet yapmak içindir. Kıyâmet günü, işten sorulacak, çok ilim öğrendin mi diye sorulmayacaktır, iş ve ibâdet de. İhlâs elde etmek içindir, ihlâs da, hakîkî ma’bûd ve kayıtsız şartsız var olan Allahü teâlâyı sevmek içindir.”

Şeyh Abdülkuddûs hazretleri “Kudsiye” risalesinde, açlıkla ilgili olarak buyuruyor ki: “Açlık iki kısımdır. Süflî ve ulvî. Süflî olan bütün canlılarda vâki olup, hayvanî rûh, bu âlemin tabiatlarıyle birleşip bir vücûd, beden hâlini alıp, içinde hararet hâsıl olunca gıdaya muhtaç olur. İnsanlar ona açlık ateşi derler. Onun gıdası, su ve yiyecektir. Bu, süflî âlemden yukarıya çıkmaz. Ulvî olana gelince: “Ben gizli bir hazîne idim; tanınmayı, bilinmeyi sevdim ve mahlûkâtı yarattım” makamındaki bilinmeyen muhabbet denizinin dalgalanması ile Hakkın sıfatları anlaşıldı ve ehadiyet meydanında, Allahü ehad ibâresiyle tecellî eyledi. Bu makam, melekût âlemi ve insanî rûhun makamıdır. Bu makamda ma’rifet denen fâide ele geçer. Açlık sebebiyle insan, Allahü teâlâya kavuşabilir. Bu husûsiyet diğer hayvanlara verilmedi. Her ne kadar insanlar açlık sebebiyle süflilerden; melekler ve rûhlar ulvîlerden iseler de, melekler ve rûhlar açlık ateşi taşımazlar. Bunun için bulundukları makamdan ileri geçemezler. Bu terakki, ateş işidir. Dert, muhabbet ve aşk yüküdür.

Açlık üç derecedir. Birinci dereceye açlık ateşi derler. Bunun gıdası su ve yemektir, ikinci dereceye derd, muhabbet ve aşk ateşi derler. Gıdası mâsivâdan kesilmektir. Üçüncüsüne mahbûb ve ma'şûk ateşi denir. Gıdası hüsn-i cemâl ve evsâf-ı kemâldir. "Allah güzeldir, güzeli sever" buyurmuştur.

Beyt:

O benzeri olmayan, âşık kendi hüsnüne,
Hüsnün temaşa ile bakar kendi kendine.

Abdülkuddûs hazretleri, mektûplarında inkisar, fakirlik ve son nefesteki korkudan bahseder. Şöyle ki: "Bir fırka Cennettedir, bir fırka Cehennemdedir" tehlikesi önümüzde iken, nasıl uyku uyunur? Çünkü ayak, yola girmiş durumdadır. Şiir:

Suyumdan ve gülümden kimse nişan vermiyor,
Benim bu müşkillerim dünyâda hallolmuyor.

İki yol heybetinden kalbim kan dolu benim,
Ah bunların hangisi benim yolum oluyor?

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Şeyh Abdülkuddûs'ün son zamanlarını anlatır ve buyurur ki: "Her saat, gaybet ve kendinden geçme hâli kendisini istilâ eder ve bu hâllere gömülürlerdi. O zaman biri, ondan bunun sırrını sordu. Cevâbında; "Çok zikr ettim. Şimdi Sultân-ı zikr zaman zaman beni istilâ ediyor ve beni benden çalıyor" buyurdu.

Muhammed Hâşim-i Kişmî hazretleri anlattı: İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin inci saçan dilinden duydum, buyurdular ki: "Şeyhin oğulları Dehlî'de ilim tahsil ederlerken, babalarını çok görmek isterlerdi. Babalarının huzûruna; "Büyük bir işimiz var, huzûrunuza kabûl edilmek istiyoruz" diye yazarlardı. Şeyh Abdülkuddûs hazretleri ise; "Onların bizim yanımıza gelmesi, ilim öğrenmelerine gevşeklik ve durgunluk verir, bizim onların yanına gitmemiz lâzım" buyururlardı. O ihtiyâr ve kudretsiz hâllerinde Dehlî'ye giderlerdi."

Nakl olunur ki, Şeyh Abdülkuddûs hazretleri, Pâni-püt perkenesine bağlı Çehazpur'a teşrîf etti. Meşgûliyeti esnasında, birbiri ardınca; "Ey köy halkı, çabuk evlerinizden çıkınız. Eşyâlarınızı, hayvanlarınızı da çıkarın ki, yangın bütün köyü yakacaktır!" diye birkaç defa yüksek sesle bağırdı. Halk o zâtı eskiden beri tanıdıkları için, ağzından boş söz çıkmıyacağını bilirlerdi. Hemen emr olunanı yaptılar. Çoluk-çocuklarını, eşyalarını ve hayvanlarını çıkardılar. Bir saat geçmeden, yangın zuhur, etti ve bütün köyü yaktı. Şeyh Abdülkuddûs'ün sözünü tutmayanlar, pişman ve ziyânkâr oldular. Boyunlarını eğip, ona bağlandılar.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-Ahyâr sh. 227

2) Siyer-ül-Aktâb sh. 227

3) Zübdet-ül-makâmat sh. 97

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 607

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 145

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 974

ABDULLAH BİN MUHAMMED BİN ABDÜRRAHMÂN

Mekke-i mükerremede yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Abdürrahmân el-Eska', lakabı Ebû Ali'dir. Doğum târihi tesbit edilemiyen Abdullah bin Muhammed, Mekke-i mükerremede yetişti. 974 (m. 1567) senesinde, Cemâzil-evvel ayının onsekizinci günü orada vefât etti. Şebîke kabristanında bulunan meşhûr türbesindedir.

Abdullah bin Muhammed, zamanında bulunan büyük İslâm âlimlerinden ilim öğrenerek yetişti. Bir taraftan da tasavvuf yolunda ilerledi Zâhirî ve bâtınî ilimlerde asrının İmâmı, tasavvuf yolunda bulunanların da üstadı oldu. Mekke-i mükerremede veya Medîne-i münevverede bulunurdu. Çok kerâmetleri görüldü. Çok talebe yetiştirdi. Birçok kimse ondan istifâde etti. Allahü teâlânın izni ile, yanına gelen kimselerin gönüllerindeki düşünceleri anlar ve haber verirdi. Ba'zan dostlarına ve sevdiklerine, ileride başlarına gelecek ba'zı şeyleri haber verirdi. Ba'zan da çok uzak beldelerde meydana gelen hâdiseleri haber verirdi.

Basrî nisbeti ile meşhûr Seyyid Abdürrahîm el-Ehsâvî'nin bir kız çocuğu vardı ki, onu çok severdi. Bu kızcağız birgün vefât edip, Allahü teâlânın rahmetine kavuştu. Seyyid Basrî

hazretleri o kadar çok üzüldü ki, bu üzüntüsü onun da vefâtına sebep olacak zannedildi. Üzüntüsünden duramıyordu.

Seyyid Basrî Abdullah bin Muhammed ile karşılaştıklarında, ondan duâ istedi. O da eliyle onun göğsünü sıvazlayıp duâ etti. Allahü teâlânın izni ile, Basrî'nin kalbinde bulunan o şiddetli üzüntü o ânda kayboldu. Abdullah bin Muhammed, ayrıca Seyyid Basrî'yi sâlih bir evlâd ile müjdeledi. Doğudan batıya kadar, zamanındaki bütün âlimlerin kendisiyle iftihar edeceği sâlih bir evlâdının olacağını haber verdi.

Bundan sonra Seyyid Basrî'nin hanımı hâmile oldu. Doğum ânı geldiğinde, Muhammed bin Abdullah hazretleri Seyyid Basrî'ye bir haberci gönderip, daha önce kendisine müjdelediği sâlih evlâdın doğmak üzere olduğunu bildirdi ve kendisini tebrik etti. Seyyid Basrî'nin çocuğu doğdu. Aynı gün Muhammed bin Abdullah'ın (radıyallahü anh) habercisi geldi. Aradaki mesafe çok uzak olduğundan, zâhirî olarak Abdullah bin Muhammed, Basrî'nin hanımının hâmile olduğunu bilmiyordu. Fakat doğumu tebrik için bir haberci göndermesi, habercinin ise, tam doğumun olduğu gün gelmesi, hep onun kerâmetiydi. Seyyid Basrî'nin bu evlâdı, ileride meşhûr olup tanınacak olan Şeyh Ömer el-Basrî idi.

Muhammed bin Abdullah hazretlerinin annesi vefât etmişti. Zamanla Annesini görmeyi çok arzu etti. Bu şiddetli arzu ile Allahü teâlâya duâ etti. Allahü teâlânın izni ile, uyanık olarak ve gayet açık bir şekilde annesinin âhıret ni'metleri içinde bulunduğunu gördü ve bu ni'metleri için Allahü teâlâya çok şükretti.

Kâdı'l-müslimîn ve İmâm-ül-müslimin diye meşhûr olan Kâdı Hüseyn Mâlikî, çocukluğunda şiddetli bir hastalığa tutulmuştu. Hastalığı çok ağır olup, vefât edecek zannettiler. Bu zâtın annesi, Muhammed bin Abdullah'ın büyüklüğüne inanan sâliha bir hanım idi. Hasta çocuğunu alarak, duâ istemek üzere Muhammed bin Abdullah'ın yanına getirdi. O sırada orada, evliyâdan Abdürrahmân bin Ömer el-Amûdî de bulunuyordu. Bir kadının hasta çocuğunu getirdiği, duâ talebinde bulunduğu kendisine arzedilince, daha çocuğu görmeden; Abdürrahîm Amûdî'ye çocuğu taşımasını (dışarıdan alıp getirmesini), bu çocuğun yaşıyacağını, herkese faydası dokunacak çok yüksek bir âlim olacağını söyledi. Çocuk getirildiği zaman da, duâ ve teveccüh edip gönderdi. Bu sırada sene 967 (m. 1559) idi. Bundan sonra çocuk iyileşti. Hastalığından eser kalmadı. Bu çocuk, daha sonra yetişip, Muhammed bin Abdullah'ın bildirdiği şekilde zamanının en büyük âlimlerinden oldu.

Rivâyet edilir ki, Muhammed bin Abdullah, talebelerinden ba'zısına dedi ki: "Ben vefât ettikten uzun zaman sonra, kabrimin üzerine bir türbe yapılıp tamamlandığında, oğlum Ali'nin yakınlarına ta'ziyede (başsağlığı dileğinde) bulununuz. Çünkü o da aynı günde vefât eder." Nihâyet Abdullah bin Muhammed hazretleri 974 (m. 1567) senesinde vefât etti. Takriben elli sene sonra, kabri üzerine türbe yapıldı. Bu türbenin tamamlandığı gün, Abdullah bin Muhammed bin Abdürrahmân'ın Ali ismindeki oğlu vefât etti.

O büyük zâtın yukarıdaki sözünü dinlemiş olanlar, Ali ismindeki bu zâtın vefâtının, babası tarafından kerâmet olarak kırkyedi sene evvel târihi ile birlikte bildirildiğini böylece anlamış oldular.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 125

2) Nûr-üs-safîr sh. 258

ABDULLAH FÂKİHÎ (Abdullah bin Ahmed)

Şâfiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdullah bin Ahmed bin Ali el-Fâkihî olup, lakabı Cemâleddîn'dir. Nisbeti Mekkî'dir. Aynı zamanda, zamanının büyük nahiv âlimlerindendi. 899 (m. 1430) senesinde Mekke'de doğdu. 972 (m. 1564) senesinde yine Mekke'de vefât etti.

Abdullah Fâkihî'nin hayâtı hakkında kaynaklar fazla bilgi vermemektedir. Zamanının âlimlerinden dînî ve Arabî dil bilgilerini öğrendi. Bilhassa nahiv ilminde çok derin âlim oldu. Ba'zı kitaplara şerhler yazdı. Daha 17 yaşında iken, İbn-i Hişâm'ın "Katr-un-nedâ" adlı eserine, 916 (m. 1510) senesinde çok güzel bir şerh yazdı. Zamanında nahiv ilminde onun bir benzeri yoktu. Nahiv ilmindeki derin bilgisinden dolayı, "Zamanının Sîbeveyh'i" deniliyordu. Bir ara Mısır'a' gitti. Orada Ezher Câmii Medresesi'nde, "Katr-un-nedâ" isimli kitaba yazdığı şerhin ders olarak talebelere okutulduğunu

gördü. Hocanın biri talebelere ders verirken, bir ibâreye takılıp kaldı, açıklayamadı. Abdullah Fâkihî, hocanın takıldığı o zor ibâreyi kolayca açıklayıverdi. Hoca ve talebeler, bu yabancı kimsenin ilmine hayran oldular. O zaman Abdullah Fâkihî kendini tanıttı. Bu kitabı şerh eden kimsenin kendisi olduğunu söyledi. Abdullah Fâkihî'yi genç biri olarak gördüklerinden, bunu kabûl etmediler. "Böyle bir kitabı senin gibi biri yazamaz" demek istediler. Bunun üzerine o da, kendisinin gerçekten bu kitabı şerh eden kişi olduğuna delîller getirdi. Hattâ orada Mekkeli ba'zı kimseler de vardı. Onlar da Abdullah Fâkihî'yi tasdik ettiler.

Abdullah Fâkihî'nin yazdığı eserlerin bir kısmı şunlardır: 1- Mücîb-ün-nedâ ilâ şerhi katr-ün-nedâ: Nahiv ilmine dâir olup, İbn-i Hişâm'ın eserinin şerhidir. 2- Fevâkih-ül-haniyye alâ mütemmimet-il-Âcurûmiyye, 5- Şerh-ül-milhat-il-i'râb lil-Harîrî

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 28

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 366, 367

3) En-Nûr-üs-safir sh. 249

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 472

ABDULLAH NİYÂZİ EFENDİ

Kanunî Sultan Süleymân zamanında yaşamış Osmanlı âlim ve şâirlerinden. İsmi, Abdullah bin Şeyh İbrâhim Şibesterî'dir. Aslen İran'dandır. Şâir olup, şiirlerinde Niyâzî mahlasını (takma adını) kullanırdı. Abdullah Niyâzî Efendi'nin doğumu ve yetişmesi hakkında kaynaklar bilgi vermemektedir. 936 (m. 1530) senesinde vefât etti. Şakâyik tercümesinde, vefâtı Sultan Selim Hân'ın saltanatının ilk yılları olarak bildirilmektedir. Hâlbuki Rodos Adası, Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında 929 (m. 1523) senesinde fethedilmiştir. Buna göre vefâtı, Sultan Süleymân Hân'ın padişahlığının ilk yılları olmaktadır.

Abdullah Niyâzî Efendi, önce kendi memleketinde (İran'da) ilim tahsil etti. Arabî dil bilgilerinde ve aklî ilimlerde derin bilgi sahibi olduktan sonra memleketinden ayrıldı. İran'dan İstanbul'a geldi. Yavuz Sultan Selim Hân zamanında ona vazîfe verildi. Bu vazîfenin ne olduğu açıklanmamaktadır. Kanunî Sultan Süleymân Rodos adasını fethedince, altmış beyitlik bir kaside yazıp, Sultân'a takdim etti. Kaside, başından sonuna kadar, her beytin birinci mısrası Sultan Süleymân Hân'ın tahta geçişlerine, bir mısrası da Rodos kalesinin fethine târih düşüyordu. (Osmanlılar zamanında ebced hesabına göre şiirle târih düşürme san'atı yaygın ve meşhûrdur.)

Abdullah Niyâzî Efendi, muamma san'atına dâir bir risale yazdı. (Muamma: Bilmeceye benzer, kapalı, zor anlaşılır sözler, beyitler.) Bu risalede her kaidenin misâlinde, "Selîm" ismini koyduğu bildirilmektedir. Sohbetlerinde mülayim ve tatlı bir eda ile konuşurdu.

Güzel sûretli, uzun boylu, güzel ahlâklı idi. Ağır başlı ve vekar sahibi bir kimse idi. Şiir söylemede ve yazmada kabiliyetli idi. Rodos fethedilince, Sultan Süleymân Hân'a yazdığı kasidenin bizzat Abdullah Niyâzî Efendi'nin el yazısıyla yazılmış olanını Mecdî Efendi gördüğünü söylemektedir.

Abdullah Efendi'nin eserleri şunlardır: 1- Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Metali' şerhine haşiye, 2- Risâle-i muamma, 3- Nahiv ilmine dâir Kâfiye şerhi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 456

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 362

ABDÜLLATÎF CÂMÎ

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Şeyh Abdüllatîf olup, Şeyhülislâm Ahmed-i Nâmıkî Câmî'nin soyundandır. Bunun için Câmî diye nisbet edilmiştir. Kaynaklarda doğum târihi bulunamamıştır. 963 (m. 1555) senesinde Harezm'de vefât etti.

Abdüllatîf Câmî, aslen Horasanlıdır. Babası, Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan kimselerin Horasan'ı istilâ etmeleri sebebiyle

oradan ayrılıp, Mâverâünnehr bölgesine hicret etmişdir. Âlim olan dedeleri ve babası, Semerkand ve Buhârâ'da çok talebe yetiştirmişdir.

Muhammed bin Sıddîk Hubûşânî'nin huzûr ve sohbetlerinde bulunarak yetişen Abdüllatîf Câmî, o büyüt zâtın feyzleriyle olgunlaşıp kemâle geldi. Zamanında bulunan âlim ve evliyânın önde gelenlerinden oldu. Takvâ sahibi, kerâmetler hazînesi, çok yüksek bir zât idi. İstikâmet sahibi olup, her hâli ve hareketi, dînimizin emirlerine tam uygun idi. Şöhreti her tarafa yayıldı.

960 (m. 1553) senesinde Anadolu'ya geldi. Zamanın pâdişâhı olan Kanunî Sultan Süleymân Hân ile görüşüp, sohbet etti. Kanunî, bunun sohbetlerinden çok istifâde eder ve lezzet alırdı.

Rivâyet edilir ki, o zamanlarda Osmanlılarda Nakîb-ül-eşrâf Seyyid Muharrem Efendi idi. (Nakîb-ül-eşrâf olan zât, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek neslinden olanların her türlü işleri ile ilgilenip, onların kayıtlarını tutardı.) Nakîb-ül-eşrâflık vazîfesinin ehemmiyeti icâbı, halifeden sonra gelen en yüksek mevkilerden sayılırdı. Diğer büyük zâtlar gibi, Abdüllatîf Câmi de Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) ve O'nun temiz nesline âşık bir zât idi. Anadolu'da bulunurken, Kanunî Sultan Süleymân'a, Nakîb-ül-eşrâf Seyyid Muharrem Efendi'yi çok medhederek şöyle anlattı: "O, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) neslinden çok kıymetli bir zâttır. Eğer onların (Seyyidlerin) arzusu olmasaydı, Anadolu'ya gelmez idim." O bu sözleri ile Nakib-ül-eşrâflık müessesesinin ve Muharrem Efendi'nin ve dolayısıyle seyyidlerin mevkiini daha da yükseltmiş, onlara verilen kıymet ve i'tibârın daha da artmasına vesile olmuştur. Kendisi seyyidlere çok hürmet ederdi.

Abdüllatîf Câmî (radıyallahü anh), Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden âbid ve zâhid bir zât idi. Çok ibâdet ederdi. Dünyâya hiç meyil ve i'tibâr etmezdi.

Birkaç defa hacca gitti. Bir sene hac dönüşünde, yolda düşman ve eşkiya tehlikesi olduğunu haber aldılar. Memleketlerine başka bir yoldan geldiler. Yolda gelirken, bir yerde mola verip; "Burada birkaç gün istirahat etmemiz îcâb ediyor" dedi. Yol arkadaşları kabûl edip, orada konakladılar. Fakat Hâce Selâhaddîn isminde bir vezîr ve yanındaki birkaç kişi, yola çıkmakta acele ettiler. Onlar yola çıkınca, geride kalanlardan birkaçı da, yola çıkalım diye Abdüllatîf'e arzettiklerinde, o yine acele etmedi acele edip, yola çıkanlar, yolda düşman eline düşüp şehîd edildiler. O büyük zâtı dinlememeleri sebebiyle, başlarına bu hâdise geldi. Abdüllatîf Câmî ise birkaç gün sonra yola çıktı. O tehlike de geçmiş idi. Sâlimen memleketlerine döndüler. Bunun gibi daha nice kerâmetleri görülmüştür.

1) Dekâik-ül-ahbâr. Süleymâniye Kütüphânesi Yazma Bağışlar kısmı. No: 1978 Varak: 105 b

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye Zeyli (Atâî) sh. 72

ABDÜLLATÎF (Pamuk Kadı)

Anadolu'da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdüllatîf olup, Pamuk kadı diye tanınmıştır. Kastamonu vilâyetindendir. Doğum târihi bulunamamıştır. 939 (m. 1532) senesi Ramazân-ı şerîf ayında, Kadir gecesi Edirne'de vefât etti.

Abdüllatîf Efendi, zamanındaki âlimlerden okuyup ilk tahsilini tamamladıktan sonra, Mevlânâ Muslihuddîn Yârhisârî ve Anadolu kadıaskeri olan İmâm Şeyh Mahmûd'un sohbet ve hizmetlerine girdi. İlim öğrenmekteki gayret ve istidâdının çokluğu sebebiyle, kısa zamanda yetişerek kemâle geldi ve medreselerde ders verecek, talebe yetiştirecek seviyeye ulaştı. Evvelâ Dimetoka Medresesi'nde müderris oldu. Bundan sonra; Edirne'de Ali Bey, İstanbul'da Eski İbrâhim Paşa, Kalenderhâne, Ebû Eyyûb-i Ensârî ve Mahmûd Paşa, Edirne'de Üç şerefeli, Manisa'da Manisa medreselerine müderris oldu. Bu medreselerde tam bir muvaffakiyet ile vazîfe yaptıktan sonra, Heşt Behişt (Sekiz Cennet) ünvanıyla tanınan Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderris oldu. Bundan sonra, Edirne'de Sultan Bâyezîd Hân Medresesi'ne müderris oldu. Burada da bir müddet vazîfe yaptıktan sonra, kadılık yapması uygun bulunup, yine Edirne'de uzun müddet kadılık yaptı. Dînimizin emrettiği hükümlerin yerine getirilmesinde son derece gayretli bir şekilde çalışıp muvaffak olduktan sonra, kadılık mesleğinden ayrılmak istedi. Yalnız

kalıp, insanlardan ayrı, kendi hâlinde yaşamayı, ibâdet ve tâat ile meşgûl olmayı tercih etti ve emekli oldu. 939 (m. 1532) senesinde Edirne'de vefât edip, Kâsım Paşa Câmii avlusunda Mîrim Çelebi yanında defnolundu.

Pamuk Kadı nâmıyla ma'rûf Abdüllatîf Efendi, haram ve şüphelilerden çok sakınan, zühd ve takvâ sahibi, çok ibâdet eden, duâsı makbûl bir zât idi. Temizliğe çok riâyet ederdi. Allahü teâlâya olan muhabbeti ve bu muhabbetin elden çıkmak endişesinden meydana gelen korkusu pek fazla idi. Bu muhabbet ve korku ile, huşû' ve hudû' içerisinde (tam bir tevâzu ve gönül kırıklığı ile) ibâdet ederdi. Gayet yumuşak huylu, hoş tabiatlı, pek latîf ve nazîf bir kimse idi. Zamanının zâhirî ve bâtınî ilimlerinde ihtisas yapmış, söz sahibi olmuştu. Bunlarla beraber, ilm-i ledün denilen, hikmet ve muhabbet-i ilâhiyyeye âit yüksek ilimde de çok ileri idi. Zamanının tamâmını ilim ve ibâdete ayırmış idi. Vaktinin hiçbir ânını zayi etmez, evinde bulunduğu müddetçe zikir ve tâat ile meşgûl olur, kitap mütâlâa ederdi. Beş vakit namazda câmiye gider, ba'zı zamanlarda da câmide i'tikâf hâlinde bulunurdu. Ya'nî câmiden çıkmadan, hep ibâdetle meşgûl olurdu.

Allahü teâlâya ve O'nun dostlarına karşı muhabbet kaynağı olan güzel meclisinde, âsî ve aşağı kimselerle, itaatkâr ve yüksek derece sahibi olanları hep hayır ile yâd eder, insanların, beğenilen, uygun olan iyi taraflarını söyler idi. Eğlenceye, alaya sebep olacak boş ve lüzumsuz sözleri söylemekten nefret eder, böyle yapmanın çirkin olduğunu anlatırdı.

Hep dünyâ ile meşgûl olan ve dünyâya düşkün olanlar ile hiç alâkadar olmaz, onlara rağbet etmezdi. Onlarla yakınlık ve beraberlik hâlinde olmanın, onların bitmeyen işleriyle, tükenmeyen sıkıntı ve gamlarıyla gamlanmak olacağını bildirirdi. Fâidesi, menfaati az olan dünyâ malının hevesiyle, saf ve pak kalbini doldurmaz idi. Âhirete yarar işleri yapmakta gayet ihtimâm ve hassasiyet gösterir, bu husûsta hiçbir zaman gevşek davranmazdı. Dünyâ ile âhiretin birbirine zıd olduğunu, biri memnun etmeye çalışılınca, diğerinin güceneceğini bildirirdi. Dünyâya düşkün olanların âhiretlerini harâb ettiklerini, âhiretini düzeltmeye gayret edenlere ise Allahü teâlânın dünyâyı hizmetçi kılacağını söylerdi.

Allahü teâlânın hidâyet ve yardımı ile, gözünden gaflet perdeleri kaldırılmış olup, bâtın hâli nûrlar ile dolu idi. Rivâyet edilir ki, evliyâlık meclisinin parlak kandili, kerâmet âleminin bağı ve gülşeni olan İbrâhim Gülşenî hazretleri, Mısır'da bulunan Kâhire şehrinden İstanbul'a geldiği zaman, Mevlânâ Abdüllatîf Efendi ile karşılaştı. İlm-i ledün sahibi ve Hak âşığı olan bu iki zât, birbirlerine çok muhabbet ettiler. İbrâhim Gülşenî hazretleri, kerâmet olarak Abdüllatîf Efendi'ye vefât edeceği seneyi işâret edip, bu çok gizli sırdan haber vermişti. Aradan zaman geçip, Abdüllatîf Efendi Edirne'deki vazîfesinden ayrılarak ikinci defa Sultan Bâyezîd Hân Medresesi'ne müderris oldu. Vefât ettiği senenin Ramazân-ı şerîf ayının ortasında, o aya âit olan ücreti kendisine verildiğinde; "İnşâallah biz, bu Kadir gecesi vefât etsek gerektir. Vakfın hakkı üzerimizde kalmasın" diyerek, üç günlük ücreti geri verdi. Bunu duyanlar, hayret ve üzüntüye kapıldılar. Pamuk Kadı, bildirdiği şekilde, Kadir gecesinde vefât edip, Kâsım Paşa Câmii'nin avlusunda defnedildi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 233

2) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 359

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 459

ABDÜLMECÎD ŞİRVÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülmecîd bin Veliyyüddîn İbni Alâüddîn Şirvânî'dir. Künyesi Ebü'l-Mehâmid olup, lakabı Nûrullah'dır. Şirvan'da doğdu. Doğum târihi belli değildir. 972 (m. 1564) senesinden sonra Tokat'ta vefât etti. Kabri, vasıyyeti üzerine Kelkit ırmağının kıyısına yaptırıldı.

Abdülmecîd Şirvânî'nin babası Şeyh Veliyyüddîn. Şirvan bölgesinin en büyük velîsi idi. İlim, fazilet, zühd ve takvâda çok yüksek idi. İnsanlara va'z ve nasihat etmeyi ve ders verme yolunu seçmişti. "İnsanların en hayırlısı, onlara faydalı olandır" hadîs-i şerîfinin müşahhas (açık) bir nümûnesi idi. Mevlânâ Abdülmecîd daha genç yaşında iken, ilme ve âlimlere çok rağbet gösterirdi. Öyle bir mertebeye erişmişti ki, akranlarını ve emsallerini çok geçmişti. Şirvan bölgesinde herkes ondan fetvâ sorardı.

Abdülmecîd Şirvânî gece-gündüz hiç durmadan çalışırdı. Sâdece günde iki saat istirahat ederdi. Diğer yirmiiki saati talebelere ders vermek ve kitapları mütâlâa etmekle geçirirdi. Âlim, fazıl, takvâ sahibi bir zât idi. Mevlânâ Şehkubâd hazretlerinin derslerinde kemâle erdi. Hocası Şehkubâd vefât edince, onun yerine geçti ve insanlara nasihatlerde bulundu. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) işâret büyurmaları ile, Kara Şems'i yetiştirmek için Şirvan'dan Anadolu'ya gelerek Tokat'a yerleşti.

Abdülmecîd Şirvânî, asîl, cömert, affedici, mazeretleri kabûl edici, sohbetleri tatlı, halîm, selîm, merhametli idi. Mevlânâ Abdülmecîd, kendine has bir üslûp ile, çok güzel va'z ve nasihat ederdi. Minberlerde ve kürsilerde, kalabalık cemâate, tasavvuf ve ibâdetle alâkalı mes'eleleri anlatırdı. Anlattıklarını, âlim, fâzıl ve tahsili olmayanların hepsi anlardı. Herkes onun va'z ve nasihatlerinden, öğrenmeği istediği bilgileri öğrenir, öyle ayrılırdı. Ramazân-ı şerîf ayında devamlı Mesnevî'den anlatırdı. Öyle tatlı Kur'ân-ı kerîm okurdu ki, yerdeki vahşi hayvanlar ve gökteki uçan kuşlar, onun okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinlemek için etrâfına toplanırlardı.

Mevlânâ Abdülmecîd, başlangıçtaki hâllerini Kara Şems'e şöyle anlattı: önceleri Şirvan bölgesinin Şumâhî denilen kasabasında ders vermekle meşgûl idim. Talebelere birşeyler anlatmak husûsunda çok gayret sarfediyordum. Zâhirî ilimlere olan rağbetim ve onları öğrenme husûsundaki şevkim öyle artmış idi ki, gecelerimin çoğunu kitaptan mütâlâa ve okumakla geçirirdim. Bir mübârek gecede, mütâlâa ettiğim kitap hareket edip şöyle konuştu: "Ey Abdülmecîd! Ben senin Rabbin miyim ki, gece-gündüz bana bakıyorsun? Var git, bu bağlılığını Rabbine yap. Bu bağlılığı Rabbine yapman daha münâsiptir." Kitaptan bu sesi duyunca, derhal kitabı bir kenara koydum. Dağlara doğru gittim. Oralarda bir mağara buldum. O mağarada, tam dört sene gece-gündüz Allahü teâlâyı zikr ile meşgûl oldum. Bu esnada bana kerâmetler ihsân edildi. Abdest almak için dışarı çıktığım zaman, yırtıcı ve vahşî hayvanlar bana saldırmaz ve benden kaçmazlardı. Hattâ bana yaklaşırlar, abdest aldıktan sonra biriken suları içerlerdi. Ba'zı yerlerde uçardım. Bir ânda bir vadiden diğer vadiye geçerdim. Bu hâlleri, asıl maksad zannedip böyle kemâle erileceğini düşünüyordum. Bu sebepten, tasavvuf yoluna girmek istiyene bir mürşidin lâzım olmadığı şeklinde yanlış bir düşünce içerisinde idim.

Ben bu hâl içerisinde iken, Şirvan mıntıkasının mürşid-i kâmili Şehkubâd hazretleri de, talebeleri ile beraber bulunduğum mağaranın yakınındaki nehrin kenarına gelip yerleşmişler, ibâdet ve zikirle meşgûl oluyorlardı. Onların zikrettiklerini görüp, kalbimde onlarla beraber zikretmek düşüncesi hâsıl olunca, şeytan kalbime vesvese vererek; "Tâbi oldukları şeyh ümmîdir. Ona tâbi olanların çoğu da câhil kimselerdir. Bunlar arasına karışmaktansa, kendi başına oturup riyâzet ve nefs muhâsebesi yapmak, vahşî ve yırtıcı hayvanlarla yakınlık kurmak daha iyidir" dedi. Fakat bu sırada Allahü teâlânın tevfîki ve inâyeti yardıma yetişti ve kendi nefsime: "Zâhirleri ile İslâmın emir ve yasaklarını yerine getirmeye çalışan, gece-gündüz Allahü teâlâyı zikir ile geçiren şu insanlar hakkında sû-i zanda bulunmak yakışmaz. Hele onların hâllerini bir gör. Mü'min olan, insanların hâllerini ve hareketlerini görmeden karar vermez" diyerek, onlara yakın bir yere gizlendim. Hâllerini ve hareketlerini, ne yaptıklarını iyice gördüğüm zaman, kalbimden önceki tereddüt ve şüphelerin hepsi gitti. Sonra yanlarına varıp, bir kenara oturdum. Mu'tad zikirleri bittikten sora, Kelime-i tevhîd söylemeye başladılar. Ben de elimde olmadan Kelime-i tevhîd söylemeye başladım. Ansızın bende vecd hâli meydana geldi, düşüp bayıldım. O zaman talebeleri, beni Şehkubâd hazretlerinin huzûruna götürmüşler. Biraz sonra kendime gelip gözümü açınca, başımın Şehkubâd hazretlerinin dizinde olduğunu gördüm. Derhâl Mevlânâ Şehkubâd'ın elini öptüm. Beni talebeliğe kabûl etmesini rica ettim. O beni talebeliğe kabûl edince, emrettiği şekilde hareket etmeğe başladım. Ondan sonra benden; önceki keşf ve kerâmetler kayboldu, içimde öyle bir ilim hâsıl oldu ki, o mağarada yalnız başıma mücâhede etmekle çok hatâlı bir yolda olduğumu anladım. Şehkubâd hazretleri, bir ânda beni içerisinde bulunduğum o karanlık durumdan çıkarıp, himmetleri ile kalbimi temizledi. Eğer hocam Mevlânâ Şehkubâd'ın sohbetleri ile şereflenmeseydim, Allahü teâlâ korusun çok aşağı derecelerde kalacaktım."

Şöyle anlatılır: "Birisi, insanlık îcâbı, Abdülmecîd Şirvânî hazretlerine muhalefette bulunmak sûretiyle, onun kalbini kırmıştı. O şahıs, akrabasını ziyâret behânesiyle birkaç gün Mevlânâ Abdülmecîd'in meclisinde bulunmadı. Bu zât, bu arada kendini yokladı, kendisinde ilâhî feyz ve bereketlerden hiçbir şey kalmadığını gördü. O gece bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında tamamen som altın dolu bir hazîneye rastladı. Hazînenin bulunduğu yere girdi. O sırada birisi, ona; "Bu

hazîne senin iken, niçin, parasız pulsuz geziyorsun?” dedi. O da ona; “Evet öyle, fakat böyle basılmamış altınlarla pazara çıksam, belki bana onlarla birşey vermezler. Hattâ, sen bunu nereden aldın diye, beni yakalıyabilirler. Bunları, sikkehâneye götürüp sikke vurdurmam gerekir” dedi. Uyanınca, Sikkehânenin Mevlânâ Abdülmecîd’in dergâhı olduğunu anladı. Mevlânâ Abdülmecîd’den özür dilemek için yola çıktı. Tokat’a varınca, doğru onun bulunduğu mescide gitti. Mevlânâ Abdülmecîd, o sırada talebelerine ders veriyordu. O şahıs bir köşeye gizlenip, onu dinlemeye başladı. Bu sırada Mevlânâ Muhammed, o şahsın bulunduğu yöne doğru dönüp; “Bir hazîne altına sahip olduğunu kabûl edelim. Madem ki sikkesi yoktur, kendine güveniyorsan, sultânın çarşısına bir götür de gör, başına ne belâlar gelir bakalım” diyerek, o şahsın rü’yâsının ta’birini yapmış oldu. O şahıs hemen kalkıp, Mevlânâ Abdülmecîd’in ellerini öptü ve af diledi. Mevlânâ Abdülmecîd de onu affetti.”

972 (m. 1564) senesinde, Tokat’ta şiddetli bir tâ’ûn salgını başlamıştı. Hergün çok sayıda insan vefât ediyordu. Fakat Abdülmecîd Şırvânî’ye bağlı olanların hiçbirine bu hastalık bulaşmıyordu. Tâ’ûn salgını, gün geçtikçe daha da artıyordu. Bunun üzerine şehir halkı; “Şeyh hazretlerinden duâ istiyelim. İnşâallahü teâlâ tâ’ûn salgını onun hayır duâları ile durur” dediler. Şehrin ileri gelenlerinden meydana gelen kalabalık bir cemâat, durumu Mevlânâ Abdülmecîd’e arzettiler. Bunun üzerine Mevlânâ Abdülmecîd şöyle duâ buyurdu: “İlâhî! Bu musibet bulutunu, kerem ve ihsân rüzgârınla def eyle.” O ânda Allahü teâlânın izni ile tâ’ûn salgını durdu. O günden sonra, otuz sene Tokat şehrine tâ’ûn hastalığı isâbet etmedi. Tâ’ûn yüzünden Tokat halkı orayı terk etmeye karar vermiş iken, Mevlânâ Abdülmecîd’in duâsının bereketi ile, memleketlerini terk edip gurbette birçok eziyet ve sıkıntılarla karşılaşmaktan kurtuldular. Mevlânâ Abdülmecîd’in bu kerâmetini gören Tokat halkı, daha çok ibâdet etmeye başladılar. Ona olan muhabbet ve sevgileri arttı. Kırk-elli gün süren tâ’ûn salgınında, hastalıktan binlerce kimse vefât etmişti.

Şöyle anlatılır: “Makam sahibi birisi, bir yolculuğu sırasında Tokat yolu üzerinde konaklamıştı. Bu sırada Tokat eşrâfının ileri gelenleri, hoşgeldin demek için yanına gittiler. Herkes o makam sahibine hoşgeldiniz deyip, duâlarda bulundu. Teşrîf ettiklerinden dolayı memnuniyetlerini belirttiler. Fakat o, kendisini beğenen, gurûr ve kibir sahibi birisi idi. Kendisini ziyârete gelenlere hiç iltifâtta bulunmadı. Bir müddet sonra; “Bizi karşılaması lâzım gelenlerin hepsi sizler misiniz?” diye sordu. Onlar da; “Evet efendim” diye cevap verdiler. Makam sahibi ısrarla; “Doğru söyleyin, beni ziyâret etmesi gereken başka kimse kaldı mı?” dedi. Orada bulunanlar; “Hayır efendim! Fakat sâdece takvâ sahibi ve kerâmet ehli velî bir zât kaldı. O da zâten dergâhından dışarı çıkmaz” deyince, kibir ve gurûr içerisinde çok kızıp; “O nasıl adamdır? Hemen, birkaç kişi gitsin, zorla da olsa onu bana getirsinler. Onun hakkından geleyim” diye emir verdi. Bunun üzerine orada bulunanlar, ona şöyle dediler “Efendim! Sizden daha önce gelen vezirler ve diğer devlet ileri gelenleri, onun bulunduğu dergâha varıp, ellerini öptüler, ona çok hürmet ve ikramda bulundular. Onun için size de lâyık olan, onu ziyâret edip ellerini öpmek ve hayır duâlarını almaktır.” Onlardan bu sözleri duyan kibirli ve gurûrlu şahıs, daha çok kızdı. “Yarın onun dergâhına gidin, ona lâzım olan cezayı vereyim de siz görün” dedi ve orada bulunanları kovdu. Mevlânâ Şirvânî’yi sevenler, durumu ona bildirdiler. Zarar görmemesi için, makam sahibi şahsı ziyâret etmesini istediler. Mevlânâ Abdülmecîd onlara; “Sizler gam çekmeyin ve üzülmeyin. Bizim onun yanına varmamız, onun da bize gelmesi imkânsızdır” dedi. Sabah olunca, Mevlânâ Abdülmecîd’in cezasını vermek üzere, hizmetçileri ile beraber itaatsiz ve huysuz bir ata binip yola çıkan makam sahibi şahıs, bir müddet gittikten sonra, altında bulunan at onu yere vurdu. O şahıs orada vefât etti. Mevlânâ Abdülmedd’i sevenler ve ona bağlı olanlar, bu hâdiseyi ona haber verdiklerinde, o şu hadîs-i kudsîyi okudu: “Benim bir velî kuluma düşmanlık eden, benimle harb etmiş olur.”

Mevlânâ Abdülmecîd’in vefâtından on sene sonra görülen kerâmetlerinden birisini talebelerinden bir zât şöyle anlatır: Mevlânâ Abdülmecîd daha hayatta iken, bende kelâm ilmi ile alâkalı ba’zı şüpheler meydana gelmişti. Ancak meclisinde ve sohbetlerinde, ondan hâsıl olan heybetten dolayı, ona bu suâllerimi arzedip cevâbını alma imkânı bulamadım. Her zaman, bundan sonraki meclislerinde sorarım der, bir türlü soramazdım. Mevlânâ Abdülmecîd âhirete intikâl edince, sorma fırsatını kaçırdığım için çok üzüldüm ve pişman oldum. 982 (m. 1574) senesinde hacca gitmek üzere yola çıktım. Şam’a geldiğim zaman, gece rü’yâmda, kendimi bir nehrin kenarında, hocam Mevlânâ Abdülmecîd’i de karşı kıyısında gördüm. Bir sebze bahçesinde, ağacın gölgesi altında, çok güzel bir sûrette olduğu hâlde oturuyordu. Ansızın bana seslenip; “Şüphelerini arz et ve cevaplarını al artık. Zamanı

gelmiştir” buyurdu. Ben de derhâl yanlarına gittim ve şüphelerimi bir bir arzettim. O da herbirine, kalbe şifâ olan cevaplar verdiler. Onun sözlerinin ve cevaplarının lezzetinden, bende sekr hâli oldu. O sırada yattığım odada bulunanlar, vefât edeceğimi zannedip başıma toplanmışlar. Onların seslerini duyunca, yavaş yavaş kendime geldim. Rü’yâmda öğrendiğim şüphelerin cevaplarını, Allahü teâlânın izni ile aynen hatırladım.”

Mevlânâ Abdülmecîd Tokat’taki tâ’ûn salgınından bir sûre sonra vefât etti. “Bizi sevenler kabrimizin üzerine türbe yapmak sûretiyle, bu âcizi diğer müslümanlardan ayırmasınlar” diye vasıyyet etmişti. Fakat Mevlânâ Abdülmedd’i çok seven zenginlerden ba’zıları kabrinin üzerine türbe yaptırmak istediler. Kubbe tamamlandığı gece temelinden yıkıldı. Birkaç kere kubbe yaptılar ise de aynı şekilde yıkıldı. Bunun üzerine kabri belli olsun diye etrâfını taşlarla çevirdiler. Hâlen bu kabir Tokat halkı tarafından ziyâret edilmektedir.

Abdülmecîd Şirvânî buyurdu ki: “Felah (kurtuluş); istenmiyen durumlardan kurtulmak, matlûba ve maksûda ulaşmaktır. Felah iki şekilde olur. Birisi Cennette, Cennetin yüksek derecelerine kavuşmaktır. Bu, seçilmiş kimselerin hâlidir. Diğeri ise, zamansız ve mekansız, nasıl olacağı bilinmiyen bir şekilde Allahü teâlânın cemâli ilâhîsini görmektir. Bunu elde edebilmek için şu dört sebep vardır: 1- îmân. 2- Takvâ. Mürşid-i kâmilin işâreti ile nefsle mücâdele ve riyâzet yapılarak ahlâk güzelleştirilir. Günahlardan tamamen sakınılır. Allahü teâlâdan başka herşeyden tamamen yüz çevrilir. 3- Allahü teâlâya kavuşmak için vesîle aramaktır. Birinci vesile; Mürşid-i kâmilin terbiyesinde olmaktır, ikinci vesîle; hoca, talebesini Resûlullaha (aleyhisselâm) ulaştırıp, irtibâtını te’min etmesidir. Bu iki vesile ile, imânın ve takvânın kemâline erilir. İslâmın bütün emir ve yasaklarına ve tasavvuf yolunun bütün âdâblarına uyulur. Böylece talebede ma’rifetullah hâsıl olur. 4- Allah yolunda cihâd.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hediyyet-ül-ihvân Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd kısmı, No: 4587

ABDÜLVÂSİ’ BİN HAYREDDÎN HIDR DİMETOKÎ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülvâsi’ bin Hayreddîn Hıdr Dimetokî’dir. Babası Osmanlı paşalarından idi. Edirne’nin kırk kilometre güneyinde bulunan Dimetoka’da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 944 (m. 1537) senesinde vefât etti.

Küçüklüğünden i’tibâret ilim ile meşgûl olarak yetişen Abdülvâsi’; Mevlânâ Şücâ’uddîn-i Rûmî, Azârî, Efdal-zâde ve Mevlânâ Lütfî Tokâdî’den okudu. Sonra ilim öğrenmek için seyahate çıktı. Horasan beldelerinden Hirat’a vardı. Orada, Sa’düddîn-i Teftâzânî’nin torunu olan büyük âlim Havâşî’den, Seyyid Şerîf Cürcânî’nin Şerh-ül-Adûdiyye kitabını ve başka kitapları okudu. İlim tahsilini tamamlayıp, zamanının önde gelen büyük âlimlerinden olan Abdülvâsi’, bundan sonra memleketine döndü.

Bu sırada Osmanlı Sultânı Yavuz Sultan Selim Hân pâdişâh idi. Bu zâta çok ikram ve ihsânda bulundu. Ona, Edirne’de Ali Bey Medresesi’nde vazîfe verildi. Daha sonra sırasıyla; İstanbul ve Bursa kadılığı, Anadolu ve Rumeli kadıaskerliği vazîfelerinde bulundu. 929 (m. 1522) senesinde emekli oldu. Osmanlılar, ilme ve âlime çok kıymet verdikleri için, bu zâta, emekli olduğu zaman üçyüz akçe (takriben yedi reşâd altını) maaş bağlandı.

Devlete âit çeşitli vazîfelerde bulunmakta iken ilmî faaliyetlerini hiç aksatmadı, ilme çok hizmet etti. Hayır ve hasenat sahibi, eli açık, cömert bir zât idi. Eline geçenleri Allah rızâsı için sarf ederdi. Edirne’de bir mektep ve bir medrese, Bursa’da da bir mektep yaptı. Bundan sonra, bütün kitaplarını âlimlerin istifâdesi için Edirne’de vakfedip, malının hepisini de Allah rızası için dağıttı. Bir câriyesi vardı. Onu da serbest bırakıp, sâlih bir zât ile evlendirdi. Sonra hacca gitti. Hacdan sonra memleketine dönmeyip, Harem-i şerîfte mücavir olarak kaldı. Çoluk-çocuk, mal-servet gibi kendisini meşgûl edecek herşeyden uzaklaşıp, bütün vakitlerini ibâdet ve tâat ile geçirmeye başladı. Vefât edinceye kadar bu şekilde devam etti.

Abdülvâsi’ hazretlerinin yetiştirmiş olduğu fazilet ve istidat sahibi talebelerinin hepsi, pâdişâh fermanı ile çeşitli medreselerde münâsib yerlere yerleştirilip, kendilerine müderrislik vazîfesi verildi Abdülvâsi’ bin Hayreddîn, aynı

zamanda kuvvetli bir şâir olup, şiirlerinde Vâsi'î mahlasını (takma adını) kullanırdı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 257

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 403

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 394

ABDÜLVEHHÂB-I ŞA'RÂNÎ

Mısır'da yetişen âlimlerin ve evliyânın en büyüklerinden. İmâm-ı Şa'rânî ve Kutb-i Şa'rânî lakabıyla meşhûr olup, Aliyy-ül-Havvâs'ın talebesidir. Nesebi; Abdülvehhâb bin Ahmed bin Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Zerka bin Mûsâ bin Sultan Ahmed Tilmsânî Ensârî'dir. Mısır'ın Kalkaşend kasabasında, 898 (m. 1493)'de doğdu. Nesebi, silsile hâlinde Hazreti Ali'ye ve Peygamber efendimize (aleyhisselâm) ulaşır. Dedesi Tilmsân Sultânı idi. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Şafiî mezhebi fıkıh âlimidir. Hadîs-i şerîfler üzerinde çok çalışarak, hadîs âlimi oldu. Aynı zamanda Aliyy -ül-Havvâs hazretlerinden tasavvufu öğrenerek, büyük velîlerden oldu. Pekçok kerâmetleri görüldü. Üçyüzden ziyâde eser yazdı. Zamanın kutbu olduğu bildirildi. 973 (m. 1565)'de Mısır'da vefât etti.

Abdülvehhâb'ı babası küçük yaşında ilim tahsiline verdi. Henüz yedi yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sekiz yaşında iken, geceleri teheccüd namazlarını hiç terk etmeden kılmaya başladı. Bülûğ çağına gelmeden, gece namazında Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi. Bir işe başlayınca, en ince ayrıntılarına kadar iner ve o işi en iyi şekliyle yapardı. Çalışkanlığı ve anlayışı ile, hocalarının kısa zamanda gönüllerini fethederdi. Hocalarından okuduğu kitapları ezberlerdi. Genç yaşında, hadîs ve fıkıh ilimlerinde üstâd oldu. Tasavvuf yolunda da çok çalışarak, pekçok velinin feyz ve teveccühlerine kavuştu. Bunlardan en başta geleni Aliyy-ül-Havvas hazretleridir. Bundan başka feyz aldığı, sohbetiyle şereflendiği hocalarından ba'zılarının isimleri şöyledir: Muhammed Magribî, Muhammed bin Anan, Ebü'l-Abbâs Gamri, Nûreddîn Hasenî, Şeyhülislâm Zekeriyyâ el-Ensârî, Ali Darîr, Ali bin Cemâl, Abdülkâdir bin Anan, Muhammed Âdil, Muhammed bin Dâvûd, Muhammed Servî, Nûreddîn Mürsâfi, Tâcüddîn Zâkir, Efdalüddîn ve daha pekçok evliyânın teveccühlerine, feyz ve bereketlerine kavuşan Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri, pekçok talebe yetiştirdi. Etrâftan akın akın gelen talebeler medreseyi doldurur, onun eşsiz bir derya olan bilgilerinden istifâdeye çalışırlardı. Talebelerine hem zâhirî, hem de bâtını ilimleri öğretirdi. Hattâ kendisini çekemiyen ve aleyhinde olanlara rü'yâda görünür, onları îkâz eder, bozuk düşüncelerden korurdu. Böylece o kimselerin de istifâde etmesini sağlar, Cehennemde yanacak bir hâlden onları korumaya çalışırdı. Merhameti çok fazlaydı.

İmâm-ı Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri, zamanının kutbu idi. Allahü teâlâ, onun hürmetine belâları ve okmtıları kaldırırdı. (Kutb-i irşâd, Kayyûm-i âlemdir, herkese rüşd ve îmân onun vâsıtası ile gelir. Âlemin irşâdı ve hidâyeti için feyzlerin gelmesine vâsıta olur. İslâmiyeti korur. Dîn-i İslâm başı boş kalmaz. Din düşmanları pervasızca dîni yıkmağa, değiştirmeğe saldıramaz. Kutb-i irşâdın her zaman bulunması lâzım değildir, öyle zamanlar olur ki, âlem îmândan ve hidâyetten büsbütün mahrûm kalır. Kutb-i medar her zaman bulunur. Bunları kimse tanımaz. Hattâ ba'zan, kendileri bile kendilerini bilmez. Bunlara Kutb-i aktâb veya Kutb-i ebdâl da denir. Bunlar âlemde, dünyâda herşeyin var olması ve varlıkta durabilmesi için feyzlerin gelmesine vâsıta olur. Rızıkların gönderilmesi, derdlerin, belâların giderilmesi, hastaların iyi olması, bedenlerin afiyette olması Kutb-i ebdâlin feyzleri ile olur. Her zaman, her asırda Kutb-i ebdâlin bulunması lâzımdır. Hiçbir zaman bunsuz olamaz. Çünkü âlem, bununla nizâm bulmaktadır. Bunlardan biri ölünce, bunun yerine başkası ta'yin edilir.)

İmâm-ı Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, insanların ve cinlerin yardımına koşardı. Darda, sıkıntıda olanların sığınağı ve ma'nevî doktoru idi. Birgün cinler huzûruna gelip, tevhîd ile ilgili yetmişbeş suâl gönderdiler ve "Ey Şeyhülislâm! Bizim âlimlerimiz bunlara cevap veremedi. Bunların hakîkatini insanların âlimleri ancak bilir" dediler. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî onlara, "Keşf-ül-hicâb verrân an vechi es'ilet-il-cân" isimli bir kitap yazdı. Bu kitap, en meşhûr kitapları arasında sıyılır.

Abdülvahhâb-ı Şa'rânî hazretlerine, Allahü teâlânın öyle ihsânları vardı ki, saymakla bitmezdi. Bunlardan biri de; güneşin batışından doğuşuna kadar, ya'nî akşamdan sabaha kadar, cansız eşyanın ve hayvanların tesbihlerini duymak idi.

Kendisi anlattı: “Birgün akşam namazını, haramlardan çok sakınan, hattâ şüpheli korkusuyla mübahların fazlasını bile terkeden, hocam Emînüddîn’in arkasında kılıyordum. O ânda gözümden perde açıldı. Direk, duvar, hasır, döşenmiş taşların tesbihlerini duymaya başladım. Korktum. Sonra Mısır’da bulunan herşeyin, sonra etrâftaki devletlerin ve okyanuslardaki bütün mahlûkların konuşmalarını ve tesbih seslerini işitmeye başladım. Meselâ okyanustaki bir balık şöyle tesbih ediyordu: “Ey Cemâdâtın, hayvanların, bitkilerin, herşeyin rızkını veren Rabbim! Mahlûkatından hiç birinin rızkını unutmayan ve isyan edenden dahî ihsânını kesmiyen, sen, her noksan ve kusurdan münezzehsin.” Namazı kılıp bitirdik. Sabaha kadar bu hâl bende devam etti. Çok korktum. Sabah olurken, Hak teâlâ merhamet edip, bu gibi şeyleri duymamı perdeledi. Ancak keşf yolu ile olan ilim bende kaldı, istediğim zaman, istediğim yeri görmek, gezmek ni’metini Rabbim bana ihsân etti. Bununla da îmânım kuvvetlendi” Abdülvehhâb-ı Şa’rânî, bu hâdiseden sonra, istediği zaman gönül gözü ile bütün dünyâyı, bilhassa İslâm âlemini seyrederdi. Şehir, kasaba, köy ve ülkeleri aşar, Endonezya’dan Magrib’e, Türkiye’den Yemen’e kadar varır, ihtiyâç sahiplerine yardım ederdi. Bunların hepsinin, cenâb-ı Hakkın bir ihsânı olduğunu bildirirdi. Birgün buyurdu ki: “Kendimi bir vâsıta içinde gördüm. Bir ânda yeryüzünü dolaşıyordum. Bütün âlim ve evliyânın kabirlerinin üzerlerinden, Seyyid Ahmed Bedevî ve İbrâhim Düsûkî hazretlerinin kabirlerinin altından geçerek ziyâret ediyordum.”

Abdülvehhâb-ı Şa’rânî, birgün buyurdu ki: “Allahü teâlânın bana bir ihsânı da; kabirde olan büyük zâtların rûhlarının, bedenlerinin yanında olup olmadığını bildirmesidir. Evliyâ, kabirlerinde serbesttirler. Giderler, gelirler; üstadım Aliyy-ül-Havvâs da bu yolda idi. Bir kimsenin bir evliyâyı ziyârete gideceğini görseydi, ona: “Çabuk git. Çünkü o velî, filân yere gitmeğe hazırlanıyor” derdi. Bir defa İbn-i Fârıd hazretlerini ziyâret ettim. Gittiğimde, onu kabrinde bulamadım. Biraz sonra bana geldi ve: “Kusura bakmayın, bir iş vardı. Onu görmeğe gitmiştim” dedi. Üstadım Ali Bedrî derdi ki: “Şeyh Ebü’l-Abbâs Mürsî’yi, sâdece Cumartesi günü fecr doğmadan önce ziyâret ediniz. Çünkü o zaman kabrindedir. İbrâhim A’râc’ı, Cum’a gecesi akşamdan sonra, Yâkût-ı Arşî’yi Salı günü öğleden sonra, ben ölürsem, beni Cumartesi günü sabahdan sonra ziyâret edin.”

Abdülvehhâb-ı Şa’rânî, Allahü teâlânın izniyle hiç bir mahlûkdan korkmazdı. Yılandan, akrebden, timsahdan, hırsızdan, cinden ve benzerlerinden korkmaz, ancak dînin emir ve yasaklarına uygun olarak onlardan uzak dururdu. Birgün buyurdu ki: “919 (m. 1513) senesinde Sa’îd’e (Portsaid’e) gidiyordum. Nehrin kenarından yedi kadar timsah beni ta’kibe koyuldu. Herbiri öküz büyüklüğünde idi. Beni merkeb üzerinde gören halk, yutulacağım diye feryada başladı, işte o zaman belimi doğrulttum ve suya, timsahların arasına indim. Hepsi çekilip kaçtılar. Sonra hayvanımın yanına geldim. Oradaki insanlar, bu hâli görünce hayret ettiler.”

Abdülvehhâb-ı Şa’rânî hazretleri buyurdu ki: “Allahü teâlânın bize pekçok ihsânları vardır. Bunlardan birisi de; Mısır’daki veya başka yerlerdeki talebelerime kalben seslendiğim zaman, derhâl yanıma gelirlerdi. Yanıma gelmeye karar veren bir talebem yola çıksa, ona kalben geri dön desem, o da dönerdi.” İmâm-ı Zeynel âbidîn’in makamında kalan Abdullah Acemî, Hanefî âlimlerinden Sirâcüddîn Hanûtî, Şemsüddîn Hatîb Şirbînî ve tasavvuf yolunda bulunan pekçok kimseler, böyle kalben kendilerine hitabda bulunulan kimselerdendir.

Abdülvehhâb-ı Şa’rânî’ye, cenâb-ı Hakkın ihsânlarından biri de, bir konuşmada veya yazıda geçen hadîs-i şerîfleri birbirinden ayırmasıdır. İçerisinde yanlış bulunan yazıdaki, yanlış olan sözleri hemen ayırır, o kelimeleri bir ölü gibi rûhsuz bulurdu. Abdülvehhâb-ı Şa’rânî’nin ikram ettiği yemeklere, Allahü teâlâ bereket ihsân ederdi. Bir defasında kendisine misâfir olarak ondört kişi geldi. Onlara bir ekmek ikram etti. Bu bir ekmeği, hepsi de yediler ve doydular.

Abdülvehhâb-ı Şa’rânî, birgece terkedilmiş ve bakımsız bırakılmış olan bir evliyâ türbesinde uyudu. Bu türbe üzerinde bir kubbe, etrâfında da taşlar bulunuyordu. Taşların aralarında ise, büyük yılanlar vardı. Yılanlardan korktuktan için, insanlar bu mübârek zâtı ziyâret edemezlerdi. Yılanlar, o gece Abdülvehhâb-ı Şa’rânî’nin etrâfında dolaşıp durdular. Abdülvehhâb hazretleri o büyük ve zehirli yılanları görüyor, kalbine zerre kadar bir korku getirmiyordu. Sabahleyin, o belde halkı Abdülvehhâb-ı Şa’rânî’nin o türbede yattığını öğrendiklerinde, hayretten dona kaldılar. Huzûruna çıkıp; “Biz, yılanların korkusundan, türbenin içine değil, etrâfına bile yaklaşamıyoruz. Siz orada nasıl yatabildiniz?” diye sordular. Onlara buyurdu ki: “Allahü teâlâ, yılanlara beni sokmaları için ilham etmedikçe, onlar beni sokmazlar. Yılana kudret lisânı ile;

“Git falancayı sok!” denir. Yılan da o kimseyi, hasta yapmak veya kör etmek yahut öldürmek için sokar. Allahü teâlânın irâdesi olmadan, yılanın bir kimseyi sokması mümkün değildir.”

Osmanlı pâdişâhı Sultan Selim Hân Mısır’ı zaptettiği zaman, Cum’a namazını Ezher Câmii’nde kıldı. Cum’a namazını kıldıran hatîb için yüz altın bağışladı. Bunu önceden öğrenen hatîb, o gün Cum’a namazını kıldırma sırası kendisinde olan diğer hatîb arkadaşından izin almıştı. Nöbetini devreden hatîb, diğer arkadaşının altınlara kavuştuğunu görünce, söylenmeye başladı. O sırada orada bulunan Abdülvehhâb-ı Şa’rânî aralarına girip, nöbetini veren hatîbe; “Üzülme! Allahü teâlâ bunu sana kısmet etmemiş” dedi. O da; “Rızkımın kesilmesine bu arkadaşım sebep olduğu için kızıyorum” dedi. Abdülvehhâb hazretleri de; “O sebep oldu görünüyorsa da, aslında sebep o değildir. Arkadaşın ilâhî kudretin bir âletidir. Aleti kim hareket ettiriyorsa, hüküm onundur. Yoksa âletin değildir. Senin böyle söylemen, sopa ile dövülüp de, sopayı vurana değil sopaya kızan adamın hâline benziyor. Hani sen her Cum’a hutbelerinde; “Vallahi veren de Allahü teâlâdır, alan da. Yükselten de Allahü teâlâdır, alçaltan da...” demez miydin? Şimdi niçin bunun tersine göre hareket ediyorsun?” deyince, o hatîb; “Üstadım! Huccet ve isbâtlarınla beni susturdun” diyerek oradan ayrılıp gitti.

Abdülvehhâb-ı Şa’rânî hazretleri buyurdu ki: “Bir zamanlar evime, cinlerden biri gelmeye başladı. Bu cin bana doğru gelirken, vücûdumun bütün kılları diken diken olurdu. O ânda Allahü teâlânın ismini söylemeye başlardım. Cenâb-ı Hakkın ismini duyan cin, derhâl benden uzaklaşırdı. Hiçbir zaman ondan ne çekindim, ne de korktum. Aksine, gece yolumu kestiği zaman, ona selâm vererek geçip giderdim, insanın tabiatı cinden nefret ettiği hâlde hergün onları göre göre nefret etmez hâle geldim.”

Kıtlık olduğu günlerde, cinlerden bir grup evime yerleşmişti. Onlara dedim ki: “Bu gösterdiğim ekmeklerden güzelce yiyiniz. Hiçbir müslümana sakın zarar vermeyiniz.” Onların da bana; “Başüstüne, emirlerinizi dinleyip itaat edeceğimize söz veriyoruz” dediklerini duyar idim. Cinlerden biri keçi kılığına girip, geceleri bizim odaya girer, lâmbayı söndürür ve gürültü çıkarırdı. Bu hâlden evdekiler korkuya -düştüler. Çocukların korkmaması için, bir gece sedirin altına saklanarak cinin gelmesini bekledim. Tam önümden geçerken, elimle bir ayağını yakaladım. Bağırmaya ve yardım istemeye başladı. Bunun üzerine ona; “Ey keçi kılığına girmiş olan cin! Bir daha evime girip çocuklanmı korkutmaya devam edecek misin, etmeyecek misin?” dedim. Tövbe ederek, bir daha gelmeyeceğine söz verdi. Buna rağmen ayağını bırakmıyordum. Ayağı elimde inceldi.-inceldi bir kıl inceliğini aldıktan sonra avcumdan çekilip gitti. Bu hâdiseden sonra o cin, evime gelmez oldu.

Yine birgün Kâhire kadısının körfezdeki evinde misâfir olarak bulunuyordum. Ev sahibi ile gece bir süre sohbet ettikten sonra yatmaya çekildik. Gece yarısı cinlerden bir grup odama girdi. Lâmbayı söndürdükten sonra, yatağımın etrâfında atlar gibi ses çıkararak dolanmaya başladılar. Onlara; “Allahü teâlânın kudretine yemîn ederim ki, eğer bana dokunursanız, hanginizi yakalarsam onu öldürmeden bırakmam. Bundan haberiniz olsun” dedim. Tekrar uyumağa başladım. Sabaha kadar yatağımın etrâfında at gibi koştular. Hiçbiri yatağıma dokunamadı.

Kâhire’nin Gamrî Câmii’ne bir gece abdest almak için gitmiş idim. Mevsim kıştı, hava oldukça soğuktu. Ortalık da çok karanlık idi. Abdestimi almağa başladığım bir sırada, manda büyüklüğünde bir cinin gelip, su havuzuna daldığını gördüm. Sular havuzda yükseldi ve taştı. Onu; “Abdest alıyorum, derhâl buradan uzaklaş!” diye îkâz ettim. Buna rağmen hiç aldırış etmedi. Cebimdeki bıçağı çıkardım, bir defa sapladım. Bağırarak kaçtı.

Ey kardeşim! Buna benzer cinlerle başımdan geçen hâdiseler çoktur. Bunları anlatmamdan maksadım, ba’zı okunacak duâları zamanında okumanız içindir. Gece veya gündüz yapacağın işlerde, kendini bunların şerlerinden nasıl koruyacağını bilmen içindir. Eğer ben de bu duâları bilmeseydim, diğer insanlar gibi görünmeyen bu yaratıklardan korkardım. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîflerinde buyurdular ki: “Şayet biriniz rü’yâsından korkarak uyanırsa “E’ûzü bi-kelimat-illahit-tâmmât min gadabihi ve ikâbihi ve şerri ibâdihi ve min hemezât-iş-şeyâtîn ve en yahzerûn” diyerek bunları okumuş olsa, hiç bir zarara uğramaz.”

Abdülvehhâb-ı Şa’rânî hazretleri anlattı: “Hanımım Fâtıma, birgün felç geçirerek bütün duygularını kaybetmişti. Evdekiler ve kayınvâlidem, ne yapacaklarını şaşırmış, ağlamağa

başlamışlardı. Hanımın mizacı bana benzerdi, dert ve belâlara sabretmesini bilirdi. Onun bu sabırlı ve tevekkül etmiş hâli bana oldukça te'sîr etti. Ne yapacağımı bilmiyordum. O düşünceli ânımda, kulağıma bir ses; "Evindeki boş olan odada bir küçük delik var. O deliğe bir örümcek yuva yapmış, bir sinek de bu tuzağa düşmüş bulunmaktadır. Sinek tuzaktan kurtulmak için çaba göstermekte, imdâd istemektedir. Eğer onu gidip kurtarırsan, biz de senin hanımını kurtarırız!" diyordu. Hemen boş olan odaya girdim. O deliği arayıp buldum. Hakîkaten bir sinek, sağa sola hareket ederek tuzaktan kurtulmaya çalışıyordu. Sineği, bir çöp ile delikten çıkararak kurtardım. Sonra hanımın odasına geldim. Hanımı, sapa sağlam ayakta duruyor gördüm. Burada da Rabbimizin ihsânlarına kavuşmuştuk. Hepimiz sevinçten ağlamaya başladık."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî anlattı: "947 (m. 1540) senesinin bir yaz günü, Kâhire'nin Nil nehri üzerindeki Hâkimi köprüsünün altında bulunan yaşlı bir velîyi ziyâret ettim. Selâm verdim, cevâbını verdi. Adımı sordu, "Abdülvehhâb" dedim. Bana; "Senelerden beri seni görmek arzusunda idim. Buyur otur" dedi. Yanına oturdum, el ele tutuştuk. Elimi öyle kuvvetlice sıktı ki, neredeyse acıdan bağıracaktım. Bana; "Kuvvetimi nasıl buluyorsun?" diye sorunca; "Çok büyük bir kuvvete sahipsiniz" dedim. O zaman bana; "İşte bu kuvvet, gençliğimden beri yediğim helâl lokmalar sebebiyle hâlâ bizde mevcûttur. Hamurum helâl bir maya ile yoğrulmasaydı, bu günün günahlarına aldırmayan insanların vücûdları gibi, benim vücûdum da gevşek olurdu. Ey oğlum! Yüzkırküç yaşına geldim. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bugün insanlar her yönden değişmiştir. Hele bu son senelerde, dinlerinde ve emânetlerinde büyük bir eksiklik var. Bugün yakın akraban, hattâ öz kardeşin bile seni tanımamaktadır. Oğlun dahî sana başka bir gözle bakmakta ve yine öyle davranmaktadır, insanların birbirlerine muhabbetleri hiç kalmamış, dert ve belâlara karşı sabırlar eksilmiş, kaza ve kadere karşı boyun eğmek yerine gazâb hâkim olmuş, dinleri zayıflamıştır. Ey oğlum! Şimdi sana zamanımızın kötü ve yorgun insanlarını anlatmaktansa, sâlih insanlarını anlatmak daha iyi olacak" dedi. Ben de; "İyi olur" deyince, şöyle devam etti: "Zamanımızın en iyi kimseleri, geceleri kalkıp sabahlara kadar namaz kılan, sabah namazından sonra öğleye kadar Kur'ân-ı kerîm okuyup tesbihini çekerek Allahü teâlâyı zikreden, ikindiye kadar duâlarını yapan, akşama kadar hergün devam üzere olduğu duâları tekrar tekrar yapan, yatıncaya kadar da tövbe istiğfar ederek vaktini geçirenlerdir" dedi. Ona; "Böyle kimselerin görünürdeki bütün günahlardan temizlendiğini düşünsek, bu insanın, başkaları hakkında kötü düşünmesinin önüne geçebilir miyiz? Bu kimse, kendisini kıskananları bir dakika olsun görmek ister mi?" diye sordum. O da cevap olarak; "Bu, çok zayıf bir ihtimâldir. Bir insan, hayâtı boyunca durmadan ibâdet yapsa, kazandığı sevâbları terazinin bir kefesine koysa, bu kimsenin bir müslüman hakkında sû-i zannından meydana gelen günâhını da bir kefesine koysan, günah kefesinin ağır basacağını görürsün. Sâlih, iyi kimselerin hayattan boyunca yaptığı ibâdetler, bir defa yaptığı kötü düşünceden meydana gelen günâhı karşılıyamadığına göre, diğer insanların hâllerinin ne olacağını düşün!" diyerek sözlerini sona erdirdi. Veda ederek yanından ayrıldım."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin "El-Yevâkit vel-cevâhir" isimli kitabında yetmişbeş mevzû vardır. İmâm-ı Şa'rânî buyurdu ki: "Allahü teâlâya hamdolsun ki, bu kitabı bir aydan daha kısa bir zaman içinde yazmayı nasîb etti. Her konuyu yazarken, münâsip nakiller yapmak için, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin dört büyük cild olan "Fütûhât-ı Mekkiyye"sini baştan sona kadar okuyordum." Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin bu kitabı yazmasını, zamanın büyük âlimleri büyük bir kerâmet olarak kabûl ederler. Çünkü Fütuhat kitabı dört cilddir ki, yetmişbeş mes'ele için hepsi okunduğunda üçyüz kalın cild baştan sona bitirilmiş oluyor. Üçyüz cildi de bir ayda okumak mümkün değildir.

Âmir Bağdadî anlattı: "Önceleri; "Hiç kimse, bir ihtiyâcının hâsıl olmasında vâsıtaya muhtaç değildir. Bu sebeple, Allahü teâlâdan birşey isterken başkalarını vesile etmek, onun hürmetine ver demek olmaz" der idim. Velîlerdeki kerâmetlere de inanmazdım. Birgün rü'yâmda Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) gördüm. Yanında Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri vardı. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek elini öpmek istiyordum. Fakat bana hiç iltifât etmiyor, huzûruna geldikçe yönünü benden çeviriyordu. Bir ara Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'ye; "Ne olur, Peygamber efendimize bir arz et de, beni kabûl buyursun. Mübârek elini öpmekle şerefleneyim" diyerek yalvarmağa başladım. O kadar yalvardım ki, gözlerimden akan yaşlara dayanamadı. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûruna varıp, beni işâretle birşeyler söyledi. Bunun üzerine beni çağırdılar. Huzûr-i şerîflerine kabûl ettiler. Uyandığımda, önceki

düşüncelerimin ne kadar yanlış olduğunu anladım. Tövbe ettim ve sabahleyin Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin medresesine gittim. Talebesi olmakla şereflendim."

Habeşistanlı bir gayr-i müslim, Mısır'a gelmiş idi. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin nâmını duyduğu için, onunla görüşmek istiyordu, İmâm-ı Şa'rânî onu kabûl etti. Habeşistan ile ilgili konuşmağa başladılar. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Habesistanı öyle anlatıyordu ki, en ince ayrıntılarına kadar îzâh ediyordu. O gayr-i müslim dinledikçe, yaşadığım yeri benden daha iyi biliyor diye hayret ediyordu. Dayanamayıp Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'ye; "Siz Habeşistanlı mısınız?" diye sordu. O da; "Dünyâda nereyi görmek arzu etsem, Allahü teâlâ bana orayı gösterir. Bu, cenâb-ı Hakkın bana bir ihsânıdır" buyurdu. Bunu işiten gayr-i müslim, Kelime-i şehâdet getirerek müslüman oldu.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'ye hased edenlerden birisi, ona iftira etmek istedi. Şeyhülislâm Nasîruddîn Lukânî'ye gelerek çeşitli yalan ve iftiralar uydurdu. Şeyhülislâm da bu sözlere inandı. Bu haberi işiten Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Şeyhülislâm'ın yanına gelerek, ondan Mâlikî mezhebinin fıkıh bilgilerini ihtivâ eden Kâsım Abdürrahmân'ın yazdığı Müdevvene'yi emânet olarak istedi. Şeyhülislâm da; "Al, okursun da, belki yaptığın kötülüklerden vaz geçersin. Dînin emir ve yasaklarına uyarak doğru yolu bulursun" dedi. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî de; "İnşâallahü teâlâ öyle olur" buyurdu. Şeyhülislâm, talebelerinin birisine emredip, birkaç cild olan Müdevvene'yi kütüphâneden getirmesini söyledi. Cildler gelince, ileri gelen talebelerinden birine, cildleri Abdülvehhâb-ı Şa'rânî ile götürmesini emretti. İmâm-ı Şa'rânî ile talebe eve geldiler. Talebe kitabı bıraktıktan sonra gitmek istedi. Fakat İmâm-ı Şa'rânî, bu gece kalıp yarın sabah gitmesini söyleyince, talebe kabûl etti. Gecenin üçtebiri geçinceye kadar o talebe ile sohbet etti. Talebeye yatmasını söyleyip, kendi odasına geçti. Odasında çok az bir zaman durup, tekrar talebenin kaldığı odaya geldi. Onu uyandırıp, abdest aldırdı. Beraberce fecr vaktine kadar namaz kıldılar. Sonra sabah namazlarını kılıp, güneş bir mızrak boyu yükselinceye kadar Kur'ân-ı kerîm okudular. Sonra duhâ namazını kıldılar. Talebeye; "Şimdi hocanın yanına gidebilirsin. Getirdiğin bu kitapları da teslim edip, benim teşekkür ettiğimi bildirirsin" buyurdu. Talebe; "Peki efendim" diyerek, kitapları kucakladı. Fakat içinden de; "Bir geceliğine onu getirtip, hiç bakmadan geri götürmenin ne faydası var idi" demekten kendini alamadı. Talebe kitabı okumadığı için, içindeki yazılardan haberi yoktu. Talebe kitapları hocasına götürdüğünde, Şeyhülislâm Nasîruddîn, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin kendisiyle alay ettiğini sanarak kızdı. O sırada bir kimse gelip, Şeyhülislâma bir suâl sordu. Şeyhülislâm soruyu tam olarak cevaplandırabilmek için, Müdevvene'nin cildlerini karıştırmağa başladı. Her cildin başından sonuna kadar, sahifelerin kenarında Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin kendi el yazısı ile yazılmış lüzumlu açıklamalar ve kayıtların olduğunu gördü. Talebeyi çağırarak, bu geceyi kitaplara yazı yazmakla mı geçirdiklerini sordu. Talebe de yemîn ederek; "Efendim! Bu gece Abdülvehhâb-ı Şa'rânî benden yirmi dakikadan daha fazla bir zaman ayrılmadı. Sabaha kadar beraber namaz kıldık. Kur'ân-ı kerîm okuduk. Onun benim yanımda kitaplarla meşgûl olduğunu hiç görmedim" dedi. Talebesinden bu sözleri işiten Şeyhulislâm'ın, hayretinden aklı karıştı. Değil yirmi dakikada, yirmi günde bile bu cildler dolusu kitabı okumak mümkün değildi. Fakat hakîkat de gözünün önünde idi. Bütün cildler okunmuş, etrâfında îzâhlar yazılmıştı. Hemen Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hakkında düşündüğü kötü düşüncelere, ona söylediği sözlere pişman olup, tövbe istiğfar eyledi. Koşarak İmâm-ı Şa'rânî'nin evine gitti ve huzûruna kabûlünü istirhâm eyledi. Kabûl edilince tövbe ettiğini bildirdi. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî de; "Maksadım, bu gece bana emânet olarak verdiğin kitaplardan hazırladığım bu muhtasarı senin öğrenmen idi" buyurdu. Bilindiği gibi, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretlerinin buna benzer pekçok kerâmetleri vardır ki, uzun zamanda yapılacak bir işi, çok kısa zamanda yapardı. Bu, evliyâda meydana gelen, tayy-i zaman (zamanın genişletilmesi) ismi verilen kerâmet çeşitlerinden biridir.

Yahyâ Varrâk anlattı: "Arkadaşlarımla hacca gidiyordum. Bindiğim hayvan çok zayıftı. Bir müddet gittikten sonra yoruldu ve yattı. Arkadaşlarımın beni beklememelerini, yola devam etmelerini söyledim. Onlar gittiler, ben de hayvanın dinlenmesini bekliyordum. Beklerken, aniden Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri yanımda peyda oldu. Hayvanı tutup kaldırdı ve bana tebessüm ederek kayboldu. Hayvanın üzerine bindim, öyle hızlı gitmeye başladı ki, arkadaşlarıma yetiştim. Üstelik, bu defa onların hayvanları bize yetişmek için uğraşıyorlardı. Bu durum hep devam etti. Kâ'be-i muazzamanın etrâfında tavaf ederken, yine Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretlerini gördüm. Tavaf müddetince yanımda idi. Sonra yine kaybettim. Hâlbuki o, o sene hacca gitmemişti."

Emîr Muhammed Defterdar anlattı: “Her gece yatsı namazından sonra, arkadaşlarla bir yerde toplanır, sohbet ederdik. Âlimlerin ilminden, velîlerin kerâmetlerinden anlatırdık. Birgün yine böyle toplanmıştık. Sohbet ânında söz, hâlen hayatta olan İmâm-ı Şa’rânî’ye geldi. Onun büyüklüğünü anlıyamayan ba’zıları, aleyhinde dedikodu etmeye başladılar. Ben de onlarla birlik olup, aleyhinde konuştum. O gece rü’yâmda, kalabalık bir ordunun Mısır’a bir iç karışıklığı düzeltmek için geldiğini gördüm. Ordu kumandanı, Mısır’ın Bâbunnasr denilen kapısında durdu ve; “Mısır’ın sahibi ile görüşüp, Mısır’ın anahtarını vermedikçe içeri girmeyiz” dedi. “Mısır’ın sahibi kimdir?” dediler. O da; “Abdülvehhâb-ı Şa’rânî’dir” dedi. Kumandan, adamlarından birini gönderdi. İmâm-ı Şa’rânî’yi evinde bulamadılar. Oğlu Abdürrahmân’a durumu anlattılar. Abdürrahmân, babasının müsâade edeceğini söyleyerek anahtarı verdi. Rü’yâdan uyandığımda, yaptığım hatâyı anladım. Demek ki, bu zamanda Mısır’ın hakîkî sultânı Abdülvehhâb-ı Şa’rânî idi. Sabah olduğunda, İmâm-ı Şa’rânî hazretlerine gidip talebesi olmakla şereflenmek istediğimi bildirince; “Talebe olmanız için ille anahtar mı vermek lâzımdır?” buyurarak, gece rü’yâda gördüklerimi bildiğini işâret etti. Onun bu kerâmetini de görünce, ona olan bağlılığım ziyâde oldu.”

Şerefüddîn bin Emîr anlattı: “Hastalanmıştım. Ağrılarımın şiddeti, gün geçtikçe daha da artıyordu. Öyle ki, artık ölümümü bekler oldum. Günlerce uykusuzluğun verdiği bir hâlsizlik içinde, gözkapaklarım kapandı. Uyumağa başladım. Rü’yâmda, büyük bir nehirde yüzüyordum. Nehrin aşağı taraflarında bir köprü ve onun da aşağısında bir çağlayan vardı. Bu çağlayandan canlı bir kimse aşağıya düşse, normalde parça parça olurdu. Akan sular beni sürükleye sürükleye köprüye doğru götürüyordu. Eğer köprüde tutunacak bir yer bulamazsam, çağlayandan aşağı düşecektim. Bütün gayretime rağmen köprüye tutunamadım. Büyük bir korkuya kapıldım. Çağlayanın başına geldiğim ân, bir el beni tutup kenara çekti, ölümden kurtarmıştı. Elin sahibine baktığımda, zamanın en meşhûr âlimi ve velîsi Abdülvehhâb-ı Şa’rânî’yi gördüm. Bana tebessüm ediyordu. Uyandığımda, hastalığımın geçtiğini, hiçbir derdimin kalmadığını gördüm.”

Seyyid Ahmed Bedevî hazretlerinin Mısır’ın Tanta şehrindeki türbesi başında, her sene belli bir günde toplantı yapılıp, mevlid okunur idi. Şeyh Sa’düddîn Sanâdîdî, İmâm-ı Şa’rânî’yi sevmez, onun büyüklüğüne inanmazdı. Hattâ onun pekçok kötü taraflarının olduğunu savunur, ilminin derinliğine inanmazdı. Ahmed Bedevî’nin türbesi başında mevlîd okunduğu bir sene, oraya İmâm-ı Şa’rânî ve Sa’düddîn Sanâdîdî de gelmişlerdi. Sa’düddîn, Abdülvehhâb-ı Şa’rânî’nin mevlide gelmesine şiddetle karşı çıkarak; “Böyle bir mevlidde, kendisinde pekçok kötü yanlar bulunan kimse nasıl bulunabilir?” demişti. Sa’düddîn, o gece rü’yâsında Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) gördü. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), Abdülvehhâb-ı Şa’rânî’yi kucaklamış, bağrına basmıştı. Abdülvehhâb-ı Şa’rânî’nin de göğüslerinden süt akıyor, mevlide gelen herkes, doyuncaya kadar onun sütünden içiyorlardı. Seyyid Ahmed Bedevî hazretleri de, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûrunda idi. Ahmed Bedevî, oradakilere; “Bizden meded isteyen Abdülvehhâb-ı Şa’rânî’yi ziyâret etsin” diyordu. Rü’yâdan uyanan Sa’düddîn, İmâm-ı Şa’rânî’nin büyüklüğünü anlıyarak, ona karşı olan bozuk i’tikâdını düzeltti ve onun en yakın talebelerinden oldu.

Muhammed bin Emîr isminde bir velî, Mekke’de hastalandı. Artık sonunun yaklaştığını anlayıp, vasıyyetini yazdı. Bir müddet sonra, kendisinde ölüm alâmetleri belirdi. Etrâfındakiler, devamlı Kur’ân-ı kerîm okuyor, hâsıl olan sevâbı ona bağışlıyorlardı. Muhammed bin Emîr hazretlerinin de devamlı dudakları kıpırdıyor, belli ki son ânında Allahü teâlânın mübârek ismini söyleyerek ölmek istiyordu. Bir ara gözleri kapalı olduğu hâlde, İmâm-ı Abdülvehhâb-ı Şa’rânî’yi gördü. Sonra gözünü açtı ve yine İmâm-ı Şa’rânî’yi, duvardan içeri girip, karşısına geldiğini gördü. İmâm-ı Şa’rânî hazretleri, Muhammed bin Emîr’in elinden tutup; “Haydi kalk! Birşeyin kalmadı!” buyurdu. O ânda hasta, etrâftakilerin hayret dolu bakışları arasında ayağa kalktı. İmâm-ı Şa’rânî’nin himmeti ve teveccühleri bereketi ile, hastalığından bir ânda kurtuldu.

Evliyânın büyüklerinden Ömer Nebtitî’nin talebesi Abdullah, İmâm-ı Şa’rânî’nin büyüklüğünü çekemez, onu kıskanırdı. Abdullah, bir gece rü’yâsında sevgili Peygamberimizi (aleyhisselâm) gördü. Huzûrunda Hazreti Ali de vardı. Hazreti Ali’ye buyurdu ki: “Abdülvehhâb’a şu takyemi giydir. Ayrıca ona, mahlûkata tasarruf etmesini söyle. Başkalarına ise mâni ol.”

Abdullah, Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) bu sözleri işitince, yaptığı hatânın büyüklüğünü anladı. Uyandığında

tövbe etti. Bir daha da İmâm-ı Şa'rânî'ye olan i'tikâdı bozulmadı.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) zâhir ve bâtın ilimlerinde vârisiydi. Kendinden sonra gelen âlimler ve evliyâ, onu en güzel ifâdelerle medhettiler. Çok sayıda, pek kıymetli kitaplar yazdı. Bunların en kıymetlisi, dört mezhebin fıkıh ilmini bir araya topladığı "Mîzân-ül-kübrâ" isimli kitabıdır. Bu kitabın her bölümünde icmâ (ittifâk) ve ihtilâf edilen mes'eleleri yazmakta olup, uzun bir mukaddimesi vardır. Burada İslâm âlimlerinin, din imamlarının ve müctehidlerin büyüklüğünü, vasfını, ilim ve tasavvufdaki mertebelerini, aslında hepsinin aynı pınardan feyz aldıklarını, çok güzel ve uzun anlatmaktadır. Ayrıca "Envâr-ül-kudsiyye"si Tabakât-ül-kübrâ adlı eserinin kenarında basılmıştır. Tabakât'ı, Asr-ı se'âdetten, kendi zamanına kadar, dörtyüzden çok büyük âlim ve velînin hâllerini, kerâmetlerini, sözlerini bildiren kıymetli bir kitaptır. Ayrıca Ecvibet-ül-merdiyye, Ahlâk-üz-zekiyye vel-ulûm-ül-ledünniyye, İrşâd-ül-mugfelîn, Bahr-ül-mevrûd, Bürûk-ül-havâtıf, Tenbîh-ül-agbiyâ, Cevâhir ve dürer, Cevher-ül-masun ves-sırr-ül-merkum, Hukuku ihvet-il-İslâm, Dürer-ül-Gavvâs fî fetâvâ Seyyidî Aliyy-il-Havvâs, Ed-Dürer-ül-mensûre, Redd-ül-fukarâ an da'v-el-vilâyet-il-kübrâ, Sirâc-ül-münîr, Tahâret-ül-cism vel-füâd, Feth-ül-mubîn, Feth-ül-vehhâb, Ferâid-ül-kalâid, Kibrit-ül-ahmer, Keşf-ül-gumme, Letâif-ül-minem vel-ahlâk, Levâhık-ül-envâr-il-kudsiyye, Meâsır vel-mefâhır fî ulemâi karn-il-âşir, Meşârık-ül-envâr-il-kudsiyye ve daha birçok eserleri vardır.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri, Mîzân-ül-kübrâ kitabını yazmadan önce, mütâlâa ettiği kitaplar hakkında buyurdu ki: "Ey kardeşim! Eğer Mîzân kitabımı nasıl yazdığımı öğrenmek istersen, söylediklerimi kabûl etmen lâzımdır. Belki birisi çıkıp; "Bu Mîzân sahibi, yeryüzünün çeşitli yerlerinde hadîs âlimlerinin hadîslerden yazdıkları ve fıkıh âlimlerinin mezheblerden kaleme aldıkları bütün bu kitapları nereden ve nasıl inceledi ki, hepsini Mîzân'ın iki mertebesine arz edebildi diyebilir. Böyle diyen, benim incelediğim, ezberlediğim ve velîlere, âlimlere şerh eylediğim kitapları iyice, dikkatlice okursa, herhalde bana haklısın der ve bildireceğim bu kitapların mütâlâasında bana uyar. Bu kitaplar üç kısımdır: Metinlerin ezberlenmesi, onların şerhi ve zor yerlerinde âlimlere müracaat ederek kendi mütâlâa ettiklerim.

Birinci kısım: Ezberlediğim ve âlimlere ezber olarak arz ettiğim kitaplardır: Nevevî'nin Kitâb-ül-Minhâc'ı; İbn-i Makarrî'nin Kitâb-ür-ravd'ı; Ravda'nın Muhtasar'ı, hüküm babına kadar; din ve fıkhın usûlünde Cem'ul-Cevâmi' kitabı; İbn-i Mâlik'in nahivde Elfiye kitabı; me'ânî ve beyânda Telhîs-ül-miftâh kitabı; hadîs ilminde Irâkî'nin Elfiye kitabı; İbn-i Hişâm'ın nahivde Tavdîh kitabı; kırâat ilminde Şâtıbiyye kitabı ve diğer muhtasarlar.

İkinci kısım: Âlimlerden, şerhlerini kendilerinden okuduğum kitaplardır. Allahü teâlâya hamd olsun ki, bu kitapların hepsinin şerhlerini, âlimlerin huzûrunda, tekrar tekrar okudum. Karşılıklı konuşarak, takatim mikdarınca inceliyerek ve hâlime göre anlıyarak okudum. İbn-i Kâdı Aclûn'un Tashîh'ini, Mısır'da mevcûd şerhlerinin mütalaasıyla birlikte, âlimlerle on defa okudum. Ravd şerhini, müellifi, Seyyidimiz, efendimiz Şeyhülislâm Zekeriyyâ'dan tamamen okudum. Yine ondan; kendisinin Şerh-ül-Menhec'ini, Şerh-ül-Behcet-il-kebîr, Şerh-ut-Tahrir, Şerh-ut-Tenkîh, Şerhu Risâle-i Kuşeyrî, Şerhu âdâb-il-bahs ve âdâb-il-kaza, Şemseddîn-i Cevcerî'nin Buhârî şerhi, Ezrâ'î'nin Kitâb-ül-kût'u, Zerkeşî'nin bir el-Kıt'a ve tekmilesi, Minhâc üzerine Sübkî'nin bir kıt'ası, oğlunun Kitâb-üt-tevşîh'i, İbn-i Mülâkkın'ın Minhâc şerhi ve Tenbîh şerhi, İbn-i Kâdı Şühbe'nin Kebîr ve Sagîr şerhini okudum. Şerh-ur-Ravd'ı, Şeyh Şihâbüddîn-i Remlî'den okudum. Kitabın her bir dersi üzerine, Ravd şerhinin, Hadimin, Mühimmâtin ve Mühezzeb şerhinin ve başkalarının zevâidini yazardım. Hattâ üstadım, bu kitapları mütâlâamın sür'atinden hayret eder ve bana: "Sen o kitapların zevâidini buraya yazmasan, bu kitaplardan birini mütâlâa ettiğini sanmazdım" derdi. Şerh-ur-ravd kitabını, müellifi Şeyhülislâm Zekeriyyâ'dan okuduğum zaman, kırâat vaktinde mümkün olan bütün maddeleri onunla mütâlâa ederdim ve usûlünden olan bütün ibârelerini yazardım. Böylece, şerhde fâidelendiği şu kitapların usûlüne âit ilme sâhib oldum: El-Mühimmât, el-Hâdim, Şerh-ül-mühezzeb, el-Kıt'a, et-Tekmile, İbn-i Kâdı Şühbe ve Rafi'înin şerhi. El-Kebîr, el-Besît, el-Vesît, el-Vecîz, Fetâvâ-i Kaffâl, Fetâvâ-i Kâdı Hüseyn, Fetâvâ-i İbn-i Salâh, Fetâvâ-i Gazâlî ve diğerleri. Her ibâre nakledilip, ondan bir kısmını söylemeyince, Şeyhülislâma orasını hatırlatırdım. Ve Ravd' kitabı üzerine ilâve olarak zikrettiği oniki mes'eleye onu muttali' kılardım. Hâlbuki onlar, Ravda'da, bâblarından ayrı yerde zikr olunmuşlardır ve Şeyhülislâm, onları şerhine ilâve etmiştir. Yine birçok yerlerde, Zerkeşî'nin ve başkalarının Hâdim'deki

bahislerini ona hatırlatırdım. Hâlbuki onlar, eshâbın, ya'nî mezhebdeki âlimlerin sözlerinden idiler. Şerhde onları ayıklardı.

İbn-i Mâlik'in Elfiye'sinin, İbn-i Münsâf, A'mâ, Basîr, İbn-i Ümm-i Kâsım, Mekvedî, İbn-i Ukayl ve Eşmûnî şerhlerini, tekrar tekrar Şihâbüddîn-i Hussâmî ve başkalarından okudum. Yine ondan, Hâlid'in Şerh-ut-Tavdîh'ini, Mugnî kitabını ve haşiyelerini ve daha başka kitapları okudum. Irâkî'nin Elfiye şerhini defalarca okudum. Yine Elfiye şerhini, müellifi Şihâbüddîn-i Remlî'den, Sehâvî şerhini, Gamrî Câmii İmâmı Emînüddîn'den okudum. Sonra bunu kısalttım. Celâl-i Süyûtî ve Zekeriyyâ şerhlerini de, yine bir defa ondan okudum. Aynı şekilde; İbn-i Salâh'ın Ulûm-i hadîs'ini ve Muhtasar-ı Nevevî'yi ondan okudum. Celâleddîn-i Mahallî'nin Cem'ul-cevâmi' şerhini ve onun haşiyesini (İbn-i Ebî Şerîfin'dir) Nûreddîn-i Mahallî'den okudum. Cildleri, tomarları evde unuttuğum zaman, haşiyeyi ve şerhi ona ezberden okurdum. Nûreddîn ise Haşiyeyi elinde tutardı ve ezberlemedeki sür'atime hayret eder, hüsn-i mütâlâasına şaşardı.

Adûd ve haşiyelerini, Abdülhak-ı Senbâtî'den okudum. Mutavvel ve muhtasarını, Karafe kapısında Şeyh-ül-allâme Aliyy-il-Acemî'den okudum. Haşiyelerini de okudum. Sehâvî'nin, İbn-i Kâsım'ın ve başkalarının Şâtıbiyye şerhlerini, Nûreddîn-i Cârihî ve başkalarından okudum.

Okuduğum tefsîrler: İmâm-ı Begavî'nin tefsîrini, Şeyhülislâm Şihâbüddîn-i Şişînî Hanbelî'den okudum. Keşşâfı ve haşiyelerini ve Beydâvî tefsîri ve Celâlüddîn-i Süyûtî haşiyesini, Şeyhülislâm Zekeriyyâ'dan bir defa okudum. Bunun üzerine İbn-i Zühre'nin tefsîrini, İbn-i Âdil'in tefsîrini, Kevâşî tefsîrini, üç Vahidî tefsîrini, Abdülazîz-i Dîrînî'nin üç tefsîrini, Sa'lehî tefsîrini, Celâlüddîn-i Süyûtî'nin Dürr-ül-Mensûr adlı tefsîrini ve başkalarını mütâlâa eyledim. Benim kırâatimden, mezkûr Şeyhülislâm'ın Beydâvî tefsîrine bir haşiyesi meydana geldi.

Şihâbüddîn-i Kastalânî'nin Buhârî şerhini kendisinden okudum. Yine onun üzerine Kur'ân-ı azîmin tefsîrini mütâlâa ederdim. Bunu, Buhârî'de bulunan âyetler hakkında müfessirlerin neler buyurduklarını öğrenmek için yapardım. Yine onunla, Hâfız İbn-i Hacer'in, Kirmânî'nin, Aynî'nin, Bermâvî'nin ve başkalarının Buhârî şerhlerini mütâlâa eyledim. Yine ondan; İmâm-ı Nevevî'nin Müslim şerhini, Kâdı Iyâd'ın Müslim şerhini ve Şeyh Şihâbüddîn'in Müslim üzerine şerh olan bir kıt'asını (bir kısmını) okudum. Ebû Bekr İbni Arabî Mâlikî'nin Kitâb-ül-Ahvezî alâ şerh-ıt-Tirmizî'sini ve Mevâhib-ül-ledühniyye fî minhal-il-Muhammediyye kitabını ve diğer kitapları İmâm-ı Kastalânî'den okudum.

Üçüncü kısım: Kendi başıma mütâlâa ettiğim ve zor yerlerini anlamakta âlimlere müracaat ettiğim kitaplardır: Yukarıda adı geçen bütün kitapları, zamanın âlimlerinden okuyup iyice öğrendikten sonra, Şerh-ur-Ravd'ı onbeş defa, İmâm-ı Şafiî'nin (radıyallahü anh) Kitâb-ül-Ümm'ünü üç defa mütalaa ettim. Şafiî âlimlerinin, onun şerhlerindeki ve ta'liklerindeki ilâvelerini de beraber mütâlâa ederdim. Muhtasar-ı Müzenî'yi ve Şeyhülislâm Zekeriyyâ'nın bunu şerhini tekrar tekrar mütâlâa ettim. Hâvî'yi bir defa inceledim. İbn-i Hazm'ın Kitâb-ül-Muhallası'nı mütâlâa ettim. Bu kitap otuz cilddir. Yine aynı müellifîn Milel ve Nihâi kitabını, Muhyiddîn-i Arabî'nin Kitâb-ül-muallâfi, Muhtasar-ı mücellâ'sını, Mâverdî'nin Hâvî'sini mütâlâa ettim.

Bu kitap on cilddir. Aynı müellifîn Ahkâm-üs-sultâniyye'sini bir defa dikkatlice okudum. İbn-i Haddâd'ın Fürû'unu, İbn-i Sabbâg'ın Şâmil'ini, Ebû Muhammed Cüveynî'nin Udde'sini, Muhît ve Fürûk kitabını bir defa okudum. Râfiî'nin Kebîr ve Sagîr'ini bir defa mütâlâa ettim. Nevevî'nin Mühezzeb şerhini ve Sübkî'nin bunun üzerine bir kıt'asını elli defa kadar, Nevevî'nin Müslim şerhini beş defa, Mühimmât'ı ve zeyllerini iki defa, Hâdim'i iki defa, Ezrâ'î'nin el-Kût'unu, Tavassut ve Feth'ini bir defa, İbn-i Mülâkkın'ın Umde'sini, Accâle'sini ve Şerh-ut-Tenbîh'ini bir defa, Celâleyn tefsîrini otuz defa, Celâl-i Mahallî'nin Şerh-i Minhâc'ını on defa, Feth-ül-Bâri alel-Buhârî'yi bir defa, Aynî şerhini bir defa, Kirmânî şerhini üç defa, Bermâvî şerhini iki defa, Zerkeşî'nin Tenkîh'ini üç defa, Kastalânî şerhini üç defa, Kâdı Iyâd'ın Müslim şerhini bir defa, Fârisî'ninkini de bir defa, Begavî tefsîrini üç defa, Hâzin tefsîrini beş defâ, İbn-i Adil'inkini bir defa, Kavâşî'yi üç defa, İbn-i Zühre-i Mekkî'nin tefsîrini bir defa, Celâlüddîn-i Süyûtî'nin adı geçen tefsîrini otuz defa Keşşâf tefsîrini, Tîbî, Teftâzânî, İbn-i Münir'i haşiyeleri ile üç defa mütâlâa ettim. Yine Keşşâfı, Ebû Hayyân'ın Bahr'ı, Sem'î'nin İ'râb'ı, Sefâksî'nin İ'râb'ı ile mütâlâa eyledim. Beydâvî tefsîrini, Şeyhülislâm Zekeriyyâ haşiyesi ile üç defa, yüz cildlik İbn-i Nakîb-i Makdisî tefsîrini, Vâhidî'nin üç tefsîrini, Abdülazîz-i Dîrinî'nin üç tefsîrini, son ikisini defalarca mütâlâa ettim.

Hadîs kitaplarından, şimdi burada müsned ve cüzlerini sayamıyacağım kadarını mütâlâa ettim. Meselâ İmâm-ı Mâlik'in Muvattâ'a, İmâm-ı Ahmed'in Müsned'i, Ebû Hanîfe'nin üç Müsned'i, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Sahîh-i İbn-i Huzeyme, Sahîh-i İbn-i Hibbân, İmâm Sa'îd bin Abdullah-i Ezdî'nin Müsned'i, Abdullah bin Humeyd'in Müsned'i, Gaylâniyyât, Müsned-i Firdevs-il-kebîr, Taberânî'nin üç Mu'cem'i, usûlde câmi' kitaplardan olan İbn-i Esîr'in Cevâmi'ini, Celâlüddîn-i Süyûtî'nin üç Cem'ini, Beyhekî'nin Sünen-i Kübrâ'sını mütâlâa ettim.

Sonra bunu ihtisar ettim. İbn-i Salâh buyurdu ki: "Sünnet hakkında delîller bakımından Beyhekî'nin Sünen-i Kübrâ'sından câmi' bir kitap yoktur. Sanki dünyânın hiçbir yerinde bir hadîs bırakmayıp, hepsini kitabına koymuştur. Bu kitap, bizim bu Mizan'da hadîslerin arasını bulmada, en çok yardımını gördüğüm kitaptır.

Lügat kitaplarından, Sihah-ı Cevherî, İbn-i Esîr'in Kitâb-ün-Nihâye'si, Kâmûs, Nevevî'nin Tehzîb-ül-esmâ vel-lügat'ını üç defa mütâlâa ettim.

Usûl-i fıkıh ve din kitaplarından yetmiş kadarını inceleyerek okudum. Ehl-i sünnet ve cemâatin, mu'tezîlenin, kaderiyyenin, tasavvuf ehlinden olduğunu iddia edenlerin durumlarını iyice öğrendim, yalancı tasavvufçu, tarikatçıları tanıdım.

Önceki ve Sonraki âlimlerin fetvâ kitaplarından isimlerini sayamıyacağım kadar okudum. Meselâ, Fetâvâ-i Kaffâl, Fetâvâ-i Kâdı Hüseyn, Fetâvâ-i Mâverdî, Fetâvâ-i Gazâlî, Fetâvâ-i İbn-i Haddâd, Fetâvâ-i İbn-i Salâh, Fetâvâ-i İbn-i Abdüsselâm, Fetâvâ-i Sübkî, Fetâvâ-i Bülkînî gibi. Bu son ikisi, birçok cilddir. Üstadım Şeyhülislâm Zekeriyyâ'nın Fetâvâ'sı, üstadım Şeyhülislâm Şihâbüddîn'in Fetâvâ'sı ve başkalarını mütâlâa ettim. Nevevî'nin Fetâvâ-i Kübrâsı ve Sugrâsı, Fetâvâ-i İbn-i Ferkâh, Fetâvâ-i İbn-i Ebî Şerîf ve başkaları gibi fetvâları inceledim. Sonra mütedahilleri, ya'nî birbirine girenleri bırakarak, hepsini bir cild hâlinde topladım.

Kavâid kitaplarından mütâlâa ettiklerim: İbn-i Abdüsselâm'ın Kavâid-ül-kübrâ ve sugrâ'sı, Kavâid-i Alâî, Kavâid-i İbn-i Sübkî, Kavâid-i Zerkeşî. Bu sonuncusunu sâdeleştirdim.

Siyer kitaplarından da çok okudum: Sîret-i İbn-i Hişâm, Sîret-i Kilâ'î, Sîret-i İbn-i Seyyid-in-nâs, Sîret-i Şeyh Muhammed Şâmî gibi. Sonuncusu siyerde en câmi', en büyük kitaptır.

Süyûtî'nin Kitâb-ül-mu'cizât vel-hasâis'ini mütâlâa ettim. Sonra ihtisar ettim, ya'nî bu kitabı kısalttım. Tasavvuf kitaplarından ise, şimdi sayısını veremiyeceğim kadar okudum. Meselâ Ebû Tâlib-i Mekkî'nin Kût-ül-kulûb'u, Hâris-i Muhasibî'nin Riâye'si, Risâle-i Kuşeyrî, Gazâlî'nin İhyâ'sı, Sühreverdî'nin Avârif-ül-me'arifi, üstadım Ahmed Zâhidî'nin Risâle-i Nûr'unu mütâlâa ettim. Bu sonuncusu iki cilddir. Üstadım Muhammed-i Gamrî'nin Mineh-ül-minne kitabını okudum. Bu kitap altı cilddir. Fütühât-ül-mekkiyye'yi okudum. On cilddir. Sonra onu kısalttım. İbn-i Hazm'ın Milel ve Nihâl'ini tekrar tekrar mütâlâa eyledim ve doğru ve bozuk bütün akideleri öğrendim.

Sonra himmet ve gayretimi, dört mezhebin diğer kitaplarını incelemeğe çevirdim. Mâlikîlerin ona göre amel ettikleri Müdevvenet-ül-kübrâ kitabını mütâlâa ettim. Sonra onu sâdeleştirdim. Sonra Sugrâ'sını inceledim, İbn-i Arefe'nin İbn-i Rüşd'ün kitaplarını, Tetâ'î'nin ve İbn-i Kâsım'ın şerhi risâle-i İbn-i Ebî Zeydûn'u mütâlâa ettim. Behrâm'ın, Tetâ'î'nin, İbn-i Hâcib'in ve başkalarının muhtasar şerhlerini inceledim. Zor yerlerini anlamada, İbn-i Kâsım Şemsüddîn-i Lekânî ve kardeşi Nâsıruddîn'e müracaat ederdim. Mezheblerindeki fetvânın üzerinde olduğu ilmi kavradım ve İmâm-ı Mâlik'in hüküm verdiği mes'elelerinde, diğer imamlardan ayrıldığı husûsları öğrendim.

Hanefî mezhebi kitaplarından, Kudûrî şerhi, Mecma'ul-bahreyn şerhi, Kenz şerhi, fetâvâ-i Kâdıhân, Manzûme-i Nesefî, Şerh-i Hidâye ve Hâfız Zeyla'î'nin Hidâye hadîslerinin tahrîrini okudum. Takıldığım yerlerde Nûreddîn-i Trablûsî, Şihâbüddîn bin Çelebi, Şemsüddîn-i Gazzî ve başkalarına müracaat ettim. Hanbelî kitaplarından, Şerh-ül-Hırakî ve İbn-i Batta'yı ve diğerlerini okudum. Zor yerlerini Şeyhülislâm Şişînî Hanbelî ve Şeyhülislâm Şihâbüddîn-i Fetûhî ve başkalarından sorardım.

Bütün bu mütâlâalar, benimle Allahü teâlâ arasında idi. Allahü teâlâ vaktimi bereketlendirdi. Mütâlâa ettiğim kitaplardan şu anda hatırladıklarım bunlardır. Akran ve ahbablardan bu kitapları incelediğimde şüphe eden, bu kitablardan dilediğini bana getirsin, benimle okusun, her müşkilini, bir yere müracaat etmeden çözeyim. Muhakkak ki, Allahü teâlâ

herşeye kâdirdir. Üstadım Aliyy-ül-Havvâs'dan (radıyallahü anh) duydum. Bir gün bir gecede, üçyüzaltmışbin hatm okudu. Bu onun bana söylediği sözüdür. Allah ondan râzı olsun! Celâlüddîn-i Süyûtî (radıyallahü anh) bildirir "Muhammed bin Cerîr-i Taberî, ölümünden evvel kullandığı mürekkebi hesâb etti. binsekiz rıtıl ağırlığınca ya'nî dörtyüzkırkbir kg. idi. Mühezzeb yahut Mühimmât'dan, bir gecede tam bir cüz'ü mütâlâa eder, zevâidini Ravda'daki dersimin üzerine yazardım. Akranımdan çoğu, ilimle meşgûl olmağı bıraktığımı sanıyorlardı. Çünkü üstâdlarının derslerinde hâzır bulunmuyordum. Hatta; "Filân kimse, ilimle meşgûl olmağa devam etseydi, şimdi Mısır'ın en büyük müftîlerinden olurdu" derlerdi. Ba'zı zamanlarda derslerinde bulunurdum. Ama bahis açmaz, konuşmaz, nakil olunanları bildiğim için, herhangi zor bir mes'ele sormazdım. O hâlde, ey kardeşim, âlimlerin bütün sözlerini kavramak istersen, sen de benim gibi bu kitapları mütâlâa eyle!

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'ye; "Tasavvuf yoluna nasıl girip ilerledin ve buna kimler sebep oldu?" diye bir suâl sordular. O da cevap olarak buyurdu ki: "Tasavvuf yolunu, önce Hızır aleyhisselâmdan ve üstadım Aliyy-ül-Havvâs'tan öğrendim, önce onlara tam olarak inanarak teslim oldum. Ne emrettilerse hepsini yaptım. Nefsimle senelerce mücâhede ettim. Nefsimin istemediklerini yaparak, onu terbiye ettim öyle ki, yalnız kaldığım zaman, odamın tavanına bir ip bağlar, onu boynuma takarak Rabbime ibâdet ederdim. Uykum geldiğinde yatmak isterdim. Fakat boynumdaki ip, uykuya mâni olurdu. Mecbûren ibâdete devam ederdim. Böylece nefsimin istemedikleri şeyleri yaparak, onu terbiye etmeye, yola getirmeye çabalardım. Haramlardan şiddetle kaçındığım gibi, mübahların fazlasını dahi terkederdim. Yiyecek birşeyim olmadığı zaman ot yer, yine kimseden birşey istemezdim. Vâli konaklarının ve sultan adamlarının evlerinin gölgesinden dahi geçmez, yolumu değiştirirdim, iyice incelemeden birşey yediğim olmadı, öyle bir hâle geldim ki, gelen yiyeceğe bakarak, onun helâl olup olmadığını, Rabbimin bana ihsân etmesiyle anlamaya başladım. Helâl olan yiyeceklerden temiz ve güzel bir koku, haram olanlardan kötü ve pis bir koku, şüphelilerden ise, haramlardakinden daha az bir koku hâsıl olmaya başladı. Bu alâmetlere göre hareket ettim. Bu şekilde elimden geldiği kadar dînin emir ve yasaklarına dikkat ettim. Cenâb-ı Hak da, bana ibâdetleri zevkle yapmayı ihsân etti. Kalb gözüm açıldı, yakin hâsıl oldu ve hakîkatin menbâ'ına eriştim. 947 (m. 1540) senesinde hacca gittiğimde, Kâ'be'nin altın oluğunun altında, Allahü teâlâdan ilmimi arttırmasını istedim. O ânda hâtifden bir ses duydum. Diyordu ki: "Sana, şimdiye kadar gelen müctehidlerin ve onlara tâbi olanların sözlerini tartıp anlıyan bir mizan verdim. Bu sana yetmez mi?" Bu sese karşı; "Yâ Rabbî! Yeter. Fakat, daha fazlasını isterim" dedim.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri, Mîzân-ül-kübrâ isimli kitabında buyuruyor ki:

"Sünnet, ya'nî hadîs-i şerîfler, Kur'ân-ı kerîmi açıklamaktadır. Mezheb İmâmları, sünneti açıklamışlardır. Din âlimleri de, mezheb imamlarının sözlerini açıkladılar. Kıyâmete kadar da böyle olacaktır. Sünnet, ya'nî hadîs-i şerîfler olmasaydı sular, taharet, namazların kaç rek'at oldukları, rükû' ve secdede okunacak tesbihleri, bayram ve cenâze namazlarının nasıl kılınacağını, zekât nisabını, orucun, haccın farzlarını, nikâh ve hukuk bilgilerini, hiçbir âlim, Kur'ân-ı kerîmde bulamaz ve öğrenemezdi. İmrân bin Hasîn'e birisi; "Bize yalnız Kur'ân'dan söyle" deyince; "Ey ahmak! Kur'ân-ı kerîmde, namazların kaç rek'at olduğunu bulabilir misin?" dedi. Hazret-i Ömer'e, farzların seferde kaç rek'at kılınacağını Kur'ân-ı kerîmde bulamadık dediklerinde; "Allahü teâlâ, bize, Muhammed aleyhisselâmı gönderdi. Biz, Kur'ân-ı kerîmde bulamadıklarımızı, Resûlullahtan gördüğümüz gibi yapıyoruz. O, seferde, dört rek'at farzları iki rek'at kılardı. Biz de öyle yaparız" buyurdu. Din imamlarının hiçbir sözü, İslâmiyetin dışında değildir. Çünkü herbiri hem hakîkatde, hem de şerî'atde âlimdirler."

İmâm-ı a'zam "rahmetullahi aleyh", kırk sene, yatsı namazının abdesti ile sabah namazı kıldı (ya'nî yatsıdan sonra uyumadı). İmâm-ı Şafiî; "Fıkıh bilgisinde, herkes, Ebû Hanîfe'nin çocuklarıdır" buyurdu. (Bu büyüklerin zevceleri de, Allahü teâlâya ibâdet etmeği, onun dînine hizmet etmeği zevk edinmişler, kendi haklarını ve zevklerini, Allah yolunda feda etmişlerdi. Eshâb-ı Kirâmın hepsi de, zevcelerinin arzuları ve izinleri ile, Allahın dînini yaymak için uzak yerlere cihâda gitmişler, çoğu şehîd olup geri dönmemişlerdi. Zevceleri de, bu sevâblara ortak oldukları için sevinmişlerdi.)

Mîzân'ın birinci cüz' kırkikinci sahifesinde; "Dört mezheb imamından sonra, hiçbir âlim, mutlak müctehid olduğunu söylemedi. Mezhebde müctehidler yetişti. Mutlak müctehid (Mezheb sahibi) yetişmedi. Evet, Kur'ân-ı kerîmdeki bilgiler,

hükümler sonsuzdur. Fakat, kıyâmete kadar, bütün insanlara lâzım olacak ahkâmı, dört İmâm anlamış, bildirdikleri, kitaplara yazılmıştır. Şimdi, bir kimse, Kitâbdan ve sünnetden ahkâm çıkarabilirim derse, dört mezhebden birinde bulunmıyan yeni bir hüküm çıkarmasını isteriz. Bunu yapamaz. Halîfe Ömer bin Abdülazîz; “Eshâb-ı Kirâm ihtilâf etmeselerdi, dinde ruhsat, kolaylık olmazdı” buyurdu. Halîfe Hârûn-Ur-Reşîd, İmâm-ı Mâlike; “Senin kitaplarını çoğaltıp, her yere göndereceğim ve herkesin bunlara uymasını emredeceğim” deyince; “Yâ Halîfe! Böyle yapma, âlimlerin ihtilâfı, Allahü teâlânın rahmetidir. Hepsi hidâyet üzeredir. Her müslüman, dilediği âlime uyar” buyurdu.

Mizân-ül-kübrâ’nın önsözünde diyor ki: “Dört mezheb imamından sonra hiçbir âlim, mutlak müctehid olduğunu iddia etmedi. Yalnız İmâm-ı Muhammed bin Cerîr-i Taberî böyle iddiada bulundu ise de, kabûl edilmedi. Tasavvufun yüksek derecesine varmış olan ârif-i kâmiller, zevk ve vicdan ile ictihâd sahibi olurlar. Helâl olan şeyleri güzel kokuları ile, haramları da habis kokuları ile anlarlar. Bir ârif-i kâmilden feyz almadıkça, ictihâd derecesine yükselmek mümkün değildir. Bu dereceye yükselen velînin, bir mezhebi taklîd etmesine lüzum kalmaz. Onların Hanefî, Şafiî olduklarını söylemeleri, bu dereceye yükselmeden evvel, taklîd etmiş oldukları mezhebleridir. Vilâyet derecelerine yükselebilmek için, dört mezhebden birinin fıkıh bilgilerini doğru olarak öğrenmek lâzımdır. Bunun için, Ehl-i sünnet i’tikâdında olan ve o mezhebe bağlılığı bilinen sâlih bir zâtdan dinliyerek veya böyle birinin yazdığı ilmihâl kitabından okuyarak öğrenmek şarttır, İ’tikâdı bozuk, mezhebsiz bir din adamından dinliyerek veya ne olduğu belirsiz kimsenin yazdığı kitaptan okuyarak öğrendiğine uyan yahut dört mezhebden birini taklîd etmiyen sofi dalâlete düşer zındık olur. Başkalarını da yoldan çıkarmakta şeytanın yardımcısı olur. Bütün müctehidler, bir ârif-i kâmilden feyz alarak ictihâd makamına kavuşmuşlardır. Mürşid-i kâmiller, mutlak müctehid oldukları hâlde, talebelerine, dört mezhebden birini taklîd etmelerini emr ederler. Böylece, onların ilerlemeleri, yükselmeleri kolay olur. Ekseriya bir velî, bir mezhebe, onun delîlini bilerek uyar. Başkaları, onu o mezhebin ictihâdına uydu sanır. Aslında o, mezhebe değil, kendi ictihâdına uymaktadır.” (İmâm-ı Gazâlî’ye, Nevevî’ye, Hâlid-i Bağdâdî’ye Şafiî ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî’ye Hanbelî denilmesi ve Muhammed Şâzilî’ye, Ma’rûf-i Kerhî’ye ve İmâm-ı Ahmed Rabbanî’ye Hanefî denilmesi böyledir. Görülüyor ki, dört mezheb İmâmı ve diğer müctehidler, Abdülkâdir-i Geylânî gibi büyük velîdirler. Yukarıda isimleri yazılı evliyâ da, İmâm-ı a’zam gibi mutlak müctehiddirler. Fakat, iş bölümü yapmışlardır. Bir kısmı, ictihâd yaparak ahkâm-ı İslâmiyyeyi yaymak, bir kısmı da irşâd yolu ile kalbleri, rûhları temizlemek vazîfelerini almışlardır. Dörtyüz senesinden sonra, ictihâda lüzum kalmamış, bindörtyüz senesinden sonra da, irşfid sahibi ârifler yetişmemiştir. Fakat, bunların ictihâdlarını, irşâdlarını bildiren kitapları dünyâya yayarak, İslâm dinini yenileyecek müceddidlerin yeryüzünde kıyâmete kadar mevcûd olacakları, hadîs-i şerîfler ile bildirilmiştir.)

“Fahr-i âlem (aleyhisselâm), yeryüzünün her tarafında, o zamandan bugüne kadar, ümmetinden harhangi biri ve hele, keşf, şühûd sahibleri çağırınca, imdâdlarına yetişir. Hızır aleyhisselâmın rûhu, çağıranlardan ba’zılarının imdâdlarına geliyor. Melekler, rûh (can) almak için, bir ânda, istediği zamanda ve yerde bulunuyor. Şâziliyye yolunun reîsi, Ebü’l-Hasen Ali Şâzilî’nin “kuddise sirruh”; “Her ân ve zaman, Peygamberimizin (aleyhisselâm) mübârek yüzü, gözümün önündedir” buyuruyor.”

“Mîzân’ın önsözünde buyuruyor ki: “Dört mezhebin imamları ve onları taklîd eden âlimlerin hepsi, her müslümanın dört mezhebden dilediğini taklîd etmekde serbest olduğunu ve haraç olduğu zamanlarda, başka mezhebin taklîd edileceğini bildirdiler. Allahü teâlâ, mü’minlerin dört mezhebe ayrılmalarını ve bunun, kulları için fâideli olacağını ezelde takdîr ve irâde buyurdu. Amelde mezheblere ayrılmaktan râzı olduğunu, Habîbi vâsıtası ile bildirdi. Böyle irâde etmeseydi, böyle olmazdı ve râzı olmasaydı, Resûlü, bu ayrılığın rahmet-i ilâhiyye olduğunu bildirmezdi. İ’tikâdda ayrılmayı yasak ettiği gibi, amelde ayrılmayı da yasak ederdi. Her işin bir “Azîmet” ya’nî güç tarafı ve “Ruhsat” ya’nî, kolay tarafı vardır. Bir işin bir mezhebde azîmeti vardır. Başka mezhebde ruhsatı bildirilmiştir. Azîmeti yapabilecek kimsenin, mezheblerin kolaylıklarını toplaması caiz değildir. Böyle yapmak dini oyuncak yapmak olur. Ruhsatlar, azîmeti yapmaktan âciz olanlar içindir. Âciz olmıyanın, kendi mezhebindeki ruhsatı da yapmaması iyi olur. Elinden geldiği kadar azîmetle amel etmelidir. Müctehid olmıyanların, bir mezhebi seçip, her işlerinde bu mezhebi taklîd etmeleri lâzımdır. Nazar ve istidlal yolu ile Nassdan hüküm çıkaracak dereceye yükselince, kendi ictihâdına tâbi olması lâzımdır, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel’in,

ilminizi imamlarınızın aldıktan kaynaktan alınız. Taklîdcilikte kalmayınız sözü, böyle olduğunu göstermektedir. İmâm-ül-Harameyn, “Muhît” kitabında; “Gücü yetenlerin, dört mezhebde azîmet olan yolda bulunmaları vera’ ve takvâ olur. Çok iyi olur. Âciz olanların dört mezhebin ruhsatlarını yapması caiz olur. Fakat ruhsat için, o mezhebdeki şartlarına riâyet etmesi lâzımdır” buyurdu. İctihâd derecesinde olan bir âlimin, ya’nî delîlleri bulup, bundan hüküm çıkaran âlimin başkasını taklîd etmesi caiz değildir. Fakat avvâmın müctehidi taklîd etmesi vâcib olduğunu âlimler bildirmişlerdir. Müctehid olmıyan kimse, müctehidi taklîd etmezse, dalâlete düşer demişlerdir. Müctehidlerin hepsi, İslâmiyetten buldukları delîllerden hüküm çıkarmışlardır. Hiçbir müctehid, Allahın dininde kendi re’yi ile konuşmamıştır. Mezhebler, Kitab ve Sünnet iplikleri ile dokunmuş birer kumaş gibidir. İctihâd derecesine yükselmiyen herkesin, dört mezhebden dilediğini seçip, bunu taklîd etmesi lâzımdır. Çünkü mezheblerin hepsi, Cennete giden yolu göstermektedir. Mezheb İmâmlarından birine dil uzatan kimse, kendi cahilliğini göstermiş olur. Meselâ, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe Nu’mân bin Sabit (radıyallahü anh) hazretlerinin ilminin, vera’ının ve ibâdetinin çokluğunu ve ahkâm çıkarmaktaki titizliğini ve ihtiyâtlı davranışlarım, selef ve halef âlimleri söz birliği ile bildirmişlerdir. Böyle bir yüce İmâm için, Allahın dînine, kendi re’yi ve görüşü ile, Kitaba ve Sünnete muhalif bir söz karıştırdı demekten Allaha sığınmalıdır. Her müslümanın, mezheb İmâmlarına karşı edebli davranması lâzımdır. İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’nin derecesinin yüksekliğini, ancak keşf sahibi olan evliyânın büyükleri anlıyabilmislerdir.

“Mîzân-ül-kübrâ”da kırkbirinci sahifesinden başlıyarak diyor ki: “Din kardeşim, iyi düşün! Resûlullah (aleyhisselâm) Kur’ân-ı kerîmde icmâlen bildirilenleri, ya’nî kısa ve kapalı olarak bildirilenleri açıklamasaydı, Kur’ân-ı kerîm kapalı kalırdı. Resûlullahın vârisleri olan mezheb imamlarımız (r.aleyhim) hadîs-i şerîflerde mücmel olarak bildirilenleri açıklamasalardı, sünnet-i nebeviyye kapalı kalırdı. Böylece, her asırda gelen âlimler, Resûlullaha tâbi olarak, mücmel olanı açıklamışlardır. Allahü teâlâ, Nahl sûresinin kırkdördüncü âyetinde meâlen; “İnsanlara indirdiğimi onlara beyân edesin” buyurdu. Beyân etmek, Allahü teâlâdan gelen âyetleri, başka kelimelerle ve başka sûretle anlatmak demektir. Ümmetin âlimleri de, âyetleri beyân edebilselerdi ve kapalı olanları açıklıyabilselerdi ve Kur’ân-ı kerîmden ahkâm çıkarabilselerdi, Allahü teâlâ Peygamberine, sana vahy olunanları tebliğ et derdi. Beyân etmesini emr etmezdi. Şeyhülislâm Zekeriyyâ (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Resûlullah (aleyhisselâm), Kur’ân-ı kerîmde mücmel olarak bildirilenleri açıklamasaydı ve mezheb imamları (radıyallahü anh) kapalı olarak bildirilenleri açıklamasalardı, bunları hiçbirimiz anlıyamazdık. Meselâ Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), abdesti nasıl alacağımızı hadîs-i şerîfleri ile bize bildirmeseydi, nasıl abdest alacağımızı Kur’ân-ı kerîmden çıkaramazdık. Namazların kaç rek’at olduktan ve orucun, haccın, zekâtın hükümleri ve keyfiyetleri ve nisâb mikdârları ve şartları ve farzları ve sünnetleri, Kur’ân-ı kerîmden çıkarılamazdı. Kur’ân-ı kerîmde mücmel olarak bildirilen hükümlerin hepsi böyledir. Ya’nî, bunlar hadîs-i şerîflerle bildirilmeseydi, hiçbirini anlayamazdık. Din âlimleri ile mücâdele etmek, nifak alâmetidir.

Çünkü âlimlerin delîllerini iptal etmek, red etmek için uğraşmaktır. Allahü teâlâ, Nisa sûresinin kırkaltıncı âyetinde meâlen; “Onların îmân etmiş olmaları için, aralarındaki anlaşmazlıklarda, seni hakem yapmaları ve vereceğin hükme râzı olmaları, teslim olmaları lâzımdır” buyurdu. Bu âyet-i kerîme, Resûlullahın hükmünden, İslâmiyetin emrinden sıkıntı duyanlarda îmân olmadığına alâmettir. Hadîs-i şerîfte, “Resûlün yanında niza’, cidal yapmayınız!” buyuruldu. O’nun dîninin âlimleri ile niza’ ve cidal yapmak, onların doğru olan ictihâdlarının çürük olduklarını göstermeğe kalkışmak, O’nunla (aleyhisselâm) cidal etmek demektir. Çünkü âlimler, Resûlullahın vârisleridir. Resûlullahın getirdiklerinin hepsine, hikmetlerini, delîllerini anlamasak bile, îmân ve tasdik etmemiz lâzım olduğu gibi, mezheb İmâmlanmızdan gelen bilgilere de, delîllerini anlamasak bile, İslâmiyete muhalif olmadıkları için Îmân ve tasdik etmemiz lâzımdır. Peygamberlerin hepsinin (aleyhisselâm) dinleri ihtilaflı, hattâ birbirlerine zıd hükümleri bulunduğu hâlde, hepsine îmân ve tasdik etmemiz lâzımdır. Böyle olduğunu, âlimlerimiz sözbirliği ile bildirmişlerdir. Mezhebler de, bunun gibidir. Müctehid olmıyanların, mezhebler arasında ayrılıklar bulunduğunu gördükleri hâlde, hepsine imân ve tasdik etmeleri lâzımdır. Müctehid olmıyan birinin bir mezhebi hatalı görmesi, o mezhebin hatalı olduğunu göstermez. O kimsenin hatalı olduğunu, anlayışının kıt olduğunu gösterir. İmâm-ı Şafiî, “Teslim olmak, îmânın yarısıdır” buyurdu. Rebî’ hazretleri bunu işitince; “Hayır, îmânın hepsidir” dedi. İmâm-ı Şafiî, bu sözü kabûl eyledi. Yine İmâm-ı Şafiî; “Îmânı kâmil olan, usûl bilgilerinde söz yapmaz.

Ya'nî, niye böyledir. Öyle değildir demez" buyurdu. "Usûl bilgileri nedir?" dediklerinde; "Kitâb ve sünnet ve îcmâ'-i ümmetdir" buyurdu. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin bu sözü gösteriyor ki, Rabbimizden ve Peygamberimizden gelen haberlerin hepsine, Rabbimizin bildirdiği gibi inandık demeliyiz. İslâm âlimlerinin bildirdikleri de bunun gibidir. Ya'nî imamlarımızın sözlerine, söz etmeden ve cidal etmeden inanırız demelidir. İmâm-ı İbn-i Abd-il-Berr bunun için; "İmamlarımızdan hiçbirinin, talebesine belli bir mezhebi iltizâm etmelerini ya'nî taklîd etmelerini emr ettikleri işitilmemiştir. Diledikleri mezhebin fetvâlarına uymalarını söylemişlerdir. Çünkü, bütün mezhebler, Allahü teâlânın rahmetidir. Resûlullahın (aleyhisselâm) ümmetinden birinin belli bir mezhebi iltizâm etmesini emr buyurduğu, sahih veya za'îf hiçbir hadîs-i şerîfte bildirilmemiştir dedi.

İmâm-ı Karâfi buyuruyor ki: "Eshâb-ı Kirâm sözbirliği ile bildirdiler ki, hazret-i Ebû Bekr'den ve hazret-i Ömer'den fetvâ alıp da, bunları taklîd eden bir kimse, başka işlerini başka sahâbîlere de sorar ve öğrendiği ile amel ederdi. Huccet, delîl soran olmazdı. (Ya'nî, Tabiînden yeni îmân etmiş olanların, Eshâb-ı Kirâmdan yalnız birinin mezhebini taklîd etmesi mümkün değildi. Çünkü, Eshâb-ı Kirâmın mezhebleri tedvin edilmiş, büyük mezheb olarak kitaplara geçmiş değildi. Her zaman aynı sahâbînin yanında bulunup da, herşeyi ona sorup, işittiklerini yapmak da, pek az kimseye nasîb oldu. Rast geldikleri sahâbîye sorup, öğrenip, yapmak mecbûriyeti vardı. Zarûret olunca, her mezhebe uyulur. Tabiîn, delîllerini hiç aramazlardı.) Şimdi ise, yeni îmân edenlerin, aynı mezhebdeki âlimlerden huccet, delîl aramadan sorup, öğrenerek amel etmeleri, aynı mezhebde olan âlimleri bulamazlarsa, her âlimden sormaları, sonra bir mezhebi öğrenip bu mezhebi taklîd etmeleri lâzım olduğunu âlimler sözbirliği ile bildirmişlerdir. Bu icmâ'ı kabûl etmiyen inâdcının, kendine delîl bulması lâzımdır."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî buyuruyor ki: "Edillet-il-mezâhib" ismindeki kitabımı yazacağım zaman, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin ve talebelerinin ictihâdlarını çok inceledim. Herbirinin bir âyet-i kerîmeye, hadîs-i şerîfe veya Eshâb-ı Kirâmdan gelen habere dayandığını gördüm, İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Ahmed ve İmâm-ı Şafiî gibi büyük müctehidler, İmâm-ı a'zamı çok övdüler. Başkalarının lehde ve aleyhde konuşmalarının hiç kıymeti yoktur. Çünkü, Mâlikî, Hanbelî ve Şafiî mezhebinde olanların, mezheblerinin imamının medh ettiklerini sevmeleri ve övmeleri lâzımdır. Sevmezlerse, kendi mezheblerine uymamış olurlar. Mezheb taklîd edenin, mezhebinin imamına uyarak, İmâm-ı a'zamı medh etmesi vâcibdir.

Ebû Mutî' diyor ki: "Küfe Câmii'nde İmâm-ı a'zamın yanında idim. Süfyân-ı Sevrî ve İmâm-ı Mukâtil ve Hammâd bin Seleme ve İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık ve başka âlimler geldiler. "Din işlerinde çok kıyâs yaptığını işittik. Bu senin için pek zararlı olur. Çünkü, ilk kıyâs yapan İblîs idi" dediler, İmâm-ı Ebû Hanife, sabahtan Cum'a namazına kadar bunlara cevap verdi. Mezhebini açıkladı, "Önce Kur'ân-ı kerîmde arıyorum. Bulamazsam, hadîs-i şerîflerde arıyorum. Yine bulamazsam, Eshâb-ı Kirâmın icmâ'larına bakıyorum: Burada da bulamazsam, ihtilâf ettiklerinden birini tercih ediyorum. Bunu da bulamazsam, kıyâs yapıyorum" dedi. Misâller gösterdi. Hepsi kalkıp, İmâm'ın elini öptü. "Sen âlimlerin efendisisin. Bizi affet! Bilmeden seni üzdük" dediler. "Allahü teâlâ, beni de, sizi de af buyursun" dedi.

Ey kardeşim! İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'ye ve onun mezhebini taklîd eden fıkıh âlimlerine dil uzatmaktan kendini koru! Câhillerin sözlerine ve yazılarına aldanma! O yüce İmâmın ahvâlini, zühdünü, vera'ını ve din işlerindeki ihtiyâtını, titizliğini bilmiyen dinde değişiklik yapanlara uyarak, onun delîlleri za'îfdir dersen, kıyâmette onlar gibi felâkete sürüklenirsin. Sen de benim gibi, Hanefî mezhebinin delîllerini incelersen, dört mezhebin de sahih olduğunu anlarsın! Mezheblerin doğru olduğunu, öğle güneşini görür gibi, açık olarak anlamak istersen, Ehlullah yoluna sarıl! Tasavvuf yolunda ilerliyerek ilminin ve amelinin ihlâslı olmasını başar. O zaman, İslâmiyet bilgilerinin kaynağını görürsün. Dört mezhebin de, bu kaynaktan alıp yaydıklarım, bu mezheblerin hiçbirinde, İslâmiyet dışında hiçbir hüküm bulunmadığını anlarsın. Mezheb İmâmlarına ve onları taklîd eden âlimlere karşı edebli, terbiyeli davrananlara müjdeler olsun! Allahü teâlâ, onları kullarına saadet yolunu göstermek için rehber, İmâm eyledi. Onlar, insanlara Allahü teâlânın büyük ihsânıdır. Cennete giden yolun öncüleridirler."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 218

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 372, 374

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 641, 642

4) El-A'lâm cild-4, sh. 180

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 134

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 266, 268, 392, 393, 396, 398, 422, 518, 519, 526, 657, 674, 750, 924, 978

7) Fâideli Bilgiler sh. 143, 147, 148, 149, 155, 156, 157

ABDÜRRAHMÂN BİN ALİ SEKKÂF

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Ali Sekkâfdır. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 923 (m. 1517) senesinde Yemen'de vefât etti.

Âlimlerin önde gelenlerinden, ârif ve evliyâ bir zât idi. Çok kimselerden ilim öğrendi. Tasavvuf yolunda üstün bir dereceye yükseldi. Çok kimseler de onun dersini dinleyip, kemâle geldiler. Çok keşf ve kerâmetleri görüldü. "Gurer" kitabının müellifi muhaddîs Muhammed bin Ali şöyle anlattı: "Rü'yâmda bana, Abdürrahmân Sekkâfın güzel hasletlerini söylediler. Onu çok medhettiler. Sabahleyin doğruca bulunduğu yere gittim. İçimden de; "Keşf ve kerâmet sahibi ise, ben daha söylemeden gördüğüm rü'yâdan haber verir" diye geçti. Onu, evinin kapısında beklerken gördüm. Gülerek beni karşıladı. Akşam gördüğüm rü'yâyı anlatıverdi. Abdürrahmân bin Ali Sekkâf'ın vefâtından sonra, ne zaman kabrini ziyâret etsem, ziyâretim esnasında Kur'ân-ı kerîm okurken bir yanlışım çıksa veya unuttuğum bir yer olsa, kabirden ses gelir, doğrusunu bana bildirirdi.

Terim Sultânı Muhammed bin Ahmed ile Şahar Sultânı arasında harp oldu. Abdürrahmân bin Ali, Terim Sultânı'nın muzaffer olacağını haber verdi. Dediği gibi oldu.

Abdürrahmân bin Ali'nin sevdiklerinden biri vefât etti. Definden sonra, telkin için kabrin başında durdu. Bir müddet sonra ayrıldı. Bulunanlar, telkin vermemesinin sebebini sordular. Buyurdu ki: "Her kişinin telkine ihtiyâcı vardır. Lâkin bunun ihtiyâcı olmadığı bana bildirildi."

Abdürrahmân bin Ali, birgün Mervân Mescidi'nde talebelerine ders okuturken, mescidin bir kenarına bir şeyin düştüğü görüldü. Oradakilerden birine; "Git, o düşen şeyi getir" buyurdu. O kişi de, düşen şeyi getirdi. Bu, üzeri mühürlenmiş bir zarf idi. Zarfı açtı ve icindekini okudu. Sonra da bir kâğıda cevâbını yazıp; "Bunu, gelen mektûbun düştüğü yere bırakın" buyurdu. Oraya koydular. Az sonra bir kuş gelip, o mektûbu aldı ve gitti. Talebeleri sebebini sordular. O da; "Sevdiğimiz Muhammed Ba'bâd bize haber göndermiş. Biz de cevâbını yazdık" buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 63

ABDÜRRAHMÂN BİN SEYDİ ALİ

Osmanlı âlimlerinden. Amasyalıdır. Babası, Seydî Efendi ismiyle meşhûr âlim bir zât olup, kadılık vazîfesi yapmıştır. Acem diyarından Anadolu'ya gelip yerleşmişti. Abdürrahmân bin Seydî Ali, Amasya'da doğdu. 983 (m. 1575) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Emîr Buhârî türbesi yakınında yaptırdığı mektebin yanındadır. Zamanının âlimleri arasında; zekâsının üstünlüğü, çabuk kavrayışlılığı ve zihninin kuvvetli olmasıyla meşhûr idi. Talebelere ilim öğretmekte mehâretli, insanlara karşı yumuşak muâmeleli idi.

Asrının meşhûr âlimlerinden olan Müftî Ali Efendi'nin oğlu Molla Çelebi'nin medresesinde ilim öğrendi. Önce Mahmûd Paşa Medresesi'nde sonra Buna Sultâniyye Medresesi'nde Sa'dî Efendi'nin yanında ihtisas yapıp, ilimde yetişti. Bundan sonra; Bursa'da Bâyezîd Paşa, Ankara'da Cemâleddîn, Akşehir'de Yıldırım Bâyezîd medreselerinde müderrislik yaptı. Yine 942 (m. 1536)'de İznik'te Süleymân Paşa Medresesi'nde, 946 (m. 1539)'da Edirne'de Halebiyye ve İkinci Bâyezîd medreslerinde müderrislik yaptı. 953 (m. 1546) senesinde Haleb, bundan sonra da Bursa ve Mekke kadılığına ta'yin edildi 958 (m. 1551) senesinde ise Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 964 (m. 1556) senesine kadar bu vazîfede bulundu.

Hidâye adlı meşhûr fıkıh kitabının baş kısmına, "Tergîb-ül-edîb" adıyla bir haşiye yazmıştır. Hocası Sa'dî Efendi'nin

Hidâye üzerine yaptığı ve diğer haşiyelerinde geçen kelimeleri bir lügat hâlinde toplamıştır, İstanbul'da Yeni Bahçe yakınında bir câmi, şimdi kabrinin bulunduğu yerdeki mektebi, biri Edirne'de ve biri de Bursada olmak üzere iki mescid yaptırmıştır.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 230

ABDÜRRAHMÂN BİN YÛSUF RÛMÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Yûsuf Rûmî'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 954 (m. 1547) senesinde Bursa'da vefât etti.

Abdürrahmân Rûmî; âlim, sâlih bir zât idi. Bir müddet ders okutma işine ara verip, evine çekildi, ibâdet ve tefekkürle meşgûl oldu. Sonradan bu hâlinden bahsedip, şöyle anlattı: "Edirne'de evime çekildim, ibâdetle meşgûl olup, kimseyle görüşmedim. Bu esnada hastalandım. Yanımda hizmet edecek kimseler yoktu. Bir gece duvar yarıldı ve içeri bir zât girdi. Hastalığım sebebiyle hizmetimi gördü ve gitti. Diğer geceler de aynen böyle devam etti. Ben hastalıktan kurtulunca, o zât; "Bundan sonra gelmem" dedi. Ben de; "Siz kimsiniz?" diye sordum. O da; "Beni tanımak istersen, şehirden ayrılan bir kâfileye katılırsın, o zaman beni bulursun" buyurdu. Ben de, bir zaman sonra şehirden ayrılan kâfile ile yola çıktım. Yolculardan bir kısmı, yolda güzel bir yere geldiğimizde: "Burası çok güzel bir yerdir. Bu civarda sâlih biri oturur" dediler. Kendi kendime hemen aradığım bu zâttır dedim ve oradaki köye yöneldim. O zâtı gördüm. Gülerek beni karşıladı. O gün yanında kaldım, ikindi namazını kılacağımız zaman, bana yüksek bir yeri gösterdi ve beraberce oraya çıktık. "Bu yer nasıl?" diye sordu. Ben de güzel olduğunu söyledim. Tekrar, "Buradan bak" dedi. Baktığımda Kâ'be-i muazzamayı gördüm. Gidip, orada cemâatle ikindi namazını kıldık. Namazı bitirdiğimizde Kâ'be gözümüzden kayboldu." Sevdiklerinden biri anlattı ki: "Vefâtından sonra bir gece, rü'yâmda Abdürrahmân Rûmî'yi gördüm. Bana dedi ki: "Bursa'da Seyyid Neccârî'nin evinde bir misâfir var. Beni ziyâret etmek istiyor. Gidip onu al ve kabrime getir." O gecenin sabahı derhâl gittim. O misâfiri buldum. Bir arzusunun olup olmadığını sordum. "Abdürrahmân Rûmî'nin kabrini ziyâret etmek istiyorum." dedi. Onu alıp Abdürrahmân Rûmî'nin kabrine götürdüm. Biraz sonra onun yalnız kalmak istediğini sezip, oradaki bir mescide girdim ve bekledim. Çok geçmeden, o ziyâretçi ile Abdürrahmân Rûmî'nin konuşmaları kulağıma geldi. Aynen hayattaki gibi konuşuyordu. Konuşması bitince mescidden çıktım. Kabrin yanına geldiğimde kimseyi bulamadım.

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 64

ABDÜRRAHMÂN ECHÛRÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed el-Echûrî el-Mısrî'dir. Lakabı Zeynüddîn olup, "Echûrî" nisbeti ile meşhûr oldu. Echûr, Mısır'da bir köydür. "Müfü'l-müslimîn" diye de tanınırdı. Doğum târihi belli değildir. 950 (m. 1553) senesinden sonra vefât etti.

Önce Kur'ân-ı kerîmi ezberleyip, "Kırâat-ı erbe'a aşere" üzere Şeyh Şihâbüddîn Kastalânî'den okudu. Ayrıca bizzat huzûrunda, onun te'lîf ettiği eserlerinden "Mevâhib-i Ledünniyye"yi de okudu. Fıkıh ve başka ilimleri, Şeyh Şemseddîn Lâkânî'den ve onun kardeşi Şeyh Nâsıruddîn'den ve başka âlimlerden tahsîl etti. Birçok âlim ona, fetvâ vermesi ve ders okutması husûslarında icâzet (diploma) verdiler. Mısır'da müderrislik yaptı. Birçok talebeye ders okuttu. Ondan fetvâ soranlar çoktu. Bu bakımdan kendisine, "Müftî'l-müslimîn" (Müslümanların müftîsi) denmişti. Çok faydalı eserler yazdı.

Mâlikî fıkhına yazdığı "Şerh-ı Muhtasar-ı Şeyh Halîl" kitabı meşhûrdur. Uzak yerlere giden kervanlar, onun eserlerini tâ Magrib ve Tekrûr'a kadar götürmüşlerdi. Böylece eserleri çok yere yayılmıştır.

Şeyh Nâsıruddîn Lâkânî, ilim öğrenmek için yanına gelen gençleri, Echûrî'ye gönderirdi. Çünkü onun ilmi daha sağlamdı. Nakilleri daha çok hıfzederdi. Cömert huylu olup, az konuşur, boş sözler söylemezdi. Bütün a'zâlarını günah

işlemekten korurdu. Çok Kur'ân-ı kerîm okur ve geceleri teheccüd namazı kılardı.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî diyor ki: "Echûrî hastalandığı zaman, yanına gitmiştim, ölüm zamanı çok yaklaşmış, neredeyse canı boğazında olduğundan, eliyle suyu ağzına kadar götürecek kuvveti yoktu. O sırada, suâl sormak için bir şahıs geldi. Beni oturtunuz dedi. Biz de onu oturtup, yaslanması için arkasına bir şeyler koyduk. O şahıs, suâlini yazıp uzattı. Hastalığının çok şiddetli olmasına rağmen, şuuru ve aklı yerindeydi. Belki bu, bizim ona yazılı olarak sorduğumuz suâllerin sonuncusu idi. O gece vefât etti. Vefâtı, 960 (m. 1553) senesinden sonra oldu. Mezarı Karâfe kabristanında Câmi-i Mahmûd civârında, Yûsuf aleyhisselâm ile kardeşinin buluştuğu yerdedir. Kabri, herkes tarafından, bilinmekte olup, ziyâret edilmektedir."

Yine Şa'rânî diyor ki: "O, kabrinin bulunduğu yere uğradığı zamanlarda; "Ben bu yeri çok seviyorum" derdi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 167

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 329, 330

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 545

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 160

5) Neyl-ül-ibtihâc sh. 175, 176

ÂBİD ÇELEBİ

Osmanlı Devleti zamanında Anadolu'da yetişen âlimlerden. İsmi, Abdürrahmân bin Seyyid bin Yûsuf bin Hüseyn Haseni'dir. 874 (m. 1469) senesinde doğdu. Birçok âlimden ilim tahsil ettikten sonra tasavvuf yoluna meyletti. Evliyâlıkta yüksek derecelere erişti. "Abid Çelebi" denilmekle meşhûr oldu. Te'lîf ettiği bir eseri yoktur. 954 (m. 1547) senesinde vefât etti.

Abid Çelebi; Bursa'da Mevlânâ Hasrû Medresesi müderrisi, Mevlânâ Muhyiddîn-i Samsûnî'den, Manastır Medresesi müderrisi Kâdı-zâde-i Rûmî'nin torunu Mevlânâ Kutbüddîn'den, "Vikâye" kitabına haşiye yazan Semâniyye müderrisi Ahî Çelebi'den ilim tahsil etti. Uzun zaman tasavvuf ilimleri ile meşgûl olup, ilâhî feyzlere nail oldu. Bundan sonra, Mevlânâ Ali bin Yûsuf Fenârî'nin ve Sultan Bâyezîd Hân'ın hocası olan Muarref-zâde'nin derslerinde de bulunup, ondan çok faydalandı, ilim ve ma'rifette nice feyzlere kavuştu. Muarref-zâde, o sırada Gelibolu Medresesi'nde müderrislik yapıyordu. Çok talebesi vardı, hepsine faydalı olmuştu. Muarref-zâde, birçok yerde kadılık yaptıktan sonra, 931 (m. 1524) senesinde Kefe kadısı iken vefât etti.

Abid Çelebi, büyük-küçük herkese karşı alçak gönüllü ve mahcûb tavırlı bir zât idi. Gayet cömert olup, muhtaçların işini görmekte çok gayretliydi. Elindeki malları fakirlere ve zayıf kimselere dağıtırdı. Dünyâ malına muhabbebeti yoktu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 311

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 395

ÂBİD ÇELEBİ (Abdülazîz)

Yavuz Sultan Selim Hân devri âlimlerinden. İsmi, Abdülazîz bin Seyyid Yûsuf bin Hüseyn olup, seyyiddir. Nisbeti Hüseynî'dir. "Şakâyık-ı Nu'mâniyye" kitabının yazarı Taşköprü-zâde'nin dayısıdır. Abid Çelebi adıyla meşhûr olmuştur. Kaynaklarda doğum târihi ve yeri bildirilmemektedir. 931 (m. 1524) senesinde kadı iken Kefe kasabasında vefât etti.

Önce Muhyiddîn Muhammed Samsûnî'den ilim tahsil etti. O zaman Muhammed Samsûnî Bursa'da Molla Hüsrev Medresesi'nde müderris idi. Daha sonra yine Bursa'da Manastır Medresesi'nde müderris olan Kâdı-zâde'nin torunu Kutbüddîn Muhammed Efendi'den ilim öğrendi. İstanbul'da da Sahn-ı semân Medresesi müderrisi olan Vikâye kitabının şarihi Molla Ahî Çelebi'den, Ali bin Yûsuf Bâlî'den, Sultan Bâyezîd'in hocası Muarref-zâde'den de ilmi tahsil etti. Bir ara Gelibolu'daki medreseye müderris ta'yin edildi. Daha sonra ba'zı kasabalarda kadılık vazîfesinde bulundu. Kefe kadısı iken vefât etti.

Hâfızası kuvvetli ve çok zekî idi. Hoş sohbet, güzel ahlâklı ve çok cömert idi. Büyük ve küçük herkese karşı tevâzu ederdi. Fakirlere, yoksullara çok yardım ederdi. Uzun zaman kadılık yaptığından, kitap yazmakla pek meşgûl olamamıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 395

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 338

ACEMÎ (Hüseyn en-Nakkaş)

Osmanlılar zamanında yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn en-Nakkaş olup lakabı Hüsâmeddîn'dir. Acemî hisbetiyle meşhûrdur, İran'ın Tebrîz şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 964 (m. 1556) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Tebrîz'de büyüdü. Asrının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, fazilet, güzel ahlâk ve yüksek ilim sahibi oldu. Osmanlı Sultanı İkinci Bâyezîd Hân zamanında İstanbul'a geldi. Şeyh Muzafferüddîn Şirvânî, Mevlânâ Ya'kûb bin Seyyid Ali gibi zâtların ilim sohbetlerinde bulunup, istifâde etti. Daha sonra İkinci Sultan Bâyezîd'in padişahlığının sonuna doğru, Molla İdrîs ile berâber hicaz'a gitti. Hac ibâdetini yerine getirip, 955 (m. 1548) senesine kadâ, Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı.

Aynı yıl Mekke-i mülterremeden İstanbul'a dönüp, bir medresede müderris olarak vazîfelendirildi. Bu medresede vazîfeli iken vefât etti.

Hüseyn Nakkaş el-Acemî, zamanındaki aklî ve naklî ilimlide yüksek âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Özellikle fıkıh, tefsîr ve hadîs ilimlerinde ihtisas sahibi idi. Çok hadîs-i şerîf ezberlemişti. Târih ve menakıb konusunda da yüksek bilgi sahibi idi.

Allâme Devânî, Gıyâsâddîn Mensûr bin Sadreddîn Hüseynî ve Hüseyn Nakkaş el-Acemî, Tebrîz Sultânı'nın sohbet meclisinde bir araya geldiler. Tebrîz Sultânı, Allâme Devanî'ye Gıyâsüddîn Mensûr'u gösterip işâret etti ve; "Bunların, ilmî sohbet etmeye meyilleri vardır. Sizin, gayretinizle karşılıklı ilmî sohbette bulunsalar olmaz mı?" dedi. Celâleddîn Devam de cevaben; "Onlar meclis huzûrunda sohbet etsinler. Biz de onları dinlemekle şereflenelim" diyerek, Hüseyn Nakkaş el-Acemî'nin ilmî derecesinin üstünlüğünü anlatmak istedi.

Hüseyn Nakkaş el-Acemî hazretlerinin bir çok kıymetli kitap ve risaleleri vardır. Bu eserlerinin en kıymetlileri şunlardır. 1-Şerhu Kasîdet-ül-Bürde, 2-Risâletün fil-Edeb.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 66

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-2, sh. 49

ACEMÎ (Muhyiddîn)

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Muhyiddîn'dir. Acemî diye meşhûr olmuştur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. Edirne'de vefât etti. Kabri Edirne'de, Kâsım Paşa Câmii bahçesinde, Mirim Çelebi'nin kabrinin yanındadır. Vefât târihi de kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, Sultan İkinci Bâyezîd devrinde yaşamış ve vefât etmiştir.

Molla Gürânî'nin ders halkasında yetişenlerdendir. Molla Gürânî'den aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, ilmî olgunluğa sahip olduktan sonra, ba'zı medreselerde müderris olarak vazîfe yaptı. Daha sonra Sahn-ı semân medreselerinden birisine müderris olarak ta'yin olundu. Kısa zamanda ismi duyuldu, insanlara yüce dînimizin emirlerini bildirmek, yasaklarından sakındırmak için Edirne kadılığına ta'yin olundu. Orada, bu yüce ve mukaddes vazîfeye devam ederken vefât etti.

Muhyiddîn Acemî, hakkın söylenmesi ve kötülüklerin yasaklanması husûsunda son derece dikkatli, titiz ve ta'vizsiz idi. Hakkı ve doğruyu söylemekten asla çekinmezdi. Hüküm verdiği zaman adâlet ve doğruluktan ayrılmazdı. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkiyle ahlâklanmış olan Muhyiddîn Acemî, İslâm dîninin emirlerine uyma, haramlardan ve şüphelilerden kaçınma husûsunda çok dikkatli idi.

Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Şerh-i Ferâiz'ine yazdığı haşiyesi, Sadr-uş-Şeri'a adlı eserin şehîdlik babına yazdığı risalesi ve başka kıymetli risaleleri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümeni (Mecdî Efendi) sh. 318, 319

AHÎ-ZÂDE

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Sinânüddîn bin Ahî'dir. Aslen, Aydın iline bağlı Güzelhisar kasabasından olup, doğum târihi bilinmemektedir. Ahî-zâde diye meşhûr olmuştur. 936 (m. 1529) senesinde Bursa'da vefât edip, orada defnedildi. Kabri Kükürtlü yolu üzerindeki kabristandadır.

Asrının âlimlerinden ilim tahsil etti. Molla Birgivî-zâde'nin hizmetinde bulunup, ondan ilim öğrendi ve istifâde etti. İran'a gidip, Celâlüddîn Devânî'den de ilim tahsil ettikten sonra, oradaki ba'zı medreselerde müderrislik yaptı. Bir müddet orada kaldı. Oraya yerleşmek niyetiyle ev sahibi olup, evlendi. Fakat, "Vatan sevgisi îmândandır" hadîs-i şerîfi gereğince, İstanbul'a döndü. İlmî üstünlüğü herkesçe kabûl edilen Ahî-zâde, İstanbul'da Murâd Paşa Medresesi'nde ve Üsküb'de İshâk Paşa Medresesi'nde müderris olarak vazîfe yaptı. Daha sonra Edirne'de Çelebi Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra, Trabzon'a müftî ve müderris olarak ta'yin edildi. Orada çok zaman ilim öğretip, feyz verdi. Bu vazîfeden emekli olup, Bursa'ya döndü ve orada vefât etti.

Aklî ve naklî ilimlerde yüksek dereceye sâhib olan Ahî-zâde, edebî ilimlerde, özellikle Arab edebiyatında ihtisas sahibi idi. Onun sohbetinde bulunan zevk alır, rûhu rahatlardı. Kimseyi incitmez ve sû-i zandan kaçınırdı. Karşısındakiyle konuşurken gayet tatlı ve yumuşak ifâdeler kullanırdı. Dâima güzel ahlâk üzere yaşardı. Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından kaçınır, Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnetine sarılır ve bid'atten aslandan kaçar gibi kaçardı, İ'tikâdı, Ehl-i sünnet i'tikâdına, yaşayışı da İslâm dîninin emirlerine uygun idi.

Ahî-zâde, Sekkâkî'nin "Miftâh-ül-ulûm" adlı eserini şerh etmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 465

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 105

AHÎ-ZÂDE (Molla Mehmed)

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Mehmed'dir. Babası Ahî Evren Cemâatinden olduğu için, Ahî-zâde diye meşhûr olmuştur. Birâderi Ahmed Efendi ile beraber hareket edip ondan ayrılmadığı için, "Ahaveyn" diye de bilinir. Konya'da doğmuş olan Molla Mehmed Ahî-zâde'nin doğum târihi bilinmemektedir. 974 (m. 1566) senesinde vefât etti. Konya'da zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, İsrâfil-zâde Fahreddîn Efendi'ye talebe olup, onun hizmetinde bulundu. Ondan çeşitli ilimleri tahsil edip, yüksek derecelere ulaştı. İlk olarak Konya'da bulunan Na'lıncı Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra Edirne Taşlık Medresesi'ne nakl olundu. Bir müddet Büyük Rüstem Paşa'nın muhabbet ve iltifâtını kazanıp onun sohbetinde kaldıktan sonra, 956 (m. 1549) senesinde Edirne'deki Halebiyye Medresesi'ne müderris oldu. 968 (m. 1551) senesinde Haseki Medresesi'ne, 960 (m. 1553) senesinde Sahn-ı semân Medresesi'ne ta'yin edildi. 962 (m. 1555) senesinde Edirne Bâyezîdiyye Medresesi'ne müderris oldu. Ba'zı hasedcilerin araya girmesi ile bu vazîfeden alındı. Rüstem Paşa'nın vefâtından sonra Sadr-ı a'zam Ali Paşa tarafından 971 (m. 1563) senesinde Süleymâniyye medreselerinden birisine müderris olarak ta'yin edildi. Burada ilim öğretip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlattığı sırada, fânî dünyâ hayâtından ebedî âleme göç etti.

Molla Muhammed Ahî-zâde, âlim ve faziletli bir zât idi. Herkes tarafından kabûl edilen ilmî üstünlüğü yanında, güzel ahlâk sahibi idi. Yumuşak huylu olup, hayır ve hasenat yapmayı severdi. Sahn-ı semân Medresesi müderrisi iken, ondört büyük âlim onun ders halkasında yetişti. Bunların herbirisi, derin âlim ve fazilet sahibi kimselerdi. Hoca Sa'deddîn Efendi, Sultân-üş-Şuarâ Bak! Efendi, Hüsrev Çelebi, Şakâyik mütercimi Edirneli Mecdî Efendi, Karamanî Muhyî Çelebi gibi faziletli ve âlim zâtlar bunlardandır.

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 57

AHÎ-ZÂDE (Muhammed bin Nûrullah)

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından. 930 (m. 1523) senesinde doğdu. 989 (m. 1581)’da vefât etti’ Kabri, Ahî-zâde mescidi kabristanındadır. Annesinin babası Ahî Yûsuf Tokâdî Muhaşşî Ahî Çelebi’nin ismine izafeten “Ahî-zâde” ismi verilmiş ve bu isimle tanınmıştır.

İlimde iyi yetişmiş bir âlimdir. Önce Arab Çelebi ismiyle meşhûr Molla Şemsüddîn’den ilim öğrendi. Bundan sonra Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden Molla Abdülbâkî’den ders aldı. Bundan sonra da, zamanın meşhûr âlimlerinden ve Sultan Süleymân Hân’a hocalık yapmış olan Molla Hayreddîn’e mülâzim, yardımcı müderris oldu. Bundan sonra Silivri’de Pîri Paşa Medresesi’ne müderris olarak ta’yin edildi. Bundan sonra sırasıyla; Edirne’de Câmi-i Atîk Medresesi’ne, Hayrabolu’da Rüstem Paşa, İstanbul’da Hayreddîn Paşa ve İznik’te Süleymân Paşa Medresesi’nde müderrislik yaptı. Sonra Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta’yin edildi 974 (m. 1566) senesinde Haleb kadılığına, bir sene sonra da Bursa kadılığına, 978 (m. 1570) senesinde Edirne kadılığına ta’yin edildi Bir sene bu vazîfede kaldıktan sonra, Anadolu kadıaskerliğine ta’yin edildi. Bundan iki sene sonra da Süleymâniye Dâr-ül-hadîs Medresesi’ne müderris oldu. Evliyâyı, âlimleri ve sâlihleri seven, çabuk kavrayışlı, vakûr, hoşsohbet bir âlim idi.

1) Ikd-ül-manzûm (Vefeyât kenarında) cild-2 sh. 396

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 264

AHMED BEHLÛL

Abdülvehhâb-ı Şa’rânî hazretlerinin ilim öğrendiği büyük İslâm âlimlerinden. İsmi, Ahmed Behlûl’dür. Doğum târihi ve yeri tesbit edilememiştir. 928 (m. 1521) senesinde Kâhire’de vefât etti. Karâfe dışında defnolundu.

Ahmed Behlûl hazretleri, o zamanda Mısır’da bulunan büyük âlimlerden ilim öğrenerek, onların derslerine devam ederek yetişti. Âlimlerin ileri gelenlerinden oldu. Hârikalar, kerâmetler sahibi, olgun ve yüksek bir zât idi.

İmâm-ı Şa’rânî şöyle anlatır: “Ahmed Behlûl hazretlerinin huzûrunda bir kitabı okuyup ezberliyordum. Bana Minhâc kitabını okumamı, ezberlememi söyledi ve; “Minhâc kitabı sana kâfi gelir. Diğeri ile uğraşmana lüzum yok, izin de yok” dedi. Bu günden sonra Minhâc’ı okumaya devam ettim. Bundan sonra da, önceki okuduğum kitaptan bir kelime dahî ezberlememe imkân olmadı.”

Kalbinde dünyâ düşünceleri bulunmayan, devamlı ibâdet ve tâat ile meşgûl olan Ahmed Behlûl, tanınmaktan, meşhûr olup parmakla gösterilmekten hoşlanmaz, böyle şeyleri istemezdi. Hattâ vefâtından önce vasıyyet edip buyurdu ki: “Beni Karâfe kabristanına değil de, Karâfe’nin dışında bir yere defnedin. Kabrimin üzerine, sanduka veya türbe gibi şeyler de yapmayın. Böyle şeyler, benim kabirde rahat etmeme mâni olurlar. Bırakın kabrim sâde olsun, üzerimde hayvanlar gezsin.” Ona dediler ki: “Efendim! Biz sizin için Batîha Câmii avlusunda bir kabir hazırladık. Oraya defnedeceğiz.” “Cenâzemi oraya taşımaya gücünüz yeterse öyle yapın” buyurdu. Vefât ettiği zurnan, cenâzesini defnetmeye götürmek istediklerinde, tabutu Batîha tarafına doğru götüremediler. O tarafa doğru gitmek istediklerinde, tabut çok ağırlaşıyor, hareket ettiremiyorlardı. Kendisinin daha önce bildirdiği şekilde Karâfeye doğru götürmek istediklerinde tabut hafifledi ve rahatça götürdüler. Bu hâlin, onun bir kerâmeti olduğu anlaşıldı.

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 325

2) Tabakat-ül-kübrâ cild-2, sh. 105, 145

AHMED BİN ALEVÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Alevî bin Muhammed bin Ali bin Cuhdeb bin Muhammed bin Abdullah bin Alevî'dir. Yemen'de doğdu. Doğum târihi belli değildir. 973 (m. 1565) senesinde, Yemen'in Terim şehrinde vefât etti. Zenbil kabristanına defnedildi. Kabri ziyâret mahallidir.

Ahmed bin Alevî, kâmil bir zât idi. Çok kerâmetleri görüldü. Zâhid olup, aza kanâat ederdi. Kerâmetlerinden ba'zıları:

Talebelerinden birinin çocuğu vefât etti. O talebe buna çok üzüldü. Çocuğunu kucaklayıp, doğruca hocası Ahmed bin Alevî'nin huzûruna götürdü ve; "Efendim, Allahü teâlâya duâ edin de, ya bu oğlumu diriltsin veya benimde rûhumu alsın" dedi. Ahmed bin Alevî, Kâdı Muhammed bin Hüseyn'e dönüp; "Bunun için duâ etmek caiz midir?" buyurdu. O da; "Bir zararı ortadan kaldırmak veya bir iyilik sebebiyle caizdir" dedi. O zaman Ahmed bin Alevî talebesine; "Senin için hayırlı olan duâda bulunacağım. Yavrum! Kazaya rızâ gösterip sabredeceksin. Allahü teâlâ, bu yavruyu sana emânet olarak verdi. Şimdi de geri alırken sana çok sevâb, iyilik verecek, acıyarak doğru yolda ilerlemeni yükselmeni ihsân edecektir. Bu merhamete ve ihsâna kavuşabilmek için sabretmeli, O'nun yaptığını hoş görmelisin. Kızar, bağırıp çağırırsan, sevâba kavuşamazsın. O'nun emrine râzı olup, kazaya rızâ göstereceksin" buyurup, duâ etti. Talebe de; "Efendim, Allahü teâlânın takdîrine râzı oldum" dedi.

Ahmed bin Alevî, keşf sahibi idi. Sultan ve devlet adamlarından bir şey kabûl etmezdi. Devlet adamları, ba'zan kendilerinden olduğu belli olmasın diye tanınmıyan kimselerle hediye gönderdiklerinde, Ahmed bin Alevî bunu bilir, yine kabûl etmezdi. Bir defasında, çok sevdiği hoş kokulu öd ağacı gönderdiler, fakat o kabûl etmedi. Ba'zısı koyun, ba'zısı süt gönderirdi. O, hepsini geri çevirirdi. Bunların dışında, halktan olup da hediye getirenlerin hediyelerini kabûl eder, karşılık olarak da hediye verirdi. Hediyeleri ihtiyâç sahiblerine dağıtırdı.

Ahmed bin Alevî, bir defasında hacca niyet ederek yola çıktı. Deniz yoluyla giderken, avcuyla deniz suyundan alıp kabına koydu ve o sudan içti. Görenler. "Su tuzludur. Ondan nasıl içiyorsunuz?" dediler. O da; "Herkes ondan içmiyor mu?" buyurdu. O kişiler, onun kabında kalan sudan içtiklerinde, çok tatlı ve güzel bir su olduğunu anladılar.

Ahmed bin Alevî, çok defa Hızır aleyhisselâm ile de görüşürdü. Bir gün talebesi Muhtâr gelip, kendisiyle Hızır aleyhisselâmı görüştürmesini istedi. O da; "Yavrum, sen onunla karşılaşacaksın. Fakat görüşemiyeceksin" buyurdu. O talebe, Mi'câz diye meşhûr bir dağa gitti. Orada, bir köylü kılığındaki Hızır aleyhisselâm ile karşılaştı. Lâkin tanımadı. Ondan uzaklaştığında, köylü kılığına girmiş olan Hızır aleyhisselâm ona seslenip; "Ey Muhtâr! Senin ihtiyâcını hocan Ahmed bin Alevî giderir. Benden ona selâm götür" dedi. Talebe "Ne olur durun, sizinle görüşmek istiyorum" dedi. Hızır aleyhisselâm da; "Hocan sana görüşemiyeceğini söylemişti!" buyurdu ve gayb oldu.

Ahmed bin Alevî, duâsı kabûl edilen bir zât idi. Kendisinden bir hacet için duâ istiyenlere duâ ettiğinde kabûl olur ve onlar arzularıha kavuşurdu. Kuraklık sebebiyle, yağmurun yağması için duâ istediler. Duâ edince, derhâl yağmur yağdı. Hastalıktan kurtulmak için duâ istediler. Duâ edince, kısa zamanda hastalıktan kurtuldular. Talebesi Ömer bin Ali, kuraklıktan kavrulmuş olan memleketi için duâ istedi. Ahmed bin Alevî: "Yavrum, falan gün inşâallah yağar" buyurdu. O talebe memleketine gidip, o gün yağmur yağacağını müjdeledi. Nitekim hocasının buyurduğu gün yağmur yağdı."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 330

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 370

3) Nûr-üs-Safîr sh. 254

AHMED ES-SATÎHA EL-MISRÎ

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin ilim öğrendiği büyük İslâm âlimlerinden. İsmi, Ahmed es-Satiha el-Mısrî'dir. Aslen Mısır'da bulunan Beta beldesindendir. Doğum târihi ve yeri kat'î olarak tesbit edilememiştir. 942 (m. 1535) senesinde vefât etti. Garbiyye'nin karşısında bulunan Şibr'de, kendi zaviyesinde defnedildi.

Ahmed es-Satîha el-Mısrî (radıyallahü anh), kendilerine ulemâ-i râsihîn denilen büyük âlimlerden idi. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî (radıyallahü anh), yirmi sene boyunca bu zâtın sohbetinde bulunduğunu pekçok gündüz ve gecede yanında kaldığını ve ona; "Ömrümde hiç kimseyi senin kadar sevmedim buyurduğunu bildirmektedir.

Devlet me'mûrlan ve vâliler de dâhil, herkes tarafından sevilip sayılan, hürmet edilen, onların yanında kadr-ü kıymeti bulunan bir zât idi. Sevdiklerinden birisinin devlet me'murlarına veya vâlilere bir işi düşecek olsa, bizzat kendisi gidip o işi hallederdi. İlminin çokluğuyla birlikte, evliyâlık yolundaki derecesi de çok yüksek idi. Çok kerâmetleri görülmüştür. Allahü teâlânın izni ile, huzûruna gelen kimsenin gönlündeki düşünceleri anlardı.

Gayet hoş sohbet, latife yapan, tatlı sesli bir zât idi. Gayet yavaş konuşur, sohbet edeblerine çok riâyet ederdi. Bu sebeple insanlar, yakın ve uzak yerlerden onun ziyâretine gelirler, sohbetlerinden istifâde etmeye çalışırlardı. Ziyâretine, sohbetine gelenlerin sayısı bilinmezdi. Gelen herkesle alâkadar olur, yanına gelenler ondan hoşnut ve rahat olarak ayrılırdı.

Kendisi zirâatle meşgûl olur, tarlalarını ekip biçerdi. Böylece, İslâmiyetin sâdece ibâdet etmeyi değil, çalışmayı da emrettiğini, yenilen lokmanın helâl olması için yapılan çalışmanın da ibâdet olup, sevâb verildiğini gösterirdi. Adım atmasından tarlasını sürmesine, konuşmasından susmasına ve gülmesinden giyim kuşamına kadar, her hâli dînimizin emrine uygun idi. Evliyâlık alâmetleri yüzünde belli idi. Üzerinde evliyâlık heybeti bulunmasına rağmen, zararlı ve aşırı olmamak üzere, şaka ve latife yapardı. Böyle yapmasaydı, heybetinden kimse yanına yaklaşmaya ve sohbetinde bulunmaya cesâret ve tahammül edemezdi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri şöyle anlatır: "Bir defasında, yanımda birkaç kişi ile birlikte onu ziyârete gittik, önce, yalnız olarak huzûruna girdim. "Yanında kaç kişi var?" buyurdu. "Yedi kişi daha var efendim" dedim. Bunun üzerine çok iltifât ederek; "Desene burası vâlinin evi" dedi. Ya'nî; "Vâlinin huzûruna çıkar gibi, önce biriniz gelip, diğerlerinin de gelmesi için izin istiyor. Hep beraber niçin gelmiyorsunuz?" demek istedi. O akşam bizi misâfir etti. Bize çok güzel ziyâfet verdi. Sohbetinde bulunduk."

Allahü teâlânın velî kullarına hürmet edip edebli olanlar çok olduğu gibi, onlara karşı gelip, büyüklüklerini inkâr edenler de, az da olsa çıkmıştır. Ahmet es-Satiha el-Mısrî hazretleri zamanında da, haddîni bilmez bir kimse, kendisine o zâtınkine benzeyen bir külah alıp; "Ben de onun gibi olabilirim" düşüncesiyle, kibirli bir şekilde gidiyordu. Herşeyin, cübbe ve külah giymekle hallolacağını zanneden bu ahmak kimse, hizmetçinin yardımıyla ata binerken birden hayvandan düştü ve boynu kırıldı. Hatâsını anlayıp, acılar içinde kıvranırken; "Beni Ahmed Satîha hazretlerinin yanına götürün" diye inlemeye başladı. Bunu alıp Ahmed Satîha hazretlerinin yanına götürdüler. O kimsenin bu hâlini gören Ahmed Satîha, kerâmet olarak o kimsenin durumunu anladı ve tebessüm edip; "Öyle yapmakla bize zahmet verdin ve boynun kırıldı. Allahü teâlâya tövbe et! Boynun düzelir" dedi. O kimse, tövbe ve istiğfar etti. Ahmed Satîha da duâ ederek, bir miktar zeytinyağına ağız suyundan kattı ve o kimseyi getirenlere vererek; "Bununla o kimsenin boynunu yağlayın" buyurdu. Yağladılar ve Allahü teâlânın izni ile boynu iyileşti. Bu kimse, o eski düşünce ve hâllerinden vazgeçti. Gördüğü bu açık kerâmet ile, o zâtın büyüklüğünü anlayıp, huzûruna gitti ve hizmetine girdi. Ölünceye kadar da, Ahmed Satîha hazretlerinin sohbet ve hizmetinden ayrılmadı.

Bir defasında kadının biri, Ahmed Satîha hazretlerine musallat olmak istedi. O ânda, kadının dili tutuldu, gözleri görmez oldu ve o hâlde öldü.

Bir defasında, talebelerinden bir kısmıyla birlikte, Bulak şehrinden gemi ile bir yere gideceklerdi. Gemici kendilerine hiç yüz vermedi. Bunun üzerine o da talebeleri ile birlikte gemiden indi. Onlar iner inmez, geminin bir tarafı delinip, oradan su girmeye ve gemi o tarafa doğru yatmaya başladı. Gemidekiler çok korkup, bu hâlin, o zâta gerekli hürmeti göstermemeleri sebebiyle olduğunu anladılar ve derhâl gidip özür dilediler. Affetmesini iste yip, gönlünü aldılar. O da talebeleri ile birlikte gemiye döndü. Açılan delik kolayca kapatıldı ve gemi düzeldi. Rahatça yollarına devam ettiler.

Bir defasında, haddîni bilmez bir kimse, bir yandan yaban turpuna benzer dikenli birşey yiyor, bir yandan da Ahmed Satîha hazretleri ile alay ediyordu. Bu edebsizliğinin cezası olarak, boğazına bir diken takıldı ve o şekilde öldü.

Ahmed Satîha hazretleri, bir kızla evlenmek istedi. O kıza haber gönderi-lince, kız kabûl etmediği gibi, güzelliğiyle öğünerek çok da hakaretlerde bulundu. Daha bu uygunsuz sözlerini bitirmemişti ki, o ânda felç oldu. Ne yaptılar ise tedâvi edemediler ve o kız, o şekilde öldü.

Kötürüm olan bir kadın vardı. O kadının dört senedir devam eden bu hastalığına bir çâre bulamadılar. Nihâyet gelip durumu Ahmed Satîha hazretlerine arzettiler. O da, o kadının bulunduğu yere gitti. Bir miktar zeytinyağı istedi. Getirdiler. Bu yağın içine ağız suyundan bir miktar koyup, kadının bulunduğu tarafa gönderdi ve yağı vücûduna sürmesini söyledi. Kadın, o yağı vücûduna sürdü ve Allahü teâlânın izni ile şifâ buldu. Tamamen iyileşti.

Bir defasında, Ahmed Satîha hazretleri, Menf beldesinde bir vâlinin yanında idi. Orada, bir suçlu kimsenin affı için şefaatte bulundu. Vâli de o kimseyi affettiğini bildirip, serbest bıraktı. Fakat Ahmed Satîha hazretleri oradan gittikten sonra, vâli verdiği sözden dönerek, o kimseyi tekrar hapsetti. Bu hâlinin cezası olarak, vâlinin boynunda bir ur meydana geldi. O ur, vâlinin boğulmasına sebep oldu. Hiçbir çâre bulamadılar, vâli o gün öldü. İmâm-ı Şa'rânî hazretleri şöyle anlatır: "Bir belde var idi ki, oranın ahâlisi Ahmed Satîha hazretlerinin büyüklüğünü inkâr ederler, ona karşı çıkarlardı. O da buna çok üzülürdü. Bu bozuk düşüncelerinin cezası olarak, o beldenin ahâlisi birbirine düştü. Aralarında, birbirlerini öldürme hâdiseleri ve nihâyet harb meydana geldi. Bu hâl şiddetlendi ve sonunda o belde harâb bir hâle geldi. Bu fakîr (Abdülvehhâb-ı Şa'rânî) o beldenin bu durumuna çok üzülerek hocama arzedip, bu beldeyi i'mâr etmesini, (aralarının düzelmesi için duâ etmesini) istirhâm ettim. Bana; "Bunlar münâfık kimselerdir. Birbirlerine düşmelerinde fayda vardır. Onlar öyle olmazlarsa, hepbirlikte müslümanlara zarar verirler" buyurdu. O belde, zamânımıza kadar harâb bir hâldedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 136

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 326

AHMED İBNİ KEMÂL

Osmanlı âlimlerinin en meşhûrlarından. İsmi, Ahmed bin Süleymân bin Kemâl Paşa, lakabı Şemseddîn'dir. Dedesi Kemâl Paşa'ya izafeten "Kemâl Paşa-zâde" ve "İbn-i Kemâl" isimleriyle tanınmıştır. 873 (m. 1468) senesinde doğdu. Doğum yeri hakkında ihtilâf vardır. Ba'zı kaynaklarda Edirne'de, diğer bazı kaynaklarda da Tokat'da doğmuş olduğuna işâret edilmektedir. 940 (m 1534)'da İstanbul'da vefât etti.

Babası Süleymân Çelebi, devrinin tanınmış kumandanlarından biri idi. Amasya Muhafızlığı ve Tokat Sancakbeyliği vazîfelerinde bulundu. Me'muriyetten ayrıldıktan sonra, İstanbul'a geldi ve burada vefât etti. Babası Kemâl Paşa'nın Eski Odalar civârındaki türbesine defn edildi. Annesi, Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanının meşhûr âlimlerinden İbn-i Küpeli'nin kızıdır. Dedesi Kemâl Paşa ise, Fâtih Sultan Mehmed Hân devri komutanlarından idi. Edirne ve İstanbul'da birçok vakıfları bulunmakta olup 875 (m. 1470) yılı başlarında vefât etti. Bir ümera ailesine mensûb bulunan İbn-i Kemâl Paşa, ailesinin nezâretinde iyi bir tahsil görmekle beraber, zamanın geleneği îcâbı, önce askerî sınıfa girdi ve sipâhi olarak İkinci Bâyezîd Hân'ın seferlerine iştirâk etti.

İbn-i Kemâl Paşa, ilimde yetişmesini bizzat kendisi şöyle anlatır: "Sultan İkinci Bâyezîd Hân ile bir sefere çıkmıştık. O zaman vezîr, Halîl Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa idi. Şanlı, değerli bir vezîr idi. Ahmed İbni Evrenos adında bir de kumandan vardı. Kumandanlardan hiçbiri onun önüne geçemez, bir mecliste ondan ileri oturamazdı. Ben ise, vezirin ve bu kumandanın huzûrunda ayakta, esas vaziyette dururdum. Bir defasında, eski elbiseler giyinmiş bir âlim geldi. Bu, kumandanlardan da yüksek yere oturdu ve kimse ona mâni olmadı. Ben buna hayret ettim. Arkadaşlarımdan birine, kumandandan da yüksek yere oturan bu zâtın kim olduğunu sordum. "Filibe Medresesi müderrisi, âlim bir zâttır. İsmi Molla Lütfî'dir." dedi. "Ne kadar maaş alır" dedim. "Otuz dirhem" dedi. "Makamı bu kadar yüksek olan bu kumandandan yukarı nasıl oturur?" dedim. "Âlimler, ilimlerinden dolayı ta'zim ve takdîr olunur, hürmet görürler. Geri bırakılırsa, bu kumandan ve vezîr buna râzı olmazlar" dedi. Düşündüm, "Ben bu kumandan derecesine çıkamam, ama çalışır gayret edersem, şu âlim gibi olurum" dedim ve ilim tahsîl etmeye niyet ettim. Seferden dönünce, o meşhûr âlim Molla Lütfî'nin huzûruna gittim. Sonra Edirne'deki Dâr-ül-hadîs müderrisliği bu zâta

verildi. Ondan "Metali Şerhî"nin haşiyelerini (açıklama ve ilâvelerini) okudum."

İbn-i Kemâl Paşa, bu hocasından başka; Kestelli ismiyle meşhûr Muslihuddîn Mustafa Efendi, Hatîb-zâde Muhyiddîn Mehmed Efendi ve Muarrif-zâde Sinânüddîn gibi zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrenip, icâzet aldı. Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde derin âlim olarak yetişti. Edirne'de Taşlık adıyla tanınan Ali Bey'in medresesine müderris olarak ta'yin edildi. Burada müderris iken, pâdişâhın emri ile "Tevârih-i Âl-i Osman" adlı târihini yazdı. Bundan sonra Usküp'te İshak Paşa Medresesi'ne ta'yin edildi. Burada Seyyid Şerîf Cürcânî'nin "Şerh-ül-Miftâh" adlı eserine bir haşiye yazdı. Kısa bir zaman sonra da Edirne'deki Halebiye Medresesi'ne ta'yin edildi. Burada müderris iken de, "Risâlet-ül-kâfiye" adlı eserini yazdı. Bundan sonra da, Edirne'de Üç Şerefeli medreselerinde, daha sonra İstanbul'da Sahn-ı semân Medresesi'nde bir müddet müderrislik yaptı. Bu vazîfelerinden sonra, o zaman Osmanlı medreselerinden en yüksek derecede olan Sultan Bâyezîd Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Bundan sonra Edirne ve sonra da Anadolu kadıaskeri oldu. Bir müddet vazîfelerini yürüttükten sonra, Edirne'deki Dâr-ül-hadîs Medresesi'nde ve Sultan Bâyezîd medreselerinde bir müddet daha müderrislik yaptı. Çok âlim yetiştirdi. Onun derslerinde yetişen âlimlerden bir kısmı şu zâtlardın Sa'dî Çelebi, meşhûr âlim ve Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi, Sadr-ı a'zam Pîri Mehmed Paşa'nın oğlu Muhyiddîn Mehmed, Aşcı-zâde Hasen Çelebi, Müderris Mevlânâ Hidâyetullah, Vizeli Mevlânâ Abdülkerîm, Bağdad kadılığı yapmış olan Mehmed İbni Muhyiddîn Hasen, Bostan Efendi, Mehmed İbni Abdülvehhâb ve Kadıasker Abdüllatîf Efendi ve diğerleri.

İbn-i Kemâl Paşa, Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi'nin vefâtından sonra, 932 (m. 1527) senesinde şeyhülislamlığa getirildi. Sekiz sene şeyhülislâmlık yaptı.

İbn-i Kemâl Paşa, bütün vaktini ilme veren âlimlerdendir, ilmi ile o kadar büyük bir şöhret kazanmıştı ki, zamanındaki birçok âlim ba'zı mes'elelerde ona başvururlardı. Hattâ bir kısım ulemâ, yazmış olduğu eserleri tashih (kontrol) maksadıyla ona gönderirlerdi. Onaltıncı asrın ilk yarısında, Osmanlı kültürünün en büyük mümessili olarak görülmektedir. Ahlâkı güzel, edebi mükemmel, zekâsı ve aklı kuvvetli, ifâdesi açık ve veciz olup, iki dünyâ faydalarını bilen ve bildiren, pek nâdir simalardan biri idi. Cinnîlere de fetvâ verirdi. Bunun için "Müftî-yüs-sekaleyn" (insanların ve cinnîlerin müftîsi) adı ile meşhûr oldu. Büyük bir âlim olduğu gibi, güçlü bir tarihçi, değerli bir edîb, kuvvetli bir şâir idi. Tasavvufta da ileri derece sahibi idi. Büyük velîlerin teveccühünü kazanmıştı. Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında, Zenbilli Ali Efendi'den sonra Osmanlıların dokuzuncu şeyhülislâmı oldu. Bu makamda bulunduğu sürede, dâhilî ve hâricî, din ve mezheb düşmanlarına karşı ilmiyle ve yazdığı kitaplarıyla mücâdele etti. İbn-i Kemâl Paşa, Eshâb-ı Kirâm düşmanlığı propagandasının te'sîriyle Doğu Anadolu'da yer yer büyümeye başlayan fitneye karşı, Ehl-i sünnet i'tikâdını bütün gayreti ile müdâfaa etmiş ve Kanunî Sultan Süleymân Hân'ı Safevîlere karşı mücâdeleye teşvik ettiği gibi, pâdişâhın Şah Tahmasb'a gönderdiği mektûpları da bizzat kaleme almıştır. Aynı zamanda, Hazreti Îsâ aleyhisselâmın Hazreti Muhammed'den (aleyhisselâm) daha efdal (üstün) olduğunu iddia eden İranlı Molla Kabız'ın iddialarının doğru olmadığını, alenî (herkese açık) bir mahkemede onu susturarak isbât etmiş ve yazdığı risalelerle Kabız'ın halk efkârında uyandırdığı tereddütleri de gidermişti.

Kefevî, İbn-i Kemâl Paşa için; "Ba'zı rivâyetleri ba'zılarına tercih edebilmesi bakımından, mezhebde (Hanefî mezhebinde) tercih sahibidir." demektedir. Ba'zı ulemâ da onun için; "Mısır'da İmâm-ı Süyûtî ne ise, İstanbul'da ve diğer beldelerde de İbn-i Kemâl Paşa odur. Her ikisi de asrın süsüdür" demişlerdir.

Anadolu Kadıaskeri sıfatıyla, Mısır seferinde Yavuz Sultan Selim Hân'ın yanında bulunmuş olan İbn-i Kemâl Paşa, pâdişâhtan büyük i'tibar görmüştür.

Mısır'da bulundukları sırada, orada kalmaları uzayınca, dîvân erkânı ve ileri gelenler, asıl vatanları Anadolu'ya, diyâr-ı rûm'a hasret kalıp, dönmeyi arzu etmişlerdi. Fakat bu arzularım Pâdişâh'a söyleyememişlerdi. İleri gelenlerden ba'zıları, o zaman yanlarında bulunan ve Anadolu Kadıaskeri olan İbn-i Kemâl Paşa'ya durumu anlattılar. Yavuz Sultan Selim Hân onu çok severdi. Çünkü İbn-i Kemâl Paşa, o zamanın en seçkin âlim idi. Ona dediler ki "Ne zamana kadar bu diyâr-ı gurbette hasret çekeceğiz? Bu durumu Pâdişâh hazretlerine bir arz edip, gitmeye meylettiremez misiniz?"

Birgün İbn-i Kemâl Paşa, Yavuz Sultan Selim Hân ile sohbet ederken, Pâdişâh askerlerin durumunu sorup; "Ortalıkta neler

konuşuluyor?” dedi. İbn-i Kemâl Paşa da; “Pâdişâhım, yolda gelirken askerlerden biri bir türkü söylüyordu ve şöyle diyordu:

“Nemüz kaldı bizüm mülk-i Arab’da,
Nice bir dururuz Şâm-ü-Haleb’de,
Cihan halkı kamu ayş-ü-tarabda,
Gel ahî gidelüm Rûm illerine.”

(Nemiz kaldı bizim bu Arab diyarında,
Şam’da ve Haleb’de niçin dururuz?
Cihan halkı hep şenlik içinde yaşamakta,
Gel kardeş, gidelim Rum diyarına.)

Bu şiir, Yavuz Sultan Selim Hân’ın çok hoşuna gidip; “Bundan sonra burada durmamızı gerektiren işler de kalmadı, döneriz” diyerek, İstanbul’a döneceğini bildirdi. Bundan bir gün sonra, Yavuz Sultan Selim Hân’a Kâ’be’nin anahtarı ve diğer mukaddes emânetler teslim edildi ve İstanbul’a dönmek için ordusuyla yola çıktı. Bu yolculukta bir sohbet sırasında, söz İbn-i Kemâl Paşa’nın hocası Molla Lütfî’den ve onun öldürülme sebebinden açılmıştı. Yavuz Sultan Selim Hân, ona hocası hakkında ba’zı şeyler sordu. O da hocasından bahisle, iftiraya uğrayarak öldürülmüş olup ve nükteden bir zât olduğunu söylemişti. Pâdişâh, İbn-i Kemâl Paşa’ya: “Sen de nükteli bir söz söylemez misin?” dedi. İbn-i Kemâl Paşa; “Geçen gün biz nöbetimizi savdık. Şimdi sıra yoldaşım Duâcımıza düştü. Şimdi onlar söylesin” dedi. Bunun üzerine Pâdişâh; “Yoksa o günki okuduğun kıt’a (şiir) senin mi idi?” dedi. O da; “Pâdişâhın doğru firâsetinin şehâdet ettiği gibidir (evet) diyerek, Pâdişâhı selâmladı. Bu hâdise üzerine, Yavuz Sultan Selini Hân İstanbul’a dönünce, çok sevdiği meşhûr ve mehâretli âlim İbn-i Kemâl Paşa’ya beşyüz altın hediye etti.

Mısır seferinde İbn-i Kemâl Paşa, Anadolu kadıaskeri olarak Pâdişâh Yavuz Sultan Selim Hân’ın yanında bohmuyordu. Bu yolculukları sırasında sohbet ederek yol alırken, bir ara İbn-i Kemâl Paşa’nın atının ayağından sıçrayan çamurlar, Yavuz Sultan Selim Hân’ın kaftanını kirletmişti. Pâdişâhın kaftanına çamur sıçrayınca, İbn-i Kemâl Paşa mahcûb olup, atını geriye çekerek özür dilemişti. Yayuz Sultan Selim Hân’ın ona dönerek; “Üzülmeyiniz, âlimlerin atının ayağından sıçrayan çamur, bizim için şereftir. Vasıyyet ediyorum, bu çamurlu kaftanım, ben vefât ettikten sonra kabrimin üzerine örtülsün” dedi. Bu vasıyyet, vefâtından sonra yerine getirildi. Bu hâdiseyi hatırlatan o kaftan, şimdi de Yavuz Sultan Selim Hân’ın kabri üzerinde, bir camekan içinde, târihî bir hâtıra olarak durmaktadır.

İbn-i Kemâl Paşa müderrislik, kadılık, kadıaskerlik ve şeyhülislâmlık gibi mühim vazîfelerde bulunmak sûretiyle, dîne ve devlete üstün hizmetler yaptı. Yavuz Sultan Selim Hân ve Kanunî Sultan Süleymân gibi iki Osmanlı pâdişâhı ile birlikte savaşlara da katıldı. Hem ilmen, hem de fiilen hizmet etti. Peygamberimizin (aleyhisselâm) ve Eshâb-ı Kirâmın yolu olan Ehl-i sünnet i’tikâdının yayılmasında ve buna muhalif olanların ilmen ve fiilen susturulmalarında büyük hizmetler yaptı. Onun yaşadığı asır. Osmanlı devletinin en parlak devri olup, bunda onun da büyük hizmetleri oldu.

İbn-i Kemâl Paşa, 2 Şevval 940 (16 Nisan 1534) senesinde, bir Cum’a günü vefât etti. Edirnekapı’da surların dışında, Mehmed Çelebi zaviyesi denilen mıntıkada defn edildi. Talebelerinden Mısır kadısı Mehmed Bey, sonradan mezarının etrâfına kalın taştan duvar şeklinde bir parmaklık sed yaptırdı. Edirnekapı mezarlığındaki kabri. Boğaz Köprüsü Çevre Yolu yapılırken, etrâfındaki kabirler nakl edilmiş, kendi kabri, târihî eser olarak on metre beri alınmıştır. Vefâtında, ilimler İbn-i Kemâl ile gitti ma’nâsında; “îrtehal-el-ulûm bil-Kemâli”, “Kabri Ahmed mudâm ola pürnûr”, “Ol bârigâha vardı İbn-i Kemâl Paşa” mısraları, ebced hesabında vefât târihini göstermektedir. Kefeni için; “Hiye âhır-ül-libas (son elbisedir)”, kabri için; “Hazâ makâm-ı Ahmed (Bu Ahmed’in makamıdır)” ibâreleri ile, ebced hesabına göre vefât târihi düşürülmüştür. Vefât edeceği sırada; “Ey bir olan Allah, bizi korktuğumuzdan kurtar!” ma’nâsında; “Yâ Ehad, neccinâ mimma nehâf’ demiştir. Bu son sözündü de, ebced hesabına göre vefât târihini gösterdiği sonradan anlaşılmıştır. **Eserleri:** İbn-i Kemâl Paşa, ekserisi muhtelif risaleler olmak üzere, üçyüz civarında eser yazdı. Bu eserlerinden çoğu yazma olup, 36 tanesi Ahmed Cevdet Paşa tarafından yayınlandı. 1-Fetvâları; insanlar arasındaki muâmeleleri, ahlâk ve âdet konularını açıklayan fetvâlarıdır. Bu fetvâları toplanıp, fıkıh kitaplarının tertîbi gibi, konulara göre tertîb edilmiştir. Fetvâlarının toplandığı kitaplar değişik kütüphânelerde yazma olarak mevcûttur. En geniş fetvâ kitabı, İstanbul Belediye Kütübhânesi’ndedir. 2-Tagyîr-üt-tenkîh; usûl ilmine dâirdir. 3-Risâle-i mümeyyize ve Tecrîd-üt-tecrîd; kelâm ilmine dâirdir. 4- Müferric-ül-kulûb; akâidle ilgilidir. 5- Felah şerhi merâh; nahiv ilmine dâirdir. 6- Beydâvî haşiyesi ve Saffât sûresine kadar yazdığı tefsîri. 7- Seyyid Şerîf Cürcânî’nin Keşşâf

şerhine ve Miftâh şerhine haşiyesi. 8- Meşârik-ül-envâr şerhi. 9-Hadîs-i erbe'în şerhi. 10- Nigaristan (Farsça), 11- Mühît-ül-lüga; Arabcadan Faracaya lügattir. 12- Tevârih-i Âl-i Osman; on cild olup, en meşhûr eserlerindendir. 699-433 (m. 1299-1526) seneleri arasındaki 234 yıllık hâdiseleri yazmıştır. Son cildi Zafer nâme-i Sultan Süleymân adıyla meşhûr olmuştur. Aynı eser, Fransızca (Mohaçnâme) adıyla basılmıştır. 13-İslâh ve îzâh; me'ânî ilminde bir metin şerhi. 14- Telvîh haşiyesi. 15- Molla Hâce-zâde'nin Tehâfüt adlı eserine haşiye. 16-Risâle-i münîre. 17-Mühimmât-ül-müftî fî fürû'-ıl. Hânefiyye: Hanefî mezhebinde bir müftînin bilmesi lâzım olan bilgileri bu kitapta toplamıştır. 18- El-Îzâh fî şerhi ıslâh-il-Vikâye, 19-Hidâye şerhi, 20- Molla Câmî'yi esas alarak yazdığı, 7777 beyitlik "Yûsuf ile Züleyhâ" adlı manzûm bir eseri, ayrıca Arabca, Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Kasîde-i Bürde'yi de manzûm olarak tercüme etmiştir.

İbn-i Kemâl Paşa, kıymetli eserlerinden başka, yine târihe dâir olmak üzere, Mısır seferi sırasında, Yavuz Sultan Selim Hân'ın emriyle İbn-i Tagriberdi'nin, "En-Nücûm-üz-zâhire fî mülûki Mısır vel-Kâhire" adlı Arabca eserini de Türkçe'ye tercüme etmiştir. Yavuz Sultan Selim Hân'ın ölümü üzerine yazdığı mersiyesi, yıllarca dilden dile dolaştı.

Bu mersiyesinden bir bölüm:

"Azmde nevcivân hazmde pîr,
Sâhib-üs-seyf-ü-sâhib-üt-tedbîr.

Az müddette çok iş etmiş idi.
Sayesi olmuş idi, âlem gir.

Şems-i asr idi, asrında Şemsin,
Zılli memdûd olur, zamanı kasîr.

Tâc-ü-tahtıyle fahreder beyler,
Fahrederdi ânınla cân-ü-serir.

Hayf Sultan Selîm'e hayf, diriğ.
Hem kalem ağlasın ona, hem tîg."

Ayrıca darb-ı mesel hâlini almış kıt'a ve beyitleri vardır. Nitekim:

"Mansıbda bir ola dahî ger âlim-ü-câhil,
Zâhirde müsâviyse hakîkatte bir olmaz.

Altun ile faraza ki beraber çek ile seng,
Vezn içre bir olmak ile kıymette bir olmaz."

Kıt'ası ile;

"Sakla kurt enciğin derin oysun,
Besle kargayı gözlerin oysun."

Beyti bunlardandır.

Bir başka şiiri de şöyledir:

"Kısmetindir gezdiren yer yer seni,
Arş'a çıksan, akıbet yer yer seni.

Eline nefsinin verip kazma,
Yoluna kimsenin kuyu kazma.

Her ki gayrın yolunda kazdı kuyu,
Kendi düştü kuyuya yüzü koyu."

"Nâ ehil olur muârız-ı ehl,
Her Ahmed'e bulunur Ebû Cehl.

"Göz yum cihandan aç, gözünü kendi hâline,
Sen göz yumup açınca, bu dünyâ gelir gider."

"Ölümden kurtuluş yoktur cihanda,
O derdi çekmez olmaz ins-ü-canda.

Kişinin ömrü çünkim âhır ola,
Yeğ oldur kim gazâ yolunda öle."

Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın "Levh-il-mahfûz ve Ümm-ül-kitâb" ismindeki eserinden bir bölüm:

Ra'd suresindeki: "Allahü teâlâ, dilediğini siler. Dilediğini değiştirmez. Ümm-ül-kitâb O'ndadır" âyet-i kerîmesinde, Levh-i mahfûz bildirilmektedir. Ümm-ül-kitâb, ezelî olan kelâm-ı ilâhînin ismidir. Melekler, bunu anlıyamaz. Zamanlı değildir. Ya'nî burada zaman yazılı değildir. Allahü teâlâdan başka, kimse bilmez. Hiç yok olmaz. Levh-i mahfûzda ise, değişiklik olur. Bunu melekler görür, insanın, işine göre, ömrü ve rızkı değişir, iyiler kötü, kötüler iyi olarak değiştirilebilir. Böylece, birine ölümüne yakın iyi işler yaptırıp, son nefeste îmânla gönderir. Başkasına kötü amel işletip, imansız gönderir. Bunun için Resûlullah (aleyhisselâm) her zaman;

“Allahümmeyâ mukallibelkulûb, sebbit kalbi alâ dînik” duâsını okurdu (ki, Ey büyük Allahım! Kalbleri iyiden kötüye, kötüden iyiye çeviren, ancak sensin. Kalbimi, dîninde sabit kıl, ya’nî dîninden döndürme, ayırma! demektir). Eshâb-ı Kirâm “aleyhimürrıdvân” bunu işitince; “Yâ Resûlallah (aleyhisselâm)! Sen de dönmekten korkuyor musun?” dediklerinde; “Mekr-i ilâhiden, beni kim te’min eder?” buyurdu. Çünkü, hadîs-i kudsîde; “İnsanların kalbi, Rahmânın kudretindedir, Kalbleri, dilediği gibi çevirir” buyurulmuştur. Ya’nî, Celâl ve Cemâl sıfatları ile, kötüye ve iyiye çevirir. Levh-i mahfûza ilk olarak “Benden başka Allah yoktur. Muhammed benim resûlümdür ve habîbimdir ve herşey benim mahlûkumdur. Herşeyin Rabbiyim, Halikıyım” yazıldı. Sonra, Peygamberleri ve kıyâmete kadar gelecek insanların iyileri sa’îd olarak, kötüleri de şaki olarak yazıldı.

Kader değişmez. Kaza, kadere uygun olarak meydana gelir. Kaza, hergün çok değişip, sonunda kadere uygun olunca yaratılır. Kazâ-i mu’allak şeklinde, yaratılacağı yazılmış olan birşey, kulun iyi ameli ile değişip yaratılmaz. Evliyâ, kaderi anbara, kazayı ölçeğe benzetmiştir.

(Kâmûs’da, kaza kelimesinde diyor ki: “Kaza, kaderin husûsî bir kısmıdır. Kader, anbara doldurulmuş buğday gibidir. Kaza ise, onu ölçerek vermek gibidir. Ömer (radıyallahü anh), Şam’a geldi. Şehirde veba hastalığı olduğunu işitince, şehre girmedi. “Allahü teâlânın kazasından kaçıyor musun?” dediklerinde; “Allahü teâlânın kazasından, kaderine kaçıyorum” buyurdu ki, kader, kaza şeklini almadıkça değişebilir. Kader, maaş bordrosu gibidir. Kaza ise, bu maaşın dağıtılmasıdır. İbn-i Esîr dedi ki: “Kazâ ve kader, birbirinden ayrılmaz. Çünkü, kader temel gibi, kaza da üstündeki bina gibidir”. Kader kelimesinde diyor ki: “Kader, Allahü teâlânın, olacak şeyleri ezelde bilmesidir. Kaza, kaderde bulunan şeyleri, zamanı gelince yaratmasıdır.”)

İmâm-ı Gazâlî, (İhyâ-ül-ulûm) kitabında buyurdu ki: “Kazâ-i mu’allak, Levh-i mahfûzda yazılıdır. Eğer o kimse, iyi amel yapıp, duâsı kabûl olursa, o kaza değişir.” Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Kader, tedbir ile, sakınmakla değişmez. Fakat kabûl olan duâ, o belâ gelirken korur.” Duânın belâyı defetmesi de, kaza ve kaderdendir. Kalkan, oka siper olduğu gibi, su, yerden otun yetişmesine (ve havanın oksijen gazı, canlının hücrelerindeki gıda maddelerini yakıp hararet meydana gelmesine) sebep olduğu gibi, duâ da, Allahü teâlânın merhametinin gelmesine sebeptir. Bir hadîs-i şerîfte; “Kazâ-i mu’allakı, hiçbirşey değiştiremez. Yalnız duâ değiştirir ve ömrü, yalnız, ihsân, iyilik arttırır” buyuruldu. Allahü teâlânın takdîrinin, ya’nî kaderin, Levh-i mahfûzda yazılması kazadır. Bir kimseye takdîr edilen belâ kazâ-i mu’allak ise, ya’nî, o kimsenin duâ etmesi de takdîr edilmiş ise, duâ eder, kabûl olunca, belâyı önler. “Ecel-i kazâ”yı da, iyilik etmek geciktirir. Fakat, “Ecel-i müsemmâ” değişmez. Ecel-i kaza denilen; meselâ bir kimse, eğer iyi iş yapar, yahut sadaka verir, hac ederse ömrü altmış sene, bunları yapmazsa kırk sene diye takdîr edilmesi gibidir. Vakit tamâm olunca, eceli bir ân gecikmez. Birinin üç gün ömrü kalmış iken, akrabasını Allah rızâsı için ziyâret etmesi ile, ömrü otuz seneye uzar. Otuz yıl ömrü olan kimse de, akrabasını terk ettiği için, ömrü üç güne iner. “Lübâb-üt-te’vîl” (ya’nî Tefsîr-i Hâzin) kitabında diyor ki: Takdîr, ezelde Levh-i mahfûzda yazılmıştır. Sonradan birşey yazılmaz. Ya’nî, Levh-i mahfûzda olacak değişiklikler ve ömürlerinin artması ve kısalması da, ceffelkalem (ya’nî ezelde) yazılmıştır ki, buna kazâ-i mu’allak denir. Allahü teâlânın, kaderi, ya’nî ezelde ilmi nasıl ise, Levh-i mahfûzdaki değişiklikler, ona uygun olur. Ömer (radıyallahü anh) yaralanınca, Ka’b-ül-ahbâr buyurdu ki: “Ömer (radıyallahü anh) daha yaşamak isteseydi, duâ ederdi. Zîrâ onun duâsı elbette kabûl olur.” işitenler şaşınp; “Nasıl böyle söylüyorsun? Allahü teâlâ: “Ecel, bir ân gecikmez ve vaktinden önce gelmez” buyurdu” dediklerinde: “Evet, ecel hâzır olduğu vakit gecikmez. Fakat. Ecel hâzır olmadan önce, sadaka ile, duâ ile, amel-i sâlih ile, ömür uzar. Zîrâ Fâtır sûresinde; “Herkesin ömrü ve ömürlerin kısalması hep yazılıdır” buyurulmaktadır” dedi.

Her sene, (Şa’bân ayının onbeşinde Berât gecesinde) o senede olacak şeyler, ameller, ömürler, ölüm sebebleri, yükselmeler, alçalmalar, ya’nî herşey Levh-i mahfûzda yazılır.

Dâvûd aleyhisselâmın yanına iki kişi gelip, birbirinden şikâyet etti. Dinleyip karar verip giderken, Azrail (Aleyhisselam) gelip; “Bu iki kişiden, birincisinin eceline bir hafta kaldı, ikincisinin ömrü de bir hafta önce bitmişti, fakat ölmedi” dedi. Dâvûd (Aleyhisselam) şaşıp, sebebini sorunca; “İkincisinin bir akrabası vardı. Buna dargın idi. Bu, gidip onun gönlünü aldı. Bundan dolayı, Allahü teâlâ, buna yirmi yıl ömür takdîr buyurdu” dedi. (Emâlî kasidesi altmışikinci beytinde; “Öldürülen kimsenin eceli, münkatı’ değildir.” Ya’nî, o ânda, ömrü ortadan kesilmiş değildir. Kâmûs mütercimi Ahmed Âsım

Efendi, bu beyti şerh ederken diyor ki: “Ehl-i sünnete göre, öldürülen kimsenin, o ânda eceli gelmiştir, ömrü ortadan kesilmemiştir. Herkesin eceli bir tanedir.”) Görülüyor ki, müslüman olan ve dînimize uygun akrabayı ziyâret çok lâzımdır. Hiç olmazsa haftada veya ayda bir ziyâret etmeli, kırk günü geçirmemelidir. Uzak memlekette ise, mektûpla gönlünü almalıdır. Dargın, kinli ise de vazgeçmemelidir. Akrabası gelmezse, cevap vermezse de, giderek veya hediye, selâm göndererek, yahut mektûp ile yoklamaktan vazgeçmemelidir. Allahü teâlâ, müslüman olan ve sâlih olan akrabayı ziyâreti emr ediyor.

(Doktor bulmak ve ilâç bulmak da, takdîre bağlıdır. Allahü teâlâ, takdîrine göre sebepleri yaratmaktadır. Çok eskiden bilindiği gibi, bir yeri kesilen insanın eceli gelmedi ise, damarı bağlanır, ilâç verilir, ölmez. Eceli gelmiş ise, damarı bağlıyacak biri bulunamaz, kanı akar, mikrop kapar, ölür. Yürek adalesi bozuk olan ağır hastaya, ölmek üzere olan bir başkasının sağlam yüreği takılıp takılmaması da, ecelin gelip gelmemesine bağlıdır. Kalbin değiştirilmesi de hastayı muhakkak iyi yapmıyor, çoklarının ölmesine sebep olmaktadır.

Kıyâmette herkes, öldüğü zamandaki şekli, boyu ve organları ile mezardan kalkacaktır. Herkesin kuyruk sokumu kemiği değişmiyecek, başka a’zâ, organlar, bu kemik üzerine yeniden yaratılacak, rûhlar bu yeni bedenlerini bulup, te’alluk edeceklerdir. Rûhların bu başka bedenlere te’alluk etmeleri, tenasüh değildir, insanın bedeni, organları dünyâda da değişiyor. Kırk yaşındaki insanın eti, yağı, derisi, kemikleri başkadır. Çocukluğunda bulunanlar başkadır. Fakat o, hep aynı insandır. Çünkü insan, rûh demektir. Beden değişiyor ise de, rûh değişmez, insanın parmak izi de hiç değişmez. Hiçbir insanın parmak izi, başkasının parmak izine benzemez. Bir insanın parmak uçlarındaki çizgilerin şekli, doğmadan önce, rûh bedene te’alluk ettiği sıralarda teşekkül eder. İnsan ölüp çürüyünceye kadar hiç değişmez. Beşbin yıllık mumyalarda aynen kaldıkları görülmüştür. Parmak ucundaki çizgilerden herbiri, yanyana dizilmiş deliklerden meydana gelmiştir. Her delikcikten, ter sızmaktadır, insan birşeyi tutunca, sızan ter, o şey üzerinde çizgilerin şekli gibi yapışıp kalır. Teri boyayan bir ilâç sürünce, o kimsenin parmak izi, o şey üzerinde görünür. Büyük âlim, İmâm-ı Muhammed Gazâlî, Fârisî “Kimyâ-i sa’âdet” kitabının sekseninci sahifesinde diyor ki: “Bir insanın çeşitli yaşlarındaki bedenleri başka başka oldukları gibi, aynı boy ve şekilde, fakat başka zerrelerden yapılmış bir bedenle kabirden kalkacaktır.”)

Ahmed İbni Kemâl Paşa’nın Kur’ân-ı kerîmin secâvendleri (ya’nî durakları) için yazdığı şiir aşağıdadır:

Cim: Caiz geçmek ondan, hem reva, durmak fakat, evlâdır sana!

Ze: Caiz, onda dahî durdular, geçmeği, daha iyi gördüler.

Ti: Mutlaka durmak nişanıdır, nerde görsen, orda hemen dur!

Sat: Durmakta ruhsat var dediler, nefes almağa izin verdiler.

Mim: Lâzım durmak burada elbet, geçmede, küfrden korkulur pek!

La: Durulmaz! demektir her yerde. Durma hiç! alma hem nefes de! Bu tertîble oku. İtmam et! Sevâbın cümleye ihsân et!

Ahmed İbni Kemâl Paşa hazretlerinin 934 (m. 1527) senesinde yazdığı kırk hadîs-i şerîf, 979 (m. 1571) senesinde Seyyid Pîr Muhammed Nitâî tarafından Türkçeye çevrilmiştir. 1316 (m. 1898)’da İstanbul’da basılan bu tercüme onsekizinci hadîs-i şerîfde; “Bir işinizde şaşırırsanız, ölmüşlerden yardım isteyiniz!” buyuruldu. Şeyhülislâm Ahmed Efendi, bu hadîs-i şerîfi açıklarken diyor ki:

“Rûhun bedene bağlanması, kuvvetli bir aşk ile olmuştur. İnsanın ölmesi, rûhun bedenden ayrılması demektir. Fakat, rûh ayrıldıktan sonra, bu aşkı bitmez. Rûhun bedene olan sevgisi, kuvvetli çekmesi, öldükten sonra uzun zaman bitmez. Bunun içindir ki, ölülerin kemiğini kırmak, mezarı üstüne basmak yasaktır.

Bir insan, kuvvetli, olgun ve te’sîri çok olan bir zâtın mezarı yanında durup, o toprağı ve o zâtın bedenini düşünse, o zâtın rûhunun, bedenine ve dolayısı ile, o toprağa bağlılığı olduğundan, bu iki rûh karşılaşır. Gelen insanın rûhu, o zâtın rûhundan çok şeyler edinir ve güzelleşir, olgunlaşır, işte bu fâideden dolayı, kabir ziyâretine izin verilmiştir. Bundan başka sebebler de yok değildir.”

Şeyhülislâm Ahmed İbni Kemâl Paşa, El-Münîre kitabında diyor ki: “Tasavvufda rehberlik yapan kimseye ve ona talebe

olacak kimseye ilk vâcib olan şey, İslâmiyete uymaktır, İslâmiyet, Allahü teâlânın ve Resûlünün (aleyhisselâm) emir ve yasak ettiği şeyler demektir. Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyuruyor ki: “Bir kimsenin havada uçtuğunu ve deniz üzerinde yürüdüğünü yahut ağzına ateş koyup yuttuğunu görseniz, fakat şeri’ate uymıyan bir iş yapsa, kerâmet sahibiyim derse de, onu büyücü, yalancı, sapık ve insanları doğru yoldan sapdırıcı biliniz!”

Şeyhülislâm Ahmed İbni Kemâl Paşa, Şerh-i hadîs-i erbe’în kitabında; “Sünnetimi terk edene şefaatim haram oldu” hadîs-i şerîfini şöyle açıklamaktadır:

Bu hadîs-i şerîfte sünnet demek, İslâmiyet yolu demektir. Çünkü, mü’min kimse, büyük günah işlese de, şefaatten mahrûm olmaz. Hadîs-i şerîfte, “Büyük günah işliyenlere şefaat edeceğim” buyuruldu. Resûlullahın (aleyhisselâm) Hak teâlâdan getirdiği şerî’ate tâbi’ olmak lâzımdır. Bunu terkeden, şefaate kavuşamaz.

Ahmed İbni Kemâl Paşa “Kitâb-ül-ferâid”de diyor ki: “Ebû Umâme’nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; “Başkalarına benzeyenler bizden değildir. Yahudilere ve hıristiyanlara benzemeyiniz! Yahudiler parmakları ile işâret ederek, Hıristiyanlar elleri ile işâret ederek, mecûsîler de eğilerek selâm verir” buyuruldu.”

Ahmed İbni Kemâl Paşa’nın “Risâle-i Münire” adlı eserinden ba’zı bölümler:

Amel: Kulların amelleri üç çeşittir: 1- Farz, 2- Fazilet, 3- Ma’siyet. Hepsi de kulun kesbi, ya’nî kazanması, edinmesi iledir.

Farz: Allahü teâlânın emri, dilemesi, sevmesi, beğenmesi, kazası, kaderi, yaratması, hükmü, bilmesi, tevfîki ve Levh-il-mahfûza yazması iledir.

Fazilet: Allahü teâlânın emri ile değildir. Fakat dilemesi, sevmesi, beğenmesi, kazası, kaderi, yaratması, hükmü, ilmi, tevfîki ve Levh-il-mahfûza yazması iledir.

Ma’siyet: Allahü teâlânın emri ile değildir; fakat dilemesi iledir, sevmesi ile değil fakat kazası iledir. Beğenmesi ile değil, takdîr ve yaratması iledir. Tevfîki ile değil, fakat bilmesi ve Levh-il-mahfûza yazması iledir.

Bunun gibi, Allahü teâlâ mahlûkatın amellerini, ecellerini, rızıklarını, sıhhat ve hastalıklarım, neş’elerini ve kederlerini, günah ve iyi işlerini, onları yaratmadan önce (yarattığında ne yapacaklarını ilm-i ezelîsi ile bilerek) Levh-il-mahfûza yazmıştır. Göklerde ve yerde bulunan cinler, insanlar, melekler ve şeytanlar bir araya gelse, bu işlerden birini değiştiremezler.

Namaz: Müslümanlara îmândan sonra farz olan ilk şey, beş vakit namazdır. Çünkü, namaz dînin direği ve âhıret amellerinin başıdır. Bunun için Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); “Herşeyin bir direği vardır: dinin direği de namazdır. Herşeyin bir yıkıcısı vardır: dinin yıkıcısı da namazı terketmektir” ve “Kıyâmet günü kulun amelinden ilk suâli namazdandır. Namaz suâlinden kurtulursa, kurtulmuştur. Kurtulamazsa, zarar, ziyan ve büyük tehlikededir. Namazında bir eksiklik olursa, Allahü teâlâ buyurur ki, bakın kulumun nafilesi var mı? Böylece farzlarındaki kusur ve eksiklikler nafilelerle giderilir. Sonra diğer amelleri de böyle olur” buyurdu. Bunun için Peygamber efendimiz (aleyhisselâm): “Amelleriniz tartılmadan önce, siz tartınız. Hesaba çekilmeden önce, kendinizi hesaba çekiniz” buyurdu. Bunun ma’nâsı şöyledir: “Amellerinizi şeri’at terazisi ile tartınız. Dînimize uygun iseler, Cennet size vâcib olur. Dînimize uymazsa, Cehennem size vâcibdir. Bütün amellerinden önce namaza dikkat eyle. Kıldığın namaz, Allahü teâlânın katında kabûl edilen âhıret amellerinden sayılır mı, sayılmaz mı? Diğer amellerini de buna kıyâs eyle. Nitekim Allahü teâlâ, Ankebût sûresi kırkbeşinci âyetinde meâlen; “Sana vahy olunan Kur’ân-ı kerîmi oku ve namazı kıl. Muhakkak ki namaz, insanı, fahşa ve münkerden uzaklaştırır” buyuruyor.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bu âyet-i kerîmenin izahında; “Namazın kendisini fahşa ve münkerden (ya’nî günah ve kötülüklerden) men etmediği kimsenin namazı, Allahü teâlâdan uzaklığından ve Allahü teâlânın ona düşman olmasından başka birşeyini arttırmaz” buyurdu.

Hasen-i Basrî (radıyallahü anh) buyurdu: “Namaz kılıp, namazının kendisini günah ve kötülüklerden men etmediği kimsenin namazı, namaz değil, vebaldir.”

İlim: Her müslümana, erkek olsun, kadın olsun, ilim öğrenmek farzdır. Farz olan bu ilim, nefs-i emmâreyi ıslâh eden ilimdir. Bu ilim ikiye ayrılır:

1- İ'tikâda âit bilgilerdir: Bu da tevhîd ve sıfat ilmidir. Ya'nî Allahü teâlânın zâtına, birliğine, sıfat-ı selbiyye ve sübûtiyyesine ve inanılacak şeylere âit bilgilerdir.

2- Amele âit bilgilerdin Farz, vâcib, sünnet, nafile, helâl, haram, mekrûh, şübheliler ve kalbin kötü huylardan vazgeçip iyi huyları elde etmesine dâir ahlâk (tasavvuf) bilgileridir. Bu bildirilenlerin hakkını veren ya'nî bunları hakkıyla yerine getirenin, ilmi tamâm olur, kalbinde yakîni artar. O, faydalı ilim, bâtın ilmi veya mükâşefe ilmi denilen ilmi elde etmiş olur.

Mü'minlerin hepsi, ma'rifet, yakîn, tevekkül, muhabbet, rızâ, havf, recâ ve îmân sahibidirler, îmânın, kuvvetinde başkalarından farklı olabilirler. Meselâ bir memlekette iki sâlih kimse olsa, bunlardan biri yakîn bakımından diğerinden ileri olsa, birincisinin diğerine uyması gerekir. Çünkü sâlihler, yakînde eşit olmazlar. Fakat İslâmiyet ve akla âit şeylerde eşit olurlar. Ey kardeşim! Bu dünyâda doğru yolda olmak, dünyâdan îmân ile çıkmak ve kıyâmet günü Cennete girmek istiyorsan, Allahü teâlânın ve Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) sözlerine uy. Allahü teâlâ, Sebe' sûresi otuzdördüncü âyetinde meâlen; "De ki, ya biz, ya siz hidayet üzere, yahut açık dalâletteyiz" buyuruyor. Bu âyet-i kerîmenin açıklaması şöyledir: Ey Habîbim, sen onlara de ki, birimiz hidâyet üzere, diğeri dalâlettedir. Ya'nî ben hidâyet üzereyim, siz dalâlettesiniz. Bu âyet-i kerîme, bir kimsenin arkadaşını kasd edip, ikimizden birimiz yalan söylüyoruz, demesi gibidir. Âyet-i kerîmede takdim (öne alma) ve te'hir (sona alma) vardır; açıklaması: Ben hidâyet üzereyim, siz açık dalâlettesiniz demektir dediler. Nitekim âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki: "Benden size hidâyet (ya'nî Peygamber, kitâb ve dîn) gelince, bu hidâyete uyanlarınız sapıtmaz ve şaki olmaz. Zikrimden yüz çevirirseniz, geçiminiz dünyâda dar olur. (Çünkü böylelerinden kanâat kalkar.) "Onu, kıyâmet günü kör olarak haşrederiz. Der ki, yâ Rabbî! Benim gözlerim görürdü, beni niçin kör olarak haşreyledin?" Allahü teâlâ der ki: Sen de böyle yaptın, sana gelen âyetlerimizi unuttun. Bugün de sen unutulursun" (Tâhâ: 123-126). Âyetleri unuttun demek; gözünü onlardan yumdun, onları görmedin, onları bakmadan terkettin, bugün sen de, rahmet ve mağfiretimizden unutulursun, demektir.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Size iki şey bıraktım. Onlara yapışırsanız, doğru yoldan sapmazsınız. Biri Allahü teâlânın kitabı, diğeri benim sünnetimdir." işleriniz ve sözleriniz Allahü teâlânın kitabına ve Resûlünün sünnetine uygun olursa, hidâyet ve tevfîke kavuşanlardan olursunuz. Böyle olmazsanız, sapık ve şakî olursunuz.

Ben âlim değilim, işlerimi ve sözlerimi İslâmiyete uygun nasıl yaparım dersen, cevâbında deriz ki, âhıret yolunu senden iyi bilen bir âlime uy. Onun yaptığı gibi yap. Nitekim Allahü teâlâ bunu emrediyor. Nahl sûresi kırküçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; "Bilmiyorsanız, bilenlere sorunuz" buyurdu. Ya'nî, âhıret işlerinden birşeyi bilmediğiniz zaman, bunu iyi bilenlere sorunuz.

Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına uyduktan sonra lâzımdır ki, dışını bunlara uymakla süslendirdiğin gibi, kalbini de, kalb hâllerini elde etmekle zînetlendiresin. Bu ise, kalbin doğruluğunu, sağlamlığını, güzel ahlâkını, sebeblerini, alâmetlerini, kuvvetlilik derecesini ve zayıflığını gösterir. Aynı zamanda kalb hastalığını, kötü ahlâkını, sebeblerini, alâmetlerini, kuvvetliliğini, zayıflığını ve kurtuluş çârelerini bildirir.

Sâlih amel: Allahü teâlâ, cinleri ve insanları ancak kendine ibâdet etmeleri için yarattı. Bunun için Allahü teâlâ, Zâriyât sûresi ellialtıncı âyetinde meâlen "Cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etmeleri için yarattım" buyuruyor, insanların Allahü teâlâya ibâdeti, ancak sâlih amelleri ile olur. Sâlih ameller ise, ancak güzel ahlâktan meydana gelir. Nitekim Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); "Mü'minlerden îmânı kâmil olanlar, ahlâkı güzel olanlardır" buyurdu. Yine buyurdu ki: "Bana en sevgiliniz ve kıyâmette bana en yakınınız, ahlâkı iyi olanınızdır." Allahü teâlânın yarattığı her şey, kemâline ulaşması içindir. İnsanın kemâli ise, ma'rifetullahtır. Ma'rifet semeresi ise. Allahü teâlâya ibâdet etmektir.

Sıhhat ve doğruluk bakımından kalbin en aşağı mertebesi; Allahü teâlâyı ve Peygamber efendimizi (aleyhisselâm), annesinden, babasından, çocuklarından ve malından daha çok sevmektir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: "Beni anasından, babasından, çocuklarından ve bütün insanlardan çok sevmiyeniniz mü'min olamaz."

"Üç şey vardır ki, bunları yapan îmânın tatlılığını bulur:

1-Allahü teâlâyı ve Resûlünü, herşeyden çok seven.

2-Allahü teâlânın sevdiklerini, Allahü teâlâ sevdiği için seven.

3-Allahü teâlâ onu küfürden kurtardıktan sonra, küfre dönmekten, Cehenneme atılmaktan tiksindiği gibi tiksinen.”

Ma’rifetullah: Kalbin sıhhat ve selâmetinin alâmeti, huzûrunun ancak ma’rifetullahla olmasıdır. Ma’rifetullah ise, ancak din bilgilerini öğrenmek ve tatbik etmekle mümkündür. Nitekim Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde Ra’d sûresi yirmisekizinci âyetinde meâlen; “Îmân edip, kalbleri Allahü teâlânın zikri ile itminan bulanlar. Uyanınız, dikkat ediniz! Kalbler, ancak Allahü tealanın zikri ile itminan bulur” buyuruyor.

Kalbin hastalık ve bozukluğunun alâmeti, kalbin ma’rifetullahdan lezzet almaması, yahut da ma’rifetullahı gideren şeylerden lezzet almasıdır. Nitekim mi’desindeki hastalığın alâmetini toprak yemekten lezzet almakta bilen, dünyâ ni’metlerinden et, ekmek ve diğer tatlıları yemekten kaçınır.

Ey din kardeşim! Allahü teâlâ sana iyilikler versin! Ma’rifetullah ile olan kalbin lezzetini bilmek istesen bilemezsin. Çünkü bu, tatmak ile anlaşılır. Bildirme ile anlaşılmaz. Fakat bunları sana misâl olarak anlattım. Zevkini şuna benzetebilirsin. Memleketin ileri gelen adamlarından birinin gayet akıllı, düzgün yaratılışlı, güzel ahlâklı, insanlar arasında ilmi ve ameli ile tanınmış çok güzel bir kızı olsa, sana haber gönderip, kızımı sana vermek istiyorum dese, kalbinde bir zevk hâsıl olur. Hâlbuki sana bildirilen Allahü teâlânın cemâli, celâli, azameti, kibriyâsı bundan daha çoktur. Bir hadîs-i kudsîde: “Yerlere, göklere sığmam, müttekî ve iyi kulumun kalbine sığarım” buyuruldu.

İmâm-ı Gazâlî (radıyallahü anh) “Kitâb-ül-erbe’în fî usûl-iddîn” kitabında der ki: “Ârifin dünyâda, Rabbini tefekkürden aldığı lezzet, bütün lezzetlerden üstündür. Çünkü lezzet, arzu miktarıncadır. Arzunun derecesi ise, arzu edilenin uygunluğu ve güzelliğine göredir. Nitekim kalbler için en uygun şeyler, arzu ettiğini tanımak ve bilmektir. Özellikle insanın rûhu, hakîkatlerin karargâhıdır. Bunun gibi, bilinmesi gereken şey ne kadar kıymetli olursa, ona âit bilgi de öyle lezzetli olur. Allahü teâlâdan kıymetli, şerefli ve büyük yoktur, işte bunun için, Allahü teâlânın zâtına, sıfatlarına, mülk ve melekûtuna âit bilgiler, kalbde diğer bütün şeylere âit olan lezzetlerden lezzetlidir. Çünkü bunlardaki arzu, bütün arzulardan üstündür. Bunun için kalbde, diğer arzulardan sonra meydana gelir. Arzular içinde sonra gelenler, öncekilerden kuvvetlidir. Nitekim kalbde ilk arzu, yemek arzusudur. Sonra cima arzusudur. Yemeği, bunun için terkeder. Bundan sonra, makam ve başkanlık arzusudur. Şuarâ sûresi seksensekizinci âyetinde meâlen; “O gün mal ve evlâd fayda vermez. Ancak Allahü teâlâya kalb-i selim getiren fayda bulur” buyurulur. Ya’nî bozuk i’tikâdlardan arınmış, kin, kıskançlık, nifak, bid’at, nefsinin arzularına uymak ve insanların elinde bulunan şeylere göz dikmek gibi kötü sıfatlardan kurtulmuş kimseler demektir. Kalbini bu sıfatlardan temizliyen kimse, parasını iyi yerde harcar, fakirleri doyurur. Allah yolunu bildiren mektebler ve binalar yaptırır. Bunun için Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Dünyâda zâhid olanın (ya’nî dünyâya kıymet vermiyenin) kalbine, Allahü teâlâ hikmet akıtır ve dili hikmet söyler, dünyâ hastalığının tama’, ilâcının vera’ olduğunu bilir. Onu dünyâdan Cennete sâlim olarak gönderir.”

Sâlih olmak: Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerinde geldi ki; nafileler, nafile amel yapmağa uygun olanlar tarafından işlenir. Nafile amel işlemenin en aşağı derecesi, sâlih olmaktır. Sâlih olmak ise, günahlardan uzaklaşıp, farz, vâcib ve sünnetleri ihlâs ile yaptıktan sonra ele geçer. Zîrâ nafile amel yapan, fâsık olursa, onda ihlâs bulunmaz. Namazı kendisini Allahü teâlâdan uzaklaştırır. Namaza kalkıp da, Fâtiha suresindeki meâlen; “Yalnız sana ibâdet ederiz ve yalnız senden yardım bekleriz” buyurulan âyet-i kerîmeyi okuduğu zaman, ya’nî biz bütün uzuvlarımızla sana şükrederiz, tâatimizi yalnız sana yaparız der, ama kendisinin hâli, tâatini şeytana tahsis etmekle, küfrân-ı ni’mette bulunup, böylece sözü ameline uymaz. Nitekim, Kût-ül-kulûb kitabında der ki: “Bir kul namazında: “Yalnız sana ibâdet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz” dediği zaman, Allahü teâlâ ona; “Yalan söyledin ey kulum! Yalnız bana tapmıyor, yalnız benden yardım dilemiyorsun. Yalnız bana ibâdet etseydin, nefsinin arzularım, benim rızâma tercih etmezdin; yalnız benden yardım dileseydin, başkalarından yardım istemezdin” der.”

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

“Günahlarına tövbe eden, bir daha işlemezse, hiç günah işlememiş tâbidir.”

“Günahlarına istiğfar eden ve ısrarla günah işliyen, Allahü teâlâ ile alay etmiş gibidir.”

“Pişman olmaksızın dil ile yapılan tövbe, yalancıların tövbesidir.”

Âlim: ilmi ile amel edene âlim denir, ilmi ile amel etmiyene âlim denmez. Çünkü, ilminin kendisine faydası olmayan, câhille eşittir, Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Benden önce gelen peygamberlerden her birinin ümmetinden havarileri (yardımcıları) ve eshâbı vardı. Onun sünnetine yapışırlar, emrine uyarlardı. Onlardan sonra kötü insanlar yerlerine gelir, yapmadıklarını söylerler. Emr olunmadıkları şeyi emrederler. Onlarla eliyle döğüşen mü’mindir. Dili ile mâni olan mü’mindir. Kalbi ile yaptıklarını beğenmiyen, onlara buğz eden mü’mindir. Bunlardan başkasında hardal tanesi kadar îmân yoktur.”

Bid’at ehli: Bid’at sahiblerini tanımak istersen, şu hadîs-i şerîflere dikkat eyle:

“Sözlerin en iyisi, Kur’ân-ı kerîmdir. Yolların iyisi Muhammed aleyhisselâmın yoludur. İşlerin kötüsü, sonradan çıkanlardır. Sonradan çıkanların, uydurulanların hepsi bid’attir. Sapıklıktır. Sapıklar ise Cehennemdedir.”

“Bizim işlerimizde olmıyan (ya’nî dinde olmıyan) bir şeyi sonradan çıkaran merdûddur.”

“Ümmetim bozulduğu zaman, sünnetime yapışana, yüz şehîd sevâbı verilir.”

“Allahü teâlânın ve Resûlünün beğenmediği bir bid’at çıkarana, onunla amel edenlerin günâhı verilir. Onların günâhından ise birşey azalmaz.”

“Bir kimse dinde kötü birşey çıkarırsa, bu kötü şeyin günâhı ve kıyâmete kadar onunla amel edenlerin günâhı ona verilir.”

“Ehl-i sünnet ve cemâatten (Resûlullahın ve Eshâbının yolundan) bir karış ayrılan İslâmdan çıkar.”

Sünnet: Sünnet kelimesi birkaç ma’nâya gelir:

1- Kur’ân-ı kerîm için kullanılır.

2- Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) bütün fiillerine, işlerine ve sözlerine denir.

3- Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) işlerinden bir işe, sözlerinden bir söze denir.

4- Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) işlerinden ve sözlerinden çıkarılan ilme denir. (Ya’nî İslâmiyete sünnet denir.)

Sünnet-i hüdâ ve Sünnet-i zevâid: Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) amel veya söz şeklinde ibâdet olarak yaptıklarına (Sünnet-i hüdâ) denir. Âdet olarak yaptıklarına (Sünnet-i zevâid) denir. Yeme, içme ve giyme husûsunda yaptıkları bu kısımdandır. Sünnet-i hüdâlardan birini terkeden, günaha girer. Sünnet-i zevâidden, ya’nî âdetten birini terkeden günaha girmez. Çünkü, bunları saymak ve zabtetmek mümkün değildir. Kullanma husûsunda olduklarından, çokturlar.

Emr-i ma’rûf ve Nehy-i münker (iyilikleri emredip, kötülüklerden sakındırmak):

Allahü teâlânın la’netine müstehak olmamak ve âhırette azâba düşmemek için âlimlerin emr-i ma’rûf ve nehy-i münker yapmaları lâzımdır. Nitekim Allahü teâlâ Bekâra sûresinin 159 ve 160. âyet-i kerîmelerinde meâlen buyurdu ki: “Kitap ile insanlara bildirdikten sonra, gönderdiğimiz açık âyetleri ve hidâyeti gizleyenlere Allahü teâlâ ve bütün mahlûkat la’net eder. Ancak tövbe edip, sâlih amel edenlerin ve bildirenlerin tövbelerini kabûl ederim. Ben ziyâdesi ile tövbe kabûl edici ve rahîmim” buyuruyor. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyuruyor ki: “İlim öğrenip de bildirmeyenin ağzına, kıyâmet günü ateşten gem vurulur.”

“Bir kavim günah işleyip, aralarında onlara nehy-i münker yapacak kimse bulunur da, nehy-i münker yapmazsa, Allahü teâlâ hepsine azâb eder.”

“Küçüklerimize acımıyan, büyüklerimizi saymıyan, emr-i ma’rûf ve nehy-i münker yapmıyan bizden değildir.”

“Allah yolunda cihâdın yanında bütün iyi işler, büyük bir deniz yanında bir damla su gibidir. Bütün iyilikler ve Allah yolunda cihâd da, emr-i ma’rûf ve nehy-i münker yanında, büyük bir denize göre bir damla su gibidir.”

“Sizden biriniz bir münker (dinde kötü ve günah olan şey) görürse, eli ile mâni olsun. Eli ile yapamazsa dili ile engel

olsun. Bunu da yapamazsa, kalbi ile bunu beğenmesin. Bu ise îmânın en zaifidir.”

Hülâsa kitabında der ki: “Bir kimse bir kimsenin üzerinde bir dirhemden çok necâset görse ve kalbine; “Bunu kendisine söylersen, temizliği ile meşgûl olacak” düşüncesi gelirse söyler. “Sözüme aldırmıyacak” düşüncesi gelirse söylemez. Emr-i ma’rûf da bunun gibidir. Sözünü dinleyeceklerini bilirse, söylemesi lâzım olur. Yoksa olmaz.”

İmâm-ı Serahsî buyurdu ki: Emr-i ma’rûf; (bir kimse bir münker görse, kendisi de bu münkeri yapan birisi olsa, kendisine bu münkeri nehyetmesi lâzım olur. Durumu müstesna olmadan) mutlak olarak vâcibdir. Çünkü münkerlerden sakınmak muhakkak lâzımdır.

“Fetâvâ-i Sugrâ” kitabında der ki: “Zararı kuvvetle umulsa, da, yahut muhakkak zarar geleceğini bilse de emr-i ma’rûf yapmak lâzımdır.”

“Kimyâ-i Se’âdet”te İmâm-ı Gazâlî emr-i ma’rûf ve nehy-i münker faslında buyurur ki: “Emr-i ma’rûf ve nehy-i münker kesin olarak lâzımdır. Bütün Peygamberler bunun için gönderilmiştir. Bunu yapmamaktan korkulur ve insanlar arasından kalkarsa, dinin şiârı ve hakîkati bozulur.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kadınlarınız taşkınlık yapınca, gençleriniz fâsık olunca, siz nasıl olursunuz?” “Bu olur mu yâ Resûlallah?” dediler. “Evet, nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bundan kötüleri olacaktır” buyurdu. “Bundan kötü ne olabilir yâ Resûlallah?” dediler. “Evet, emr-i ma’rûf ve nehy-i münker yapmadığınız zaman nasıl olursunuz?” buyurdu. “Bu hiç olur mu?” dediler. “Evet, nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bundan kötüleri olacaktır” buyurdu. “Bundan kötüsü hangisidir?” dediler. “Ma’rûfu münker, münkeri ma’rûf gördüğünüz zaman nasıl olursunuz?” “Bu da mı olacaktır yâ Resûlallah?” dediler. “Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bundan kötüsü olacaktır” buyurdu. “Bundan büyük hangi kötülük olur?” dediler. “Münkerle emir, ma’rûftan nehyettiğiniz zaman nasıl olursunuz?” buyurdu. “Bu da olacak mıdır yâ Resûlallah?” dediler. “Evet, olacaktır” buyurdu.

“Kût-ül-kulûb” kitabında, Abdullah-i Mekkî buyurur ki: İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) buyurdu: “Bir zaman gelecek, o zaman insanlar Peygamberlerin sünnetlerini öldürecek ve kendi çıkardıkları bid’atleri diriltecekler, yaşatacaklardır. Sünnetler ortadan kalkacak, bid’atler yayılacaktır.”

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), bir hadîs-i şerîfte; “Bir zaman gelecektir ki, o zamanın insanları arasında âlimler ölü gibi olur. Onlara bakmazlar. Kıymet vermezler. Bugün münâfıklar, mü’minler arasında nasıl gizli ise, o zaman mü’minler, münâfıklar arasında öyle gizli olurlar” buyurdu.

Îsâ aleyhisselâma; “Fitne bakımından insanların en şiddetlisi hangisidir?” denildiğinde; “Âlimin aşağılanmasıdır. Âlimin aşağılanmasıyla, âlem de aşağılanmış olur” buyurdu.

Selef-i sâlihîn âlimlerinden ba’zısı buyurdu ki: “Bir âlimin aşağılanması, bir geminin batması gibidir. Onun batmasıyla çok insanlar boğulur.”

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) buyurdu: “Âlime, kendine uyanlar için korkular vardır. Âlim yanlış bir iş yaparsa, ona uyanlar da onu yapar. Böylece her tarafa yayılır. Allahü teâlânın dîninde bir bid’at çıkarıp. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) bütün insanlara delîl ve evliyânın yolu olan sünnetine uymayıp, bu bid’atle Allahü teâlânın kullarını Allah yolundan saptıran kimse kadar büyük günahkâr bilmiyorum.”

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki:

“Dünyânın şerefi mal ile, âhıretin şerefi ameller iledir.”

Her nasihat edenin yanında oturmayın; sizi beş şeyden beş şeye çağıranın yanında oturunuz:

1- Kibirden alçak gönüllülüğe,

2- Nefsin arzularından tâate,

3- Dünyâ sevgisinden zühde,

4- Şübheden yakîne,

5- Riyadan ihlâsa çağıranların yanında bulunun.”

“Mü’min o kimsedir ki, kendi için sevdiğini, din kardeşi için de sever.”

“Vera’ sahibi ol, insanların en çok ibâdet edeni olursun; kanâat sahibi ol, insanların en şükredeni olursun; kendin için sevdiğini insanlar için de sev, mü’min olursun.”

“Âlimi seven, beni sevmiş olur; beni seven, Allahü teâlâyı sevmiş olur; fâsıka ikram eden, dînin yıkılmasına yardım etmiş olur.”

“Bid’at sahibini kötü bileni,

Allahü teâlâ, kıyâmet gününün korkularından korur.”

“Bir zengine, zenginliğinden dolayı tevâzu edenin, dininin üçte ikisi gider.”

“Dünyâ sevgisi, bütün günahların başıdır.”

Fahr-ül-İslâm Ali Pezdevî, “Usûl-i Fıkıh” kitabında der ki: Îmânın fürû’unda asıl, namazdır. Namaz dinin direğidir. Beden ni’metinin şükrü için emrolunmuştur.”

Namaz kılan, fakat kemâl üzere kılmıyanlar, dört büyük günah işlemiş olurlar:

1- Kıyâmda Kur’ân-ı kerîmi ısrarla tertil üzere okumağı terkederler. Kur’ân-ı kerîmde tertîl vâcibdir. Vacibi ısrarla terketmek ise büyük günahtır.

2- Rükû’dan sonra dik durmağı ısrarla terkederler. Bu ise sünnet-i müekkede olup, ısrarla terki büyük günah olur.

3- İki secde arasında oturmağı ısrarla terkederler. Bu da sünnet-i müekkede olup, ısrarla terki büyük günahtır.

4- Alın ve burunları üzerinde secdf yapmağı terkedip, sâdece burunlarını secdeye korlar. Yalnız burun üzerine secde mekrûhdur. Mekrûhda ısrar ise büyük günahtır.

Müslümanlara ma’rûfu emir, münkeri nehy etmemiz vâcibdir. İnâd ve inkâr edenlere karşı da sabretmemiz lâzımdır.

Kur’ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfleri dinlemiyenler için, Allahü teâlâ, A’râf sûresi yüzyetmişdokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen: “Cehennem için, cinlerden ve insanlardan çok kimseler yarattık. Kalbleri vardır, anlamazlar. Gözleri vardır, görmezler. Kulakları vardır, işitmezler. Onlar hayvan gibidir, hattâ daha da aşağıdırlar” buyuruyor. Çünkü hayvanlar öyle yaratıklardır ki, Allahü teâlânın ilham etmesiyle, fayda ve zararı hissedebilecek kabiliyettedirler.

Böyle insanlar, kıyâmet günü gelince ağlarlar, inlerler ve Kur’ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîf va’zlarını dinlemediklerine çok pişman olurlar. Kendilerini ayıplayıp, açık ziyanda görürler. Sonra hepsi Cehenneme gönderilir. Allahü teâlâ, bu gibilerin hâllerini beyânla, Mülk sûresi onuncu âyetinde meâlen; “Onlar, dünyada Peygamberlerin sözlerini işitip, yahut aklımızı kullanarak düşünüp kabûl etseydik Cehennemlik olmazdık, derler” buyuruyor. Bunun için Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki:

“Akıllı o kimsedir ki, kendini, ne için yaratıldıysa ona yaklaştırır. Allahü teâlânın kendisine emrettiklerini yapar. Ahmak o kimsedir ki, nefsinin arzularına uyar ve Allahü teâlâdan Cennet diler.”

“Bir kimse kırk yaşını geçer de, iyiliği kötülüğünden çok olmazsa, Cehenneme hazırlansın.”

“Allahü teâlânın kulundan uzaklaşmasının alâmeti, kulun mâlâya’nî, lüzumsuz şeylerle meşgûl olmasıdır.”

“Dünyâ mü’minin zindanı, kâfirin Cennetidir.”

“Dünyâsını seven âhıretine, âhıretini seven dünyâsına zarar verir. Devamlı olanı, geçici olana tercih ediniz.”

“Size geniş, doğru bir yol bıraktım. Gecesi gündüz gibidir. O yolda giden kurtulur. Terkeden sapıtır ve helak olur.”

“Sizin için dünyâdan çok korkuyorum. Size kapısını açar ve sizi helak eder.”

Allahü teâlâ, Hûd sûresi onbesinti âyetinde meâlen; “Dünyâ hayâtını ve süsünü isteyenlere, dünyâda çalışmalarının karşılığını verir, çalışmalarından birşey eksiltmeyiz”, onaltıncı âyet-i kerîmede meâlen; “Onlar için âhırette ateşten başka bir şey yoktur, dünyâda yaptıkları işe yaramaz, atılır. Amelleri, de bâtıl olur” buyuruyor.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu:

“Ateşle su bir kapta bulunamadıkları gibi, dünyâ ve âhıret sevgisi de bir mü’minin kalbinde bir arada bulunamaz.”

“Îmân çıplaktır, örtüsü takvâ, meyvesi ilim, süsü hayadır.”

Sana lâzım olan, sözünün ve işinin İslâmiyete uygun olmasıdır. Çünkü İslâmiyete uymadan olan amellerin hepsi bid’attir. Nitekim Allahü teâlâ En’âm sûresinin 153. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Doğru yol budur. Bu yolda olunuz! Fırkalara bölünmeyiniz!” buyurdu.

Ve yine Haşr sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: “Peygamberin size verdiklerini alın, yasak ettiklerinden sakının. Allahü teâlâdan korkun. Allahü teâlâ şiddetli azâb edicidir.”

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki:

“Mü’minin işitip amel ettiği veya başkasına öğrettiği hayırlı bir söz, bir senelik ibâdetten hayırlıdır.”

“Bir sünnetin yapılması veya bir bid’atin tanınması için ümmetime benden bir hadîs gösterene, Cennet vâcib olur.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 981

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 381

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 238

4) Fevaid-ül-behiyye sh. 21

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 238

6) Keşf-ül-zünûn sh. 41, 54, 109, 227, 451, -871, 1689, 1871

7) Risâle-i Münîre (Ahmed İbni Kemâl)

8) Kâmûs-ül-a’lâm cild-5, sh. 3885

9) Devhat-ül-meşâyıh sh. 16

10) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 585

11) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 31

12) Meşâhir-ül-İslam cild-4, sh. 1550

13) Târihu âdâb-il-lügat-il-Arabiyye cild-3, sh. 252

14) Amasya Târihi cild-3, sh. 224

15) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 141

16) Süllem-ül-vüsûl Vr. 20 b

17) Mecellet-ün-nisâb Vr. 47 a

18) Hadîkat-ül-cevâmi’ cild-1, sh. 180

19) Künh-ül-ahbâr Vr. 229 b.

20) Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi cild-1, sh. 345

21) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 197

22) Eslâf sh. 7

23) Osmanlı Târih ve Müerrihleri sh. 19

AHMED ŞEYBÂNÎ

Hindistan’da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Mecdüddîn bin Tâc-ül-Efâdıl bin Şemseddîn Şeybânî’dir. İmâm-ı a’zam hazretlerinin en yüksek talebelerinden olan İmâm-ı Muhammed Seybâni’nin soyundandır. Hüseyn Nâgûrî’nin tale-besidir. Hindistan’da Nârnûl beldesinde doğup yetişti. Doğum târihi tesbit edilememiştir. Onsekiz yaşında iken Ecnür’e gidip, orada yerleşti. 927 (m. 1521) senesi Safer ayının yirmibeşinci günü vefât etti. Hocasının kabrinin ayak ucuna defnedildi.

Kâdı Mecdüddîn’in yedi oğlu vardı. Hepsi de takvâ sahibi, âlim, dinimizin emirlerine bağlı kimseler idi. Bunların en büyüğü Ahmed olup, ilim ve amelde diğerlerinden üstün idi. Talebe iken, hocasından ilim öğrenmekle birlikte, başka âlim zâtların sohbetlerinde de bulunurdu. Arabî ve Fârislyi çok güzel konuşurdu. Sultan ve vâlilerin yanlarında bulunur, hürmet ve i’tibâr görürdü.

Genç yaşta Hâce Hüseyn Nâgûrî’nin talebesi oldu. Hocasının huzûrunda, zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etti. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Ecmîr’e gidip yerleşti. Orada yetmiş seneden fazla kaldı. Dünyâya düşkün olmaktan, haramlara ve

şüphelilere düşmekten uzak bir şekilde, nefsin isteklerine muhalefet ederek, ibâdet ve tâat ile meşgûl olarak yaşardı. Haramlara düşmekten son derece sakınır, takvâ üzere bulunurdu. Tasavvuf yolunda ilerlemiş olup, yüksek derece sahibi idi. Dünyâya düşkün olmamakla birlikte, dünyâya düşkün olanlardan da uzak idi. Sohbetinde bulunanlara; dinimizin hükümlerini, tasavvuf yolunda bulunmanın husûsiyetlerini ve bu yola âit ince bilgileri anlatırdı. Meclisi, Süfyân-ı Sevrî hazretlerinin meclisi gibi idi. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde, ya'nî Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmede çok gayretli idi. Zengin, fakir, tanıdık ve yabancı, herkese karşı, fitne çıkarmadan emr-i ma'rûf yapardı ve bu husûsta hiçbir zaman gevşeklik göstermezdi.

Ahmed Şeybânî, küçüklüğünde akrabaları ile birlikte alışveriş için Mendev beldesine gitmişti. Şeyhülislâm olan, Şeyh Mahmûd Dehlevî ismindeki zât da orada idi. Cemâat ile namaz kılındı. Namazda Mahmûd Dehlevî de vardı ve en ön safta başka âlim zâtlar ile birlikte bulunuyordu. Mahmûd Dehlevî, namaza dururken iftitah tekbîrini İmâmdan önce aldı ve bu hâl Ahmed Şeybânî'nin dikkatini çekti. Namazdan sonra, başka âlim zâtların bu hâli Şeyhulislâm'a söylemekte gevşek davrandıklarını görünce çok hayret etti. Nihâyet dayanamayıp, Mahmûd Dehlevî'ye; "Sizin bu namazınız olmadı, İmâmdan evvel tekbîr aldınız" dedi. Bu hâli öğrenen Şeyhülislâm, bu çocuk yaşta, fakat dînini bilen ve çok uyanık olan Ahmed Seybânî'ye teşekkür edip, namazını iade etti.

Ahmed Şeybânî hazretleri, öğünme vesilesi sayılabilecek gösterişli elbiseler giymez, ekseriya başında külah bulunurdu. Namazlarda sarık sarardı. Cum'a ve bayram günlerinde, sünnet olduğu için ve dünyâ ehlinden yanına gelenler olursa onlara karşı da heybetli olmak, İslâmın şerefini, vekarını korumak için kıymetli elbise giyerdi. "Din ehlini dünyâ ehline aşağı göstermemelidir. Zîrâ dünyâ ehli, görünüşe bakarlar" buyururdu.

Sohbetlerinde, "Allahü teâlâ buyurdu ki... Resûlullah efendimiz buyurdu ki..." gibi ifâdeleri, ehemmiyetine binâen tam bir azamet ve heybetle söylerdi ve böyle söylemesi, insanlara çok te'sîrli olurdu.

Fakirlere, tasavvuf yolunda bulunanlara çok hürmet ederdi. Hayvanına binmiş olarak giderken, böyle zâtlardan birini görse, hayvanından iner ve o zâtın geçmesini bekler, ellerini bağlamış olarak hürmetle dururdu.

Huzûrunda gıybet olan birşey konuşulsa, hattâ lüzumsuz birşey söylense buna asla müsâade etmez, derhâl; "Baba sus!" diyerek îkâz ederdi. Talebelerin, hocalarının ismini söylemekte dikkat ettikleri edeb üzere, birisi onun ismini hürmetle söylese, o da bunu duysa, hemen gözleri yaşarır ve kendisini aşağılayarak; "Ahmed kim oluyor ki, o zarardadır" derdi.

Ahmed Şeybânî hazretlerinin, Peygamber efendimize (aleyhisselâm) olan muhabbet ve aşkı pekçok idi. Ona bir kimse gelerek; "Rü'yâmda Resûlullah efendimizi gördüm" dese, derhâl kendisini toparlar, o kimsenin karşısında ayakta durur, elleri bağlı olarak, büyük bir hürmet ve edeb ile anlatmasını beklerdi. O kimse anlattıkça, ellerine, ayaklarına kapanır, o zâtın elbisesini yüzüne gözüne sürerdi. O kimse; "Filân yerde gördüm" derse, o yere gider, orayı öper, yüzünü sürerdi. Orada bir taş varsa, taşı yıkar, suyunu içer, o suyu gülsuyu gibi elbisesine sürerdi.

Ahmed Şeybânî hazretleri Ecmîr'de bulunurken, birgün dostlarına; "Bu birkaç gün içinde, bu şehre celâl nazarı vardır. Bir belâ ve musibet gelmesi yakındır. Müslümanların şehirden çıkmaları lâzımdır" buyurdu. Acele hazırlıklar yapılıp, Ahmed Şeybânî, müslümanlardan bir cemâat ile, 927 (m. 1516) senesinde bir Pazar günü Ecmîr'den çıktı. Bundan sonra gelen ilk Cumartesi günü, din düşmanları Ecmîr şehrini istilâ edip, şehrin altını üstüne getirdiler. Ahmed Şeybânî ile birlikte şehirden çıkamamış olan birçok müslümanı şehîd ettiler. Bu istilâdan beş gün evvel Ecmîr'den ayrılmasının, onun bir kerâmeti olduğu anlaşıldı.

Ahmed Şeybânî hazretleri Ecmîr'e geldiğinde, onsekiz yaşında idi. Çıktığında ise, doksan yaşına yaklaşmıştı. Ecmîr'den ayrıldıktan sonra, doğum yeri olan Nârnûl'de kaldı. Üç-dört sene sonra birgün, bir meczûb kimse gelerek; "Ahmed Şeybânî! Seni göğe çağırıyorlar. Hocanın huzûruna git!" dedi. O da, o gece rü'yâsında buna benzer şeyler görmüştü. Hemen hazırlanıp, hocasının memleketi olan Nâgûr'a geldi.

Nâgûr'a geldikten birkaç gün sonra hastalanan Ahmed Şeybânî, hastalığı ağırlaşıp ölüm hâli yaklaşınca, ellerini kaldırarak namaza başlıyormuş gibi tekbîr aldı ve kendinden

geçti. Bu hâlde iken, "Allahü ekber" diye diye rûhunu teslim eyledi. Hocasının bulunduğu kabristanda, hocasının kabrinin ayak ucuna defnedildi.

Ahmed Şeybânî hazretleri, gece yarısı geçtikten sonra kalkıp, hâce Mu'înüddîn hazretlerinin türbesine gider, orada teheccüd namazını kılıp, kuşluk vaktine kadar zikir ve tesbîh ile meşgûl olurdu. Bu arada hiç konuşmazdı. Kuşluk vaktinde duhâ namazını kıldıktan sonra, talebelerine ilim öğretir, ders verirdi. Bundan sonra, sünnet olduğu için kaylûle yapar (öğle üzeri bir miktar uyur), kalktıktan sonra öğle namazını kılar, sonra ikindiye kadar yine zikir ve tesbih ile meşgûl olurdu, ikindi namazından sonra meclisinde bulunanlara Tefsîr-i Medârik'den okur, anlatırdı. Allahü teâlânın imân sahipleri için Cennette hazırladığı ni'metlere ve din düşmanları için Cehennemde hazırlanan sonsuz azâba âit haberleri okuyunca çok ağlar, bu ağlaması sebebiyle gözleri kızarırdı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 190

ALÂEDDÎN EFENDİ

Osmanlı devletinin altıncı şeyhülislâmı. Fıkıh, hadîs, tefsîr âlimi. İsmi, Ali Arabî olup, lakabı Alâeddîn'dir. Haleb'de doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 901 (m. 1495) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyüb'de İdrîs Köşkü yakınında defnedildi.

Alâeddîn Efendi, ilk tahsilini Haleb'de yaptıktan sonra Anadolu'ya geldi. Molla Gürânî, Kâdı Hızır Bey ve Fahreddîn Acemî'den ders aldı. Önce Edirne'de Dâr-ül-hadîs Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Mevlânâ Fahreddîn-i Arabî'nin ders vekîli olduktan sonra, Bursa Kaplıca Medresesi müderrisliğine getirildi! Halvetiyye büyüklerinden Alâeddîn Halvetî'nin sohbetlerini dinledi. Ondan ilim ve edeb öğrenerek, tasavvuf yoluna girdi. Onunla birlikte Manisa'ya gitti. Müderrislik hayâtına oradaki bir medresede devam etti. Daha sonra İstanbul'a dönen Alâeddîn Efendi, Semâniyye medreselerinden Başkurşunlu Medreseye müderris oldu. 900 (m. 1494) senesinde Sultan İkinci Bâyezîd Hân tarafından şeyhülislâmlığa getirildi. Alâeddîn Ali Efendi, Sultan İkinci Murâd, Fâtih Sultan Mehmed ve oğlu Sultan İkinci Bâyezîd devirlerini gördü.

Alâeddîn Efendi'nin çok çocuğu oldu. Her çocuğuna bir âlimin ismini verdi. Çocukları, onun vefâtından sonra önemli vazîfelere ta'yin edildiler. Alâeddîn Efendi, fıkıh ve usûl-i fıkıh ilmine tam vâkıftı. Faziletli bir zât idi. Uzun boylu, güzel ahlâklı ve üstün bir karakteri vardı. Derslerini, "Telvîh" isimli, baştan sona kadar ezberlediği kitaptan okuturdu. Üstün hâller ve kerâmetler sahibi idi. Kerâmetlerinden ba'zıları şunlardır:

Alâeddîn Ali Efendi Manisa'da iken, bir vakit yaylaya çıkmıştı. Birisi ziyâretine geldi ve karşısında oturdu. Alâeddîn Efendi ondan rahatsız olup dedi ki: "Senden pis bir koku geliyor. Sebebini iyi düşün." O da kalkıp, her yanını yokladı. Birşey bulamayıp tekrar otururken, koynundan bir risale (küçük kitapçık) düştü. Alâeddîn Efendi; "O nedir?" diye sordu. Risaleyi alıp baktığında, içinde İslâm dînine aykırı çok sözlerin olduğunu gördü. Bunun üzerine; "O pis kokular, bu sözlerin olduğu kitaptanmış" buyurdu. O kişiden karşı çıkmak gibi bir hâl sezince; "Eğer bunu yok etmezsen, zarara uğrayacağını haber veriyorum" dedi. O sırada uzaktan yangın çıktığı görüldü. O kişi oraya bakınca; "Eyvah! Bu ateş benim evimde" diyerek acele ve üzüntü ile evine koştu ve o risaleyi evini yakan ateş içine fırlatıp attı. Alâeddîn Efendi, torunlarından birinin hastalanıp döşeğe düştüğü sırada, halvethânede âhıreti düşünüyordu. Hastanın babası halvethâne kapısını çalıp, çocuğun ölüme yaklaştığını haber verdi ve hastanın yanına gelmesi için pekçok yalvardı. Yakarışları fayda vermeyince, babasına ısrar ederek, hücreden çıkarıp ölüm döşeğindeki hasta yanına götürdü. Alâeddîn Efendi, ateşin te'sîriyle yeşile dönen hastanın yastığı dibinde, yanmağa hazır bir mum gibi bir süre oturup murâkabeye vardı. Sonra da şifâ âyetlerini okudu ve duâ etti. Duâsı kabûl oldu ve hasta o ânda ayağa kalktı. Alâeddîn Efendi çocuğun eline yapışıp, evden dışarı çıkardı. Çocuk, sanki hiç hastalanmamış gibi idi. Çocuk, dedesi Alâeddîn Efendi'den sonra uzun seneler yaşadı.

Alâeddîn Ali Efendi, aklî ve naklî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Tefsîr, hadîs ve fıkıhta mütehassıs oldu. Kışın soğuğundan etkilenmezdi. Kalbinin Allah demesini talebeleri duyardı. Hergece gusl abdesti alır ve yüz rek'at namaz kılar, hafif bir uykudan sonra teheccüd namazına kalkar ve sabaha

kadar kitap okurdu. Molla Mehmed Samsûnî, yetiştirdiği müderrislerdendir. Alâeddîn Arabî'nin bir oğlu da Bâbek Çelebi olup, müderris idi. Molla Kerez-i Karamanî de, Alâeddîn-i Arabî'nin ders vekîli idi. Sonra müderris oldu.

Alâeddîn-i Arabî, bir fetvâsında; "Bir değirmene nöbetçi olanlar, değirmenin ocağında ekmek pişirmekle değirmeni tutuşturup, değirmenin binası bunların terkleriyle yanıp gitse, ocağı değirmen sahibinin izniyle yakmışlarsa, zarara sebeb olanlara bu zararı ödemeleri lâzım olur mu?" suâline cevâb olarak; "Eğer kasdla etmedilerse, lâzım olmaz" buyurdu.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Havâşin-alel mukaddimât-il-erbe'a, 2-Ta'likâtün alet-Tavdîh fî usûl-i fıkh, 3-Hâşiye alâ şerhu akâid-in-Nesefî lit-Teftâzânî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, 149

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 171

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 5

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 739

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3170

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 498 cild-2, sh. 1146

7) Fevâid-ül-behiyye sh. 146

8) Devhat-ül-meşâyıh sh. 12

ALÂÜDDÎN ALİ FENÂRÎ (Alâüddîn Ali bin Yûsuf)

Osmanlı devletinde yetişen âlimlerin büyüklerinden ve Şemsüddîn Fenârî'nin torunlarından. İsmi, Ali bin Yûsuf Bâlî bin Şemsüddîn Muhammed Fenârî'dir. Osmanlı devletinin ilk şeyhülislâmı Molla Fenârî'nin oğlu Molla Yûsuf'un çocuğudur. "Alâüddîn" lakabı ve dedesinin "Fenârî" nisbeti ile meşhûr oldu. Bursa'da doğup büyüdü. Doğum târihi bilinmemektedir. 903 (m. 1497) senesinin sonlarına doğru Bursa'da vefât ettiği rivâyet edilmektedir. Dedesi Molla Fenârî'nin kabrinin yanına defnedildi.

Alâüddîn Fenârî, ilimle meşgûl olmaktan çok zevk duyardı. Gençliğinde İran'a gitti. Hirat şehrindeki âlimlerden ders aldı. Sonra Semerkand ve Buhârâ'ya gidip, oradaki âlimlerden de okudu. Her ilimde derinleşti. Hattâ, kendisini orada müderris yaptılar. Sonra memleketini çok özledi ve Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın ilk zamanlarında tekrar Anadolu'ya geldi. Büyük âlim Molla Gürânî, Pâdişâh'a; "Senin saltanatın, ancak Molla Fenârî hazretlerinin evlâdından biri yanında bulunmakla tamâm olur" demişti. Alâüddîn Ali Anadolu'ya ayak basınca, durumunu Pâdişâh'a bildirdi. Âlimleri çok seven Fâtih Sultan Mehmed Hân da, onu Bursa'daki Manastır Medresesi'ne müderris olarak ta'yin etti. Sonra da, Sultan İkinci Murâd Medresesi'nde vazîfelendirdi. Ardından Bursa kadısı, en sonra da kadıasker yaptı. On yıl bu yüksek mevkide kalarak, ilmin ve âlimlerin şerefini korudu. Pekçok âlim, onun yüksek himmetiyle, lâyık oldukları şerefli hizmetlerin zirvesine ulaştı. Bir süre sonra kadıaskerlik vazîfesinden ayrıldı ve emekli oldu.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân pâdişâh olunca, Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Sekiz yıl bu vazîfede kaldı. Sonra bu vazîfeden ayrılıp, vatan-ı aslîsi olan Bursa'ya döndü. Burada günlerini ders okutmak ve ibâdet etmekle geçirip, Cum'a ve Salı günlerinin dışında hergün ders verir, son derece gayretle çalışırdı) senenin üç mevsiminde, Keşîş Dağı eteğinde, hâlen Kâdı Yaylası denilen yerde bir ev yaptırıp, orada oturmağı âdet edinmişti. Derslerini de burada okuturdu. Ancak kışın şiddetli zamanında şehire inerdi. Öyle ki, kar yağmaya başlar, fakat o bulunduğu yerden ayrılmazdı. Dâima ilimle meşgûl olurdu. Yatakta yatmazdı. Uyku bastırınca duvara dayanır, önünde kitap dururdu. Uyanınca kitaba bakardı. Bu kadar çok ilim sahibi olmasına rağmen, çok kitap yazamadı. Çünkü vakitlerinin çoğunu, kadılık ve ders okutmak hizmetlerinde geçirdi Sâdece nahivde "Kâfiye şerhi"ni ve bir de, matematikte "Tecnîs"in bir kısmının şerhi olan bir risaleyi yazdı. Matematik, ilminin her dalında mahir idi. Kelâm, usûl, fıkıh, belagat ilimlerinde pek derin bir âlim idi. Akıllı, edebli ve vakûr idi.

Alâüddîn Ali, tasavvuf ilmiyle uğraşmaktan da büyük haz duyardı. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek derecelere eriştikten sonra, tasavvufta mürşid-i kâmil derecesine yükselmiş olan Şeyh Hacı Halîfe'nin huzûruna gidip, ona talebe oldu. Bu zât,

Zeyniyye yolunun büyüklerinden idi. Vefâtına kadar onun yanından ayrılmadı ve böylece yüksek ma'rifetlere kavuştu.

Vakitlerinin çoğunu talebelerine ders okutmakla, ilmi mütâlâalarla geçirirdi. Yüksek talebelerinden birisi ile "Mutavvel" kitabını okumaya başlamışlardı. Her satırında birçok mes'eleye temas edildiğinden, mütâlâaları uzayıp gitti. Günde iki-üç satırdan fazla okuyamıyorlardı. Okunan yerleri, kuşluk vaktinden ikindi namazına kadar izah ederdi. Bu minval üzere altı ayda, kitabın yarısına kadar gelebilmişlerdi. En sonunda talebesine; "Molla! Bu kitabın okunma usûlü budur" dedi ve bundan sonra hergün ikişer yaprak okutmakla, kitabın diğer bölümlerini kısa zamanda tamamladı. Bu talebe derdi ki: "Bedî'î (edebî) san'atlarına geldiğimizde, bu san'atların her birine Farsça beyitlerden pekçok örnekler gösteriyordu. Ben de o sırada; "Ne çok Fârisî beyitler ezberlemişsiniz" dedim. O da; "Acem (İran) talebelerinin âdetleri şöyledir ki, hergün ikindi namazından sonra toplanıp, şiir üzerinde müzâkere ederlerdi. Bunlar, o günlerde ezberlediğimiz şiirlerdir, İran'dan döndüğüm günlerde, ezberlediğim şiirleri kontrol etmiştim de, onbin gazeli bulmuştu" cevâbını verdi."

Birgün yanındakilere buyurdu ki: "Cenâb-ı Hakdan üç dileğim vardır: Evli-barklı olarak evimde ölmemi, hastalığımın pek uzun sürmemesini ve îmânla rûhumu teslim etmemi istiyorum." Talebelerinden ba'zı âlimler dediler ki: "O evde, ondan önce kimse ölmedi, öğle namazını kıldıktan sonra hastalanıp, ikindi ezanı okunurken ömrü tamâm oldu. Böylece iki arzusu yerine geldi. Umulur ki, üçüncü duâsı da kabûl edilmiş ola!"

Yazmış olduğu şiirlerinde "Gammî" mahlasını kullanmıştır.

Oğlu Muhammed Çelebide, ilim ve fazilet sahiplerinden olup, 957 (m. 1550) senesinde vefât etti. Bunun lügat ilmine dâir "Lisân-ül-hikmet" adında Arabca ve Farsça ile karışık olarak yazılmış bir lügatı ve Molla-zâde'nin "Hidâye şerhi" kitabına yaptığı haşiyesi vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 264

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 739

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 18, 19

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 139, 140

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümeni (Mecdî Efendi) sh. 199

6) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 278

7) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 501

8) Güldeste-i riyâz-i irfan sh. 245

ALÂÜDDÎN YETÎM

Osmanlı devletinde yetişen âlimlerden. İsmi, Alâüddîn olarak bilinmekte ve akranları arasında "Yetîm" lakabı ile tanınmaktadır. Aydın vilâyetindendir. Sultan Murâd Hân zamanında büyük bir veba (tâ'ûn) salgını başgöstermiş, akrabasının hepsi vefât etmişti. Sâdece bir halası kalmıştı. Alâüddîn de yetim kalmıştı. Bülûğ yaşına kadar halasının yanında kalıp, terbiye gördü. Sonra Tire'ye gitti, ilk din bilgilerini ve yazıyı orada öğrendi.

Alâüddîn Yetîm, halasının vefâtından sonra Bursa'ya gidip yerleşti. Ba'zı müderrislerin hizmetinde bulunup, onlardan ilim ve feyz aldı. Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrendi. Fâtih Sultan Mehmed Hân, İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerini inşâ ettirdikten sonra, Alâüddîn Yetîm de bu medreseye gelip, derse başladı. Sonra Tire kasabasına gitti. Mevlânâ Kâdı-zâde, orada müderrislik yapıyordu. Onun hizmetine girip, derslerine devam etti. Müderris Kâdı-zâde de onunla ilgilenip, çok ilim öğretti. Fâtih Sultan Mehmed Hân, Kâdı-zâde'yi İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinden birine ta'yin edince, Alâüddîn Yetîm de onunla beraber İstanbul'a geldi.

Hocası Kâdı-zâde, Bursa'da kadı oluncaya kadar ondan hiç ayrılmadı. Kâdı-zâde, bu yüksek talebesine de bir vazîfe verilmesi için, onu İstanbul'a Sultân'a göndermek istedi. Fakat Alâüddîn Yetîm bunu kabûl etmedi. Bursa'da küçük bir evde oturdu. Vefâtına kadar hiç evlenmedi. Bütün ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmek için harcadı. Herkese ders verir, kimseden ücret almazdı. Hergün isteyenlere; sarf, nahiv, hadîs, tefsîr ve daha birçok ilimden ders okuturdu. O, her ilimde mahir ve mütehassıs idi. Allahın rızâsını kazanmaktan başka bir maksadı yoktu. Resmî bir vazîfe kabûl etmedi.

Devamlı ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Dünyâ işleriyle meşgûliyeti, ancak nafakasını te'min edecek kadardı.

Taşköprü-zâde, "Şakâyık-ı Nu'mâniyye" adındaki eserinde diyor ki: "Ben, ondan sarf ve nahiv ilimleri okudum. Kendisinden, bülûğ çağından i'tibâren hiçbir namazını geçirmediğini işittim. O, hiç evlenmedi. Asla harama yaklaşmadı. 90 yaşını geçtiği hâlde, ağzından bir dişi eksilmemişti. Gözleriyle, en küçük yazıları bile okuyabiliyordu. Çok güzel yazı yazardı. Eski kitapları satın alıp, cildlerini ta'mir ederdi. Böylelikle, cildcilik san'atıyle de uğraştı ve bu yolla çok kitap topladı. O, 920 (m. 1514) senesinde vefât etti. Yine ondan, gençliğinde Sultan Murâd Hân'ı gördüğünü işittim."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 345, 346

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 378

3) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 573

ALİ BİN ABDÜLAZÎZ

Osmanlı dev letinde yetişen büyük âlimlerden. İsmi, Ali bin Abdülazîz bin Hüsâmeddîn bin Hâmid'dir. Babası, Haleb kadılığından emekli olup, Kanunî Sultan Süleymân Hân devrinde vefât eden Umm-i Veled-zâde Efendi'dir. Baba ve dedelerinin herbiri, Osmanlı devletinin meşhûr âlimlerinden ve devlet adamlarından idi. 930 (m. 1523) senesi sonlarında doğdu. Daha küçük yaşta iken asrının yüksek âlimlerinden Muhaşşî Sinân Efendi'nin ve Hâfız Acem'in hizmetlerine ve derslerine devam edip, ilim sahibi oldu. Sonra Arab-zâde Abdülbâk! Efendi'nin dergâhına devam edip, Sahn-ı semân müderrisi Sâlih Efendi'nin yardımcılığında bulundu. Çivi-zâde Efendi'den istifâdesi çok oldu. Muhyiddîn Efendi'nin derslerinden de hiç ayrılmadı. Bundan sonra Bursa'da Ferhâdiyye Medresesi'ne, daha sonra Bâyezîd Paşa Medresesi'ne, sonra İstanbul'da Ceddî Medresesi'ne, ondan sonra Herargrad'da (bugünkü Razgrad) İbrâhim Paşa Medresesi'ne, sonra Bursa'da Hançeriyye Medresesi'ne müderris oldu.

Bir müddet müderrislik vazîfesini bırakıp, bir köşede, kendi kendine ilimle meşgûl oldu. Nihâyet, 967 (m. 1559) senesinde Rodos Sultâniyesi münhal olduğunda müderris ta'yin etmek üzere imtihan yapıldı. Bu imtihanda, Kepenkçi Medresesi'nden ayrıları Bozan-zâde ile Ali bin Abdülazîz'den "Hidâye" adındaki fıkıh kitabının "Kitâb-ül-gasb" kısmını okuyup, bunun üzerine bir risale yazmaları istendi. Her ikisinin yazdığı risale beğenilip tercih edildi. Fakat Bozan-zâde, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin mülâzimi (yardımcısı) ve gözdesi olduğundan, hürmeten kendi hakkından vazgeçip, onun ta'yin edilmesini sağlamış oldu. 969 (m. 1561) senesi Safer ayında emekliye ayrılan Eyyûb Sultan Medresesi müderrisi Celâl-zâde Sâlih Efendi'nin yerine ta'yin edildi. 970 (m. 1562) senesi Zilhicce ayında Çivi-zâde yerine Sahn-ı semân müderrisi olup, 974 (m. 1566) senesi Zilhicce ayında Ahî-zâde Efendi yerine Şehzâde Medresesi'ne ta'yin olundu. 976 (m. 1568) senesi Receb ayında, Mehmed Paşa'nın hocası Mahmûd Efendi yerine Süleymâniye medreselerinin birine ta'yin edildi. 980 (m. 1572) senesi Safer ayında, Hâcegi-zâde yerine Haleb şehrinde bulunan Zaviye'ye ta'yini yapıldı. Burada ilim ve irfan yaymaya devam etti. Aynı senenin Zilhicce ayında, Haleb'de vefât etti. Haleb'de, Ebüssü'ûd-zâde Muhammed Efendi'nin yanında medfûndur.

Onun, "Risâle-i Kalemiyye" "Risâle-i Seyfiyye" ve "Risâle-i Şem'ıyye" adında kıymetli eserleri vardır. Ayrıca, Ebüssü'ûd Efendi'nin "Kasîde-i mîmiyye"sine yazdığı nazireleri ve daha başka kıymetli şiirleri de vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 177, 178

ALİ BİN CEMÂL NEBTÎTÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Cemâl Nebtîtî'dir. Mısır'da doğdu. Doğum târihi belli değildir. 901 (m. 1495) senesinde, Mısır'da vefât etti. Dergâhının yanına defnedildi.

Ali bin Cemâl, evliyânın önde gelenlerinden Ebü'l-Abbâs Gamrî'nin talebesidir. Ondan ilim ve edeb öğrendi. Büyük bir âlim oldu. Zor işleri kolaylıkla çözerdi. Himmet ve gayreti çok

idi. Talebelerinin yetişmesi için çok gayret gösterirdi. Keşf ve kerâmetleri görüldü.

Ali bin Cemâl, hocası Ebü'l-Abbâs Gamrî, Muhammed bin Anan, Muhammed Münir, Ebû Bekr Hadîdî ve Muhammed Adl ile birlikte hacca gitti. Ay ışığının da olmadığı karanlık bir gecede, hurma yerlerken, içlerinden Ebû Bekr Hadîdî dedi ki: "Kimse arkadaşından bir tane dahî fazla yememeye dikkat etsin." Böylece hurmaları bitirdiler, önlerindeki hurma çekirdekleri sayıldığında, hepsinin aynı miktarda hurma yediği, birinin diğerinden bir hurma dahî fazla yemediği anlaşıldı.

Gamrî Câmii'nin İmâmı Emînüddîn dedi ki: "Ali bin Cemâl, hocası Ebü'l-Abbâs Gamrî'ye çok bağlıydı. Onu çok severdi. Bir defasında hocası Rif'e geldi. Oradan bir kafes aldı ve onu Ali bin Cemâl'e emânet bıraktı. Bir müddet sonra kafesi istedi. Ali bin Cemâl, o kafesi bir başkası ile gönderme imkânı olduğu hâlde göndermeyip, derhâl hazırlığını yaptı. Kafesi başının üstüne aldı. Nebtît'den Kâhire'ye kadar yürüyerek getirdi. Hocasına teslim edip, duâsını aldı."

Ali bin Cemâl, her yıl Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere halkına elbise, hububat ve şeker dağıtırdı. Verdiği şeylerin gizli tutulmasını ve verdiğini hiç kimseye bildirmemelerini isterdi. Birisi, onun verdiğini birine anlatsa, bir daha ona birşey vermezdi. Ali bin Cemâl, kendi malını, talebelerine gelen hediyelere karıştırırdı. Sanki onların içinde kendi malı yokmuş gibi onları talebelerine taksim ederdi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî dedi ki: "Bu zâtla ancak bir defa görüşebildim. Benim için şöyle duâ etti: "Allahü teâlâ seni kıyâmet günü korusun." Allahü teâlâdan niyazım, bu zâtın benim için yaptığı duâyı kabûl etmesidir."

Ali bin Cemâl, Hızır aleyhisselâm ile görüşürdü. Bu durum, onun veli olduğuna delîldir. Ali bin Cemâl buyurdu ki: "Hızır aleyhisselâm, kendisinde üç haslet bulunan kimse ile görüşür. Eğer bu üç haslet yok ise, meleklerin ibadetini yapsa da yine onunla görüşmez. Üç haslet şunlardır: Birincisi; kişinin her hâliyle sünnet-i seniyyeye uyması. İkincisi; kalbinde Müslümanlara karşı kin, düşmanlık, hased ve diğer kötülükleri beslememesi. Üçüncüsü; dünyaya düşkün olmamasıdır.

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 188

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 125

ALİ BİN EMRULLAH

Osmanlı âlimlerinin en meşhûrlarından. Tefsîr, hadîs, fıkıh âlimidir. Dedesi Abdülkâdir Hâmidî, sakalına kına kullanmakla meşhûr olduğu için Kınalı-zâde denmiştir. Abdülkâdir Hâmidî, Fâtih Sultan Muhammed Hân'ın hocalarındandır. Ali bin Emrullah, 916 (m. 1516) senesinde Isparta'da doğdu. Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli şehirlerinde kadı ve kadıasker olarak vazîfe yaptı. 979 (m. 1571) senesinde Edirne'de vefât etti.

Kınalı-zâde Ali Efendi, ilk tahsiline akrabası olan Kadri Efendi'den ders alarak başladı. Sonra İstanbul'a giderek, Mahmûd Paşa Medresesi'nde Müderris Sinân'dan, Atîk Ali Paşa'da Merhaba Efendi'den, sonra da Sahn-ı semân Medresesi'nden Kul Sâlih Efendi'den ders aldı. Kur'ân-ı kerîmi ve pekçok hadîs-i şerîf ezberledi. Yazı (hat) san'atında usta olup, te'sîrli bir hitâbete ve üstün bir hafızaya sahipti. Tahsilini mükemmel bir şekilde tamamladıktan sonra, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi tarafından Edirne'de Hüsâmiye Medresesi'ne ta'yin edildi. Daha sonra Bursa'da Hamza-bey Medresesi'nde, Kütahya'da Rüs-tempaşa Medresesi'nde, İstanbul'da çeşitli medreselerde ve Süleymâniye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Bu vazîfelerinden sonra da; Şam, Kâhire Bursa kadılığı, 978 (m. 1570)'de İstanbul kadılığı, 979 (m. 1571)'da Anadolu kadıaskerliği yaptı. Arabca ve Farsçada; edebiyat, tefsîr ve hadîs ilminde emsalsizdi Tefsîr metinlerini anlamakta güçlük çekenler, müşkillerini halletmek için ona müracaat ederlerdi. Şam'da ve Mısır'da görevli bulunduğu sırada, görüştüğü Arab âlimleri dahi bu zâtın Arabcada derin, bilgi sahibi olduğunu görmüşler ve istifâde etmek için ona müracaat edip, ilminin yüksekliğini medhetmişlerdir. Arabca, Farsça dillerinde ve Osmanlıca Türkçesi'nde derin bilgisi olup, bu dillerde şiirler yazmış ve şiirleri bir divanda toplanmıştır. Oğlu Hasen Çelebi, "Tezkiretr-üş-Şuarâ" adlı eserinde, babası hakkında şöyle bir hâdiseyi nakleden "Birgün dostları ile dinlenmek üzere bir bahçeye gittiler. Orada arkadaşlarından biri "Bahâristan" kitabını gösterip; "Ali Efendi, bu kitabı okudunuz mu?" diye sordu. O da; "Hepsi ezberimde" deyince; "Öyleyse oku bakalım" dediler.

Kitaptaki şiir ve hikâyeleri sonuna kadar okuyunca, arkadaşları buna şaşıp, hayran kaldılar."

Kınalı-zâde Ali Efendi, fen ve hikmet ilminde de iyi yetişmişti. Ayrıca felsefeyi de incelemiş, fakat felsefecilerin bozuk fikirlerine kapılmamıştır. Ahlâk ilmi üzerine çalışmış, bu husûsta yazılan eserleri inceleyip, İslâm ahlâkını esaslı bir şekilde yazmıştır. Kıymetli eserler yazan ve ilmi çalışmalar yapan Ali Efendi, 979 (m. 1571) yılında, Ramazan ayının altına günü Edirne'de vefât etti. Cenâze namazında, başta âlimler olmak üzere, büyük bir cemâat hazır bulundu. Cenâze namazı Câmi-i Atîk'de kılındıktan sonra, Edirne-İstanbul yolu üzerindeki "Vaki Nâzır" adı ile meşhûr kabristanda defnedildi. **Eserleri:** 1- Ahlâk-ı A'lâî, 2- Tecrid haşiyesi, 3-Mevâkıf haşiyesi, 4- Dürer ve Gurer'e yaptığı haşiye, 5. Kalemiyye Risalesi, 6- Sayfiyye Risalesi, 7-Tefsîre ve vakfa dâir risaleleri, 8-Arabca, Farsça, Türkçe şiirlerini içine alan "Divân"ı, 9-Tabakât-ı Hânefiyye (İmâm-ı a'zam hazretlerinden İbn-i Kemâl Paşa'ya kadar.)

Kınalı-zâde Ali Efendi, daha çok "Ahlâk-ı A'lâî" adlı eseriyle tanınmışdır. Bu eserini, 972 (m. 1564) yılında Şam'da vazîfeli bulunduğu sırada, Suriye Beylerbeyi Ali Paşa adına te'lîf ederek, ona izafeten, eserinin adını "Ahlâk-ı A'lâî" koymuştur. Bu eseri hazırlarken; "Ahlâk-ı Nâsırî", "Ahlâk-ı Celâlî", "Ahlâk-ı Hüseyn" ve İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "İhyâ-i ulûmiddîn", "Eyyühel-Veled" adlı eserlerini inceleyip, nakiller ve izahlar yapmıştır. Bu kitabının önsözünde şöyle yazmaktadır: "İncelediğim ahlâk kitapları Arabca idi. Şöyle düşündüm: Keşke, hikmet-i ahlâkı tamamen içine alan Türkçe bir kitap yazılmış olsaydı. Bunu gerçekleştirmek için gerekli incelemeleri ve çalışmayı yaptım ve müsait bir zamanı bekledim. Nihâyet zaman, zemin müsait oldu ve bu eser meydana geldi."

Yine önsözünde şöyle yazmaktadır "Hikmet ve fazilet sahibi kişiler tarafından bilinen bir hakîkat vardır. O da: Ahlâk ilminin tedbîr-ül-menzilinin (ev idâresi âdabı) ve siyâset-i medînesinin (sosyal terbiyesinin) inceliklerine erişmeyen insan rûhu, hakîki olgunluğu elde edemez. Se'âdet ve ma'rifete ulaşamaz."

Ahlâk-ı A'lâî kitabı, bir mukaddime ve üç bölümden ibârettir. Mukaddime kısmında, esas bölümlerin iyi anlaşılması için temel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde (ahlâk ilmi) iyi ve kötü huyların kaynakları ve kötü huylardan kurtulma çâreleri, ikinci bölümde (ev idâresi âdabı), üçüncü bölümde de (sosyal terbiye) anlatılmıştır.

Ali Efendi, bu eserinde diyor ki: "İnsanın hakîkî saadete kavuşması iki şeyle gerçekleşir: Birincisi; doğru bir i'tikâda (Ehl-i sünnet i'tikâdına) sâhib olmak, ikincisi; sahih amelleri yapmak ve güzel ahlâka sahip olmak. Bunları elde etmek için de, önce bunları iyice öğrenmek, sonra da öğrendikleriyle amel etmek lâzımdır, İ'tikâd mahalli olan kalb; bâtıl, bozuk inançlarla dolmuşsa ve adî, kötü huylarla kirlenip kararmışsa, insan, fazilet sahibi olan ve saadete kavuşan kimselerin derecesine yükselmekten son derece uzaktır. Böyle kimselerin kalbleri, ulvî âlemin feyzlerine kapalıdır."

Kınalı-zâde Ali Efendi'nin "Ahlâk-ı A'lâî" kitabı defalarca basılıp, asırlarca ahlâk kitaplarına kaynak olmuş ve Osmanlı devletinin son zamanlarına kadar medreselerde ve liselerde okutulan ahlâk derslerinde temel kitap olmuştur. Ahlâk-ı A'lâî ve yukarda bahsedilen ahlâka dâir kitaplar ve İslâm âlimlerinin çeşitli eserleri incelenip, Türkçe olarak "İslâm Ahlâkı" adında bir kitap hazırlanmıştır. Hazırlanan kitap, İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından yayınlanmıştır.

Ahlâk-ı A'lâî isimli kitapta buyuruluyor ki:

Ahlâk bilgilerini öğrenmek, istekle olur. Zor ile olmaz. Her istekli iş de, iki şeyi öğrenmekle yapılabilir. Önce, o işin ne olduğunu iyice anlamak lâzımdır. Sonra, o işin kazandıracağı fâideleri bilmek gerekir. Bir de, her ilmi kolay anlayabilmek için, ba'zı yardımcı bilgileri önceden öğrenmek, usûl hâlini almıştır. Biz de, başlangıçta, bu üç konuyu, üç bahis içinde açıklayacağız. Başlangıca ayrıca iki ek de yapacağız.

Birinci bahis: İslâm ahlâkı üçe ayrılır:

Birincisi; insan yalnız iken, başkasını düşünmeden, işlerinin iyi veya kötü olduğunu anlatan ilme "İlm-i ahlâk" denir, insan yalnız olduğu zaman da, bu işleri, bildiği gibi yapar. Meselâ yumuşak huylu, cömerd, utangaç insan, yalnızken de, başkaları yanında da, hep öyledir, "İlm-i ahlâk", insanın böyle hiç değişmiyen işlerini öğretir.

İkincisi; insanın ev içinde, çoluk çocuğuna karşı hareketlerini inceler. Buna "Tedbîr-i menzil" ve "Ev idâresi âdabı" denir.

Üçüncüsü; insanın cem'ıyyetteki vazîfelerini, hareketlerini bildirir. Buna "Siyâset-i medîne", ya'nî "İctimâ'î" veya "sosyal" terbiye denir.

"Ahlâk-ı Nâsırî" kitabında diyor ki: insan, iyi veya kötü her işini bir sebeple yapar. Bu sebep, ya tabî'îdir. Yahut bir emre, bir kânuna uyarak yapar. Tabî'atı icâbı olan şeyler, aklı ve düşüncesi ve tecrübeleri sonucu yaptığı işlerdir. Böyle işleri, zamanla ve cem'ıyyetin te'sîri ile değişmez, ikinci sebep olan emr, kânun ise, ya bir cemâatin, bir milletin müşterek düşüncesinden doğar. Buna "Rüsum" ve "Âdet" denir. Yahut bir tanınmış âlim, tecrübeli, otorite sahibi kimse tarafından ortaya konur. Peygamberler, evliyâ ve krallar, diktatörler böyledir. Peygamberler, evliyâ ve âlimler tarafından bildirilen, Allahü teâlânın emirleri de üçe ayrılır Birincisi; herkesin ayrı ayrı, yalnız olarak uyması lâzım olanlardır. Bunlara (Ahkâm) veya (ibâdetler) denir, ikincisi; insanlar arasında karşılıklı uymaları lâzım olan emirlerdir. "Münâkehât" ya'nî evlenme işleri ve "Mu'âmelât" ya'nî alış-veriş işleri, böyledir. Üçüncüsü; memleketleri, cem'ıyyetleri içine alan emirlerdir. Bunlar, "Hudûd" ya'nî "Hukukî" ve "Siyâsî" işlerdir. Bu üç ilmin hepsine "Fıkıh" bilgisi denir. Fıkıh bilgileri ve bu işleri düzenliyen emirler, memleketlere, milletlere göre ve zamanla değişir. Bunları ancak Allahü teâlâ değiştirir, işte, Allahü teâlânın dinlerde yaptığı neshler, değiştirmeler, böyle emirlerde olmuştur. Meselâ, Âdem aleyhisselâm zamanında insanların çoğalması lâzımdı. Bunun için, bir erkeğin kendi kız kardeşi ile evlenmesi helâl idi, caiz idi. İnsanlar çoğalınca, buna lüzum kalmadı. Haram oldu.

İkinci bahis: Şimdi ahlâk ilminin fâidelerini, neye yaradığını bildirelim: insan etrâfını, meselâ yerleri, gökleri ve yıldızlar dediğimiz, milyarlarca gök cisminin boşlukta döndüklerini, asırlar boyunca çarpışmadıklarını, yeryüzünde sıcaklık, basınç, hava, su miktarlarının, yapılarının, hareketlerinin tam hayâta uygun olarak ayarlanmış olduğunu, insanların, hayvanların, nebatların, cansız maddelerin, atomların, hücrelerin, kısaca lise ve üniversitelerde okunan, tedkîk edilen sayısız varlıkların yapılarındaki ve hareketlerindeki nizâmı, düzeni, uygunluğu görerek, bunları yapan, yaratan, kudretli, bilgili bir sahibin bulunduğunu, ister istemez kabûl etmek, inanmak zorunda kalır. Aklı olan kimse, kâinattaki bu azameti, bu intizâmı görerek, hemen Allahü teâlânın varlığına inanır. Müslüman olur. (Nitekim 1966 senesinde müslüman olan İsveçli felsefe profesörü, gazetecilerin suâllerine karşılık olarak; "İslâm kitaplarını tedkîk ederek, hak yolu anladım. İslâm âlimlerinin büyüklüğünü kavrayabildim, İslâm dîni olduğu gibi anlatılsa, bütün dünyâda aklı olan herkes seve seve müslüman olur" demiştir.)

Bir insan, tabî'atı ve kendini inceliyerek, hemen müslüman olduktan sonra, İslâm âlimlerinin kitaplarından, Muhammed aleyhisselâmın hayâtını ve güzel ahlâkını da öğrenirse, îmânı kuvvetlenir. Ahlâk bilgisi öğrenerek, iyi ve kötü huyları, fâideli ve zararlı işleri anlar, iyi işleri yapıp, dünyâda olgun, kıymetli bir insan olur. İşleri düzeninde ve kolaylıkla hâsıl olur. Dünyâda rahat, huzûr içinde yaşar. Kendisini herkes sever. Allahü teâlâ ondan râzı olur. Âhırette de, Allahü teâlânın merhametine, mükâfâtlarına kavuşur. Tekrar bildirelim ki, saadete kavuşmak için, iki şey lâzımdır. Mes'ûd ve bahtiyar kimse, bu iki şeye kavuşan kimsedir. Bu iki şeyden birincisi; doğru ilim ve îmân sahibi olmaktır. Bu da, fen derslerini ve Muhammed aleyhisselâmın hayâtını, ahlâkını öğrenmek ile ele geçer. İkincisi; iyi huylu, iyi hareketli insan olmaktır. Bu ise, fıkıh ve ahlâk ilimlerini öğrenmek ve bunlara uymakla olur. Bu ikisini elde eden kimse, Allahü teâlânın rızâsına, sevgisine kavuşur. Çünkü Allahü teâlâ, sonsuz ilim ile herşeyi bilicidir. Meleklere ve Peygamberlere çok ilim vermiştir. Onlarda hiç ayıp, kusur ve çirkin hiçbirşey yoktur, insanların ilmi ise, pek az ve inanışları, ya bozuk veya kötü huylar ile bulaşmış ve kötü işler ile kirlenmiştir. Bunun için insanlar, Allahü teâlâdan ve meleklerden ve Peygamberlerden pek uzak, onlara kavuşmak şerefinden çok mahrûmdur. İnsan, fen bilgilerinde, tabî'ati incelemekte tenbel ve câhil kalarak, hakikî îmâna, i'tikâda kavuşamazsa ve Muhammed aleyhisselâmı doğru tanıyarak îmânını kuvvetlendirmezse, sonsuz kötülükte ve sıkıntıda kalanlardan olur. Eğer, hakîkî îmâna kavuşursa, nefsine uyarak İslâmiyete, ya'nî Allahü teâlânın emir ve yasaklarına sırt çevirmekle, saadete kavuşmaktan ve Allahın rahmetinden, acımasından, sonsuz mahrûm kalmaz. Fakat, yaptığı kötülükler kadar azap görür, yanar ve Allahü teâlânın rahmetine kavuşması güç olur.

Îmânı olduğu için, sonunda yine rahmete kavuşur. Cehennem ateşi, kötülüklerinin kirlerini temizleyip, onu Cennete girmeğe lâyık şekle sokar.

Görülüyor ki, bütün saadetlerin, rahatlıkların başı, dürüst îmân sahibi olmaktır. Herkesin, kalbini yanlış inançlardan, şüphelerden kurtarmağa çalışması lâzımdır. Bir kimse, doğru

îmâna kavuşur ve ahlâkı güzel ve işleri iyi olursa, yüksek rûhlara, ya'nî Peygamberlere ve Evliyâya ve meleklere benzer ve onlara yaklaşır. (Maddenin çekimi kânunu gibi, aynı cinsden olan şeyler birbirini çektiği için, oraya çekilir. Dağ kadar büyük mıknatısın veya yüksek gerilimli elektro-magnetik alanın bir iğneyi çekmesi gibi, onu yüksekliklere çekerler.) Sırat köprüsünü şimşek gibi hızlı geçer. Cennet bahçelerinde, kendine uygun ve rûhuna elverişli ni'metler içinde, sonsuz rahat edenlerden olur. Beyt:

Âlim-ü-âmil olanlar, çekmez azâb-ı elîm.
Cennete hem kavuşurlar, zâlikel fevz-ül'azîm!

Ahlâk ilmi, rûh sağlığı bilgisi demektir. Tıb ilminin, beden sağlığı bilgisi olmasına benzer. Çünkü, kötü huylar, rûhun hastalıkları ve kötü işler, bu hastalıkların alâmetleri, arızalarıdır. Ahlâk ilmi çok şerefli, pek kıymetli, en lüzumlu bir ilimdir. Çünkü, rûhun kötülükleri bu ilim ile temizlenebilir. Rûhun iyi huylarla süslenmesi bununla müyesser olur. Kötü olmıyan rûhlar, ahlâk ilmi sayesinde güzel ahlâk sahibi olur. Kirlenmiş, hasta rûhlar da, bu ilim yardımı ile temizlenir, iyi ahlâka kavuşur, iyi, temiz rûhlar da, bu ilim bereketi ile temizliğini arttırır, yerleştirir.

Huy değişir mi? insanın huyunu bırakıp, başka huylu olması mümkün müdür? Bu konu üzerinde çeşitli sözler, birbirine uymıyan fikirler varsa da, hepsi üç sırada toplanabilir:

1- İnsanın huyu hiç değişmez. Çünkü huy, insan gücünün değiştiremiyeceği bir varlıktır.

2- Huy iki türlüdür. Birisi insanla birlikte yaratılmıştır. Bu huy değiştirilemez. İkincisi, alışkanlıktır. Buna, âdet denilir. Bu huy değişebilir.

3- Ahlâkın hepsi sonradan elde edilir ve değiştirilebilir. Haricî te'sîrlerle değişebilirler.

İslâm âlimlerinin çoğu, bu üçüncü söz üzerinde birleşmektedir. Peygamberlerin "aleyhimüsselâm" dinleri, bu sözün doğruluğuna dayanmaktadır. Tasavvuf büyüklerinin, din âlimlerinin talebesini terbiye için koydukları usûller, bu sözün ışığı altında işlemektedir.

İnsanlar hangi huya elverişli olarak dünyâya gelmektedir? Bu da, içinden çıkılamamış bir sorudur. Âlimlerin çoğuna göre, insanlar iyiliğe, yükselmeğe elverişli olarak doğar. Sonra, nefsin kötü istekleri ve güzel ahlâkı öğrenmemek ve kötü arkadaşlarla düşüp kalkmak, kötü huyları meydana getirir. Hadîs-i şerîfte; "Herkes, müslümanlığa elverişli olarak dünyâya gelir. Bunları sonra anaları babaları yahudi, hıristiyan ve imansız yapar" buyuruldu. Beyt:

Kendi elinle bozuyorsun kendini!
Yoksa, halik güzel yaratmıştı seni.

Ba'zılarına göre, insanın rûhu pis olarak dünyâya geldi. Rûhun kendisi temiz idi ise de, bedenle karışınca, bedenin ihtiyâçları onu yoldan saptırmıştır. Allahü teâlânın hidâyet, iyilik nasîb etdiği kimseler, doğdukları gibi pis kalmayıp, iyiliğe dönerler dediler.

Ba'zıları da; rûh, yaratılışta ne iyi, ne de kötü değildir. Sonradan her iki şekle de dönebilecek hâldedir dedi. İyi huyları, güzel işleri öğrenen kimse saadete, kemâle kavuşur. Kötüler arasında kalıp, kötü huy, çirkin işler öğrenen de, şaki, kötü olur dediler.

Eski Yunan tabîblerinden Calinus'a göre, insan rûhu üç çeşittir. Bir kısmı iyi, ikincisi kötü yaratılmıştır. Üçüncüsü, her ikisi de değildir. Fakat, sonradan her ikisi de olabilir. Yaratılışı iyi olan insan azdır. Yaratılışta kötü olup, hep kötülük yapmak istiyenler, daha çoktur. Kötüler arasında kötü, iyiler arasında iyi olabilen kimselerin sayısı, öncekiler arasındadır dedi. Buna göre, ba'zı kimsenin huyu değişebilir. Çok kimsenin ise değişmez.

Âlimlerin çoğuna göre, herkesin huyu değişebilir. Hiçbir kimsenin huyu, yaratılıştaki gibi kalmaz. Sonradan değişebilir. Huylar değişmeseydi, Peygamberlerin "aleyhimüsselâm" getirdikleri dinler boş ve lüzumsuz olurdu. Âlimlerin sözbirliği ile koymuş olduktan terbiye ve ceza usûlleri abes olurdu. Bütün ilim adamları, çocuklarına ilim ve edeb vermiş ve terbiyenin fâide sağladığı her zaman görülmüştür. O hâlde, huyun değiştiği güneş gibi meydandadır. Şu kadar var ki, ba'zı huylar pek yerleşmiş, rûhun hâssası gibi olmuştur. Böyle huyları değiştirmek, yok etmek pek güç olur. Böyle ahlâk, ençok, câhil, kötü kimselerde bulunur. Bunu değişdirmek için ağır riyâzet ve çok mücâhede lâzımdır. Nefsin isteklerini yapmamak için çalışmağa "Riyâzet" denir. Nefsin istemediği şeyleri yapmağa "Mücâhede" denir. Cahiller, ahmaklar, huy

değişmez diyerek, nefisle mücâhede ve riyâzet etmiyorlar. Kötü huylarını temizlemiyorlar. Böyle kabûl edip de, herkes kendi havasına bırakılırsa, suçlulara ceza verilmezse, insanlık kötülüğe gider. Bunun için, Allahü teâlâ kullarına acıyarak, onları terbiye etmek, iyi ve kötü huyları öğretmek için Peygamberler "aleyhimüsselâm" gönderdi. Bu mu'allimlerin en yükseği olarak, habîbi olan Muhammed aleyhisselâmı seçti. O'nun dîni ile, önce göndermiş olduğu bütün dinleri değiştirdi. O'nun dîni, bütün dinlerin sonuncusu oldu. Böylece iyiliklerin hepsi, terbiye usûllerinin cümlesi O'nun parlak dîninde yer almıştır. Aklı olanların, iyiyi kötüden ayırabilenlerin, bu dinden elde edilmiş olan ahlâk kitaplarını okuyarak, öğrenerek ve işlerini buna göre düzenliyerek, dünyâda ve âhırette rahata ve huzûra, saadete, kurtuluşa kavuşması ve böylece aile ve cem'ıyyet hayâtının düzenine yardım etmiş olması lâzımdır, insanın birinci vazîfesi de budur.

Üçüncü bahis: İslâm ahlâkını üçe ayırmıştık. Bunları iyi anlamak için, yardımcı olan şeyleri açıklıyalım. Her ilmin, her fennin kolları vardır. Her kolun birleştiği noktaları bulunur ki, bu noktalarda, o ilmin bütün kolları tek birşey olur. İşte bu tek nokta, o ilmin mevzûudur. Meselâ, tıb ilminin çeşitli kolları vardır. Fakat her kolu, insan cesedinin hastalık ve sağlığında birleşir. Bu da, bu ilmin mevzûu demektir. Bir ilmi kolay öğrenmek için, mevzûunu anlamak lâzımdır. Ahlâk ilminin mevzûu, insanın rûhudur. Rûhu, kötü huylardan temizlemeği ve iyi huylar ile süslemeği öğretir. Bunun için, önce rûhu, sonra iyi ve kötü huyları öğrenmek lâzımdır. Beyt:

Kötülüğü öğrendim, kötü olmak için değil,
Kötülüğü bilmiyen, düşer içine, iyi bil!

Rûhu, mümkün olduğu kadar tanıtabilmek, onun görünen ve görülmiyen kuvvetlerini açıklamak ve saadetinin ve felâketinin nelerde olduğunu anlatmak için, üç makam yazıyoruz:

Birinci makam: rûh nedir? Dinde rûh adı verilen varlığa eski Yunan filozofları ve onların taklidcileri, (Nefs-i natıka) veya kısaca Nefs de demişlerdir. (Hâlbuki, tasavvuf ve ahlâk bilgilerinin mütehassısı, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, nefsin, kalbin ve rûhun birbirinden farklı varlıklar olduklarını ve "Nefs-i natıka" nefsin ismi olduğunu bildirmektedir.) İsrâ sûresinin seksenbeşinci âyetinde; "Sana rûhdan soruyorlar. Rûh, Rabbimin yarattığı varlıklardan biridir diye cevap ver" buyuruldu. Bu âyet-i kerîme, rûhun ne olduğunu anlatmağı yasaklamaktadır. Bunun içindir ki, evliyânın büyüklerinden ve İslâm âlimlerinden çoğu, rûhun ne olduğunu konuşmaktan kaçınmışlardır. Fakat Kur'ân-ı kerîmden anlaşılıyor ki, rûhun yalnız hakîkatini, ne olduğunu konuşmak yasaktır. Yoksa hâssalarını, özelliklerini anlatmak yasak değildir. Bunun için, âlimlerin çoğu, talebeye ve soranlara, rûhun cism olmadığını, bir "Cevher-i basît" olduğunu söylediler. Aklın erdiği bilgileri anlıyan, his organlarından beyne gelen duyguları alan, bedendeki bütün kuvvetleri hareketleri idâre eden, kullanan hep odur. Tasavvuf büyüklerinin çoğu ve kelâm âlimlerinin bir kısmı, böyle söylemişlerdir. (Rûh hakkında geniş bilgi almak istiyenin, Şafiî mezhebi âlimlerinden Şeyh Şihâbüddîn Ömer Sühreverdî'nin (Avârif-ül-me'ârif) kitabını ve İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî'nin (Mektûbât) kitabını okuması tavsiye olunur.)

Rûh'ün yukardaki ta'rîfini, altı madde içinde açıklayacağız:

1- önce rûhun var olduğunu bildirelim. Rûhun varlığı meydandadır. Belli olan şeyi isbât etmeğe lüzum yoktur, insana en belli olan şey, kendi varlığıdır, insan bir ân kendini unutmaz. Uykuda iken, sarhoş iken de, rûh kendisini unutmaz, insanın kendi kendini tanıması için birşey isbât etmeğe lüzum yoktur. Fakat, rûh madde midir, madde değil midir? Kendi kendine var mıdır, başka şey ile mi bulunur? gibi ve daha başka özelliklerini isbât etmek caizdir. Çoğu meydanda ise de, hatırlatmak lâzımdır. Bunun içindir ki, aşağıdaki beş madde bildirilmektedir.

2- Rûh, cevherdir. Ya'nî kendisi vardır. Rûha Fârisî dilinde "Can" denir. Hayvan ölünce, canı çıktı denir. Rûhu bedeninden ayrıldı demektir. Her mahlûk, ya cevherdir, yahut arazdır. Varlıkta kalabilmesi için, başka bir mahlûka muhtaç değilse, kendi kendine var ise, buna "Cevher" denir. Varlıkta kendi kendine durmayıp, başka birşeye muhtaç ise, "Araz" veya "Sıfat" denir. Madde ve cism, birer cevherdir. Bir cismin rengi, kokusu, şekli ise arazdır, özelliktir. Renk, cisim ile vardır. Cisim olmazsa, renk olamaz. Cevher, iki türlüdür. Biri, "Mücerred" ya'nî maddî olmıyan varlıktır. Ağırlığı, şekli, rengi ve his organlarına te'sîri yoktur, ikincisi maddedir. Mücerred olan cevher, his organları ile duyulmaz, parçalanamaz. Akıl ve rûh böyledir. Madde ise, his olunur ve parçalanabilir. Cisim, maddenin şekil almış hâlidir. Rûhun, cevher olduğu birçok yoldan isbât edilmiştir. En kısası şöyledir ki, araz ya'nî hâssa, bir cevher üzerinde bulunur. Cevher, arazı taşımaktadır. His

olunan, düşünülen herşeyi rûh almakta, taşımaktadır. Bunun için rûh cevherdir, araz değildir. Araz, araz üzerinde de bulunabilir. Meselâ sür'at, ya'nî hız, harekette bulunur diyerek, bu isbâtı kabûl etmiyenler de vardır.

3- Rûh, basittir. (Basît) demek, parçalanamaz, ayrılamaz demekdir. Bunun karşılığı, bileşik ya'nî "Mürekkeb" olmaktır. Kimyanın basît dediği elementler, bu ta'rîfe göre bileşik oluyor. Çünkü, atomlarına veya moleküllerine ayrılabilmektedirler. Rûhun basit olduğu şöyle anlaşılır ki, basît olduğu bilinen şeyi, rûh kavramaktadır. Rûh, mürekkeb ya'nî bileşik olsaydı, parçalanabilseydi, basît olan birşey bunda yerleşmezdi. Çünkü, rûh parçalanırsa, bunda yerleşen basît şey de parçalanmak lâzım gelir. Basît olan şey ise, parçalanamaz.

4- Rûh, cisim değildir. Eni, boyu ve yüksekliği olan cevhere, ya'nî şekil almış maddeye "Cisim" denir. Cisimde yerleşen şeylere cismânî denir. Araz, ya'nî özellikler, cisimlerde bulundukları için, cismânîdirler.

5- Rûh anlayıcı ve idâre edicidir. Rûh evvelâ kendini bilir. Kendini bildiğini de bilir. Göz vâsıtası ile renkleri, kulak ile sesleri kavrar. Sinirleri çalıştırır. Kaşları hareket ettirir. Böylece, bedene iş yaptırır. Böyle işlere, "İhtiyârî" ya'nî istekli işler denir.

6- Rûh, his organları ile duyulmaz! Cisim ve cismânî olan şeyler his olunur. Rûh, cisim ve cismânî olmadığı için, his olunmaz.

İkinci makam: insan ölünce, rûhu ne olur? insan ölünce, cesed çürüyünce, rûh yok olmaz, ölmek, rûhun bedenden ayrılması demektir. Rûh, bedenden ayrılınca, mücerred ya'nî maddî olmıyan âleme karışır. Hiç yok olmaz. Bütün din adamları ve bütün felsefeciler ve müteassıb olmayan fen adamları böyle söylemiştir. Yalnız tabî'atcılardan pek az bir kısmı, bu sözbirliğinden ayrılmış, doğru yoldan kaymıştır. Bunlar, Allahü teâlânın yer yüzünde halîfesi olan insanı, çöldeki otlara benzettiler. İnsan ot gibi biter, büyür, yok olur. Rûhu ebedî kalmaz dediler. Böyle söyledikleri için "Haşâşî"ler, ya'nî "Otcular" adı ile anıldılar. Felsefeciler ve bütün din adamları, bu otcuların bozuk düşüncelerini muhtelif delîllerle çürüttüler.

Rûh, bir san'at sahibi kimseye benzer. Beden, bu kimsenin elindeki san'at âletleri gibidir. Rûh, bir süvari, binici kimseye de benzer. Beden, bunun atı gibidir. İnsanın ölmesi, rûhun bedenden ayrılmasıdır. Bu da, san'at adamının âletlerinin yok olmasına, binicinin hayvanının elinden gitmesine benzer.

Üçüncü makam: Rûhun kuvvetleri vardır. Bu kuvvetler, bitki ve hayvanların kuvvetleri gibi değildir. Nebatların ve hayvanların da, kendilerine göre rûhları vardır. Her canlıda "Bitkisel rûh" vardır. Doğma, büyüme, beslenme, zararlı maddeleri dışarı atma, üreme ve ölme gibi canlılık işlerini (bitkisel rûh) yapar. Bu işler, insanlarda ve hayvanlarda ve bitkilerde de yapılmaktadır. Bu işlerin nasıl yapıldığı tabî'at bilgisi derslerinde öğrenilmektedir. Bunlarda büyüme, bütün hayat boyunca yapılmaz. Belli bir miktara vardıktan sonra, bu iş durur. Bu miktar, insanlarda ortalama yirmidört yaşına geldiği zamandaki miktardır. Yağlanmak, şişmanlamak, büyümek değildir. Beslenme ölünceye kadar devam eder. Çünkü, gıda almadan yaşanamaz.

Hayvanlarda ve insanlarda, bitkisel rûh bulunduğu gibi, "Hayvanî rûh" da vardır. Bunun yeri yürektir, istekli hareketleri yaptıran bu rûhtur.

İnsanlarda ayrıca bir rûh daha vardır ki, rûh deyince yalnız bu anlaşılır. Aklı kullanmak, düşünmek ve gülmek gibi şeyleri yapan bu rûhtur.

İnsan rûhu, yalnız insanlarda bulunur. Bu rûhun da iki kuvveti vardır. İnsan bu iki kuvvetle hayvanlardan ayrılmaktadır. Bu iki kuvvetden birisi, idrâk edici olan "Kuvve-i âlime" denilen bilici kuvvet, ikincisi, "Kuvve-i âmile" denilen yapıcı kuvvettir. Bilici kuvvete "Nutk" ve "Akıl" denir. Bu kuvvet ikiye ayrılır. Biri, "Hikmet-i nazarî" olup, "Tecrübî" ilimleri, ya'nî fen bilgilerini elde etmeğe yarıyan kuvvettir, ikincisi, "Hikmet-i amelî" olup, "Ahlâk" ilimleri ile âlim olan kuvvettir. Tecrübî ya'nî fen bilgileri edinen kuvvet, maddenin hakîkatini anlamağı sağlar. Ahlâk bilgileri edinen kuvvet, iyi huyları ve yararlı işleri, kötü huylardan ve çirkin işlerden ayırır.

İlm-i ahlâk ve İslâmiyette moral eğitimi: Rûhun hâllerini ve işlerini bildiren ilme "Ahlâk ilmi" denir, insan yalnız başına iken, rûhunun hâlleri ve işleri dokuz bâb olarak bildirilmiştir.. (Biz bunlardan yalnız altı babı aldık.)

Birinci bâb: Burada huyların çeşitleri, iyi ve fenâ şeyler bildirilecektir. Huy, rûhun melekesi, ya'nî alışkanlığı demektir.

Rûh bu alışkanlığı ile, düşünmeğe lüzum kalmadan iş yapar. Yerleşmiş olan huya "Meleke" denir. Geçici olan huya "Hâl" denir. Meselâ gülmek, utanmak, birer hâldir. Cömerdlik, cesâret birer melekedir. Ahlâk, ya'nî huy deyince, meleke anlaşılır. Arasıra hayr işlemek huy değildir. Her zaman hayr işlerse, cömerd huylu denir. Her zaman, fakat kendini zorlıyarak yaparsa, yine cömerd huylu olmaz. Kolaylıkla, seve seve yaparsa, huy denir.

Huy, iyi veya kötü iş yapmağa sebep olur. Yahut da, iyi ve kötü olmıyan şeye sebep olur. Birincisine "Fazilet" veya iyi ahlâk denir. Cömerdlik, şecaat ya'nî yiğitlik, yumuşaklık böyledir, ikincisine "Rezalet" veya kötü ahlâk denir. Hasîslik ve erkekler için korkaklık böyledir. Üçüncüsüne fazilet de, rezalet de denmez. "San'at" deniliyor. Terzilik, çiftçilik böyledir. Bu kitapta birincisi ve ikincisi incelenecektir.

Rûhun iki kuvveti vardır. Birincisi, "Müdrike" ya'nî anlama kuvveti idi. Bu kuvvete, "Nutk" ve "Akıl" demiştik. Rûh bu kuvveti ile, aklın erdiği şeyleri anlar, ikincisi, "Hareket" ettiren kuvveti idi. Her iki kuvvet de ikiye ayrılır. Bu dört kuvvetten çeşitli işler meydana gelir. Bu işler akla uygun, güzel, noksan olmaktan ve aşırı olmaktan kurtulmuş olursa, bunları yapan huy fazilet olur. Noksan veya aşırı olan işleri yapan huy, rezalet olur. Aklın nazarî kuvveti iyi olursa, o huya "Hikmet" denir, ikinci kuvveti olan yapıcı kuvveti iyi olursa, o huya "Adâlet" denir, insanî rûhun, hareket kuvvetinin şehvanî kuvveti iyi olursa, o huya "İffet" denir. Gadabî kısmı iyi olursa, o huya "Şecaat" denir, iyiliklerin başı, bu dört huydur. Adâletin azı çoğu olmaz. Diğer üçünün aşırı ve noksan olmaları, rezalet olur. Hikmetin aşırısı "Cerbeze" ya'nî, ukalâlıktır. Noksan olması ise; "Belâdet", ya'nî kalın kafalılıktır. Adâletin aşırısı ve noksanı olmaz. Yalnız zıddı, tersi olur ki, bu da "Zulm"dür. İffetin aşırısı "Fücur" ya'nî sefâhettir. Noksan olması ise, "Humûd" ya'nî durgunluktur. Şecaatin aşırısı "Tehevvür" ya'nî saldırmaktır. Noksanı, korkaklıktır. Ahlâkın bu çeşitleri, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "İhya" kitabında böyle ta'rîf edilmiştir. (Abdülganî Nablusî'nin "Hadîkat-ün-Nediyye" kitabında da uzun yazılıdır. Bu kitap, Arabî olup, İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından ofset yolu ile bastırılmıştır.) Ba'zılarına göre, hikmet, iffet ve şecaat bir araya gelince "adâlet" olur.

Cerbeze huylu kimse, rûhun kuvvetini ve aklını, hîle, dedikodu, maskaralık yapmak için kullanır. Belâdet huylu kimse, hakîkatleri anlıyamaz. İyi, kötü şeyleri birbirinden ayıramaz. Tehevvür huylu kimse, kendini tehlikelere atar. Kuvvetli düşmanla döğüş-meye kalkar. Korkak olan da, sabr edemez. Dayanamaz. Hakkını arayamaz. Fücur huylu olan kimse, yemekte, içmekte ve evlenmekte mekrûhlara ve haramlara sapar. Çirkin, kötü işlerden zevk alır. Humûd huylu olan kimse de, helâl olan zevkleri, meşrû olan arzuları terk eder. Böylece, ya kendi helak olur. Yahut nesli kesilir.

İnsanlarda bulunan bütün iyi huylar yukarıda bildirilen dört iyi ana huydan doğar. Herkes bu dört huy ile öğünür. Hattâ, soyu ile, yakınları ile öğünen kimseler, bu huylar bulunduğu için öğünürler.

İkinci bâb: Burada, dört esas iyi huyun kısımları bildirilecektir. Ana huylardan türeyen iyi huylar, sayısız denilecek kadar çoktur. Bunların herbirini anlatmağa insan gücü yetmez. Burada, İslâm ahlâkçılarının üzerinde durdukları, meşhûrlarını bildireceğiz.

Hikmetten, yedi iyi huy meydana gelmektedir:

Birincisi (Zekâ)'dır. Zekâ, bir melekedir. Bir alışkanlıktır. Bu kuvvet yardımı ile, insan, bilinen şeylerden, bilinmiyenleri çıkarır. Delîlleri bir araya toplayarak, aranılan şeyleri bulur. Bu melekeyi kazanmak için, bilinen şeyler yardımı ile bilinmiyenleri bulmağa çalışmak, matematik, geometri problemleri çözmek lâzımdır.

İnsanların zekâları çeşitli miktardadır. Zekânın en üstün derecesine "Dehâ" denir. Zekâ "Test" usûlü ile ölçülür. Yirminci asrın tanınmış psikologlarından Amerikalı Terman diyor ki: Test usûlü ile zekâ ölçmesi, ilk olarak Osmanlılarda yapıldı. Osmanlı orduları büyük bir hızla Avrupa'da ilerliyor. Orta Avrupa'nın kilidi olan Viyana elden gidiyordu. Viyana gidince, batı Avrupa'nın da müslümanların eline geçmesi çok kolay olacaktı. Osmanlılar Avrupa'ya İslâm kültürünü getiriyor. İlim, fen, ahlâk ışıkları, Hıristiyanlığın kararttığı, uyuşturduğu yerlere, zindelik, insanlık, huzûr, saadet saçıyordu. Asırlarca, diktatörlerin, kapitalistlerin, papazların baskısı altında inleyen, barbarlaşan Avrupa, İslâm adâleti ile, İslâm ilimleri ile, İslâm ahlâkı ile, insan haklarına kavuşuyordu. Avrupa diktatörleri ve öncelikle hıristiyan kiliseleri, Osmanlı ordularının ilerlemesini önlemek için son gayretlerini harcıyorlardı. Bir gece, İstanbul'daki, İngiliz sefiri, Londra'ya târihî mektûbunu yolladı.

Buldum!... Buldum!... Osmanlı ordularının ilerleme sebebini buldum! Onları durdurmanın yolunu buldum diyor. Şöyle yazıyordu:

“Osmanlılar, ele geçirdikleri her yerde, din, ırk farkı gözetmeksizin, seçtikleri çocukların zekâlarını ölçüyor, ileri zekâlıları ayırarak, medreselerde okutup, İslâm terbiyesi ile yetiştiriyorlar. Bunlar arasından da seçtiklerine, sarayda Enderun denilen yüksek okulda, o zamanın en ileri bilgilerini veriyorlar, işte, Osmanlı siyâset adamları, başkumandanları, böyle seçilen, yetiştirilen keskin zekâlı şahsiyetlerdir. Sokullular, Köprülüler, böyle yetişmiştir. Osmanlı akınlarını durdurmak, hıristiyanlığı kurtarmak için biricik çâre, Enderun mekteplerini ve medreseleri dağıtmak, onları içerden yıkmaktır.” Bu mektûptan sonra, hıristiyan misyonerleri ve dinlerin düşmanı olanlar, yalan propaganda ve yaldızlı va’dlerle avladıkları câhilleri, Osmanlı devletinin kilit noktalarına yerleştirmeğe ve bu kuklaların eli ile; medreselerden fen, ahlâk derslerini, hattâ, yüksek din bilgilerini kaldırmağa, müslümanları câhil bırakmağa uğraştılar. Bu sinsi kampanyalarında, tanzîmattan sonra tam başarı sağladılar.”

İkincisi; Sür’at-i fehmdir. Buna “Sür’at-i intikâl” de denir, ihtiyâç olunca, lâzım olan şeyi hemen anlıyan melekeye denir. Birşey işitince, onun aksini, tersini de hemen anlar. Zekâ, düşünmede ve incelemede, ya’nî fikirde ve nazarda olur. Ya’nî bilinen şeyleri inceleyip, bunlardan bilinmiyen bir sonuç elde eder. Sür’at-i fehm ise, fikirden ve nazardan, başka şeylerde olur.

Üçüncüsü; zihin açıklığıdır, istediği şeyleri çabuk anlamak, elde etmektir.

Dördüncüsü; dikkat etmektir. Rûh, keskin, tiz olur. Düşünceler mâni olmayıp, istediği şeye yönelmektir.

Beşincisi; Te’akkuldür. Lüzumlu şeyleri öğrenirken, herşeyin, haddîni, sınırını aşmamaktır. Ya’nî lüzumlu olanı terk etmez, lüzumsuz olanla da meşgûl olmaz, vaktini öldürmez.

Altıncısı; tehaffuz, ya’nî unutmamaktır. Rûhun, akıl erdirdiği, anladığı bilgileri unutmamasıdır.

Yedincisi; tezekkürdür. Hâfızadaki bilgileri, her istenilen zamanda hatırlamaktır.

Şecaatten hâsıl olan iyi huylar onbirdir:

1- Ağır başlı olmaktır, övülmekten sevinmez, söğülmekten üzülmez olmaktır. Fakirlerle zenginleri eşit tutar. Tatlıyı acıyı ayırd etmez. Ortamın değişmesi ile ve korkulu sıkıntılı hâller karşısında çalışması sarsılmaz.

2- Necdet, ya’nî yiğitliktir. Korkulu hâllerde, sıkıntılı işlerde sabr ve sebat etmektir. Bu zamanda bağırıp çağırmaz. Uygunsuz iş yapmaz.

3- Himmet sahibi olmak, gayretli olmaktır. Bu dünyânın mevkii, rütbesi, yükselmesi, alçalması gözünde olmaz.

4- Sebattır. Maksada kavuşmak için çalışırken, karşılaşılan sıkıntılara katlanmak, dayanabilmektir.

5- Hilmdir. Rûhun sakin olması, kızmamasıdır. Yumuşak huylu olmaktır.

6- Sükûndur. Vatanı, dîni ve milleti korumak için yapılan muharebelerde gayret ve mukavemet gösterip, düşmanına alay ettirmemektir.

7- Şehâmettir. İyi işler yapmak, yüksek mertebeler ele geçirmek istemektir. Hayr ile anılmak, sevâb kazanmak ister.

8- Tahammüldür. Güzel huylar, iyi işler edinmek için çalışmaktan yılmamaktır.

9- Tevâzudur. Dünyâ rütbelerinde kendinden aşağı olanlara büyüklük göstermemektir. Çünkü, eline geçenler, Allahü teâlânın lütfu ve ihsânıdır. Kendi elinde birşey yoktur. Mevkî ve servet sahiplerinin tevâzu göstermeleri iyi olur. Sevâb olur. Bir menfâate kavuşmak veya bir zarardan, korunmak için tevâzu göstermeğe tebasbus, ya’nî yaltaklanma denir. Dilencilerin tevâzuları böyledir. Günahtır.

10- Hamiyyettir. Dîni, milleti himâye etmekte, korumakta, şerefini savunmakta, tenbellik etmeyip bütün gücü ile uğraşmaktır.

11- Rikkattir. İnsanlardan gelen sıkıntılardan üzülmemektir. Bunlardan dolayı işlerinde ve hareketlerinde değişiklik olmamalıdır. İyilik yapmasını durdurmamalıdır.

İffetten oniki iyi huy meydana gelir:

1- Hayadır. Haya, kötü iş yapınca utanmaktır.

2- Rıfktır. Rıfk, İslâmiyete uymaktır. Kelimenin ma'nâsı, acımak, iyilik etmek demektir.

3- Hidâyettir. İyi huylu olmağa çalışmaktır.

4- Müsâlemettir. Fikirler ayrıldığı, sözler çoğaldığı zaman, münakaşa etmemek, sertliği, bölücülüğü, ayınalığı istemeyip, uyuşmak, barışmak istemektir.

5- Nefse hâkim olmaktır. Şehvet zamanında nefse uymamak, irâdesine hâkim olmaktır.

6- Sabırdır. Kişi haramdan sakınıp, nefsin, kötü isteklerini yapmamaktır. Böylece, sonu pişmanlık olan lezzetlerden yüz çevirir. Sabır ikiye ayrılır. Biri, günah işlememek için sabır etmektir. Şeytan ve insanın kendi nefsi ve kötü arkadaşlar, insana günah işletmek isterler. Bunları dinlemeyip sabır etmek çok sevâbtır. Burada bildirilen sabır, işte bu sabırdır, ikincisi: dertlerin, belâların acılarına sabredip, bağırıp cağırmamaktır. Çok kimse, sabır deyince yalnız bu sabrı anlar. Bu sabır da sevâbtır. Ya'nî sabrın ikisi de farzdır.

7- Kanâattir. Nafakada, ya'nî yime, içme, giyinme ve barınacak yerde zarûret miktarına râzı olup, daha çok istememektir. Yoksa, mal ve para biriktirmek için, birşey almamak demek değildir. Bu huya taktir derler ki, kötü huydur. Aklın da, İslâmiyetin de beğenmediği birşeydir. Kanâat ise, iyi huydur ve çok sevâbtır, (ölmemek, bir uzvu telef olmamak için lâzım olan şeye "Zarûret" denir. Nafaka için ve bedeni sıkıntıdan korumak için lâzım olan şeye "İhtiyaç" denir, ihtiyâçtan fazla olup, hoşa giden, tatlı olan ve insanın kıymetini, şerefini korumaya yarayan şeylere "Zînet eşyası" denir. Zînet eşyasını, övünmek, başkalarına gösteriş, üstünlük sağlamak için kullanmağa "Tefâhur" denir. Zarûret ve nafaka eşyasını te'min etmek farzdır. Nafakadan fazla olan ihtiyâç eşyasını te'min etmek sünnettir. Zînet caizdir. Tefâhur haramdır.)

8- Vekardır. İhtiyaçlan ve kıymetli şeyleri elde ederken sür'at ve acele etmeyip, yavaş hareket etmektir. Vekar, ağır başlı olmaktır. Yoksa, fırsatı kaçıracak, menfaatini kaptıracak şekilde uyuşuk olmak değildir.

9- Vera'dır. İslâmiyetin haram ettiği şeylerden sakınmak ve emr ettiği şeyleri, herkese yarar işleri yapmaktır. Kusurlu ve gevşek olmaktan sakınmaktır.

10- İntizâmdır. İşleri bir sıraya, düzene koyarak yapmaktır.

11- Hürriyettir. Malı, parayı helâldan kazanmak ve iyi yerlere vermek, herkesin hakkını gözetmektir. Hürriyet, başı boş olup, her istediğini yapmak demek değildir.

12- Sehâvettir. Parayı, malı, hayırlı, iyi yerlere dağıtmaktan lezzet almaktır. İslâmiyetin emr ettiği yerlere seve seve vermektir. Sehâvet, cömerd olmak demektir, iyi huyların en yükseklerindendir. Âyet-i kerîmelerle ve hadîs-i şerîflerle övülmüştür. Sehâdan birçok iyi huylar doğar. Bunların sekizi meşhûrdur:

1- Keremdir. Herkese fâideli işleri, para yardımı yapmasını sevmektir.

2- İsârdır. Kendi muhtaç olduğu malı, muhtaç olan başkasına verip, yokluğuna kendisi sabr etmektir, iyi huyların çok kıymetlisidir. Âyet-i kerîmeler ile medh olunmuştur.

3- Afvdır. Düşmandan veya suçludan intikam almağa, karşılığını yapmağa gücü yeter iken, yapmamaktır. Kötülüğe iyilikle karşılık etmek, afvdan daha iyi olur. Beyt:

Kötülüklere karşı kolay olur kötülük,
Kötülük yapanlara, iyilik yapmak mertlik!

4- Mürüvvettir. Muhtaç olanlara, lâzım olan şeyleri vermektir. Başkalarına iyilik etmesini sevmektir.

5- Vefâdır. Tanıdıklara, arkadaşlara geçim işlerinde yardımcı olmaktır.

6- Müvâsâttır. Tanıdıkları, arkadaşları ni'metlerine ortak kılmak, iyi geçinmektir.

7- Semahattır. Vermesi lâzım ve vâcib olmıyan şeyleri, seve seve vermektir.

8- Müsâmeha etmektir. Terk etmesi lâzım olmıyan şeyleri, başkasına fâideli olmak için terk etmektir. Başkasının kabahatini görmemezlik demektir.

Adâletten oniki huy doğmaktadır:

1- Sadâkattir. Arkadaşını sevmektir. Onun iyiliğini, rahatını istemektir. Onu zarardan korumaktır. Onu sevindirmeğe çalışmaktır.

2- Ülfettir. Bir topluluğun, din ve dünyâ düşüncelerinde, inançlarında birbirlerine uygun olmalarıdır.

3- Vefâdır, iyi geçinmek, yardımlaşmaktır. Sözünde durmak, hakkını gözetmektir de dediler.

4- Şefkattir. Başkalarına derd, felâket gelmesinden üzülmektir. Herkesin sıkıntıdan kurtulmasına çalışmaktır.

5- Sıla-i rahmdir. Akrabayı, yakınlarını gözetmek, ziyâret etmek ve yardım etmektir. Resûlullah (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: “Putları, tapınılan heykelleri kırmak için ve akrabaya iyilik etmek için gönderildim” buyurdu.

6- Mükâfattır. İyiliğe karşı iyilik etmektir.

7- Hüsn-i şirkettir. Alış-verişte, hakkı gözetip adâlet eylemektir.

8- Hüsn-i kazadır. Herkesin, herşeyde hakkını gözetip, başa kakmamak ve pişman olacak iş yapmamaktır.

9- Teveddüddür. Teveddüd, muhabbet demektir. Arkadaşlarını sevip, hediye vermek, kendini sevdirmektir.

10- Teslimdir. İslâmiyetin emirlerini ve yasaklarını ve İslâm ahlâkını, kendine tatlı gelmese dahî, kabûl edip râzı olmaktır.

11- İbâdettir. Yoktan var eden ve her ân görünür görünmez kazalardan, belâlardan koruyan ve her ân çeşitli ni’metler, iyilikler vererek yetiştiren Allahü teâlânın emir ve yasaklarını yerine getirmektir. Ona hizmette kusur etmemeğe çalışmaktır. Allahü teâlânın sevgisine kavuşmuş olan Resûllere, Nebilere, Velîlere, Âlimlere benzemeğe özenmektir.

12- Tevekküldür, insan gücünün dışında olan ve diğiştirilmeyecek olan üzücü hâdiseleri, olayları, ezelde takdîr edilmiş, yazılmış bilip, üzülmemek, Allahü teâlâdan geldiğini düşünerek, seve seve karşılamaktır.

Takvâ: İslâmiyetin yasakladığı şeylerden, ya’nî haramlardan sakınmak demektir. Takvâ, emirleri yapmaktan daha kıymetlidir.

Yukarıda sayılan iyi huylardan birkaçı bir araya gelerek, yeni güzel bir huy hâsıl olur.

Üçüncü bâb: Burada kötü ahlâk bildirilecektir, iyi huyların anası, temeli dört iyi huy idi. Kötü huyların başı da dörttür.

1- Rezalet, hikmetin zıddıdır.

2- Cübn, korkmak, yüreksiz olmak demektir. Şecaatin zıddıdır.

3- Fücur, nefse uymak, günah işlemek demektir, iffetin zıddıdır.

4- Cevr, zulümdür. Adâletin zıddıdır.

İnce düşünülürse, her iyi huyun zıddı, karşılığı olan sayısız kötü huy vardır. Çünkü iyilik demek, tam orta yol demektir. Ortanın sağında, solunda olmak, iyilikten ayrılmak olur. Ortadan uzaklığı kadar, iyiliği azalır, iki nokta arasında, yalnız bir doğru çizgi vardır. Bundan başka geçen sonsuz sayıda çizgilerin hepsi eğridir. Doğrudan uzaklaştıkça eğrilikleri artar. Bu misâlden anlaşılıyor ki, hak yol birdir. Sapık, bozuk yollar ise, çoktur. Hattâ sonsuzdur. Doğru yola kavuştuktan sonra, orada kalmak, oradan hiç çıkmamak çok zordur. Hûd sûresinde; “Emr olunduğun doğru yolda bulun!” âyet-i kerîmesi indiği zaman, Allahü teâlâya yakın olanların reîsi, sevilenlerin, seçilmişlerin başı, iyi huyların hazinesi, gelmiş ve gelecek bütün insanların her bakımdan en iyisi, üstünü olan Muhammed Mustafâ (aleyhisselâm) efendimiz; “Hûd sûresi, sakalıma ak düşürdü” buyurdu. Âyet-i kerîmede emr olunan istikâmeti yerine getirebilmek için, Peygamberler, Veliler, Sıddîklar şaşkına dönmüşlerdir. Bu korkudandır ki, Efdâl-i kâinatın (aleyhisselâm) mübârek sakalına ak düşmüştür. Doğru yolda bulunabilmek çok güç olduğu için; “Sırat köprüsü, kıldan ince, kılınçtan keskindir” buyuruldu. Fâtiha-i şerîfe sûresinde, “Doğru yola kavuşturmasını Allahü teâlâdan dileyiniz!” buyuruldu. Mü’mine bu dünyâda, doğru yola yapışmak lâzımdır. Kıyâmet günü, sırat köprüsünden geçebilmek için, dünyâda, ilimde ve amelde doğru yolda bulunmak gerektir.

Evliyânın büyükleri buyuruyor ki, Muhbir-i Sâdık, (ya'nî hep doğru söyleyici) (aleyhisselâm) kıyâmetteki ni'metlerden ve azâblardan her ne haber verdi ise, onların hepsi insanın bu dünyâda kazandığı huyların, ahlâkın ve amellerin sûretleridir. Oradaki görünüşleridir. Ahlâkta ve amelde doğru yolda bulunmanın, oradaki sûreti, görünüşü de, sırat köprüsüdür denildi. Dünyâda doğru yolda bulunanlar, İslâmiyetten ayrılmayanlar, orada sırat köprüsünü, rüzgâr esmesi, şimşek çakması gibi çabuk geçecek, ma'rifetler ve olgunluklar Cennetlerine ve iyi amellerin bahçelerine kavuşacaklardır. Burada, din yoluna uymakta gevşek davrananlar, orada sırat köprüsünü düşe kalka geçeceklerdir. İslâmiyetin gösterdiği doğru i'tikâddan ve amellerden ayrılanlar, sağa, sola sapanlar, sırattan geçemeyip Cehennem ateşine düşeceklerdir.

Kur'ân-ı kerîmde, Zuhruf sûresinin otuzaltıncı âyetinde, "Nefsine uyarak, Allahü teâlânın dîninden yüz çevirenlere, dünyâda bir şeytan musallat ederiz" buyuruluyor. Bu âyet-i kerîmeye bakarak, ba'zı âlimler dedi ki, hayr ve kemâl işleri yaptıran melekeyi, bir melek hâsıl eder. Ortadan saptıran, kötülük yaptıran melekeyi de bir şeytan hâsıl eder. İkisinden biri, kıyâmette o insana arkadaş olur. O hâlde herkes, kendi huyuna ve ameline bakarak, âhıretteki arkadaşının nasıl olacağını anlıyabilir.

Orta yol deyince iki şey anlaşılır. Birisi, herkesin anladığı gibi, birşeyin tam ortasıdır. Dâirenin merkezi, kutru böyledir, ikincisi, izâfî, takdîri orta olmaktır. Ya'nî, belli birşeyin ortasıdır. O şeyin ortası olduğu için, herşeyin ortası olmak lâzım gelmez. Ahlâk bilgisinde kullanılan, bu ikinci ortadır. Bunun için iyi huy, herkese göre değişik olur. Hattâ, zamanla ve yerle de değişir. Birinde güzel olan bir huy, başkasında iyi olmıyabilir. Bir zamanda iyi denilen bir huy, başka zamanda iyi olmayabilir. O hâlde iyi huy, tam ortada olmak değil, ortalamada olmaktır. Kötü huy da, bu ortalamanın iki tarafına ayrılmaktır, "İşlerin en iyisi, onların ortasıdır" hadîs-i şerîfi de bunu bildirmektedir. Bundan dolayı, her iyi huya karşı, iki kötü huy bulunur. Dört ana iyi huya karşılık da, sekiz ana kötü huy olur:

1- Cerbeze olup, hikmetin aşırı olmasına denir. Huyu ve işleri incelemek, anlamak kuvvetini, lüzumsuz yerlerde kullanmaktır. Hile yapmak, aldatmak, haram işleri geliştirmek gibi. Rûhun fen kuvvetini (Ya'nî aklı) aşırı kullanmak cerbeze olmaz. Kötü olmaz. Din bilgilerini, fen bilgilerini ve matematiği ilerletmek için, ne kadar çok inceler, araştırırsa, o kadar çok iyi olur.

2- Belâdet, eblehliktir. Aklı kullanmamaktır. Ahmaklık da denir. Kalın kafalılıktır, öğrenmesi ve işlemesi kusurlu olur. İyiyi kötüden ayıramaz. Âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler, ilmi çok övmüştür. Sayılmakla bitmez.

3- Tehevvürdür. Çabuk kızmak demektir. Şecaat iyi huyunun aşırı olmasıdır. Akıllı tanınan kimselerin beğenmiyeceği işler yapmağa kalkışmaktır. Rûhunu veya bedenini boş yere yorar.

4- Cübndür, korkaklık demektir. Şecaatin lüzumundan az olmasıdır.

Korkmak caiz olmıyan yerde korkaklık gösterir.

5- Fücurdur, iffetin aşırı olmasıdır. Dünyâ lezzetlerine düşkün olur. İslâmiyetin ve aklın beğenmediği taşkınlıkları yapar.

6- İffetin az olması Humûd, ya'nî miskinliktir. İslâmiyetin ve aklın izin verdiği arzularını bırakmaktır. Bedeni, kuvveti gider. Hasta olur. Nesli tükenir.

7- Zulümdür. Adâletin sınırını aşmaktır. Başkasının hakkına saldırmaktır. Başkasının malına, canına, namusuna zarar verir.

8- Haysiyetsizliktir. Kendisine karşı yapılan zulüm, işkence ve hakaretleri kabûl eder. Adâletin noksan olmasıdır. Adâlette bütün iyilikler toplandığı gibi, zulümde de, kötülükler toplanmıştır. Bunun içindir ki, ba'zı âlimler, gönül incitmiyen şeyler günah olmaz dedi. Meselâ, Abdullah-i Ensârî (kuddise sirruh) buyurdu ki:

Hak yolcuları hiç gönül kırmaz, Bundan başka şeyler günâh olmaz!

Ba'zı sapıklar, bu büyük zâtın sözünü iyi anlıyamadı, başkasına kötülük yapma da, kendine ne yaparsan yap sandı. Böylece, ibâdetleri bırakıp, her günâhı işleyip, kimseye zararımız yok diye de övündüler. Beyt:

İster kâfir ol, ister Kâ'beyi yak,
istersen şerâb iç, yalnız kırma kalb!

diyerek İslâmiyetten ayrıldılar. Hâlbuki, dînin haram ettiği herşey zulümdür, ister başkasına, isterse kendi kendine yapılması haram olan herşey zulümdür. Zâlimler, ekseriya malı, mülkü, mevkii çok olanlardır. Mazlûmların çoğu da, fakirlerdir. Orta hâlli olanların çoğu, adâleti gözetenlerdir.

İyi huyların hepsi ortalama miktarlardır. Herbirinin aşırı veya az olması, birer kötü huy olur. Bu çeşitli kötü huylar için, belki her lisânda, isim bile bulunmaz. Fakat, düşünülürse, ne demek oldukları kolay anlaşılır.

İnsanda bulunması güzel olan iyi huylardan ba'zısı vardır ki, ne kadar çok olursa, iyiliği de o kadar artar sanılır. Hâlbuki öyle değildir. Her iyi huyun bir sınırı vardır. O sınırı aşınca, iyilik gider, kötülük olur. İyi huyun az olmasının kötülük olacağı ise, kolay anlaşılır. Şecaat ve sehâvet bunlara misâldir. Bu iki iyi huyun aşırı, fazla olanları tehevvür ve isrâftır. Câhiller, hele, İslâm ahlâkını bilmiyenler, isrâf edeni, çok cömert sanır ve överler. Tehevvür edenlere de, çok cesur kahraman derler. Hâlbuki, korkak ve hasis olana hiçkimse, kahraman ve cömert demez.

İnsanda bulunması güzel olan iyi huylardan ba'zısı da vardır ki, az olunca iyi sayılır. Aşırı, çok olunca, kötülüğü belli olur. Tevâzu böyledir, insanda kibrin bulunmaması demektir. Bunun noksan olması tezellüldür. Tezellülü, tevâzudan ayırmak güçtür. Hattâ çok kimse, dilencinin zilletini, âlimin tevâzuu ile karıştırır. Çünkü, kibirsizlik onda da çoktur. Onu da çok iyi sanır.

Dördüncü bâb: iyi huylara benzeyen kötü huyları ve bunların iyi huylardan nasıl ayrılacağını bildireceğiz. Çok kimse, hâlis altını, pirinc denilen sarı ma'denden ayıramaz. Mavi boncuğu, mücevher sanır. Bunun gibi, kötü huyu iyi sanır. Bunun için ahlâk ilmini iyi öğrenmek, işlerdeki saklı olan ayıpları, kusurları görebilmek, iyiyi kötüden ayırmakta usta olmak lâzımdır.

1- Hikmete benzeyen kötü huyu bildirelim: Akıl ölçülerinden, fen bilgilerinden veya tasavvuf ma'rifetlerinden birkaçını ağızlardan kaparak (veya gazeteden, mecmû'a ve radyodan duyarak), bunları ötede beride söyleyen, münâkaşalara kansan kimseleri, akıllı, bilgili, fen adamı, mütehassıs ve mürşid sananlar az değildir. Hâlbuki bu kimse, söylediği problemlerden birinin çözümünü, ma'rifetlerden hiçbirinin ma'nâsını bilmez. Bunun âlimlere, mürşidlere ve fen adamlarına benzemesi, papağanın insan gibi konuşmasından fazla değildir. Çünkü, hikmet denilen huy, insanın kafasında, rûhunda olur. Eserleri, nûrları his organları ile duyulmaz. Birçok ilerici vardır ki, hikmetten ve kıymetten haberi yoktur. Bilgisiz ve kötü huyludurlar, ilim ve ahlâk ile bir ilişiklikleri de yoktur. Ağızlarından iyi huylu bir söz çıkmaz. Fakat arkalarında şık elbise taşırlar. Mevkî sahiplerinin karşılarında eğilmesini iyi bilirler.

2- İffete benzeyen kötü huy da vardır: Kötü iş yapmazlar. Şehvetlerinin arkasında koşmazlar. Ağır başlı, faziletli, ilim ve ahlâk sahibi görünürler.

Dillerde medh olunur, her yerde saygı gösterilir. Malı çok olanlar arasında ve mevkî sahipleri yanında sözleri kırılmaz. Kendilerine gelen hediyelerin ardı kesilmez. Adak, zekât paraları önlerine yığılır. Farz ve sünnetleri yapmakta gevşektirler. Başkalarının yanında, nafile ibâdetleri yapmaktan, bedenleri za'îf olmuştur. Nefs-i emmâreleri ise, pek kuvvetlenmiştir, insanlar arasında emîn, Allah nazarında hâindirler. Sahte tarikatçılar ve dünyâya düşkün din adamları böyledir.

Ba'zı köylüler, şehirdeki yemekleri yemez. Ba'zıları da, parasına kıyâmayıp kıymetli gıda almaz. Bunları gören, kendilerini derviş sanır. Kanâat ve iffet sahibi görünürler. Bunlar, kanâatsiz ve iffetsizdir. Yaptıkları hep gösteriştir, yalandır.

3- Sehâya benziyen kötü huy da şöyle olur: Malı alınteri ile kazanmamış, mirasa konmuş veya çeşitli haram yollarla elde etmiştir. Malın kıymetini bilmez. Haramlara, lüzumsuz yerlere dağıtır. Aklın ve İslâmiyetin beğenmediği kötü yerlere saçar. Ahmaklar, bunu cömert sanır. Hâlbuki, bunda sehâ denilen iyi huy yoktur. Mal kazanmak, dağa yük çıkarmak gibidir. Mal dağıtmak, yuvarlak taşı, dağdan aşağı bırakmağa benzer. Fakirlik, çok kimsenin iyi adam olmasına engel olur. Çok kimse, fakirlik sıkıntısı ile îmânını elden kaçırmış, mürted olmuştur.

İyi anladım, uzun tecrübe ile:
Adam ilimle ölçülür, ilim de mal ile!

Malı helâlden, temiz olarak kazanmak güçtür. Helâl yoldan, kanâatten fazla mal kazanan az olur. Helâl mal damla damla,

haram mal ise, sel gibi akarak gelir. Mal dağıtmakta sehâvet iyidir, isrâf ise, kötüdür, haramdır. Sehâ demek, sehâ huyunu kazanmak, cimrilik denilen kötü huydan kurtulmak için vermek demektir. Dünyâdan birşey ele geçirmek için ve nefsin kötü arzusuna kavuşmak için vermeğe sehâ denilmez.

4- Şecaate benzeyen kötü huy da şöyledir: Şecaat göstermesi, şecaat huyunu kazanıp, tehevvür ve korkaklık kötü huylarından kurtulmak için değildir. Dünyâ malını, mevkiini ele geçirmek için tehlikeye atılır. Yahut şöhret kazanmak ister. Mal toplamak için, müslümanların yolunu keser, hayvanlarını kapar, evlere girer. Bunları yapabilmek için tehlikelere atılır. Bunlar arasında yakalananlar, işkencelere katlanarak, hattâ mallarını, canlarını vermeği göze alarak, suç ortaklarını ele vermemeği şecaat sayarlar. Hâlbuki, bu alçaklarda şecaatin kokusu bile yoktur. Şecaat sahibi kimse, aklın ve dînin beğendiği şeyi yapmak için ortaya atılır. Sevâb kazanmak ister. Şecaat güzel huyuna kavuşarak Allahü teâlânın rızâsına ulaşmağı sever. Kurdun, kaplanın saldırmaları da bir kahramanın hücumuna benzer ise de, şecaatle ilgileri yoktur. Kuvvetleri ve yaratılışları îcâbı, saldırarak zarar yaparlar, iyi düşünce ile ve hayr yapmak, sevâb kazanmak için ileri atılmazlar. Kendilerine dayanamıyan zaîflere hücum ederler. Silâhlı ve kuvvetli bir kimsenin, silâhsız, çıplak, aç bir kimseye saldırması da böyledir. Bu ise, şecaat olmaz ve şecaat demek; aklı, fikri ve bilgisi ile saldırmayı uygun görmek, dünyâ kazancını düşünmeyip, rûhunda şecaat iyi huyu bulundurmağı, tehevvür ve korkaklık kötü huylarından kurtulmayı istemek demektir. Böyle kimse, zararlı, çirkin iş iglemektense, ölmeyi tercih eder. Şerefle ölmeyi, şerefsiz yaşamaktan üstün tutar. Hayr ile anılmayı, yüz karası ile yaşamağa değişir. Şecaatte, yaralanmak ve ölmek tehlikeleri olduğu için, önceden tatlı olmayabilir. Fakat sonunda, dünyâ ve âhıret kazançlarının ve zaferin lezzeti ile sonsuz tatlı kalır. Hele İslâmiyeti korumak, Resûlullahın (aleyhisselâm) parlak dînini yaymak için can vermek lezzeti, dünyâ ve âhıret lezzetlerinin hiç birinde bulunmaz. Nitekim Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin yüzaltmışdokuzuncu âyetinde meâlen; “Allah yolunda canlarını verenleri ölü sanmayınız! Onlar diridir. Rablerinin ni’metlerine kavuşmuşlardır” buyurmuştur. Şecaati medh eden hadîs-i şerîfler sayılamıyacak kadar çoktur. Cihâddan kaçmak, insanı ölümden kurtarmaz, ömrü uzatmaz. Düşman karşısında kalmak da, insanı öldürmez, yok etmez. Ecel, ileri ve geri gitmez, insanın ömrü değişmez. Çok olur ki, kaçmak ölüme sebeb olur. Düşmana karşı dayanmak da, zafere ve selâmete kavuşturur. Hazret-i Muâviye (radıyallahü anh) diyor ki: “Sıffin muharebesinde kaçmağa niyet etmiştim. “Sabr eyliyen, belâdan kurtulur” şiiri hatırıma geldi. Şiire uyarak sabr ettim, dayandım. Allaha şükür, kaçmaktan kurtuldum. Bu sabrım sayesinde hilâfete kavuştum.”

Şecaatin temeli, Allahü teâlânın takdîrine râzı olmak, O’na tevekkül etmek, O’na güvenmektir. Allahın arslanı, şecaat nehirlerinin kaynağı, vilâyet bahçesinin gülü olan hazret-i Ali, Sıffin muharebesinde, hücum sırasında, başı açık, kolları sıvalı koşar ve şu beytleri okurdu:

Ölümden kaçmak, iki gün doğru olmaz,
Ecel geldiği gün ve gelmediği gün.

Ecel geldiyse kaçmak fâide vermez.
Gelmedi ise, tedbir olmaz hiç uygun!

Malını, mevkiini kaybettiği için veya düşman eline esîr düştüğü için intihar eden, ya’nî kendini öldüren ahmaklarda şecaat değil, korkaklık vardır. Şecaat sahibi olan, sıkıntılara, acılara göğüs gerer, dayanır, sabreder. Bu ahmaklar ise, ölmekle sıkıntıdan kurtulacaklarını sanırlar. Bunlar çok câhildir, ölünce daha çok sıkıntılara, acılara düşeceklerini bilmiyorlar, İslâm dininde intihar etmek, başkasını öldürmekten daha büyük günahtır. Şiddetli azâb çekecektir. Aklı gittikten sonra intihar eden böyle değildir, ölmek değil, sıhhat ve afiyet istemelidir.

5- Adâlete benzeyen kötü huy da vardır. Bu, iffete benzeyen kötü huya yakındır. Adâlet iyi huyundan mahrûm, kötü bir kimse, bulunduğu yerlere adâleti öven levhalar asar. Adâlet üzerinde konuşur. Bu konuda fıkralar yazar. Daha kötüsü,- adâleti gerektiren vazîfeleri, kürsîleri tutar. Gösteriş olarak âdillerle düşer kalkar, içleri zulüm, kin, intikam ile doludur. Adâlet ise, huyları ve hareketleri dîne ve akla uygun olmak demektir. Görünüşü, içi gibi olmaktır. Herkesin yanında, yalnız iken olduğu gibi bulunmaktır, iki yüzlülük, adâlet değil, münâfıklıktır. Beyt:

İbâdet, temiz niyetle olmak gerek,
Birşeye yaramaz, içi boş çekirdek.

Beşinci bâb: Şimdi, adâletin ne olduğunu bildirelim: Adâlet, iyi huyların en şereflisidir. Adil kimse, insanların en iyisidir.

Adâlet; birlik, eşitlik demektir, iki şeyin ya kendileri veya özellikleri eşit olur. Benzeyen yerlerinde birleşmişler demektir. Demek ki adâlet, birlikten, vahdetten doğmaktadır. Vahdet, birlik ise, en şerefli bir sıfat, en üstün bir hâldir. Çünkü, bütün varlıklar bir varlıktan meydana gelmiştir. Âlemde rastlanan her birlik, hakîkî biricik varlığa benzemektedir. Her varlık, o bir olan varlıktan olduğu gibi, her birlik, o birdendir, ölçme, karşılaştırma işlerinde, eşitlik gibi şereflisi, kıymetlisi yoktur. Mûsikide bu konu daha geniş incelenmektedir, işte bunun için, iyiliklerin en şereflisi, adâlettir. Adâlet, ortada olmaktır. Ortadan ayrılanda adâlet vardır demek, yanlış olur.

Üç yerde adâletin bulunması lâzımdır:

1- Bir malı, bir ni'meti bölerken adâlet ile bölmek lâzımdır.

2- Muamelâtta, alış-verişte adâlet lâzımdır.

3- Ukûbâtta, ceza vermekte adâlet lâzımdır. Bir kimse, birisine korku verse, saldırsa, o kimseye de, öyle yapılması lâzımdır. (Fakat, bu karşılığı ancak hükümet yapar. Kendisine saldıran kimse, buna karşılık yapmamalı, bunu emniyete, mahkemeye haber vermelidir. Müslüman, hem İslâmiyete uyar, günah işlemez. Hem de kânuna uyar, suç işlemez.) Adâlet olunca, herkes korkusuz yaşar. Adâlet, korkusuzluk demektir.

Adâlet nedir? Bunu insan aklı ile bulmak çok güç olduğu için, Allahü teâlâ, kullarına acıyarak, memleketleri korumak için, bir ölçü âleti gönderdi. Bu ilâhî ölçü ile, adâleti ölçmek kolay oldu. Bu ölçü, Peygamberlerin getirdikleri dinlerdir. İslâmiyete "Nâmûs-i ilâhî" de denir. Bugün ve kıyâmete kadar kullanılması emr olunan ilâhî ölçü, Muhammed aleyhisselâma gönderilen ölçüdür. Bu birinci ölçüden sonra, bir de ikinci ölçü verilmiştir. Bu da, sözü geçen hâkimdir. Hâkim, lâzımdır. Çünkü, insan, medenî olarak yaratılmıştır. Ya'nî, öyle yaratılmıştır ki, birbirleri ile karışmak, bir arada yaşamak, yardımlaşmak zorundadırlar. Hayvanlar, medenî yaratılmadı. Ya'nî şehirde birlikte yaşamak zorunda değildirler, insan nâzik, zayıf yaratıldığı için, pişmemiş yemek yiyemez. Yiyeceğinin, giyeceğinin, barınacağı yerin hazırlanması lâzımdır. Ya'nî, san'atlara ihtiyâcı vardır. Bunun için de, araştırmak, düşünmek, incelemek, deney, tecrübe yapmak, çalışmak lâzımdır. Demek ki, fen, san'at, insanlığa yaratılış îcâbı lâzımdır.

İnsanlar bir araya gelince, açıkgözler, başkasının hakkına saldırır. Zulüm edenler olur. Çünkü, her nefs, istediğine kavuşmak ister. Tatlı olanı almaya uğraşır. Bu şeyleri isteyen birkaç kişi çekişmeğe başlar. Bir leşe toplanan köpeklerin birbirlerine hırlamaları gibi, aralarında döğüşme başlar. Bunları ayırmak için, kuvvetli bir hâkim lâzım olur. Alış-verişte, herkes kendi yaptığının daha kıymetli olduğunu söyler. Yapılan şeylerin karşılıklı değerlerini adâletle ölçmek lâzım olur. (Eşyanın değerlerini karşılıklı ölçen şey, altın ile gümüştür. Ya'nî paradır. Altın ile gümüşe (Nakdeyn) denir. Her milletin kullandığı kâğıt liralar, şimdi hep altın karşılığıdır.) Eşyanın değerlerini altın ve gümüşle, adâleti gözeterek ölçecek âdil bir hâkim lâzımdır. Sözü geçer olan bu hâkim de, hükümettir. Âdil bir hükümet, zulmü, işkenceyi önler. Allahü teâlânın emrettiği adâleti sağlar. Eşyanın değerlerini, adâletle tesbit eder.

Demek ki, insanlar arasında adâleti sağlamak için üç şey lâzımdır. Nâmûs-i Rabbanî, hâkim-i insanî ve dinâr-i mizanî. Bunların en kuvvetlisi, en büyüğü, nâmûs-i Rabbanî olan İslâmiyettir. Dinler, Allahü teâlânın adâleti sağlamak için gönderdiği kânunlardır. Hâkimlerin adâleti sağlamaları için, bu ilâhî kânunları gönderdi. Allahü teâlâ, Hadîd sûresinde; "Onlara kitab ve terazi gönderdik ki, bunlarla adâleti yerine getirsinler" buyuruyor. Burada, kitab, din demektir. Çünkü din, Kur'ân-ı kerîmdeki emir ve yasakların ismidir. Terazi de, altına işârettir. Çünkü altın, ağırlıkla ölçülür. Kur'ân-ı kerîmin emir ve yasaklarını beğenmiyen dinsizdir ve münâfıktır. Hâkimi, hükümeti dinlemeyen âsîdir.

Altıncı bâb: "Ahlâk-ı alâî" kitabının altıncı babında güzel ahlâkın çeşitleri bildirilmektedir. Burada bunlardan yalnız adâlet bildirilecektir. Adâlet üçe ayrılır:

Birincisi, Allahü teâlâya kulluk etmektir. Allahü teâlânın merhameti, ni'metleri, ihsânları her mahlûka yayılmıştır. Ni'metlerinin en büyüğü, kullarına doğru yolu göstermesidir. Hakları yok iken, hepsini en güzel şekilde yaratmıştır. Sonsuz, sayısız ni'metler, iyilikler vermiştir. Böyle bir sahibe, yaratana ibâdet etmek, O'nun ihsân ettiği ni'metlere şükür etmek elbette lâzımdır. Adâlet için sahibinin hakkını gözetmek îcâb eder. Her insanın yaratanına karşı borçlu olduğu bu kulluk hakkını ödemesi vâcibdir.

Adâletin ikinci kısmı, insanların hakkını gözetmektir. Hükümete, âmirlere, kânunlara itaat, âlimlere hürmet, emânetlere vefa, alış-veriş haklarını eda, va'dlerini îfâ lâzımdır.

Üçüncüsü, geçmişlerin haklarını ödemektir. Bu da, onların borçlarını ödemek, vasıyyetlerini yerine getirmek, vakıflarını korumak, ölmüşlerin bıraktığı hayrat ve hasenatı devam ettirmekle olur.

İyilik edene, mal ile, hizmet ile karşılığı yapılır. Bunu yapamayan, hamd ve sena, teşekkür ve duâ eder. Karşılık yapmıyanın başına kakılır. Kötülenir. İncitilir. Çünkü iyiliğe karşı, iyilik yapmak, insanlık vazîfesidir. Böyle olunca, her iyiliği yapan, en büyük iyilik olarak, yok iken var eden, en güzel şekli veren, lüzumlu uzuvları, kuvvetleri, sapa sağlam ihsân eden, herbirini bir ahenk ile, bir düzenle işleterek sıhhat veren, akıl ve zekâ bahş eden, çoluk-çocuk, ev, geçim eşyası, yiyecek, içecek, giyeceklerimizi yaratan yüce sahibe, bu ni'metleri sebebsiz, karşılıksız ihsân eden ve her ân yok olmaktan, düşmandan, hastalıktan koruyan ve bize hiç ihtiyâcı olmayan, sonsuz kuvvet, kudret sahibi olan Allaha şükür etmemek, kulluk hakkını ödememek ne büyük kabahat, ne çok zulüm ve ne alçak bir durum olur? Hele, O'na ve ni'metlerin O'ndan geldiğine inanmamak veya bunları başkasından bilmek en büyük zulüm, en çirkin yüz karası olur. Bir kimseye her ihtiyâcı verilse, her ay yetecek para, gıda hediye olunsa, bu kimse, o ihsân sahibini her yerde herkese nasıl över. Gece-gündüz onun sevgisini, teveccühünü, onun kalbini kazanmağa uğraşmaz mı? Onu dertlerden sıkıntılardan korumaya çalışmaz mı? Ona hizmet edebilmek için, kendini tehlikelere atmaz mı?

Bunları yapmasa, o ihsân sahibine hiç kıymet vermese, herkes onu kötülemez mi? Hattâ, insanlık vazîfesini yapmıyor diye cezalandırılmaz mı? iyilik eden bir insanın hakkı böyle gözetiliyor da, her ni'metin, her iyiliğin hakîki sahibi olan, hepsini yaratan, gönderen Allaha şükretmek. O'nun beğendiği, istediği şeyleri yapmak niçin lâzım olmasın? Elbette, en çok O'na şükretmek, ençok O'na itaat etmek, kulluk etmek lâzımdır. Çünkü, O'nun ni'metleri yanında başkalarının iyilikleri, deniz yanında damla kadar bile değildir. Hattâ, başkalarından gelen iyilikleri de, yine O göndermektedir.

Allahü teâlânın ni'metlerini kim sayabilir?
Ni'metlerinin milyonda birine kim şükredebilir?

İnsan, Allahü teâlâya karşı lâzım olan şükür borcunu nasıl yapmalıdır? Ba'zılarına göre, birinci vazîfe, Allahü teâlânın varlığını düşünmektir. Mesnevî:

Hamd olsun, ni'metleri bol Allaha.
Önce, varlık ni'meti verdi bana!
İhsânlarını saymağa güç yetmez,
Güç de, her üstünlük de lâyık ona!

Ba'zılarına göre, ni'metlerin O'ndan geldiğini anlamalı ve dil ile hamd ve sena etmelidir.

Ba'zılarına göre, birinci vazîfe, O'nun emirlerini yapmak, yasaklarından sakınmaktır.

Bir kısmı da, insan önce kendini temizlemeli. Böylece, Allahü teâlâya yaklaşmalıdır dedi.

Ba'zıları, insanları irşâd etmeli, doğru, iyi olmalarına çalışmalıdır dedi.

Ba'zıları da, insanın belli bir vazîfesi olmaz. Her çeşit insanın kendine göre başka başka vazîfeleri olur dedi. Sonra gelenlere göre, insanın Allahü teâlâya karşı vazîfesi üçe ayrılır Birincisi, bedeni ile yapacağı işlerdir. Namaz, oruç gibi. İkincisi, rûhu ile yapacağı vazîfedir. Doğru i'tikâd etmek (Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri gibi imân etmek, inanmak) Üçüncüsü, insanlara adâlet yapmakla, Allaha yaklaşmaktır. Bu da emâneti korumak, nasihat etmek, insanlara İslâmiyeti öğretmekle olur. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, ibâdet üçe ayrılır. Doğru i'tikâd, doğru söz ve doğru iş. Bunlardan son ikisinde, açık olarak emr edilmemiş olanlar, zamana ve şartlara göre değişir. Allahü teâlâ, Peygamberleri vâsıtası ile değiştirir. İbâdetleri, insanlar değiştiremez. Peygamberler "aleyhimüsselâm" ve bu büyüklerin vârisleri olan, Ehl-i sünnet mezhebinin âlimleri, ibâdetlerin çeşitlerini ve nasıl yapılacaklarını ayrı ayrı bildirmişlerdir. Herkesin bunları öğrenmesi ve ona göre hareket etmesi lâzımdır.

Bu fakire göre, sözün doğrusu, yukarıda bildirildiği üzere, doğru i'tikâd, doğru söz ve amel-i sâlih, birinci vazîfedir.

İslâm âlimleri ve tasavvuf büyükleri buyurdular ki: insana vâcib olan birinci vazîfe; îmân, amel ve ihlâs sahibi olmaktır. Dünyâ ve âhıret saadetleri, ancak bu üçüne kavuşmakla elde edilir. Amel, kalb ile ve dil ile, ya’nî söz ile ve beden ile yapılacak işler demektir. Kalbin işleri, ahlâktır, ihlâs, amelini ya’nî bütün işlerini, ibâdetlerini, yalnız Allahü teâlânın rızâsına, sevgisine kavuşmak için yapmak demektir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 34

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 164

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 34

4) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 984

5) İslâm Ahlâkı sh. 6-51

ALİ BİN HÜSEYN

Evliyânın büyüklerinden. Hüseyn Vâ’iz-i Kâşifî’nin oğludur. İsmi, Ali bin Hüseyn Vâ’iz bin Ali Kâşifi olup, lakabı Safiyyüddîn ve Fahrüddîn’dir. Safî adı ile meşhûrdur. Mevlânâ Safiyyüddîn diye de tanınır. Kaynak eserlerde, hâl tercümesi hakkında teferruatlı ma’lûmât bulunamıyan Mevlânâ Safî, Sa’düddîn-i Kaşgârî hazretlerinin büyük oğlu Hâce Gîylân’ın dâmâdı, Mevlânâ Abdürrahmân Câmî’nin de bacanağı idi. 867 (m. 1462) senesinde Hirat’da doğdu. 939 (m. 1533) senesinde orada vefât etti.

Mevlânâ Safî’nin babası Hüseyn Vâ’iz (radıyallahü anh), Hirat’ta vâ’iz idi. Mevlânâ Safî, ilk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Ehl-i sünnet âlimlerinin en büyüklerinden olan Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinden feyz alarak tasavvuf yolunda ilerledi. O büyük zâtı ziyâret etmek için, Hirat’tan Semerkand’a gelirdi. Bir seferinde Hâce hazretlerinin yanında dört sene kaldı.

Babasının 910 (m. 1504) senesinde vefât etmesinden sonra, onun yerine geçip, Hirat Câmii’nde va’z vermeye başladı. Uzun müddet bu vazîfeye devam etti. Birçok eser yazdı. Fârisî eserleri arasında Reşehât kitabı çok kıymetlidir. Arabîye ve Üçüncü Murâd Hân zamanında 993 (m. 1585) yılında, Muhammed Şerîf-i Abbasî tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Türkçesi çeşitli târihlerde basılmıştır. 1291 (m. 1874) senesinde İstanbul’da yapılan taşbasması harekeli olup, sonunda Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Arabî “İrâde-i cüz’iyye” kitabı ve kenarında, yine Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin “Rabıta” risalesinin Arabîsi ve ayrıca Türkçesi ve yine onun “Âdâb-ı tarikat” risalesinin Türkçesi ve Fârisî “Silsile-i âliyye”si ve ayrıca İsmâil Hakkı Bursevî’nin “Huccet-ül-bâliga” risalesi ve “Hatm-i Hâcegân” ve Niyâzî Mısrî’nin “Suâl-cevap” risalesi ve Şeyh Sâdık Efendi’nin “Abdestin âdabı” ve “İnsan-ı, kâmil” ve Edirne müftîsi Feyzi Efendi’nin “Ayn-ül-hakîka” adındaki çok kıymetli kitapları ve hazret-i Ali’nin “radıyallahü anh” kırk sözü ve tercümeleri vardır. Reşehât tercümesinin bu baskısı bir hazînedir. Eline geçip okuyan, dünyânın en talihli insanlarından sayılmaktadır. Zâhir ve bâtın ilimlerinde kâmil ve dört mezhebin fıkıh bilgilerinde mâhir olan Abdühakîm Efendi; “Reşehât okumak, insanın ihlâsını arttır.” buyurdu. Reşehât’tan başka; Mahmûd-u Ayaz, Letâif-üt-tavâif, Hırz-ül-emân ve Enîs-ül-ârifîn isimli eserleri de zikredilmekte ise de, son iki eserin ona âit olmadığı da bildirilmiştir.

Reşehât ayn-ül-hayât kitabından ba’zı kısımlar: “Dâima Allah adamları ile beraber olmak, onların sohbetlerinde bulunmak, aklın ziyâdeliğine sebeptir.”

“Tasavvuf yoluna taklid ile girenler sonunda mutlaka tahkîke (hakîkate) kavuşur.”

“Evliyânın mübârek sözleri, Muhammed aleyhisselâmın peygamberlik hakîkatinden yayılmış olan nûrlardır. Kur’ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere ta’zim ve hürmet lâzım olduğu gibi, evliyânın sözlerine de edeb ve hürmet ile ta’zim etmek lâzımdır.”

“Bir kimse, evvelki ve sonraki ilimleri tahsil etmiş olsa, son nefesinde o ilim o kimseye yardımcı olmayıp, bütün malûmat, hafızasından idrâkinden gider. Yiğitlik ve ganîmet odur ki, hiç olmazsa hergün bir miktar, bir köşeye oturup, Allahü teâlâyı tefekkür etmek, O’nu zikretmek lâzımdır. Allahü teâlânın zikri, kalbde meleke hâline gelmelidir ki, son nefeste O’nu hatırlasın ve o zamanki sıkıntıdan kurtulsun.”

"İnsanlar ihmalkârlık ve tenbelliklerinden dolayı; (yarın şu hayırlı işi işliyelim) derler. Düşünmezler ki, bugün, dünkü günün yarınıdır. Bugün ne işlediler ki, yarın ne işliyecekler?" "Tasavvuf yolu ve bu yolun büyükleri o kadar kıymetlidirler ki, bunlara tâbi ve talebe olan dervişlerden birinin ismi bir duvarda yazılı olsa, o duvarın yanından, ceketini düğmeliyerek ve edebte geçmek lâzımdır."

"Kişinin kıymeti, tasavvuf yolunun yüksek hakîkatlerini anladığı kadardır."

"Dil gönlün, gönül rûhun, rûh insanın hakîkatinin, insanın hakîkati ise Hak teâlânın aynasıdır."

"Sözün güzeli odur ki, dinleyen, o sözün güzelliği ile kendinden geçer. Böylesine güzel söz de, Allahü teâlânın velî kullarının sözleridir."

"Her ân Allahü teâlâyı hatırlamak ve anmak bir kazma gibidir ki, o kazma ile gönül yolunda bulunan dikenlerin (kalbe gelen lüzumsuz ve uygunsuz düşüncelerin) kökünü kazırlar. Böylece bu yolda ilerlemek için mâni kalmaz."

"İbâdet; emredilenlerle amel edip yasak edilenlerden sakınmaktan ibârettir."

"İnsanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran perdelerin en zararlısı, dünyâ düşüncelerinin kalbe yerleşmesidir. Bu düşünceler, kötü arkadaşlardan ve lüzumsuz şeyler seyretmekten hâsıl olur. Çok uğraşarak, bunları kalbden çıkarmalıdır. Fâidesiz kitap okumak, lüzumsuz şeyler konuşmak, bu düşünceleri arttırır. Kadın ve kadın resimlerine şehvetle bakmak, şarkı, çalgı dinlemek, bu düşünceleri kalbde yerleştirir. Bunların hepsi insanı Allahü teâlâdan uzaklaştırır. Kalbin hasta olması, Allahü teâlâyı unutmasıdır. Allahü teâlâya kavuşmak istiyenlerin, bunlardan sakınması, hayâli arttıran herşeyden kaçınması lâzımdır. Allahü teâlânın âdeti şöyledir ki, çalışmıyan sıkıntıya katlanmıyan, zevklerini, şehvetlerini bırakmıyanlara bu ni'meti ihsân etmez."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3182

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 743

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 984, 1106

4) Keşf-üz-zünûn sh. 903

5) Reşehât-ayn-ül-hayât

ALİ BİN MEYMÛN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Meymûn bin Ebî Bekr bin Ali bin Meymûn bin Ebî Bekr bin Yûsuf bin İsmâil bin Ebî Bekr el-Hâşimî el-Kureşî el-Magribî el-Gamârî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 854 (m. 1450) senesinde doğdu. Doğum yeri belli değildir. 917 (m. 1511) senesinde Şam'da vefât etti. Vasıyyeti üzerine, hiçbir şahsın mülkü olmayan Mecdeli Meûş denilen yere defnedildi.

Ali bin Meymûn, İşbiliyyeli Muhammed'in oğludur. Babası, İbn-i Meymûn diye tanınır. Endülüs'te ve Fas'ta zamanın âlimlerinden okudu. Fas'ta ilimle meşgûl oldu. Ders okutup talebe yetiştirdi. Bir müddet kadılık yaptı. Daha sonra tasavvuf büyüklerinden İbn-i Arefe el-Kayrevânî ve Ebi'l-Abbâs Ahmed et-Tûzî Debbâsî'nin sohbetlerinde yetişti. Mısır'a gitti. Hac vazîfesini yaptıktan sonra, Şam'a geldi. Orada çok kimseleri irşâd etti. Hak yolu gösterdi. Sonra Bursa'ya gidip, bir zaman kaldı. Tekrar Şam'a dönerek, irşâd vazîfesine devam etti. İslâmiyete uymakta çok titiz davranırdı. Buyurdu ki: "Yanıma gelen Sultan Bâyezîd de olsa, İslâmiyetin bildirdiği şekilde davranırım." Kim olursa, olsun, ziyâretine gelenlere ayağa kalkmaz, kendisi için de kalkılmasını istemezdi.

Ali bin Meymûn, talebelerini yetiştirmede çok titiz davranırdı. Yanına bir ilim sahibi gelse, ona hürmeten altına bir koyun postu koyardı. Bid'atten son derece kaçar ve kimsenin kınamasından çekinmezdi. Dâima hakkı söylerdi. Heybetli olup sert bir mizaca sahipti. Talebelerinin en ufak gevşekliğine müsamaha etmez, gördüğü her eksikliği hemen düzeltirdi. Hiç bir resmî vazîfe kabûl etmedi. Devlet adamları ve halktan asla hediyye almadı. Bununla birlikte, hergün yirmi kadar talebesine yemek çıkarırdı. Bir kimsenin kendisini övdüğü veya kötülediği veya câhildir, fâsıktır, bid'at sahibidir dediğini, haber alsa önem vermez, çok kerre de sükût eder ve o sözleri te'vil ederdi. Çok kıymetli söz ve vasıyyetleri vardır.

Buyurdu ki: “Hâlinin ondadokuzu susmak, biri de konuşmak olsun.”

“Ev, ancak içinde olana fayda verir.”

“Kendin müflis (iflâs etmiş) iken, tüccârın malını, parasını saymakla meşgûl olma. Hakîkatleri karıştırma.” “Kendisine kurtuluşa ermiş bir kimsenin nazarı (bakışı) erişip de iflah olmayan kimseye şaşarım!”

“Sizden biriniz, kendi gözündeki parçayı görmez de, din kardeşinin gözündeki çöpü görür.”

Ali bin Meymûn’un çok kerâmetleri görüldü. Bunlardan ba’zıları şöyle anlatılır: Bir zaman iki kişi ders okumak için geldi. Ali bin Meymûn, onları talebeliğe kabûl etti. Bir müddet sonra birisi gitmek istedi. Arkadaşı her ne kadar kalmasında ısrar etti ise de, o yine gitmekte kararlı göründü ve gitti. Aradan çok geçmeden ağlıyarak geri döndü. Arkadaşı sebebini sorduğunda; “Ben falan yere gittim. Ali bin Meymûn hazretleri ile karşılaştım. Onu çok heybetli gördüm ve korktum. Tekrar geri geldim” dedi. O talebe, tahsilini tamamlayıncaya kadar oradan ayrılmadı.

913 (m. 1507) senesinde, Dımeşk’a epey zaman yağmur yağmadı. Kuraklık devam ettiği için, insanlar ve hayvanlar perişan oldular. Ali bin Meymûn, Dımeşk’da bulunan talebesine bir mektûp yazdı. Dımeşk’daki talebesi Seybây isminde bir zât idi. O mektûp ile beraber Emevî Câmii’ne geldi. Ramazân-ı şerîfin dördünde Cum’a günü idi. O mektûbu, Dâr-ül-adl müftîsi Kemâleddîn bin Hamza, Şafiî kadısı İbn-i Ferfûr, Mâlikî kadısı Hayrüddîn, Hanbelî kadısı Necmeddîn bin Meflâh’a okudu. İçinde, ba’zı âyet-i kerîmelerin ve hadîs-i şerîflerin tefsîri vardı. Onlar da onu, bütün fıkıh âlimlerine ve kadılara naklettiler. Evkaf malıyla yemek hazırladılar. Selef-i sâlihînin âdeti üzere yağmur duâsına çıktılar. Ali bin Meymûn hazretlerinin talebesi olan Seybây, mektûptaki yazıyı okudu ve hüngür hüngür ağladı. Tam o esnada, Allahü teâlânın izniyle yağmur yağmaya başladı. Her yer suya kandı.

Alvân Hamevî şöyle nakletti: Dımeşk’ın eşrafından, aynı zamanda ilimde ve ders okutmada önde gelen âlimlerinden birisi dedi ki: “Ne zaman ki Ali bin Meymûn hazretlerine tâbi oldum. Himmeti ile yüksek ma’nevî derecelere yükseldim.”

Alvân, Tuhfe kitabında anlatır: Mecdeli Meûş, Ali bin Meymûn hazretlerinin ikâmet ettiği köy olup kabri de buradadır. Bir zaman o köyün civarındaki asmaların hepsi kurudu, üzümler helak oldu. Birgün Ali bin Meymûn bağa girdi ve duâ etti. Allahü teâlânın izni ile asmalar yeşerdi ve üzüm verdiler.

937 (m. 1530) senesinde, birkaç âlim, Ali bin Meymûn’un kabrini ziyâret etmek istediler. Aralarından birisinin kalbine; “Kerâmetini görmediğimiz bir kimsenin kabrini ziyârete gidiyoruz” diye geçti. Kabrin yanına vardıklarında, bir avcıyı köpeğiyle birlikte bir geyiği kovalarken gördüler. Geyik, kabrin yanında durdu. Başka yere gitmedi. Avcı da gelip onu yakaladı. Orada bulunanlar, bu kabrin yanına gelmiş bir hayvanı bırakmasının iyi olacağını söylediler. Avcı dinlemeyip, geyiği yakaladı, daha sonra da kesip etini pişirdi ve yedi. Çok geçmeden de hastalanıp öldü. Cenâzesini yıkadıklarında, avcının etlerinin parça parça olduğunu gördüler.

Alvân Hamevî anlatır: “Hama şehrinde vâ’iz idim. Ben de diğer vâ’izler gibi, va’zımı kâğıda yazar okurdum. Birgün Ali bin Meymûn hazretleri yanıma geldi ve buyurdu ki: “Ey Alvân, artık va’zını kâğıda bakmadan yap.” Ben eski âdetim üzere yine kâğıttan okudum. Tekrar aynı şeyi söyledi. O Allahü teâlânın velî kulunun duâsıyla, kâğıda bakmadan daha güzel va’z etmeye başladım.”

Ali bin Meymûn, birçok eser yazdı. Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1-Beyân-ül-ahkâm fis-seccâdeti vel-hırkati vel-a’lâm, 2- Beyânü gurbet-ül-İslâm, 3- Ta’zîm-üş-şeâir min-el-cevâmi’ vel-mesâcid vel-menâsir, 4- Tenbîh-ül-gabî fî tenzihi İbn-i Arabî, 5- Tenzlh-üs-Sıddîk an vasf-iz-zendîk, 6- Risâlet-ül-ihvân min ehl-il-fıkh ve hamelet-il-Kur’ân, 7- Er-Risâlet-ül-Meymûniyye fî tevhîd-il-Cürûmiyye, 8-Sefînet-ün-necât, 9- Şerhu erbeîn en-Neveviyye, 10- Şerhu Mukaddimet-ül-Cezûliyye, 11- Akd-üş-Şeref fit-târihiyye, 12- Gurbet-ül-İslâm fil-Haleb veş-Şam, 13- Keşf-ül-emâre fî hakk-ıs-seyyâre, 14- Mebâd-is-sâlikîn ilâ makâmât-il-ârifîn, 15- Müteh-it-taleb fî eş’âr-il-Arab, 16- Mevâhib-ür-Rahmân fî keşfi avret-iş-şeytân.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 251

2) El-A’lâm cild-1, sh. 271

3) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 188

4) Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 271

5) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 495

6) Mir'ât-ı Kâinat cild-3, sh. 101

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 741

8) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 357

9) Nefehât-ül-üns sh. 682

10) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 261, 498, 992, cild 2, sh. 1488, 1901

11) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 297, 329 cild-2, sh. 573

12) Brockelmann Sup- 2, sh. 153

ALİ BİN MUHAMMED BEKRÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Ahmed bin Muhammed el-Bekrî es-Sıddîkî olup, Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Doğum târihi ve yeri belli değildir. 952 (m. 1545) senesinde Kâhire'de vefât etti. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabri civarına defnedildi.

Ebü'l-Hasen, fıkıh, hadîs, tefsîr ve diğer ilimleri; Kâdı Zekeriyyâ, Burhânüddîn İbni Ebi'ş-Şerîf ile başkalarından, tasavvuf yolunu; Şeyhülislâm Radıyyüddîn el-Gazzi ve Şeyh Abdülkâdir Deştûtî'den öğrendi. Din ilimlerinde üstün bir dereceye yükseldi.

Ebü'l-Hasen'in babası Kâdı Celâlüddîn, Abdülkâdir Deştûtî'yi sevenlerden biri idi. Gavrî isminde birisi, ona haksızlık yaptı. Kâdı Celâlüddîn de, hakkını korumak için Abdülkâdir Deştûtî'ye başvurdu. Gavrî'yi, yaptığı işten dolayı şikâyet etti. Deştûtî de; "Ey Celâlüddîn, hakkını aldığımda, bana oğlun Ebü'l-Hasen'i hizmet etmesi için vereceksin" dedi. O da kabûl etti. Neticede, oğlu Ebü'l-Hasen'i onun hizmetine verdi. O sırada Ebü'l-Hasen, fazilet sahibi, ilme âşık bir genç idi. Abdülkâdir Deştûtî'nin huzûruna geldiğinde, Deştûtî ona; "Ey Ebü'l-Hasen, Şam'dan sana ders verecek ve seni irşâd edecek hocan gelinceye kadar bundan böyle kimseden ders okuma" buyurdu. O da emrine uydu. Aradan bir zaman geçince, Ebü'l-Haseri oradaki hocalardan ders okumak istedi. Bu husûsta Abdülkâdir Deştûtî'den izin istedi. O da tekrar; "Olmaz! Hocan yakında Şam'dan gelecek" buyurdu. Çok geçmeden Şeyhülislâm Radıyyüddîn Gazzî Kadirî geldi. Abdülkâdir Deştûtî'ye selâm verdi. Öteden beri aralarında muhabbet vardı. Abdülkâdir Deştûtî, Ebü'l-Hasen'e dönüp; "Kalk ey Ebü'l-Hasen! İşte bu zât, Şam'dan geleceğini söylediğim hocandır" buyurdu. O da kalkıp hürmet etti. Abdülkâdir Deştûtî, Radıyyüddîn Gazzî'ye dönüp; "Ebü'l-Hasen'e ilim öğretirsiniz" buyurdu ve Ebü'l-Hasen'e de onunla beraber gitmesini, derslerini dinlemesini tenbîh etti. Ebü'l-Hasen, gece-gündüz onun yanında kalıp, derslerini dinledi. Daha sonra da, hocasının emriyle Mısır'daki diğer âlimlerin derslerinde bulundu. Ebü'l-Hasen, hocasının sohbetlerinde bulunup, terbiyesinde yetişip, ilim, edeb ve güzel ahlâk sahibi olunca, birgün hocası onu çağırdı ve; "Ey Ebü'l-Hasen, şimdi senden birşey istiyorum. Merkebine bineceksin. Bir elinde çörek, diğer elinde soğan olduğu hâlde, bunları yiyerek Câmi'ul-Ezher Medresesi'ne gideceksin. Daha sonra da dönüp yanıma geleceksin" buyurdu. Ebü'l-Hasen, hiç tereddüt etmeden hocasının emrini yerine getirdi. Geri döndüğünde, hocası; "Ey Ebü'l-Hasen, artık Mısır ikimizi almaz oldu. Birimizin buradan ayrılması îcâb ediyor. Kemâle gelmiş bir zât olarak burada kalacaksın" buyurdu ve Mısır'dan ayrılıp Şam'a gitti.

Ebü'l-Hasen, çok kıymetli eserler yazdı, kasideler söyledi. Bir kasidesinde özetle şöyle dedi:

"Ey gaflet uykusuna dalmışlar! Artık uykudan uyanınız. Şimdi uyuyacak zaman değildir. Ey kerîm olan Allahü teâlâdan yüz çevirenler! Siz O'ndan yüz çevirip haddi aşıyorsunuz. Allahü teâlânın sayısız ni'metleri içindesiniz. Dünyânın parasına, malına, mülküne kalbinizi bağlamayın. Birgün gelip, herşey yok olup, elinizden çıkacak. Ancak Allahü teâlâ ve O'nun sevdiği, beğendiği ameller kalacaktır. Nerede o azgın, taşkın Fir'avnlar? Öyle ki, ovalara ve çöllere sığmayan orduları vardı. Nerede o gelmiş geçmiş krallar, hükümdârlar? Nerede onların medhedicileri? Nerede onların siyah bayrakları ve sancakları? Nerede o dünyânın doğusuna ve batısına sahip olan İskender? (Üçüncü İskender, Kur'ân-ı kerîmde Zülkarneyn adıyla bildirilen mübârek bir zâttır. Peygamber veya evliyâdandır. Doğuya ve batıya gittiği için Zülkarneyn denildi. Yâfes soyundan idi. Hızır aleyhisselâm, bunun

kumandanlarından ve teyzesinin oğlu idi. Birinci ve ikinci İskenderlerden önce idi. Hazret-i İbrâhim ile görüştü. Duâsını aldı. Avrupa ve Asya kıt'alarına mâlik oldu.) Nerede ilim irfan sahipleri? Nerede vefalı dostlar, kardeşler, yakınlar? Onların yaşadıkları yerleri gez gör ve onlardan haber sor. Neticede hepsinin öldükleri haberini alırsın. Ümmetlerden nicesi toprak altında olup, kalbleri de hasret ile doludur. Onlar himâye (koruma) altında idi. Onlar ve yaşadıkları vakitler de ölüp gitti. Zaman, esef ederek onlar için ağlamakta ve yaşlar dökmektedir. Dün onların hepsi evlerinde yaşamakta idi. Bu gün ise, toprağın altında kemik ve toz yığını hâlinde bulunurlar. Dünyâ durdukça salât ve selâm, Muhammed aleyhisselâmın ve âlinin üzerine olsun."

Ebü'l-Hasen'in yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Hâşiyetü alâ şerh-ıl-mahallî, 2-Risâlet-ül-Ehâdiyye, 3-Şerh-ur-Ravd, 4-Şerh-ül-Âdâb, 5-El-Kenz fî şerh-il-Minhâc lin-Nevevî, 6-El-Matlab fî şerh-il-Minhâc, 7-El-Mugnî şerh âhar alel-Minhâc, 8-Nebzetü fî fedâil-in-nısfı min Şa'bân.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 208

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 292

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 744

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 194

ALİ HAVVÂS BERLİSÎ

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Doğum târihi ve yeri hakkında bir bilgi yoktur. 941 (m. 1534) senesinden sonra vefât etmiştir. Ümmî idi. Okuma-yazması yoktu. Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler üzerinde, âlimleri hayrette bırakan pek kıymetli açıklamalarda bulunurdu. Söylediği bir şey aynen olurdu, işleri hakkında ona danışmaya gelenlere, daha durumlarını söylemeden, onlara yanına ne için geldiklerini söylerdi. Onlara yap, yapma, sabret veya yolculuğa çık gibi lâzım gelen tavsiyeyi yapardı. Danışmaya gelen şahıs, Ali Havvâs Berlisî'nin bu sözlerine hayret eder, "Ona benim durumumu kim söyledi?" derdi. Ali Havvâs hazretlerinin müzmin hastalıklar, cüzzam, felç gibi hastalıklar için garîb tedâvi usûlleri vardı. Tavsiye ettiği şeyi kullananlar, ondan şifâ bulurlardı. Ali Havvâs, sucu, ahcı gibi insanlara fâideli san'at sahiblerine çok hürmet ederdi. Âlimlere ve devlet ileri gelenlerine hürmet eder, âlimler gelince ayağa kalkar, onların ellerini öperdi. "Bu bizim onlara karşı dünyâdaki edebimizdir. Âhırete varınca, oradaki edebimizi Allahü teâlâ bize öğretecektir" buyururdu.

Büyük zâtlardan Muhammed bin Anan şöyle dedi: "Mısır'ın ve köylerinin dörtteüçü Ali Havvâs hazretlerinin tasarrufu altında idi. Hâl sahibleri, onun izni olmadan Mısır'a giremezlerdi. Dünyânın muhtelif bölgelerinde iş başında olanları, kimin ne zaman sultan olacağını ve ne zaman bu işten düşeceğini Allahü teâlânın izni ile bilirdi."

Ali Havvâs'a (radıyallahü anh) bdrgün birisi uğradı. Gelen kişi, ma'nevî terakkî ve ilerleme hâlinde idi. Ali Havvâs ona bakıp; "Ondaki bu hâller yakında koybolur" buyurdu. Nitekim dediği gibi oldu. O şahsın yanına hâl sahiblerinden bir zât uğramıştı. O şahıs, o zât oradan ayrılınca, onu küçültücü sözler söylemişti. Hakkında konuştuğu hâl sahibi o zât, tekrar onun yanına dönünce, o şahıs, ayaklarını ona doğru çevirdi. O ânda, ondaki bütün iyi hâller kayboldu. Ali Havvâs buyurdu ki: "Evlâdım, edeb olmayınca, insanda böyle iyi hâller kalmaz." O şahıs, hayâtı boyunca, bir daha önceki hâllerine kavuşamadı.

Ali Havvâs, önceleri dolaşarak, sabun ve temizlik malzemeleri satardı. Sonra zeytin satmaya başladı. Zeytinciliğe birkaç sene devam etti. Daha sonra bu işi de bırakıp, sepet örmeğe başladı. Vefâtına kadar bu işi yaptı. Ali Havvâs'ın birgün gözleri şişmişti. Bununla beraber, yine sepet örmeğe devam ediyordu. Onu sevenlerden birisi ona bir miktar para getirip; "Efendim, buyurun bunları harcarsınız, gözleriniz iyileşinceye kadar istirahat edersiniz" dedi. Ali Havvâs onun paralarını almadı ve; "Şu hâlimle kendi kazancıma güvenemiyorum, başkasının kazancına nasıl güvenebilirim?" buyurdu.

Ali Havvâs Berlisî, zâlimlerin ve onlara yardımcı olan kimselerin yemeklerini yemezdi. Onların verdiği parayı, kendisinin ve çoluk-çocuğunun ihtiyâçları için harcamazdı. O paraları, dul kadınlara, iş yapamıyacak durumda olan yaşlılara, çalışıp gücü yetmiyenlere ve zor durumda olanlara

taksim edip, verirdi. Allahü teâlânın izni ile, herkese simalarına, makamlarına göre değil, kalblerindeki duruma göre muâmele ederdi. Birgün, Ali Havvâs'ın yanına nûr yüzlü birisi uğramıştı. Ali Havvâs ona doğru baktı ve şöyle buyurdu: "Allahım! Bizi kötü hâle düşmekten muhafaza buyur." Sonra şöyle devam etti: "Şüphesiz, Allahü teâlâ bir kulu hakkında hayır murâd edince, nûru onun kalbine koyar. Fakat dış görünüşü bakımından diğer insanlardan birisi gibidir. Allahü teâlâ, bir kulu hakkında hayır murâd etmezse, o şahsın kalbinde bulunanı yüzüne çıkarır. Kalbini ise karanlık kılar."

Ali Havvâs (radıyallahü anh) mescidleri süpürür ve helaları temizlerdi. Süprüntü ve çöpleri, münasip yerlere kadar yüklenip götürür, onları oraya atardı. Bu işleri, her Cum'a günü Allah rızâsı için yapardı. Allahü teâlâ, Nil nehrinin hizmetini Ali Havvâs'a ihsân etmişti. Nil nehrinin taşması ve azalması, toprakları sulaması, onun duâsı ile olurdu. Bütün bunları, Allahü teâlâya kalben teveccüh etmek sûretiyle yapardı. Zamanın büyük zâtlarından Muhammed bin Anân'a sultan veya daha başka devlet kademelerinde işi olan birisi geldiği zaman, onu Ali Havvâs'a gönderir ve; "Buralarda onun tasarrufu vardır. Bizim tasarrufumuz yoktur. Senin ihtiyâcını ancak o giderir" derdi.

Birgün Muhammed bin Anân'a bir kadın gelip; "Oğlumu asmak için Kantarat-ül-Hacib denilen yere götürdüler" diyerek hâlini arz etti. Bunun üzerine Muhammed bin Anan; "Hemen Ali Havvâs'a (radıyallahü anh) gidin" dedi. O şahsın annesi, derhâl Ali Havvâs'ın yanına gitti. Durumu ona anlattı. Ali Havvâs hazretleri o kadına; "Sen onun yanına git İnşâallah o îdâm edilmeden, sultânın adamlarından biri gelir" dedi. Kadın oğlunun yanına gitti. Ali Havvâs'ın dediği gibi, oğlu asılmak üzere iken, sultânın adamlarından birisi gelip, kadının oğlunu serbest bıraktı.

Muhammed bin Anan, bir gece rü'yâsında, Mısır üzerine büyük bir belâ indiğini gördü. Bir talebesini gönderip, rü'yâsını Ali Havvâs'a bildirdi. Ali Havvâs şöyle buyurdu: "Müjde haberi yok. Fakat bereket olacağı umulur." Bir müddet sonra Canbolat isminde birisi geldi. Ali Havvâs'ı yakaladı. Onu bağlayıp, çok hakaret etti ve Mısır sokaklarında, elleri bağlı olduğu hâlde dolaştırdı. Muhammed bin Anan, öğle namazını kıldıktan sonra, Mısır üzerinde olan o belânın kalkmış olduğunu gördü. Yanındakilere; "Gidiniz, bakınız! Ali Havvâs ne durumda?" dedi. Onlar Ali Havvâs'ın bu acıklı hâlini gördüler. Bu durumu Muhammed bin Anân'a haber verdiler. Muhammed bin Anan durumu öğrenince; "Allahü teâlâya hamdolsun ki, bu ümmet içerisinde, ümmetin belâ ve musibetlerini yüklenecek olanları da yarattı dedi ve şükür secdesine vardı.

Ali Havvâs, meyva ağaçları çiçek açtığı zaman, onlara zarar verecek bir durum olunca, o gece uyumaz, göz yaşları döker, Allahü teâlâya, meyvalara zarar verecek o hâlin kalkması için yalvarırdı.

Ali Havvâs, müezzinin okuduğu ezanı duyduğu ân, olduğu yerde sarsılır, Hak teâlânın heybet ve azametinden titreyerek, erir gibi olur ve huzûr-i kalble tam bir huşû' içinde müezzinin da'vetine icabet ederdi.

İmâm-ı Şa'rânî şöyle anlatır: "Ali Havvâs (radıyallahü anh) ile on sene beraberliğimiz oldu. Fakat bu on sene bana bir saat gibi geldi. Onun pek kıymetli sözleri vardır. Bunların çoğunu "El-Cevâhir ved-Dürer" isimli kitabımda yazdım.

Ali Havvâs'ın kendisine sorulan suâllere verdiği cevaplara, büyük âlimler hayran kalmıştır. Onun verdiği cevaplara hayranlıklarını ifade eden âlimlerden ba'zıları şunlardır: Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden Şihâbüddîn Şiblî, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden Şihâbüddîn Remlî, Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden Nâsıruddîn Lekânî, Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden Şihâbüddîn Fütûhî."

Sâlihlerden birisi, bir sene hacca gitmek için, gelip Ali Havvâs'tan izin istedi. Ali Havvâs ona, hacca gitmemesini, orada kin ve düşmanlıkla karşılaşacağını bildirdi. Bunun üzerine o zât, Ali Havvâs'ın nasihatini dinlemiyerek, hacca gitmek üzere Mekke'ye doğru yola çıktı. Mekke-i mükerremeye girdiği zaman, günlerden Cum'a idi ve İmâm hutbe okuyordu. Ayağa kalkarak, orada bulunanlara; "Ey Mekke ahâlisi! Cum'anız bâtıldır. Zîrâ, Cum'anın şartlarından biri de, hutbe dinleyenlerin en az kırk kişi olmasıdır. Burada ise, ancak uzaktan gelen yolcular vardır" dedi. Öğle vakti şiddetli sıcak dolayısıyla, halkın Kâ'be duvarlarının gölgesine sığınmış olduklarını fark etmedi. Onun bu sözleri çevrede duyulunca, büyük bir gürültü oldu ve hutbenin yeni baştan okunmasına karar verildi Bu olay sırasında Kâ'be'de bulunanlar arasında Kutub ve Ebdallerle birlikte, kimsenin tanımadığı Allahü teâlânın velî kulları da bulunuyordu. Bu

sebepten dolayı, bu zât, hac farizasını yerine getirip Mısır'a döndüğü vakit, Ali Havvâs onun üzerinde buğz ve adavet izleri taşıdığını, çehresinin donmuş, rûhsuz bir buz parçası gibi olduğunu gördü. O zât Ali Havvâs'a; "Hacca gitmememi, gittiğim takdîrde kin ve düşmanlık taşıyarak döneceğimi söylemiştiniz. Şayet ben bu sene hacca gitmeseydim, Mekke ahâlisinin bu hac mevsimindeki Cum'aları bâtıl olurdu" dedi. O ânda bir şey söylemeyen Ali Havvâs, sonra; "O adam bu karşılığı verince anladım ki, olay sırasında orada hazır bulunan Kutub ve Velîlerin mevcûdiyeti, ilâhî buğz ve adavet izlerinin bu zât üzerinde yerleşmesine sebep olmuştur" buyurdu. Daha sonra Ali Havvâs, bu kişi için; "Hoş olmayan bir hâlde bu adamın ölmesinden korkuyorum" derdi.

Ali Havvâs muhtaç olup, Allahü teâlâdan bir istekte bulunacaklara şöyle tavsiyede bulunuyordu: Çarşamba günleri ikindi vakti, Melik Zâhir'in Câmii'ne gidiniz. Orada sedir ağacı vardır. Onu sulayınız ve şöyle hitâb ediniz: "Ey Allahü teâlânın velileri! isteklerimizin yerine gelmesinde yardımcı olunuz. Allahü teâlâ da sizlerin isteğini yerine getirir." Gerçekten sıkıntıda olup da, Ali Havvâs'ın nasihatlerim tutanların istekleri, Allahü teâlânın katında kabûl olurdu. Ali Havvâs'ın bu tavsiyelerini duyan bir âlim; "Nasıl olur da bu şeyh, putlara tapan kavimler gibi, halkı o ağaca gönderip taptırıyor ve konuşturuyor?" diye söyledi. Bu sözü Ali Havvâs'a bildirilince, o şöyle buyurdu: "Ben bu sırrı ifşa etmemek için, bu insanları ağaç sulamak behânesiyle oraya gönderiyorum. Hâlbuki, Çarşamba günleri ikindi namazında o ağacın altında velîler toplanır, namaz kılarlar. Haceti olanlar ağaca seslendikleri zaman, bu seslenişleri orada bulunan velîler topluluğunca duyulur ve o kişilerin hacetlerini yerine getirirler. Ağaç, velîler ile haceti olanlar arasında bir vâsıta veya bir işâretten başka birşey değildir. Zîrâ o inkâra, şu yönü iyice bilir ki, Allahü teâlâ, ağacı, insanların hacetlerini yerine getirecek bir durumda yaratmamıştır."

Ali Havvâs, bir takım istek ve hacet sahiblerini, Ezher Câmii kapısında turp satan bir kişiye gönderirdi. Bu zât da, kendisine gönderilen kişilerin işini hemen görürdü. Birgün Ali Havvâs hazretlerinin yanına, boğazına sülûk yapışan bir kişi geldi. Bu sülûk, kan emmekten balık iriliğine ulaşmıştı. Ali Havvâs, derhâl onu câmi kapısında turp satan zâtın yanına gönderdi ve ondan bir demet turp satın alarak, yemesini tavsiye etti. O kişi hemen gidip, ondan bir demet turp aldı. Bu turptan biraz yedi ve aksırmaya başladı. Bu aksırma ile sülûk, boğazından düştü. Ali Havvâs hazretleri, dükkânını erken saatlerde açar, ikindi vaktine kadar çalışır, vakit olunca da; "Şimdiden sonra gece kıyâmı için hazırlanmalıyım" diyerek, dükkânını kapatırdı. Ali Havvâs, sabah erken vakitte dükkânın kapısını açarken şöyle duâ ederdi: "Ey Allahım! Kullarına yararlı bir iş yapmaya niyet ettim." İnsanların ihtiyâcı olan; yağ, un, tahin, pirinç, bakla, sepet gibi şeyleri satardı. Alışverişte müşterilerden birinin kendisine inanmadığını anlayınca, tartı ve ölçüyü fazla tutardı. Müşterisinin kendine inandığını ve güvendiğini anlayınca da, o kişinin hakkını altın tartar gibi, tam tamına tartar verirdi. Bir kimse kendisinden bir dirhemlik birşey satın alır, parasını vermeyi unutur veya vermezse, evine kadar o müşteriyi ta'kib eder, hakkını ister ve şöyle derdi: "Bizler, bu davranışımızla insanlara hakların büyüklüğünü, ehemmiyetini gösteriyoruz ki, onlar ödemede ihmalkâr olmasınlar. Kıyâmet gününde kendilerini mihnet altında bırakmamak için hakkımızı istemekle, kendilerine karşı samimî davranmış oluyoruz. Çünkü dünyâda iken göz yumduğumuz haklarımızı, kıyâmette nefslerimiz taleb edebilir." Ali Havvâs, önceleri kumaş ticaretiyle uğraşan bir zâtı gördü. Bu zât, ticâreti bırakıp, şeyhlik yapmaya başlamıştı. Ali Havvâs ona; sen ilk san'atına ve işine dön. Zira bu, senin için daha iyi, kalbin için de daha temiz bir iştir" dedi. Fakat o zât, bu nasihati dinlemedi. Kendi bildiğine göre hareket etti. Bunun üzerine, Ali Havvâs, bu kişinin dünyâyı sevmesi, fakat ondan mahrûm olması için duâ etti. Allahü teâlâ Ali Havvâs hazretlerinin duâsını kabûl etti. O kişi, öyle bir duruma geldi ki, kazancından ne yiyebildi, ne de sadakasını verebildi. Kendisine verilen emrin sırrını anlamadığı için, bütünü ile telef oldu. Bu kimse, her ticâret kervanında onbeşbin dinarlık mal götürüp getiriyordu. Halk ona cimri sûfi diyordu.

Ali Havvâs, bir fakirin; "Allah için eski bir elbise, Allah için ufak birşey, Allah için az döküntü hurma, Allah için yeni birşey verin" diye seslendiğini duyduğu zaman, o fakirin üstünde bulunan eski elbiseleri çıkarır, ona yeni elbise giydirir ve şöyle derdi: "Ben bu kişinin bu şekilde feryadını, ya'nî Allah için şunu bunu verin diye seslendiğini duyunca, utancımdan etlerimin eridiğini hissettim. Şayet bu kimse üstümdeki herşeyimi isteseydi, hepsini ona verirdim. O ânda duyduğum tadı kimse duyamaz."

Bir kimse Ali Havvâs'a; "Bana izin veriniz, sizin için bir türbe hazırlıyayım. Vefât ettiğiniz zaman oraya gömülürsünüz" dedi. Fakat Ali Havvâs bunu kabûl etmedi. Ali Havvâs vefât ettiği

zaman, Kâhire'deki Hâkim Câmii'nde cenâze namazı kılındı. Bu sırada çok şiddetli yağmur yağdı. Talebesi Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, kardeşi Efdalüddîn'e; "Ali Havvâs hazretleri nereye gömülecek söyler misiniz?"diye sordu. O da; "Fetihler kapısı dışında Şeyh Berekât'ın zaviyesine defn olunacaktır" dedi. Tabutun oraya götürülmesine Şeyh Şerâfüddîn Sagîr adında bir zât karşı çıktı ve İmâm-ı Şafiî'nin kabrinin yakınlarına bir yere defn edilmesini söyledi. Efdalüddîn, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'ye; Sakın birşey söyleme. Bu kalabalığa, Hazreti Süleymân'ın emrindeki cinler dahî katılsa bu cenâzeyi denilen yere götüremez" dedi. O sırada kalabalığın arasından bir takım sacları kazınmış genç ve güçlü kimseler ortaya çıkarak, tabutu kaptıkları gibi, doğruca ilk gömülecek yer olan Fetihler kapısına götürüp, oraya defnettiler."

Ali Havvâs'a; "Avvâmın, ma'nâsını anlamadan Kur'ân-ı kerîm okumaları hakkında ne dersin?" diye sorduklarında; "Okudukları Kur'ân-ı kerîmin her harfi için onlara on sevâb vardır" buyurdu.

Ali Havvâs buyurdu ki: "Bir kimse Allahü teâlânın yardımına kavuşursa, ömrünün çok az miktarı, başkasının ömrünün bin senesine bedeldir. Eğer bir kimse, Allahü teâlânın yardımına kavuşamazsa, bin sene bile yaşasa, bütün ömrü, yardıma kavuşanın ömrünün zerresi bile olmaz."

"Dünyalık istemek için vâlinin kapısına giden Sâlih bir kimse ne kötüdür. Eğer başkasının bir işine yardımcı olmak için gitmiş ise, çok iyi bir kimsedir."

"Ziyâretçinin, ziyâret ettiği kimseyi ziyâreti, Allahü teâlâ ile meşgûliyetine mâni olacaksa, gitmemesi, Allahü teâlâya karşı olan edebdendir."

"Ziyâret eden, ziyâret ettiği kimsede gördüğü ayıp ve kusurları kimseye söylemeyip, onda gördüklerini saklıyabilecekse, ziyârete gitmesi edebdendir. Eğer gördükleri ayıp ve kusurları muhafaza edemeyip başkalarına söyliyecekse, ziyâreti terketmesi daha iyidir."

"Sevdikleriniz ve başkalarından, kendileri için ayağa kalkılmasını arzu etmiyenleri gördüğünüzde onlar için ayağa kalkınız. Kim kendisi için ayağa kalkılmasını istiyen kimse için ayağa kalkarsa, bilmeden ona kötülük etmiş olur, hakkı olmadan ona hürmet etmiş olur."

"Tasavvuf büyükleri, kabirlerinden talebelerine yardımcı olurlar."

"Talebenin, çirkin de olsa, kalb hastalıklarını, bağlı olduğu zâta anlatması gerekir. Çünkü bağlı olduğu zât, ona o hastalığın çâresini gösterir. Eğer talebe, tabiatında bulunan utanma hissinden dolayı hastalığım hocasına söylemezse, o hastalığı ile vefât etmesi muhtemeldir."

"Allahü teâlâ kullarından birisine cinleri göstermeyi murâd edince, o kimsenin gözünden perdeyi kaldırır. O kimse cinleri görür. Allahü teâlâ ba'zan cinne, bize görünmesini emreder. Onları baş gözü ile görürüz. Cinler ba'zan kendi sûretlerinde, ba'zan beşer (insan) sûretinde, ba'zan da başka sûretlerde olurlar. Cinler, melekler gibi istedikleri şekle girebilirler."

"Allahü teâlânın sana verdiği hâlden kaçma. Çünkü hayır, Allahü teâlânın, senin için seçtiğindedir. Allahü teâlâ, kullarını kendisine kulluk etmeleri için yaratmıştır. Bu sebeble kuluna, ancak onun iyiliğine olan şeyi verir."

"Düşmanlarına, onlara bildirmeden iyilik yapmak, kişinin kemâlindendir. İşte bu, Allahü teâlânın ahlâkı ile ahlâklanmaktir. Çünkü Allahü teâlâ, düşmanı olarak bildirdiklerine de devamlı iyilikte bulunmaktadır."

"İslâmiyetin başlangıcı teslimiyet, îmânın başlangıcı ise rızâdır. En kıymetli amel edebdir. İmânın âfeti, inkârdır. Amelin âfeti, tenbelliktir. İlmin âfeti, iddia sahibi olmaktır, irfan sahibinin âfeti, kendini kabûl ettirmeğe çalışmasıdır. Aklın âfeti, zulüm yollarına düşmesidir. Sevginin âfeti, şehvet yolunu tutmasıdır. Sabrın âfeti, Allahü teâlâdan başkasına şikâyette bulunmaktır. Zenginliğin âfeti, tama'dır. Azîzliğin âfeti, kibirdir. Cimriliğin âfeti isrâftır. Tevazu'nun âfeti, Allahü teâlâdan başkasının önünde eğilmektir. Dünyânın âfeti, şiddeti istektir. Sözün âfeti, noksanlıktır. Adâletin âfeti, intikam duyguları taşımaktır."

"Dîn âlimlerinine dil uzatmaktan sakının. Çünkü onlar, Allahü teâlânın isim ve sıfatlarının kapıcılarıdır. Velîleri inkârdan sakının. Zîrâ onlar, Allahü teâlânın zâtının kapıcılarıdır."

"Fıkıh âlimleri talebeye muayyen bir mezhebe; hakîkat âlimleri de bir velîye yapışmağı emr ederler. Bu, yolu kısaltmak içindir. Çünkü dînin menbaı elin ayası, müctehidlerin mezhebleri ve velîlerin tarîkatleri parmaklar gibidirler. Bir mezheb veya

tarîkatle meşgûl olma zamanları, parmakların bogumları gibidir. El ayasına ulaşmak istiyen, önce parmakların boğumlarına temâs eder."

"Âlimlerin her sözü, İslâmiyetin asıllarından bir asla dayanır. Çünkü bu söz, ya bir âyete, bir hadîse, bir esere veya aslı sahîh olan sahih bir kıyâsa dayanır. Lâkin sözlerin ba'zısı; âyetlerin, haberlerin ve eserlerin ma'nâsı açık olanlarından alınmıştır. Sözlerin kimisi yakın, kimisi daha yakın, kimisi uzak, kimisi daha uzak olur. Hepsinin de aslı İslâmiyettir. Çünkü onlar, İslâmiyetin nûrunun şuâlarından alınmıştır."

"Ey Oğlum! Bilmiş ol ki, sünnet, Kur'ân-ı kerîmin hükümlerini açıklayan beyânlardır. Çünkü, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), bize Kur'ân-ı kerîmin hükümlerini, mübârek sözleri ile bildirendir. Kurân-ı kerîmde, Necm sûresinin 3 ve 4. âyet-i kerîmelerinde meâlen: "O boşuna konuşmaz. Hep, vahy olunanı söyler" Nisa sûresi 54. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Allahın kitabına ve Resûlün hadîslerine müracaat edin!" buyuruluyor."

"Âlim, müctehidlerin ve mukallidlerin sözlerini kitâb ve sünnetle karşılaştırıp herbir sözün kaynağını bilmeyince, bize göre onun ilimdeki makamı kâmil olmaz. Bilince de işte burada avvâm mertebesinden çıkar ve âlım ismine hak kazanır. Âlimler için ük makam burasıdır. Sonra buradan derece derece yükselir, hattâ Kur'ân-ı kerîmin bütün hükümlerini ve edeblerini Fâtiha sûresinden çıkarır. Sonra buradan da yükselir. Kur'ân-ı kerîmin bütün hükümlerini, müctehidlerin ve kıyâmete kadar onların mezheblerindeki âlimlerin bütün sözlerini, dilediği herhangi bir harften çıkarır. Sonra bundan daha ileri ve olgun olan bir dereceye yükselir. Bize göre kâmil âlim, işte budur."

"Bütün velîlere göre müctehid imâmların hiçbir sözü, İslâmiyetin dışına çıkmaz. Nerede kaldı ki, Kitâb, Sûnnet ve Sahabenin sözlerinin esâsını bildikleri hâlde, keşfleri doğru olduğu, rûhen Resûlullahın (aleyhisselâm) rûhu ile berâber olup delîllerden durakladıklarını O'na arz edi, keşf sâhipleri arasında bilinen şartlarla uyanık ve karşı karşıya; "Yâ Resûlallah, bu senin sözlerinden midir?" diye sordukları halde, kendilerinin İslâmiyetten çıkmaları nasıl mümkün veya söz konusu olsun? Aynı şekilde, Kitâb ve Sünnetten anladıklarını, kitaplarına geçirmeden ve onlarla amel etmeden herşeyi Resûlullahdan (s.a.v) sorarlardı ve; "Yâ Resûlallah! Biz bu âyetten böyle anladık, filân kimsenin bildirdiği şu hadîs-i şerîfinizden şöyle anladık. Siz bunu uygun buluyor musunuz, bulmuyor musunuz?" derlerdi. Onun sözü ve işâreti ile amel ederlerdi. Müctehidlerin, bildirdiğimiz keşflerinde ve rûhen O'nunla birlikte bulunduklarında bir kimse duraklarsa, ona deriz ki, şübhesiz bu, evliyânın kerâmetleri cümlesindendir. Müctehid imamlar evliyâ olmasalardı, hiçbir zaman yeryüzünde bir velî bulunmazdı. Şüphesiz, mertebeleri, müctehid din imamlarının makamlarından daha aşağıda olan çok evliyânın, Resûlullah (aleyhisselâm) ile birçok defa bir araya geldikleri ve asrının ileri gelenlerinin bunu doğruladıkları meşhûrdur."

"Müctehidlerin ve onlara uyan büyük âlimlerin her sözünün senedi, Resûlullaha (aleyhisselâm), sonra Cebrâil aleyhisselâma varır. Sonra da, zâhirî ve bütün sened yoluyla her türlü noksanlıktan münezzeh olan Allahü teâlâya ulaşır."

"Kulun îmânı, dînimizin büyüklerinin yolunda ilerlemekle kemâle kavuşur.

"Sünnet bize Kur'ân-ı kerîmdeki icmâlleri bildirmeseydi, âlimlerden hiçbiri, fıkıhdaki sular ve abdest bahislerindeki hükümleri çıkaramaz, sabah namazının farzının iki, öğle, ikindi ve yatsının farzlarının dört, akşam namazının farzının üç olduğunu bilemezdi. Aynı şekilde hiçbir kimse, kıbleye dönüldükte, yapılan duâda, iftitahda ne söyleneceğini bilemezdi. Tekbîrin nasıl olduğunu, rükû' ve secde tesbihlerini, ta'dîl-i erkânı, teşehhüde oturdukta ne okunacağını bilemezdi. Aynı şekilde, bayram namazlarının nasıl kılınacağını, cenâze ve istiskâ namazlara gibi daha bir çok şeyleri kimse bilemezdi."

"Ey kardeşim, tehâret, ancak bedenin uzuvlarının zâhiren, bâtınen; temizlik, güzellik, paklık ve nûrluluğunu arttırmak için emir olunmuştur."

"Allahü teâlâyı zikr etmek, dil zikri ve huzûr (gönül) zikri olmak üzere iki çeşittir."

Namaz kılanın, rükû'dan kalkarken "Semi'allahü limen hamideh" demesi, rükû'un yakınlık mertebelerinin ilki olmasındandır. Kırâatte, ayakta durduğu müddetçe, Allahü teâlânın, kulunun hamdini kabûl edip etmiyeceğini bilmekten uzaktır. Rükû'a eğilince, secdelerin huzûruna yaklaşmış olur."

“Resûlullaha (aleyhisselâm) nafile sadakayı emretmesi, bedenlerimize gelecek belâların geri çevrilmesi, giderilmesi içindir. Çünkü farz olan zekât, mal ve rûhu temizleyici; nafile sadaka da, maddî ve ma’nevî kir, pislik ve kötülüklerden temizleyicidir. O hâlde nafile sadaka vermeyip, farz olan zekâtın noksanlarını tamamlamıyanın bedeni, vücûda eziyet veren hastalıklara düçâr olur.”

Emre uyarak farz olan zekâtını vermiyen, câhillerin en câhillerindendir. Çünkü Allahü teâlânın ona zekât vermeği emretmesi, ihsânı ile, malını arttıracağını dilemesindendir. O hâlde zekât verenin, verdiği zekât için kendi nâmına sevinmesi, memnun olması gerekir, üzülmesi, dertlenmesi değil.”

“Müslümanın içinde; hainlik, kin, hîle, aldatma, çekememezlik, kıskançlık ve müslümanlardan birine karşı kibir, büyüklenme, böbürlenme bulunduğu hâlde kıldığı namazları kabûl olmaz. Zîrâ namaza, cemâate gelip de, içinde bunlardan biri bulunan, bu namazda, kalbini, Hak teâlânın huzûrunda toplayamaz. Hadîs-i şerîfte; “Birbirine buğz ve düşmanlık eden iki kimse barışmadıkça amelleri göğe çıkmaz” buyuruluyor.”

“Ramazan orucu, bir seneden diğer seneye kadar, şeytanın insan vücûduna giriş yollarını kapatmak için emrolunmuştur. Eğer oruçlu, orucu kusursuz olarak eda ederse, şeytan ona vesvese ve diğer hilelerle zarar veremez.”

“Kulun haccının kabûlü ve üzerine rızâ hil’atı konmasının alâmeti, hacdan Muhammed aleyhisselâmın ahlâkı ile dönmesi, hemen hiç günâha yaklaşmaması, kendini Allahü teâlânın hiçbir mahlûkundan yüksek görmemesi ve ölünceye kadar, dünyâ işlerinden hiçbirisine dalmaması, zahmet etmemesidir. Haccının kabûl olmadığının alâmeti ise, hacdan dönüşte evvelki hâli üzere bulunmasıdır.”

“Mescidler, Allahü teâlânın huzûr meclisleridir. Allahü teâlânın huzûrunda cemâatten önce gidip oturmak, hiçbir suç ve günah işlemeyen, günahtan uzak veya yaptıklarına pişman olarak kesin tövbe etmiş, velâyet mertebesine kavuşmuş, amellerini gizli tutan, Hak teâlâ tövbelerini kabûl etmiş olan bâtınî keşf sahibi gibi, ancak Allahü teâlâya yakın olanların işidir.”

“Geçim sıkıntısı çeken fakir, yön belirtmeden Allahü teâlâdan helâl rızk istesin.” (Ya’nî yön ta’yin etmek; “Allahım benim rızfam için falanı vâsıta kıl” gibi düşüncelerdir.)

“Birşey yapmak istiyorsan, sana yakışanı yap. İnsanlar, birşey vermediğin için seni cimrilikle itham etmesinler, bu yüzden sana karşı çıkmalarına meydan verme. Çünkü velî olmanın şartlarından biri de şudur Bu gibileri, yanlarında bin dinar olsa da bunu bir fakire verseler, verdikleri paranın onların nazarındaki kıymeti, toprak üzerinde bulunan bir çakıl taşından daha kıymetsizdir.”

“Ramazan orucu tam bir aydır. Ya yirmidokuz gün veya otuz gün olur. Oruç; Hazreti Âdem’in, Cennetteki ağacın meyvesinden koparıp yemesinin kefaretidir. Hak teâlâ, buna keffâret olarak oruç tutmasını emretmiştir.”

“Şayet biriniz kendisini ilâhî huzûrda hissederse, yalnız kendi nefsi için duâ etmemeli, başkası için de himmet ve çabasını esirgememelidir. Yapacağı duâların çoğu, mü’min kardeşleri için de olmalıdır.”

“Ramazân-ı şerîfin son on gününde, gece ibadetinden geri kalmayınız. Hattâ bütün Ramazan gecelerini ibâdetle geçiriniz. Çünkü Kadir gecesi bu aydadır.”

“Farz, vâcib gibi dini her emir, Allahü teâlâ ile birlikte bulunmaya vesiledir. Günah, mekrûh gibi nehy edilenler ise, Allahü teâlâ ile kul arasında birer perdedirler.”

“Şuna yemîn ederim ki, talebeler Allahü teâlânın dünyâyı yarattığı günden yok edeceği güne kadar, hocalarının huzûrunda kor hür ateş üzerinde otursalar, doğru yola girmeleri için yol gösterip, engelleri ortadan kaldıran hocalarının haklarını ödeyemezler.”

“Allahü teâlânın kendisine yakın öyle kulları vardır ki, şayet bunlardan biri, şaki ve âsi olan bir topluluğa uğrayıp selâm vermiş olsa, o âsi topluluk Allahın azâbından korunmuş olur. Yine insanların hacet ve isteklerini yerine getirmek için, Allahü teâlâ, kendine yakın ba’zı kullarını bu iş için vazîfelendirmiştir. Bu gibi vazîfeliler, insanların istek ve hacetlerini gizlice görürler ve onların sıkıntılarını zâhiren yerine getirmek için, bulundukları yerlerdeki sâlih ve velî kişilere gönderirler. Bu sûretle içinde bulundukları gizliliği saklayarak, cenâb-ı Haktan, gördükleri bu işten ötürü korunmalarını niyaz ederler. Yine

Hak teâlânın öyle kulları vardır ki, yollarda ve çarşılarda insanlara sebil olarak su içirirler. Bu gibi kişilerin elinden bir yudum su içmiş olanlar, eninde sonunda Allahü teâlâya ulaşan yollardan bir yola intisâb ederler."

"Dünyâ ve âhıret ihtiyâçlarının kul üzerinde eksilmesi veya duraklamasının yegâne sebebi, o kişinin tövbe ve istiğfarlarını yapmaması ve bırakmasıdır."

"Çoğunlukla bolluk ve ni'metler içinde bulunanlar, bu ni'met değişmedikçe bunun kıymet ve değerini anlayamazlar."

"Allahü teâlânın kulları elinde bulundurduğu ni'met ve rızıklarda, bir takım değişiklikler olmaktadır. Zamanımızda hiçbir kimse, eski kanâat sâhibleri gibi, Allahü teâlâ tarafından kendisine ihsân edilen rızka kanâat etmemekte, kendisine yeterli bulmamaktadır. Bir kimse bir velînin yoluna girdiği zaman, onun sözlerini dinlemeli, onun nasihatlerine karşı çıkmamalıdır. Çünkü velî, talebesini ona fâide sağlayacak bir işte kullanıldığı gibi, en kestirme yolu da gösterir. Talebesinin kendisine zarar verecek bir işi yapmasına da mâni olur."

"Allahü teâlâ kullarına, bilinen rızıkların dağıtımını sabah namazından sonra, ma'nevî rızıkların dağıtımını da ikindi namazından sonra yapar. Bu iki vakitte uyumak, bunun için sizlere yasak edilmiştir."

"Rızık, sahibini istek ve ısrarla arar ve onu bulmaya çalışır. Rızkın sahibi de, rızkını arar. Lâkin bu arama işi nöbetledir. Birisi durunca, diğeri harekete geçer, İkisi aynı anda birbirlerini aramazlar."

"Allahü teâlânın sevgili kullarından bir fakîr, namaz ânında nasıl Allahü teâlâ ile birlikte bulunuyorsa, yemek esnasında da Alalhü teâlânın huzûrunda ve O'nunla birlikte bulunmadan ve yemek yemenin tat ve lezzeti ile münâcaatan lezzetini aynı anda birleştirip duymadan, olgunluğa erişmiş sayılmaz. Zîrâ kemâle erişenlerde, bu iki lezzet ve duygunun biri, diğerini etkileyip gizleyemez. Bu durum ve tutumda olan kimseler, bir anda iki lezzeti tattıklarından, Allahü teâlâya şükürde bulunurlar."

"Bu dünyâ evinde, kendi ihtiyâcından çok birşeyi Allahü teâlâdan istiyenlerin, uzağı görüşü körleşmiş demektir. Bir kimse, Allahü teâlânın kendisine vermiş olduğu zarurî hacetlere karşılık, O'na şükürde bulunacak bir gücü gösteremezse, ihtiyâcından fazla istemiş olduğu şeylere karşı Allahü teâlâya şükürde bulunabilir mi?"

"Allahü teâlânın rızâ ve hoşnutluğunu kazanmak için, dünyâ ni'metlerinden aza kanâat eden kullarının amelleri az olsa da, cenâb-ı Hak böyle kullarından hoşnut olur."

"Zulüm ve eza gören din kardeşinin kalbini, sabır tavsiye ederek güçlendiren bir kimse, ona yardım etmiş sayılır."

"Allah için kardeşini ziyâret etmeye gidecek bir kimsenin yürümeye gücü varken, binecek bir vâsıta bulmak için ziyâreti geciktirmesi doğru değildir."

"Dünyâda Allahü teâlâdan haya edenlere, kıyâmet gününde Allahü teâlâ onları azarlamaktan ve gazâb etmekten haya eder."

"Allahü teâlâya kavuşturan yola da'vet edenler, fâsık kimselere dahî kaba ve fana olmamalılar. Onlara rıfk ile muâmele edip, ihsân ve kerem göstererek gönüllerini hoş tutmaklar ki, kendilerine yönelsinler. Ancak bu meyil gerçekleştikten sonra nasihatte bulunsunlar."

"İki hasımdan birinin önce davranıp selâm vermesi, aralarındaki düşmanlığın silinip yok olmasına sebep olur. İki düşman kimseyi barıştıracak en kestirme yol selâmlaşmadır."

"Suç işleme tat ve lezzeti bir insanın kalbinde yer ettiği sürece, Allahü teâlâ için yaptığı tâatinin ona bir faydası yoktur. Çünkü, koyu karanlığa benzetilen şehvet ve günahlar, tâat nûrunun kalbe girmesini engellemiş olur. Rabbin meclisinde oturmak için, bu nûrun kalbe girip yerleşmesi gerekmektedir."

"İyi amel yapmanın şartlarından biri de, yapmış olduğu amelle, Allahü teâlânın yarattığı diğer insanlardan daha üstün olduğu zannına kapılmamaktır. Kişi, ameliyle kendisini diğer insanlardan daha farklı görmüş olursa ve bu sebeple Allahü teâlâya şükür ederse, güzel ve iyi amel çerçevesinden çıkmış olur."

"Kibir, gurûr ve övünme gibi duygular, insanın içinde çuvaldız gibi saplıdırlar. İnsanın kibirlenmesi, kendinde gördüğü faziletlerden ileri gelir. Ancak bir kimse, Hak yolundan bir yola intisâb ettiği takdîrde, bütün bu faziletlerin, kesinlikle ve gerçek

olarak Allahü teâlâda bulunduğunu anlar. Kendisinde bulunan herşeyin, Allah tarafından emânet olarak verildiğini görür.”

“Sırat köprüsünde yürümek haktır. Bu yürüyüş, dünyâ evinde, ya’nî burada yapılmaktadır. Burada yürüyüşünü İslâmiyetin emir ve yasaklarına uygun olarak yapan kimse, âhıret günü çok ince olan Sırat köprüsünden geçmeyi kolayca başarmış olur. Akıllı bir kimse, dünyâ hayatındaki amel ve fiillerinde, söz ve akidelerinde doğru yürüyen, nefsini her türlü suç ve kabahat işlemekten alıkoyan bir suç işlediği zaman, vakit geçirmeden tövbe ve istiğfar eden, yaptığına derhâl pişman olan kimsedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 193

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 150

3) Mizân-ül-kübrâ

4) Uhûd-ül-kübrâ

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 233

6) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 978

7) El-Cevâhir ved-dürer

ALİ KAZVÂNÎ

Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında Suriye’de yaşamış olan evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Muhammed Kazvânî’dir. 888 (m. 1483) senesinde Hama’da doğdu. 955 (m. 1548) senesinde Mekke-i mükerreme ile Tâif arasında vefât etti. Seyyid Ali bin Meymûn Magribî’nin talebelerindendir.

Şöyle anlatılır: Bugün Suriye’de olan Hama şehrinde, Seyyid Ali adında büyük bir zât vardı. Ali Kazvânî bu zâtın talebesi idi. Hama şehri o zaman bağlık, bahçelik, yeşillik bir yerdi. Birkaç kimse beraberce yolda giderken, önlerine bir arslan çıktı. Yollarına devam edemediler. O kâfilede bulunanlar Hama’ya geri gelip, Seyyid Ali hazretlerine arslandan şikâyetçi oldular ve; “Bizim yolumuza çıkıp, geçip gitmemize mâni oluyor” dediler. Arslanın zararından kurtulmak için himmet ve yardımlarını rica ettiler. Seyyid Ali; “O arslan yolunuza çıkarsa, ona karşı ezan okuyunuz. İnşâallahü teâlâ ezanı işitince size birşey yapmadan çeker gider” dedi. Onlar tekrar yola çıktılar. Yolda arslan yine önlerine çıktı. Seyyid Ali’nin emri üzere ezan okudular. Fakat arslan, yerinden ayrılmadı. Dönüp tekrar durumu Seyyid Ali’ye bildirdiler. Yine; “Ezan okuyun” dedi. Bunun üzerine yola çıktılar. Arslanın yakınına gelince ezan okudular. Fakat arslan, bu defa da yerinden hiç kıpırdamadı. Durumu tekrar Seyyid Ali hazretlerine bildirdiler. Bunu duyan Seyyid Ali’nin talebesi Ali Kazvânî, elinde olmadan yerinden kalkıp, arslanın yanına gitti. Arslanın yanına yaklaşıp karşısına geçince, o anda arslan, oradakilerin gözünden kayboldu. Yer mi yuttu, yoksa eriyip gitti mi kimse bilemedi. Bu durum, Ali Kazvânî’nin hocası Seyyid Ali tarafından işitildi. Kerâmetini izhâr etmek, Seyyid Ali’nin yanında kusur sayılırdı. Bu bakımdan Ali Kazvânî’ye kırılıp; “Kerâmet göstermekle sen bizim yolumuzu ifşa eyledin (açığa çıkardın) diyerek, bir daha dergâha gelmemesini söyledi.

Ali Kazvânî, üzgün bir hâlde memleketini terkedip, batı tarafına gitti. Onun vefâtından sonra Şeyh Seyyid Ali’nin halîfesi olan Şeyh bin Arafa hazretlerinden Seyyid Ali’nin talebelerine mektûp getirdi. Mektûpta; “Cenâb-ı Hakkın kapısından hiç kimse kovulmaz. Hocamız Seyyid Ali’nin, Ali Kazvânî’yi kovmaktan maksadı, terbiye ve hâlini düzeltmesi içindi. Siz niçin kabûl etmiyorsunuz?” diye yazıyordu. Bunun üzerine, Şeyh Seyyid Ali’nin halifelerinden Şeyh Ulvân Hamevî, Ali Kazvânî’yi talebeliğe kabûl edip irşâd eyledi. Ali Kazvânî, Şeyh Ulvân’ın terbiyesi ile ma’nevî hâllere ve makamlara kavuştu. Bir müddet bu şekilde devam etti. Ondan çok kimse istifâde etti. Daha sonra Anadolu’ya geldi. Burada hac ibâdetini yerine getirmek için Mekke-i mükerremeye gitti ve orada vefât etti.

Ali Kazvânî hazretleri, insanların kalblerinden geçenleri ve düşüncelerini bilirdi. Tarikat hâllerini anlatan güzel bir kitap yazdığı ve mutasavvıflarca çok makbûl tutulduğu bildirilmektedir.

Abdülvehhâb-ı Şa’rânî şöyle anlatır. 947 (m. 1540) senesinde, Mekke-i mükerremede hac farizasını yerine getirirken, yirmi gün kadar Ali Kazvânî ile beraberliğimiz oldu. Yine 953 (m. 1546) senesinde hacca gittiğimde, hac mevsimi boyunca onun

ile beraberdim. Onun sözlerinden, nasihatlerinden, tevhîd ilmine dâir derin sohbetlerinden çok faydalandım. Tarikata dâir birkaç eseri vardır. Bana ba'zılarını gösterdi. Ali Kazvânî, insanlar arasında makamını gizlerdi. Bu husûsu bana gizlice şöyle dedi: "Burası, Mekke-i mükerreme. Allahü teâlânın beldesidir. Kim burada iyi hâl ile görünürse, insanlar onun yanına koşuşurlar. Onu Allahü teâlâ ile beraber olmaktan alıkoyarlar. İşte bu sebepten dolayı, Mekke-i mükerremeye girdiğim zaman, dünyâyı seven birisi olarak göründüm, onlardan sadaka istedim. Onlar da, bu dünyâyı seven birisi deyip, benden uzaklaştılar. Ben de, daha fazla Rabbime ibâdet etme imkânı buldum."

Ali Kazvânî buyurdu ki: "Dînin edeblerine riâyet etmeden, yolunun kâmil olduğunu iddia edenin delîli yoktur."

"Kendisini fazla medheden kimse, başkasını da aynı derecede kötüler. Başkasını fazla kötüleyen, kendisini fazla metheder."

"Allahü teâlâyı taleb ve O'nun rızâsını isteme husûsunda samimî ve doğru olan, Allahü teâlâdan başkasının terkine aldırmaz."

Ali Kazvânî, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zdan şunlardı: 1-Za'd-ül-mesâkîn ilâ menâzil-is-sâirin, 2-Dîvân-üş-şi'r, 3- Keşf-ül-kinâ' an vech-is-semâ, 4- Nesr-ül-cevâhir fil-mugâfereti beyn-el-bâtın vez-zâhir, 5-El-Kenzüddânî fî zübded-it-tasavvuf.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 28

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 201

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 196

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 180

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 523

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 745

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 947

8) Ahwardt; Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-6, sh. 112

9) Brockelmann Sup-2, sh. 462

ALİ MAHALLÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali Mahallî'dir. 901 (m. 1495) senesinde Mısır'da vefât etti. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir.

İlim ve irfan sahibi olup, Allahü teâlânın sevgili kullarından idi. Çok kerâmetleri görüldü. Geçimini kendi te'min ederdi. Kurutulmuş balık, kavun, karpuz, hurma, yasemin ve gül satardı.

Birgün ona bir talebe gelip, çok muhtaç olduğu için birşeyler istedi. O da; "Bulabildiğin kadar bana kurşun getir" buyurdu. Talebe, kurşunu bulup getirdiğinde: "O kurşunu ateşe at, erit" buyurdu. Talebe denileni yaptı. Kurşun eridikten sonra, Ali Mahallî yerden bir mikdar toprak alıp onun üzerine ekti. Sonra da "Bismillah" deyip, onu salladı. Kurşunun altın kesildiği görüldü ve onu ihtiyâç sahibi talebeye verdi.

Dimyat'ın ileri gelenlerinden birisi, onun hakkında ileri geri konuşup kötüledi. Üstelik haber de gönderip, Mahallî'yi imtihan etmek istedi. Bunun üzerine Ali Mahallî, o tarafa dönüp baktı. Çok geçmeden o kişinin ölüm haberi geldi.

Hüseyn Ebû Ali adında bir zât, talebesiyle ona selâm gönderdi. Ali Mahallî selâmı aldı ve buyurdu ki: "Getirdiğin selâma karşılık sana hediye verelim." Elini denize sokup, bir sele dolusu mücevher çıkardı. Fakat o talebe bu hediyyeyi kabûl etmedi. "Benim ve hocamın böyle şeylere ihtiyâcı yok" diye özür diledi. Ali Mahalli, o mücevher dolu sepeti tekrar denize bıraktı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 188

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 108

ALİ MÜTTEKÎ EL-HİNDÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Abdülmelik Hüsâmeddîn bin Kâdı Hân el-Kâdirî eş-Şâzilî'dir. Lakabı, Alâüddîn'dir. Müttekî diye meşhûr olmuştur. Babası, Hindistan'daki Canpur'dan Burhanpûr'a geldi. Babası da ilim sahibi olup, Şah Bâcin-i Çeştî'nin talebesidir. Ali Müttekî, 888 (m. 1483) senesinde doğdu. Mekke-i mükerremede 975 (m. 1567) senesinde vefât etti ve oradaki Cennet-ül-Muallâ kabristanına defnedildi.

Yedi-sekiz yaşlarında iken, babası Burharıpûr'da vefât etti. Babasının vefâtından sonra bir müddet ticâretle uğraşıp, çok para kazandı. Ticâretle meşgûl iken, Allahü teâlânın hidâyet buyurması ile dünyâ malının geçiciliğini anladı. Şeyh Abdülhakîm bin Şah Bâdn-i Çeştî'nin sohbetine kavuştu. Çeştî büyüklerinin yolundan feyz aldı. Bundan sonra da tasavvufda yükselmek için Mültan tarafına gidip, Şeyh Hüsâmeddîn Müttekî'nin sohbetiyle şereflendi. Onun sohbetinin bereketiyle, ilimde ve tasavvuf yolunda ilerledi, iki sene içinde Beydâvî tefsîrini ve Ayn-ül-ilim kitabını onun huzûrunda okudu. Mekke ve Medine'ye gidip, orada Şeyh Ebü'l-Hasen Bekrî'nin sohbet ve ilim meclislerinde bulundu ve onun talebelerinden oldu. O sırada Mekke ve Medine'de bulunan diğer âlimler ve velilerle de görüşüp, onlardan istifâde etti. Şeyh Muhammed bin Muhammed Sehâvî'den, Kadirî ve Şâzilî yollarından hilâfet aldı. Bir müddet Mekke-i mükerremede kaldı, ibâdet ve ilim öğretmekle meşgûl olup, insanlara doğru yolu gösterdi. Ayrıca hadîs ve tasavvuf ilimlerinde kıymetli kitaplar ve risaleler yazdı. Resûlullâhın (aleyhisselâm) sünnet ve hadîslerini araştırması, hayâtının sonuna kadar devam etti. Gece-gündüz hadîs kitaplarının te'lîf, tashih ve karşılaştırmasıyla meşgûl olurdu.

Onun hakkında derler ki: "İncelikleri anlamada, gizli ve derin ma'nâları bulup çıkarmada o dereceye gelmişti ki, hâlini, o şerefli ve mübârek beldede bulunan âlimler hayretle takdîr ederlerdi. Zamanında, fakîhlerin büyüğü ve Mekke âlimlerinin baş tâcı ve hadîs ve fıkıh ilimlerinde üstâd olan İbn-i Hacer Askalânî hazretleri bile, ba'zı hadîs-i şerîflerin ma'nâsını anlamada güçlük çekip tereddüt ettiği zaman, Ali el-Müttekî hazretlerinin fıkıh bâblarına göre tasnif ettiği İmâm-ı Süyûtî'nin Cem'ul-Cevâmi' adlı eserinde, o hadîs-i şerîfi hangi baba koyduğuna bakar, böylece karine ve kıyâs ile onun ma'nâsını anlardı. İbn-i Hacer Askalânî, çok defa kendisini Ali Müttekî hazretlerine nisbetle talebe gibi görür ve biz onun talebesiyiz derdi. Daha sonra Ali Müttekî hazretlerine tasavvuf yolunda tâbi olup, hilâfet hırkasını giydi. Ali Müttekî, ilmiyle amel eden, çok ibâdet edip şüpheli ve haramlardan sakınan ve evliyânın meşhûrlarından bir zât idi.

Onu sevenlerden Fakîhî şöyle demiştir: "O, hayâtını devam ettirecek kadar çok az birşey yer, mümkün olduğu kadar insanlardan ayrı ve uzak kalır idi. O çok az konuşur ve çok az uyur idi"

Bu sözleri açıklamak için, Nûr-üs-Safîr adlı eserin müellifi Muhyiddîn Abdülkâdir Ayderûsî şöyle der: "Anladım ki, tasavvufun esası dört şey üzerinedir. Az yemek, az konuşmak, az uyumak ve insanlardan uzaklaşmaktır. Bu konuda ba'zıları da şöyle demişlerdir "Hayırlı azık evdedir. Onun anahtarı açlıktır. Kötü azık da evdedir. Onun anahtarı tokluktur."

Bu konuda Yahyâ bin Mu'âz hazretleri şöyle buyurdu: "Eğer açlık çarşıda pazarda satılsaydı, âhıreti isteyenlerin ondan başkasını satın almamaları gerekirdi."

Ali Müttekî hazretlerinin ilimdeki üstünlüğünü ve tasavvufdaki yüksekliğini zamanının bütün âlimleri ve ileri gelenleri kabûl ederdi. Gerek ilim öğreten âlimler, gerekse ilim öğrenen talebeler, onun eserlerinden çok faydalanmışlardır.

Tasavvufda yüksek derece sahibi olan Ali Müttekî hazretlerinin birçok kerâmetleri, onu sevenlerce nakl edilmiştir.

Onun talebelerinden biri, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizi rü'yâda gördü ve dedi ki: "Yâ Resûlallah! Bu zamanın en faziletlisi kimdir?" Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz de; "Senin hocandır" buyurdu. "Daha sonra kimdir?" diye sorunca; "Hindistan'da bulunan Muhammed bin Tâhir'dir" buyurdu. Sonra rü'yâsını hocası Ali Müttekî'ye anlatmak üzere geldiğinde, rü'yâsını anlatmadan önce, Ali Müttekî hazretleri; "Senin gördüğün rü'yâyı ben de gördüm" buyurarak rü'yâsını anlattı.

Şeyh Ali Müttekî hazretlerinin vefâtından oniki veya ondört sene sonra, kardeşinin oğlu Ahmed vefât etmişti Onu, Ali Müttekî hazretlerinin yanına defn etmek istediler. Bu sebeple Ali Müttekî hazretlerinin kabrini açtıkları zaman gördüler ki, mübârek vücûdu çürümemiş, kefeniyle tertemiz duruyordu. Hâlbuki, Mekke toprağı ölüyü üç-dört ay içerisinde çürütürdü.

Ahbâr-ül-Ahyâr kitabının müellifi Abdülhak Dehlevî şöyle anlatır: “Bu fakir, bir zaman Mekke-i mükerremede idim. Şeyh Ali Müttekî’nin talebesi olan Abdülvehhâb’ın hizmetinde ve sohbetinde bulunuyordum. Zaman zaman Ali Müttekî hazretlerinin kabrini ziyâret ederdim. Birgün ziyârette hâlimi arzedip, kendilerinden sevindirici bir haber istedim. Bir gece rü’yâda gördüm ki, Şeyh hazretleri makamında bir dîvânda oturmuş, fakîr de huzûrunda ayakta duruyordum. Ona hâlimi şöyle arz ettim: “Talebeniz Şeyh Abdülvehhâb’ın sohbetinde bulunuyorum. Fakiri ona ısmarlayınız da, bana daha çok iltifât ve inâyet buyursun. Bu isteğimi kabriniz başında iken de arz etmiş idim!” Söylediklerimi dinledikden sonra; “İnşâallahü teâlâ maksadınız hâsıl olacaktır” buyurdu.

Ali Müttekî, İmâm-ı Süyûtî hazretlerinin Kitâb-ül-Arf-il-verdî fî Ahbâr-il-Mehdî, Cem’ul-Cevâmi’, Ikd-üd-dürer fî Ahbâr-il-Mehdiyy-il-Muntazar adlı eserlerindeki hadîs-i şerîfleri tasnif ederek yazdığı “El-Burhân fî alâmât-il-Mehdî-yi âhır zeman” adlı kıymetli eserinde, âhır zamanda Mehdî aleyhisselâmın geleceğini uzun anlatmaktadır. Mehdî aleyhisselâmın birçok alâmetini yazmıştır. Bunlardan ba’zıları şunlardır:

1- Kıyâmet kopmadan önce, Mehdî (aleyhisselâm) muhakkak gelecektir. Ebû Sa’îd-el-Hudrî’den rivâvet edilen hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Benim ümmetimden Mehdî gelecektir. Eğer ömrü uzasa da kısalsa da, yedi, sekiz veya dokuz yıl saltanat sürecektir. Daha Önce zulümle dolu olan dünyâyı, adâletle dolduracaktır. Semâ yağmurunu indirecek, yer bereketini çıkaracak, daha önce görülmemiş bir biçimde, ümmetim onun zamanında rahata erecektir.”

2- Mehdî (aleyhisselâm) yeryüzünün zulüm ve fitnelerle dolu olduğu bir zamanda gelip, yer yüzünü adâletle dolduracaktır. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki; “Âhır zamanda, ümmetimin başına sultanlardan şiddetli belâlar gelir. Öyle ki, yerler müslümanlara dar gelir. O zaman Allahü teâlâ, daha önce zulümle dolu olan dünyâyı adâletle dolduran, benim soyumdan birisini gönderecektir. O zaman gökyüzü yağmur damlasını esirgemiyecek, yer de bereketlenecektir. O, dünyâda yedi, sekiz veya dokuz yıl hüküm sürecektir.”

Başka bir hadîs-i şerîfte de; “Kıyâmet kopmadan önce, Allahü teâlâ, benim evlâdımdan birini yaratır ki, ismi benim ismim gibi (Ya’nî Muhammed), babasının ismi benim babamın ismi gibi olur ve dünyâyı adâletle doldurur. Ondan önce dünyâ zulüm ile dolu iken, onun zamanında adâlet ile dolar” buyuruldu.

3- Hazreti Mehdî’nin ismi Muhammed ve Hazreti Fâtıma soyundan olacaktır. Hadîs-i şerîfte de buyuruldu ki: “Mehdî’nin adı Muhammed’dir. Mehdî benim soyumdandır ve Fâtıma’nın evlâdındandır.”

4- Hazreti Mehdî’nin fizikî özellikleri hakkında, hadîs-i şerîfte; “Mehdî benim evlâdımdandır. Yüzü nurlu, alnı açıktır. Burnunun üst tarafı yüksekçedir. Yeryüzünü adâlet ve doğrulukla doldurur. Nitekim ondan önce dünyâ zulüm ve cefâ ile dolu olur. Yedi sene yeryüzüne mâlik olur” buyuruldu.

5- Hazreti Mehdî gelmeden önce, fitne fesâd çok olacaktır. Hakem bin Uyeyne’den rivâyet edilir O dedi ki: Ben Muhammed bin Ali’ye dedim ki: “İşittiğimize göre sizden (Peygamberimizin soyundan) bir zât çıkıp, bu ümmet arasında adâlet yapacak.” O dedi ki: “Biz de insanların umduğunu ummaktayız ve ümid ediyoruz ki, dünyâda bir gün bile kalsa, Allahü teâlâ o günü uzatır, tâ ki bu ümmetin umduğu olsun. Ancak, ondan önce fitneler görülecektir. Bu fitnelerin içinde en şerlisi, bir kişinin mü’min olarak akşama ermesi, ama sabah kâfir olarak kalkması, mü’min olarak sabahlayıp, kâfir olarak akşama ulaşmasıdır.”

6- O zaman açıkça Allahü teâlâyı inkâr eden kişiler çok olacaktır. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Açıkça Allahü teâlâ inkâr edilmedikçe Mehdî’ye bî’at edilmez.”

7- Hazreti Mehdî çıkacağı zaman, sünnetler unutulup bid’atler yaygınlaşmış olacaktır.

Hadîs-i şerîfte; “Kıyâmete yakın mü’inlerin kalbi ölüm, açlık, fitneler, sünnetlerin kaybolması, bid’atlerin yaygınlaşması, emr-i bil ma’rûf ve nehy-i anil münkerin terkedümesi gibi sebeplerle zayıfladığı zaman, benim evlâdımdan Muhammed bin Abdullah’la (Mehdî) cenâb-ı Hak sünnetleri ihyâ eder. Onun adâlet ve bereketiyle, mü’minlerin kalbi ferahlar. Acem ve Arab milletleri arasında ülfet ve muhabbet yerleşir. Bu durum bir müddet devam ettikten sonra, o vefât eder” buyuruldu.

8- Hazreti Mehdî, Îsâ aleyhisselâmla buluşacak, Îsâ (aleyhisselâm) onun arkasında namaz kılacaktır.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Mehdî, bu ümmettendir ve Îsâ’ya İmâm olacaktır.”

Celâlüddîn Süyûtî hazretlerinin Cem’ul-cevâmi’, Câmi’ul-kebîr ve Câmi’us-sagîr adlı kitaplarındaki, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) söz ve fiillerini fıkıh bâblarına göre tertip etmiş olduğu Kenz-ül-Ummâl fî sünen-il-akvâl vel-ef âl adlı eserindeki hadîs-i şerîflerde buyuruluyor ki:

“Îmân; Allaha, Meleklerine, Kitaplarına, Resûllerine, Cennet ve Cehenneme, Mîzâna, öldükten sonrtu dirilmeye, kadere inanmaktır.”

“Allaha îmân, lisânla ikrâr, kalble tasdik, erkânla ameldir.”

“Îmânın en efdali güzel ahlâktır.”

“Kur’ân-ı kerîmin sâir sözlere üstünlüğü, Rahmânın mahlûkâta üstünlüğü gibidir.”

“Dünyâda rıfk gösteren, âhırette faydasını görür.”

“Ey Ebü’d-Derdâ! Muhakkak senin üzerinde bedeninin hakkı vardır. Ehlinin hakkı, Rabbinin hakkı vardır. Her hak sahibine hakkını ver. İftar et, oruç tut, namaz kıl, uyu, ehline yakın oL”

“Zühd, kalbe ve bedene rahatlık verir, dünyâya rağbet ise, düşünce ve hüzün verir.”

“Akrabaya sadaka vermek, ecir bakanından iki kattır.”

“Mü’min kardeşini sevindirene mağfiret vâcib olur.”

“Allaha en sevimli amel, müslümanı sevindirmektir, İster onun gamını gider, ister onun borcunu öde, ister onun karnını doyur (açlığını gider).”

“Allahü teâlâ bir kulunu ni’metlendirirse, o ni’metinin eserini kulunun üzerinde görmek ister.”

“Cennete muttali oldum, gördüm, ki, oranın ehlinin çoğu fukaradır. Cehenneme muttali oldum, gördüm ki oranın ehlinin çoğu kadınlardır.

Şeyh Ali Müttekî, Magrib âlimlerinin büyüklerinden olan Şeyh Ahmed Zerruk’un “Usûl-üt-tarîka” risalesine bir şerh yazmıştır. Bu risalenin başında buyuruyor ki: “Yolumuzun esası beştir: 1- Gizli ve aşikâre Allahü teâlâdan korkmak, 2- Söz ve hareketlerimizle sünnet-i seniyyeye uymak, 3-Berâberlikte veya ayrılıkta insanlardan birşey beklememek, 4-Bolluk ve sıkıntıda Allahü teâlânın takdîrine râzı olmak, 5- Genişlik ve sıkıntıda Allahü teâlâya sığınmaktır. Haramlardan sakınmağa; Allaha dönmek ve O’ndan korkmakla, sünnete; Resûlullaha uymak ve güzel ahlâkla, insanlardan birşey beklememeye; Allahü teâlâya güvenip tevekkül etmekle, Allahü teâlânın rızâsına; kanâat ve teslimiyetle kavuşulur. Gayret edenin derecesi yücelir. Allahü teâlâya hürmet edenin hürmeti korunur, iyi hizmet edene iyilikler verilir, zarûretleri gözetenin hidâyeti devam eder. Ni’meti gözünde büyük tutan, ona şükür eder, ni’mete şükür edenin ni’meti arttırılır.”

“Günlük işlerde beş esas vardır: Kişi emre uymak için ilmi, hakîkati görebilmek için Allah adamlarının sohbetini, kendini korumak için nefsin isteklerini terk etmeyi, huzûru için vaktini zikir ve ibâdetle geçirmeyi, yanılmaktan kurtulmak için nefsini kötülemeyi istemelidir.”

Ali Müttekî hazretleri, hayâtı boyunca birçok kıymetli eserler yazmıştır. Eserlerinin sayısı, Arabî ve Fârisî olmak üzere yüzü aşkındır. İlk olarak yazdığı eseri “Mübeyyin-i Tarîk” risâlesidir. Bu eseri yazmaya ilhamla emr olundu. “Mecmûâ-i hükm-i kebîr”, faydalı ve kıymetli bir eseri olup, bütün tasavvuf kitaplarında yazılanların hülâsasıdır. Diğer eserlerinden ba’zıları şunlardır, 1- Kenz-ül-Ummâl sünen-ül-Akvâl vel Ef’âl. 2- Muhtasar-ı Kenz-ül-Ummâl, 3- Minhâc-ül-Ummâl fî sünen-il-Akvâl, 4- El-Mevâhib-ül-Aliyye fil-Cem’i beyn-el-hükm-il-Kur’âniyye vel-Hadîsiyye, 5- Cevâmi’ul-Kelim fil-Mevâiz-il-Hikem, 6- İrşâd-ül-irfân ve ibâret-ül-Îmân 7- El-Burhân-ül-Celî fî ma’rifet-ü-Velî, 8- Er-Rakk-ül-Merkûm fî gâyât-il-ulûm, 9-El-Burhân fî alâmât-il-Mehdî âhır zeman, 10- Telhîs-ül-beyân fî alâmât-il-Mehdî âhır zeman, 11- El-Hikem, 12-Muhtasar-ün-Nihâye; İmâm-ı Cezerî’nin hadîs-i şerîf lügatı olan en-Nihâye fî garîb-il-hadîs adlı eserinin htilâsasıdır. 13- Ni’am-ül-Mi’yâr vel-Mikyâs li ma’rifet-il-merâtib-in-nâs, 14- Er-Rütbet-ül-Fâhire fî nesâih-ü Mülûk, 15- El-Unvân fî sülûk-ünnisvân, 16- Hidâyetü Rabbî inde fakd-il-Mürebbî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 59

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 379

3) Keşf-üz-zünûn sh. 561, 597, 675, 1989,

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 746, 747

5) El-A'lâm cild-4, sh. 309

6) Nûr-us-Safîr sh. 283

7) Ahbâr-ül-Ahyâr sh. 249

8) Brockelmann Sup-2, sh. 518

ALİ ŞEVNÎ MISRÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Ali, lakabı Nûreddîn, nisbeti Şevnî'dir. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 944 (m. 1537) senesinde Mısır'da vefât etti. Kâdiriyye Medresesi'nin kapısında bulunan Kubbe-i mücâvereye defnedildi. Ali Şevnî hazretleri, Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) çok salevât okurdu. Çok kerâmetleri görüldü. Âlim, kâmil, zâhid olup, takvâ ve vera' sahibi bir zât idi.

Şöyle anlatılır: "Birgün Mısır'dan gelen misâfirini uğurlamak için bir gemiye binmişti. O anda gemi denize açılmaya başladı. Ali Şevnî de gemideydi. Ne yaptıysalar, gemiyi kıyıya yanaştıramadılar. Allahü teâlâya tevekkül etti. Gemi Mısır'a gelince, kıyıya yanasti. Ali Şevnî, bunun üzerine Mısır'a yerleşti. Magrib'e dönmedi."

Kendisi şöyle anlatır: "Ben küçükken, Şevnî'de çobanlık yapardım. Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) salevât-ı şerîfe okumayı çok seviyordum. Yanımda bulunan yiyecekleri diğer çoban arkadaşlarıma verir, onlara şöyle derdim: "Siz bu yiyecekleri yiyin, sonra hep birlikte Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) salevât-ı şerîfe okuyalım." Onlar yemeklerini yedikten sonra, bütün günümüzü salevât-ı şerîfe okumakla geçirirdik."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlattı: "Bir gece şöyle bir rü'yâ gördüm: Beyaz ve çok güzel bir yer üzerinde, Ali Şevnî önde, ben arkada yürüyorduk. Yerden semâya kadar yükselen burçlar vardı. Aniden, semâdan bir zincir sarkıtıldı. Zincir gümüşten olup, ucunda bir su kovası duruyordu. Su kovasının içinde süt gibi bir sıvı vardı. Ağız hizâzına gelince, önce Ali Şevnî o tastan içti. Sonra artanını bana verdi. Ben de içtim. Tadı baldan daha lezzetli idi. Bir süre sonra Şevnî hazretleri benim yanımdan ayrıldı ve gözden kayboldu. Ben bir süre daha gittim. Aynı şekilde altın bir zincir semâdan indi. Ucunda, eni boyu birer karış olan dört köşeli birşey vardı. Bunun üç gözü bulunuyordu. Her gözde başka başka şeyler yazıyordu. Üsttekinde; "Bu göz, Allahü teâlâdandır", ortadakinde; "Bu göz Arş'tandır", alttakinde; "Bu göz, Kur'ân-ı kerîmdendir" diye yazıyordu. O ânda içime gelen his ile, orta gözden içtim. Sonra geri dönerek Şevnî hazretlerinin yanına geldim. Ona olanları anlattım ve; "Orta gözden içtim" dedim. Bunun üzerine o; "Ey Abdülvehhâb! Ahlâkın rahmet olacak" buyurdu. Bu hâdiseye çok sevindi. Ertesi gün rü'yâmı anlatıca, rü'yâdaki gibi tâ'bir etti."

Ali Şevnî, herkesle iyi geçinirdi. Sohbetleri çok güzel idi. Hiç kimseyi kırmaz ve incitmezdi. Huyu ve ahlâkı herkese örnek idi. Herkese ikramda bulunurdu. Tebessüm, yüzünden hiç eksik olmazdı. Müslümanlardan birinin başına bir belâ gelse, çok üzülürdü. Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) devamlı rü'yâsında görürdü..

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, şöyle anlatır: "Rü'yâmda şöyle gördüm: Birisi Mısır sokaklarında şöyle bağırıyordu: "Resûlullah (aleyhisselâm) Nûreddîn Şevnî'nin yanındadır. Kim orada bulunmak isterse, Süyûfiyye Medresesi'ne gitsin" Ben de hemen oraya gittim. Medresenin giriş kapısında Ebû Hüreyre'yi (radıyallahü anh) gördüm. Ona selâm verdim, ikinci kapıda, Mikdâd bin Esved'i (radıyallahü anh) gördüm. Ona da selâm verdim. Sonra Ali Sevnî'nin odasının kapısına geldim. Ali Şevnî'yi gördüm, fakat Resûl-i ekremi (aleyhisselâm) göremedim. Daha sonra dikkatle bakınca, Resûlullahı da gördüm. Selâm verdim. Selâmımı aldı ve; "Hoşgeldin" buyurdu. Bana sünnet-i seniyyesinden ba'zı husûsları ısrarla tavsiye etti. Uyandıktan sonra rü'yâmı Ali Şevnî'ye anlattığım zaman, çok ağladı ve sakalı göz yaşları ile ıslandı."

Yine Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlattı: "Bir gece rüyamda İmâm-ı Şafiî'yi gördüm. Bana; "Beni ziyâret etmediğiniz için, seni, Nûreddîn Trablûsî'yi ve Nûreddîn Şevnî'yi ayıplıyorum" dedi. Ben de; "İnşâallah hemen sizi ziyâret edeceğiz" dedim. Bu sırada İmâm-ı Şafiî bana; karpuz, taze süt ve yumuşak ekmek getirdi ve; "Bunları ye!" buyurdu. Sabah olunca,

rü'yâmı hemen Nûreddîn Trablûsî'ye anlattım. Bunun üzerine o, derhâl ziyâret için yola çıktı. Sonra Nûreddîn Şevnî'ye gittim. Rü'yâmı ona da anlattım. Onun yanında Şerîf Avar isminde bir zât vardı. O; "Bunlar boş sözlerdir, İmâm-ı Şafiî gibi bir zât, sizi kendisini ziyâret etmediğiniz için nasıl ayıplar?" dedi. Şerîf Avar o gece rü'yâsında benim söylediklerimi doğrulayan biri rü'yâ görmüş ve hemen Ali Sevnî'nin yanına gelip durumu anlattı ve İmâm-ı Şafiî'nin rü'yâsında ona şöyle dediğini söyledi: "Mısır'da Şevnî olmasaydı, belâ ve musibet inerdi."

Yine Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlattı: "Ali Şevnî'yi, vefâtından sonra rü'yâmda gördüm. Kabri çok genişti. Üzerinde ipekten yeşil bir yorgan vardı. İkibuçuk sene sonra tekrar rü'yâmda gördüm. Bana; "Beni ört, çünkü çıplağım" dedi. O gece oğlum vefât etti. Oğlumu Nûreddîn Şevnî'nin yanına defnettik. Defin esnasında, Nûreddîn Sevnî'nin kabrinin bir kısmı açılmıştı. Ali Şevnî'nin bedeninin, toprak üzerinde çıplak olarak durduğunu gördüm. Kefeni çürümüştü. Fakat bedeni, nasıl defnedilmişse o hâlde duruyordu. Hâlâ sırtından kan damlıyordu. Onun üzerini bir bez ile örttüm.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 195

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 171

ALİ ŞÎR NEVÂÎ

Türklerin meşhûr âlim, şâir ve edebiyatçılarından. İsmi, Ali Şîr bin Gıyâseddîn Muhammed olup, lakabı Nizâmüddîn'dir. Çağatay Türklerindendir. Babası, Kiçkine Bahâdır ve Kiçkine Bahşı diye tanınan Gıyâsüddîn Muhammed, Tîmûroğullarından Ebü'l-Kâsım Bâbür Şah ve Sultan Ebû Sa'îd'in hizmetinde bulunmuş olan emirlerden idi. Ali Şîr Nevâî, 844 (m. 1441) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onyedinci günü, şimdi Afganistan'da bulunan Hirat şehrinde doğdu. 906 (m. 1500) senesinde orada vefât etti.

Ali Şîr'in babası Gıyâseddîn Kiçkine, oğlunun terbiye ve eğitimine çok önem vermişti. Küçüklüğünde mektebe giderken, Sultan Hüseyn Baykara ile mekteb arkadaşı idi. Aynı zamanda süt kardeşi oldukları kaynaklarda zikredilmektedir. Bu iki Arkadaş birbirleriyle sözleşip, ikisinden hangisi devletin idâresine geçerse, diğerini unutmamak, hizmet etmek üzere karar vermişlerdi.

Ali Şîr, bir müddet Horasan'da, sonra Semerkand'da bulunup ilim tahsil etti. Aradan epey zaman geçtikten sonra, Sultan Hüseyn Baykara Hirat'ta tahta geçince çocukluğunda Ali Şîr ile yaptığı sözleşmeyi unutmayıp, onu araştırdı. Semerkand'da bulunduğunu haber aldı. Mâverâünnehr meliki olan Sultan Ahmed Mirzâ'ya haber gönderip, Ali Şîr'in Hirat'a gönderilmesini istedi.

Sultan Ahmed Mirzâ'nın yardımıyla Hirat'a gönderilen Ali Şîr, Sultan Hüseyn Baykara tarafından fevkalâde bir şekilde karşılandı. Derhâl mühürdârlık ve daha sonra da vezirlik vazîfesi verildi.

Ali Şîr, vakitlerini ilim öğrenmek, kitap okumak ve ilmi tetkiklerde bulunmakla geçirirdi. Öyle ki, makamı, âlimler ve edîbler cemiyeti hâline gelmiş idi. Edîb ve şâirlere ve bütün ilim, san'at ve hüner sahiplerine yardım ederdi. Böylece maârif ve sanayinin gelişmesine yardımcı oldu.

Sultan Hüseyn, çocukluktan arkadaşı ve yüksek ilim sahibi olan Ali Şîr'i çok sever, hürmet ederdi. Hattâ, Hirat'ta bulunmadığı zamanlar, yerine onu vekîl bırakırdı. O da sultan bulunmadığı zamanlar sultâna vekâlet eder, onun adına fermanlar çıkarırdı.

Böyle bir müddet devam ettikten sonra, bu işlerden usanıp istifâ etmek istedi ise de, Sultan Hüseyn ondan ayrılmak istemediği için istifâsını kabûl etmedi. Fakat ayrılmakta çok ısrar ettiği için, onu saraydaki vazîfeden muaf tutup, Esterâbâd şehrinin vâliliğine ta'yin etti. Ali Şîr Nevâî, orada da çok durmayıp istifâ etti ve Hirat'a dönüp inzivâya çekildi. Sâdece ilim ile meşgûl olmaya başladı. Bu arada Sultan Baykara ile de irtibâtını kesmeyip görüşür, dâima ona muhabbet ve iltifât gösterirdi. Vazifeden ayrıldıktan sonra da sultânın en çok i'timâd ettiği ve yaptığı işlerde kendisiyle istişâre ettiği bir zât olarak kaldı.

Ali Şîr, çok kuvvetli bir şâir idi. Kendisi Türk olup, Türkçe şiirler söylerdi. Arabî ve Fârisî lisanlarına da hakkıyla vâkıf idi. Fârisî şiirleri de pek makbûl olduğundan, "Züllisâneyn" (iki dil sahibi)

ismiyle de tanınırdı. Türkçe şiirlerinde Nevâî ve Fârisî şiirlerinde Fânî mahlasını kullanmıştır. Arabî ve Fârisî lisanlarını kendi ana dili gibi bilip, bu dillerin edebî inceliklerine de hakkıyla vâkıf olduğundan, onlardan da istifâde ederek, Türk dili ve edebiyatını bulunduğu seviyeden daha üstün seviyeye getirmek için çok gayret etti.

Aklı, zekâsı, hafızası pek kuvvetli olan Ali Şîr Nevâî, duygulu ve ince bir kalbe sahip idi. Lisânın, edebiyatın inceliklerini gayet ustalıkla ve çok iyi kullanırdı. Fevkalâde güzel şiirler söylemiştir. Türkçe şiirlerini dört dîvâna taksim edip, birini çocukluğunda, ikincisini gençliğinde, üçüncüsünü olgunluğunda ve dördüncüsünü de ihtiyârlığında söylediği şiirlere tahsis etmiştir. Dîvânlarında toplam 37.000 beyt vardır.

Şairliği yanında, ilim ve edebiyatta da yüksek olup, üstâd denilmeye lâyıktır. Türk dili ve edebiyatı üzerine çok çalışıp, çok kıymetli eserler vermiştir. Kendisinden önce Türk dili üzerine o kıymet ve sağlamlıkta eser yazan bulunmadığı gibi, kendisinden sonra da uzun zaman, o kadar ciddî ve sağlam eser yazılmamıştır. Eserleri çağatay şivesinde olduğundan, şimdi kolay anlaşılamaz ise de, ehli tarafından gayet iyi anlaşılmaktadır.

Hayrat ve iyilikleri de çok olup, birçok medreseler ve binalar yaptırmıştır. Pek büyük ve mükemmel olan kütüphânesini dâima ilim sahiplerine açık tutardı. Mevlânâ Abdurrahmân Câmî ve başka âlim ve evliyâ zâtlarla dostluğu ve sohbetleri vardır.

Yalnız ilim ve ebebiyâtta değil, bilhassa vezirlik ve vâlilik yaptığı sıralarda, memleketin i'mârı ve teknik bakımdan gelişip ilerlemesine çok gayret etmiştir. Sultânın da kendisine çok yardım etmesiyle, çok çalışıp gayret ederek, Hirat'ın bir ilim ve edebiyat merkezi hâline gelmesine sebep oldu. Diğer âlim ve velîler arasında, o zamanın en meşhûr evliyâsından olan Molla Câmî hazretlerine karşı ayrı bir muhabbet ve bağlılığı vardı.

İlim, edebiyat ve şiirdeki üstünlüğü ve hizmetlerinin çokluğu sebebiyle, haklı bir şöhrete kavuşan Ali Şîr Nevâî, herkes tarafından sevilip sayılan, örnek bir şahsiyet oldu. Meclislerin adamı idi. Ya'nî onun bulunduğu meclislerde herkes susar, kimse onun bulunduğu yerde kendisini konuşmaya selâhiyetli görmezdi. Kültürüne köklü hizmetlerde bulunan, dînini, dilini, milletini, vatanını çok seven büyük bir âlim ve büyük bir fikir adamı idi.

Sultan Hüseyn Baykara, Hirat'ın kuzeyinde bulunan geniş bir araziyi Ali Şîr'e hediye etmişti. O da bu arazi üzerinde kendi ismini taşıyan bir mahalle kurdu. Burada güzel ve büyük bir ev, câmi, medrese, hân, dergâh, hastahâne ve bir Dâr-ül-huffaz yaptırdı. Bu yerler şimdi de Küçe-i Ali Şîr ismiyle tanınır. Maddî durumu müsait ve kendisi de çok iyilik, hayır ve hasenat yapmaya meyilli olduğundan, insanların hizmeti için çok bina yaptırdı. Hirat'ta Horasan ve başka yerlerde Allah rızâsı için yaptırdığı hayır eserlerinin sayısı üçyüzyetmişi bulmaktadır. Ayrıca bu hayır kurumlarının devam etmesi için de, birçok malını bu eserlerin bakımı için vakfetti. Din ilimlerinin öğrenilmesine çok sevinir, yardımcı olur, destek sağlardı. Tasavvuf ehline karşı çok muhabbetli idi. Allahü teâlânın emirlerine uymakta çok gayretli ve hassas idi. Din büyükleri ile birlikte sohbet etmekten büyük lezzet alırdı. Sohbetleri o kadar tatlı ve fâideli idi ki, o zamanda ve daha sonra gelenler, tatlı ve hoş bir sohbeti anlatmak için, kısaca "Nevâî sohbeti" ta'birini kullanırlardı.

Çeşitli ilimlere dâir yazmış olduğu kıymetli eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1) Garâib-üs-sıgar (çocuklukta yazdığı şiirler), 2) Nevâdir-uş-şebâb (gençlikte yazdığı şiirler), 3) Bedî'ul-vasat (olgunluk devresinde yazdığı şiirler), 4) Fevâid-ül-kiber (yaşlılığında yazdığı şiirler). Bu dört kısımda 37.000 beyt bulunup, ayrıca 27.500 beytlik bir dîvânı daha vardır. 5) İskendernâme, 6) Târih-ül-enbiyâ (Türkçe), 7) Hayret-ül-ebrâr, 8) Seb'a-i seyyare, 9) Sedd-i İskenderî, 10) Sirâc-ül-müslimîn, 11) Seyf-ül-hâdî ve rakâbet-ül-münâdî, 12) Ferhâd ve Şirin, 13) Lisân-üt-tayr, 14) Leylâ ve Mecnûn, 15) Mecâlis-ün-nefâis, 16) Mahbûb-ül-kulûb fil-ahlâk, 17) Mîzân-ül-evzân (Türkçe), 18) Nazm-ül-cevher (Türkçe), 19) Hamset-ül-mütehayyirîn, 20) Tuhfet-ül-mülûk (Fârisî), 21) Münşeât (Türkçe), 22) Muhâkemet-ül-lügateyn. (Bu eseri Farsça ve Türkçe arasında edîbâne ve münekkıdâne bir mukayese olup, Türk dilinin Farsçadan daha zengin ve daha mükemmel olduğunu isbât etmek düşüncesiyle yazılmıştır.)

905 (m. 1499) senesi sonlarında Astarâbâd seferinden dönen Sultan Hüseyn Baykara'yı karşılamaya çıkan Ali Şîr, yolda kalbinden rahatsızlandı. Sultan Hüseyn, onu bizzat kendi tahtırevanında Hirat'a getirdi. 906 (m. 1500) senesinde, altmış yaşlarında iken, kendi sarayında (evinde) vefât etti. Sarayı

civarında yaptırdığı Kudsiye Câmii yanında, kendisi için önceden hazırlattığı türbeye defnedildi.

Ömrünü, vakitlerinin hepsini, kıymetli, güzel ve fâideli işlere harcetmek, bayağılıktan ve basit işlerden sakınmak, Ali Şîr Nevâî'nin başlıca husûsiyetlerinden idi. Güzel ahlâk sahibi, çok kıymetli bir zât idi. İhlâs sahibi olup, her yaptığı işi yalnız Allahü teâlânın rızâsını düşünerek yapardı. Büyük servete, zenginliğe sahip idi ve servetinin hepsini hayırlı ve fâideli işler için kullanırdı. Otuz küsur senelik me'mûriyet hayâtı boyunca, devletten hiç maaş almamış, üstelik devlete her sene çok miktarda para vererek, yardımda bulunmuştur. Kaynaklarda zikredildiğine göre, kendi memleketinden ayrılıp ilim tahsili için gittiği başka memleketlerde parasız kalıp sıkıntı çektiği bildiriliyor ise de, bu sıkıntısı, parası olmadığı için değil, servetinden uzak kalıp, o anda istifâde imkânı olmadığı için kullanamadığındandır. İlminin çokluğu yanında, mimarlık ve hattâtlıkta da mehâret sahibi olup, bu sahalarda da kıymetli eserler vermiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3195

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 739

3) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 183

ALVÂN HAMEVÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Atıyye bin Hasen bin Muhammed bin Haddâd Heytî Hamevî Şâzilî olup, Alvân diye meşhûrdur. 873 (m. 1468) senesinde doğdu. Doğum yeri belli değildir. 936 (m. 1530) senesi Cemâzil-evvel ayında Hama'da vefât etti. Va'z ettiği yer civarına defnedildi.

Alvân Hamevî, Buhârî ve Müslim'deki hadîs-i şerîfleri Şemsüddîn Muhammed bin Dâvûd Şâzilî'den okudu. Hama şehrinde Nûreddîn Ali bin Zühre Hımsî'den Buhârî'nin ba'zı bölümlerini dinledi. Kutb-ül-Haydari, Burhânüddîn Nâcî, Bedrüddîn Hasen bin Şihâbüddîn Dımeşkî, İbn-üsselâmî Halebî, İbn-ün-Nâsih Trablûsî, Fâhruddîn Osman Deymî, Mahmûd bin Hasen bin Ali Bezûrî ve başkalarından ilim öğrendi. Tasavvuf yolunu Seyyid Şerîf Ebi'l-Hasen Ali bin Meymûn Magribî'den öğrendi.

Alvân Hamevî, 924 (m. 1518) senesinde Hama şehrinde vâ'izlik yaptı. Diğer vâ'izler gibi va'zını kâğıttan okuyordu. Birgün va'z ettiği câmiye Ali bin Meymûn uğradı. Bir müddet dinledikten sonra; "Ey Alvân, bundan böyle kâğıda bakmadan anlat" buyurdu. Alvân buna önem vermeyip, tekrar kâğıttan okudu. Ali bin Meymûn yine önceki sözünü tekrar etti. Üçüncü defa da söyleyince, Allahü teâlânın izniyle öncekinden daha güzel olarak, kâğıda bakmadan dersini anlattı. Hocası ona İmâm-ı Gâzâli'nin ihyâ kitabını mütâlâa etmesini emretti.

Alvân Hamevî, 924 (m. 1518) senesi Şevval ayında, Mekke-i mükerremede Temim Medresesi'nde Şeyh Tâcüddîn'den ilim ve edeb öğrenip, icâzet aldı. Âlimler onu medhettiler. Alvân Hamevî, ilim ile amelin beraberce yapılmasını bildirirdi. Çok kimseler ondan ve eserlerinden istifâde etti. Alvân Hamevî, Şeyh Zeynüddîn bin Şemma'ın hadîs-i şerîf derslerinde de bulundu ve üstün bir dereceye yükseldi.

Alvân Hamevî, Şam civarında yetişen evliyânın büyüklerinden ilim, amel ve irşâd bakımından zamanının en meşhûrlarından oldu. Çok kerâmetleri görüldü. Oğlu Muhammed Şemsüddîn, "Tuhfet-ül-Habîb" ismindeki kitabında bu kerâmetleri yazdı.

Alvân Hamevî, bir gece yatsı namazından sonra talebeleriyle sohbet ederken, lâmbanın yağı bitti. Bir talebe kalkıp yağ koymak istedi. O esnada lâmba söndü. Alvân Hamevî, talebesine; "Yavrum, sen yerine otur. Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, yağı olmayan bir lâmbanın yanmasını isteseler, derhâl yanar" buyurmasıyla, lâmba yandı ve sabaha kadar ışık verdi.

Talebelerinden biri, kâfileyle Mısır'a giderken, hayvanı yoruldu. Kâfiledekiler onu beklemeyip, yollarına devam ettiler. O talebe de yalnız kaldı. Üstelik yağan yağmur ile iyice ıslandı. Sıkıntılı zamanlarda Allahü teâlânın sevgili kullarından yardım istemeyi hatırladı ve hocası Alvân'ın ismini söyliyerek Allahü teâlâya yalvardı. Ânında hocasını karşısında gördü. Hocası ona hâl ve hatırını sordu ve yere çökmüş hayvanına dokundu. Hayvan derhâl kalktı. Yükünü yükletti. Talebesini de hayvana bindirdi. Hayvan, kısa zamanda önden giden kâfileye yetişti.

Talebelerinden biri, bir ticâret gemisiyle yola çıktı. Yol esnasında fırtına çıkıp, gemi batma tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Gemidekiler çok korktular. Gemide bulunan talebesi, hocası Alvân Hamevî'yi vesile edip yardım istedi. Derhâl rüzgâr ve dalgaların hızı kesildi. Gemi selâmetle yoluna devam edip, sahile yanaştı.

Sultân Süleymân Hân'ın Rodos Fethi sırasında, Alvân Hamevî'nin beyaz bir at üzerinde harbe katılıp yardım ettiği, kalenin kapısını açtığı görüldü. Bu durum, vezîr ve ileri gelenlere haber verilince, oraya gittiler ve kapının açık olduğunu gördüler. Hep birlikte kapıdan içeri girdiler. Alvân Hamevî, etrâfındaki bir toplulukla birlikte namaz kılıyordu. Daha sonra hâdiseyi gören birisi Hama'da Alvân Hamevî ile karşılaşınca ağladı. Alvân Hamevî ona; "Yavrum, gördüğün şeylerden kimseye bahsetme" buyurup, kerâmetinin ifşasını istemedi.

Hırsızlardan birkaçı, gece karanlığında Alvân Hamevî'nin kabrinin bulunduğu kabristana girdiler. Kabri tarafına baktıklarında, çok kuvvetli bir nûr gördüler. Etrâfta, kandil ve lâmba gibi bir aydınlatıcı yoktu. Bunu gören hırsızlar, derhâl tövbe ettiler.

Alvân Hamevî'nin sevdiklerinden birini, zâlim bir vâli haksız yere hapsetti. Ellerine ve ayaklarına zincir vurdu. Çaresiz kalan o kişi, Allahü teâlânın sevdiği bir zât olan hocasını hatırlayıp yardım istedi. Çok geçmeden ellerini ve ayaklarını çözüp salıverdiler.

Alvân Hamevî, bir Ramazan ayında talebelerinden birine buyurdu ki: "Ben yarın va'z için mescide gittiğimde, üç yahudi mescid kapısına gelir, ikisi gider biri kalır. O, kapıdan va'z dinler ve neticede müslüman olur. Kalbime, bu meclisteki birinin vefât edeceği ve bir yahudinin de müslüman olacağı geldi. Ben, Allahü teâlâdan o müslümanın da yaşamasını ve o yahudinin de müslüman olmasını istedim."

Sabah olduğunda, Alvân Hamevî mescide geldi. Kürsiye çıkıp va'za başladı. Akşam buyurdukları aynen vâki oldu.

Alvân Hamevî, Bursa'ya Ali bin Meymûn'u ziyârete geldiğinde, hocası, talebelerini yetiştirme vazîfesini ona verdi. Talebeler, ilim sahipleri, ileri gelenler mescide toplandılar. Ali bin Meymûn, mescidin kapısında durup, gelenlere; "İçeri giriniz; ilim, irfan ve hakîkat bilgilerini ondan dinleyiniz. Evet, işte bu, ilim öğreneceğimiz kişidir" buyurup, sevinç ve neş'e ile ellerini dizlerine vurdu.

Ali bin Meymûn, başka bir zamanda Alvân Hamevî hakkında buyurdu ki: "Bu zâta bağlanınız, Sultânlar onun kapısına gelir, saygı ve hürmet gösterir. Allahü teâlâ onun şânını her yere yayar. Kalblere onun sevgisini yerleştirir." Aynen buyurduğu gibi oldu.

Oğlu Muhammed, "Tuhfet-ül-Habîb" kitabında dedi ki: "Çok kimseler babamdan ilim ve edeb öğrendiler. Bunların her biri âlim, kâmil oldu." Oğlu Muhammed Ebü'l-Feth ve Muhammed Ebü'l-Vefâ da bu âlimlerden idi. Ömer Hamevî Eskâf el-Akîbî de ondan ilim öğrendi.

Yine oğlu "Tuhfet-ül-Habîb" kitabında dedi ki: "Babam, ölüm hastalığına tutulmazdan önce vefât edeceğini haber verdi ve bize yapılacak işleri ta'rîf etti. Vefâtından az önce de teyemmüm etti. Sonra namaza başladı. Fâtiha-i şerîfeyi okurken; "İyyâke na'bûdü ve iyyâkenesteîn" âyet-i kerîmesini okurken vefât etti. Vefâtı Şam'da duyulunca, Emevî Câmii hatîbi hutbede onun faziletlerini söyledi. Herkes ağladı."

Alvân Hamevi, birçok eser yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-İss-il-mekâsıd fî ta'zim-il-mesâcid, 2-El-Emr-üd-Dirâsi fil-ahkâm-ü-müte'allikâti bil medârisi, 3-Bedi'ul-me'ânî fî şerhi akîdet-iş-Şeybânî, 4-Tuhfet-ül-ihvân fî mesâil-il-Îmân, 5-Tuhfet-ül-ihvan min-es-sûfiyyeti bil-keşf, 6-Tuhfet-ül-Habîb, 7-Takrîb-ül-fevâid ve teshîl-ül-mekâsıd, 8-El-Cevher-ül-mahbûb bil-huliyyi, 9- El-Mesbûk fî tarîk-is-Sülûk, 10-Dîvân-ül-Hutab, 11-El-Sirr-ül-meknûn, 12-Es-Seyf-ül-Kâtı', 13-Garâis-ül-gurer, 14-Feth-ül-Latîf bi esrâr-it-tasrîf, 15-Fasl-ül-hitâb fimâ verede an Ömer bin Hattâb, 16-Keşf-ül-hicâb 17-Keşf-üz-zeyn, 18-Keşf-ül-gâib, 19-Mücellâl-ül-Hâzin anil Mahzûn fî menâkıb Seyyid Ali bin Meymûn, 20-Misbâh-ül-Hidâye, 21-Nasâih-ül-mühimme, 22-Nefehât-ül-kudsiyye 23-Nesemât-ül-eshâr.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 150

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 217

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 742

4) El-kevâkıb-üs-sâire cild-2, sh. 206

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 191

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 266, 616, 997, cild-2 sh. 1142, 1234, 1596, 1968

AMASYALI SEYDÎ HALÎFE

Anadolu'da yetişen evliyânın meşhûrlarından. İsmi, Şeyh Seyyidüddîn Ali-el-Halvetî'dir. Amasyalı olup, doğum târihî bilinmemektedir. 940 (m. 1533) senesinde Amasya'da vefât etti. Hocası Şeyh Habîb Karamânî'nin dergâhı bahçesine defn edildi.

Halvetî tarikatının büyüklerinden Şeyh Habîb Karamanî hazretlerinin halîfelerindendir. Şeyh Habib'in Amasya'deki dergâhında ona intisâb edip, ondan feyz aldı ve yüksek derecelere kavuştu. Hocasının vefâtından sonra onun yerine geçip, insanlara hak ve hakîkati anlattı. Allahü teâlânın dininin emirlerini öğretip, yasaklarından sakındırmakla meşgûl oldu. Devamlı olarak haramlardan ve şüphelilerden kaçınırdı. Hattâ nefsin istemediği şeyleri yaparak onu terbiye etmeye çalışırdı. Geceleri devamlı olarak ibâdet etmekle, namaz kılmakla ve gündüzleri oruç tutmakla meşgûl olurdu.

Kerâmetler sahibi olan Seydî Halîfe'nin vefâtı ânında yanında bulunan, güvenilir bir kimse anlatır: "Rûhu bedenden ayrılmak üzere iken, Cennet-i a'lâda kendi yüksek makamım görüp, bir ân evvel kavuşmak aşkı fazlalaştı. Allahü teâlâya; "Rûhumu hemen kabz edip, geciktirmeden beni o yüce makamına ulaştır" diye duâda bulundu. Seydî Halife'ye gördüklerini sorduğumda; "Cennet-i a'lada hûrîler ve gılmanlar bana makamımı gösterip, Allahü teâlânın benim için hazırladıklarına da'vet ettiler. Onun için o tarafa yöneldim" diye buyurdu ve rûhunu teslim etti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 433

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 121

3) Amasya Târihi cild-1, sh. 243

ARAB ÇELEBİ (Ahmed bin Molla Hamza)

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Hadîs, tefsîr ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Molla Hamza er-Rûmi olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Arab Çelebi diye tanınır. Doğum târihi bilinmemekle beraber, 950 (m. 1543) senesinde İstanbul'da Eyyûb Sultan semtinde vefât etti. Orada kendi yaptırdığı mescidin bahçesinde defnolundu.

Dinin temel ilimlerini zamanının büyük âlimlerinden okuduktan sonra, Mûsâ Çelebi'nin hizmetine girdi. Mûsâ Çelebi, büyük âlim Efdâl-zâde'nin oğlu olup, o zamanlar Sahn-ı semân medreselerinin birinde müderris olarak vazîfe yapıyordu, İkinci Bâyezîd Hân'ın pâdişâhlığı zamanında, ilmini ilerletmek gayesiyle Mısır'a giden Arab Çelebi, bir müddet Kâhire'de bulunup, büyük âlimlerden hadîs ilmini tahsil etti. Âlimlerin huzûrunda, meşhûr altı hadîs-i şerîf kitabını okudu. Birçok âlimden icâzet aldı Fıkıh ve tefsîr ilimlerinde de derinleşip çok yükseldi Arab dili ve edebiyatının inceliklerine daha iyi vâkıf olmak için, fesahat ve belagatı çok iyi bildiren Mutavvel ve Mufassal isimli eserleri okudu. Hendese, fizik, kimya, biyoloji gibi fen ilimlerini bu ilimlerde mütehassıs olan âlimlerden öğrendi. İlim tahsilini tamamlayıp, zâhirî ve bâtınî, aklî ve naklî ilimlerde kemâle geldikten sonra Anadolu'ya geldi. İstanbul'da Eyyûb Sultan semtinde yerleşti. Orada Eyyûb Sultan Medresesi yakınında Kâsım Paşa'nın kendisi için yaptırdığı medresede müderris oldu. Ömrünün sonuna kadar bu medreseden ayrılmadı.

Arab Çelebi; âlim, ârif, zâhid, kâmil, vera' ve takvâ sahibi bir âlim idi. Sıkıntılar karşısındaki sabrı dillere destan idi. İçindeki ilim öğrenme aşkı çok fazla idi. Bu aşk, Mısır'a ve diğer yerlere gittiği zamanda çektiği sıkıntıları zevke çevirdi. Çok cesur ve azîmli idi. Başladığı işi bitirmeyince rahat edemezdi. Rahatlığı, ilim ve ibâdet yolundaki sıkıntıda arardı. Sünnet-i seniyyeye sımsıkı sarılmış idi. Şüpheli olan işlerden son

derece sakmırdı. Allah korkusundan çok ağlardı. İ'tikâdı sağlam, cömert, her işinde âhıreti düşünen olgun bir derviş idi.

Zamanını Kâdı Beydâvî'nin tefsîrini ve mu'teber fıkıh kitaplarını okumak ve okutmakla geçirirdi. "Âlim ilme doymaz" sözü gereğince, gece-gündüz ilmini artırmak için gayret ederdi. Zamanındaki insanlar, onun hem din, hem de fen ilminden çok istifâde ettiler. Pekçok talebeler yetiştirdi.

Sadruşşeri'a'ya yazdığı haşiye çok kıymetlidir. Yazdığı bu haşiye, zamanının ilim ehli tarafından makbûl ve kıymetli sayıldı, beğenildi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 280

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 143

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 481

AŞÇI-ZÂDE HASEN ÇELEBİ

Osmanlı devletinde yetişen âlimlerden ve dîvân şâirlerinden. İsmi, Hasen Çelebi olup, "Aşçı-zâde" lakabı ile meşhûr oldu. Gelibolulu olup, doğum târihi belli değildir. Fazilet ve ma'rifet sahibi, ilim ve hikmet kaidelerini iyi bilen her ilimde mahir olan yüksek bir âlim idi. Sözleri gayet fasîh ve belîğ idi. Yumuşak huylu, lütuf ve ihsânları bol ve cömert idi. Güleryüzlü bir kimse olduğundan, herkes onun meclislerinde bulunmaktan büyük bir zevk alırdı. Tabiatı, yaratılışı hoş, sözleri tatlı ve güzeldi. Zamanının eşsiz zâtlarından birisi olup, Sahn-ı semân medreselerinde müderrislik ve Bursa'da kadılık yaptı. Sonra tekrar medrese hizmetlerine iade edildi. Ağır ve şiddetli bir hastalık olan nekrîse yakalanınca emekli oldu. 942 (m. 1535) senesinde vefât etti. Bursa'da Zeynîler tekkesinde medfûndur.

Aşçı-zâde, devrindeki birçok âlimden ders alıp, çeşitli ilimleri okudu. İlim ve fazilette çok yükseldi. Karamânî Kerez Seydî'ye talebe oldu. Daha sonra, Edirne'de Sultan Bâyezîd Hân'ın medresesinde iken, hocasının mu'îdi (yardımcısı) oldu. Bu hizmetinden sonra, sırasıyla; Gelibolu, Tokat ve İznik medreselerinde müderrislik yaptı. Bundan sonra da Edirne'de Üç Şerefeli medreselerinin birinde ve sonra Sahn-ı semân medreselerinin birinde müderris oldu. Çok kimseler ondan ilim ve feyz alıp, çok istifâde etti. Daha sonra Bursa kadılığına ta'yin edildi. Uzun müddet adâletle hüküm ederek, beldeyi şenlendirip şereflendirdi. Sonra bu vazîfeden ayrılıp, ikinci defa Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderris oldu. Şiddetli nekrîs hastalığına müptelâ olup, emekliye ayrıldı. Bir müddet sonra da vefât etti.

Riyâzî, Sehî ve Latifi tezkirelerinde şiirlerinden örnekler vardır. Şu iki beyt onun şiirlerindendir:

Geldükçe tîr-i sineme dîl murgı şad olur.
Şad olmasun mı, her birisi kol-kanât olur.

Ma'nâsı: "Sevgilinin oku sineme saplandıkça gönül kuşu şad olur, nes'elenir. Şad olmasın mı ki, okların herbiri kol-kanât olur."

Nice tahrir ideyin vasfını derd-ü elemin,
Bağrı yufka kâğıdun gözleri yaşlı kalemin.

Ma'nâsı: "Derdin, üzüntünün özelliklerini nasıl yazayım ki, kâğıdın bağrı yufka (üzüntüye tahammülsüz), kalemin de gözü yaşlıdır (dertten bahsedilince hemen ağlamaya başlıyor)."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 457

2) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 119

3) Tezkîre-i Sehî Bey

4) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 291

ÂŞIK EFENDİ

Kanunî Sultan Süleymân zamanında Edirne'de yaşamış büyük velîlerden. Adı, Mûsâ veya Mehmed'dir. Büyük velî İbrâhim Gülşenî hazretlerinin halîfesidir. Âşık Efendi adıyla meşhûr oldu. Aslen Edirne yakınlarında Âhûr köyünde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Küçükpazar yakınındaki Şah

Melik zaviyesinde talebe yetiştirirken, 975 (m. 1567) senesinde vefât etti. Zaviyenin yakınına defnedildi.

Şeyh Âşık Efendi, önce bir müddet ilim öğrendi. Daha sonra Yavuz Sultan Selim Hân ile beraber Mısır'ın fethine gitti. Mısır'da iken, İbrâhim Gülşenî hazretlerinin meclisine katıldı. Burada Şeyh Kerîm ile konuşurlarken, İbrâhim Gülşenî kulağına bir kere "Hû", deyip ona teveccüh eyledi. O nefesin te'sîriyle, kalbine aşk ateşi (Allahü teâlânın sevgisi) düştü. Bir süre kendinden geçmiş bir hâlde Mısır'da gezinip durdu. Devamlı şu beyti söylerdi:

Serikûye (ma'şûkun mekânına) ki sehv ile nola basma kadem âşık?
Ser-ü-pây (baş ve ayak) fikrin etmez, neylesin hem mest hem âşık?

Daha sonra, Edirne hacıları hac dönüşü Mısır'a uğradılar, İbrâhim Gülşenî hazretlerinden, Edirne'ye halkı irşâd etmek için bir talebesini göndermesini rica ettiler. İbrâhim Gülşenî hazretleri; "Hemşehriniz Âşık Efendi'yi gönderelim" dedi. Hemen Âşık Efendi'yi çağırttı. Teveccühleriyle yüksek ma'nevî makamlara kavuşturup, tarikatını yayması için icâzet verdi. Hacılarla Edirne'ye gönderdi.

Edirne'ye gelen Âşık Efendi, burada Küçükpazar yakınında Şah Melik zaviyesine yerleşti ve talebe yetiştirmeye başladı, İbrâhim Gülşenî hazretleri, daha kendisi hayatta iken, insanları yetiştirmek için iki tane halîfesini başka şehirlere göndermişti. Banlardan biri, Edirne'ye giden Âşık Mûsâ Efendi, diğeri de Diyâr-ı Bekr'e gönderilen Sarı Saltuk'tur. Sarı Saltuk'a, Sâdık Efendi de denirdi.

Şeyh Âşık Efendi, İbrâhim Gülşenî hazretlerinin vefâtından sonra, Edirne'de yirmibeş sene zühd ve takvâ ile talebe yetiştirdi. Çok kimsenin doğru yola girmesine ve sâlih bir mü'min olmasına vesile oldu. Civar şehirlere de talebeler gönderip, oralardaki insanları da irşâd ederdi. Aşık Efendi; ilim ve irfan sahibi, dînî ilimleri iyi bilen, Hak âşığı bir kimse idi. Vefât edince yerine talebelerinden Abdülkerîm Efendi halîfe oldu. O da, 992 (m. 1584) senesinde vefât etti.

Âşık Efendi'nin çok kerâmetleri görüldü; biri şöyle idi: Aşık Efendi hac etmek ve İbrâhim Gülşenî'yi ziyâret etmek niyetiyle Mısır'a gitmişti. Bir mecliste, sohbet etmesini rica ettiler. Israrlara daynamayıp sohbette bulundu. Bulundukları yer, yüksek bir çardağın üstü idi. Dervişlerden biri kendi kendine; "Aşağı atlamak, göklere çıkmak gibi zor bir şey" diye düşündü. Böyle düşünen kimse, sohbetin te'sîriyle kendinden geçti, kendini aşağı attı. Hiçbir yerine birşey olmayıp, ayak üstü yere düştü. O derviş; "Kendimi aşağı attığımdan haberim yoktu. Sanki bir kuşun kanatları üzerinde yere inmiştim" derdi.

Aşık Efendi, bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında Kâ'be'ye da'vet olundu. Da'vet üzerine hemen hazırlanıp yola çıktı. Kâ'be'ye giderken Mısır'a uğradı. Kendi kendine; "Eğer Gülşenî zaviyesine uğrarsam, bir müddet orada kalmam gerekir, içeri girmeden, dışarıda duâ edip geçeyim" diye aklından geçirdi. Bulak iskelesine geldi. Meğer İbrâhim Gülşenî hayatta imiş, Âşık Efendi'yi karşılamaya dervişler göndermiş. Dervişler onu alıp, bir bahçeye götürdüler. O bahçeye girince, orada İbrâhim Gülşenî'yi gördü, İbrâhim Gülşenî, Âşık Efendi'ye; "Senin zaviyeye gelmen haccını geciktirir. Haccın gecikmesin diye biz seni karşılamaya çıktık" buyurdu. Âşık Efendi de; "Benim maksadım, sizin mezarınızı ziyâret. Etmekti. Fakat bizzat sizi görünce çok şaşırdım" diye özür diledi. (O zaman İbrâhim Gülşenî hayatta değildi.) Gülşenî; "Madem ki senin niyetin hac etmekti. Hemen ihramını giy" deyip, bir ihram verdi. Şaşkınlık içinde uyanan Âşık Efendi, kendini yatağında yatıyor buldu. Bu rü'yâ üzerine Âşık Efendi, hemen hacca gitmek için hazırlıklarını tamamladı. 30 kadar derviş ve Yeniceli Kerîm Efendi ile Mısır'a gitti. Mısır'a vardıklarında, İbrâhim Gülşenî'nin oğlu ve halîfesi Hayalî, dervişlerini Aşık Efendi'yi karşılamaya gönderdi. O dervişler onları alıp, rü'yâsında gördüğü bahçeye getirdiler. Hayâlî Efendi, tâ kapıya kadar çıkıp onları karşıladı. Hasretle birbirlerine sarıldılar. Ahmed Hayalî; "Eğer acele gitmek istiyorsanız, bu günlerde Hicaz tarafına bir gemi gidecek, siz birkaç gün bahçede kalıp istirahat edin. Burada her türlü ihtiyâcınız görülsün. Süveyş'den geçip hacca gidin" dedi. Âşık Efendi, hemen talebesi Kerîm Efendi'ye bakıp; "Rü'yânın bundan daha acâip bir şekilde gerçekleşmesi olur mu?" diye hayretini bildirdi Sonra Ahmed Hayâlî'ye; "Biz sizi merhum hocamız İbrâhim Gülşenî hazretleri olarak görmüşüz" dedi. O sırada Aşık Efendi'nin talebesi, hocasının gördüğü rü'yâyı anlatıyordu, İbrâhim Gülşenî'nin Âşık Efendi'ye ihram verdiğini anlatmamıştı. Ahmed Hayalî, o anda Aşık Efendi'ye bir ihram getirdi. Böylece rü'yâ, olduğu gibi gerçekleşmiş oldu. Bu hâdiseden, orada bulunanlar çok etkilendiler. Hattâ Âşık

Efendi, memnuniyetinden o gün ihramı üzerinden çıkarmadı. Daha sonra hacca gitti. Hacdan dönüşte tekrar Mısır'a uğradı. Burada Ahmed Hayâlî'nin teklifi ile Müeyyidiyye Câmii'nde bir müddet va'z ve nasîhat eyledi.

Ahmed Hayâlî'nin talebelerinden Dede Bâlî adında bir derviş vardı. Bu derviş, Aşık Efendi'nin meclisinde dâima suâl sorar ve anlattıklarına i'tirazlarda bulunurdu. Bir gün Âşık Efendiç Yâsîn sûresinin, "Rahim olan ya'nî mü'minleri rahmetiyle murada erdiren Rabden doğrudan doğruya bir selâm vardır" meâlindeki 58. âyet-i kerîmesini tefsîr ediyordu. Va'zı esnasında; "Allahü teâlâ, Cennettekilere selâm eder. Kimine melek vâsıtasıyle, kimine de ikram olarak (derecelerinin yüksek olması bakımından) vasıtasız olarak selâm eder" dedi. O anda Âşık Efendi duygulanarak ağlamaya başladı. "İnşâallah bize de vasıtasız olarak selâm eder" diye duâ etti. Bu sözleri dinlemekte olan Dede Bâlî, ne denilmek istenildiğini anlayamadı. Aşık Efendi'ye; "Cennet ehlini umûmî olarak söylediniz. Hâlbuki Peygamberlerden başkasına melek nasıl gelir? Hak teâlâ nasıl selâm verir? Nasıl olur da Cennetliklerin ba'zılarına ikram eder? Bu şekilde konuşmak sapıklıktır" gibi ba'zı uygunsuz sözler söyledi. Dede Bâlî Efendi'nin Âşık Efendi'ye karşı yaptığı bu hareketleri hocası Ahmed Hayâlî Efendi'ye bildirdiler. Bir talebesini çağınp; "Âşık Efendi'nin va'zında anlattığı, Kâdı Beydâvî'nin tefsîrinde yazılıdır. Dede Bâlî gereksiz yere ileri geri söz söyleyip, azîz bir kimsenin sohbetinde huzûrsuzluk çıkarmasın. Eğer tekkede rahat edeyim diyorsa, ona göre davransın. Git ona haber ver" dedi. O anda çok kızgın bir hâlde idi. Ayrıca; "Aşık Efendi'ye de söyle, bizden Pîr'e (İbrâhim Gülşenî'ye) şikâyet etmesine izin vardır. Yoksa o haddîni bilmez dervişin yaptığı işe râzı olmuş oluruz. Hem Dede Bâlî'nin yanına git, şu kıt'ayı oku" dedi. Kıt'a:

"İster misin ki yerin ola tekke-i huzûr?
Benden bu pendi (nasihati) yürü kabûl eyle ey dede!
Buğz edip kimseye hışımla söyleme!
Bir söyleyenler iki işitir bu vakitte."

O talebe diyor ki: "Gittim, durumu Âşık Efendi'ye de bildirdim. Bu duruma hayret edip, çok istiğfar etti. Bu hayretinin sebebini sordum. Âşık Efendi; "Dede Bâlî'nin uygunsuz i'tirâzından dolayı bu gece hocamız İbrâhim Gülşenî'ye teveccüh ettim. Hayâlî Efendi'nin dervişlerinden biri meclisimizin huzûrunu bozdu, diye şikâyette bulundum. Senin bu haberin, benim bu hareketime cevaptır" dedi.

Daha sonra Dede Bâlî'nin yanına gittim. Ahmed Hayâlî'nin söylediklerini ona bildirdim. Emrettiği kıt'ayı da okudum. Dede Bâlî, o anda hüngür hüngür ağlamaya başladı ve şöyle anlattı: "Bu gece Pîr hazretleri (İbrâhim Gülşenî) beni orta yere çıkardı. Oradaki ba'zı kimselere emr etti, beni yatırdılar. Tabanlarıma ve sırtıma vurarak beni çok dövdüler. Şu anda bile o dayağın acısından hareket edecek hâlde değilim. Her tarafım şiddetli şekilde ağrıyor" dedi. Sırtını açıp, dayak izlerini bana gösterdi. Sopa vurulan yerler mosmor olmuştu. Çok özür diledi, ağlayıp sızladı, tövbe ve istiğfar etti. Gelip, özrünü hocamız Hayâlî Efendi'ye bildirdim. Dede Bâlî'nin hâlinin perişanlığını anlatıp, affetmesini rica ettim. Ahmed Hayâlî bana; "Git Âşık Efendi'den af dile. Dede Bâlî'nin işi ona havale edildi" buyurdu. Hemen hocamız Hayâlî Efendi'nin saâdethânelerinden çıktım, zaviyeye geldim. Âşık Efendi'ye Dede Bâlî'nin durumunu anlattım. Af edilmesinin kendisine havale edildiğini söyledim. Aşık Efendi şöyle buyurdu: "Onun tövbe ve istiğfar etmesi, yaptığı hareketin uygunsuzluğunu anlamış olması af yerine geçer. Biz onu affettik. Ancak Dede Bâlî'nin bize yaptığı uygunsuz hareketlerine karşılık, Yâsîn-i şerîf sûresinin; "Ey günahkârlar! Sâlih mü'minlerden ayrılıp, yalnız kalınız" meâlindeki 59. âyet-i kerîmesini okumuştum. Bunun için bir miktar zaviyeden çıkıp uzak olsun" dedi. Ben de gidip bu durumu Dede Bâlî'ye bildirdim. Dede Bâlî zaviyeden çıkıp, kırk gün müddetle hiç görünmedi. Daha sonra çıkıp geldi. Çok zayıflamış, sararıp solmuştu. Nerede ve nasıl riyâzet çektiğini araştırdık, kendisinden sorduk, fakat bir türlü cevap alamadık. Âşık Efendi'nin işâreti ile yedi gün halvete çekildi. Bundan sonra insanları doğru yola da'vet etmek için icâzet verildi. Sonradan Dede Bâlî Efendi, Anadolu'ya da gitti. Pek çok dervişle Bağdad'a gidip, orada vefât etti.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 195

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 282

3) Menâkıb-ı İbrâhim Gülşenî sh. 470, 474, 547, 548,

ATÛFÎ (Hızır bin Mahmûd)

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hızır bin Mahmûd bin Ömer Atûfî olup, lakabı Hayreddîn'dir. Doğum târihi belli olmayıp, Merzifon'da doğdu. 948 (m. 1541) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb semtinde, hazret-i Hâlid'in (radıyallahü anh) civarında, meşhûr âlimlerden Hatîb Kâsımoğlu'nun yakınına defnedildi.

Hayreddîn Atûfî, zamanının büyük âlimlerinden okudu. Mevlânâ Bahtî Halîfe'den tefsîr ve hadîs ilmini, Amasyalı Mevlânâ Abdi'den me'ânî ilmini, meşhûr riyaziyeci Kâdı-zâde'nin torunu Kutbüddîn Muhammed'den riyaziye (matematik) ilmini, Bursalı Mevlânâ Hocazâde'den usûl ilmini ve Mevlânâ Efdal-zâde'den fıkıh ilmini öğrendi. Zamanının meşhûr âlimleri arasına katıldı. Din ve fen ilimlerindeki üstünlüğü sebebiyle, Sultan İkinci Bâyezîd Hân tarafından Saray-ı Hümâyûn muallimliğine ta'yin edildi. Daha sonra da câmilerde tefsîr ve diğer ilimleri okuttu. Evine çekilip, çeşitli ilim ve mevzûlarda kitaplar yazdı. Gerek ders okuturken ve gerekse eserlerini yazdığı sırada, Pâdişâh tarafından lâyık olduğu tahsisat (maaş) verilerek, şânına uygun muâmele gösterildi.

Hayreddîn Atûfî, birçok eser yazmıştır, İstanbul kütüphânelerindeki eserleri şunlardır: 1-Hâşiye-i Tefsîr-i Keşşâf, 2-Hâşiye-i Tefsîr-i Beydâvî, 3-Şerhu Meşârık-ı şerîf (El yazısı ile yazma nüshası Üsküdar Selîmağa Kütüphânesi'ndedir), 4-Şerhu Kasîde-i Bürde (Kendi eliyle yazma nüshası Ayasofya Kütüphânesi'ndedir), 5-El-Enzâr (Ba'zı hadîs-i şerîflerin şerhi beyânındadır), 6-Hısn-ül-âyât-il-Izâm: En'âm sûresinden ba'zı âyet-i kerîmelerin tefsîri hakkındadır. 7-Ravz-ül-insân fî tedâviri sıhhat-il-ebdân: Peygamberimizin (aleyhisselâm) tıbbından bahseder. Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a hediye ettiği, kendi eliyle yazma nüshası Enderûn-i Hümâyûn'daki Sultan Üçüncü Ahmed Hân Kütüphânesi'ndedir. 8-Kitâb-ül-Attâs, 9-Mir'ât-üt-te'vîl fimâ hüve enmûzec-üt-takvîl. 10-Mir'ât-ür-rü'yâ, 11-Hıfz-ül-Ebdân: Tıb ilmine dâir manzûm bir eserdir. 12-Cevherât-ül-Cenâniye fil-mesâil-il-Îmâniye, 13-Şerhu Îsâgûcî fil-mantık.

1) Şakâyik-i Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 415

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 101

3) Şakâyik-i Nu'mâniyye cild-2, sh. 10

4) El-A'lâm cild-2, sh. 307

5) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 355

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 346

7) Kâmûs-ül-A'lâm cild-4, sh. 3161

8) Ravz-ül-insân Süleymâniye Kütüphânesi Vehbi Efendi kısmı. No: 1392

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 208 cild-2, sh. 1063, 1332, 1480

BABA HAYDAR SEMERKANDÎ

Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin talebelerinin yükseklerinden ve halîfelerinden. Baba Haydar Semerkandî diye tanınmıştır. Doğum târihi ve hâl tercümesi hakkında kaynak eserlerde ma'lûmât bulunamayan Baba Haydar, 957 (m. 1550) senesinde İstanbul'da Eyyûb Sultan semtinde vefât etti.

Baba Haydar hazretleri, küçüklüğünde asıl memleketi olan Semerkand'da Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin derslerine devam edip, yetişti. Hâce hazretlerinin yüksek halîfelerinden olarak me'zûn olduktan sonra, bir ara Mekke-i mükerremeye gitti. Harem-i şerîfte mücavir olarak epey müddet kalıp, daha sonra bir arkadaşı ile beraber İstanbul'a geldi. İstanbul'da Eyyûb Sultan Câmii'nde, kırk yıl müddetle devamlı i'tikâf yaptı. Kerâmetler ve faziletler sahibi, hocasına lâyık olgun bir talebe idi. Birçok güzel hâllerin kendisinde toplandığı yüksek bir velî idi. Baba Haydar hazretlerinin zamanında yaşayan, vera' ve takvâ sahibi sâlihlerden olan bir mübârek zât şöyle anlatır: "Bir Ramazân-ı şerîfin son on gününde, Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretlerinin Câmi-i şerîfinde, Baba Haydar ile ikimiz i'tikâf yaptık. Benim i'tikâfa girdiğimde, o zâten i'tikâf hâlinde idi. Beraber bulunduğumuz on gün içinde, iki bademden başka hiçbir şey yemedi. Az yemekte bu kadar ileri, çok yüksek bir zât idi. Onun bu hâlini görünce

hayretler içinde kaldım. Onun bütün ânı ibâdet ve tâat ile geçmekte, başka şeylerle hiç meşgûl olmamakta idi."

İslâm halifelerinin yetmişbeşincisi ve Osmanlı pâdişâhlarının onuncusu olan Kanunî Sultan Süleymân Hân, Baba Haydar hazretlerinin üstün hâllerini ve büyük bir zât olduğunu öğrenince, Eyyûb Nişancası ile Haliç arasında, Cezri Kâsım Paşa Câmii'ne inen yol üzerinde, bu zâtın gönlünü ve duâsını almak için Baba Haydar Câmii'ni yaptırdı. Bu câminin inşaatı tamamlandıktan sonra buraya yerleşen Baba Haydar, bu mescidde cemâate imamlık yaptı. Vefât edinceye kadar bu vazîfeyi devam ettirdi. Vefâtı orada vukû' buldu. Bu mescidin avlusuna defn olundu. Kabri, bu mescide girerken solda, set üstündedir.

Bütün İstanbul ahâlisinin Baba Haydar'a karşı tam bir i'tikâd ve i'timâdları var idi. Onun yüksek hâl sahibi, mübârek bir zât olduğunu bilirler, hürmet ve muhabbet ederlerdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mir'ât-ı kâinat cild-3, sh. 137

2) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 260

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 435

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1069, 1092

5) Hadikat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 285

BABA YÛSUF SİVRİHİSÂRÎ

Anadolu'da yetişen evliyâ zâtlardan. Doğum târihi bilinmemekte olup, 917 (m. 1511) senesinde vefât etti. Evliyânın meşhûrlarından Hacı Bayram-ı Velî'nin tarikatına mensûb idi. Bu yolda yetişmiş, edeb ve vekar ehli bir zât idi. Dînin emirlerine uyma husûsunda çok dikkatli davranırdı, insanlara va'z ve nasihat ederdi. Sözleri çok te'sîrli idi.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân, Bâyezîd Câmii'ni yaptırınca, bir Cum'a günü câminin açılışı için gelmişti. Baba Yûsuf Sivrihisâri'yi de da'vet etmişti. Baba Yûsuf' Sivrihisarî, namazdan sonra kürsüye çıkıp va'z etmeye başladı, öyle te'sîrli bir va'z yaptı ki, Pâdişâh ve câmide bulunan cemâat ağlamaya başladılar, ağlamalarıyla câmi inledi. Câminin açılışını seyretmek için gelip, dışarıda bekleyen hıristiyanlardan üç hıristiyan, Baba Yûsuf hazretlerinin te'sîrli sözlerinden ve cemâatin hepbirden ağlamasından çok etkilenmişlerdi. Bu üç hıristiyan, müslüman olmaya karar verdiler. Hemen câmiye girip. Baba Yûsuf Sivrihisâri'nin huzûrunda müslüman oldular. Bu hâdiseyi gören Sultan İkinci Bâyezîd Hân, yaptırdığı Bâyezid Câmii'nin ilk açılışında böyle bir hâdisenin vukû' bulmasından dolayı çok sevinip memnun oldu. Müslüman olan üç hıristiyana, pekçok para ve mal hediye etti. Ayrıca vezirlerinin de vermelerini söyledi. Böylece müslüman olmakla şereflenen üç Hıristiyan, dünyâ ve âhıret saadetine kavuştular, İkinci Bâyezîd Hân, Baba Yûsuf Sivrihisâri'yi çok sever, sohbetinde bulunurdu. O da Sultânı çok severdi. Baba ve oğulluk sözleşmesi yapmışlardı. Pâdişâh ona; "Hacca gideceğin zaman bana gel görüşelim" demişti. O da memleketine dönüp, bir müddet orada kaldı. Orada iken, rü'yâsında Kâ'be'de Hacer-i esved yanında manzûm bir kitap yazması işâret edildi. O zamana kadar şiir yazmamıştı. Bu rü'yâsından sonra şiir yazma kabiliyeti hâsıl oldu. Sonra hacca gitmek üzere hazırlanıp, Pâdişâh İkinci Bâyezîd Hân'ı görmek üzere İstanbul'a gitti. Pâdişâh ona bir miktar altın verip; "Bunlar helâldir. Kendi elimle kazandım. Bu altınları Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) türbe-i mutahherasının kandillerine harcarsın. Mübârek türbesinin yanında dersin ki: "Yâ Resûlallah! Ümmetinin koruyucusu, günahkâr kul Bâyezîd sana selâm söyledi ve bu helâl altınları türbenin kandillerine yağ almak için gönderdi." Ve; "Bu hediyenin kabûlü için yalvarırsın. Ümîd ediyorum ki, senin vâsıtanla kabûl olunur" dedi. O da bu isteğini yerine getirmek üzere altınları alıp, vedâlaştı ve yola çıktı.

Baba Yûsuf hazretleri, Mekke'ye varıp hac ibâdetini yaptıktan sonra, bir sene Mekke'de mücavir olarak kaldı. Rü'yâsında Hacer-i esved yanında yazması emredilen manzûm kitabı yazdı. Çok güzel ve büyük bir kitap oldu. Allahü teâlâ ona, "orada daha önce hatırından geçirmediği ma'rifet kapılarını açtı. Bunları orada yazdığı kitapta topladı.

Bir sene sonra da Mekke'den Medine'ye gitti. Medîne-i münevvereye varınca, bir yün elbise giydi. Ellerini esîr gibi arkadan bağlattı. Yere yatıp yüzü koyu sürünerek ve şefaat dileyerek Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek türbesine yaklaştı. Türbenin kubbesi dışında değerli bir asâ vardı.

Türbedâr onu dikkatle korurdu. Resûlullah (aleyhisselâm), rü'yâda Baba Yûsuf'a bu asâyı almasını, üç parça edip, bir parçasına Bursa'da Seyyid Emîr Sultan türbesine, bir parçasını Hacı Bayram-ı Velî'nin türbesine, bir parçasını da bir başka zâtın (Üçüncü zâtın ismi, bu hâdiseyi nakleden tarafından hatırlanamamıştır.) türbesine koymasını emir buyurmuştur. Bu emir üzerine asayı almak istediğinde, türbedâr mâni olmak istemiş, Peygamberimiz (aleyhisselâm) türbedâra vermesini işâret buyurmuş, o da asayı vermiştir. Baba Yûsuf hazretleri, İkinci Bâyezîd'in isteğini arzu ettiği gibi yerine getirip, asâyı da alarak İstanbul'a döndü. Asa husûsunda buyurulan emri aynen yerine getirdi.

İnsanlara va'z ve nasihat edip, saadete kavuşmaları husûsunda çok hizmetler yapan Baba Yûsuf Sivrihisârî, Yavuz Sultan Selim Hân'ın padişahlığının ilk sıralarında vefât etti. Kabri, Eyyûb Sultan hazretlerinin türbesi çevresindedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 376

2) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 598

3) Bedâyi'ul-vekâyi, varak 413a

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 41

BABA-ZÂDE

Osmanlı devrinde yetişen âlim ve velîlerden. Doğum târihi ve doğum yeri bilinmemektedir. Zamanının âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, çeşitli yerlerde müderrislik yaptı. Allahü teâlânın rızâsı için öğrendiği güzel ilimleri, yine O'nun rızâsı için tâliblerine öğretmeye başladı. Ayasofya ve Eyyûb Sultan medreselerinde müderrislik yaptı. İlmi, zühd ve takvâsı, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymaktaki gayreti, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) sünnet-i şerîfine riâyette sebatı ile meşhûr oldu. Allahü teâlânın kullarına emr-i ma'rûf yapar, İslâm dînini, Selef-i sâlihînin doğru yolundan kıl ucu kadar ayrılmayan din âlimlerinden öğrenmelerini nasihat ederdi. Beş vakit namazı, hep Eyyûb Sultan Câmii'nde cemâatle kılardı. 990 (m. 1582) senesinde vefât edip, Eyyûb Sultan yakınlarında bir türbeye defnedildi.

Baba-zâde Efendi, namazda ta'dîl-i erkâna çok riâyet ederdi. Bilhassa nafile namazlarda tesbihleri çok uzatırdı.

Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınan Baba-zâde, mübahların birçoğunu da terk ederdi. Kâfir, bid'at sahibi ve fâsıklarla yakınlaşmaların, müslümanların nûrunu azaltacağını söylerdi.

Hüseyn Çelebi anlatır: Ba'zı kimselerle birlikte, o zaman kâfirlerin oturduğu Langa mahallesinden geçerek, Baba-zâde'nin huzûr-i şerîflerine geldik. Bir müddet sohbet buyurduktan sonra; "Değil kâfir mahallesine uğramak, kâfirin mumunun ışığının dokunduğu yerden geçmek bile îmân nûruna zayıflık verir. Yeniden eski hâlini alması için çok çalışmak gerektirir" dedi.

Bir akrabası anlatır: "Bir gece Baba-zâde Efendi, âdetlerinden daha erken bir vakitte kalktı. Hazreti Eyyûb el-Ensârî türbesine gitti. Türbedarı bulup, açtırmak ve bir müddet Kur'ân-ı kerîm tilâvet eylemek niyetiyle türbe kapısına yöneldi. Yaklaşınca, türbe kapısının açık, içeride de tanımadığı birçok kimsenin bulunduğunu gördü. "Acaba bunlar kimdir?" diye düşünürken, bir grup kimse daha geldi. Bunları da tanıyâmadı. Ama onlar, kendisini tanıdıklarını ifâde eden nazarlarla bakıyorlardı. Ehl-i gaybtan olduklarını işâret edip, Baba-zâde'nin de onlardan olduğunu müjdelediler. Bu hâdise kendisine bir rü'yâ gibi geldi.

Bir kâğıt bulup, yazdı. Vefâtından sonra da bu hâli anlatan akrabası, bahsi geçen kâğıdı buldu ve Baba-zâde'nin yüksek hâllerini sevdiklerine anlatmakla şereflendi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) "Kitab-ı silsile-il-mukarrebin ve menâkıb-il-müttekin" Süleymâniye Kütüphânesi, Şehîd Ali kısmı. No: 2819, vr: 144b

2) Târih-i silsile-i ulemâ, Süleymâniye kütüphânesi, Es'ad Efendi kısmı. No: 2142, vr. 212a

BÂBÜR ŞÂH

Hindistan'daki en büyük İslâm devleti olan Gürgâniyye Devleti'nin kurucusu, edîb, âlim ve tasavvuf ehli, Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Zahîrüddîn Muhammed Bâbür'dür. 6 Muharrem 888 (m. 14 Şubat 1483) târihinde Özbekistan'ın Fergâna şehrinde doğdu. 5 Cemâzil-evvel 937 (m. 26 Aralık 1530) târihinde Agra'da vefât etti. Kabri, Kabil'dedir. Babası, dünyânın en büyük hükümdârlarından Emîr Tîmûr Gürgân Hân'ın oğlu olan Esterâbâd Fâtihi Miran Şâh'ın torunu Sultan Ebû Sa'îd'in oğlu, Fergâna hükümdârı Ömer Şeyh Mirzâ'dır. Annesi Çağatay Hanlığı'nın müessisi olan Çağatay Hân'ın torunu Yûnus Hân'ın kızı Kutluğ Nigâr Hanım idi.

İyi bir tahsil ve terbiye ile yetiştirildi. Hoca Kelân'ın terbiyesinde büyüdü. Türkçe'den başka, pek mükemmel sûrette Farsça, Arabca ve Moğolca öğrendi. Âlim ve evliyâ diyârı Türkistan'da, Ehl-i sünnet i'tikâdını ve Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Dedeleri Ebû Sa'îd ve Yûnus Hân, Silsile-i âliyyenin büyüklerinden Ubeydüllah-i Ahrâr'ın (kuddise sirruh) sohbetinde bulundular. Fergâna hükümdârı Ebû Sa'îd, gönül sultânı Ubeydüllah-i Ahrâr'ın (kuddise sirruh) duâsını aldı. Yûnus Hân da, bir bakışı şifâ olan, kalb ilimlerinin mütehassısı, gönüllerin sultânı olan o mübârek zâtın teveccühünü kazandı. Bu mübârek kimselerin torunları Bâbür Şah doğunca, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine takdim edip, isim taleb ettiler. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, Bâbür'e, dînin koruyucusu ma'nâsında Zahîrüddîn lakabını verdi. Ona, âlemlere rahmet olarak yaratılan, Allahü teâlânın habîbi, sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) ism-i şerîfi olan Muhammed ismini verdi. Çok duâlar etti. Bâbür Şah, bu isimlendirme ve teveccüh sayesinde, çok büyük muvaffakiyetlere mazhar oldu. Kendisi de dâima bunun şükrünü yaptı. Daha sonraları çok tehlikeli, çetin ve maceralı hayâtını yazan Bâbür Şah; "Allahü teâlâ, lütfuyla işlerimi en müsait ve en mes'ûd bir şekilde tanzim etmiştir" derdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uyarak da, kendisine verilen ni'metlerin şükrünü eda ederdi. Bozkır kültürünün hâkim olduğu Türkistan'da; devrin örf ve âdetlerine göre mükemmel bir askeri ta'lim ve terbiye ile yetişti. Kılıç kullanmayı, ok atmayı ve ata binmeyi öğrendi. Eshâb-ı Kirâmın ve mücâhidlerin gazâlarını, kahramanlıklarını ve evliyâ menkıbelerini dinledi. Onların hâl ve hayatlarından ibret alarak, kumandanlık vasıflarını geliştirdi. Gençliğinden i'tibâren gazâlara katılıp, zaferler kazandı.

Fergâna bölgesinin emîri olan babası Şeyh Ömer Mirzâ, oğlu Bâbür'ü, kumandanlık ve devlet idâresinde bilgi ve tecrübesini arttırması için Endican vâliliğine gönderdi. Tahsiline burada da devam etti. Babası bir kaza neticesinde vefât edince; 5 Ramazan 899 (m. 10 Haziran 1494) târihinde Fergâna'ya emîr oldu. Genç yaşında mes'ûliyetli, tehlikeli ve maceralı bir mücâdele içine girdi. Amcası ve dayısı ile mücâdele etti. Tîmûroğulları, bağlı beylerden meydana gelen ve Semerkand'daki hükümdârın idâresinde bulunan bir devletti. Semerkand'daki hükümdârın gücsüzleşmesi, ba'zı kuvvetli beylerin güçlenmesine sebep oluyordu. Bâbür Şah da Fergâna emîri olduğu sıralarda, bölgeye hâkim Tîmûroğullarının zayıflaması sebebiyle, mirza denilen beyler arasında daimî çatışmalar oluyordu. Mahallî beyler arasında birlik yoktu. Bâbür Şah, Tatar ve Özbek melikleriyle onbir yıl mücâdele etti. Geçirdiği birçok tehlike ve maceralar, mukavemet ve azmini arttırdı. Ağır şartlarda, az sayıda kuvvet ve sâdık mâiyetiyle büyük işler başarmayı öğrendi. Şeybânîler'in işgalindeki Semerkand ve Endican'ı zabt etmeye çalıştı. 904 (m. 1498) ve 905-906 (m. 1499-1500) senelerinde teşebbüslerinde muvaffak olamadı. Mâlik olduğu herşeyini kaybetti. Sayılan çok az olan sâdık dostlarından başka herkes kendisini terk etti. Üç sene mâiyetiyle birlikte çok sefâlet ve sıkıntı çekti. Yiyecek, giyecek, silâh ve barınacak yer bulamadı. Bu sıkıntılı zamanlarda, mâiyetiyle birlikte ancak üç ekmek bulduğu olurdu. Soğuk havada harabeye girip, kuzu postuna bürünerek uyudu. Her an ölümle burun buruna geldi. Hep Hakka tevekkül eder, dâima abdestli olup, duâ ederdi. Allahü teâlâdan bir ân gâfil olmayıp, ibâdet ve zikr-i İlâhî ile meşgûl olurdu. Çok tehlike altında olduğu bir günde, abdest alıp namaz kıldı. Sonra da; "îster bir yıl yaşa, ister yüz, ne çıkar! Kalbleri fetheden bu saraydan ayrılma zamanı geldi!" deyip yattı. Çok geçmeden uyuyakaldı. Rü'yâsında, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin torunu Hoca Ya'kûb'u gördü. Ona; "Korkmayın, dedem Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri sizi unutmadı. Biraz sonra imdâdınıza koşacak, uyanın" diyordu. Gözlerini açtı. Düşmanları onun bulunduğu yere gelmişler, hileyle yakalayıp bağlamaya hazırlanıyorlardı. Aynı anda nal sesleri işitildi. Gelenler, Bâbür'ün iki sâdık kumandanı ve yirmi adamıydı. Tehlike savuşturuldu. Yardıma gelen adamları, rü'yâda Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini gördüklerini ve yerini bildirerek gidip bulmalarını emrettiğini söylediler. Evliyânın, hayatta olduğu gibi, kabirde de feyz ve berekât saçtığı, tasarrufda bulunup, imdâda yetiştiği bir kerre daha görüldü.

Buna, Bâbür Şâh'ın i'tikâdı tamdı. Çünkü isim hocası Ubeydullah-ı Ahrâr hazretleri; "Himmet etmek; Allahü teâlânın isimleri ile münâsebeti olan bir zâtın, kalbinde yalnız bir işin yapılmasını bulundurması demektir. Bu şeye teveccüh eder. Kalbine bundan başka hiçbir şey getirmez. Yalnız, o işin yapılmasını ister. Allahü teâlâ da o işi yaratır. Allahü teâlânın âdeti böyledir. Kâfirlerin himmet ettikleri şeylerin de hâsıl oldukları görülmüştür. Allahü teâlâ, bana bu kuvveti ihsân etmiştir. Fakat, bu makamda edeb lâzımdır. Edeb de; kulun kendisini, Hak teâlânın irâdesine tâbi etmesidir. Hakkı kendi irâdesine tâbi etmemektir. Hak teâlânın fermanına muntazır olmaktır, irâdesi te'allûk edip ferman buyurunca, himmet etmektir" buyurmuş, Ubeydüllah-i Ahrâr'ın (radıyallahü anh) oğlu Hâce Muhammed Yahyâ da; "Tasarruf sahipleri üç nev' idir Bir kısmı, Allahü teâlânın izni ile her istedikleri zamanda, diledikleri kimselerin kalbinde tasarruf ederek, onu fenâ makamına eriştirirler. Ba'zısı, Allahü teâlânın emri olmadan tasarruf etmez. Emr olunan kimseye teveccüh ederler. Bir kısmı ise, kendilerine bir sıfat bir hâl geldiği zaman, kalblere tasarruf ederler" buyurmuştu. Bâbür Şâh'ın bu hâdiseden sonra, İslâm âlimlerine ve evliyâullaha olan muhabbet ve sevgisi daha da arttı. Hayattakilere hürmet ve ta'zim edip, teveccühlerini kazanmaya çalıştı. Âhirete intikâl etmiş olanların kabir ve türbelerini ziyâret edip, lüzumlu i'mâr ve ta'mirlerini yaptırdı. Bütün işlerini, onların buyurdukları ve kitaplarına yazdıkları gibi yaptı. İslâmiyetin cihâd farizasına sımsıkı sarıldı, İslâm hukukunu, adâlet ve ahlâkını duyurup hâkim kılmak için, dâima mücâdele etmeye azmetti. Küfür karanlığında boğulan Güney Asya'ya hak ve hakîkati götürüp, İslâm nûruyla aydınlatmayı ve bu iş için daha çok çalışmayı kafasına yerleştirdi. Genç yaşında uğradığı bütün felâketlere hep sabretti. Hiçbir zaman mücâdeleden yılmadı. Mümtaz bir şahsiyete sahip olması sebebiyle, adamlarının kalbini kazanmasını çok iyi bilirdi. Uğradığı felâketlere rağmen, her defasında etrâfında sâdık adamlar toplandı. Taşkend'de dayısının yanında bulunurken, Türk ve Tatarlar'dan bir ordu kurdu. Dünyânın en muhteşem sıra dağları olan Hindukuş'u aşıp, Kabil'e geldi. Şehri muhasara etti. Kan döküp, tahribat yapmak istemiyordu. Kabil'i elinde bulunduran Hâkim Mukim Argun ile müzâkere başlatıldı. Müzâkerenin uzatılması için, Bâbür Şah şaşalı bir askerî gösteri tertipledi. Birliklerini etrâfa yaydı. Rüzgâra karşı dalgalanan sancaklar, kulakları sağır eden kös sesleri arasında, kal'anın karşısındaki yüksek bir düzlükte resm-i geçit yaptırdı. Kâbillilerin hayranlıkla seyrettiği merasim, Mukim Argun'un şehri teslim etmesine sebep oldu. Kabil, silâh kuvvetiyle, katliam ve tahribat yapılarak değil, ince bir siyâsetle zabtedilmiş oldu. 910 (m. 1504)'de, Hindukuş'tan Gazne'ye kadar, hâkim ve hükümdâr oldu. Mukim Argun, Bâbür'ün tâbiiyyetine girince, mükâfatlandırdı. Bâbür Şah, teşkilâtlanmaya önem verdi. Yine toprakları tımarlara ayırarak, kendisiyle beraber gelen kumandan ve hânedan mensûplarına dağıttı. Şeybânî istilâsından kaçan; Semerkand, Hisar ve Fergâna ahâlisini iskân etti. Fars, Türk, Tatar, Hindu, Puştu lisânlarını konuşan ahâliye adâletle muâmele etti. Askerî teşkilâtı kuvvetlendirip, güçlü bir ordu kurdu, İslâmiyeti insanlara duyurdu.

Her tarafta İslâm hukukunu tatbik edip, adâleti te'min için gazâlara çıktı. 911 (m. 1505)'de İndus nehri sahillerine kadar ilerledi. Âsi kabile reîslerini cezalandırdı. Şeybânîler'in çekilmesiyle Horasan'a ilerledi. Hire'yi zabt edip, Belh şehrini hâkimiyeti altına aldı. 912 (m. 1506)'da Tîmûrlular hükümdârı Hüseyn Baykara'nın vefâtından sonra Hirat'a geldi. Yeğenleri Bediüzzemân ve Muzaffer Hüseyn tarafından çok iyi karşılandı. Hirat'ın ziyâret makamlarını, san'at ve mimari eserlerini, dinlenme merkezlerini gezdi. Evliyânın büyüklerinden Şeyh-ül-İslâm Abdüllah-i Ensârî hazretlerinin türbesini huşû' ile ziyâret etti. Abdullah-i Ensârî hazretlerinin; "Yâ Rabbî! Dostlarını öyle yaptın ki, onları tanıyan sana kavuşuyor ve sana kavuşmayan, onları tanımıyor. Yâ Rabbî! Her kimi felâkete düşürmek istersen, onu İslâm âlimleri üzerine atarsın" sözünü bir defa daha hatırladı. Ubeydüllah-i Ahrâr'ın (kuddise sirruh) talebesi, büyük âlim, edîb, veliy-yi kâmil Molla Câmî hazretlerinin türbesini ziyâret ederek, feyz aldı. Hirat'taki nadide kitaplar, işlemeli silâhlar, göz nûru dökülerek meydana getirilen motifler, san'at eserleri Bâbür Şâh'a çok te'sîr etti. Edebî hisleri uyandı. Hirat'ı zihnine nakş edip, yedi aydır ayrı kaldığı Kabil'e döndü.

Hirat'tan Kabil'e dönüşü pek çetin ve maceralı geçti. Mevsim kıştı. Kandehâr yolundan Heri-Rûd Dağı'na girdi. Kara gömüldü. Şiddetli bir fırtınaya tutuldu, ilerlemesine devam etti. Fırtınanın çok şiddetlendiği bir sırada, bir mağaraya rastladılar. Birlikler, karlar altında, bütün geceyi oldukları yerde, atlarının üstünde geçirdiler. Bâbür Şâh'a, mağaraya sığınması için çok ısrar ettiler. Askerleri dışarıda fırtına ve soğukta mücâdele ederken, sıcak bir barınağa girmek istemedi. Kederde ve tasada beraber olması, onu askerin gözünde daha da büyüttü. "Onların çektiği ızdırâbı ben de

tatmalıyım. Dostlarla beraber ölmek düğündür” deyip, bulunduğu yere kürekle bir çukur açtı. Diz çökerek içine girdi. Askerleri de, fırtınadan korunmak için aynı yolu ta’kib ettiler. Uyandığında, başının üstüne karış karış kar birikmiş, kulakları donmuştu. Fırtına dinmiş, ortalık sakinleşmişti. Zerrin Boğazı’ndan Hindukuş’u geçip, Kabil’e geldi. Amcaoğlu Hân Mirzâ’nın isyanını bastırıp, şehre girdi. 913 (m. 1507)’de Kandehâr’ı zabt etti. Afganistan’a hâkim büyük bir İslâm devleti kurdu. Tîmûrlular hânedanının en büyük reîsi olduğunu ilân edip, “Pâdişâh” ünvanını aldı. Şeybânî Hân’ın Şah İsmâil Safevî’ye mağlup olup şehîd edilmesi üzerine, tekrar Mâverâün-nehr’e gitmek istedi. Bu sırada Şah İsmâil, Hirat’ı işgal edip, Ehl-i sünnet ahâlisine çok zulüm etti. Hutbede bu ümmetin en yükseği olan, müslümanların gözbebeği Ebû Bekr-i Sıddîk, Ömer-ül-Fârûk ve Osmân-ı Zinnûreyn hazretlerine dil uzattırmaya, Eshâb-ı Kirâmdan ba’zılarına da hürmetsizlik ettirmeye kalkıştı. Hatîb, hutbede Hulefâ-i râşidînin isimlerini okuyunca, Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan askerler tarafından derhâl parçalandı. Şah İsmâil-i Safevî, Hirat Şeyhülislâmını çağırdı. İlk üç halîfeyi kötüleyerek tel’in etmesini istedi. Şeyhülislâm, sapıklık olan bu teklifi red edince, Şah İsmâil, bizzat ok atarak onu şehîd etti. Ağaca astırıp yaktırdı. Bid’at ve sapıklık bilmeyen, Sünnî bir müslüman olan Bâbür Şah, Safevî zulmüne son vermek istedi. 917 (m. 1511) senesinde Hisar ve Buhârâ’yı zabt edip, Mâverâünnehr’deki şehir ve kasabalara hâkim oldu. Aynı yılın Receb ayında, üçüncü defa Semerkand’a hâkim oldu. Moğolların ihânetine uğrayınca, Kabil’e çekildi. Mâverâünnehr’e Sünnî Özbekler hâkim olunca; zulüm ve tahribat durduruldu. Bâbür, 920 (m. 1514) senesinde tekrar Kabil’e döndü. Budizm ve mecûsîlik gibi putperestliğe inanan Racaların zulmü altında inleyen Hindistan’a İslâmiyeti götürmeye karar verdi. Kuvvetli bir ordu kurdu. Süvari ve ateşli silâhlar ile, 924 (m. 1518) senesinde Kunar ve İndus sahalarını emniyet altına aldı. 925 (m. 1519)’de İndus nehrini sallarla geçti. Pencab’a hâkim oldu. Pencab ahâlisine çok iyi muâmele etti. Askerlerin zulüm ve tahribat yapmasını şiddetle yasakladı. Hindistan’ın merkezi Dehlî’ye gönderdiği elçi, Lâhor’da tevkif edilince çok üzüldü. Pencab’ı teşkilâtlandırıp, ta’yinlerde bulundu. Kabil’e dönüp, hududlarını emniyete almaya ve ordu toplamaya başladı. Kandehâr’ı zabt etmesiyle, Amuderyâ ile İndus ve Belûcistan arasındaki bütün topraklara hâkim oldu.

Bâbür Şah, Afganistan’da kuvvetlenip, Hindistan’da taraftar topladı, İndus nehrini geçti. Kuzey Hindistan’a girdi. Lâhor’u zabt ile, bütün Pencab’ı adamları arasında taksim ederek tekrar Kabil’e döndü. 932 (m. 1525)’de beşinci ve sonuncu Hindistan seferine çıktı. İndus nehrini geçerken, bir kâtib kadrosu kurdurup, karşı sahile geçen kuvvetlerini tek tek kaydettirdi. Hindistan’a onikibin kişilik kuvvetle girdi. Pencab’daki kuvvetlerini topladı. Hindistan’ın merkezi Dehlî’ye hareket etti. Geçtiği yerlerdeki merkezleri teşkilâtlandırarak ilerledi. Lahor’daki saray kütüphânesinde bulunan İslâm âlimlerinin kitaplarına hayran kaldı. Bâbür Şah, uğradığı her yerde, insanların müslüman olmasında müessir olan gönül sultânı evliyâ ve âlimlerin kabir ve türbelerini ziyâret etti. Muvaffakiyeti için onların rûhlarından istimdâd edip, Allahü teâlâya duâ etti. Hindistan’ın zabtı için, batıdaki en büyük Türk-İslâm devleti olan Osmanlı Devleti ile münâsebet kurdu. O devrin en yüksek ateşli silâh teknolojisine sahip olan Osmanlı Devleti’nden topçu ustaları getirtti. Dehlî’ye hâkim olan İbrâhim Lodî’ye karşı harekete geçti. Pâni-püt’te, İbrâhim Lodî’nin kendisinden çok üstün olan kuvvetlerini karşıladı. 933 (m. 1526) yılında, on-onbeşbin kişilik küçük, fakat muntazam bir ordu ile, yüzbin kişilik orduyu mağlubiyete Uğrattı, İbrâhim Lodî’nin öldürüldüğü, Bâbür’ün kazandığı Pâni-püt meydan muharebesinin, Hindistan’ın istikbâline büyük te’sîri oldu. Muharebede, Bâbür’ün askerî dehâsı, teşkilâtçılığı, ordudaki ateşli silâhları, topları, tecrübeli Türk ve Tatar cengâverleri, fillerle dolu düşman ordusunu darmadağın etmeye kâfi geldi. Bâbür, Pâni-püt zaferi sonrasında ilerlemesine devam ederek, Dehlî ve Ağra’ya girdi Mağluplara ve ahâliye âlicenaplıkla muâmele etti.

Meşhûr âlim Zeynüddîn Hafî hazretlerinin, aynı ismi taşıyan torununu yanından hiç ayırmayan Bâbür Şah, Dehlî’de ilk hutbeyi, dedesi gibi âlim olan Zeynüddîn Hafî’ye okuttu. Halka yapılan zulüm ve baskıları kaldırdı. Ülkede adâleti te’sis etti. İslâmiyete uymayan her türlü vergiyi kaldırdı. Halkının refah ve saadeti için çalıştı. Onun iyilikleri, bütün teb’asına te’sîr etti. Ahâli rahata kavuştu. Herkese iyi muâmele ederek, insanların gönlünde taht kurdu. Oğlu Hümâyûn kumandasındaki bir ordu, âsî Afgan emirlerini mağlup etti.

Bâbür Şah, Hindistan’ın fethinde ve İslâm dîninin yayılmasında büyük emeği geçen Dehlî Türk hükümdârlarından Kutbüddîn Aybek, Alâüddîn Mes’ûd Şah ve Gıyâseddîn Balaban’ın türbelerini ve onların yaptığı diğer

âbideleri ziyâret etti. Hindistan fâtihlerinin rûhunu şad etti. Hindistan'dan aldığı ganîmetleri, kumandan ve askerlerine dağıttı. Kendisine refakat eden âlim, evliyâ, edîb ve san'atkârlara da hediyeler verdi. Semerkand, Kaşgar, Horasan ve Irak'daki şeyh ve âlimlere, Mekke ve Medine'nin azîz bekçilerine bol bol hediyeler gönderdi. Cömertliğinin mükâfatını ziyadesiyle görüp, çok duâ aldı. Eski başşehri Kabil'in bütün ahâlisine hediyeler gönderdi.

Bâbür Şah, Hindistan'da karşılaştığı üç amansız düşman olan hararet, rüzgâr ve tozla mücâdele etti. Agra yakınlarında bahçe kurdu. Bahçede büyük bir kuyu kazdırdı. Suyu akıtmaya yarayan çarklar kurdurdu. Havuzlar, hamamlar, evler yaptı. Bahçe ve çiçekliklerin plânını bizzat kendisi çizdi. Bu plâna göre hazırlanan bahçe, çok güzel ve simetrikti. Şehirde de, üç katlı büyük bir kargîr su deposu yaptırdı. Su, bu sarnıcın en üst katına çıkıyordu. Maiyeti de Bâbür Şâh'ın yaptıklarını diğer beldelerde yaptılar. Onun i'mâr çalışmalarını her tarafa yaydılar.

Hindistan'da fetihlere devam edip, emniyeti sağlamaya çalıştı. Mültan'ı ilhakla, hudutlarını İndus'tan Bihâr'a kadar ulaştırdı. 935 (m. 1527)'de Büyana kal'asını zabt etti. Bâbür'e karşı Afgan ve Hind Rajputları ittifâk edince, Rânâ Senkâ üzerine ilerledi. Kanvaha civarında, 934 (m. 1527) senesinde Rajput ordusuyla karşılaştı. Muharebe başladı. Bâbür'ün askerleri tarafından târihe şan veren destanı bir mücâdeleyle kahramanlıklar gösterildi. Ateşli silâhlara ve Osmanlı Sultânı tarafından gönderilen Mustafa Bey'in kumandasındaki top ve topçu' birliğine sahip Bâbürlü ordusu, mükemmel muharebe etti. Hindliler, daha top ve tüfeğe yabancıydılar. Zafer kazanılarak, Bâbür, "Gâzî" ünvanını aldı. Hindistan'daki Türk-İslâm idâresi kuvvetlendi. Şeyh Zeyn Hâfi'nin kaleme aldığı zafernâme, bütün müslüman hükümdârlara gönderildi. 935 (m. 1528)'de Şanderi'ye varıp, Rajputlar'dan şehrin teslimini istedi. Teklif kabûl edilmeyince, müstahkem şehir, muhasara ile Rajput ve Hindular'dan kurtarıldı. Aynı sene Luknov'a girdi. Gvvalyar'a kadar ilerledi. Zabt edilen beldelerin emniyet, i'mâr ve iskâniyle alâkadar oldu. 936 (m. 1529)'da Bengal hududlarında ordugâh kurup, mahallî hükümetleri itaati altına aldı. Ganj nehrini geçti. Bengâl'e hâkim oldu. Agra'ya döndü. Bâbür Şah, Bengal seferi neticesinde; Himalaya'dan Gwalyar'a, Şanderi ve Amuderyâ'dan Bengâle kadar hâkim oldu. Otuz seneyi aşan mücâdeleli hayâtı onu yıprattı. Sıhhati bozuldu. Bedahşan vâlisi olan büyük oğlu Hümâyûn'u Agra'ya çağırdı. Hümâyûn, burada hastalandı. Altı ay hasta yattı. Hümâyûn'un hastalığı Bâbür'ü daha da üzdü. İyi olması için çok duâ ve niyazda bulundu. Hümâyûn iyileşince, devlet erkânını toplayarak, kendisinden sonra oğlu Hümâyûn'u hükümdâr yapmalarını bildirerek, onu veliaht ta'yin etti. Sıtma ve müzmin ishalden sıhhati iyice bozulan Bâbür'ün rahatsızlığı arttı. 5 Cemazil-evvel 937 (m. 26 Aralık 1530) senesinde, kırksekiz yaşında iken vefât etti. Önce Agra'da Nûr-Afson bahçelerine defn edildiyse de, vasıyyeti îcâbı daha sonra Kabil'e nakl edildi. Torunlarından Şah Cihan, 1056 (m. 1646) senesinde kabri üstüne muhteşem bir türbe inşâ etti. Vefâtında, onsekiz evlâdından dört oğlu ile üç kızı hayatta idi. Oğulları; Hümâyûn, Kamron, Askeri ve Hindal, kızları ise; Gülrenk, Gülçehre ve Gülbeden idi. Babasının vefâtından sonra, Hümâyûn Şah, Hindistan hükümdârı oldu.

Bâbür Şah, otuzaltı sene hükümdârlık yaptı. Hindistan'ı alıp, büyük bir İslâm devleti kurdu. Bâbürlüler, Tîmûroğulları veya Gürgâniyye denilen bu devlet, 933 (m. 1526) senesinden 1274 (m. 1858)'de Hindistan'ın İngilizler tarafından işgaline kadar ücyüzkırkbir sene hüküm sürdü. Doğudaki en büyük İslâm devleti Gürgâniyye idi. Doğu Asya ve Hindistan'da İslâm dîninin bekçisi idi. Gürgâniyye hükümdârlarının son zamanlarında, İngilizler Hindistan'a yerleşmeğe başladı. El altından Hindu kafirlerini müslümanlara karşı kışkırttılar. Sürekli fitneler çıkardılar, önce, Felemenk (Hollanda), Portekiz, Fransız ve İngiliz tüccârları ve büyük şirketleri sahil şehirlerine yerleştiler, ilk olarak Ferrûh Şîr Şah, bir İngiliz şirketine imtiyaz hakkı tanıdı, ikinci Şâh-ı âlem, Bingale bölgesini senede yirmidörtbin Ruble karşılığı İngiliz şirketine kiraya verdi. 1221 (m. 1806)'de Şâh-ı âlem vefât edince, İngiliz hükümeti, şirketin haklarını korumak behânesi ile işe karıştı. 1274 (m. 1858)'de Dehlî'de ihtilâl çıkarıp, Behâdır Şâh'ı Kalküte şehrine nakil ve habs ederek, Gürgâniyye devletine son verdi. Midhat Paşa'nın sebep olduğu Osmanlı-Rus harbi (93 Harbi) sırasında İngilizler, Hindistan'da rahat hareket etme imkânını buldular. 1294 (m. 1877) yılında Hindistan'ı, İngiltere krallığına bağladıklarını ilân etti. Midhat Paşa'nın İslâmiyete yaptığı zararların en büyüğü bu oldu. İngilizler, girdikleri bütün İslâm memleketlerinde yaptıkları gibi; İslâm âlimlerini, İslâm kitaplarını, İslâm mekteplerini yok ettiler. Tam din câhili bir gençlik yetiştirdiler. Hindûlarla müslümanları çarpıştırıp, milyonlarca müslümanın kılıçtan geçmesine sebep oldular. Çıkardıkları fitnelerden en kanlısı, 1274 (m. 1858) ve

1366 (m. 1947)'de Pakistan kurulurken oldu. Senelerce sonra memleketimizden ziyâret için giden bir zât 1391 (m. 1971) sonunda, Hind ve Pakistan seyahatinde Pâni-püt şehrinde, kapısı kilitli bir Kur'ân-ı kerîm mektebi görüp, niçin kapalı olduğunu sorunca; "1947'den beri kapalıdır. Bütün talebeyi ve şehirdeki binlerce müslümanın hepsini (m. 1947)'de Hindular öldürdü. Bir Ehl-i sünnet sağ kalmadı. Biz sonradan buraya geldik" demişlerdir.

Bâbür Şah; âlim, âdil, edîb, mücâhid ve iyi bir müslüman hükümdârdı. Vefâtından sonra, "Hazret-i Firdevs Mekânî" ve "Hazret-i Git-i sitânî (Cihan fâtihi)" diye yâd edildi. Devrinin büyük dâhisi, nâdir kabiliyet sahibiydi. Cesâreti, keskin zekâsı, ince, zarif, merhamet dolu bir kalbi vardı. Çok akıllıydı. Büyük bir devlet adamı ve kumandandı. Aklı, zekâsı, kahramanlığı ve yılmaz azmi ile tanınırdı, insan rûhuna sevgi ve saygı ile hitâb edip, çevresindekileri kendine bağlardı. Geçirdiği türlü tecrübeler, kabiliyetini arttırdı. Saâdetli ve felâketli bütün hâdiseleri tevekkül ile karşılardı. Kaza ve kadere rızâ gösterirdi. Allahü teâlâdan ümidini kesmezdi. Metanetliydi. Maiyetine, teb'asına merhamet ve şefkatle muâmele ederdi. Affetmesini severdi. Kendisine karşı gelen pekçok hânedan üyesi kumandan ve devlet adamını hemen affederdi. İslâmiyetin ve devletin bekâsı söz konusu olduğu anda, en şiddetli hareketlerden asla çekinmezdi. Rûh yüksekliği, berrak bir zekâsı çelik gibi bir irâdesi vardı. Herhangi bir işte bir hatâ görünce, onu hemen düzeltirdi. Spor yapardı. Kılıç kullanmakta, ok atmakta, ata binmekte mahirdi. Bütün bu meziyetlerinin yanında, muazzam bir edebî dehâya sahipti. Edebiyat ve fikir çalışmaları bakımından, Türk edebiyatının en büyük şâir ve edîblerindendi. Hayâtını kendi yazdı. "Tüzük Bâbürî", "Bâbürnâme" veya "Vekâyî" adlı eser Çağatayca idi. Bu eserin edebiyat âleminde büyük yeri olduğu gibi, devrin orta Asya, Afganistan ve Hindistan târihi için de çok önemlidir, önce Farsça, sonra ise; İngilizce, Fransızca, Rusça, Felemenkçe, Hintçe, Almanca ve Türkiye Türkçesi'ne tercüme edildi. Türkçe nesrin şahikalarından olan "Tüzük Bâbürînin yazmaları, san'atkârlar tarafından nefis minyatürlerle süslendi. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin, Hanefî fıkhı üzerine Farsça olarak yazdığı "Risâle-i Vâlidiyye"sini, "Risâle-i Vâlidiyye tercümesi" adıyla şiir şeklinde Türkçeye çevirdi. Bu eserin tercümesini yaparken, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin büyük tasarruflarına mazhar oldu. Bozulan sıhhati düzeldi. Yine Hanefî mezhebine âit fıkıh mes'elelerini ihtivâ eden "Mübeyyen"ini yazdı. Mesnevî tarzında yazılan bu eser, Bâbür Şah'ın fıkıh ilmindeki bilgisini de ortaya koymaktadır. Şiirdeki ustalığını, fıkıh bilgisindeki üstünlüğü ile birleştiren Bâbür Şah, fıkıhla ilgili manzûm eserlerinden başka, Türkçe pek kıymetli bir eser olan "Risâle-i Arûz"u yazdı. Bu eserinde beşyüzdört çeşit muhtemel durak gösterdi. Farsça ve Türkçe şiirlerinin toplandığı Dîvân'da; gazel, mesnevî, kıt'a, tuyuğ, rubai, müfred, müsenna gibi edebî çeşitler vardır. Bâbür Şah, bu eserlerde; Türkçe, Farsça, Arabca ve Moğolcayı pek hâkim bir şekilde kullandı. Çok güzel yazı yazardı. Onun yazılarından, "Hatt-ı Bâbürî" adı ile yeni bir yazı şekli ortaya çıktı.

Bâbür Şah; teşkilâtçılık, mücâhidlik, kumandanlık, âdillik, âlimlik, ediblik, şairlik, hattâtlık, İslâm hukuku, tasavvuf bilgileri, nebatat, hayvancılık, bahçecilik, mimarlık ve daha pekçok san'at, bilgi ve güzel ahlâkı kendinde toplayan bir hükümdârdı.

Torun'un oğlu Cihangir'in ta'biriyle; "Bâbür Şâh, nûra olduğu kadar fütuhata da yürüdü. Ama aslında ma'nâ âlemine dönüktü." Bu teşhis, onun şahsiyetini açıklamaya kâfidir.

Son derece mümtaz ve geniş bir kültüre sahip olan Bâbür Şah'ın sözlerinden seçmeler:

"Sana kötülük edeni kadere bırak.
Kader, intikamını daha iyi alır."

"İşlerin zamanında yapılması lâzımdır.
Vakitsiz yapılan iş, gevşek olur gevşek."

"Yaralı gönüllerin derdinden sakın.
Çünkü gönül yarası nihâyet zuhur eder;

Elinden geldiği kadar bir gönül yıkma.
Çünkü bir âh, bir dünyâyı altüst eder."

"İster yüz sene, ister bir gün kal.
Bu gönül aydınlatıcı köşkü terk edeceksin."

"Kötü adla yaşamaktansa,
İyi adla ölmek daha iyidir."

"İslâm uğrunda çölde âvâre oldum;
Kâfirler ile hep çarpıştım.

Kendimi şehîd etmeye azm etmiştim;
Allahü teâlâya şükür ki gâzi oldum.”

“Cihangirlik, durmakla te’lîf edilmez;
Dünyâ, acele etmeyi bilenindir.
Her işte efendinin sükûnu yaraşır; Padişahlık müstesna.”

“Dünyâya gelen herkes ölecektir!
Ebedî olarak kalan Allahtır.
Hayat meclisine giren herkes,
Ecel kadehinden içecektir.
Dirilik konağına gelen herkes,
Bu gam evinden elbet geçecektir.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Bâbürnâme

2) Kâmûs-ül-a’lâm cild-2, sh. 1178

3) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî, cild-1, 106, mektûb

4) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 987

5) Eshâb-ı Kirâm, sh. 313

6) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 163

7) Cinâyât-ül-İngilizîn alel-beşer âmmeten ve alel-müslimîne hasseten (Muhammed Habîb el-Ubeydi, Beyrut 1916)

8) Es-Sevret-ül-Hindiyye (Fadlulhak Hayrabâdî) El-mektebet-ül-Mihriyye neşri, Çeştîyân-ı şerîf (Hindistan)

BAĞDÂDÎ-ZÂDE (Hasen bin Yûsuf Bağdâdî)

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Yûsuf’tur. Bağdad kadısının oğlu olduğu için, Bağdâdî-zâde diye bilinir. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 986 (m. 1578) senesinde Bursa’da vefât etti.

Zamanının âlimlerinden Hâfız Acem’in hizmetinde uzun müddet kalıp ilim öğrendi ve ondan istifâde etti. Daha sonra Kadri Efendi’nin ilim meclisinde bulundu. Rumeli kadıaskeri Muhyiddîn Efendi’den ilim tahsil etti ve ondan icâzet alıp, tedris ile vazîfelendirildi, ilk önce Dimetoka’da bulunan Abdülvâsi’ Efendi Medresesi’ne müderris olarak ta’yin edildi. Daha sonra; İnegöl Medresesi’ne, Pîri Paşa Medresesi’ne müderris olup, 955 (m. 1548) senesinde Müeyyed-zâde Abdülvehhâb Çelebi’nin yerine İznik Orhâniye Medresesi’nde, 962 (m. 1554) senesinde Edirne’deki Üç Şerefeli Medresesi’nde, 967 (m. 1559) senesinde Mertlus Efendi yerine Sahn-ı semân Medresesi’nde müderris olarak vazîfe yaptı. 967 (m. 1559) senesi sonlarına doğru Muallim-zâde yerine Manisa müftîliğine ta’yin edildi. 970 (m. 1562) senesinde, Şehzâde Sultan Üçüncü Murâd’ın isteği üzerine bu vazîfeden alındı ve emekli oldu.

Daha sonra 980 (m. 1572) senesinde Nakib-ül-Eşrâf (Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) soyundan gelen seyyid ve şerîflerin doğum ve ölüm kayıtlarını tutan müessesenin başı makamına ta’yin edildi. 984 (m. 1576) senesinde, ihtiyârlık ve zayıflıktan dolayı bu vazîfeden istifâ edip, tekrar emekli oldu. Bursa’da yerleşip, tâat ve ibâdetle meşgûl iken vefât etti.

Bağdâdî-zâde Hasen Çelebi; nesebi sahih, şerefli, güzel ahlâklı, naklî ve aklî ilimlerde yüksek derece sahibi, ilmiyle âmil, temizliğe son derece önem veren, nûr yüzlü bir zât idi.

Nakl edilir ki: Vefâtından birkaç gün önce, rü’yâsında Hazreti Hasen’i gördü. Hasen (radıyallahü anh) ona iltifât ve muhabbet gösterip da’vet etti. Ertesi gün Bağdâdî-zâde borçlarını ödeyip, vasıyyetini yazdırıp, herkesle helâllaştı ve âhıret yolculuğuna hazırlandı. Hazırlıklarını bitirdikten sonra vefât edip, Hakkın’rahmetine kavuştu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 247

BAHRAK (Muhammed bin Ömer)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden.

Hadîs, tasavvuf, nahiv, sarf ve tıb ilimlerinde de büyük âlimdir. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Mübârek bin Abdullah Hımyerî

el-Hadramî'dir. Bahrak adıyle meşhûr olup, lakabı Cemâleddîn'dir. 869 (m. 1465) senesi Şa'bân ayında Hadramût'ta doğdu. 930 (m. 1524) senesinde, Hindistan'da vefât etti.

Bahrak, Hadramût'ta büyüdü, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra "Hâvî" kitabını, usûl ilminde Bermâvî'nin "Manzûme"sini ve "Elfiyet-ün-nahv" kitaplarının tamâmını ezberledi. Zamanındaki Hadramût âlimlerinden de ilim tahsil etti. Fakîh Sâlih Muhammed bin Ahmed Ebâcirfil bunlardandır. Buradan Aden şehrine gitti. Büyük âlim Abdullah bin Ahmed Mahzem'in derslerine devam etti. Bu âlimden; fıkıh, usûl, Arab dili ve edebiyatı ve diğer ilimleri öğrendi. En fazla ilim öğrendiği zât bu âlimdir. Abdullah bin Ahmed, Mahzem'den; İbn-i Mâlik'in "Elfiye"sini, İbn-i Hişâm'ın "Sîret'ini, "El-Hâviy-üs-sagîr" kitaplarının tamâmını okudu. Bunların yanında, diğer aklî ve naklî (dînî) ilimlerin de hepsini okudu. Fakîh Sâlih Muhammed bin Ahmed Ebâ Fadl'dan da ilim tahsil etti.

Daha sonra Zebîd şehrine gitti. Buranın âlimlerinden de ilim öğrendi. Zeynüddîn Muhammed bin Abdüllatîf Şercî'den hadîs ilmini, Fakîh Cemâleddîn Muhammed bin Ebî Bekr Sâig'den usûl ilmini öğrendi. Bu âlimden; tefsîr, hadîs ve nahiv ilmi de öğrendi. Ebû Zur'a'nın "Behcet-ül-verdiyye" kitabını da okudu. Seyyid Şerîf Hüseyn bin Abdürrahmân Ehdel'den de ilim tahsil etti. Zebîd'de tasavvuf yoluna girib, Şeyh Ebû Bekr Ayderûs ile sohbetlerde bulundu. Ebû Bekr Ayderûs'un sohbetlerinden çok istifâde etti. 894 (m. 1488) senesinde hacca gidince, Hâfız Şemseddîn Sehâvî'den hadîs-i şerîf öğrendi. Erbe'înden çıkışını kendisi şöyle anlatır: "Zebîd'de erbe'în'e girmiştim. (Erbe'în; tasavvuf yolunda bulunanların 40 gün müddetle yalnız olarak bir yere kapanıp, ibâdet ve riyâzet ile meşgûl olmaları). Kırk günü tamamlamamıştım ki, vücûdumdaki organların hepsinin Allahü teâlâyı zikrettiğini işitiyordum."

Muhammed Bahrak, ulemâ-i râsihîndendi. Ya'nî İslâm âlimlerinin büyüklerindendi. Her türlü dînî ve ve fennî ilimde büyük âlimdi. Hadîs, tasavvuf, sarf, nahiv, hesâb, tıb, edebiyat, astronomi ve diğer ilimlerde çok kitap yazdı. Hadramût'da yetişen âlimlerin en büyüklerindendi. Nesir ve nazımda çok kabiliyetli idi. İlim öğrenmek ve İslâmiyetin emirlerini yerine getirmek için çok gayret gösterirdi. Ömrünü ilim öğretmek ve kitap yazmakla geçirdi. Zamanının süsü ve insanların doğru yolu bulması için Allahü teâlânın onlara bir lütfu idi. Çok güzel ve te'sîrli konuşurdu. Çok cömert olup, Îsâr sahibi idi. Kendisinin muhtaç olduğu bir şeyi, başka ihtiyâç sahiblerine verirdi. Hayır sahiplerini çok sever, kendisi de çok hayr ve hasenat işlerdi. Merhametli ve fazilet sahibi olup, Allahü teâlâya yönelmiş idi. Hadramût'un deniz sahilindeki Şahr şehrinde kadılık vazîfesinde bulundu. Verdiği hükümlerde hakkı ve adâleti gözetir, doğru yoldan ayrılmazdı. Kâdılığı herkes tarafından beğenilirdi. Sonradan kendi kendine kadılıktan ayrıldı ve Aden şehrine gitti. Burada herkes tarafından çok iyi karşılandı. Aden emîri Mercan da ona çok hürmet etti ve alâka gösterdi. Emîr Mercan vefât edince, Hindistan'a gitti. Hind Sultânı Muzaffer, Muhammed Bahrak'a çok ilgi gösterdi ve hürmet etti.

Tasavvufta da yüksek derecelere erişmiş olan Muhammed Bahrak, kerâmet sahibi büyük velîlerdendi. Bir keresinde Hindistan'da bir vezirin meclisinde idi. O mecliste bir Hind sihirbazı da vardı. Kendi dîninin üstünlüğünü göstermek ve orada bulunanların îmânlarını sarsmak için sihirbazlığını göstermeye kalktı. Oturduğu yerden yükselip, havada bağdaş kurup oturdu. Bu hareketi karşısında herkes hayretler içinde kaldı. Muhammed Bahrak bu duruma çok üzüldü. Hemen Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) rûhâniyetinden yardım istedi. Orada bulunan maymuna, sihirbazı imâ etti. Maymun, bu işâret üzerine yerinden fırlayıp, sihirbaza vurmaya başladı. Onu havadan yere indirinceye kadar vurmaya devam etti. Sihirbazın sihiri bozulup, rezîl oldu. Mecliste bulunanlar, bunu apaçık gördüler. Muhammed Bahrak'ın kerâmeti olduğunu anladılar, sihirbazın sihrine kanmaktan kurtuldular.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Esrâr-un-nebeviyye fî muhtasarı ezkâr-in-Nevevî, 2-Tecrid-ül-mekâsıd anil-esânîd veş-Şevâhid, 3-Tuhfet-ül-ahbâb, 4- Tertîb-üs-sülûk ilâ melik-il-mülûk, 5- El-Hadîkat-ül-enîka fî şerh-ıl-urvet-il-vüskâ, 6- El-Hüsâm-ül-meslûl alâ munkıdu Eshâb-ir-Resûl, 7- Hilyet-ül-benât vel-benîn fîmâ yahtâcü ileyhi min emr-iddîn, 8- El-Havâşiy-ül-müfide alâ ebyâtı Yâfi'î, 9-Zehîret-ül-ihvân min kitâb-il-istignâi bil-Kur'ân, 10- Ikd-üs-semîn fî ibtâl-il-kavli bit-takbîh vet-tahsîn, 11- Ikd-üd-dürer fil-Îmâni bil-kedâi vel-kader, 12-Akîdet-üş-Şâfiiyye fî şerhi kasîdet-il-Yâfi'iyye, 13- Feth-ül-ekfâl ve dürûb-ül-emsâl fî şerhi lâmiyyet-il-ef'âl, 14- Müt'at-ül-esmâ' bi ahkâm-is-simâ', 15- Mevâcib-ül-kudûs fî menâkibi İbn-i Ayderûs, 16- Tebşîrât-ül-hadrat-iş-şâhiyyet-il-Ahmediyye bi-sîret-il-hadrat-in- nebeviyyet-il-Ahmediyye, 17- Risâletün fil-hesâb, 18-Risâletün fit-tıb, 19- Manzûmetün fit-tıb, 20- El-

Urvet-ül-vüskâ fil-cem'i beyn-eş-şerî'a vel-hakîka; Uzunca bir kasidedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 89

2) El-A'lâm cild-6, sh. 315

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 176

4) En-Nûr-üs-sâfir sh. 133, 134

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 230

6) Keşf-ül-zünûn sh. 1536, 1538, 1843

7) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 253

8) Brockelmann Sup-2, sh. 554

BAHŞÎ HALÎFE

Sultan İkinci Bâyezîd ve Yavuz Selîm devri âlim ve velîlerinin büyüklerinden. Akbilek Bahşî Halîfe adıyle tanınırdı. Amasya'ya bağlı bir kasabada doğdu. Doğum târihi ve vefât yerleri bilinmemektedir. 930 (m. 1523) senesinde vefât etti.

Önce, memleketinin âlimlerinden ders aldı. Sonra da zamanının büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Daha fazla bilgi sahibi olmak maksadıyla Arab ülkelerine gitti. Burada İmâm-ı Celâleddîn Süyûtî, Şeyhülislâm Zekeriyyâ Ensârî, Şemseddîn Muhammed Sehâvî gibi büyük âlimlerden de çeşitli dînî ilimleri tahsil etti. Ayrıca tasavvuf büyükleriyle de görüştü. Onların sohbetlerinde ma'nevî hâllere ve makamlara yükseldi.

Çok fazla zühd ve takvâ sahibi idi. Dînî ilimleri iyi bilirdi. Devamlı nafile namaz kılar ve oruç tutardı. Kanâat sahibi olup, az bir dünyalıkla idâre ederdi. Sert ve kalın elbiseler giyerdi. Fıkıh ve tefsîr ilimlerinde yed-i tûlâ sahibi idi. Tefsîrlerin çoğunu ezbere bilirdi. Osmanlılar zamanında yetişmiş İslâm âlimlerinin en büyüklerinden olan Müftiy-yüs-sekaleyn İbn-i Kemâl Paşa, Bahşî Halîfe'den tefsîr ilmi okuyup, hadîs-i şerîf öğrenen âlimlerdendir. Tefsîr, hadîs ve fıkıh gibi yüksek dînî ilimleri talebelere okuturdu. Ayrıca insanlara va'z-ü-nasîhat eder, din ve dünyâ saadetlerinin yollarını gösterirdi. İlmî sohbetlerinde ba'zı âyet-i kerîmelerin faziletleri hakkında söylediği sözler için; "Levh-i mahfûzda böyle yazılı olduğunu gördüm" der ve îzâh ederdi. Bu şekildeki cevaplarında hatâ ettiği hiç görülmedi.

Bahşî Halîfe, kırk sene müddetle ilmin yayılmasına çalıştı ve pekçok âlim yetiştirdi. Halvetî tarikatına mensûp idi. Tarîkatte hocası Cemâl-i Halvetî'nin halîfelerinden Muhyiddîn bin Muhammed Efendidir. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) efendimizle rü'yâsında sohbet ederdi. Rü'yâlarını ve Peygamber efendimizle (aleyhisselâm) olan sohbetlerini anlatan ve bir benzeri olmayan çok güzel bir risale yazmıştır.

Akbilek Bahşî Halîfe'den başka, Bahşî Halîfe adında iki âlim daha vardır.

Birincisi; Kastamonu'nun Küre kasabasından olup, müderristir. Sultan İkinci Selîm'in şehzâdeliğinde hocalık yapmıştır. 951 (m. 1544) senesinde vefât etmiştir.

İkincisi; Balıkesir Kızılcatuzla'dan olup, 944 (m. 1537)'de Trablusşam kadısı oldu. Daha sonra Kudüs kadılığına getirildi. 966 (m. 1558) senesinde dürzîler tarafından şehîd edildi.

Akbilek Bahşî Halîfe'nin yazdığı eserler basılmamıştır. Ba'zıları şunlardır: 1- Mi'râc-ül-ulâ fî tefsîri sûret-il-İsrâ, 2- Tenbîh-ül-gabî fî rü'yet-in-Nebî (aleyhisselâm).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 411

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 9, 10

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 211

BÂLÎ EFENDİ (Sekran)

Evliyânın büyüklerinden. Zâhir ve bâtın ilimlerinde âlim. Babası Amasyalı olup, Sultan İkinci Bâyezid Hân'ın oğlu Şehzâde Ahmed'in hocası idi. Yavuz Sultan Selim Hân tahta geçince, ba'zı yerlerde kadılık vazîfesi verildi. Tire'de kadı iken, oğlu Şeyh Bâlî doğdu. Bâlî Efendi'nin doğum târihi bilinmemektedir. Allah aşkı ile mest olduğu için, Sekran (sarhoş) lakabı verildi. 980 (m. 1572) senesinde, İstanbul'da vefât etti. Fâtih Câmii'nde kılınan cenâze namazından sonra, vazîfeli bulunduğu Kurşunlu (Altuncu) zâviyesindeki türbesine defnedildi.

Bâlî Efendi, zamanın âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Kanunî Sultan Süleymân'ın hocası Hayreddîn Efendi'nin yanında tahsilini tamamlayıp stajını bitirdi. İlk defa İstanbul'da Kepenekçi Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Burada bir müddet vazîfe yaptıktan sonra, Bursa'da talebe iken gördüğü bir rü'yâyı aynen yaşadı ve hayâtının akışı değişti. Rü'yâ ve hâdise şöyle idi: Rü'yâsında büyük bir caddeden gidiyordu. Birden, Allahü teâlâyı zikreden, tesbih ve tahlil getiren insanların seslerini duydu. Onların yanlarına yaklaştı. Nûr yüzlü ba'zı kimseler, halka hâlinde Kelime-i tevhîd okuyorlardı. Halkanın kenarında heybetli bir zât, murâkabe hâlinde oturuyordu. Başını kaldırınca Şeyh Bâlî'yi gördü. Onu da bu halkaya katılmaya da'vet etti. Şeyh Bâlî özür dileyerek; "Şu anda ilim tahsiline devam ediyorum. Eğer da'vete uyarsam, tahsilim yarıda kalır. Fakat tahsilimi bitirdikten sonra da'vetinize icabet edebilirim" dedi. O anda uykudan uyandı. Bu rü'yâsı, birkaç sene sonra İstanbul'da aynen vâki oldu.

Bir arkadaşıyla beraber, Ali Paşa zaviyesi yanından geçerken Kelime-i tevhîd sesleri duydu. Birkaç sene önce gördüğü rü'yâyı hatırladı. Elinde olmayarak hânegâhın (zaviyenin) içerisine girdi. Orada, rü'yâsında gördüklerinin aynısını gördü. Kenarda duran zât, onu yanına da'vet etti. Hadid sûresinin; "Mü'minlerin kalblerine Allahü teâlânın zikri ve hakla nâzil olan Kur'ân-ı kerîmin tilâvetiyle huşû' ve mülâyemet vakti gelmedi mi?" meâlindeki onaltıncı âyet-i kerîmesini okuyup; "Bundan önce bize katılmak için tahsili ve dersleri behâne etmiştin. Artık behâne kalmadı. Bundan sonra senin için en faydalı olan bu işle meşgûl olmaz mısın?" dedi. Bâlî Efendi, hemen o anda, bu da'veti can-ü-gönülden kabûl etti. Şeyhin elinde, daha önce yaptığı hatâlarına tövbe etti. Bu zâtın kim olduğunu araştırınca, Ramazan Efendi olduğunu öğrendi. Ramazan Efendi'nin yanında; ahlâkını güzelleştirmek, kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye etmekle meşgûl oldu. Zâhirî ilimlerindeki yüksekliklerine, batınî ilminin üstünlüklerini de ilâve etti. Ahlâkını Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) yüksek ahlâkı ile süsleyip, a'zâlarını ibâdetle şereflendirdi. Kendisine verilen ni'metlerin şükrünü yapmak için büyük gayret sarfetti. Ramazan Efendi 963 (m. 1556) senesinde vefât edince, halîfesi olan Bâlî Efendi'ye talebeleri yetiştirmek vazîfesi verildi. Kendisi anlatır: "Birgün hocamın hizmetinde idim. Bir kimse gelip zamanın ileri gelenlerinden birinden selâm getirdi. Evliyânın büyüklerinden olan Muhyiddîn İbni Arabî hakkındaki görüşünü sordu. "Füsûs kitabı hakkında ne dersiniz?" dedi. Celallenen Ramazan Efendi; "Efendine söyle, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinden alıp veremediği ne? Hergün haram yemekle karnını dolduran bir kimsenin batınî sırlara ulaşması mümkün değildir. Sel gibi gözyaşı dökmeyenler, hakîkat denizinden inci-mercan toplamaya muktedir olamazlar. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri o kitabı yazarken, onbeş günde bir defa yemek yerdi. İ'tirâzı bıraksın. Muhyiddîn-i Arabî'nin (radıyallahü anh) adını söylerken, ağzını misk ve anber ile yusun. O mübârek kimsenin "Füsûs" adlı inceliklerle dolu kitabından da elini ve dilini çeksin. Gücünün yetmediğini bırakıp, anlayabildiği şeylerle uğraşsın" diye cevap verdi. Biz de yine sohbetlerine katılmış olmakla; "Efendim, o kimse bu husûsta mutaassıptır, olur ki size zararı dokunabilir" dedim. Ramazan Efendi; "Korkacak birşey yoktur. Gayesi meclis kurup, bizi tahkir etmektir, öyle bir şey olursa, işte şöylece ederiz" deyip, başını paltosunun içine çekti ve o anda ortadan kayboldu. Beni bir dehşet kapladı. Bir hayli zaman o hâlde kaldım. Bir saat kadar geçince, tekrar mübârek yüzlerini görebildim."

Meşhûr "Şakâyık-ı Nu'mâniyye" kitabına, zamanına kadar yaşayan âlimlerin hayatlarını da ilâve ederek zeyl yapan Atâî Efendi, babası Nev'î Efendi'den şöyle nakleder: "Bâlî Efendi'nin hâl ve sözlerini ihtivâ eden "Hasb-i hâl" isimli kitabı şiir şeklinde yazıp bitirince, Bâlî Efendi'nin huzûruna gidip, sohbetlerinde geçen bir sözlerini kitaba isim olarak vermeyi düşündüm. Bâlî Efendi'nin huzûruna varınca, daha kitabı çantamdan çıkarırken; "Molla Nev'î! Hasb-i hâl mi? Hasb-i hâl mi?" diye sorup, kerâmetlerini izhâr ettiler."

Bâlî Efendi, ba'zı sevdiklerinin cenâze namazını kılar, defnettikten sonra da mezarlarının başında telkin verirdi. Telkin esnasında yanında bulunanlar, mevtanın sesini diri gibi işitirlerdi.

Zamanın evliyâsından Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi, Bâlî Efendi'ye haber gönderip; önce gelen evliyânın kerâmetlerini açıklamadıklarını, kendisinin de onlara uymasını, heryerde kerâmet göstermemesini bildirdi. Bâlî Efendi de, kerâmet inkarcılarının çoğaldığını bildirip; "Evliyâ, müslümanlara yardım etmek ve zâlimlerin zulmünü defetmekle emir olagelmişlerdir, İşleri düzeltmek, yetki sahibi kimseleri ıslâh edip onlara nasihatte bulunmak, halktan bin kişiyi irşâd etmekten evlâdır" diye cevap verdi.

Bâlî Efendi, vefâtına yakın abdest aldı. Öyle gözyaşı döküyordu ki, görenler onun gözyaşları ile abdest aldığını zannederdi. O abdest ile, abdestli iken vefât etti.

Bâlî Efendi, Allahü teâlâdan başka kimseye boyun eğmez, mevki ve makam sahiplerinin yanlarına gitmez, da'vetlerini münâsip bir lisanla reddederdi. Rü'yâ ta'birinde çok ileri, cezbesi çok fazla idi. Serhatteki gazilere yardım için para gönderirdi. Güzel ahlâkı ile herkes tarafından sevilirdi. Vefâtına yakın devamlı Allah aşkı ile sarhoş olduğu için, Sekran Bâlî Efendi de denilirdi. Bu yüzden vefâtına târih düşüren zamanının şâirlerinden Sâ'İ Çelebi şöyle dedi:

"Mâh-ı Zilka'de de sâkî-i ecel. Şeyh Bâlî'ye içirdi bir mey.
Geçti ol mest-i mey canı fenâ, Nâr-ı hasretle kodu dillere key.

Rıhletin kûş edip onun Sâ'i,
Dedi, târihini "Hey şeyhim hey" (980).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Kitâb-ı Silsile-il-mukarrebin ve menâkıb-il-müttekîn (Münirî Efendi). Süleymâniye Kütüphânesi. Şehîd Ali kısmı. No: 2819, vr: 115a

2) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 259

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 208

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 80

BÂYEZÎD-İ VELÎ (Sultan İkinci Bâyezîd Hân)

Fıkıh, astronomi ve diğer ilimlerde âlim, hattât, âbid, velî, sekizinci Osmanlı Sultânı. Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın oğludur. Annesi Gülbahar Hâtun'dur. 851 (m. 1447) senesinde doğdu. 886 (m. 1481)'da babasının vefâtı üzerine Osmanlı Pâdişâhı oldu. 918 (m. 1512) yılında padişahlıktan ayrılarak, yerini oğlu Yavuz Sultan Selim Hân'a bıraktı. Tahttan ferâgâtından bir ay sonra, İstanbul'dan bugün Bulgaristan sınırları dâhilinde olan Dimetoka'ya giderken yolda vefât etti. Cenâzesi İstanbul'a getirilip, kendi yaptırdığı Bâyezid Câmii yanına defnedildi. Daha sonra oğlu Yavuz Sultan Selim Hân tarafından mezarı üstüne türbe yaptırıldı.

Küçük yaştan i'tibâren tam bir ihtimâmla yetiştirilen Şehzâde Bâyezid, devrin en mümtaz âlimlerinin ilimlerinden istifâde etti. Daha yedi yaşında iken, Amasya Beylerbeyi Hadım Ali Paşa nezâretinde Amasya vâlisi oldu.

Amasya, Selçuklular devrinden beri önemli bir ilim ve kültür merkezi idi. Osmanlı pâdişâhlarından birçokları, şehzâdeliklerinde Amasya'da vâlilik yapmışlardı. Bir pâdişâh adayının yetişmesi için, bu vilâyette bütün şartlar müsaitti. O bölgede ötedenberi yetişen âlimler olduğu gibi, ihtiyâç duyulan sahalarda da hâriçten âlimler getiriliyordu. Şehzâde Bâyezid, Amasya'da çevresindeki üst seviyede devlet görevlilerinden olan lalası Hadım Ali Paşa, Nişancısı Kemâleddîn Ahmed Çelebi (Kemâl Paşa), def-tardân Hacı Mahmûd Çelebi-zâde Sa'deddîn Çelebi, dîvân kâtibi Sa'dî Çelebi nezâretinde ilmini arttırıp, idârecilik bilgilerini geliştirdi. Seyyid Sadreddîn Muhammed Horasanî ve Zeynüddîn Hafi hazretlerinin halîfelerinden Abdürrahîm Merzifon! gibi evliyâdan feyz aldı. Amasya müftîsi Zeynüddîn Halîl Çelebi'den ve vefâtını müteakip yerine geçen Gerçekoğlu Muslihuddîn Mustafa Efendi'den, yeni nişancısı Müeyyed-zâde Ali Çelebi'den, Çandarlı-zâde Tâceddîn İbrâhim Çelebi'den, Muslih-zâde Kâdı Şemseddîn Mehmed Çelebi'den, Cemâleddîn Aksaray! evlâdından Muhyiddîn Mehmed Çelebi ve kardeşinden, Selâhaddîn Mûsâ Çelebi'den, Hatîb Molla Kâsım'dan ilim öğrendi. Şeyh Hamdullah Âgâh'dan hat dersleri aldı. Seyyid Sadreddîn Muhammed'in oğlu ve halîfesi Seyyid İbrâhim Çelebi'yi, ikâmet yeri olan Amasya yakınlarındaki Yenice köyünde ziyâret edip, feyzinden istifâde etti. O mübârek zâttan "Babam" diye bahsederdi. Çelebi Halîfe adıyla meşhûr Cemâl-i Halvetî'nin ve Ebüssü'ûd Efendi'nin babası Yavsı Şeyh nâmıyla meşhûr Muhyiddîn İskilîbi gibi evliyânın büyüklerinin duâlarına kavuştu. Her ilimde bilgi sahibi oldu. Türkçeden

başka; Arabca, Farsça ve Uygurcayı öğrendi. Mâiyyetine verilen kumandan ve cengâverlerden; silâh talimlerini, ata binmesini, ok atmasını öğrendi. İdârecilikte mahir hâle geldi. Daha şehzâdeliğinde birçok hayırlı işler yapıp, birçok hayırlara vesile oldu. Garîblerin, kimsesizlerin duâsını aldı. Çelebi Halîfe, sultan olacağını Allahü teâlânın izniyle kırk gün önceden haber verdi. Çok duâ etti. Babası Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın vefâtı üzerine İstanbul'a da'vet edildi. Bâyezîd Hân gelinceye kadar, İstanbul'da bulunan oğlu Şehzâde korkut vekâleten tahta çıktı. Bu arada Konya vâlisi olan kardeşi Şehzâde Cem de, babasının vefâtından haberdâr oldu. Fakat kendisine taraftar olan Vezîr-i a'zam Karamanî Mehmed Paşa'nın öldüğünü de öğrenince Bursa'yı ele geçirdi. Kendi adına hutbe okuttu. Sultan Bâyezîd Hân ise, İstanbul'da tahta geçtikten sonra, babasının cenâzesinin kaldırılması ile meşgûl oldu. Ebü'l-Vefâ Konevî'nin imamlığında, müezzinlerin "Er kişi niyetine" nidâları arasında başlanan cenâze namazı, gözyaşları arasında bitti. Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın tabutu, yeni pâdişâhın, paşaların, ulemânın, fakir ve zengin birçok kimsenin omuzlarında, kendi yaptırdığı Fâtih Câmii'nin kıble cihetine defnedildi.

Ba'zı zarurî işleri halleden Sultan Bâyezîd Hân, kardeşi Cem mes'elesini halletmek istedi. Cem Sultan tarafından gelen, memleketi paylaşma teklifini reddetti. Yapılan savaşta yenilen Cem Sultan, Mısır'a gitti. Memlûk Sultânı Kayıtbay'dan çok yakınlık gördü. Hac mevsiminde Hicaz'a gidip, haccetmekle şereflendi. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mübârek kabrini ziyâret etti. Kâhire'ye geri dönünce, Karamanoğlu Kâsım Bey'in da'veti ve ba'zı fitnecilerin kışkırtmaları neticesi tekrar saltanat da'vâsına kalkıştı. Tekrar Anadolu'ya geldi. Bu teşebbüsünde de muvaffak olamayıp, Mersin taraflarına çekildi. Orada kendisine elçi gönderilip, Kudüs-i şerîfte ikâmet etmesi karşılığında, eski gelirlerinin tamâmının verilmeye devam edileceği bildirildi. Ancak Sultan Cem, devlet topraklarından hisse isteğinde ısrar etti. Üzerine Hersek-zâde Ahmed Paşa komutasında ordu gönderilince, çâreyi firarda bulup, Rumeli tarafına gitmek niyetiyle bir Rodos gemisine bindi. Ancak Rodos şövalyelerinin sahtekârlığı neticesi Rodos adasında hapsedildi. Sultan Cem, Rodos'ta çok sıkıntı çekti. Daha sonra şövalyeler tarafından Roma yakınlarında Papa'ya teslim edildi. Papa ve diğer Avrupa kralları, Cem Sultan'ı kendi arzuları doğrultusunda kullanmak istiyorlardı. O ise; "Şimdi ben Macaristan'a gitsem, onların askeri ile müslüman askeri üzerine kılıç çeksem, İslâm âlimleri, Allah korusun benim küfrüme fetvâ verirler. Ben dînimi, Osmanlı memleketine değil, cihan saltanatına bile değişmem" diye cevap verdi. Papa'nın emeli kursağında kaldı. Cem Sultan bu hâdiseden sonra, elini Hakka her açtığında; "Yâ Rabbi! Eğer bu din düşmanları, benim varlığımla müslümanların üstüne saldırmaya kalkışacaklarsa; beni o günlere eriştirme. En kısa zamanda canımı al" diye duâ ederdi. Napoli'de 900 (m. 1495) senesi Cemâzil-evvel ayının yirmidokuzuncu günü, hamamda tellâk tarafından zehirlendi. Kelime-i şehâdet getirerek rûhunu teslim etti. Yanında bulunan adamlarından Sinân Bey, kimseye haber vermeden yıkayıp, sarığının tülbenti ile kefenledi. Cem Sultan, ölmeden önce cenâzesinin kâfir diyarında bırakılmamasını, ölüsünün müslümanlar aleyhinde kullanılmasına fırsat verilmemesini istemişti. Ancak adamları, ellerinden geleni yapmışlarsa da, ânında vefât haberini İstanbul'a ulaştırmaya muvaffak olamadılar. Aylar sonra İstanbul'a ulaşan haber neticesinde, cenâzesinin nakli için adam gönderilmiş, ancak Papa ve krallar, Cem Sultan'ın cenâzesini satmak için ellerinden geleni yapmışlardı. Bâyezîd Hân'ın italya'yı işgal ile tehdidi neticesinde, Napoli kralı tarafından Osmanlılara teslim edilen cenâze, Bursa'da defnedildi.

Böylece kapanmış olan Cem Sultan hâdisesi, Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a rahat hareket etme imkânı verdi. Kardeşinin yaban ellerde rezîl olmaması ve kendi aleyhine kullanılmaması için ödediği yüklü paradan kurtuldu. Vakıf ve tımar, yeniçeri ocağının arttırılması gibi mevzûlarda yeni düzenlemelerde bulundu.

Cem Sultan hâdisesinin devam ettiği sıralarda, fırsatı ganîmet bilen ba'zı sınır komşuları, Osmanlı topraklarına saldırmaya yeltenmişlerdi. Ancak Sultan Bâyezîd Hân, Rumeli topraklarına yaptığı bir seyahatle, bu tür faaliyetlerin önüne geçti. 889 (m. 1494) yılında Kili ve Akkirman kalelerinin fethi niyetiyle yola çıkıp, Edirne'ye geldi. Edirne'de bir dâruşşifâ (hastahâne), câmi, medrese ve imâret inşâsı için emir verdi. Şehrin ileri gelen ulemâ ve evliyâsına bol bol ihsânlarda bulundu. Şehirde çıkan bir yangın sebebiyle zarar gören yerleri hemen ta'mir ettirdi. Buradan sefere çıkıp, Tuna'dan geçerek, Kili ve Akkirman'ı aldı. Ele geçen ganîmetleri gazilere dağıtıp, bir kısmı ile Edirne'de temeli atılan külliyesini yaptırdı. 891 (m. 1486)'de sınıra tecâvüz eden Boğdan Beyi'nin üzerine asker gönderilip, mesele halledildi. Bu arada Mısır-Memlûk

sultânı ile arası bir hayli açıldı. Cem Sultan'a sâhib çıkmalarından ve hacılara yapılan hizmette Osmanlıların yardımının reddînden dolayı Memlûkler hakkında iyi düşünmez olmuştu. Ayrıca, Hindistan'daki müslüman Behmenî pâdişâhı Hâce Cihân'ın Osmanlıya gönderdiği elcisi, Memlûklerin Cidde vâlisi tarafından esîr alınıp, para ve hediyelerine el konulmuştu. Bu hâdise, bardağı taşıran son damla oldu. 890 (m. 1485)'da başlayan savaş, altı yıl devam etti. Savaş, iki tarafın denkliği ile neticelendi. Tunus Beyi'nin arabuluculuğu ile Adana-Tarsus bölgesindeki Ramazanoğulları toprakları Osmanlılara bırakıldı. Venediklilerin Karadağlılara saldırması üzerine, bizzat Pâdişâh, Mora seferine çıktı. Tahta çıktığından beri, donanma üzerinde ehemmiyetle duran Pâdişâh, bu ihtimâmının faydasını Mora'da gördü. Dört sene süren bu savaşlar esnasında; İnebahtı, Modon, Koron ve Draç kaleleri alındı.

Bu sıralarda doğu Anadolu ve İran'da ortaya çıkan İsmâil Safevî, Tebrîz'de şeyhliği şahlığa çevirmiş, Osmanlı topraklarına göz dikmişti. Bu gayesinin tahakkuku için, kendi bozuk fikirlerine inandırdığı kimseleri, Anadolu içlerine gönderdi. Halîfelerinden Şahkulu adında biri, bilhassa Eshâb-ı Kirâm düşmanı Türkmenlerin bulunduğu yerlerde bir hayli taraftar buldu. Başına topladığı çapulcularla Antalya'da faaliyet göstermiş, üstüne gönderilen Karagöz Ahmed Paşa'yı şehîd ederek Kütahya'yı ele geçirmişti. Hadım Ali Paşa ve Şehzâde Ahmed komutasında gönderilen kuvvetler, Şahkulu isyanını bastırdılar. Yapılan savaşta Şahkulu ve Hadım Ali Paşa öldü. Sultan Bâyezîd Hân da, Şah İsmâil'i iki ateş arasında bırakmak düşüncesiyle, Mâverâünnehr taraflarına hâkim olan Şeybânî hükümdârı Şeybek Hân'la haberleşip, Safevîlere hücum etmesini teşvik etti. Ancak, Trabzon vâlisi olan Şehzâde Selîm (Yavuz), bir an önce İran üzerine sefer düzenlenip zulme son verilmesini istiyordu. Bu hâdiseler sırasında, yaşlılığından dolayı nisbeten hareketsiz kalan Pâdişâh, oğullarından birine tahtı teslim etmek istiyordu. En büyük oğlu Ahmed Amasya'da, Korkut Antalya'da, Şehinşah Konya'da, Selîm Trabzon'da vâli olarak bulunuyordu. Oğullarından Şehzâde Ahmed'i yerine geçirmeyi düşünen Sultan Bâyezîd Hân, Şahkulu isyanında vezîr Hadım Ali Paşa refakatinde Şehzâde Ahmed'i vazîfelendirmiştî. Ancak şehzâdenin en büyük destekçilerinden olan Hadım Ali Paşa'nın şehîd olması işi değiştirdi. Merkezde Şehzâde Selîm taraftarları güç kazandı. Zaten yeniçeriler de onu istiyorlardı. Şehzâde Korkut çok seviliyorsa da, erkek evlâdı olmadığı için şansını kaybediyordu. Saltanat çekişmesi Şehzâde Selîm'in tahta da'vet edilmesi üzerine halledildi. Sultan Bâyezîd Hân, tahtını oğluna teslim ettikten sonra, daha önceden düzenlettirdiği Dimetoka'daki saraya gitmek üzere yola çıktı. Edirne'ye doğru yaklaşırken, Havsa yakınlarında bir köyde vefât etti.

Sultan Bâyezîd Hân. İlme ve âlimlere, velîlere, Allahü teâlânın sevgili kullarına çok hürmet eder, onlara ihsânlarda bulunurdu. Allahü teâlânın rızâsı için ilim öğrenen ve yine Allahü teâlânın rızâsı için insanlara nasihat eden âlimlerin, Allah adamlarının sözlerinden çıkmaz, onların nasihatlerini can kulağı ile dinlerdi. Kendisi de, devlet işlerinden arta kalan vakitlerinde hep kitap mütâlâa etmek ve ibâdet etmekle meşgûl olurdu. Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında İstanbul'un ilim merkezi yapılması için başlatılan çalışmalar, Bâyezîd Hân zamanında da devam etti. Ülkesindeki ve diğer İslâm ülkelerindeki ba'zı âlimlere maaş bağlattı. Bunlar arasında Hirat'ta Hüseyn Baykara'nın ülkesinde bulunan Molla Câmî hazretlerine ve Nakşibendî yolunun merkezi olan Buhârâ'daki dergâhın şeyhine, her sene beşbin akçe gönderirdi. Kendi şahsî mülkünden verdiği hediye ve sadakalar da bir hayli yekûn tutardı. Molla Câmî hazretlerini ve Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin oğlunu İstanbul'a da'vet etti. Molla Câmî hazretleri, Bâyezîd Hân'a kasideler yazıp, "Silsilet-üz-zeheb" adlı pek kıymetli eserini ithaf etti. Fakat da'vete icabeti mümkün olmadı. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin oğlu Hâce Abdülhâdî, İstanbul'a gelip, Sultan Bâyezîd Hân'la görüştü, İstanbul'un fethine katılan ma'nevî ordunun kumandanının kim olduğu mevzûunda konuşulurken, Bâyezîd Hân, babasından duyduğu gibi o mübârek zâtı ta'rîf edip; "Semerkand taraflarından imiş. Orada böyle mübârek bir kimse var mıdır?" diye sordu. Hâce Abdülhâdî de; "Ta'rîf ettiğiniz kimse, babam Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinden başkası değildir, İstanbul'un fethine rastlayan günde, beyaz atına atlayıp, gözden koybolduğunu ve bir müddet sonra da geri dönüp; "Türk Sultânı Muhammed Hân, kâfirlerle harp ediyordu. Onun yardımına gittim. Gâlib geldi" buyurduğunu, orada bulunan talebeleri anlatırdı. Sizin söylediğiniz vasıflar da onda mevcût idi" dedi. Bâyezîd Hân, Hâce Abdülhâdî'ye çok hürmet ve iltifâtlarda bulundu. Duâlarına mazhar oldu.

Sultan Bâyezîd Hân, bilhassa Amasya'dan tanıdığı, ilim ve feyzinden istifâde ettiği Çelebi Halîfe'ye çok hürmet ederdi.

Vezîr Koca Mustafa Paşa'nın bugün kendi adıyla anılan semtte yaptırdığı câmi ve dergâhı, Çelebi Halîfe'ye tahsis etti. İstanbul'da sık sık olan zelzeleden ve başgösteren veba felâketinden kurtulmak için, Çelebi Halîfe ve talebelerini Medîne-i münevvereye gönderdi. Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrunda duâ etmesini istedi. Ancak Çelebi Halîfe Üsküdar tarafına geçip şehirden ayrılır-ayrılmaz, bıçak keser gibi veba kesildi. Çelebi Halîfe yoluna devam edip, Şam yakınlarında vefât etti.

Bâyezîd Hân, daha şehzâdeliğinde başladığı i'mâr faaliyetlerine ömrünün sonuna kadar devam etti. Amasya'da yaptırdığı medrese, câmi ve zaviyeden sonra, Edirne'de dâruş-şifâ ve külliye, İstanbul'da Bâyezîd Câmii, medrese ve imâret, memleketin çeşitli yerlerinde daha birçok faydalı eserler, ilim yuvalan inşâ ettirdi. Bâyezîd Hân, İstanbul'da yaptırdığı câminin açılışında hazır bulundu. Zenbilli Ali Efendi'nin kardeşi meşhûr âlim ve vâ'iz Muhyiddîn Mehmed Çelebi'ye va'z ettirdi. Pâdişâh, câmide ilk namaz kıldıracak olan kimsenin, bülûğ çağından bugüne, bir defa dahî olsa ikindi namazının sünnetini terk etmemiş bir kimse olmasını arzu etti. Cemâate ilân edildi. Kimse çıkmadı. Pâdişâh, mecbûr kalıp; "Elhamdülillah, müddet-i ömrümüzde hiçbir vakit kaçırmadık" diyerek, imamete geçti.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın, otuz seneden fazla süren saltanatı boyunca sulh ve sükûnu tercih etmesi, donanmayı yenileyip hazırlıklar yapması, kendisinden sonra başa geçen oğlu Yavuz Sultan Selim Hân'ın fasılasız cihâd ile meşgûl olmasına vesîle oldu. Bir taraftan devlet teşkilâtını sağlamlaştırarak halkın huzûr ve sükûnunu te'min etmek için uğraşırken, diğer taraftan doğudan batıya kadar müslümanların mes'eleleri ile ilgilendi.

İspanyol ve Portekizlilerin Endülüs müslümanlarına karşı giriştikleri katliâmlara karşı, Kemâl Reîs kumandasında bir donanma gönderilmesine teşebbüs edildi. Ancak çeşitli sebeplerle donanma gönderilemedi.

Ahlâkı ve fazileti sebebiyle İslâm alemince çok sevilen Bâyezîd Hân, vefât edince, Kâhire'de Memlûk Sultânı ve halk tarafından gıyabında cenâze namazı kılındı.

Bütün ömrü boyunca hep ilim ve ibâdetle vakit geçiren Bâyezîd Hân, "Adlî" mahlasıyla pek güzel şiirler yazdı. Bir dîvânda toplanan bu şiirleri yayınlanmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tâc-üt-Tevârih cild-2, sh. 2

2) Târih-i Solak-zâde sh. 268

3) Amasya Târihi cild-3, sh. 222

4) Hadikat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 13

5) Endülüs Târihi (Ziya Paşa) İstanbul 1304, cild-3, sh. 244

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1005, 1069

7) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 283

8) Tezkiret-üş-şuarâ (Kınalı-zâde hasen Çelebi) cild-1, sh. 78

9) Tuhfe-i hattâtîn sh. 140

10) Reşehât ayn-ül-hayât (Murâd Kazvînî) sh. 229

BÂZİLÎ (Muhammed bin Dâvûd)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Dâvûd bin Muhammed'dir. Lakabı Şemsüddîn, künyesi Ebû Abdullah'tır. Bâzilî nisbetiyle meşhûr olmuştur. 845 (m. 1441) senesinde Mardin yakınlarında bulunan Cezîretü İbn-i Ömer (Cizre) denilen yerde doğdu. 925 (m. 1519) senesinde Hama'da vefât etti.

Cizre'de büyüdü ve Azerbaycan'a gidip orada zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Orada Hâviy-üs-sagîr, Akâid-ün-Nesefî, Aruz-ül-Endelûsî adlı eserleri ve mantık ilmine dâir Şemsiyye, nahiv ilmine dâir Kâfiye, sarf ilmine dâir İzzî gibi eserleri ezberledi. Aklî ilimleri; Molla Zâhir, Molla Muhammed Kancefânî, Mevlânâ Osman el-Bâvi'den, naklî ilimleri ise babasından tahsil etti. 890 (m. 1485) senesinde Şam'a geldi. 895 (m. 1489) senesinde hac ibâdetini yerine getirmek üzere Hicaz'a gitti. Hac ibâdetini ifâ edip,

Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizi ziyâret ettikten sonra Hama'ya gelip yerleşti. Vefât edinceye kadar orada ilim öğretmekle meşgûl oldu.

Muhammed bin Dâvûd el-Bâzilî; zâhid, dünyâya gönül vermekten ve bel bağlamaktan uzak, gösterişe önem vermeyen, sâde yaşayış sahibi bir zât idi. Çok ibâdet eder, devamlı oruç tutardı. Uzun zaman ders okutmakla ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Fıkıh, târih ve usûl ilimlerinde ihtisas sahibi olan Muhammed el-Bâzilî'nin birçok kıymetli eserleri vardır. Bu eserleri şunlardır: 1- Hâşiyetü alâ Çem'ul-Cevâmi'i lil-Mahallî, (Fıkıh usûlü ilmine dâir bir eserdir), 2- Gâyet-ül-merâm fî ricâl-il-Buhârî ilâ Seyyid-il-Enâm, 3- Kitâbü Mukaddimet-ül-Âcil li zâhiret-il-âcil, 4- Menâkıb-ı Ebü'l-Hasen el-Eş'arî, 5- Tuhfet-ül-merdiyye fil-mesâil-iş-Şâmiyye, 6- Bedî'ul-Bedî' fî medh-iş-şefî, 7- Tuhfetü zev-il-ereb fimâ yüraddü aleynâ min iştişkâli Haleb.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 298

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 138

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 47

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 228

5) El-A'lâm cild-6, sh. 120

6) Keşf-üz-zünûn sh. 595, 1193, 1802

BEDREDDÎN (Mahmûd bin Abdullah)

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden. Kâdı ve müderris. İsmi, Mahmûd bin Abdullah (veya Ubeydullah) olup lakabı Bedreddîn'dir. Bedreddîn Mahmûd Efendi diye tanınır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. Kaynak eserlerde hâl tercümesi hakkında fazla ma'lûmat yoktur. 937 (m. 1530) senesinde Edirne vilâyetinde kadı iken vefât etti.

Diğer birçok âlim, gibi Bedreddîn Mahmûd da küçük yaşta ilim tahsiline başladı. O zamanın büyük âlimlerinden olan; Mevlânâ Lütfî, Şücâ'üddîn-i Rûmî ve Mevlânâ Müeyyed-zâde gibi zâtlardan ilim öğrendi. Büyük bir âlim olarak yetişti.

Âlimler arasında şânı yüksek, hürmet ve i'tibâr sahibi oldu. Evvelâ Bursa'da; Çendik Medresesi ve Yıldırım Bâyezîd Hân Medresesi'nde, daha sonra İstanbul'da Eski Ali (veya Atîk Ali) Paşa Medresesi'nde ve bundan sonra Edirne vilâyetinde bulunan Üç Şerefeli medreselerinin ve daha sonra da İstanbul'da bulunan Sahn-ı semân medreselerinin birinde müderris oldu. Bunlardan başka, değişik yerlerde büyük medreselerde müderris olarak vazîfe yaptı. İlim öğrenmek istidâdı bulunan yüzlerce talebenin, kendisi gibi ilimde yükselerek kemâle gelmelerine vesile oldu. Medreselerde uzun zaman vazîfe yaptıktan sonra, bir miktar da kadılık yapması uygun görüldü. Önce Haleb'de bir müddet kadılık yaptı. Daha sonra Edirne vilâyetine kadı olarak ta'yin edildi. Uzun müddet Edirne kadılığı yaptı. Hiç kimsenin hakkını yemeden, adâlet ile bu vazîfeyi yaptıktan sonra, dîn-i İslâmın hükümlerini en güzel ve doğru şekilde yerine getirmekte iken, 937 (m. 1530) senesinde vefât etti.

Medhedilen, beğenilen birçok güzel hasletin kendisinde toplandığı, mübârek bir zât olan Bedreddîn Mahmûd hazretlerinin, tatlı dilli ve güleryüzlü bir hâli vardı. İnsanlara fâideli olmaktan zevk alırdı. İnsanlar, onun sohbetlerinde bulunmaktan ma'nevî lezzet duyarlardı. Hayır ve hasenat sahibi, eli açık, çok cömert bir zât idi. Edirne'de bulunduğu sırada, bir câmi yaptırarak, büyük hayra vesile oldu.

Edirne'ye gitmesi şöyle rivâyet edilir: Bedreddîn Mahmûd (radıyallahü anh), Atîk Ali Paşa Medresesi'nde müderris idi. Zâten kendisi de, bu medresenin kurucusu olan Atîk Ali Paşa'nın azâdlılarından idi. Buradaki vazîfesinde on senesini tamamladığı sırada, Yavuz Sultan Selim Hân da Mısır seferinden dönüyordu. Bedreddîn Mahmûd, Sultânı karşılamak üzere Antakya'ya gitti. Orada kendisini önce Sultan Selim Hân'ın dâmâdı olan Ferhat Paşa gördü. Ferhat Paşa, çok sevdiği bu zâtı birden karşısında görünce, hayret ve latife ederek; "Burada ne arıyorsun? Niye geldin?" diye suâl eyledi. O da, latife ve nükte yoluyla şöyle cevap verdi. "Burada (Antakya'da) medfûn bulunan Habîb-i Neccâr hazretlerine, bulunduğum medresede daha kaç yıl kalacağımı suâl etmeye geldim." Ferhat Paşa bu cevaptan çok hoşlanıp, bu hâli Sultâna arzedince, o da bu latife ve nükteye memnun olup, Bedreddîn Mahmûd bin Abdullah'ı, Edirne'de bulunan Üç

Şerefeli medreselerinden birine verdi. O da, bu yeni vazîfesine başlamak üzere Edirne'ye gitti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 467

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 11

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 227

BEDRÜDDÎN İBNİ GAZZÎ

Fıkıh, hadîs ve tefsîr âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Müferric bin Bedrüddîn bin Osman bin Câbir bin Fadl bin Dav'ül Gazzî'dir. Künyesi; Ebü'l-Fadl, Ebü'l-Berekât, Ebü'l-Cüd olup, lakabı Bedrüddîn'dir. İbn-i Gazzî diye meşhûr oldu. 904 (m. 1499) senesi Zilka'de ayının ondördünde Dımeşk'da doğdu. 984 (m. 1576) senesi Şevval ayının onaltısında Dımeşk'da vefât etti. Erselân türbesine defnedildi.

Bedrüddîn Gazzî, babasının himâyesi ve güzel terbiyesi ile yetişti. Babası ona ilk önce Allahü teâlânın ism-i şerîfini söylemeyi öğretti. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Yine babasından; fıkıh, Arabî ilimler ve mantık okudu. Kırâat ilmini Bedrüddîn Sehhûrî'den, Takıyyüddîn Kâdı Aclûn'dan da fıkıh ve hadîs ilmini öğrendi. Dersteki üstün kabiliyeti sebebi ile, hocasını hayrette bıraktı. Hocası ona Şeyh-ül-İslâm lakabını verdi. Bedrüddîn Makdisî'den de hadîs-i şerîf dinledi. İlim ve edeb öğrendi. Daha sonra babasıyla birlikte Kâhire'ye gitti. Oradaki âlimlerden Kâdı Zekeriyyâ'nın derslerinde bulundu ve ondan çok istifâde etti. Bundan başka; Burhânüddîn bin Ebî Şerîf, Burhânüddîn Kalkaşendî, Kastalânî ve başkalarından ilim öğrendi. Beş sene kadar Mısır'da kalıp, âlimlerin derslerini dinledi. Hâfız Celâlüddîn Süyûtî'den icâzet (diploma) aldı. Hocaları hayatta iken fetvâ vermeye, ders okutmaya başladı. Evliyânın büyüklerinden Abdülkâdir Deştûtî, Muhammed Münîr Hânekî'nin sohbetlerinde bulunup, feyzlerine kavuştu. 921 (m. 1515) senesinde babasıyla Dımeşk'a döndü.

Bedrüddîn Gazzî, onyedi yaşında ders okutmaya başladı. Çok kimseler dersini dinledi. Vefâtına kadar gece gündüz ilimle meşgûl oldu. Çok ibâdet ederdi. Çeşitli vazîfelerde bulundu. Emevî Câmii ve İmâmet-ül-maksûre'de baş kurrâlık, Adiliyye, Fârisiyye, Şâmiyyet-ül-Berâniyye, Mukaddemiyye, Takviyye ve başka medreselerde müderrislik yaptı. Bir ara yalnızlığı tercih edip, uzlete çekildi, ibâdet ve tefekkürle meşgûl oldu. Devlet adamları, ileri gelenler kapısına ilim ve duâ almak için gelirdi. Şam vâli vekîli Mustafa Paşa (Derviş Paşa), ziyâret edenlerden idi. Derviş Paşa, bir ziyâretinde; "Efendim, bizim hakkımızda ne duyuyorsunuz?" diye sordu. Bedrüddîn Gazzî; "Zulmediyormuşsun" buyurdu.

Kimseden birşey kabûl etmezdi. Kendisi talebeye karşı çok merhametli idi. İhtiyâçlarını karşılar, yardım ederdi. Fakirlere, yoksullara çok acırdı. Çok talebe yetiştirdi. Yüzden fazla eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Tefsîr-i Garîb: İkiyüzbin beyitten fazla manzûm bir eserdir. Bu eserini kısaltıp, Kanunî Sultan Süleymân Hân'a takdim etti. Sultan, âlimlerine eseri gösterip fikirlerini sordu. Onlar da; "Sultânım, bize müsâade buyurun, bir araya gelip eseri inceleyelim. Noksanlık veya fazlalık, değişiklik bulursak size arz ederiz Eğer sünnet-i seniyyeye aykırı, dînimize muhalif bir nokta, bir harf, bir kelime, bir cümle bulamazsak, ihsân ve ikrama hak kazanmış olur. Zîrâ, zamanımızda kimsenin yapamadığı bir işi başarmış demektir" dediler. Kanunî Sultan Süleymân Hân; "Dediğiniz gibi olsun" dedi. Bunun üzerine âlimler; harf harf, kelime kelime, cümle cümle eseri incelediler. En küçük bir hatâ bulamadılar. Takdîrde neticeyi Sultân'a-arzettiler. Sultan Süleymân Hân, karşılık olarak Gazzî'ye çok hürmet edip, hediyeler verdi. 2- El-Merâh fil-mîzâh, 3- El-Metâli'-ül-Bedriyye fî menâzil-ir-Rûmiyye, 4- Cevâhir-üz-zevâhir, 5- Kasîdet-ür-Râiyye fil-mevâiz, 6- Dürer-ün-nadîd fî edeb-il-müfîd vel-müstefid, 7- Et-Tahsîs fî şerhi şevâhid-it-telhis, 8-Şerhu Cem'ıl-cevâmi', 9- Feth-ül-muglak.

Bedrüddîn Gazzî, bir şiirinde şöyle buyuruyor: "Yâ Rabbî! Senin benden râzı olman ve râzı olduğun şeye beni muvaffak kılman, benim tek maksadımdır. Eğer benim fakirliğimden râzı isen, o benim için zenginliktir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 270

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 403

3) El-A'lâm cild-7, sh. 59

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 153, 596, cild-2, sh. 1332, 1651

5) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 5, 314, 343, cild-2, sh. 105, 658

6) Brockelmann Sup-2, sh. 488

BEHÂEDDÎN MECZÛB EL-KÂDİRÎ

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Behâeddîn Meczûb el-Kâdirî diye tanınır. Doğum târihi ve yeri kat'î olarak tesbit edilememiştir. 920 (m. 1514) veya 922 (m. 1516) senesinde Mısır'da vefât etti. Bâb-üş-Şa'riye denilen yerin yakınında defn olundu.

Keşf ve kerâmet sahibi olan âriflerin büyüklerinden idi. Keşflerinde hatâ ve yanılma görülmezdi. Keşfleri doğru çıkardı.

İlk zamanlarında Câmi-i Meydân-il-Kamh'da hatîblik ve aynı zamanda mahkemede vazîfe yapardı. Bir defasında, kadı nikâh akdi yaparken, o da şâhid olarak orada idi. Bu sırada nikâhı yapılacak olan erkek; "Bize şâhid olarak sıradan kimseleri değil, şühûd sahibi olan, ya'nî kalb gözü açılmış, kerâmet sahibi olan evliyâdan şâhidler getiriniz. Nikâh şâhidlerimiz öyle zâtlar olsunlar" dedi. O kimsenin bu sözü kendisine çok te'sîr eden Behâeddîn Meczûb, öyle olmadığı için çok mahcub oldu ve yüzünü kapadı. Derhâl oradan çıkarak yürümeye başladı. Bu hâlde, şehrin yakınında bulunan Mukattam dağına vardı. Hiçbir şey yemeden ve içmeden, orada üç gün kaldı. Tasavvuf yolunda bulunmak, bu yolda çok ilerleyip bu yolun yüksekliklerine kavuşmak arzu ve şevki ile çok ağlayıp, Allahü teâlâya yalvardı. Nihâyet, tasavvuf hâlleri kendisini kapladı. Bundan sonra dünyevî vazîfesinden ve meşgûliyetinden tamamen ayrılarak, kendisini tasavvuf yoluna verdi. Bu yolda ilerlemek için çok gayret gösterdi. Artık o, Allahü teâlânın ve Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) ve bu yolun büyüklerinin aşk ve muhabbetlerinin kendisini sardığı, bu aşk ile kendinden geçmiş hâlde bulunan meczûb evliyâlardan birisi olmuştu.

Keşf ve kerâmetleri hertarafa yayıldı. Onun yüksek bir zât olduğunu âlim olanlar bildiği gibi, diğer insanlar da bilir, ona hürmet ve edeb gösterirlerdi.

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 137

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 369

BEHÂÜDDÎN-ZÂDE (Muhyiddîn Muhammed bin Behâüddîn)

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Tefsîr, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Behâüddîn bin Lütfullah olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Behâüddîn-zâde ve Behâî diye tanınır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 952 (m. 1545) senesinde Kayseri'de vefât edip, Hocasının hocası olan Şeyh İbrâhim-i Kayserî hazretlerinin yanına defn olundu.

Çocukluğundan i'tibâren tam bir edeb ve terbiye ile yetiştirilen Muhyiddîn Efendi, ilim öğrenmek çağına geldiğinde, ilk tahsilini zamanının âlimlerinden olan babası Behâüddîn bin Lütfullah'ın huzûrunda yaptı. Ayrıca; Mevlânâ Hatîb-zâde, Muslihuddîn Kastalânî ve Sultan Bâyezîd Hân Gâzî'nin hocası Ma'rûf-zâde gibi devrin meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Bu mübârek zâtların bereketli sohbetlerinde bulunmakla, kısa zamanda yetişip ilim ve fazilette emsal ve akranından ileri geçti. Zâhirî ilimlerin tahsilini tamamladıktan sonra, tasavvuf yoluna yönelerek, Şeyh Muhammed İskilîbî'nin huzûr ve hizmetlerine vâsıl oldu. Bu yolda ilerlemek için çok gayret etti. "Bize itaat uğrunda mücâhede edenlere, (iç ve dış düşmanlarla savaşanlara) gelince elbette biz onlara (bize götürecek) yollarımızı gösteririz" (Ankebût-69) âyet-i kerîmesi mucibince, gayretlerinin mükâfatı olarak, tasavvuf yolunda da kemâle gelip, sonra parlayan sabah güneşi misâli etrâfı aydınlatmaya, feyz ve nûr saçmaya başladı. Evliyâlık derecelerinin yüksekliklerine, ma'nevî kemâlâta kavuştu. Talebeleri yetiştirmek üzere hocasından icâzet aldı. Bundan sona asıl vatanı olan Balıkesir'e yerleşti ve orada bir miktar irşâd ile meşgûl oldu. Talebe yetiştirdi.

Bu arada, Muhammed İskilîbî'nin talebelerinin en yükseği ve halîfesi olan Abdürrahîm Müeyyedî de, hocasının İstanbul'daki zaviyesinde talebe yetiştirmekle meşgûl idi. Onun da vefâtından sonra Muhammed bin Behâüddîn İstanbul'a gelerek onun yerine geçti. Buradaki zaviyede talebe yetiştirmeğe başladı.

Muhammed bin Behâüddîn, kendilerine Kutb-ül-aktâb denilen yüksek evliyâdan idi. Sohbetleri gayet tatlı idi. Dinliyenlerin gönlünü çeker, bağlananların kalblerini ma'nevî kirlerden temizlerdi. Allahü teâlânın ni'metlerinin kendisinde tecellî ettiği bir kimse idi. Mübârek sînesi ilim hazînesi idi. Dili hep hakkı söylerdi. Her sözü hikmet dolu idi. Mübârek vücûdu mutlak nûr idi. İslâmiyetin emir ve yasaklarını gözetmekte çok dikkatli ve gayretli idi. Bunun için çok çalışırdı. Hakkı, doğruyu söylemekten çekinmezdi. Hakkı ve bâtılı ayırmakta keskin kılıç gibi idi. Kimseden korkmazdı. Bu husûsta başkalarının ayıplamalarından çekinmezdi.

Aklî ilimlerde (fen ilimlerinde), naklî ilimlerde ve Arap dili üzerinde çok geniş ve tam ilme sahip idi. Tefsîr ve hadîs ilimleri üzerinde de çok geniş ihtisası vardı. Kelâm ilmi ile tasavvuf ilmini cem' etti. Kendisinde topladı, birleştirdi. Görünüşte bu iki ilim, birbirinden ayrı gibi idi. Bu ayrılık, tasavvuf âlimleri ile kelâm âlimlerinin bir mes'eleyi ifâde etmekte kullandıkları kelimelerin çeşitli ve değişik olmasından meydana geliyordu. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin (radıyallahü anh) Fıkh-ı Ekber'ini şerh ederek, kelâm ve tasavvufun ayrı gibi görünen kısımlarını pek güzel îzâh ederek açıkladı. Ayrı zannedilen yerleri ortadan kaldırdı. Behâüddîn-zâde Muhyiddîn Efendi, zühd ve vera' sahibi, olgun bir velî idi. Haram ve şüpheli şeylerden son derece sakınır, dînimizin emirlerine tam uyardı. Tasavvuf yolunun inceliklerine, edeplerine çok riâyet ederdi. Tasavvufa dâir çok risaleler yazmıştır. Allahü teâlânın emirlerini, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin sünnetim yaymak ve bu kıymetli bilgileri insanların öğrenerek iki cihan saadetine kavuşmaları yolunda çok gayretli ve fedakâr olup, kendisini bu yola adamış, vakfetmiş idi. Hakkı ve bâtılı ayırd etmekte ve bildirmekte pervasız ve korkusuz idi. Müftî Ali Çelebi Efendi, ömrünün sonlarına doğru hasta olup, gücü kuvveti kalmadı. Uzun zaman hasta yattı. Temsil ettiği müftîlik makamının, vefâtından sonra boş kalmasından korktu. Pâdişâhtan, yerine bu işi yapabilecek faziletli birisinin ta'yin edilmesi için ferman çıkarmasını istedi. Behâüddîn-zâde'nin i'tikâdının sağlam olduğunu, vera' ve takvâ üzere bulunduğunu, fıkıh bilgilerine tam vâkıf olup kendisine i'timâd ettiğini, yerini ancak onun doldurabileceğini bildirdi. Fetvâ makamını lâyıkıyle yürüteceğini haber verdi. Böylece Ali Çelebi'den sonra Behâüddîn-zâde müftî oldu.

Şakâyık-ı Nu'mâniyye isimli meşhûr eserin sahibi olan ve Taşköprü-zâde diye tanınan Ahmed bin Mustafa Efendi (radıyallahü anh), İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderrislik yapmakta iken, başından geçen bir hâdiseyi şöyle anlatır: "Fâtih medreselerinde müderris olarak çalışıyordum. Bir gece, gecenin üçtebiri geçtikten sonra teheccüd namazını kıldım. Bundan sonra uyumuşum. Rü'yâmda kendimi Medîne-i münevverede Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûrunda gördüm. Başıma bir taç giydirdi. Bu rü'yânın te'sîri ve heyecanı ile ve büyük bir sevinç içerisinde yattığım yerden doğruldum. Abdest alıp, âdetim üzere Kâdı Beydâvî hazretlerihin tefsîrini mütâlaaya başladım. Bu mübârek ve saadet dolu gecenin sabahında gördüğüm rü'yâyı hiç kimseye anlatmadım. Sabah namazından sonra Behâüddîn-zâde hazretleri bir haberci göndermiş. Gelen haberci selâm verdikten sonra dedi ki: "Behâüddîn-zâde Efendi size selâm ediyor. İnşâallah pek yakın bir zamanda zâtı âlileri kadılık makamına getirilecektir. Bu gece gördüğü rü'yânın ta'biri budur dedi." Hâlbuki rü'yâmı kimseye anlatmamıştım. Anladım ki, Behâüddîn-zâde Muhyiddîn Efendi, gayb âleminden keşf yolu ile rü'yâmı anlamıştı. Bu vak'adan kısa bir zaman sonra kendisini ziyârete gittim. Gördüğüm rü'yâyı ve kendisi tarafından gelen habercinin naklettiği ta'biri anlattım. Rü'yâmın ta'birinin aynen öyle olduğunu bildirip, yakın zamanda kadı olacağımı müjdeledi. Bu sohbet esnasında ben, kadılığı taleb etmediğimi, mes'ûliyetinden korktuğumu söyledim. Bunun üzerine; "Kâdılık mesleğini taleb etme Bu mesleğe istekli ve hırslı olmak uygun değildir. Ama taleb ve rağbet etmediğin hâlde bu vazîfe verilirse, o zaman da reddetmeyip kabûl etmen gerekir" buyurdu. Bu çok güzel ve te'sîrli sözler gönlüme rahatlık verdi. Aradan çok zaman geçmemişti ki, bana Bursa kadılığı verildi. Behâüddîn-zâde'nin sözlerini hatırlayıp, bu vazîfeyi kabûl ettim."

Rivâyet edilir ki, Behâüddîn-zâde Muhammed Muhyiddîn Efendi zamanında ba'zı uygunsuz hâller zuhur etmiş idi. O da, sohbet meclislerinde meydana çıkan bu uygunsuz hâllerin, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin bildirdiği hükümlere

uygun olmadığını, bu uygunsuzlukların derhâl yok edilmesini, ba'zı densiz kimselerin dînimize uymayan işler yapmalarına müsâade edilmemesi, bunlara mâni olunması gerektiğini söyledi. Onun bu sözleri, o uygunsuz kimselerin kulağına gidince, onlar bu zâta sinirlendiler. Hattâ öyle oldu ki, Behâüddîn-zâde'nin talebeleri, o uygunsuz kimselerin, hocalarına bir zarar vermelerinden endişelenmeye başladılar. Bu endişelerini kendisine arzettiklerinde, dil anahtarı ile söz kilidini açarak, şu mühim ve açık cevâbı verdi: "Sizin korku ve endişeniz bende yoktur. Ben, Allahü teâlânın izni ve koruması ile onların zararından korkmam. Eğer beni öldürecek olurlarsa şehîd olurum. Hapsederlerse, benim için uzlet ve halvet olur. Ya'nî orada yalnız başıma ibâdet ve tâat ile meşgûl olurum. Eğer beni bu beldeden uzaklaştırırlarsa, hicret etmiş olurum. Ya'nî bunların hepsi, Hakkı taleb edenler için saadettir. Hepsinin karşılığında nihâyetsiz sevâblar ve sayısız fâideler vardır." Onun bu sözlerini dinliyenler, dînimizin emirlerine ne kadar bağlı olduğunu, din gayretinin ne kadar çok olduğunu ve Allahü teâlânın rızâsını başka herşeyden üstün tuttuğunu böylece daha iyi anladılar.

Behâüddîn-zâde Muhammed Muhyiddîn Efendi, 951 (m. 1544) senesinde hacca gitti. Ertesi sene dönüşünde Kayseri'de vefât edip, hocasının hocası olan İbrâhim Kayserî'nin yanına defn olundu.

Behâüddîn-zâde'nin yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şerhu Esmâ-il-husnâ, 2- Şerhu Fıkh-ı ekber li Ebî Hanîfe (radıyallahü anh) 3- Tefiafir-ül-Kur'ân. Bunlardan başka tasavvufa dâir birçok risaleler de yazmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 483

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 427

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 344

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 293

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 120

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 238

7) El-A'lâm cild-6, sh. 60

8) Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 29

9) Keşf-üz-zünûn sh. 1034, 1287

10) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 153

BEHÂYÎ ABDULLAH EFENDİ

Kanunî Sultan Süleymân, İkinci Selîm ve Üçüncü Murâd zamanı Osmanlı âlim ve kadılarından. Bayrâmiyye tarikatının büyüklerinden Şeyh Behâeddîn-zâde Mehmed Efendi'nin torunu Lütfullah Çelebi'nin oğludur. Behâyî Abdullah Efendi adıyle meşhûr oldu. 940 (m, 1533) senesinde doğdu. 996 (m. 1588) senesinde Mekke-i mükerreme kadısı iken vefât etti.

Gençliğinde ilim öğrenmeye kabiliyetli ve zekî idi. Uzun zaman Taşköprü-zâde'nin yanında ilim öğrendi. Aynı zamanda Taşköprü-zâde'ye dâmâd oldu. Sonra Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden Abdülkerîm-zâde Efendi'nin hizmetinde bulundu. Daha sonra ise Ayasofya Medresesi müderrislerinden Emîr Hasen Çelebi'nin yanında tahsilini tamamladı. 957 (m. 1550)'de Ebüssü'ûd Efendi'nin yanında stajyer oldu. Bundan sonra müderrislik hayâtına başladı. Evvelâ Bursa'da Alançeriyye Medresesi müderrisi oldu. 967 (m. 1559) senesi Şa'bân ayında Tepegöz Hızır Efendi yerine Yıldırım Hân Medresesi'ne, 971 (m. 1563) senesi Cemâzil-âhır ayında Bosnevî Mehmed Efendi yerine Rüstem Paşa Medresesi'ne müderris oldu. 974 (m. 1566) senesi Cemâzil-evve'l ayında ise Mihrimâh Sultan Medresesi'ne ta'yin edildi. 976 (m. 1568.) senesi Şevval ayında Semâniyye medreselerinden Karadeniz cihetindeki (tarafındaki) Başkurşunlu Medrese'ye müderris oldu. 978 (m. 1570) Cemâzil-âhır ayında Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin yerine Yavuz Sultan Selîm Medresesi müderrisi oldu. 980 (m. 1572) senesi Safer ayında, Ümm-i Veled-zâde yerine Süleymâniye Medresesi müderrisliğine yükseltildi.

Bundan sonra kadılık vazîfesine başladı. 982 (m. 1574) senesi Zilhicce ayında, Galata kadısı Mumcu-zâde Bâlî Efendi vefât etti. O sene Eyyûb kadılığı ve buraya bağlı olan yerlerle Galata kadılığı mevleviyyet oldu. (Mevleviyyet: Büyük kadı, Molla payesi ve vazîfesi) ilk önce Abdullah bin Lütfullah Efendi buraya ta'yin edildi. 987 (m. 1579) senesi Zilhicce ayında,

Eyyûb kadılığı, Galata kadılığından ayrıldı. Burası İstanbullu Şah Efendi'ye verilince, o da Galata kadılığından ayrıldı. Yerine Arab-zâde Efendi ta'yin edildi. 988 (m. 1580) senesi Rebî'ul-evvel ayında Zekeriyyâ Efendi yerine Bursa kadısı oldu. 989 (m. 1581) senesinde Düğmeci-zâde yerine Edirne kadılığına ta'yin edildi. 991 (m. 1583) senesi Rebî-ül-âhırinde Ganî Efendi yerine İstanbul kadısı oldu. Aynı senenin Zilhicce ayında, Anadolu kadıaskerliğine yükseldi. 992 (m. 1584) senesinde vazîfesinden alındı. 994 (m. 1586) senesinde tekrar Anadolu kadıaskeri oldu. Aynı sene Zilkâ'de ayında İvaz Efendi yerine Rumeli kadıaskerliğine yükseldi. 995 (m. 1587) senesi Rebî'ul-evvel ayında Abdülganî Efendi yerine Mısır kadılığına nakledildi. 996 (m. 1588) senesi Muharrem ayında Mekke-i mükerreme kadısı Mirzâ Mahdûm vefât edince, yeri boş kaldı. Abdullah Efendi, o sene Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. Aynı sene vefât edip, yerine Arab-zâde Efendi getirildi.

Abdullah bin Lütfullah Behâyî Efendi, ilim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi idi. Her işte Allahü teâlânın rızâsını gözetir, hiçkimseden çekinmezdi. Dünyâ menfaati için dînini vermez, başkalarının dînini kurtarmak için de çok gayret gösterirdi.

Anlatılır ki: O zaman Fevrî Efendi adında bir zât vardı. Osmanlıların Rumeli sınır boylarında olan Derâc adlı bir kasabada doğmuştu. 40 akçe ile bir müderris iken vazîfesinden ayrılmıştı. Şiddetli bir kış günü memleketine gitmek üzere yola çıkacağı zaman, Behâyî Abdullah Efendi'ye rastladı. Abdullah Efendi bu şiddetli kışta nereye gittiğini sordu. Fevrî Efendi; "Annem ve babam hâlen îmân etmediler. Küfür karanlığında bulunuyorlar. Onları İslâmiyete da'vet etmek için gidiyorum" dedi. Bunun üzerine Abdullah Efendi; "Be hey efendi! Hayırlı ve çok güzel bir işe niyetlenmişsin, ama önce nefs gelir. Bu şiddetli kışta nereye gidersin?" diye cevap verdi.

Oğlu Abdullah Efendi, 980 (m. 1571) senesinde doğup müderrislik ve kadılık vazîfelerinde bulundu. 1036 (m. 1626) senesinde vefât eyledi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 305, 306

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 363, 364

BEHİŞTÎ (Ramazan bin Abdülmuhsin)

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. Edîb ve şâir. İsmi. Ramazan bin Abdülmuhsin el-Vîzevî'dir. Behiştî diye tanınıp meşhûr olmuştur. Edirne vilâyetine bağlı Vîze kasabasında doğup yetişti. Doğum târihi tesbit edilememiştir. Daha çok Çorlu'da ikâmet etti. 979 (m. 1571) senesinde orada vefât etti.

Doğup yetiştiği şehirde, zamanın âlimlerinden ilim öğrendi. Bu maksadla çeşitli yerlere gitti. Zamârınının büyük âlim ve fâdıllarından olan Muhaşşî Sinân Efendi'nin yanında dânişmend (yardımcı) iken, zamanındaki evliyânın büyüklerinden Merkez Efendi hazretlerinin talebeleri arasına girerek, o büyük zâttan feyz almaya başladı.

Merkez Efendi'nin sohbet ve hizmetinde yetişerek kemâle geldikten sonra Çorlu beldesine gitti. Orada yerleşti. Uzun seneler, imamlık, vâ'izlik ve hatîblik yaptı. Fesahat ve belagatı çok kuvvetli idi. İfâdesi çok güzel olup, herkes onun te'sîrli va'z ve sohbetlerinde bulunmak için can atardı. Şöhreti her tarafa yayıldı.

Çorlu'da kaldığı evin yanında bir tekke yaptırdı. Orada talebelere ders okuttu. Birçok kimse ondan istifâde etti. Vefâtına kadar, burada ilme ve ilim taliplerine hizmet eden Behiştî, 979 (m. 1571) ve başka bir rivâyetle 977 (m. 1569) senesinde vefât edince, tekkesinin avlusunda defn olundu.

Zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim, tasavvuf yolunda yüksek derece sahibi, çok mübârek bir zât idi. Çok ibâdet ederdi. Dünyânın mevkiine ve malına düşkün değildi. Zühd ve vera' sahibi idi. İlim, irfan ve ma'rifetteki üstünlüğü ile birlikte, şiir ve edebiyattaki, kabiliyeti de fevkalâde idi. Arab edebiyatını çok iyi bilirdi. Şiirleri pek makbûldür.

Behişti (radıyallahü anh) ba'zı kıymetli eserler de yazmıştır. Sa'düddîn-i Teftâzânî hazretlerinin Şerh-i akâid isimli eserine ve Âdâb-ı mes'ûdî isimli esere haşiye yaptı. Şerh-i Miftâh'a ve Câmi' isimli esere de ta'lîk yaptı. Ayrıca; Cem Şah ve Âlem Şah isminde bir manzûm eseri ve yarısı nazım, diğer yarısı da nesir hâlinde olan Süleymân-nâme isminde eseri de vardır.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 171

2) El-A’lâm cild-3, sh. 33

3) Kâmûs-ül-a’lâm cild-2, sh. 1419

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 387

5) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 156

6) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 42

BİRGİVÎ

Osmanlı âlimlerinin en meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Ali Birgivî’dir. Lakabı Zeynüddîn’dir 928 (m. 1521) senesinde Balıkesir’de doğdu. 981 (m. 1573)’de Birgi’de vefât etti. Türbesi, Aydın’ın Birgi kasabasında bir tepe üzerindedir. İlimdeki yüksek derecesinden dolayı İmâm-ı Birgivî ismiyle meşhûr olup, Türk âlimlerinin baş tacıdır. Hanefî mezhebinden olup, asrının en meşhûr âlimlerinden idi.

İmâm-ı Birgivî’nin babası âlim bir zât olup, müderris idi. Önce babasından ilim öğrendi. Babasının derslerinde yetişip, akranlarını geçti. Sonra yüksek ilimleri öğrenmek üzere İstanbul’a gitti, İstanbul’da bulunan meşhûr Semâniyye Medresesi müderrislerinden Ahî-zâde Mehmed Efendi’den, sonra da Kadıasker Abdürrahmân Efendi’den ders aldı. Büyük bir şevk ve gayretle ilim öğrenip, Semâniyye Medresesi’nden me’zûn oldu. Parlak bir başarı ile icâzet imtihanını vererek, müderrislik rütbesini kazandı. Bundan sonra bir müddet İstanbul medreselerinde müderrislik yaptı. Bu vazîfesi sırasında Bayrâmiyye tarikatının şeyhlerinden olan Abdürrahmân Karamânî’ye talebe olup, onun sohbetlerinde tasavvufda da yetişti. Daha sonra hocalarından Abdürrahmân Efendi’nin vasıtasıyla Edirne’de Kassâm-ı askerî (Mîrâs taksîm eden kadılık) vazîfesi yaptı. Bir müddet sonra bu işten de ayrıldı. Bundan sonra dünyâ işlerini tamamen bırakmak istemişse de, tasavvufda hocası Abdürrahmân Karamânî’nin ısrârı üzerine ders ve va’z vermeye devam etti. İkinci Selim Hân’ın hocası Atâüllah Efendi, Birgivî’nin ilimdeki kudretini takdîr ederek, Birgi’de yaptırdığı medresenin müderrisliğine onu ta’yin etti. Bundan sonra orada, talebe yetiştirmek, va’z vermek ve kitap yazmakla ömrünü geçirip, büyük hizmetler yaptı. Orada yaşamış olduğu için “Birgivî” adıyla meşhûr oldu.

Haramlardan sakınmanın önemini ve dünyânın fâniliğini çok iyi anladığından, dînin emirlerini asla ta’viz vermeden açıklardı. Zamanın âlimleriyle, yazılı ve sözlü pekçok münâzaralara girerdi. Hak bildiğini, ilmî delîlleri ile söylemekten hiç çekinmezdi. Birgi’den İstanbul’a gelerek, Sadr-ı a’zam Mehmed Paşa’ya nasihatte bulunmuştur.

İmâm-ı Birgivî hazretleri, kıymetli eserler yazmış olup, en meşhûr eserleri şunlardır: 1-Tarîkat-ı Muhammediyye: Arabca, kıymetli bir eser olup, Ehl-i sünnet âlimleri arasında büyük bir i’tibâr görmüştür. Birçok âlim tarafından şerhedilmiştir. En meşhûr şerhleri; Abdülganî Nablûsî’nin yaptığı “Hadîkat-ün-nediyye fî tarîkat-il-Muhammediyye” ve Hâdimi’nin yaptığı “El-Berîka şerh-ut-tarîka”dır. Bu şerhlerden ba’zı kısımlar, İstanbul’da İhlâs Vakfı tarafından bastırılmıştır. Tarikat-ı Muhammediyye kitabı, Süleymân Fadl Efendi tarafından “Miftâh-ül-felâh” adıyla ihtisar edilmiş, kısaltılmıştır. Bu muhtasar da İhlâs Vakfı tarafından neşredilmiştir. Tarikat-ı Muhammediyye üzerine “İdrâk-ül-hakâyık fî tahrîci ehâdîs-i tarika” adlı bir eser daha yazılmıştır. Bu eseri de, 1050 (m. 1640) senesinde Mehmed Ağa Câmii İmâmı Ali bin Hasen yazmıştır. Tarikat-ı Muhammediyye’de bulunan hadîs-i şerîflerin tahkîki ve kaynaklarının tesbitiyle ilgilidir. Tarikat-ı Muhammediyye, ayrıca Osmanlıcaya da tercüme edilmiştir. 2-Vasıyetnâme, “Birgivî Vasıyyetnamesi” adıyla meşhûr olmuştur. Asırlardan beri okuna gelmiş, çok çok kıymetli ve fâideli bir eserdir. Bu eseri, Konyalı Şeyh Ali Efendi tarafından şerh edilmiş ve bu şerhe de, Osmanpazarı müftîsi İsmâil Niyâzî Efendi tarafından bir şerh yazılmıştır. Bilhassa Kâdı-zâde Ahmed Efendi’nin bu esere yazdığı şerh meşhûr olup, defalarca basılmıştır. Birgivî’nin bu meşhûr eseri, Toktamışoğlu tarafından manzûm olarak Çağatay Türkcesine de çevrilmiştir. 3-Zuhr-ül-müteehhilîn: Bu eseri, kadınların hayz hâllerini bildiren bir kitap olup, çok kıymetlidir. Hanefî mezhebinde meşhûr âlim İbn-i Âbidîn, bu eseri “Menhel-ül-vâridîn” adıyla şerhetmiştir. Bu şerh, İhlâs Vakfı tarafından bastırılmıştır. 4-Ravdât-ül-cennât fî usûl-il-i’tikâd, 5-Risâletün fî beyânı rusûm-il-mesâhif-il-Osmâniyye, 6: Şerhu hadîs-ül-erbe’în, 7- Etfâl-ül-müslimîn, 8-Ziyâret-ül-kubûr, 9-Nûr-ül-ahyâ, 10-Cilâ-ül-kulûb, 11-Muaddil-üs-salât, 12-Îkâz-ün-nâimîn, 13-

Dürr-ül-yetîm fî ilm-it-tecvîd, 14-Hâşiye-i Hidâye, 15-Imtihân-ül-ezkiyâ, 16-Risâletün fî usûl-ü-hadîs, 17-Ta'lîkât ales-Sadr-iş-şeri'a, 18-Risâletün minel âdâb, 19-Ulûmu âliyye'den bahseden manzûm bir risale, 20-Risâletün fî hurmet-it-tegannî ve vucûbi isti'mâ-il-hutab, 21-Sihâh-ı acemiyye (Farsçadır), 22-Tefsîru sûret-il-Bekâra- Bekâra sûresinin yarısına kadar yaptığı tefsîrdir, 23-İnkâz-ül-hâlikîn, 24-Şerhu lübâb-ül-elbâb fî ilm-il-i'râb lil-Beydâvî, 25-Dâfiat-ül-mübtediîn ve kâşfetü butlân-ül-mülhidîn, 26-Avâmil: Nahiv ilmiyle ilgili çok meşhur bir eseridir. Bu eser üzerine çok şerh yazılmıştır. Bu eser üzerine şerh yazan zâtlar, Gümüşhâneli Ebû Bekr bin Ya'kûb, Manisalı Halîl Nâimî, Filorinalı Mustafa Efendi, Abdüllatîf Harpûti, Kuşadalı Ahmed Efendi ve Şeyh Mustafa İbrâhim. 27-İzhâr: Bu eseri de nahiv ilminde meşhûr bir kitaptır. Asırlardan beri Arabca öğrenen talebelere okutulmuştur. Şerhleri ve tercümeleri vardır. Şerhleri şunlardır: Keşf-ül-esrâr, taleberinden Muslihuddîn tarafından yapılmıştır. Netâyic-ül-efkâr, Kuşadalı Mustafa bin Hamza tarafından yazılmış bir şerhdir. Feth-ül-esrâr, Ref'ul-estâr, Osmanpazarlı Niyâzî Efendi tarafından yazılmıştır. Miftâh-ül-merâm, Mehmed Feyzi Efendi tarafından yazılmış bir başka şerhidir. Hall-i esrâr-il-ahbâr alâ i'râb-il-izhâr, Zeyni-zâde tarafından yazılmış olup, "İzhâr mu'ribi" adıyla bilinir. Süleymân Feyzi Efendi, Bursalı Kasap-zâde İbrâhim Efendi ve Abdullah Eyyûbî tarafından da izhâr üzerine şerh (açıklama) yazılmıştır, izhâr kitabı, ayrıca Sâlihli Müftîsi Mehmed Lütfî Efendi ve Konya müderrislerinden Ali Şühûdî Efendi tarafından Osmanlıcaya tercüme edilmiştir. 28-Emsile-i fadliye: Sarf ilmine dâir olup, oğlu Fazlullah Efendiye izafeten bu adı vermiştir. Bu eserine kendisi ayrıca bir de şerh yazmıştır. 29-Kifâyet-ül-mübtedî fis-sarf; Ermenekli Süleymân Sırrı Efendi bu esere bir şerh yazmıştır.

İmâm-ı Birgivî'nin "Vasıyyetname" adlı eserinden bir bölüm şöyledir:

"Kardeşlerime, evlâdıma ve âhıret yolcularına vasıyyetimdir ki, Allahü teâlânın emrettiği şeyleri yapınız. Kazaya kalmış namazlarınızı kılınız, kalmış zekâtlarınızı veriniz. Oruçlarınızı tutunuz. Üzerinize farz oluyorsa hac yapınız. Her müslümanın öğrenmesi farz-ı ayn olan ilmihâl bilgilerini öğreniniz. Âlimlerin sohbetine devam ediniz. Güvenilir ve sağlam âlimlerin fetvâsıyla amel ediniz. Herkesin fetvâsıyla amel etmemelidir. Tegannî dinlememelidir. Allahü teâlânın ismi anıldığı zaman (Teâlâ ve Tebâreke) veya (Azze ve Celle), (Sübhânallah) (Cellecelâlüh) diyerek ta'zim ediniz. Resûlullahın ve diğer Peygamberlerin isimleri anıldığı zaman salevât getirmelidir. Yazarken de bunları açık yazmalıdır. Diğer âlimler ve meşâyıh anıldığı zaman, (rahmetullahi aleyh) demelidir. Hocasına da hürmet göstermelidir. Yol göstermek hâriç, hocanın önünden yürümemelidir. Ondan önce söze başlamamalı ve yanında çok konuşmamalıdır. Hizmetini severek yapmalıdır. Her yerde hocanın rızâsını gözetmelidir. İ'tirâz etmemeli, dövse veya bağırsa nasihat bilmeli, incinmemelidir. Hocasının yakınlarına da hürmet göstermelidir. Akrabayı ziyâret etmeli, sıla-i rahmi (akraba ziyâretini) terketmemelidir. Anne ve babanın da haklarını gözetmeli, onlara karşı yüksek sesle konuşmamak ve kızgın bakmamalı, günah olmayan emirlerini yapmakdır. Dövmesine ve bağırmasına sabretmelidir. Karşılık vermemelidir. Komşuların haklarını da gözetmeli, kokulu bir yemek pişirince, bir miktarını komşulara vermelidir. Mümkün olduğu kadar komşuların ihtiyâcını görmeli ve zarara uğrarlarsa yardım etmeli ve iyilik gelirse sevinmelidir. Diğer din kardeşlerini de sevmelidir. Kusurlarını mümkün mertebe affetmelidir. Müdâhene etmemeli, dünyalık ele geçirmek için dîni vermemeli. Gerekirse müdârâ etmeli, dîni ve dünyâyı korumak için dünyâlık vermelidir. Müdârâ zararı gidermek için olur. Çok gülmekten, fâidesiz konuşmaktan sakınmakdır. Alışverişte dînin emirlerine uymalı ve cemâate devam etmelidir. Bid'atlerden sakınmalı. Misvak kullanmaya devam etmeli. Duâya, Allahü teâlâya hamd ve sena ile ve Resûlüne salât ve selâm ile başlamalıdır. Duâ ederken bütün mü'minlere duâ etmeli, anneyi, babayı ve iyilik gördüğü kimseleri de duâlarında anmakdır. Yalvararak ve gizli duâ etmelidir. Yalnız iken Allahü teâlâya yalvararak duâ etmeli. Acizliğini ve günahlarını düşünerek ağlamalıdır. Allahü teâlâdan istikâmet af, afiyet, rızâsını ve muvaffakıyyet istemelidir. Îmânın gitmesinden korkup, dâima hüsn-i hâtime (son nefeste îmân ile gitmeyi) istemeli, İslâm ni'metine her zaman şükretmelidir. Çoluk-çocuğuna ilmihâlini (lâzım olan din bilgilerini) öğretip, İslâmiyete uymayan şeylerden korumalı ve sakındırmalıdır. Çocukları yedi yaşında namaza başlatmalı, on yaşına girdiklerinde namaz kılmazlarsa döverek kıldırmakdır. Dâima istiğfar etmelidir.

İmâm-ı Birgivî'nin son nefes ve ölüme dâir vasıyyeti de şöyledir: Din kardeşlerime vasıyyetim odur ki, hastalığım artınca, ziyâretime geldiklerinde İhlâs sûresini okumayı bana telkin edip hatırlatsınlar. Allahü teâlânın rahmetini, recâya, ümîd etmeye dâir âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri

hatırlatsınlar. Kelime-i şehâdeti söylemeyi telkin etsinler. Yanımda; "La ilahe illallah Muhammedün resûlullah, eşhedü enlâ ilahe illallahü vahdehü lâ şerike leh ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlühü" desinler. Söyle diye zorlamasınlar. Kelime-i tevhîdi söyledikten sonra başka birşey konuşursam, yeniden telkin etsinler. Söylemezsem o da yetişir. Tövbe etmeyi hatırlatsınlar. Ölünce başımı kazımayı, koltuk ve kasık kıllarımı yolmayı, bıyık kırkmayı, sakalım traş olmamışsa traş etmeyi, tırnak kesmeyi yapmasınlar. Çünkü burçlar öldükten sonra yapılmaz. Mümkün ise gusl ettirsinler. Buna imkân yoksa, abdest aldırsınlar. Buna da imkân yoksa, teyemmüm ettirsinler. Kıbleye döndürüp sağ tarafıma yatırsınlar. Yâsîn sûresini okusunlar, ölürken yanıma kadın ve çocuk koymasınlar. Ağlayıp, inleyip, feryâd etmesinler. Sâlih din kardeşlerim yanımda bulunsunlar Kalbleriyle teveccüh edip, bu fakir için selâmet ve şeytanın şerrinden kurtulmamı dilesinler. Rûhum kabzolunca gözlerimi kapayıp, çenemi bağlasınlar. Bir kaba buhur koyup, üç-beş veya yedi kerre etrâfımda döndürsünler.

Namaz iskâtı: İmâm-ı Muhammed'in ictihâdı ile yapılan namaz iskâtı husûsunda da İmâm-ı Birgivî'nin vasıyyeti vardır.

("Nûr-ül-İzâh"da ve bunun "Tahtâvî" haşiyesinde ve "Halebî" ile "Dürr-ül-muhtâr"da, namazların kazası sonunda, "Mültekâ"da ve "Dürr-ül-müntekâ"da ve "Vikâye'de, "Dürer"de ve "Cevhere"de ve başka kıymetli kitaplarda, orucun sonunda, vasıyyet eden meyyit için iskât ve devr yapmak lâzım olduğu yazılıdır. Meselâ, "Tahtâvî" haşiyesinde diyor ki: "Tutulmamış oruçların fidye vererek iskât edilmesi için nass vardır. Namaz oruçtan daha mühim olduğundan, şer'î bir özür ile kılınmamış ve kaza etmek istediği hâlde, ölüm hastalığına yakalanmış bir kimsenin, kaza edemediği namazlar için de, oruçta yaptığı gibi iskât yapılması husûsunda bütün âlimlerin söz birliği vardır. Namazın iskâtı olmaz diyen kimse câhildir. Çünkü, mezheblerin sözbirliğine karşı gelmektir. Hadîs-i şerîfde; "Bir kimse, başkası yerine oruç tutamaz ve namaz kılamaz. Fakat, onun orucu ve namazı için fakiri doyurur" buyuruldu.)

İmâm-ı Birgivî'nin namaz iskâtı için bildirdiği vasıyyet şöyledir: "Yakın velîm olan, helâl kazançlı bir kimseden üçyüz akçe borç alsın. Tama'kâr olmayan iki fakir kimse bulsunlar. Beni sevenlerden olması daha iyi olur. Bunları yalnız biryere götürsünler. Üçünden başka orada kimse olmasın. O üçyüz akçeyi (gümüş veya altını) hesap edip kaç günlük namaza karşılık olursa, Muhammed bin Pîr Ali'nin o kadar namazı iskâtı için sana şunu verdim desin. O da elinç alıp, kabûl ettim desin. Gümüşü veya altını alana, aldığı paranın şer'an kendi mülkü olduğunu bildirsinler. O fakir diğerine, Muhammed bin Pîr Ali'nin namaz iskâtı için şunu sana verdim desin. O da eline alıp, kabûl ettim desin. Kendi malı olduğunu bilsin. Lütfedip o da yanındakine, yukarıda bildirdiğimiz şekilde versin. Böylece devredip tamamlasınlar. Doğum târihim hicrî dokuzyüzyirmidokuz Cemâzil-evvel'inin onuncu günüdür. Ölüm târihi ne zaman olursa, oniki yılını düşsünler. Ne kadar sene kalırsa, onun için devr etsinler. Vitr namazını bile hesap etsinler. Bir vakit namaz için beşyüzyirmi dirhem buğday hesâb etsinler. Namaz iskâtının devri tamâm olunca, birkaç devir de, verilmemiş zekâtlar için ve sadaka-ı fıtr için, birkaç devir de, kalmış kurbanlar ve adaklar için ve kul hakları için yapsınlar. Bundan sonra, gümüş veya altınlar hangi fakirde kalırsa, kendi güzel arzusu ile velî olan akrabama veya vasıyy-i muhtârıma, ta'yin ettiğim vasime hediye etsin. O da eline alıp, kabûl ettim desin. Sonra velî olan akrabam, yüz akçesini ayırıp, ellişer akçe olmak üzere bu iki fakire versin. Sevâbını bu fakire (bana) bağışlasın.

Bundan sonra iki kimse bulup, müslüman mezarlığında, sâlih bir kimsenin kabri yanında kabrimi kazdırsınlar. Kazmak için, asıl maldan yirmibeşer akçe versinler. Derinliği bir adam boyu, eni yarısı kadar olsun. Kabri kazıp tamamladıktan sonra, kıble tarafını kazsınlar. Bedenim sığacak kadar geniş ve derince olsun. Sonra kefen işine baksınlar. Orta bezden olup, isrâf etmesinler. Kefeni asıl maldan yapsınlar. Bundan sonra yıkamak üzere, yıkama tahtasına koysunlar. Etrâfımda buhur gezdirsinler. Bir sâlih kimse yıkasın. Sâlih biri de su döksün. Yanlarında başka kimse olmasın. Sünnet üzere yıkasınlar. Önce abdest aldırsınlar. Üçer defa yıkamaya dikkat etsinler. Suyu çok döküp isrâf etmemelidir. Saçımı ve sakalımı, hatmi ile, ısınmış su ile yıkasınlar. Üzerime son dökülen suya kâfur katsınlar. Yakın velîmiz lütfedip, kalan akçeden (paradan) yıkayana ve su dökene yirmibeşer akçe versin. Sonra kefene sarsınlar.

Bundan sonra cenâze namazımı kılmağa hazırlansınlar. Dostlarıma haber versinler. Namazımda bulunan cemâat üç safdan eksik olmasın, fazla olursa zararı yoktur. Yedi kişi de olsa üç saf olsunlar. Cenâzem getirilince, yüksek sesle zikr etmesinler. Kabrin yanına gelince, dostlarımdan sâlih bir kimse kabrime insin. Bu fakiri mezarın içine indirsinler.

“Bismillahi ve alâ milleti Resûlillah” deyip lahdin içine koysunlar. Kıbleye indirsinler. Sonra kerpiç ile lahdin ağzını kapatsınlar ve “Yâ Rabbî! Bu ölüyü kabir azâbından koru” desinler. Kerpiç bulunmaz ise, kamış koysunlar. Ağaç, kiremit, hasır ve tabut koymasınlar. Kuru toprak üzerine koyup, sonra çukuru doldursunlar. Balık sırtı gibi yapsınlar. Bir karıştan yüksek yapmasınlar. Defn işi bitince, üzerime bir testi su döksünler. Su dökmeğe baş tarafımdan başlayıp, ayaklarıma kadar devam etsinler. Din kardeşlerimden birisi mezarımın başında dursun ve; “Yâ Rabbî! Kabri yanlarına doğru geniş eyle. Bu ölünün rûhuna yükseklik ve saadet ihsân eyle, ondan râzı ol” desin. Bir kişi de “İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn” (Biz Allahın kuluyuz ve yine O’na döneceğiz) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okusun ve; “Yâ Rabbî! Bu ölü senin emrine rucû’ etti, döndü. Sen kendisine rucû’ edilenlerin hayırlısısın. Bu kimsenin etrâfındaki yeri, iki tarafından geniş eyle ve bu ölünün rûhuna gök kapılarını aç ve onu güzel bir kabûl ile kabûl eyle. Münker ve Nekir’in suâllerine ve diğer suâllere karşı dilini sağlam ve doğru söyleyici eyle. Cevâbını kolay eyle” desin. Bundan sonra orada bulunanlara; “Kardeşiniz için mağfiret isteyiniz” desinler. Bütün bu işlerden sonra, oturup Kur’ân-ı kerîm okusunlar. Tebâreke ve yedi kerre İhlâs sûresini, Fâtiha ve Mu’avvezeteyn ve bunlardan sonra tekrar onbir defa İhlâs sûresini okusunlar. Âyet-el-kürsî, Yâsîn sûresi ve Bekâra sûresini sonuna kadar okusunlar. Bu okuduğumuz Kur’ân-ı kerîmi bütün ölülere bağışladık diye ağızdan söylesinler. Oruç, yemîn keffâretleri, Kur’ân-ı kerîm okuma ve duâ tamam olduktan sonra, yakın velîm lütfedip, kalmış olan yüzaltmış akçenin altmış akçesini, altmış fakire versin. Bu fakirin oruç keffâretine niyet etsin. Yüz akçesini de yüz fakire versin. Yemîn keffâretine niyet etsin.

Bundan sonra da telkin için sâlih ve âlim bir müslüman, mezarımın yanında kalsın. Yüzüme karşı ayakta dursun. Desin ki: “Ey Muhammed bin Meryem” Bunu üç defa söylesin. Sonra desin ki: “Dünyâdan şehâdet getirerek çıktığın ahdi hatırla. İbâdete, Allahü teâlâdan başka lâyık ve müstehak kimse yoktur, deyip şehâdet getirmeni hatırla. Allahü teâlâ birdir, ortağı yoktur. Elbette Muhammed aleyhisselâm Allahü teâlânın resûlüdür. Elbette Cennet vardır. Cehennem ateşi de vardır. Allahü teâlânın ölüleri diriltip, mahşer yerinde toplaması muhakkak vardır ve olacaktır. Muhakkak ki, Allahü teâlâ mezarlarda bulunan ölüleri diriltir.” Sonra üç kerre; “Yâ Muhammed bin Meryem! “La ilahe illallah” de.” Sonra üç kerre: “Yâ Muhammed bin Meryem! De ki Rabbim Allahü teâlâdır. Dînim İslâm dînidir. Peygamberim Muhammed aleyhisselâmdır” desin. Lütfedip ma’nâsını düşünerek yavaş yavaş okusun. Çabuk çabuk okuyup gitmesin. Sonra; “Yâ Rabbî! Sen bunu yalnız bırakma. Sen mâliklerin hayırlısısın” desin. Sonra dönüp evlerine gitsinler. Üzerime bina yapmasınlar. Çadır kurmasınlar. Nöbet tutmasınlar. Başucuma tanınması, hatırlanması ve duâya sebeb olması için büyükçe bir taş diksinler. Kabrim yıkılacak olursa, ta’mir etsinler. Üzerime toprak döküp, balık sırtı gibi yapıp, yeni gibi yapsınlar. Bir karış yüksek yapsınlar. Bid’at olan şeylerden kaçınsınlar.

Çoluk-çocuğuma vasıyyetim olsun ki, üzerime sesli ağlamasınlar. Allahü teâlâdan mağfiret ve rahmet istemelidir, öldüğüm günde, yedisinde, kırkında ve sene-i devriyesinde yemek pişirip ziyâfet vermesinler. Fakat sevâbını rûhuma hediye etmek üzere sadaka versinler. Çok ihsânda bulunsunlar. Allahü teâlâ kabûl eylesin. Paraları yoksa; ekmek, pirinç, yağ, tuz, soğan versinler ve ne yapabilirlerse, az olsun çok olsun, Allahü teâlâ için verip, sevâbını, kalbleriyle ve dilleriyle bu fakire bağışlasınlar. Duâ ederken beni hatırlasınlar, unutup gitmesinler. Yine çocuklarıma vasıyetimdir ki; dünyâya düşkün olmayalar, mal ve mevki, makam peşinde koşmayalar. Allahü teâlâya tevekkül edip, fâideli ilimleri öğrenmeye ve bunları yaymağa çalışsınlar. Sâlih ameller işlesinler ve takvâ üzere olsunlar, haramlardan sakınsınlar. Meâlen; “Allahü teâlâdan korkanı, Allahü teâlâ dünyâda ve âhırette her darlıktan kurtarır. Ona düşünmediği yerden rızık verir. Allahü teâlâya tevekkül edene Allahü teâlâ yetişir. İhtiyâcını ihsân eder, başkasına muhtaç etmez.” (Talak: 3-4) buyurulan âyet-i kerîmeyi düşünerek okusunlar.”

İmâm-ı Birgivî, “Tarîkat-i Muhammediyye” adlı kıymetli eserinde şöyle yazmaktadır:

“Tasavvuf; kalbi kötü huylardan temizlemek ve iyi huylar ile doldurmak demektir. Kalbi ıslâh etmek, herşeyden daha önemlidir. Çünkü kalb, bedende emrine itaat edilen ve her hükmü yerine getirilen bir hükümdâr gibidir. Vücûddaki uzuvlar onun emri altındaki hizmetçilerdir. Bunun için Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “İnsanın bedeninde bir et parçası vardır. Bu iyi olursa, bütün uzuvlar iyi olur. Bu kötü olursa, bütün organlar bozuk olur. Bu (et parçası) kalbdir.” Ya’nî bu

yürek denilen, et parçasındaki gönüldür. Bunun iyi olması, kötü ahlâktan temizlenmesi ve iyi ahlâk ile süslenmesiyledir."

İmâm-ı Birgivî, bu eserinde kötü ahlâkı ayrı ayrı yazıp sebeplerini ve kurtulup çârelerini bildirmiştir. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

Küfr: Helak edici şeylerin en büyüğü ve mutlaka helak edeni küfrdür. Küfr, dinde inanılması lâzım olan bir şeye inanmamaktır, imân, Muhammed aleyhisselâmın Allahü teâlâ katından getirip bildirdiği şeylerin hepsine kalb ile inanıp, dil ile de ikrâr etmeğe, söylemeğe denir. Küfr üç çeşittir.

1- Küfr-i cehlî: Bunun sebebi, âyet ve delîllere kulak vermemek, illtifat etmemek. (Ya'nî işitmediği ve düşünmediği için kâfir olanların küfrü, Küfr-i cehlî'dir.) Avvâmın küfrü gibi. Cehl ise, kalb âfetlerinin ikincisi olup, iki kısma ayrılır Birincisi; basittir. Böyle kimseler, insanı hayvandan ayıracak vasıfları kaybetmiş oldukları için şaşkındırlar. Çünkü hayvanlar, yaratıldıkları şeyde ileridirler. Hayvanlar, zararlı olanları da anlayıp ondan uzaklaşırlar. Cehl-i basit içinde olanlar, câhil olduklarını bildikleri hâlde, bu çirkin hâlden uzaklaşmazlar, ilme yaklaşmazlar. Îmân edilecek şeyleri ve farzlardan, haramlardan meşhûr olanları, lüzumu kadar öğrenmek farzdır. Bunları öğrenmemek haramdır. İşitip de ehemmiyet vermemek küfr olur. Cehlin ilâcı, çalışıp öğrenmektir. Cehlin ikincisi; cehl-i mürekkebdir. Bu ise; yanlış, sapık i'tikâd etmektir. Bu, cehl-i basitten daha fenâdır. İlâcı bilinmiyen bir hastalıktır.. Çünkü, böyle kimse, cehlini ilim ve kemâl sanmaktadır. Cehil ve rûh hastası olduğunu bilmez ki, ilâcını arasın. Ancak, Allahü teâlânın hidâyeti ile hastalığını anlayan bu dertten kurtulabilir.

2- Küfr-i cühûdiye. Küfr-i inâdî de denir. Bilerek, inâd ederek, imansız olmaktır. Kibirden, mevki sahibi olmayı sevmekten veya ayıplanmaktan korkma sebebi ile hâsıl olur. Fir'avn'ın ve yoldaşlarının küfrleri böyle idi. Allahü teâlâ, Fir'avn ve kavmi hakkında buyurdu ki: "... Onlar (îmân etmeyi) kibirlerine yediremediler. Büyüklenen bir kavim idiler. Şöyle dediler; bizim, gibi iki insana (Mûsâ ve Hârûn'a) hiç îmân edermiyiz! Hele bir de kavimleri bize itaat (hizmet) edip dururken?" (Mü'minûn: 46-47)

Riyasete, makama ulaşamama korkusuyla veya makamını kaybetme korkuşu da küfr-i inâdîde (inâd ederek küfürde) kalmaya sebep olur. Rum İmparatoru Herakliyüs da, tahtından ve saltanatından ayrılmak korkusu ile îmân etmedi. (Eshâb-ı Kirâmdan Dıhye (radıyallahü anh) ismindeki zât, Resûlullahın (aleyhisselâm) İslama da'vet eden mektûbunu Medine'den Şam'a, Herakliyüs'a getirdi. Herakliyüs, birgün evvel Mekke'den Şam'a gelmiş olan Kureyş kâfirlerinin ticâret kervanının reîsi Ebû Süfyân'ı sarayına çağınp: "Medine'de birisinin peygamberlik iddia ettiğini işittim. Kendisi, tanınmış kimselerden midir? Yoksa, aşağı tabakadan mıdır? Ondan evvel, başkası da böyle iddiada bulundu mu? Dedeleri arasında, melik ve emîr olanlar var mıdır? Kendisine tâbi olanlar zengin midir, fakir ve aciz kimseler midir? Çalışmaları ilerliyor mu, geriliyor mu? Dînine girip de, sonra ayrılanlar oluyor mu? Sözünde durmadığı, yalan söylediği görüldü mü? Harblerinde gâlib midir, mağlûb mudur? Ebû Süfyân bunların cevâplarını bildirince; "Bu sözlerinin hepsi, O'nun peygamber olduğunu gösteriyor" dedi. Ebû Süfyân'ın küfründen ve hasedinden dolayı yalan söylediği de oldu. "Bir gece içinde, Mekke'den Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğünü söyledi" dedi. Herakliyüs'ün yanında olup, bunu işitenlerden biri lâfa karışıp: "Ben o gece Mescid-i Aksâ'da idim" dedi. O gece gördüklerini anlattı. Ertesi gün, Herakliyüs mektûbu okudu. Mektûba inandığını, Muhammed aleyhisselâma îmân ettiğini Dıhye'ye bildirdi. Fakat; "Îmân ettiğimi millete bildirmekten korkuyorum. Bu mektûbu falanca rahibe götür. O, çok şey bilir. Onun da îmân edeceğini sanıyorum" dedi. Râhib, mektûbu okuyunca, hemen îmân etti. Oradakilere de îmân etmelerini söyledi. Kendisini öldürdüler. Dıhye, Herakliyüs'a gelip, olanları bildirdi. "Böyle yapılacağını bildiğim için îmân ettiğimi kimseye söylemedim" dedi. Resûlullaha mektûp gönderip, îmân ettiğini bildirdi. Başşehri olan Humus'a gitti. Orada kendisine bir adamından gelen mektûpta, Muhammed aleyhisselâmın peygamberliği ve muvaffakiyetleri bildirildi. İleri gelenleri toplayıp, mektûbu okutarak, kendisinin îmân ettiğini açıkladı. Hepsi karşı çıktılar. Îmân etmeyeceklerini ve reddettiklerini anlayınca, onlardan özür diledi. "Maksadım, dînimize olan bağlılığınızın kuvvetini anlamak idi" dedi. Bu sözü işitince, hepsi kendisine secde ettiler. Râzı olduklarını bildirdiler. Saltanatını kaçırmamak için, küfrü îmâna tercih etti. Müslümanlarla harb etmek için Mute denilen yere ordu gönderdi. Burada çok müslüman şehîd edildi. Resûlullaha Herakliyüs'ün mektûbu gelince; "Yalan söylüyor. Nasrânî dîninden ayrılmadı" buyurdu. Herakliyüs'a gönderilen mektûb-i

nebevinin sûreti, “Buhârî”de ve “Mevâhib”de ve “Berîka”da yazılıdır.)

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

“İki aç kurd, bir koyun sürüsüne girdiği zaman, yaptıkları zarardan, mal ve şöhret hırsının insana yapacağı zarar daha çoktur.”

“İnsana zarar olarak, din ve dünyâ işlerinde parmakla gösterilmesi yetişir.” Ya’nî, insanın din veya dünyâ işlerinde şöhret sahibi olması, dînine de, dünyâsına da çok zarar verir.

“Medh olunmağı sevmek, insanı kör eder ve sağır eder. Kabahatlerini, kusurlarını görmez olur. Doğru sözleri, kendisine yapılan nasihatleri işitmez olur.”

Mevkî ve şöhret sahibi olmak arzusu, insanlarda üç şeyden hâsıl olur: Birinci sebep; nefsin arzularına kavuşmaktır. Nefs, arzularının, haram yollardan elde edilmesini ister. İkincisi; kendinin ve başkalarının haklarını zâlimlerden kurtarmak ve müstehâb olan, meselâ sadaka vermek için hayrat, hasenat yapmak için yahut mübah olan işler yapmak için, meselâ; iyi yemek, iyi giyinmek, iyi evlerde oturmak ve çoluk-çocuk sahibi olup, rahat ve mes’ûd yaşamak için veya mazlûmları zâlimlerden kurtarmak için, yahut ibâdetlerine mâni olacak şeylerden kurtulmak için ve İslâm dînine ve müslümanlara hizmet için mevkî sahibi olmak istenir. Bu niyet ile mevkiye kavuşurken, riya gibi ve hakkı bâtıl ile karıştırmak gibi, İslâmiyetin yasak ettiği şeyleri yapmazsa ve vâcibleri, sünnetleri terk etmezse, bunun mevkî sahibi olması caizdir, hattâ müstehabdır. Çünkü, caiz ve lâzım olan şeylere kavuşturucu sebepleri, vâsıtaları yapmak da, caiz ve lâzım olur.

Mevki sahibi olmayı istemenin sebeplerinden üçüncüsü; nefsini eğlendirmektir. Nefsi, maldan olduğu gibi, mevkiden de lezzet almaktadır. Arada İslâmiyete uymayan işler bulunmazsa, nefsi lezzet aldığı şeye kavuşturmak haram olmaz ise de, takvânın himmetin az olduğunu gösterir. Mevki elde ettikten sonra, insanların gönüllerini kazanmak için, riya ve müdâhene ve gösteriş yapmasından korkulur. Hattâ, münâfıklık ve hakkı bâtıl ile karıştırmak ve hattâ hile ve yalan gibi tehlikeli hâller de olabilir. Helâl ile haram karışık olan şeyi yapmamak lâzımdır. Mevki sahibi olmanın bu üçüncü sebebi haram değil ise de, iyi olmadığı için, ilâcını bilmek ve yapmamak lâzımdır. Önce mevkînin geçici olduğunu ve zararlarını, tehlikelerini düşünmelidir. Şöhretten ve hürmet toplayarak kibirli olmaktan kurtulmak için, İslâmiyette mübah olup, caiz olup, halkın beğenmediği işleri yapmalıdır. Bir zaman, bir emir, bir zahidi ziyârete gitmiş. Zâhid, emîrin ve etrâfındakilerin kendisine yaklaşmak istediklerini anlayınca, ziyâfet vermiş. Kendisi, iri lokmaları, hırs ile çabuk çabuk yemeğe başlamış. Emîr bu hâli görünce, zahidi. beğenmiyerek, oradan ayrılmış. Zâhid, arkasından; “Elhamdüllillah! Rabbim beni kurtardı” demiş. Mevki sahibi olmak arzusunu gideren en kuvvetli ilâç, insanlardan uzlet etmektir. Din ve dünyâ için zarurî vazîfelerden başka, insanlar arasına karışmamalıdır. Hadîs-i şerîfte, bu ilâç tavsiye edilmektedir.

Kalb hastalıklarının en kötüsü olan küfrden, küfr-i inadının sebeplerinden biri de; insanların kötülemelerine, çekiştirmelerine, ayıplamalarına üzülmekdir. Küfr-i inâdîye sebep olan şeylerin üçüncüsü; insanlardan utanmak ve başkalarının kötülemelerinden, ayıplamalarından korkmaktır.

İnsanların kötülemelerinden ve ayıplamalarından korkmağa karşı ilâç olarak şöyle düşünmelidir Kötülemeleri doğru ise, ayıplarımı bana bildirmiş oluyorlar. Bunları yapmamağa karar verdim demeli, böyle kötülemelerden ferahlık duymalıdır. Onlara teşekkür etmelidir. (Hasen-i Basrî’ye, birisinin kendisini gıybet ettiğini haber verdiler. Ona bir tabak helva gönderip, “Sevâblarını bana hediye ettiğini işittim. Karşılık olarak bu tatlıyı gönderiyorum” dedi. İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe ve birisinin kendisini gıybet ettiğini söylediler. Ona bir kese altın gönderip; “Bize verdiği sevâbları arttırırsa, biz de karşılığını arttırırız” dedi.) Yapılan kötüleme yalan ise, iftira ise, zararı söyliyene olur. Onun sevâbları bana verilir. Benim günahlarını, ona yüklenir demelidir, îftirâ etmek, gıybet etmekten daha fenâdır.

Kalb hastalıklarının biri de, övülmeyi sevmektir. Medh olunmağı sevmenin sebebi, insanın kendini beğenmesi, yüksek, iyi sanmasıdır. Medh olunmak, böyle kimseye tatlı gelir. Bunun hakiki üstünlük, iyilik olmadığını, olsa da geçici olduğunu düşünmelidir.

Kalb hastalıklarının en kötüsü olan küfrün üçüncü kısmı, küfr-i hükmîdir.

3- Küfr-i hükmî: İslâmiyetin imansızlık alâmeti dediği sözleri söylemek ve işleri yapmaktır. (Dinen ta'zimi, övülmesi gereken şeyleri tahkir etmek, küçümsemek ve dinen kötülenmesi, tahkir edilmesi gereken şeyleri övmek ve beğenmek, küfr-i hükmî'ye sebep olur.) Kendi küfrüne rızâ küfürdür. Başkasının küfrünü beğenmek de küfürdür. Küfrü (imânın gitmesini) gerektiren bir söz söylemek de küfre, imânın gitmesine sebep olur. O sözün küfür olduğunu bilmiyerek söylemek de, âlimlerin çoğuna göre küfürdür. Bunun gibi, küfre sebep olan işler yapmak da küfre düşürür.

Riya: Birşeyi olduğunun tersine göstermektir. Kısaca, gösteriş demektir. Âhıret amellerini yaparak, âhıret yolunda olduğunu göstererek, dünyâ arzularına kavuşmak demektir. Kısaca, dünyâ kazancına dini âlet etmektir. İbâdetlerini göstererek, insanların sevgisini kazanmaktır, ibâdet, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için yapılır. Başkasının muhabbetine, ihsânına kavuşmak için yapılan ibâdet, ona tapınmak olur. Allahü teâlâya ihlâs ile ibâdet etmemiz emr olundu. Hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlânın birliğine imân edenden ve namazı ve zekâtı ihlâs ile yapandan Allahü teâlâ râzı olur" buyuruldu. Resûlullah (aleyhisselâm) Mu'âz bin Cebel'i, Yemen'e vâli olarak gönderirken; "İbâdetlerini ihlâs ile yap. ihlâs ile yapılan az amel, kıyâmet günü sana yetişir" buyurdu. Hadîs-i şerîflerde; "İbâdetlerini ihlâs ile yapanlara müjdeler olsun. Bunlar hidayet yıldızlarıdır. Fitnelerin karanlıklarını yok ederler", "Dünyada haram edilmiş olan şeyler mel'ûndur. Ancak Allah için yapılan şeyler kıymetlidir" buyuruldu. Dünyâ ni'metleri geçicidir. Ömürleri pek kısadır. Bunları ele geçirmek için dinini vermek ahmaklıktır, insanların hepsi âcizdir. Allahü teâlâ dilemedikçe, kimse kimseye fâide ve zarar yapamaz. İnsana Allah kâfidir.

Riyadan kurtulmak için, riyanın sebeplerini, zararlarını ve zıddı olan, riyayı yok eden şeyleri elde etmeye, sebeplerini ve fâidelerini bilmeye bağlıdır.

Riyanın, gösterişin sebepleri:

1- İnsanlar arasında makama, mevkîye, şerefe sâhib olma hevesi. Böylece insanların kendisini övmelerini, zemmetmemelerini ister.

2- Halkın elinde bulunan mallardan menfaatlenme arzusu.

3- Kötülenme eleminden ve câhil denilmekten kurtulma arzusu.

Allahü teâlâ, Kehf sûresi'nin 110. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: "Her kim Rabbine kavuşmayı arzu ederse, sâlih bir amel işlesin ve Rabbine yaptığı ibâdete hiç kimseyi ortak etmesin."

Hadîs-i şerîflerde; "Başkalarına gösteriş için namazını güzel kılan, yalnız olduğu zaman böyle kılmıyan, Allahü teâlâyı tahkir etmiş olur", "Sizde bulunmasından en çok korktuğum şey, şirk-i asgara yakalanmanızdır. Şirk-i asgar, riya demektir", "Dünyada riya ile ibâdet edene, kıyâmet günü, ey kötü insan! Bugün sana sevâb yoktur. Dünyada kimler için ibadet ettin ise, sevâblarını onlardan iste denir", "Allahü teâlâ buyuruyor ki, benim şerikim yoktur. Başkasını bana şerik eden, sevâblarını ondan istesin. İbâdetlerinizi ihlâs ile yapınız! Allahü teâlâ, ihlâs ile yapılan işleri kabûl eder" buyuruldu.

Riyadan kurtulmanın ilâcı iki kısımdır: 1- Riyayı kalbden tamamen çıkarmak, kökünü söküp atmak, riyaya sebep olan şeyleri gidermek ve riyanın tersi olan ihlâsı elde etmekle olur. Riyanın sebeplerinin aslı; dünyâ sevgisi, geçici lezzetler ve dünyâyı âhiret üzerine tercih etmektir. Âhireti bırakıp dünyâyı tercih etmek, tam bir ahmaklık ve büyük bir akılsızlıktır. Çünkü dünyâ çok bulanık ve yok olması, zevâli sür'atlidir. Âhıret ise, berrak ve sonsuzdur. İnsanların hepsi âcizdir. Allahü teâlâ dilemedikçe, kimse kimseye fâide ve zarar yapamaz.

Ey akıllı kişi! Allahü teâlânın senin ibâdetini bildiğine kanâat getirmen ve başkalarının bunu bilip bilmediğini düşünmen lâzımdır. Allahü teâlâ kuluna kâfidir. Riyanın kötü neticelerini, zararlarını ve ihlâsın fâidelerini tekrar tekrar düşün. Amel bakımından riyanın ilâcı, açmaya lüzum olmadıkça amelin gizli tutulması ve riya kapısının kapatılmasıdır. 2- Riya olarak kalbe gelen şeyleri, o anda kalbden atmak ve ibâdet ederken riya olarak ârız olan şeyleri kaldırıp atmaktır. Bu bakımdan ibâdete başlarken kalbini iyice yoklamak ve riya olan düşünceleri kalbden çıkarmak ve ibâdeti tamamlayıncaya kadar buna azmetmektir. Fakat unutma ki, şeytan seni terketmez ve devamlı riya olan düşünceleri kalbine getirmeye uğraşır. Riya düşüncesi üç kısımdır: 1- İşlediği amelin insanlar tarafından bilindiğini bilmek veya böyle ümîd etmek. 2-İnsanların methetmelerine ve insanlar arasında üstün bir mevki elde etmeye özenmek. 3- Nefsin bunu kabûllenip ona meyletmesi

ve gönlün hakîkaten buna bağlanmasıdır. Fakat sana yaraşan, bu üçünü de reddetmektir. Birincisi için; "Ey nefis, insanlardan sana ne! Senin hâlini bilseler ne olur, bilmeseler ne olur? Allahü teâlâ senin hâlini bilir. Başkasının bilmesinde ne fayda var?" diyerek reddeder. Kalbe gelen ikinci düşünceyi de, riyanın âfetlerini ve Allahü teâlânın gadabına sebep olacağını hatırlamak sûretiyle reddetmektir. İşte bu şekilde düşünmek, insanların methetmesine karşı kalbide bir isteksizlik meydana getirir ki, bu isteksizlik, kalbi riyayı kabûl etmeye sevkeder.

Tûl-i emel: Zevk ve safa sürmek için çok yaşamayı istemektir, (ibâdet yapmak için çok yaşamayı istemek tûl-i emel olmaz.) Tûl-i emelin dört çeşit helak edici tehlikesi vardır 1- İbâdetleri vaktinde yapmazlar. 2- Sonra tövbe ederim diyerek tövbeyi terk ederler. 3- Kalbleri katı olur. Ölümü hatırlamazlar, va'z ve nasihatten ibret almazlar. 4- Dünyalık toplamaya hırslı olurlar ve dünyâ ile meşgûl iken âhıreti unuturlar. Tûl-i emel sahibi olanlar, yaşlanma ve hastalık korkusu ile, devamlı dünyalık toplamakla meşgûl olurlar. Öyleleri vardır ki, on sene yetecek kadar, ba'zıları elli sene yetecek kadar, bir kısmı da daha fazla veya daha az dünyalık mal toplar. Tûl-i emel sahibi, hep dünyâ malına ve mevkiine kavuşmak için ömrünü harcar. Âhıreti unutur. Yalnız zevk ve sefâsını düşünür. Çoluk-çocuğunun bir senelik ihtiyâcını hazırlamak, uzun emel olmaz. Bir senelik gıdaya (Havâciy-i asliyye) denir. Lüzumlu eşyadan sayılır. Nisâb hesabına katılmaz. Buna mâlik olan, zengin sayılmaz. Bekâr kimsenin kırk günlük gıda maddesi saklaması câizdir. Daha fazla saklamaları tevekkülü bozar.

Hadîs-i şerîflerde;

"İnsanların en iyisi, ömrü uzun ve ameli güzel olan kimsedir."

"İnsanların en kötüsü, ömrü uzun, ameli kötü olandır."

"Ölmek istemeyiniz. Kabir azâbı çok acıdır, ömrü uzun olup, İslâmiyete uymak büyük seâdettir."

"Müslümanlıkta beyazlaşan kıllar, kıyâmet günü nûr olacaktır." buyuruldu.

Tûl-i emelin sebepleri; dünyâ zevklerine düşkün olmak, ölümü unutmak ve sıhhatine, gençliğine aldanmaktır. Tûl-i emel hastalığından kurtulmak için, bu sebepleri yok etmek lâzımdır. Ölümün her an geleceğini düşünmelidir. Sıhhatin ve gençliğin, ölüme mâni olmadıklarını unutmamalıdır. Çok hastaların iyi olup yaşadıkları, çok sağlam kişilerin çabuk öldükleri her zaman görülmektedir. Tûl-i emel sahibi olmanın zararlarını ve ölümü hatırlamanın fâidelerini öğrenmelidir. Hadîs-i şerîfte; "Ölümü çok hatırlayınız. Onu hatırlamak, insanı günah işlemekten korur ve âhırete zararlı olan şeylerden sakınmağa sebep olur" buyuruldu. Eshâb-ı Kirâmdan Bera' bin Âzib diyor ki: "Bir cenâzeyi götürdük. Resûlullah (aleyhisselâm) kabir başına oturdu. Ağlamaya başladı. Mübârek gözyaşları toprağa damladı. Sonra; "Ey kardeşlerim! Hepiniz buna hazırlanınız" buyurdu. (Ömer bin Abdülazîz, bir âlimi görünce, nasihat istedi. O da; "Şimdi halifesin, istediğin gibi emir edersin. Yarın öleceksin" dedi. Biraz daha söyle deyince; "Âdem aleyhisselâma kadar, bütün dedelerin ölümü tattı. Şimdi sıra sana geldi" dedi. Halife, uzun zaman ağladı.) Hadîs-i şerîflerde; "İnsanlara vâ'iz olarak ölüm yetişir. Zenginlik isteyene kazâ ve kadere îman etmek yetişir.", "İnsanların en akıllısı, ölümü çok hatırlayandır. Ölümü çok hatırlayan insana, dünyada şeref, âhırette yüksek dereceler nasîb olur", "Allahü teâlâdan haya ediniz. Başkalarına kalacak olan şeyleri toplamakla vaktinizi kaybetmeyiniz. Kavuşamayacağınız şeyleri ele geçirmek için uğraşmayınız. İhtiyâcınızdan fazla binalar yapmakla hayâtınızı harcamayınız", "Evlerinizi haram malzeme ile yapmayınız. Dininizin ve dünyânızın harâb olmasına sebeb olur" buyuruldu. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) çok sevdiği üsâme bin Zeyd'in bir ay sonra ödemek üzere yüz altına bir köle satın aldığını işitince; "Siz buna hayret etmediniz mi? Üsâme tûl-i emel sahibi olmuş" buyurdu. İhtiyâç maddelerinin veresiye de alınmaları caizdir. Bir hadîs-i şerîfte; "Cennete girmek istiyen, uzun emel sahibi olmasın. Dünyâ işleri ile uğraşması ölümü unutturmasın. Haram işlemekte Allahtan haya etsin" buyuruldu. Haram olan lezzetlerin içinde yaşamak için uzun emel sahibi olmak haramdır. Mübahlarla lezzetlenmek için tûl-i emel sahibi olmak, haram değil ise de, iyi değildir. Çok yaşamağı değil, sıhhat ve afiyet ile yaşamağı istemelidir.

Kibir: Kendini başkasından üstün görmektir. Kendini ondan üstün görmekle kalbi rahat eder. Kibir kötü huydur. Halikını, Rabbini unutmanın alâmetidir. Kibrin aksine tevâzu denir. (Tevâzu, kendini başkaları ile bir görmektir. Başkalarından daha üstün ve daha aşağı görmemektir.)

Tekebbür edene, ya'nî kibir sahibi olana karşı tekebbür etmek caizdir. Allahü teâlâ, kullarına karşı mütekebbirdir. Allahü

teâlâ, kibriyâ sahibidir. Kibir sahibine tekebbür etmek, sadaka vermek gibi sevâbtır. Kibir sahibine karşı tevâzu eden kimse, kendisine zulm etmiş olur. Bid'at sahiblerine ve zenginlere karşı da tekebbür etmek caizdir. Bu tekebbür, kendini yüksek göstermek için değildir. Onlara ders vermek, gafletten uyandırmak içindir. Harbde düşmana karşı tekebbür etmek sevâbtır. Sadaka verirken, neş'e ve sevinç ile karışık tekebbür etmek lâzımdır. Sadaka verenin tekebbür etmesi, fakîre karşı değildir. Verdiği malı küçültmektir. Mala kıymet vermediğini gösterir. Kendinden aşağı olanlara karşı bulunduğu mertebeden aşağı bir derecede tevâzu göstermek iyi ise de, bunun ifrata kaçmaması, ya'nî aşırı olmaması lâzımdır. Aşırı olan tevâzuya (Temellük) denir. Temellük, ancak üstada ve âlime karşı caizdir. Başkalarına karşı caiz değildir. Hadîs-i şerîfte; "Temellük, müslüman ahlâkından değildir" buyuruldu.

Kibir çeşitlerinin en kötüsü, Allahü teâlâya karşı kibirli olmaktır. Nemrûd böyle idi. Tanrı olduğunu ilân etti. Allahü teâlânın nasihat vermek için gönderdiği peygamberi ateşe atti. Fir'avn da böyle ahmaklardan biri idi. Mısır'da ulûhiyyetini ilân etti. Ben sizin güçlü tanrınızım dedi. Allahü teâlâ, nasîhat vermek için, Mûsâ aleyhisselâmı gönderdi. Buna inanmadı. Allahü teâlâ, onu denizde boğdu.

Resûlullaha (aleyhisselâm) karşı da tekebbür edenler çok işitildi. "Allahın gönderdiği Peygamber bu mudur?" dediler. "Bu Kur'ân, Mekke şehrinin ileri gelenlerine indirilseydi iyi olurdu" dediler. Bu tekebbürler, âciz, za'îf, elinden birşey gelmeyen, hattâ kendinden ve bedeninin yapısından bile haberi olmayan kulun kendi mâlikine, sahibine, kuvveti, gücü sonsuz olan Rabbine karşı bir savaş idi. Vaktiyle İblîs de, böyle tekebbür etti. Meleklere, Âdem aleyhisselâma karşı secde etmeleri emr olununca, toprağa karşı niçin secde edeyim? Ben ondan daha üstünüm. Beni ateşten, onu çamurdan yarattın diyerek, Rabbine karşı geldi.

Hadîs-i kudsîde; "Allahü teâlâ buyuruyor ki, kibriyâ, üstünlük ve azamet bana mahsûsdur. Bu ikisinde bana ortak olanı Cehenneme atarım, hiç acımam" buyuruldu. "Kalbinde zerre kadar kibir olan Cennete girmeyecektir." buyurdukta; "Güzel elbise giymeği ve temiz na'lın kullanmağı seven kimse böyle midir?" denildi. Cevâbında; "Allahü teâlâ cemildir. Cemal sahiblerini sever" buyurdu.

Yahudi âlimlerinin büyüklerinden iken, Resûlullah (aleyhisselâm) ile bir kerre konuşmakla, hak peygamber olduğunu anlayarak îmâna gelen Abdullah bin Selâm, sırtında odun demeti taşıyordu. Bunu görenler, o kadar çok malın, paran var iken, niçin bu zahmeti çekiyorsun dediklerinde; "Nefsimi kibirden kurtarmak için, Resûlullahdan (aleyhisselâm) işittim; "Kalbinde hardal dânesi kadar kibir bulunan kimse Cennete giremez" buyurdu" dedi.

Hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlâ, kıyâmet günü üç kimse ile konuşmayacak, hepsine çok acı azâb yapacaktır: Zinâ eden ihtiyâr, yalan söyliyen hükümet reîsi ve kibirli olan fakir" buyuruldu. Ömer (radıyallahü anh) Şam'a gelince, Ebû Ubeyde bin Cerrah hazretleri, emrinde olanlarla birlikte kaşıladı. Halîfe devesinden indi. Yerine kölesini bindirdi. Çünkü, kölesi ile nöbetleşe biniyorlardı. O saat, binme şurası köleye gelmişti. Kendisi yulan tuttu, su kenarından geçerken mestlerini çıkardı. Ayaklarını suya soktu. Şam ordusunun kumandanı olan Ebû Ubeyde; "Yâ Halîfe! Böyle ne yapıyorsun? Bütün Şamlılar, bilhassa Rumlar, müslümanların halîfesini görmek için toplandılar. Sana bakıyorlar. Bu yaptığını beğenmiyecekler" deyince; "Yâ Ebâ Ubeyde! Senin bu sözün, burada toplananlar için çok zararlıdır. İşitenler, insanın şerefini, vâsıtaya binerek gitmekte ve süslü elbise giymekte sanacaklar. Şerefin, müslüman olmakta ve ibâdet yapmakta olduğunu anlamayacaklar. Biz aşağı, bayağı insanlardık. (Acem şahlarının elinde esîr idik.) Allahü teâlâ, müslüman yapmakla bizleri şereflendirdi. Allahü teâlânın verdiği bu izzetten, bu şereften başka şeref ararsak, Allahü teâlâ bizi yine zelîl eder. Herşeyden aşağı eder" buyurdu.

Bir hadîs-i şerîfte; "Kıyâmet günü, dünyâdaki kibir sahibleri, küçük karınca gibi zelîl ve hakîr olarak kabirden çıkarılacaktır. Karınca gibi, fakat insan şeklinde olacaklardır. Herkes bunları hakîr göreceklerdir. Cehennemin en derin ve azâbı en şiddetli olan Bolis çukuruna sokulacaklardır. Buraya girenler, kurtulmaktan me'yûs oldukları için Bolis denilmiştir. Ateş içindegayb olacaklardır. Su istediklerinde, kendilerine Cehennemdekilerin irinleri verilecektir" buyuruldu. Medine vâlisi olan Ebû Hüreyre hazretleri, odun demeti taşıyordu. Muhammed bin Ziyâd bunu tanıyarak, yanındakilere; "Yol verin, emîr geliyor" dedi. Gençler, vâlinin böyle tevâzusuna hayret ettiler. Hadîs-i şerîflerde; "Önceki ümmetlerde kibir sahibi birisi, eteklerini yerde sürüyerek yürürdü. Gayret-i ilâhiyyeye dokunarak, yer bunu yuttu", "Merkebe binmek, yün

elbise giymek ve koyunun sütünü sağmak kibirsizlik alâmetidir" buyuruldu.

Kibrin başlıca yedi sebebi vardır: İlim, ya'nî din bilgileri, ibâdet, neseb, cemâl, kuvvet, mal, mevki. Bu sıfatlar câhillerde bulununca kibre sebep olurlar.

İlim kibre sebep olduğu gibi, kibrin ilâa da ilimdir. Kibre sebep olan ilmin ilâcı çok zordur. Çünkü ilim, çok kıymetli bir şeydir. Bunun için, ilim sahibi kendini üstün ve şerefli sanır.

Kibre sebep olan ilmin ilâa iki şeyi bilmekle olur. Birincisi; ilmin kıymetli, şerefli olması, sâlih niyete bağlıdır. Cehâletten ve nefsinin hevâsından kurtulmak için öğrenmek lâzımdır.

İkincisi; ilmi ile amel etmek, başkalarına öğretmek ve bunları ihlâs ile yapmak lâzımdır. Amel ve ihlâs ile olmayan, ilim zararlıdır. Hadîs-i şerîfte; "Allah için olmayan ilmin sahibi, Cehennemde ateşler üzerine oturtulacaktır" buyuruldu. Mal, mevkî ve şöhret için ilim sahibi olmak böyledir.

Dîni, dünyâ kazanoına âlet edenler, din hırsızlarıdır. Hadîs-i şerîfte; "Din bilgilerini dünyalık ele geçirmek için edinenler, Cennetin kokusunu duymayacaklardır" buyuruldu. Fen bilgilerini, dünyâ menfaati için öğrenmek caizdir. Hattâ lâzımdır. Hadîs-i şerîfte; "Bu ümmetin âlimleri iki türlü olacaklardır. Birincileri, ilimleri ile insanlara fâideli olacaktır. Onlardan bir karşılık beklemiyeceklerdir. Böyle olan insana, denizdeki balıklar, yeryüzündeki hayvanlar ve havadaki kuşlar duâ edeceklerdir, ilmi başkalarına fâideli olmayan, ilmini dünyalık ele geçirmek için kullananlara, kıyâmette Cehennem ateşinden yular vurulacaktır" buyuruldu. Yerde ve gökte bulunan mahlûkların hepsinin tesbih ettiklerini Kur'ân-ı kerîm haber veriyor. "Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir" hadîs-i şerîfindeki âlim, Resûlullahın yolunda olan, O'nun yoluna uyan din âlimi demektir. İslâmiyete uyan âlim, etrâfına ziya saçan ışık kaynağı gibidir. Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Kıyâmet günü bir din adamı getirilip, Cehenneme atılır. Cehennemdeki tanıdıkları etrâfına toplanıp, sen dünyada Allahın emirlerini bildirirdin. Niçin bu azâba düştün derler. Evet, günahtır yapmayın derdim, kendim yapardım. Yapınız dediklerimi de yapmazdım. Bunun için cezasını çekiyorum der."

"Mi'râc gecesi göğe götürülürken insanlar gördüm. Ateşten makaslarla dudaklarını kesiyorlar. Bunların kim olduklarını Cebrâil'e sordum. Ümmetinin hatîblerinden, vâ'izlerinden, kendilerinin yapmadıklarını yapınız diyenlerdir dedi."

Resûlullah (aleyhisselâm) Kâ'be'yi tavaf ediyorken, "Hangi insan daha kötüdür?" diye soruldu. "Kötü olanı sorma! İyi olanları sor. Âlimlerin kötüsü, insanların en kötüsüdür" buyurdu.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Kıyâmet günü azapların en şiddetlisi, ilmi kendisine fâideli olmayan din adamınadır."

"Cehennemde azap çekenlerden ba'zıları, kötü kokular yayar. Bu koku, diğerlerine ateşten daha fazla azap verir. "Sen ne günah işledin ki, böyle pis koku çıkarıyorsun?" denildikde; "Ben, din adamı idim. Bildiklerimi yapmazdım" der."

Hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlânın ihsân ettiği ilmi, insanlara öğretmeyen kimseye, kıyâmet günü ateşten yular bağlanacaktır" buyuruldu. Küçüklere, fâsıklara ve fâcirlere karşı kibirli olmamalıdır. Yalnız, tekebbür sahibine karşı tekebbür etmek lâzımdır. Bir âlim, câhili görünce; "Bu, bilmediği için günah işliyor. Ben ise bilerek işliyorum" demelidir. Bir âlimi görünce; "Bu, benden daha çok biliyor ve ilminin hakkını veriyor. İhlâs ile amel yapıyor. Ben böyle değilim" demelidir. Kendinden daha yaşlı bir kimseyi görünce; "Bu, benden daha çok ibâdet etti" demelidir. Gençleri görünce; "Bunların günâhı az, benim günahlarım çok" demelidir. Kendi yaşındakileri görünce; "Günahlarımı biliyorum, onun ne yaptığını bilmiyorum. Bilinen kötülükleri tahkîr etmek lâzımdır" demelidir. Bir bid'at sahibini veya kâfiri görünce; "İnsanın hâli son nefeste belli olur. Acaba benim hâlim ne olacak?" demeli, bunlara da tekebbür, etmemelidir. Fakat, bunları sevmemelidir.

Kibrin ikinci sebebi; ibâdetini beğenmektir. İbâdetin kıymetli olması şartlara bağlıdır. Çok ibâdet yaptığı için tekebbür etmemelidir. İbâdetin kabûl olması için, niyetin hâlis olması, ya'nî yalnız Allah rızâsı için yapılması lâzımdır. Bu ihlâsı elde etmek kolay değildir. Nefsi temizlemek takvâ ile olur. Takvâ, haramlardan sakınmak demektir. Nefsi temizlenmeyen kimsenin ibâdetlerini ihlâs ile yapması çok güçtür.

Kibrin üçüncü sebebi; neseb ve haseb ile övünmektir. Babalan ile, dedeleri ile övünmek ve tekebbür etmek, cahillik ve ahmaklıktır. Kabil, Âdem aleyhisselâmın oğlu idi. Ken'an, ya'nî Yâm da, Nûh aleyhisselâmın oğlu idi. Babalarının peygamber olması, bunları küfürden kurtaramadı. İnsanın övündüğü dedeleri, bir avuç toprak oldu. Toprak ile övünmek akla uygun olur mu? Onların sâlih olmaları ile övünmemeli. Onlar gibi sâlih olmağa, onların yolunda bulunmağa çalışmalıdır.

Kibrin dördüncü sebebi; güzelliktir. Bu, ekseriya kadınlarda görülür. Kadınların çoğu, güzellikleri ile tekebbür eder. Hâlbuki güzellik, insanda kalıcı değildir, çabuk gider. İnsana mülk olmaz. Âriyet olan şeyle tekebbür etmek ahmaklıktır. Zâhirin güzelliği, kalbin güzelliği ile, ya'nî iyi huyla birlikte olunca kıymetlidir. Kalbin temizliği de, Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnetine uymakla belli olur. İnsan, kalbine, rûhuna, ahlâkına kıymet vermezse, hayvandan farkı olmaz. Hattâ hayvanlardan aşağı olur. Pislikle dolu, bozulan, parçalanan bir makina olur. Her zaman beslenmesi, temizlenmesi, ta'mir edilmesi lâzım gelen harâb bir makinaya benzer. Böyle kimseye tekebbür etmek yakışır mı? Bunun, ancak tevâzu göstermesi lâzım olur.

Kibrin beşinci sebebi; gençlik ve kuvvettir. Genç ve kuvvetli olmakla tekebbür etmek de, cahilliktir. Hayvanların his organlarındaki kuvvetleri, insanlardan katkat fazladır. Hayvanların insanlara tekebbür etmesi lâzım olur. Hep kuvvetli kalacağını, hastalığa, tehlikeye kazaya yakalanmıyacağını kim iddia edebilir? Gençliğinden, gücünden, kuvvetinden, hattâ hareketinden, solumasından ayrılmayan kimse görülmüş müdür? Böyle geçici olan, devamı çok kısa olan ve hayvanlarla ortaklaşa bulunan şeylerle tekebbür etmek akla uygun olur mu?

Kibrin altıncı sebebi; mal ve dünyalıktır. Mal ile, evlâd ile, mevkî ve rütbe ile tekebbür etmek insana hiç yakışmaz. Çünkü bunlar, kendinde bulunan üstünlükler değildir. Gelip geçen, kendinde kalmayan, insandan çabuk ayrılan şeylerdir. Bunlar ahlâksızlarda ve kötü kimselerde bulunur. Hem de onlarda daha çoktur. Bunlar üstünlük olsalardı, bunlara kavuşmayanların ve kavuşup da ayrılanların, çok aşağı kimseler olmaları lâzım gelirdi. Mal, şeref vesilesi olsaydı, hırsızlıkların, az zamanda bile olsa, şerefli kimseler olmaları lâzım gelirdi.

(Hıkd) da, tekebbüre sebep olmamalıdır. Hıkd, lügatda kin tutmak, kin beslemek demektir. Kalbinden düşmanlık beslemektir. Kendisi ile aynı derecede olan veya daha üstün olan kimseye kızar. Birşey yapmak elinden gelmediği için, ona tekebbür eder, Tevâzu gösterilmesi lâzım olan kimseye tevâzu edemez. Onun haklı sözlerini, nasîhatlerini kabûl etmez. Herkese karşı, ondan daha üstün olduğunu göstermek ister. Ona eziyet verirse, özür dilemez.

(Hased) de, tekebbüre sebep olur. Başkasında bulunan ni'metlerin ondan ayrılarak kendisine gelmesini ister. Onun haklı olan sözlerini ve nasihatlerini red eder. Ondan birşey sorup öğrenmek istemez. Kendinden yüksek olduğunu bildiği hâlde, ona tekebbür eder.

Çok kimse, kibirli olduğunun farkında değildir. Bunun için, kibrin alâmetlerini bilmek lâzımdır, içeri girince, herkesin kendi için ayağa kalkmalarını sever. Yalnız olarak yürümeyip, arkasından başkalarının da gelmesini istemek. Yahut kendisi hayvan üstünde, talebelerinin yerde gitmelerini sevmek de kibir alâmetidir. Resûlullah (aleyhisselâm), Medine'nin Bâki' kabristanına gidiyordu. Birkaç kişi görüp, arkasından geldiler. Durarak, öne geçmelerini emir buyurdu. Arkalarından yürüdü. Sebebi soruldukda; "Ayak sesini işittim. Kalbime kibirden bir zerre gelmemesi için böyle yaptım" buyurdu. (Kendisine kibir gelmez. Eshâbına ders vermek için böyle yaptı. Ebüdderdâ diyor ki: "Kibirli kimsenin arkasında yürüyenlerin sayısı arttıkça bunun Allahdan uzaklaşması da artar.")

Üzerinde hakkı bulunanları, ya'nî tanıdıklarını ziyâret etmemek de kibir alâmetidir. (Kendinden aşağı olanları ziyâret etmek tevâzu alâmetidir.)

Yanına başkasının oturmasını istememek ve hastalarla birlikte oturmamak, evinin işini yapmamak, evine lâzım olan şeyleri satın alıp evine getirmemek ve kullanılmış elbisesini tekrar giymek istememek, hep kibir alâmetidir. (İş başında iş elbisesi giymek istememek de böyledir.) Fakirlerin da'vetine gitmeyip, zenginlerin da'vetine gitmek de tekebbürdür. Akrabasının ve çocuklarının muhtaç oldukları şeyleri te'min etmemek ve doğru sözü kabûl etmeyip münâkaşa etmek, kusûrunu, kabahatini bildirenlere teşekkür etmemek, herkesin yanında olursa riya olur. Hem yalnız iken hem de başkalarının yanında yaparsa kibir olur.

İsrâf: Malı, dînin ve mürüvvetin uygun görmediği yerlere dağıtmaya (İsrâf) veya (Tebzîr) denir. (Mürüvvet), fâideli olmak, iyilik yapmak arzusudur. (Fütüvvet) daha husûsi ma’nâya gelir ki, kötülük yapmamak, iyilik yapmak ve herkesin utanacak şeylerini örtmek ve kötülükleri affetmektir. Dine uymayan isrâf, haramdır. Mürüvvete uymayan isrâf, tenzîhen (hafif, az) mekrûhdur.

İsrâfın kötülüğü ve zararları: İsrâfın haram olduğu muhakkaktır. Kalbin hastalığıdır. Kötü bir huydur. Dînimizin, hasisliği ve cimriliği isrâftan daha çok kötülemesi, isrâfin cimrilik kadar kötü olmadığını göstermez. Hasisliğin daha çok kötülenmesi, insanların çoğu yaradılıştan mal biriktirmeği sevdiği içindir. Bunun gibi, âlimlerimiz, idrarın şaraptan daha pis ve daha çok haram olduğunu söyledikleri hâlde, dînimiz bevli, şarap kadar kötülememiş, şarap içenlere, ceza olarak seksen sopa vurulması emr edildiği hâlde, bevl için ceza emir edilmemiştir. Çünkü, insanlar şarap içmeğe düşkün oluyor, idrar içmek ise, kimsenin hatırına gelmiyor. İsrâfın kötülüğünü göstermek için, Allahü teâlânın; “İsrâf etmeyiniz; Allahü teâlâ, isrâf edenleri sevmez” meâlindeki kelâmı yetişir, İsrâ sûresinde de; “Tebzîr etme! Tebzîr edenler, şeytanların kardeşleridir” buyurdu: Şeytanın kardeşi de, şeytan olur. Şeytan isminden daha kötü bir isim yoktur. İsrâfı, bundan daha çok kötüleyen birşey düşünülemez. Allahü teâlâ, mallarını isrâf edenlere birşey vermeyiniz diye emr ederken, bunları en kötü bir isim ile adlandırıyor ve Nisa sûresinde meâlen; “Mallarınızı sefihlere, alçaklara vermeyiniz!” buyuruyor. Kur’ân-ı kerîmde Fir’avn’ı kötülerken; “O, isrâf edenlerden idi.” buyuruyor. Lût aleyhisselâmın kavmini de; “Bilakis siz, isrâf eden kavimsiniz!” diye kötülüyor.

Doğru oldukları herkesçe bilinen iki temel, hadîs kitabı olan “Buhârî” ve “Müslim”de, Peygamberimiz (aleyhisselâm); “Malı boş yere saçmayınız!” buyuruyor. İmâm-ı Tirmizî’nin, Ebî Berze’den (radıyallahü anh) getirerek yazdığı hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kıyâmet günü herkes, dört suâle cevap vermedikçe hesaptan kurtulamıyacaktır: Ömrünü nasıl geçirdi? İlmi ile nasıl amel etti? Malını nereden, nasıl kazandı ve nerelere harc etti? Cismini, bedenini nerede yordu, hırpaladı?”

İsrafın kötülüğünü gösteren delîllerden biri de, faizin haram olmasıdır. Faiz alıp vermek, büyük günahtır. Buna da sebep, insanların malını, alışveriş yaparken ziyan olmaktan korumaktır.

(Hamza Efendi’nin “Bey’ ve şirâ” risalesinin şerhinde buyuruldu ki: On şey, son nefeste imansız gitmeğe sebep olur. 1-Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını öğrenmemek, 2-Îmânını, Ehl-i sünnet i’tikâdına göre düzeltmemek, 3-Dünyâ malına, rütbesine, şöhretine düşkün olmak, 4-İnsanlara, hayvanlara, kendine zulm, eziyet etmek, 5-Allahü teâlâya ve iyilik gelmesine sebep olanlara şükür etmemek, 6-Îmânsız olmaktan korkmamak, 7-Beş vakit namazı vaktinde kılmamak, 8-Fâiz alıp vermek, 9-Dînine bağlı olan müslümanları aşağı görmek, bunlara gerici gibi şeyler söylemek, 10-Fuhuş sözleri, yazıları ve resimleri söylemek, yazmak ve yapmak.)

İsrâfın zararları: İsrâf edenlerin şeytana, Fir’avn’a ve Lût aleyhisselâmın kötü kavmine benzetilmesi ve Allahü teâlânın bunları sevmemesi ve bunlara sefih demesi ve âhırette azap çekmeleri, dünyâda aşağı, muhtaç duruma düşmeleri ve pişman olmalarıdır.

İsrâfın kötü olmasının birinci sebebi; malın kıymetli olmasıdır. Mal, Allahü teâlânın verdiği bir ni’mettir. Âhıreti kazanmak, mal ile olur. Dünyâ ve âhıret mal ile intizâm bulur, rahat olur. Hac, cihat sevâbı mal ile kazanılır. Bedenin sıhhat kuvvet bulması mal ile olur. Başkasına muhtaç olmaktan insanı koruyan maldır. Sadaka vermek, akrabayı dolaşmak, fakirlerin imdâdına yetişmek mal ile olur. Mesridler, mektebler, hastahâneler, yollar, çeşmeler, köprüler yaparak, asker yetiştirerek insanlara hizmet de mal ile olur. Dînimiz; “İnsanların en iyisi, onlara fâidesi çok olanıdır” buyuruyor, insanlara yardım etmek için çalışıp para kazanmak, nafile ibâdet etmekten daha çok sevâbtır. Cennetin yüksek derecelerine mal ile kavuşulur. İmâm-ı Tirmizî’nin Ebû Kebşe-i Ensârî’den alarak bildirdiği bir hadîs-i şerîfte; “Allahü teâlâ, bir kuluna mal ve ilim verir. Bu kul da haramlardan kaçınır. Akrabasını sevindirir. Malından, hakkı olanları bilip verir ise, Cennetin yüksek derecesine gider” buyuruldu. “Buhârî” ve “Müslim” kitapları, Abdullah İbni Mes’ûd’un (radıyallahü anh) haber verdiği şu hadîs-i şerîfi yazmaktadır “İki şeyden birine kavuşan insana gıpta etmek, buna imrenmek yerinde olur. Allahü teâlâ bir kimseye İslâm ilimlerini ihsân eder. Bu da, her hareketini, bilgisine uygun yapar. İkincisi; Allahü teâlâ, birine çok mal verir. Bu kimse de malını, Allahü teâlânın râzı olduğu beğendiği yerlere harc eder.” Peygamberimiz (aleyhisselâm),

Amr İbni As (radıyallahü anh) için; “İyi kimseye, malın iyisi ne güzel yakışır” buyurdu. Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) için de; “Yâ Rabbî! Buna çok mal ve çok çocuk ver ve bunlarla kendisini bereketlendir!” diye duâ buyurdu. Ka’b (radıyallahü anh) malının hepsini sadaka vereceği zaman; “Malının bir kısmını kendine bıraksan daha iyi olur” buyurdu. Bunların hepsi, hadîs kitaplarında yazılıdır. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde, mala (Hayırlı şey) ismini vermektedir ve Habîbine (aleyhisselâm) verdiği ni’metleri hatırlatırken; “Sen malsız idin, sana, kimseye muhtaç olmıyacak kadar mal verdim” buyurmaktadır.

Mezheb sahibi müctehidlerden, büyük âlim Süfyân-ı Sevrî buyuruyor ki: “Bu zamanda mal, insanın silâhıdır.” (Ya’nî, insan canını, sıhhatini, dînini ve şerefini mal ile korur.) Medîne-i münevverenin yedi büyük âliminden biri olan Sa’îd bin Müseyyeb “rahimehullah” buyuruyor ki: “Borçlarını ödemek için ve ırzını, namusunu korumak için ve ölünce, geride kalanlara miras bırakmak için mal kazanmayan kimse, hayırsızdır.” (Ya’nî kendine ve cem’ıyyete zararlıdır.) Büyük âlim İbn-i Cevzî “Rahimehullah” buyurdu ki: “İyi niyetle mal kazanmak, mal kazanmamaktan iyidir.”

Malı ve dünyalığı kötüleyen haberler de çoktur. Fakat, bu haberler, malı, dünyalığı değil, bunların zararlı kullanılmasını kötülemektedir. Meselâ, insanın azmasına, Allahü teâlâyı unutturmasına, ibâdete mâni olmasına sebep olan mal zararlıdır. Ölümü ve ölümden sonrasını unutturan mal da zararlıdır. Bu zararlar çok kimselerde kendini göstermektedir. Bu zararlardan kurtulan az olduğundan, malı kötüliyen haberler çok olmuştur. Görülüyor ki, mal, birbirine zıd iki şeye sebebdir. Hayr ve şer. Hayra, iyiliğe sebep olduğu için medh edilmekte olup; şerre, kötülüğe sebep olduğu için de kötülenmiştir.

Malın büyük bir ni’met olduğu anlaşıldı. Malı isrâf, Allahü teâlânın ni’metini hakîr görmek, ni’mete kıymet vermemek, ni’meti elden kaçırmak, kısaca küfrân-ı ni’met etmek, ya’nî şükür etmemek olur. Bu ise, ni’meti verenin düşman muâmelesi yapmasına, azarlamasına ve azâb etmesine sebeb olacak büyük bir suçtur. Ni’metin kıymeti bilinmeyince, hakkı gözetilmeyince elden gider. Şükür edilince ve hakkı gözetilince elde kalır ve artar. Cenâb-ı Hak, İbrâhim sûresi, yedinci âyetinde; “Şükür ederseniz, verdiğim ni’metleri elbette arttırırım” buyuruyor.

İsrafın çeşitleri: İsrâf, malı helak etmek, fâidesiz hâle getirmek, dîne ve dünyânın mübah olan işlerine fâideli olmıyacak şekilde sarf etmektir. Malı denize, kuyuya, ateşe ve elden çıkmasına sebeb olan yerlere atmak, onu helak etmektir. Kullanılmayacak hâle sokmak, kırmak, kesmek, ağaçtan meyveyi toplamayıp çürütmek, tarlayı hasâd etmeyip, ekinin helak olması, hayvanları soğuktan, düşmandan korunacak yere koymamak ve soğuktan, sıcaktan ve açlıktan ölmelerini önliyecek kadar yedirmemek ve örtmemek de, helak etmektir. Bunların isrâf olduğu meydandadır.

Herkesçe bilinmiyen, hatırlatılması lâzım olan isrâflar da vardır. Meselâ, meyve ve ekin topladıktan sonra, bunları iyi saklamayıp, kendiliklerinden bozulmaları veya nem alarak çürümeleri veya kurd, güve, fare, karınca ve benzeri canlıların yemeleri hep isrâftır. Ekmek, et, etsuyu, peynir gibi gıdaların ve hurma, karpuz, soğan gibi meyvelerin ve kuru incir, kuru üzüm, zerdali gibi kuru meyvelerin ve buğday, arpa, mercimek gibi hubûbâtın ve elbise, kumaş, kitap gibi eşyanın, böylece isrâf edildikleri çok görülmektedir.

Yemek artıklarını dökmek, çatalı, kaşığı, tabağı, tası ekmekle veya parmakla sıyırıp yemeden önce, kapları ve parmakları yıkamak ve silmek isrâftır. Sofra bezi veya masa üstüne düşen ekmek ve yemek kırıntılarını toplamayıp atmak da isrâftır. Bu kırıntıları toplayıp, kedi, köpek, koyun, sığır, karınca, kuş, tavuk gibi hayvanlara yedirmek isrâf olmaz. “Müslim” kitabında, Câbir bin Abdullah (radıyallahü anh) diyor ki: Resûlullah (aleyhisselâm); “Tabakları parmakla, parmağı ağızla siliniz!” buyurdu. Bir kerre de; “Şeytan, her işinizde sizinle beraber bulunur. Hattâ, yemekte bile. Birinizin lokması düşerse, onu alıp tozunu temizleyip yesin. O lokmayı şeytana bırakmasın! Yemek sonunda parmağını yalasın! Çünkü, bereketin hangi lokmada olduğu bilinmez” buyurdu. Yine “Müslim” de, Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) diyor ki: “Resûlullah (aleyhisselâm) yemek sonunda üç parmağını mübârek ağzı ile silerdi.” Parmağı yalamak ve düşen lokmayı alıp yemek, insanı isrâfdan kurtardığı gibi, kibir ve riyayı giderir. Berekete kavuşturur. Bilhassa Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) efendisine uymak ve emrini yapmak şerefini kazandırır. Mevcûddan istifâdeye ve gelecek ni’metin artmasına sebep olur. Fasulye, pirinç, nohut gibi şeyleri yıkarken dökmek ve dökülenleri toplamamak isrâftır. Elbise, sarık, çorap, ayakkabı gibi giyim eşyasını iyi kullanmayıp, iyi saklamayıp çabuk eskitmek, onları yırtmak, yıkarken suyu,

sabunu çok harcamak, lâmbayı, mumu (elektriği, hava gazını) boş yere yakmak, hep isrâftır.

Malı kıymetinden aşağı fiyatla satarak veya kiraya vererek ve kıymetinden yukarı fiyatla satın alarak veya kirâlıyarak aldanmak isrâf olur. Aldanarak alışverişe zarurî ihtiyâç olursa veya yardım, sadaka gibi niyetle böyle yaparsa isrâf olmaz. Meyyitin kefenini, miktar ve cins bakımından, dînimizde bildirilenden fazla yapmak isrâftır. Abdestte ve gusIde, suyu sünnet olandan fazla kullanmak isrâftır. Ahmed İbni Hanbel, Abdullah İbni Ömer'den haber veriyor: Sa'd (radıyallahü anh) abdest alırken, Resûlullah (aleyhisselâm) gördü. "Yâ Sa'd! Suyu niçin isrâf ediyorsun?" buyurdu. "Abdest alırken de isrâf olur mu?" dedikde; "Büyük nehirde de olsa, abdestte fazla su kullanmak isrâf olur" buyurdu.

Doyduktan sonra fazla yemek de isrâftır. Yalnız, misâfir utanmasın diye taam sahibinin fazla yemesi ve orucu rahat tutmak için sahurda fazla yemek isrâf değildir.

Acıkmadan önce, günde ikinci defa yemek, isrâftır. Ahmed Ebû Bekr-i Beyhekî (radıyallahü anh) kitabında, Âişe (radıyallahü anha) buyuruyor ki: Günde ikinci defa yemek yiyordum. Resûlullah (aleyhisselâm) görünce; "Yâ Âişe! Yalnız mi'deni doyurmak, sana her işden daha tatlı mı geliyor? Günde iki kerre yemek de isrâftandır. Allahü teâlâ, isrâf edenleri sevmez" buyurdu.

Her istediğini yemek de isrâftır. İbn-i Mâce ve İmâm-ı Beyhekî ve Abdullah İbni Ebiddünyâ(radıyallahü anh) kitaplarında, Enes bin Mâlik'den (radıyallahü anh) haber veriyorlar ki: Resûlullah (aleyhisselâm) "Her istediğini yemek isrâftandır" buyurdu. Günde iki kerre yemek ve her istediğini yemek isrâf olması, doyduktan sonra veya hazm olmadan, acıkmadan tekrar yemek isrâf olur demektir. Çünkü, gündüz ikinci olarak yemek, hele kısa günlerde ve çalışmayan kimseler için, çok kerre, tam acıkmadan yemek olur. Bir sofrada, her istediğini yemek de, doyduktan sonra yemek olur.

Sofrada yemek çeşitlerini lüzum yok iken arttırmak isrâftır. Fakat, bir yemekden usanıp, herbirinden biraz yiyerek ibâdet yapmak (meselâ oruç tutmak, helal kazanmak için çalışmak veya müslüman kardeşlerine yardım etmek gibi ibâdetler) için kuvvetlenmek düşüncesi ile veya sofrada misâfir bulundurmak niyeti ile olursa isrâf olmayacağı "Hulâsa" kitabında ve başka kitaplarda yazılıdır. Kitapların sözü, yemek çeşitleri, yalnız bu iki sebeple arttırılabilir demek değildir. Ziyan etmedikçe ve başka bozuk niyetle olmadıkça, lezzet ve zevk için arttırmanında caiz olduğunu, A'râf sûresinin otuzbirinci âyet-i kerîmesi ve Mâide sûresinin doksanıncı âyet-i kerîmesi göstermektedir. Bu iki âyet-i kerîmeye dayanarak, âlimlerimiz, her çeşit meyve yiyerek lezzet almağa caiz demişler ve Resûlullahın (aleyhisselâm) çeşitli meyve yediğini haber vermişlerdir. Abdullah İbni Abbâs (radıyallahü anh) için buyurulan; "İstediğini ye, istediğini giyin! İnsanı yanlış yola götüren, isrâf ve tekebbürdür" hadîs-i şerîfi "Buhârî"de yazılıdır.

Ekmeğin pişkin yerini ve içini yiyip, kenar ve kabuklarını atmak isrâftır. Bırakılan kısımları başkası veya hayvan yerse, isrâf olmaz.

Sofraya lüzumundan fazla ekmek koyup, sonra bunları, tekrar yemek için kaldırmamak isrâfdır. Ya'nî, yenmeyen ekmek parçalarını atmak ve riya, gösteriş, şöhret için fazla ekmek koymak isrâf olur.

Nefis yemekler yemek, kıymetli, yeni elbise giymek, yüksek, büyük binalar yapmak ve dînimizin sahibinin haram etmediği daha bu gibi şeyler, helâldan kazanıldığı, kibir ve öğünmek için olmadığı zaman isrâf değildir. Lüzumundan fazla olunca, tenzîhen (hafif) mekrûh olurlar. Âhireti kazanmak istiyenlere, lâzım olan ile kanâat edip, fazlasını sadaka vermek yakışır.

Sadaka vermekte de isrâf vardır. İmâm-ı Mücâhid buyuruyor ki: "Bir kimse, Allahü teâlânın emr ettiği yerlere dağ kadar altın harc etse, isrâf olmaz. Bir dirhem (yaklaşık beş gram) gümüşü veya bir avuç buğdayı, haram olan yere vermek isrâf olur." Hâtim-i Tâî, cömertliği ile meşhûrdur. Bi'setden önce ölmüştür. Çok verdiği için, "Malı isrâf etmekte hayır yoktur." dediklerinde; "Hayra verilen mal isrâf olmaz" demiştir. Mücâhid'in ve Hâtim'in sözlerine bakarak, sadakada isrâf olmıyacağını sanan olmuş ise de, böyle zannetmek yanlıştır. Bunun üzerinde durmak lâzımdır. Şimdi bunu açıklamaya çalışacağız:

Cenâb-ı Hak, Mü'minûn sûresinde, mü'minleri medh buyururken meâlen; "Verdiğimiz rızklardan sadaka verirler" diye de ta'rîf ediyor. Kâdı Beydâvî ve Zemahşerî ve Fahreddîn-i Râzî gibi büyük âlimlerin tefsîrlerinde ve daha

birçok tefsîrlerde diyor ki: Âyet-i kerîmede (rızklardan) kelimesi, “Rızkların ba’zısını, bir kısmını” demek olup, “Sadaka verirken, haram olan isrâfdan sakının!” demektir. Bütün âlimlere göre, buradaki sadaka, malı hayra, dînimizin gösterdiği yola sarf etmektir. Allahü teâlâ, En’âm sûresi yüzkırkbirinci âyetinde meâlen; “Ekini hasâd ettiğiniz zaman, fakirlerin hakkını verin ve isrâf etmeyin. Allahü teâlâ, isrâf edenleri elbette sevmez” buyuruyor. Bu da; “Sadaka verirken isrâf etmeyin” demektir. Çünkü, Sabit bin Kays (radıyallahü anh), bir günde beşyüz ağacın hurmalarını toplayıp hepsini sadaka vererek evi için hurma bırakmayınca, bu âyet-i kerîme inmişdi. Yâ’nî; “Hepsini vermeyiniz” buyuruldu. Abdürrezzâk, Abdülmelik İbni Cüreyc’den haber veriyor ki: Mu’âz bin Cebel’in (radıyallahü anh) bir hurma ağacı vardı. Hurmalarını toplayıp hepsini sadaka verdi. Kendine birşey kalmadı. Hemen “Fakat, isrâf etmeyin” meâlindeki âyet-i kerîme geldi. İsrâ sûresi, yirmidokuzuncu âyetinde meâlen; “Ey Habibim! Malını, kendine kalmayacak şekilde dağıtma!” buyuruldu. Câbir ve Abdullah İbni Mes’ûd (radıyallahü anh) buyuruyorlar ki: “Bir oğlan, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimize gelip, ba’zı lüzumlu şeyleri saydı ve annem beni sana gönderip bunları istedi, dedi. Bugün bende bunların hiçbiri yok buyuruldukta, gömleğini bana ver dedi. Hemen, mübârek arkasından gömleğini çıkarıp çocuğa verdi ve evinde gömleksiz kaldı. Bilâl-i Habeşî ezan okuyunca, cemâat her zaman olduğu gibi Resûlullahı beklediler. Gelmeyince merak ettiler. Birkaçı evine bakıp, gömleksiz olduğundan gelemediğini anladı. O zaman, bu âyet-i kerîme geldi. “Buhârî” ve “Müslim”de, Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) buyuruyor ki: Resûlullah (aleyhisselâm); “Sadakanın hayırlısı, ihtiyâcı olmıyanın verdiğidir” buyurdu. İmâm-ı Begâvî, Ebû Hüreyre’den (radıyallahü anh) haber veriyor ki: Resûlullah (aleyhisselâm) efendimize biri gelip; “Bir altınım var ne yapayım?” dedi. “Bununla kendi ihtiyâçlarını al” buyurdu. “Bir altınım daha var” dedi. “Onunla da çocuğuna lâzım olanları al” buyurdu. “Bir daha var” dedi. “Onu da, ailenin ihtiyâçlarına sarf et” buyurdu. “Bir altın daha var” dedi. “Hizmetçinin ihtiyâçlarına kullan” buyurdu. “Bir daha var” deyince; “Onu kullanacağın yeri sen daha iyi bilirsin” buyurdu. “Müslim”de, Câbir bin Abdullah (radıyallahü anh) buyuruyor’ ki: Resûlullah (aleyhisselâm); “Paranız ile, önce kendi ihtiyâçlarınızı alın. Artarsa, çoluk-çocuğunuzun ihtiyâçlarına sarf edin. Bundan da artarsa, akrabanıza yardım edin!” buyurdu. “Buhârî”de, Resûlullah (aleyhisselâm); “Kendisi veya çoluk-çocuğu muhtaç iken veya borcu var iken verilen sadaka kabûl olmaz. Borç ödemek, sadaka vermekten ve köle azâd etmekten ve hediye vermekten daha mühimdir” buyurdu. Fıkıh âlimi Ebülleys Semerkandî’nin “Tenbîh-ül-gâfilîn” kitabında, İbrâhim bin Edhem “rahimehümullah” buyuruyor ki: “Borcu olan kimse, ödemedikçe, yağlı ve sirkeli taam yememelidir, “İbn-i Hacer-i Askalânî buyuruyor ki: İbn-i Battâl (radıyallahü anh); “Borcu olanların sadaka vermesi ve borcunu ödememesi caiz değildir. Bunu bütün âlimler söz birliği ile bildirmektedir” buyurdu. Taberânî ve birçok âlimler buyuruyor ki: “Âlimlerin çoğuna göre, bir kimsenin vücûdu sağlam olur, aklı başında olur, bir yere borcu olmaz ve evli olmayıp malsızlığa sabr edebilirse veya evli olup da, çoluk-çocuğu da sabr ederlerse, bu kimsenin bütün malını sadaka vermesi caiz olur. Bu saydığımız şartlardan biri eksik olursa, sadaka vermesi mekrûh olur. Ba’zı âlimler, sadakası kabûl olmaz” buyurdu. Ömer de (radıyallahü anh) böyle buyurdu.

Bu haberlerden anlaşılıyor ki, sadaka vermekte de isrâf olur. Borcundan çok malı olmayan veya çoluk çocuğu sıkıntıya sabr edemediği hâlde, bunların ihtiyâcını karşılayacak maldan fazlası bulunmayan veya sıkıntıya katlanamadığı hâlde, kendisi muhtaç olan kimsenin sadaka vermesi isrâf olur. Ödünç vermekte de böyle isrâf olur.

İsrafın ilâcı üçtür: 1-İlim ile ilâç: Anlattığımız zararlarını bilmek ve bunları düşünmektir.

2-İş ile, uğraşmakla ilâç: Malı dağıtmamaya gayret etmek ve güvendiği birine bu derdini anlatıp, malına ve harcamalarına dikkat etmesini, isrâfını görünce, kendine hatırlatmasını, hattâ zorla önlemesini rica etmektir.

3-İsrâfın sebeplerini söküp atmak. İsrâfın sebebleri altıdır: Birinci sebep, sefâhettir. Çok kimseyi isrâfa alıştıran budur. Sefâhet, kalb hastalıklarının otuzbirincisidir. Sefihlik, aklın az ve hafif olmasıdır. Buna sefâhet veya rekâket de denir. Aksine, tersine, rüşd denir ki, aklın kuvvetli, tamam olmasıdır. Allahü teâlâ; “Mallarınızı sefihlere vermeyiniz!” meâlindeki âyet-i kerîmeden sonra; “Onların hâlinde rüşd görürseniz, mallarını kendilerine teslim, ediniz!” meâlinde emr buyuruyor. Çok kimse, yaratılışda sefih olur. Bu kötü hâlleri, ba’zı sebeplerle zaman zaman artar. Çalışmadan, alınteri dökmeden eline mal girer, kötü arkadaşlar, bu, mala konmak için, dağıtmasına, saklamanın, arttırmanın erkeklik, yiğitlik olmadığına kandırır, isrâfa yol açarlar. Bunun içindir ki, kötü

arkadaşlardan kaçmakla emr olunduk. Zengin çocuklarının çoğu, böyle isrâfa alışmakta ve sefih olmaktadırlar. Sefâhati arttıran bir sebep de, insanların çok hürmet, saygı göstermesi, yüz vermesi, medh eylemesidir. Âmirlerin, zenginlerin, muallimlerin çocukları bu yoldan sefâhete düşmektedir.

İkinci sebep; isrâfı veya çeşitlerinden birkaçını tanımamaktır, isrâf olduğunu bilmez, hattâ cömertlik sanır. Lüzumsuz yere, yasak, zararlı yerlere verilen mal, cömertlik sanılır. Üçüncü sebep; riya ve gösteriş yapmaktır. Dördüncü sebep; gevşeklik ve tenbelliktir. Beşincisi; haya, sıkılmaktır. Altıncısı; dîni kayırmamak, dînimizi gözetmemektir. Bu altı sebebin ilâçlarını bildirelim:

Birincisi: Yaratılışda bulunan sefâhatin ilâcı güçtür. Bunun için dînimiz bunlara mal vermeği yasak etmiş, hicr eylemiş, ya’nî mallarını kullanmalarına izin vermemiştir. İsrâf eden sefihi hicr lâzımdır. Hâlbuki hicr, insanlık hakkını almak, hayvan, hattâ cansız gibi yapmaktır, ilâç kabûl edebileni kötü arkadaşlardan ayırmalı, akıllı ve tecrübeli kimselerin yanında bulundurmalıdır. İsrâfın âfetlerini duyurmalı, zor ile, hattâ azarlayarak, canını yakarak, mal dağıtmaktan vazgeçirmelidir.

İkincisi, cehlin ilâcını öğretmektir. Üçüncüsü: Riya kalb hastalığının dokuzuncusu olup, daha önce anlatıldı.

Dördüncü ilâç, gevşeklik ve tenbellik için olup, kalb hastalıklarının otuzikincisidir. Bunun kötülüğünü anlamak için, Vennecmi sûresi, otuzdokuzuncu âyet-i kerîmesinin; “İnsan, ancak çalışdığının fâidesini görür.” meâl-i şerîfi yetişir. Resûlullah (aleyhisselâm) tenbellikten Allahü teâlâya sığınmış; “Yâ Rabbi! Beni keselden (tenbellikten) koru!” diye duâ ettiğini, Âişe (radıyallahü anha) ve Enes bin Mâlik, “Buhârî” ve “Müslîm”de bildirmişlerdir. Tenbelliğin ilâcı; çalışkanlarla konuşmak, tenbel, uyuşuk kimselerden kaçınmak, Allahü teâlâdan haya etmek lâzım geldiğini ve azâbının şiddetli olduğunu düşünmektir. Dînini iyi bilen ve her hareketi, bilgisine uygun olan sâlih kimselerle görüşmeli, günah işliyen, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymayıp, yalnız söz ile müslümanları okşayan, avutan yalancılardan, Ehl-i sünnet kitaplarındaki bilgileri öğrenmemiş câhillerden uzak olmalıdır.

İsrâf çok kötü bir huydur. Çirkinliği meydandadır. Kalbi, durmayıp karartan, kemiren, tehlikeli bir hastalıktır. Tedâvisi de pek güçtür. Bu sıfat kalbi kaplamadan önce, giderilmesi için ve bu felâketten kurtulmak için bütün ilâçlarına baş vurup uğraşmalıdır. Kurtarması için, cenâb-ı Hakka yalvarmalı, duâ etmelidir. Allahü teâlâ, çalışana, her güçlüğü kolaylaştırır. O, sığınılacak, güvenilecek, biricik yardımcı ve kurtarıcıdır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 991

2) Şakâyik-i Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 179

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 123

4) Kâmûs-ül-a’lâm cild-2, sh. 1284

5) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 255

6) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 374

7) Tarikat-ı Muhammediyye (Birgivî)

8) Vasıyyetname (Birgivî) sh. 41, 46

9) Eshâb-ı kirâm sh. 317

10) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 276

BOSTAN EFENDİ (Mustafa bin Muhammed Ali)

Osmanlılar zamanında, Anadolu’da yetişen İslâm ulemâsından. Hanefî mezhebi fıkıh, tefsîr ve kelâm âlimi. İsmi, Mustafa bin Muhammed Ali Tirevî er-Rûmî olup, lakabı Muslihuddîn’dir. Bostan Efendi ve küçük Mustafa Efendi diye tanınır.

Tireli Muhammed Ali nâmında servet sahibi bir tüccârın oğlu olan Bostan Efendi, 904 (m. 1498)’de İzmir yakınlarında bulunan Tire kazasında doğdu. 977 (m. 1569) senesi Ramazân-ı şerîf ayının yirmiyedinci Kadir gecesinde, İstanbul’da vefât etti. Ertesi günü Cum’a namazından sonra cenâze namazı kılındı. Cenâze namazını, Osmanlıların en büyük âlimlerinden olan onüçüncü Şeyhülislâm Ebüssü’ûd Efendi kıldırdı. Fâtih Câmii civarında bulunan Emîr Seyyid

Ahmed Buhârî hazretlerinin zaviye ve türbesinin yakınına defn olundu.

Ailesi tarafından tam bir İslâmî terbiye ile yetiştirilen Bostan Efendi, ilim öğrenme çağına gelince, ilk olarak Sâdık Efendi ismindeki zâttan ders aldı. Kur'ân-ı kerîmi o zâtın huzûrunda ezberledi. Tecvîd ve kırâat ilimlerinde yetişti. Tireli Molla Efendi'nin hizmet ve sohbetlerinde bulundu. 923 (m. 1517) senesinde Derse'âdet'e (İstanbul'a) gelerek, genç yaşta ilim öğrenmek aşk ve şevki ile çeşitli medreselere devam etti. Muhyiddîn-i Fenârî, Ahmed İbni Kemâl Paşa, Çivi-zâde Muhyiddîn Efendi gibi, devrin meşhûr büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Edirne'de Mevlânâ Şücâ'üddîn Efendi'den okudu. 935 (m. 1528) senesinde ilim tahsilini tamamlayıp kemâle geldikten sonra, Bursa'da Molla Yegân Medresesi'nde müderris oldu. Bundan sonra çeşitli vazîfelerde bulunduktan sonra, 944 (m. 1537) senesinde pâdişâh fermanı ile doğum yeri olan Tire'de Molla Arab Medresesi'nde müderris oldu. 949 (m. 1542)'da İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinden birinde görevlendirildi. 950 (m. 1543) sonunda, Hümâyûnnâme sahibi Ali Efendi'den boşalan Bursa kadılığına ta'yin olundu. 951 (m. 1544) ortalarında Edirne ve 952 (m. 1545) senesi Şa'bân ayında İstanbul kadısı oldu. Anadolu kadıaskeri ve on gün sonra da Çivi-zâde Muhyiddîn Efendi'nin vefâtı üzerine Rumeli kadıaskeri oldu. O yüksek ve mes'ûliyeti ağır makamdaki vazîfesini hakkıyla ve lâyık olduğu şekilde, çok güzel olarak îfâ edip, 958 (m. 1551) ortalarında tekâ'üd (emekli) oldu.

Tekâ'üd olduktan sonra da kendisine çeşitli vazîfeler verilen Bostan Efendi, epey müddet müfettişlik yaptı. 977 (m. 1569) senesi Cemâzil-evvel ayında, Sipâhiler ağası vazîfesiyle yine müfettişliğe devam etti. Aynı sene Ramazân-ı şerîf ayının yirmiyedinci Cum'a gecesinde vefât edinceye kadar bu vazîfede kaldı.

Âlim, ilmiyle âmil, çok ibâdet eden, faziletler ve güzel hâller sahibi bir zât idi. Güzel ahlâklı idi. Birçok ilimde ihtisas sahibi idi. Kur'ân-ı kerîmi çok okur, her hafta bir defa hatmederdi.

Zamanında bulunan tasavvuf büyüklerinden feyz alarak, evliyâlık yolunda da ilerleyen Bostan Efendi, kerâmet sahibi bir velî idi. Vefât edeceği günü kerâmet olarak önceden haber vermiştir.

Güzel ahlâkı, dînimizin emirlerine tam uygun yaşayışı, bütün güzel huyları kendinde toplaması, aklının, zekâsının ve hafızasının kuvvetliliği ile herkesin kendisine gıbta edip imrendiği, pek yüksek, çok mübârek bir zât idi.

Me'mûriyeti zamanında kendisini çekemeyip hased edenler, ba'zı iftiralarda bulunmuşlar ise de, yapılan araştırma neticesinde, söylenilen sözlerin uydurma ve iftira olduğu anlaşıldığından, iftiracıların hepsi mağlup ve perişan olmuşlardır.

Bostan Efendi nâmıyla ma'rûf Mustafa bin Muhammed Ali'nin yazmış olduğu, eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-Tefsîrü sûret-ül-En'âm, 2- Haşiyetün alel-ıslâh vel-İzâh, 3-Hâşiyetün alâ Sadr-iş-Şerî'a, 4-Risâletün fil-cüz'üllezî lâ yetecezzâ, 5-Risâlet-ül-kadâi vel-kader, 6-Necât-ül-ahbâb ve tuhfetü zevil-elbâb.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 385

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 435

3) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 202

4) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 376

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 129

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 280

7) El-A'lâm cild-7, sh. 240

8) Keşf-üz-zünûn sh. 191, 450

9) Brockelmann Gal-2, sh. 448 Sup-2, sh. 667

CELÂLEDDÎN-İ DEVÂNÎ

İslâm âlimlerinin meşhûrlarından. Şafiî mezhebi âlimlerindendir. İsmi, Muhammed bin Es'ad es-Sıddîkî ed-Devânî'dir. Lakabı Celâleddîn'dir. 833 (m. 1426) senesinde, İran'ın Kazrûn şehrinin Devan nahiyesinde doğdu. 908 (m.

1502) senesinde, yetmişbeş yaşlarında iken vefât etti. Devan kasabası yakınlarında defn edildi. Hazreti Ebû Bekr Sıddîk'ın soyundan olduğu için, kendisine "Sıddîkî" denilmiştir. İlk tahsilini, Kazrûn'da Câmi-i mürşid'de hadîs ilmi okutan babası Muhammed bin Sa'düddîn'den yaptı. Sarf, nahiv, edebiyat, fıkıh, tefsîr ilimlerini ve aklî ilimleri babasından öğrendi. Sonra Şîrâz'a gidip Hüseyn Lârî ve Hasen bin Bakkâl gibi o devrin meşhûr âlimlerinden de ilim öğrendi. Seyyid Safiyyüddîn Abdürrahmân Icî'den İmâm-ı Nevevî'nin "Erbe'în" adlı kitabını dinledi. Ebü'l-Mecîd Abdullah bin Meymûn Kirmânî'den müselsel hadîsleri dinledi. Rükneddîn Rûzbekânî, Ömer Şîrâzî ve Muhyiddîn Muhammed Ensârî Köşknârî'den de ilim öğrendi. "Enmûzec-ül-ulûm" adlı küçük ansiklopedik eserinde, hocalarının isimlerini zikretmektedir.

Celâleddîn-i Devânî, zamanının din ve fen ilimlerini tamamlayıp icâzet (diploma) aldıktan sonra, Karako yunlu hükümdârı Cihan Şah'ın Tebrîz'de yaptırmış olduğu Muzafferiyye Medresesi'nde müderris oldu. Daha sonraki yıllarda Akkoyunlu hükümdârı meşhûr Uzun Hasen'in ülkesine giden Mevlânâ Celâleddîn-i Devânî, Şîrâz şehrindeki Medreset-ül-eytâm'da müderris oldu. Şîrâz'a yerleşti. Burada ilim ve irfan âşıklarına fen ve din ilimlerini okutarak, çok talebe yetiştirdi ve fevkalâde hürmet ve saygı gördü. Şöhreti her yere yayıldı. Kendi memleketinin halkı ondan ilim öğrendiği gibi, Anadolu'dan, Mâverâünnehr bölgesinden, Horasan'dan nice ilim âşıkı derslerine akın ettiler. Celâleddîn-i Devânî bir aralık Tebrîz'e gitti. Orada büyük âlim ve velî İbrâhim-i Gülşenî hazretlerinin sohbetine devam ederek, tasavvufta da yetişti. Uzun Hasen'in oğullarından Ya'kûb ve Murâd Bey'ler zamanında, fars bölgesi kadısı oldu. Bu büyük âlimin bir aralık Hindistan'a gittiği ve oranın sultânı adına ba'zı ilmî eserler yazdığı rivâyet edilmiştir. Celâleddîn-i Devânî hazretleri her ilimde söz sahibi idi. Özellikle kelâm ve mantık ilimlerine dâir yazdığı eserleri ile pek meşhûrdur. Eserleri, asırlarca İslâm ülkelerindeki medreselerde ders kitabı olarak okundu. Büyük İslâm âlimi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî, Mektûbât kitabında bu büyük âlimin yüksek derecesini bildirmektedir.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri şöyle buyurmuştur: "... Mantığa dayanarak, akl ile, düşünce ile hâsıl olan imâna gelince, bu yoldan îmân elde edilebilir. Fakat elde edenler pek azdır. Allahü teâlânın varlığını bu yoldan isbât etmekte, Mevlânâ Celâleddîn-i Devânî gibi biri daha bulunduğunu bilmiyoruz. Çünkü, hem muhakkıkdır ve hem de sonra gelenlerdendir ve bu yüksek varlığı isbât etmek için çok uğraşmıştır. Böyle olmakla beraber, ondan sonra gelenlerden onun yazılarını açıklayanlar, onun ileri sürdüğü düşüncelerden, olaylardan yanlış veya kusursuz olanını görememişlerdir. Açıklarken, çok fikirleri değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bundan anlaşılıyor ki, Peygamberleri "aleyhimüssalevâtü vetteslimât" taklîd etmeğe dayanmadan, yalnız istidlal ile îmân hâsıl edenlere yazıklar olsun! Allahü teâlâ, îmânın nasıl elde edileceğini bize gösteriyor. Âl-i İmrân sûresinin elliüçüncü âyetinde meâlen; "Yâ Rabbi! Senin indirdiğine inandık, Resûlüne uyduk. Bizi şâhid olanlarla birlikte bulundur!" buyuruyor."

Celâleddîn-i Devânî'nin İstanbul kütüphânelerinde tesbit edilebilen eserlerinin sayısı otuzbeşe ulaşmakta olup, bunlardan yirmisekizi Arabca, diğerleri de Farsçadır. Farsça şiirler yazdığı, kaynaklarda ifâde edilmektedir. Bu eserlerin başlıcaları şunlardır: 1-Şerh-i Akâid-i Adûdiye, 2-Ahlâk-ı Celâlî (Bu eserin asıl adı Levâmi'ul-eşrâk fî mekârim-il-ahlâk'dır.) 3-Fâtiha ve Kâfirûn sûrelerinin tefsîri, 4-İsbât-ül-vâcib (Risâle-i kadîme), 5-Ef al-ül-ibâd, 6-Hakîkat-ün-nefs, 7- Risâle-üt-tevhîd, 8-Ta'rifü ilm-il-kelâm, 9- El-Es'ilet-üş-şerîf-ül-Kur'âniyye, 10- Arznâme, 11- Ennümûzec-ül-ulûm, 12-Erbeûn-es-sultâniyye, 13-Şerh-i rubâiyyât, 14- Şerh-ut-tehzîb, 15-Hâşiyet-üt-tasavvurât, 16- Heyâkıl-ün-nûr şerhi, 17-Tehzîb-ül-mantık şerhi, 18- Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde Fetevâ-i Envâr üzerine yaptığı haşiye, 19- Tefsîr-i kalâkıl (Kul ile başlayan 4 kısa sûrenin, Kâfirûn, İhlâs, Felak ve Nas sûrelerinin tefsîridir.)

Celâleddîn-i Devânî'nin, "Ahlâk-ı Celâlî" adlı ahlâk ile ilgili eseri Farsça olup, 1304 (m. 1882) senesinde Hindistan'da sekizinci baskısı yapılmıştır. İngilizceye de tercüme edilmiştir. Bu eserinden ba'zı bölümlerin tercümesi:

Konuşmanın edebleri: Fazla konuşmamalıdır. Zira çok konuşmak zihin hafifliği, akıl za'îfliğinin alâmetidir. Kişinin heybetini kırar, i'tibârını düşürür. Hazret-i Âişe buyurur ki: "Hiçbir sözü boş olmayan Resûlullah (aleyhisselâm), az, öz ve tane tane konuşurdu. Bir mecliste konuşsa, mübârek ağzından çıkan kelimeler sayılmak istense, sayılabilirdi." Âlimler demişlerdir ki, lüzumsuz çok konuşan bir kimseyi görürsen, bilki, aklı yoktur. Söyliyeceği sözü iyice düşünmeden dile getirmemeli, ağzından çıkarmamalıdır.

Hikmet sahibleri; “Önce düşün, sonra söyle” demişlerdir. İhtiyâç, lüzum olmadan konuşmamalıdır.

Konuşurken gülmemelidir. Mecliste birisi konuşurken, sözünü kesip araya girmemelidir. Bir kimsenin anlattığı bir şeyi bilse de, bildiğini belli etmeyip, o kimse sözünü tamamlamalıdır.

Başkasına sorulan bir suâle cevap vermemelidir. Onun da bulunduğu bir topluluğa sorulursa, başkalarından evvel davranıp, cevap vermede acele etmemelidir. Bir kimse cevap verirken, kendisinin daha iyi bildiğini anlarsa, o kimsenin bitirmesine kadar beklemeli, sonra cevap vermeli ve kendinden önce konuşanı ayıplamamalıdır.

Kendisine birşey söylendiği zaman, söyliyenin sözü bitmeden, cevap vermeye başlamamalıdır. Yanında olan mubâhase ve tartışmalarda kendisi yoksa, ya’nî onu ilgilendirmiyor veya onun karışması istenmiyorsa, karışmamalıdır. Ondan gizli konuşuyorlarsa, kulak vermemelidir.

Mecliste olan büyüklerle kinâyeli konuşmamalıdır. Sesini ne çok yüksek ne de çok hafif çıkarmayıp, orta bir ses tonu ile konuşmalıdır. Söz zor anlaşılacak yere gelirse, misalle açıklamalı ve faydasız yere sözü uzatmamalıdır. Kısa ve öz anlatma yolunu seçmelidir. Ma’nâsı zor bilinen ve anlaşılması kolay olmayan kelime ve ifâdeler kullanmamalıdır.

Konuşurken, sövme, yerme gibi fuhuş bildiren sözlerden kaçınmalıdır. Eğer fahiş olan, ayıp olan birşeyi söylemeye mecbûr ve muhtaç olursa, kinâye ve kapalı ifâdelerle anlatmaya çalışmalıdır. Mürüvveti gideren, kişiyi aşağılayan, kin ve düşmanlığı celb eden sözlerden ve huylardan kaçınmayı vâcib bilmelidir.

Her yerde, oranın hâline göre konuşmalıdır. Konuşurken el, göz, kaş hareketleri yapmamalıdır. Ama bulunduğu yerin icâbı hafif işâretler olabilir. Doğru veya yanlış olsun, mecliste bulunanlara, bilhassa büyüklerin, yahut aksine sefihlerin yanında bilgiçlik taslamamalı, ben bunu kabûl etmem, ben buna muhalifim gibi sözler söylememelidir. Çok söylemenin fayda vermediği kimseye ısrar üzere olmamalıdır.

Münâzarada insaf yoluna ve şar tına riâyet etmelidir, ince sözleri anlamayana böyle ifâdelerle hitâb etmemelidir. Herkese akıl, anlayışı ölçüsünde söylemelidir. Nitekim Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu: “Biz peygamberler topluluğu, insanlara anlıyacakları şekilde konuşmakla emr olunduk.” Îsâ aleyhisselâm buyurdu ki: “Hikmeti, ehli olmayan yanında söyleyip zayi etmeyin. Onlara zulm etmiş olursunuz.”

Yakın veya uzaktan olan karşılıklı konuşmalarda, sert değil, lutf ile, okşayıcı şekilde konuşmalı, hareket, fiil ve sözlerinde hiç kimseyi taklid etmemeli, ayıplamamalıdır. Ürkütücü sözler söylememelidir.

Gıybetten, söz taşımaktan, iftiradan, yalan konuşmaktan ve bunları dinlemekten çok sakınmalı ve bu sakınmayı vâcib ve lâzım bilmelidir. Böyle kimselerin yanlarına, toplantılarına gitmemelidir.

Konuşmaktan çok, dinlemelidir. Hikmet ehlinden birine; “Siz niçin az konuşur, çok dinlersiniz?” dediklerinde; “Bana iki kulak bir ağız verildi” cevâbını vermiştir. Ya’nî iki dinle, bir konuş.

Hareket ve durmanın edebleri: Yürürken, çok acele gitmemelidir. Hafiflik alâmetidir. Çok yavaş yürümek de tenbellik alâmetidir. Kibirliler, böbürlüler gibi salınarak, kadınlar gibi de vücûdunu hareket ettirerek yürümemelidir. Orta hâlde olmalıdır. Akılsızlar gibi de, yürürken, ikide bir geri dönüp bakmamalıdır. Başını dâima önüne eğmeli ki, bu, üzüntü ve düşüncenin çokluğuna alâmettir.

Binekte (hayvanda veya başka vâsıtada) giderken de, i’tidâli korumalı, ne çok sür’atli, ne de çok yavaş gitmelidir.

Otururken ayağını uzatmamalı, bir ayağını diğer ayağı üzerine koymamalı (bacak bacak üstüne atmamalı), hoca ve baba dışında bir yerde diz üstünde oturmamalıdır. Bunların yerini tutan kimselerin huzûrunda da diz üstünde oturmalıdır. Başını dizi üstüne koymamalı, eline dayamamalıdır. Bu, üzüntü veya tenbellik, gevşeklik alâmetidir.

Boynunu yana fazla eğmemelidir. Lüzumsuz hareketlerden kaçınmalıdır. Meselâ sakalı ile saçı ile, diğer uzuvları veya elbisesi ile oynamamakdır. Parmağını burnuna veya ağzına sokmamalı, parmaklarını çıtırdatmamalı, esnememeli, gerinmemeli, tükrüğünü, balgamını, sümüğünü de, sesini başkalarının duyacağı şekilde atmamak ve kıbleye doğru tükürmemeli, sümkürmemelidir. Elini ve yüzünü eteğiyle, elbisenin kol ağzıyla silmemelidir.

Bir meclise gidince, kendinden aşağı olanların veya yüksek olanların yerlerine oturmamalıdır. Ama meclisin büyüğü o ise, istediği yerde oturabilir. Anlamadan bu yerlerden birinde oturmuşsa, hâtırına geldiği zaman münâsib yere gitmelidir. Orada boş yer yoksa, hiç sıkıntı ve derd etmeden geri dönmelidir.

İnsanların yanında uyumamalıdır. Sırtüstü hiç yatmamalıdır. Hele uyurken horlayan buna çok dikkat etmelidir. Çünkü bu şekilde yatmak horlamayı arttırır. Eğer bir mecliste, kalabakkta uyku gelirse, mümkünse kalkıp gitmeli, değilse, bir hikâye, bir düşünce veya bir başka yolla def etmelidir. Oradakiler hep uyuyorsa, ya onlara uyup uyumalı, yahut kalkıp gitmelidir.

Kısaca, öyle hareket etmelidir ki, kimse ondan nefret etmemeli ve ona acımamalıdır. Ya'nî acınacak hâle düşmemelidir. Bu âdetlerden biri ona ağır gelirse, bunları yapmadığı zaman doğacak zarar ve ayıplamanın, bunlara katlanmaktan ağır ve çirkin olduğunu aklından çıkarmamalıdır.

Yemek yemenin edebleri: önce elini, ağzını, burnunu yıkamalıdır. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Yemekten önce elini yıkayan fakirlikten kurtulur.”

İlk lokmayı alırken Besmele ile yemeğe başlamak, yemeği bitirince “Elhamdülillah” demelidir. Ev sahibi ise, en önce yemeğe o başlamalıdır.

Elini, elbisesini, sofrayı, örtüyü kirletmemeli, elle yenilecek şeyleri üç parmakla yemeli, yerken ağzını açmamalı, büyük lokma almamalı, lokmayı ağzına akr almaz, çiğnemeden yutmamalı, normalden fazla da ağzında tutmamalıdır. Bir lokmayı yutmadan, ikinci bir lokmaya el uzatmamalı, dökülen kırıntıları toplamalıdır. Yemek esnasında parmağım yalamamalıdır. Ama yemek bitince yalayabilir. Hattâ o zaman yalamak sünnettir.

Yemeğin rengine bakmamalı yemeği koklamamak, yemeğin hep birinden yiyip, diğerlerinden yememezlik etmemelidir.

Eğer sofrada iyi bir yemekten az bulunursa, diğerlerini bırakıp hep onu yememeli, diğer arkadaşlarını kendine tercih etmelidir.

Önünden yemelidir. Ancak meyve tabağının diğer tarafından da alınabilir. Ağzına götürmüş olduğu kemik ve benzeri şeyleri, ekmeğin ve sofranın üzerine koymamalı, eğer yediği et veya lokmadan kemik çıkarsa, yavaşça ağzından çıkarmalıdır. Yemek yerken tiksindirici hareketlerden, sözlerden, hikâyelerden sakınmakdır. Ağzından çıkardığı bir şeyi kâseye, tabağa atmamalı, kısaca; öyle yemek yemelidir ki, tabağında yemek artsa, bir başkası tiksinmeden yiyebilmelidir. Misâfir ise, ev sahibinden önce yememeli, ama başkaları yemeğe başlamışsa, onlara uyup yemelidir. Aç da olsa, buna riâyet etmelidir. Ama evinde ve mahremlerinin olduğu yerde hemen başlayabilir.

Ev sahibi ise, misâfirler yemekten el çektikten sonra, yemekten el çekmekdir. Yavaş yavaş yemeli, eğer kimse yemeğe devam etmiyorsa, yalnız kalıp, utanandan bırakmamalıdır.

Yemek arasında su içmek îcâb ederse, rahat ve yavaş içmekdir. Ağzının ve boğazının sesi su içerken duyulmamalıdır. Dili ile dişlerinin arasından aldıklarını yutmalı, ama kürdanla aldıklarını uygun bir yere atmalıdır, insanları tiksindirmemelidir.

Ellerini yıkarken ve temizlerken, parmaklarını ve tırnak diplerini iyice yıkamalı, aynı şekilde dudaklarım, ağzını, dişlerini iyice temizlemeli, ağzının suyunu leğene atmamalıdır. Ağzını yıkadığı suyu dökerken, eliyle örtmelidir. Yemek yemeden önce el yıkarken, başkalarından öne geçmeye çalışmamalıdır.

Çocuk terbiyesi: Çocuk dünyâya gelince, yedinci günü ona isim koymalıdır. Düşünmeli, iyi bir isim koymalıdır. Çünkü rastgele bir isim konursa, ömür boyu ona sıkıntı verebilir. Bunun için çocuğa iyi isim koymaya dikkat etmek, çocuğun babası üzerindeki haklarındandır.

Süt emme zamanı bitince, terbiyesi ile meşgûl olmalı, kötü ahlâk ve huy edinmesine engel olmalıdır. Çünkü çocukların kabiliyetleri kemâl üzeredir. Tabiatının meyli ise kötülüklere dir. Çabuk bozulabilirler. Bunun için iyi ahlâklı olmasına dikkat etmeli ve bunda bir sıra gözetmelidir. Çocukta ilk görülen, göze çarpan duygu hayadır. Hayanın çokluğu, fazilete işârettir. Çocukta haya hasleti görünce, daha çok ihtimâm etmelidir.

İlk terbiye, çocuğu kötü arkadaşlardan men etmek, alıkoymaktır. Çünkü, çocukların rûhu temiz bir ayna gibidir. Karşısında olanı hemen tutar, alır. Bundan sonra İslâmın şartlarını, dînin emirlerini ve sünnetin edeblerini öğretmeli ve bu öğretme işine devam etmelidir, öğrenmek istemezse müsamaha etmemeli, devam etmelidir. Gerekirse, azarlamalıdır. Fakat yaşı ve kabiliyeti de göz önünde bulundurmalıdır. Nitekim dînimizin hükmüne göre, yedi yaşında namazı öğretmeli, kıldırmalıdır. Eğer on yaşına gelir de kılmazsa, azarlamalı, hattâ dövmelidir, iyileri övmeli, kötüleri ayıplamalı ve böylece iyiliğe teşvik etmelidir. Kötülükten, çirkin işlerden men etmelidir, iyi bir iş yaparsa, onu övmeli, aferin demeli, kötü bir iş işlerse, ayıplayıp korkutmalıdır. Elden geldiği kadar açık sitem etmeli, yanlışlıkla yaptı, unutarak etti deyip, cür'etini arttırmamalıdır. Gizli birşey yapmışsa, yüzüne vurmamalı, haya perdesini yırtmamalıdır. Tekrar yaparsa, yalnız bir yerde, onu tembih etmeli, azarlamalıdır. Yaptığı o işin, çok çirkin olduğunu söylemeli, bir daha yapmaması için korkutmalıdır. Sık sık azarlamamakdır. Yoksa azarlamak, ayıplamak âdet hâline gelir, "İnsanlar yasaklara karşı meyilli ve haris olurlar" sözü gereğince, tekrar yapmaya koyulabilir. Bunun için iyi idâre etmelidir.

Çocuğun nazarında yemeyi, içmeyi, iyi elbise giymeyi önemsiz göstermeli, süslü elbiseler, renkli kumaşlar kadınların beğeneceği şeylerdir, erkekler böyle şeyleri sevmez demelidir. Hep yemeye, içmeye düşkün olmaması için uyarmalıdır.

Önce yemek yemenin edeblerini öğretmelidir. Yemek yemekten maksad, bedenin sıhhatini korumaktır, lezzet almak değildir demelidir. Yemek ve içmek ilâç gibidir ki, onunla açlık ve susuzluk giderilir demelidir, ilâç belli miktarda alındığı zaman faydalı olduğu gibi, yemek ve içmek de, açlığı ve susuzluğu giderecek kadar olursa faydalı olur demeli, çeşitli yemeklere alıştırmayıp, bir yemekle yetinmeye alıştırmalı, iştihasını zabt ettirmeli, istediğini değil, bulduğunu yemeğe alıştırmalı, lezzet ve zevklere önem vermemesini öğretmelidir. Zaman zaman çocuğa kuru ekmek vermeli, zaman olur ki, ona kalır demeli ve öyle alıştırmalıdır. Bu edebler, zengin olmayanlar içindir. Zenginler yaparsa daha iyi olur. Eti normal yedirmelidir. Yemekten hemen sonra mümkünse su içilmemelidir.

Her ne kadar alkollü içkilerden sakınmak herkese lâzım ise de, çocuklara akıllarına göre anlatıp, men etmek husûsunda çok söylemeli, rûha da, bedene de çok zararlıdır demelidir, insanın, kızgınlığını, sinirini, hayâsızlığını arttırır ve bu hâller onda meleke, alışkanlık hâline gelir demeli, böyle kimselerle düşüp kalkmaktan, arkadaşlık etmekten kesin olarak men etmelidir.

Çirkin sözleri, dînimize uymayan sesleri dinlemekten men etmelidir. Vazifelerini bitirmeden ve sıkıntı çekmeden yemeğini vermemelidir.

Kapalı ve gizli işlerden onu men etmeli ki, kabahate karşı cesâreti kırılsın. Gündüz ve gece çok uyutmamalı, yumuşak elbiselere alıştırmamalı, yaya yürütmeli, bineğe binmesini öğretmeli, oturma, kalkma ve konuşmanın edeblerini anlatmalı, kadınlar gibi süslenmemesini, vakti gelmeyince yüzük takmamasını, babasıyla ve dünyâ malı ile arkadaşlarına övünmekten men etmeli, yalan söylemekten sıkı men etmeli, doğru veya yalan yemîn etmemesini tembih etmelidir. Çünkü yemîn, herkes için kötü bir şeydir. Uygun olarak yapıkrsa da mekrûhtur. Ancak din için faydalı olursa, caizdir. Büyüklerin yemîn etmeye ihtiyâcı olsa da, çocukların hiç ihtiyâcı yoktur. Büyüklerin yanında susup oturmasını, sorulursa, kısa cevap vermesini öğretmeli, hep iyi konuşmayı âdet etmesini anlatmalıdır. Büyüklerin çocuklarına bu edebler daha çok lâzımdır.

İlim öğrenmeye çok teşvik etmelidir. Hoca dövse de, kayırmamalı, lüzumsuz yere çocuğu azarlamamalıdır. Dayağa ihtiyâç olursa, bir daha yapmaması için önce kuvvetli azarlamakdır.

Çocuğu cömerdliğe alıştırmalı, mal ve mülkü gözünden düşürmelidir. Çünkü para ve mal sevgisinin zararı, zehirden çoktur. İmâm-ı Gazâlî hazretleri, İbrâhim sûresi 35.nci; "Yâ Rabbî, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut" meâlindeki âyetinin tefsîrinde buyuruyor ki: Putlardan murâd, altın ve gümüştür. Ya'nî İbrâhim aleyhisselâm; "Beni ve çocuklarımı altına ve gümüşe tapmaktan, kalbimizi onlara bağlamaktan koru" diye duâ ediyor. Çünkü bütün kötülüklerin menşei; parayı, dünyâyı sevmektir.

Boş zamanlarında çocuklara oyun oynamak için izin vermelidir. Ama sıkıntılı ve zor oyunlar ve kötülüğe sebep olacak alışkanlıkları veren oyunlardan sakındırmalıdır. Bu edebler herkes için iyidir. Gençler için ise, daha iyidir. Anlama

yaşına gelince, ona dünyâ malından esas maksadın, sıhhati korumak olduğunu anlatmalı, dünyâyı âhirete sermâye yapmayı tembih etmelidir.

Eğer ilim sahibi olacaksa, ilim tahsili için gerekli terbiye verilmelidir. San'at sahibi olacaksa, dînî vecîbeleri öğrenip yaptıktan sonra, o san'atla meşgûl etmelidir. Burada en iyisi, çocuğun tabiatine, ya'nî kabiliyetine bakmalı, durumunu incelemeli, neye istidâdı olduğunu sezmeli, kabiliyetinin hangi ilim ve san'ata daha yatkın olduğunu anlayıp, o tahsil ve san'ata vermelidir. Zîrâ hadîs-i şerîfte; "Kişi ne için yaratılmışsa, o işi ona kolaylaştırılır" buyuruldu. Herkesin her san'ata kabiliyeti olmaz. Belki herkesin bir san'ata istidâdı olur. Bunun altında derin bir sır vardır. Böyle olmasının sırrını, cemiyetlerin ayakta durması ve insanların düzenli, tertipli ve herbirinin ayrı işler görerek, birbirinin eksik taraflarını gidermesidir. Çünkü bir kimse bir san'ata istidâdlı ise, küçük bir gayretle onu öğrenir. O işe istidâdı yoksa, ona boşuna zaman verir, ömür tüketir. Eğer çocuğun bir san'ata karşı kabiliyeti yoksa, onu başka san'ata vermelidir. Bunda da, çocuğun o işi yapamayacağını iyice anlamalıdır ki, bir ümidsizliğe, başarısızlığa kapılmış olmasın. Bir san'atı öğrenince, geçimini ondan sağlamasını emretmelidir. Onun zevkini alıp daha iyi yapmaya çalışmalı ve o san'atın inceliklerini öğrenmeli, branşında ihtisas yapmakdır.

Çocuğa büyüklerin âdeti olan temiz, tayyib bir kazanç getirecek iş yaptırmalıdır. Baba veya anasından kendine ulaşana güvendirmemelidir. Çünkü babalarının malı, parası ile gurûrlanan, övünen çok zengin çocukları, san'at öğrenmekten mahrûm olmuşlardır ve durumları değişince sıkıntıya düşmüşlerdir.

Çalışma, kazanma ve bir ev idâre etmeyi başardığında, onu evlendirmeli ve onun kazancını ayırıp, ona vermelidir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mektûbât (İmâm-ı Rabbânî) cild-1, mektûb, 272

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 993

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 48

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 133

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 160

6) En-Nûr-us-safîr sh. 123

7) El-A'lâm cild-6, sh. 32

8) Keşf-üz-zûnün sh. 39, 184, 195, 853, 877, 1141, 1905, 2047

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 54

10) Ahlâk-ı Celâli sh. 201, 206, 214, 217, 218, 220, 223, 228,

11) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1824

12) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 133

13) Fevâid-ül-behiyye sh. 89

CELÂL TÂNÎSERÎ

Hindistan'da yetişen evliyânın meşhûrlarından. Doğum târihi bilinmemekte olup, 989 (m. 1581) senesinde vefât etti. Vefât ettiğinde doksanbeş yaşını geçmişti. Kabri, kendi memleketi Tânîser'dedir. Evliyânın meşhûrlarından olan Şeyh Abdülkuddûs hazretlerinin en başta gelen talebelerinden ve büyük halîfelerinden. Tasavvufda yetişip, üstün hâlleri kendisini öyle kaplamıştı ki, çok kerre sekr (tasavvuf sarhoşluğu) hâlinde olurdu. Namaz vakitlerinde, talebeleri ayılması için uğraşırlar "Hak, Hak" diyerek yanında Allahü teâlânın ismini yüksek sesle söyleyerek ayıltırlardı.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, babası Abdülehad'dan (kuddise sirruh) şöyle nakletmiştir: "Şeyh Celâl Tânîserî'nin ölüm hastalığı, sekerât hâli günlerce uzadı. Öyle ki, bundan dolayı bir şaşkınlık, bir ızdırab hâsıl oldu. Onaltı gün sonra kendine gelince, talebelerinin büyüklerinden olan Şeyh Nizâm bu hâle üzüldüğü için; "Efendim, bu ne hâldir?" dedi. Bunun üzerine Celâl" Tânîserî coşarak şu beyti okudu:

"Vücûdundan fânî olan kimseler,
Harften sûretten, ma'nâya geçerler."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bu hâdiseyi naklederek anlattıktan sonra ağlamış, gözyaşları mübârek yanaklarından akmıştır. Sonra da bir müddet, tam bir inkisar hâli ile başını önüne eğmiştir.

Celâl Tânîserî hazretlerinin, yazdığı birçok risaleleri vardır. “İrşâd-üt-tâlibîn” adlı risalesinde şöyle buyurmuştur: “Âşıklar, keşf ve kerâmet konaklarında durmak istemesinler. Daha yukarılara çıksınlar. Hiçbir şeye bağlı kalmasınlar. Herşeyden kesilerek ve uzaklaşarak, can çıkarcasına ilerlesinler. Bu da şöyle olur ki, ibâdetlere, zühde (dünyâya düşkün olmamaya), takvâya (haramlardan sakınmaya) ve riyâzete (nefsin isteklerine uymamaya) dikkat etsinler. Bunları vesile bilsinler. Az yemek yesinler, hattâ can çıkıncaya kadar uğraşsınlar. Ölmeden evvel ölüp (nefslerini tam ıslâh edip), Hakka kavuşsunlar. Kendini tasavvuf yolunda sananlar ve câhil sûfiler (câhil tarikatçılar) bu husûsta hatâya düşüyorlar ve doğru yoldan çıkıyorlar. Bundan Allahü teâlâya sığınırız. Selef-i sâlihînden (radıyallahü anhüm ecmâîn) rivâyet edildi ki “Usulsüz vüsul (kavuşma) olmaz, usûl; dînin emirlerine ve tasavvufda bulunduğu yola uymaktır.” Kur’ân-ı kerîm okumak ve din ilimleriyle meşgûl olmak en iyi iştir...”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Zubdet-ül-makâmât (Berekât-ı Ahmediyye) sh. 103

2) Umdet-ül-makâmât sh. 111

CELÂL-ZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ

Osmanlılar zamanında yetişen âlimlerden ve büyük devlet adamlarından. Tosyalı Kâdı Celâleddîn’in oğlu olan Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Yavuz Sultan Selim Hân zamanında devlet hizmetine girmiş ve Kanunî Sultan Süleymân devrinde kânunların tedvinindeki bilgisi, ilmî ve ahlâkî fazileti ile şöhret bulmuştur. “Koca Nişancı” diye anılırdı. Babası Kâdı Celâleddîn, medreseden yetişerek Rumeli tarafındaki kazalarda kadılık etmiş ve derecesi “Eşrâf-ı Kuzzât” rütbesine kadar yükseldikten sonra, kadılıktan çekilerek, emekliye ayrılmış ve 935 (m. 1528) târihinde vefât etmişti. Kâdı Celâleddîn, doğruluğu, yumuşak huylu ve mütevâzi olmasıyla kendisini sevdirmiş, zâhir ve bâtını (dış ve içi) ma’mûr, tertemiz bir zât olup, meşhûr hattât Amasyalı Hamdullah Efendi’den hat san’atını öğrendi. Kâdı Celâleddîn’in Mustafa, Sâlih ve Atâullah adlarındaki üç faziletli oğlunun en büyüğü olan Mustafa Çelebi, takriben 895 veya 896 (m. 1491) senesinde Tosya’da doğdu. İlk medrese tahsilini memleketinde gördükten sonra İstanbul’a gelip, Sahn-ı semân medreselerinde dânişmendliğe kadar çıktı. Dîvânî yazıdaki üstün kabiliyeti sebebiyle, Vezîr-i a’zam Pîri Mehmed Paşa ile Nişancı Seydî Bey’in kendisini himâye etmeleriyle, medrese hayâtından ayrılarak, genç yaşında devlet hizmetine alındı. Yavuz Sultan Selim Hân’ın iltifâtına mazhar olup, 922 (m. 1516) senesinde dîvân-ı hümâyûn kâtipliğine ta’yin edildi. Çalışkanlığı ve vazîfesini kavraması, ketum olması (sır saklaması) sebebiyle, Sultan Selim Hân da Celâl-zâde Mustafa Çelebi’ye i’timâd ederdi.

Yavuz Sultan Selim Hân, devlet erkânından mahrem (gizli) olarak ba’zı yerlere göndereceği emirleri, Mustafa Çelebi’yi çağırtarak kendisine yazdırırdı. Pâdişâh, şöyle yaz, böyle yaz diye emrettiği zaman, Mustafa Çelebi, dîvân kitabeti usûlüne ve derece teşrîfatına aykırı mütâlâalar yazmakta tereddüt ederek, Pâdişâh’ı ikna ederdi.

Celâl-zâde Mustafa Çelebi’nin dîvân muamelâtında yetişmesinde, ikinci hâmisi Nişancı Seydî Bey’in çok gayreti olmuştur. Bundan dolayı ni’met-şinâs (ni’metin kadrini bilen) Mustafa Çelebi, Seydî Bey hakkında: “Benim mürebbî, muallim ve üstadım idi. O, kânun-şinâs idi. Umûr-ı kalemiyyede (yazışma işlerinde) gayet mahirdi” demektedir.

Mustafa Çelebi, daha sonra hâmisi olan Vezîr-i a’zam Pîrî Mehmed Paşa’ya tezkireci (özel kalem müdürü veya mektûpçu) oldu. Tahkîki îcâbeden ba’zı mühim işlerde bulundu. Pîrî Paşa, Vezîr-i a’zam bulunduğu müddetçe, onun tezkireciliğini yaptı. 929 (m. 1523) senesi Şa’bân ayında Pîri Paşa emekliye sevk edilerek, yerine Rumeli Beylerbeyliği de üzerinde olarak, Enderun’dan hasodabaşı İbrâhim Ağa vezîr-i a’zamlığa getirildi. Nişancı Seydî Bey’in tavsiyesiyle Mustafa Çelebi, İbrâhim Paşa’ya da tezkireci oldu. Celâl-zâde, bunu şöyle anlatıyor “Maktul İbrâhim Paşa, harem-i Pâdişâhî’den ilk defa vezir-i a’zamlıkla çıktıkta, kâtiplerden ehl-i vukûf (işini bilen) bir kimse isteyip, hakîri (Celâl-zâde’yi) getirtip tezkireci edindi. Kendisinin ahvâl-i âleme (hükümet işlerine dâir durumlara) tecrübesi olmadığından, şikâyetçiler de sıkıştırırdı. Durum aramızda gizlice ittifâk olundu. Eğer dînî mes’eleleri

ilgilendiriyorsa kadıaskere gönderile, mâlî işleri ilgilendiriyorsa defterdara gönderile ve eğer kendisine âit vezâret ile alâkalı ise ben divit ve kaleme yapışırdım. O, hüküm yazılsın diye emrederdi."

Yavuz Sultan Selim Hân'ın Mısır'ı fethinden bir müddet sonra, Çerkeş beyleri halkı kışkırtıp isyana teşvik ederek, eski Çerkeş kölemen ocağını yeniden tüttürmek istemişlerdi. Halka adâlet gösterilmediğini ve birçok kimsenin de bu durumdan şikâyetçi olmalarını da bahâne olarak ileri sürüyorlardı. Bu şikâyetleri yerinde incelemek, tetkik ve tahkîk etmek üzere Vezîr-i a'zam İbrâhim Paşa'nın Mısır'a gitmesine lüzum görülmüş ve tezkireçi Celâl-zâde Mustafa Çelebi ile beraber, oldukça kalabalık bir hey'et ve beşyüz kadar yeniçeri ile ve deniz yoluyla, 930 (m. 1524) senesi Zilhicce ayının başlarında hareket etmişlerdi. Mevsimin sonbahar ve gün dönümü fırtınalarına tesadüf etmesi sebebiyle, ancak Rodos adası önlerine ve Marmaris taraflarına kadar gidilebilip, oradan karayolu ile Suriye üzerinden Mısır'a varılmıştır. Vezîr-i a'zam Kâhire'de durumu tahkîk etti. Memlûk sultanlarından Kayıtbay ve Kansu Gavri ile Mısır'ın ilk Osmanlı Beylerbeyi Hayır Bey'in tatbik ettikleri kânunları getirterek inceledi. Bunun üzerine hem hazîneyi ve hem de halkı koruyacak âdilâne bir kânun tertîb ettirdi. Bu yeni kânunun tedvininde (hazırlanmasında) Celâl-zâde'nin büyük hizmeti görüldü, İbrâhim Paşa onbir ay sonra, 931 (m. 1525) senesi Zilka'de ayında karayoluyla İstanbul'a geldi. Mustafa Çelebi, göstermiş olduğu hizmet ve liyâkatına karşılık olarak, aynı târihte katledilen Reîs-ül-küttâb Haydar Çelebi'nin yerine Reîs-ül-küttâb ta'yin edildi. Bu hizmette on sene bulundu ve seferlere iştirâk etti.

Kanunî Sultan Süleymân'ın Irakeyn (Irak-ı Acem ve Irak-ı Arab) seferinde Tebrîz'den Bağdad'a hareketini müteâkib, 941 (m. 1554) senesi Cemâzil-evvel ayında Nişancı Seydî Bey vefât etmiş ve makamı münhal (boş) kalmıştı. Bağdad'a girildikten sonra 28 Cemâzil-evvel ve 5 Aralık'ta, 180.000 akçe has ile Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Nişancılığa ta'yin edildi. (Nişancı; dîvân-ı hümâyûn toplantılarında ve husûsî müzâkerelerde, Osmanlının eski ve yeni devlet kânunlarını iyi bilmesi ve ayrıca şer'î ve örfi (hukukî) kânunların arasını te'lîf etmek kudret ve selâhiyetine hâiz olması sebebiyle, bu husûslar hakkında fikir ve mütâlâalarından istifâde edilen devlet kânunlarına âit hükümleri yazan ve vezirlere ve devlet büyüklerine (adamlarına) verilen menşur ve berâtları bizzat tahrir (yazarak) veya müsveddelerini tetkik ederek pâdişâhın ismini hâvi tuğrayı çekmek yetkisine hâ'iz olan zâta denirdi.) Celâl-zâde nişancılıkta 23 sene kaldı ve asıl şöhretini bu çeyrek asırda te'min etti. Devlet kânunlarında müracaat edilen yegâne merci oldu. Kendisini yetiştiren Seydî Bey'den daha fazla şöhret buldu. Devlet idâresine dâir bütün kânunlar onun elinden geçti ve onun tedbirleriyle hallolundu. Kanunnâmedeki ta'bir üzerine bihakkın "Müftî-i kânun" olup, "Koca Nişancı" diye meşhûr oldu. En muğlak (karışık) mes'elelerin halli için onun mütâlâası alınıyordu. Meşhûr Tâc-ı zâde Ca'fer Çelebi'den sonra Celâl-zâde kudretinde bir nişancı gelmemiş ve yapmış olduğu kânunlar, tahrirat (yazışmalar), ahkâm ve menşûrlardaki yazış tarzı, kendisinden sonra yarım asırdan ziyâde nümûne olmuştur. Celâl-zâde'nin yüksek vukûf ve mesâisine mükâfat olarak, nişancılık hasları, o târihe kadar hiçbir nişancıya nasîb olmayan 300.000 akçeye çıkarılmıştır.

Celâl-zâde Mustafa Çelebi, 964 (m. 1557) senesine kadar nişancılık makamında kaldı. Yaşı yetmişe ulaşmıştı. O târihte vezîr-i a'zam bulunan Dâmâd Rüstem Paşa'nın tavsiye ve ısrârı üzerine görevinden istifâ etti ve "Müteferrika başılık" rütbesi verildi. Yerine değerli bir zât olan Eğri Abdi-zâde Mudurnulu Mehmed Bey ta'yin olundu. Kanunî Sultan Süleymân Hân, Celâl-zâde'nin kıymet ve ehliyetini ve uzun yıllar devam eden hizmetini takdîr ettiğinden, Vezîr-i a'zam Rüstem Paşa'ya rağmen, o târihe kadar emsali görülmemiş olan bir mükâfatla kendisini taltif etti. Nişancılığında almakta olduğu haslar ile emekli yaptı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın son seferinde müteferrika olması dolayısıyle, onun mâiyyetinde bulundu. Zigetvâr muhasarası esnasında Nişancı Eğri Abdi-zâde Mehmed Bey vefât ettiğinden, Celâl-zâde ikinci defa Nişancı ta'yin edildi. Kendisi, ihtiyârlığını ileri sürerek kabûl etmek istemedi ise de, kesin emir üzerine kabûle mecbûr oldu. Onun nişancılığa ta'yini esnasında Sultan Süleymân Hân vefât etmişti (22 Safer 974-8 Eylül 1566). Fakat vefât haberi pek gizli tutulduğundan hâriçten duyulmamıştı. Celâl-zâde, Pâdişâh'ın ölümünden haberdâr olmadığı için, nişancılık hil'atı giymek için otağ-ı hümâyûna girdiği vakit, hayatta zannettiği kadirşinas pâdişâhının öldüğünü anlayınca, kendisini tutamayarak ağlamaya başlamıştı. Fakat Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa'nın ikâzı üzerine kendisini toplamış ve me'mûriyet hil'atını giydikten sonra, memnun bir hâlde sevinerek otağ-ı hümâyûn'dan dışarı çıkmıştı. Onun bu hâlini görenler, Pâdişâh'ın sıhhatte olduğu zannı ile şüphelerini giderdiler.

Mustafa Çelebi, ordu ile beraber İstanbul'a döndü ve Sultan İkinci Selim Hân zamanında da kısa bir müddet, ya'nî onüç ay kadar nişancılıkta bulunduktan sonra, 975 (m. 1567) senesi Rebî'ul-âhır ayında, yaklaşık 75 ilâ 80 yaşları arasında vefât etti. Eyyûb Sultan Nişancası'nda yaptırmış olduğu câminin bahçesine ve kendisinden evvel vefât etmiş olan kardeşi Sâlih Çelebi'nin yakınına defnedildi. Vefâtına Deli Kâdı'nın söylemiş olduğu manzûm târih, mezar taşına hâk edilmiş (yazılmış) olup, aynen şöyledir:

Celâl oğlu nişânî ki cihanın,
Fenâsın gördü azmetti bekâya.
Teni hâki olup aslına râti,
Karıştı rûh-ı pâki esfiyâya.
Yeri Cennet ola deyû melekler,
Feleklerden el açtılar duâya,
İşitip rûh-ı kudsî dedi târih:
İlâhî rahmet eyle Mustafa'ya!

Celâl-zâde Mustafa Çelebi, câmiden başka, yine o civarda bir hamam ve Halvetiye tarikatı için bir tekke yaptırdı.

İlmî hayâtı ve eserleri: Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin; biri devletin kânun ve nizamlarına vukûfu, yeni kânunlar tanzim ve tedvini cihetinden, diğeri de ilmî faaliyeti ve ilmî şahsiyeti yönünden iki cephesi vardır. Mustafa Çelebi, Türkçe inşâdaki (yazmadaki) kudret ve mehâretinden başka, Arabca ve Farsçada da kalem sahibi, âlim ve şâir bir zât idi. Kaleme almış olduğu berât veya menşûrlardaki inşâ (yazma) san'atı kudreti, zamanına göre pek kuvvetlidir ve münşeâtı (yazmaları) senelerce nümûne olarak kullanılmıştır. Bilhassa Safevî hükümdârı Şah Tahmasb'a yazılan nâme-i hümâyûn ve pâdişâhın emriyle bilhassa Vezîr-i a'zam İbrâhim Paşa için kaleme aldığı Seraskerlik menşuru, kuvvetli kalem sahibi olduğunun en parlak nümûnelerindendir.

Latifî, Celâl-zâde'nin ilmî hayatı ve inşâ san'atındaki mehâreti hakkında, Tezkire'sinin matbû' nüshası üçyüzotuzaltıncı sahifesinde güzel bilgi vermektedir. Mustafa Çelebi, fevkalâde çok olan divân işlerinden dolayı, nişanalık zamanında eser te'lîf veya tercümesine pek vakit bulamamış, eserlerinin çoğunu, on sene devam eden emeklilik hayâtı esnasında yazmıştır. Nişancılıktan emekliye ayrıldıktan sonra, Eyyûb Sultan'da Nişancı mahallesindeki konağında oturdu.

Zamanının âlim, şâir ve edîbleri, onu ziyârete gelip sohbet ederek, ilmî ve edebi mübâhase ve münâzarada bulunurlardı.

Celâl-zâde, uzun süren Reîs-ül-küttâblık ve nişancılığı zamanında çok adam yetiştirdi. Bunlar, gerek kendi zamanında ve gerekse sonradan devlet işlerinde mühim mevkiler işgal etmişlerdir. Kendisinin maiyetinde bulunmuş olan Nevbahar-zâde, Celâl-zâde'nin nişancılığı zamanında onun divitdârı idi. Sonradan sür'atle yükselerek, defterdar oldu. Defterdarlar, kânun üzere divân-ı hümâyûnda nişancının üst tarafında otururlardı. Bundan dolayı Nevbahar-zâde'nin, nişana Celâl-zâde'den daha yüksekte oturması îcâbediyordu. Fakat Nevbahar-zâde'nin; "Senelerce karşısında el kavuşturup durduğum devletlûnun üst tarafına oturmam, azl-i ihtiyâr ederim" demesi üzerine, keyfiyet, Kanunî Sultan Süleymân Hân'a arzedilmiştir. Pâdişâh, Nevbahar-zâde'nin bu kadirşinâslığına memnun olmuş ve bundan sonra nişana ve defterdardan hangisi kıdemli ise, o tekaddüm etsin (üst tarafta o bulunsun) diyerek, kânunu ta'dîl ettirmiş, değiştirmiştir.

Celâl-zâde Mustafa Çelebi, fevkalâde cömert bir zât idi. Muâsırı olan Tezkire sahipleri ve Atâî, eserlerinde onun hâlinden çeşitli örnekler kaydetmektedirler. Bundan başka, çok merhametli ve iyilik sever bir zât olduğunda da, zamanının âlimleri ve bütün halk ittifâk etmişlerdir. 965 (m. 1558) senesinde, Eyyûb Sultan'daki konağında kendisini ziyâret etmiş olan Mekke Emîri'nin elçisi Kutbüddîn-i Mekkî, Mustafa Çelebi hakkında; "Bu zât, huyunun güzelliği ve cömertliği ile o günkü insanların hepsinden üstün idi. Beni da'vet ile çok ihsânlarda bulundu. Ezcümle İstanbul'dan çıkacağım sırada bana; "Karadan mı, denizden mi gideceksiniz?" diye sordu. Ben de, denizden gideceğimi söyledim. "Niçin deniz tehlikesini tercih ediyorsunuz?" dedi. Ben de; "Elim dardır, onun için" diye karşılık verdim. Derhâl bana yüz altın liradan ziyâde para ile, gayet latif çuhalar ve güzel elbiseler verdi. Bir gece onun konağında yattım. Pek ziyâde ikram gördüm. Cenâb-ı Allah da onu azîz etsin, ona ikramda bulunsun, onun şânını yükseltsin!" diyerek, fevkalâde cömertliğini dile getirmektedir. Celâl-zâde'yi tanıyan ve meclislerine devam eden ve çeşitli hediyelerine kavuşan Latifi, Tezkire sahibi Âşık Çelebi ve Kınalı-zâde Hasen Çelebi gibi zâtlar da, onun ilmî kudretini uzun uzun medhettikten sonra, cömertlikte de zamanının en üstünü olduğunu, güzel ahlâk ile şöhret bulduğunu, ihsân ve ikramlarının bol, zayıfların ve fakirlerin hâmisi olduğunu yazmaktadırlar.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 1-Tabakât-ül-memâlik ve derecât-ül-mesâlik: Bu eserini 964 (m. 1557) senesinde emekli olduktan sonra yazmıştır. Edebî san'atlarla süsleyerek kaleme aldığı bu eserine;

"Allah ismiyle ger başlansa nâme,
Se'âdet ola ünvan ol kelâme."

Beyti ile başlamakta, uzun bir mukaddimeden (önsözden) sonra, "Sebeb-i te'lîf-i kitâb" kısmında, kendi zamanına kadar yazılmış olan târihlerin devlet müesseseleri, askeri ve eyâlet teşkilâtları, İstanbul'daki müteaddit ve muhtelif te'sisler hakkında hiçbir ma'lûmât vermediklerinden dolayı bu eserini kaleme aldığını beyân etmektedir.

Eser, 30 tabaka ve 375 derece üzerine tertîb olunmuştur. Bu otuz tabakanın 20 tabakası saray, hazîne, merkez teşkilâtı, kapıkulu ocakları, geri hizmette istihdam edilmiş askeri ocaklar, donanma, eyâletler ile, İstanbul'daki dînî, ilmî ve içtimaî te'sisler ve sâireye âit olup, otuzuncu tabaka işe, Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanındaki vak'alara ve 966 (m. 1559) senesinde Süleymâniye Câmii inşâatının sonuna kadar gelmektedir.

"Tabakât-ül-memâlik"in baştarafında fihrist hâlinde zikredilen ve pek mühim olan 29 tabakayı ihtivâ eden cild, bugüne kadar ele geçmemiştir. Celâlzâde'nin oğlu Mahmûd Çelebi tarafından yazılmış olan ve Hekimoğlu Ali Paşa kitapları arasında bulunan 778 ve 779 numaralı yazıları ve tehzîbleri güzel iki nüshadan 778 numaralı nüshasının 18. satırında, 29 tabakanın ayrı bir cild olarak yazılmış olduğu, kitabın kenarına aynı yazı ile yaldızlı olarak işâret olunmuştur. Fakat bu eser veya müsveddesine bugüne kadar rastlanmamıştır.

"Tabakât-ül-memâlik"deki tasvirler dikkate şâyândır. Çünkü bu tasvirler (vasıflandırmalar), o devirdeki kıyâfetleri, çadır, silâh ve sâir husûsları göstermeleri i'tibârıyle mühimdir ve ayrıca manzûmeleri de öyledir. Pâdişâhın solak denilen muhafız teşkilâtından, Mohaç muharebesinden bir gece evvel ordugahta yapılan serdengeçti kuvvetlerinin eğlence ve oyunlarından, kapıkulu süvarilerinden, yeniçeri, akına ve sâir askeri sınıfların ve otağ, sancak ve tuğraların vasıflarından bahsederken, o devrin askeri teşkilât ve teçhizatı hakkında bilgiler vermektedir. Mustafa Çelebi bu eserinde, türlü türlü terkiplerle anlattığı vak'aları canlandırmakta mehâret göstermektedir. Celâl-zâde, 965 (m. 1558) yılında İstanbul'a gelmiş olan Mekke Emîri'nin elçisi Kutbüddîn ile görüştüğü sırada söz, "Tabakât-ül-memâlik"e intikâl edince, ona; "Pâdişâhın hükmü altında 1200 kale var. Bu kalelerin herhangi birisini yücelikte ve dayanıklılıkta ve sağlamlıkta husûsî bir takım sıfatlar ve secî'lerle zikrettiğim zaman, başka bir kaleyi zikrederken o sıfat ve secî'leri tekrar etmedim" demiştir. Sehî Bey de "Tezkire"sinde aynı mütâlâayı kaydediyor. Tezkire sahibi Âşık Çelebi de, bu eserden sitayişle bahsetmektedir.

"Tabakât-ül-memâlik", tarihçi Âli ve Peçevî'nin kaynaklarındandır.

2- Mohaçnâme: Sultan Süleymân Hân'ın 932 (m. 1526) senesinde Macaristan kralı ile yapmış olduğu muharebeyi tasvir eden bu eser, ordunun Belgrad'a varışından i'tibâren tamamen "Tabakât-ül-memâlik"den alınmıştır. Üniversite Kütüphânesinde (2623) numarada bulunmaktadır.

3- Rodos Fetihnamesi: Bu eserini, "Tabakât-ül-memâlik"ten çok zaman evvel, tezkireri iken yazmış ve daha sonra ma'lûm üslûbu ile "Tabakât"a geçirmiştir. Eser, Kanunî Sultan Süleymân'ın, 929 (m. 1522) senesindeki Rodos adasının fethinden bahsetmektedir. Bu eserin Üniversite Kütüphânesinde (501, 833; 2599 ve 2628) dört nüshası olduğu gibi, Nûruosmâniye ve Üsküdar'da Selîm Ağa kütüphânelerinde birer nüshası vardır.

4- Fetihnâme-i Karaboğdân (Gazâvât-ı Sultan Süleymân): Bu eserinde, nişancılığı esnasında 945 (m. 1538)'de yapılan meşhûr sefere âit bilgiler vermekte olup, "Tabakât-ül-memâlik" adındaki eserine de tamamen almıştır. Birer nüshası, Ayasofya ve Süleymâniye kütüphânelerinde bulunmaktadır.

5- Selîmnâme (Meâsir-i Selim Hânî): Celâl-zâde, bu eserini, 964 (m. 1557) senesinde nişancılık vazîfesinden ayrıldıktan sonra yazmıştır. Selîmnâme, Yavuz Sultan Selim Hân'ın Trabzon vâliliğinden i'tibâren vefâtına kadar olan hayâtını ve başarılarını içine almaktadır. Eserde yazdıklarının birçoğunu Vezîr-i a'zam Pîrî Paşa'dan işitmiştir. Eser 23 fasıldır: 1- Sultan Selîm'in menâkıbı ve hasletleri, 2- Trabzon vâliliği zamanı, 3- O tarihlerdeki askeri durum ve vezirlerin ahvâli, 4- Sultan Selîm'in Gürcistan Seferi, 5- Oğlu Süleymân'a sancak istemesi ve Süleymân'ın Kefe sancağına ta'yini ve Sultan Selîm'in Kefe tarafına geçmesi, 6- Kırım Hân'ı Meneğli Giray

ile görüşmesi ve Hân'ın oğlu Se'âdetgiray'ı yanına alması, 7- Sultan Selîm'in Akkerman'a gelerek babasıyla görüşmek istemesi ve bu sırada cereyan eden olaylar, 8- Anadolu'da Şahkulu isyanı ve Amasya Vâlisi Şehzâde Ahmed, 9- Şahkulu isyanını bastırmak üzere Vezîr-i a'zam Hadım Ali Paşa'nın Anadolu'ya gitmesi, 10- Sultan Selîm'in İstanbul'a doğru gelmek istemesi, 11- Yaptığı muharebede mağlup olan Sultan Selîm'in deniz yoluyla Kefe'ye çekilmesi, 12- Bu hâdise üzerine Şehzâde Ahmed'in hükümdâr ilân edilmek üzere İstanbul'a da'veti ve bu sırada vukû'a gelen ahvâlin tafsili, 13- Sultan Selîm'in İstanbul'a da'vet olunarak hükümdâr ilân olunması, 14- Anadolu'ya geçen Sultan Selîm'in, Şehzâde Ahmed'le muharebesi, Ahmed'in katli ve Bursa'daki şehzâdelerle Sultan Korkud'un katileri, 15-İran seferi ve Çaldıran muharebesi, 16- Amasya kışlağındaki olaylar ve Dülkadiroğlu Alâüddevle üzerine kuvvet şevki, 17- Diyarbekr ve doğu; Anadolu'nun alınması. 18- Doğu Anadolu'da Şah İsmâil'in faaliyeti üzerine kuvvet şevki, 19- Mısır seferi, 20- İstanbul'a avdet, 21-Celâli hareketi ve Ferhad Paşa'nın o tarafa şevki, 22-Sultan Selîm'in vefâtı, 23- Ba'zı hikâyeler.

Selîmnâme'nin 3 Safer 998 (12 Aralık 1589) târihinde Mustafa Çelebi'nin oğlu Mahmûd Çelebi tarafından çoğaltılmış bir nüshası; İstanbul Arkeoloji Kütüphânesi'nde (362) numarada bulunmaktadır. Diğer nüshaları da Topkapı Sarayı Revan Köşkü kitapları arasında (1274) ve hazîne kitapları arasında (1415) numaralarda bulunduğu gibi, ba'zı Avrupa kütüphânelerinde de nüshaları vardır.

6- Mevâhib-ül-Hallâk fî merâtib-il-ahlâk: iyi ve kötü huyların fayda ve zararlarından bahseden bu eser, ellialtı bâb ve bir hatime üzerine tertîb edilmiştir. Celâl-zâde, bu eserini emekli olduktan sonra yazarak, Sultan Süleymân'a ithaf etmiştir. Eserin mukaddimesinde Esmâ-i husnâ(Allahü teâlânın isimleri) şerhi ve sonunda Peygamberimize (aleyhisselâm) salevât vardır. Mustafa Çelebi, bu eserinin ba'zı kısımlarını bizzat Tezkire sahibi Âşık Çelebi'ye okumuştur. Celâl-zâde'nin bu eserinde de kaleminin kudreti görülür. "Mevâhib-ül-Hallâk" üç pâdişâh (Süleymân, Selîm, Murâd) tarafından mütâlâa edildiği için "Enîs-üs-selâtîn" diye meşhûr olmuştur. "Mevâhib-ül-Hallâk"ın 964 (m. 1557) senesinde yazılmış bir nüshası, Süleymâniye Kütüphânesi'nde Âşir Efendi kitapları arasında (174) numarada bulunmaktadır. Diğer ba'zı kütüphânelerde de birer nüshası vardır. Kitap şu sûretle tertîb edilmiştir: Birinci bâb: Mertebe-i îmân, 2- Mertebe-i ahlâk, 3- Mertebe-i sıdk, 4- Mertebe-i ibâdet, 5- Mertebe-i ihlâs, 6- Mertebe-i duâ, 7- Mertebe-i haya, 8- Mertebe-i tevekkül, 9- Mertebe-i rızâ, 10- Mertebe-i emânet ve denâet, 11- Mertebe-i se'âdet, 12- Mertebe-i akl, 13- Mertebe-i şükr, 14- Mertebe-i sabr, 15- Mertebe-i uluvv-i himmet, 16-Mertebe-i edeb, 17- Mertebe-i tevâzu, 18- Mertebe-i afv, 19- Mertebe-i saltanat, 20- Mertebe-i vezâret, 21- Mertebe-i adl ve insaf, 22- Mertebe-i meşveret, 23-Mertebe-i şecaat, 24- Mertebe-i sehâvet, 25- Mertebe-i ilim ve suhan, 26-Mertebe-i pend-ü-nasîhat, 27- Mertebe-i ketm-i Esrâr, 28- Mertebe-i ismet, 29-Mertebe-i hilm, 30- Mertebe-i vefa, 31-Mertebe-i Merhamet-ü-şefkat, 32-Mertebe-i riâyet-i hukuk, 33-Mertebe-i azm, 34- Mertebe-i hazm, 35- Mertebe-i gayret, 36- Mertebe-i firâset, 37-Mertebe-i hayrat, 38- Mertebe-i teyakkuz, 39- Mertebe-i teenni, 40- Mertebe-i hıkd ve hased, 41- Mertebe-i mücâleset, 42- Mertebe-i igtinâm, 43- Mertebe-i sebat ve tereddüd, 44- Mertebe-i iz ve-zül, 45- Mertebe-i cidd-ü-cehd, 46-Mertebe-i sıhhat, 47- Mertebe-i batâlet, 48- Mertebe-i mezemmet ve gaybet, 49-Mertebe-i riâyet-i ahd, 50- Mertebe-i nef-ü-zarar ve kat-ı rahm, 51- Mertebe-i siâyet ve nemîmet, 52- Mertebe-i incâz-ı hâcât, 53- Mertebe-i siyâset, 54-Mertebe-i tama', 55- Mertebe-i tahareti 56- Bu bâbda Peygamber efendimize (aleyhisselâm) salevât bulunmaktadır.

Mustafa Çelebi'nin bu eserinde, her bâb îzâh edildikten sonra, o bâbla münâsebeti olan âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf, kibâr-ı kelâm ve o bâbla alâkadar hikâyeler zikredilmek sûretiyle okuyan aydınlatılmaktadır. Okunması faydalı, ahlâkî güzel bir kitaptır.

7- Delâil-i nübüvvet-i Muhammedî ve şemâil-i fütüvvet-i Ahmedî: Celâl-zâde'nin bu eseri, siyer kitaplarından "Meâric-ün-Nübüvve fî Medâric-il-fütüvve" adlı Farsça eserin tercümesidir. Eserin müellifi 954 (m. 1547)'de vefât eden ve Molla Miskin diye meşhûr olan Mu'înüddîn el-Hac Muhammed el-Fevâhî'dir. Celâl-zâde, "Meâric-ün-Nübüvve"yi, nişancı bulunduğu sırada tercüme etmiş olup, burada da kendisine mahsûs inşâdaki kudret ve san'atını göstermiş ve kitabına "Delâil-i nübüvvet-i Muhammedi ve Şemâil-i fütüvvet-i Ahmedî" adını vermiştir.

Eser, bir mukaddime, dört rükn ve bir hatime üzerine tertîb edilmiş olup, birinci rükn ya'nî birinci kısım; Nûr-i Muhammedi ve bunun ba'zı Peygamberlere intikâli ile, İsmâil Peygamber'e (aleyhisselâm) ve nihâyet sahibi olan hazret-i Muhammed'e (

aleyhisselâm) intikâlini, ikinci rükn; Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) doğumlarından bîsetlerine, ya'nî Peygamber olarak tebliğe me'mûriyetleri-ni, üçüncü rükn; vahy, hicret ve mi'râcı, dördüncü rükn de; hicretten vefâtlarına kadar olan vak'aları ve mu'cizeleri içine almaktadır.

"Delâil-i nübüvvet-i Muhammedî'nin birer nüshası, Süleymâniye Kütüphânesi'nde Fâtih kısmında (4289) ve Üniversite Kütüphânesi Türkçe yazmaları arasında (4110) numaradadır.

8- Hediyyet-ül-mü'minîn: Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin risale şeklinde bir takım münâsip hikâyelerle tevhîdi. (bir Allah inancını), Peygamber sevgisini, cihâryâr-ı güzînin (Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali) vasıflarını, iyi ahlâkı, Allaha kalben bağlılığı ve en sonunda da hafîd-i Peygamberî, İmâm-ı Hasen ve İmâm-ı Hüseyn haklarındaki hürmeti beyân etmiş olup, kısmen mensûr (nesir) ve kısmen manzûmdur. 26 varak olan bu eserin nesih hatla yazılmış bir nüshası, üniversite Kütüphânesi Türkçe yazmaları arasında (7204) numarada bulunmaktadır. Risalenin en sonunda "Nişanî Hakrâh-ı Mustafâ'dır" mısraı vardır.

9- Cevâhir-ül-ahbâr fî hasâil-il-ahyâr: Arab edîb ve müelliflerinden Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer bin İbrâhim el-Ensârî'nin, Yûsuf Peygamber (aleyhisselâm) kıssasına dâir olan "Zehr-ül-kimâm fî kıssat-ı Yûsuf aleyhisselâtü vesselâm" adındaki onyedi meclis üzerine tertîb edilen eserinin tercümesidir. Nefis bir nüshası Nûruosmâniye Kütüphânesi'nde (2356) numaradadır. Bu tercümeyi, yaşı yetmişi geçtikten sonra emeklilik hayâtında yapmış olduğunu kendisi anlatmaktadır.

Bu tercüme eser, 17 meclis (kısım) üzerine tertîb olunup, her meclisin sonu manzûmdur. Celâl-zâde bu tercümeyi, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın oğlu Şehzâde Selîm (Sultan İkinci Selim Hân) nâmına yapmıştır. Tercümenin son yaprağında, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın mühr-i şerîfleri vardır. Eserin yazısı güzel, cild ve kapağı fevkalâde san'atlıdır ve 350 sayfa kadardır. Tercümenin bir nüshası Tercüme-i zehr-il-kimâm" ismi altında Üniversite Kütüphânesi Türkçe yazmaları arasında (787) numaradadır.

10- Kânunnâme: Celâl-zâde'nin nişancılığı zamanında hazırlanan kânunları hâvi olup, bir nüshası Süleymâniye Kütüphânesi'nde Âşir Efendi kısmında (1004) numarada bulunmaktadır. Yaya, müsellem, yürük, voynuk kanunlarıyla, çeltik kânunu ve müteferrik ikiyüze yakın yeni veya muaddel kânunları hâvidir. Nişancının, eski ve yeni kânunları şerh ve ta'dil sûretiyle tedvin ettiği kânunlara "Kânun-i cedîd" denilmektedir. Celâl-zâde'nin tertîb eylediği kânunlara âit madde veya fasıllar, kütüphânelerimizdeki kanunnâmelerde Koca Nişancı veya Celâl-zâde diye zikredilmektedir. Bunlardan Celâl-zâde'ye âit bir kanunnâme de Ayasofya Kütüphânesi'nde (2894) numaradadır.

11- Târih-i kale-i İstanbul ve ma'bed-i Ayasofya, 12- Mensûr, 13- Münşeât, 14- Divânçe. Bunlardan başka, Mustafa Çelebi'nin "Nişanî" mahlası ile yazdığı ba'zı manzûmeleri de vardır. Türkçe, Arabca ve Farsça lisanlarında kuvvetli bir kaleme sahiptir. Şiirlerinden bir kısmı değişik eserlerinde ve ba'zı şu'arâ tezkirelerinde yer almaktadır.

Mevâhib-ül-Hallâk fî merâtib-il-ahlâk adlı eserden ba'zı bölümler:

Rakîb: Koruyucu ve herşeyi gözetici demektir. Allahü teâlâ, kullarını Rakîbdir. Hâllerini, alıp verdikleri nefeslerini bilir. Onları muhafaza eder.

Tasavvuf ehline göre murâkabe; kulun, kalbi ile Allahü teâlâyı zikredip, devamlı olarak Allahü teâlânın, kullarının hâllerine muttali olduğunu, görüp bildiğini hatırından çıkarmaması, her nefeste Allahü teâlânın azâbından ve cezasından korku üzere olmasıdır. Büyüklerden birisi; "Kulun, harama bakmamak ve günah işlememek için ne yapması lâzımdır?" diye sorduklarında; "Kul bir günah işleyince, Allahü teâlânın o hâline vakıf ve işlediği günâhı gördüğünü asla unutmamak sûretiyle günah işlemekten korunabilir" buyurmuştur.

Hikâye: İbn-i Ömer (radıyallahü anh), köle bir çobana rastladı. Çoban koyunları otlatıyordu. Çobana, koyunlardan birini kendisine satmasını söyledi. Çoban; "Koyunlar benim değildir" dedi. Bunun üzerine İbn-i Ömer (radıyallahü anh); "Sen bana koyunu sat, sahibine kurt yedi dersin" dedi. Çoban; "Fakat Allahü teâlâ her yerde hâzır ve nâzırdır. O bizi görmektedir" deyince, İbn-i Ömer (radıyallahü anh), çobanı ve koyunları sahibinden satın aldı. Çobanı azâd ederek, koyunları o gence hediye etti.

Murâkabe sahibi, Allahü teâlâdan haya eder, günah işlemekten utanır. Allahü teâlânın azâbından ve cezasından çok korkar. Bu sebepten günahlardan çok sakınır. Allahü teâlânın herşeyden onu hesaba çekeceğini bildiği için, hiçbir nefesini zayi etmez, boşuna geçirmez. Dâima Allahü teâlâya tâatla meşgûl olur.

Hikâye: Sâlihlerden birisi vefât etmişti. Cenâzesini sabahleyin kaldırmalarına rağmen, çok kalabalık olduğundan, ancak ikindiden sonra defnedilebilmişti. O beldenin sâlihlerinden birisi, defnedilen zâtı rü'yâsında görüp, ne hâlde olduğunu sordu. O da şöyle cevap verdi: Allahü teâlâ beni af ve mağfiret eyledi. Pekçok ihsânlarda bulundu. Fakat çok çetin hesap verdim. Çünkü birgün oruçlu idim. Bir arkadaşımın anbarının önünde oturdum, iftar zamanı gelince o anbardan bir tane buğday alıp, ikiye böldüm. Tam yiyeceğim sırada, benim olmadığını düşünerek, iki parça buğdayı tekrar yerine koymuştum. Bu sebeple, kırdığım o bir tane buğday yüzünden sevâblarımdan alıp, o buğdayın sahibine verdiler.

Hikâye: Selmân-ı Fârisî (radıyallahü anh), gecelerini namaz ve ibâdetle geçirirdi. Çok namaz kılmaktan dolayı yorulduğu zaman, "Sübhânallah, Elhamdülillah, Allahü ekber, Lâ ilahe illallah" gibi tesbihle vakitlerini geçirmeye çalışırdı. Bundan da yorgunluk meydana gelince, Allahü teâlânın celâlini ve azametini (büyüklüğünü) düşünürdü. Bir müddet tefekkürden sonra, nefsine; "Epeyce dinlendik, rahatladık" der, tekrar namaza dönerdi. Gece bitinceye kadar bu şekilde meşgûl olurdu.

Hikâye: Hasen-i Basrî hazretleri Basra'da ders verir, va'z ve nasihat ederdi. Pekçok kimse onun meclisine, derslerine devam ederdi. Birgün Hasen-i Basrî'ye; "Efendim! Burada bir genç var. O sizin meclisinize, derslerinize gelmiyor" dediler. Hasen-i Basrî hizmetçisini gönderip, o genci huzûruna da'vet etti. Bunun üzerine o genç geldi. Hasen-i Basrî o gence; "Niçin meclisimize gelmezsin?" diye suâl etti. O genç de şöyle cevap verdi: "Her gece, sabah olunca zât-ı âlinizin meclisine, derslerine gideyim diye niyet ederim. Ancak sabah olunca, Kur'ân-ı kerîmden dört âyet-i kerîmeyi tefekkür etmekten fırsat bulup gelemiyorum." Hasen-i Basrî hazretleri o dört âyet-i kerîmenin hangileri olduğunu sordu. O genç şöyle dedi: "1- (Ey Resûlüm, onlara) de ki: Sizin canınızı almaya, vekîl kılınan ölüm meleği (Azrail) canınızı alacak, sonra döndürülüp Rabbinize götürüleceksiniz" (Secde-11) meâlindeki âyet-i kerîmeyi tefekkür ederim. Vefâtım sırasında hâlimin nasıl olacağını düşünürüm. 2- "Tâ ki, ben terkettiğim îmânı yerine getirip sâlih amelde bulunayım. Hayır (artık dünyâya dönülmez), müşriklerden her birinin söylediği bu sözler, söyleyene âit faydasız bir lâftır. Önlerinde ise bir mezar vardır. Diriltilecekleri güne kadar oradadırlar" (Mü'minûn-100) meâlindeki âyet-i kerîmeyi tefekkür ederim. Kabrin darlığını hatırıma getirerek, orada hâlimin nasıl olacağından korkarım. Üçüncü olarak; "(Ey Resûlüm), münâdînin yakın bir yerden çağıracağı günkü sözü dinle. (O kıyâmet ahvâlinden sana ne büyük haberler vereceğiz)" (Kâf-41) meâlindeki âyet-i kerîmeyi tefekkür ederim. Bu nidayı duyduğum zaman hâlimin nice olacağını düşünürüm. Dördüncü olarak da; "O gün gelince, Allahü teâlânın izni olmadıkça, hiç kimse konuşamaz. Artık insanlardan bir kısmı muazzebdir (azâb olunan) bir kısmı da bahtiyardır" (Hûd-105) meâlindeki âyet-i kerîmeyi tefekkür ederim. Acaba sa'îdlerden mi, yoksa şakilerden mi olacağım, diye düşünürüm."

Mucîb: Allahü teâlâ, kendisinden dilekte bulunanların murâdını verir. İstiyenlerin dileklerini yerine getirir. Allahü teâlânın lutfünün kemâlindendir ki, istemeden de bol bol verir. Allahü teâlânın has, velî kullarına ma'lûmdur ki, Allahü teâlâ kullarının hacetlerini giderir. Fakat cenâb-ı Hak, ekseriyetle kullarına darlık, hastalık ve musibet vererek onları imtihan eder. Yahut başlarına gelen belâ, musibet ve zararlara sabretmeleri ile onların derecelerini arttırır.

Hikâye: Atâ-i Ezrak hazretlerine, hanımı, pazardan ba'zı ihtiyâçlarını te'min etmesi için iki dirhem verdi. Atâ-i Ezrak (radıyallahü anh) pazara varınca, "Efendim bana iki dirhem vermişti. Onlarla pazardan ba'zı ihtiyâçlarını alacaktım. Fakat iki dirhemi kaybettim. Şimdi ben efendime ne cevap veririm, benim hâlim nasıl olur?" diyerek ağlayan birisine rastladı. Atâ-i Ezrak (radıyallahü anh) elinde bulunan iki dirhemi o ağlayan şahsa verdi. Oradan ayrılarak mescide gitti. Akşam olunca, akşam namazını kıldıktan sonra, tanıdığı bir dostunun yanına gitti ve ona durumu anlattı. O dostu da fakir birisi idi. Atâ-i Ezrak hazretlerine evine götürmesi için vereceği birşeyi yoktu. Atâ-i Ezrak hazretlerine; "Şu yoncadan (bir çeşit ot) al. Un buluncaya kadar tandıra koyup, pişirir yersiniz. Şimdilik böyle idâre edersiniz dedi. Atâ-i Ezrak da yonca otu ile torbasını doldurdu. Evine bırakıp, hanımına görünmeden mescide gitti. Evdekiler uyuduktan sonra eve gitmeye niyet etti. Çünkü hanımının verdiği iki dirhem ile evin ihtiyâcını görmemiş, bir

şahsı sevindirmişti. Bu yüzden de evde bir huzûrsuzluk çıkabilir, diye düşünmüştü. Ev halkının uyuduklarını tahmin ettiği bir zamanda eve gitti. Hanımının uyumadığını ve ekmek pişirmiş olduğunu gördü. Hanımına unu nereden bulduğunu sorunca, hanımı; “Senin getirdiğin torbadan aldım. Ne de güzel unmuş, bir daha hep bundan alın” dedi. Allahü teâlâ, onlara hiç ummadıkları bir şekilde o unu lütfetti.

Çok zaman olur ki, insan birinin ihtiyâcını gidermek için çok gayret sarf eder, fakat bu onun için mümkün olmaz. Allahü teâlâ, bu ihtiyâcı başka yoldan gönderir.

Hikâye: Büyüklerden birisi, birgün mescidde bir fakir gördü. Bu fakir devamlı aynı yerde oturup, hiç başka bir yere gitmiyordu. Mescide gelen o zât, onu gözetleyip, üç gün olunca, yanına gitti ve ona bir ihtiyâcı olup olmadığını sordu. O da ihtiyâçlarını söyledi. O zât, o fakirin ihtiyâçlarını te’min etmek için dışarı çıktı. Tam bir gün, o zât, o fakirin ihtiyâçlarını te’min etmek için uğraştıysa da ihtiyâçları te’min edemedi. Sonra tekrar dönüp mescide geldi. Biraz sonra kapı açıldı. Elinde o fakirin istedikleri bulunan birisi içeriye girdi ve şöyle dedi: “Hanımım bunları benim için pişirmişti. Fakat birşeyden dolayı aileme kızdım. Bunları mescidde bulunanlara götüreceğim diye yemîn ettim. Alın bunları afiyetle yiyin.”

Hikâye: Huzeyfet-ül-Mer’aşî anlattı: İbrâhim bin Edhem ile birlikte bir sefere çıkmıştık. Kûfe şehrine geldiğimizde, mescide girip namaz kıldık. Sonra İbrâhim bin Edhem bana; “Ey Huzeyfe acıktık” dedi. Ben; “Ne buyurursunuz?” diye suâl edince, kâğıt ile kalem istedi. Ben kâğıt kalemi verince, kâğıda Besmele-i şerîf ile üç beyit yazdı ve kâğıdı bana vererek; “Bunu al ve dışarı çık. Yolda ilk karşılaştığın kişiye ver” dedi. Ben yola çıkıp yürürken, bineğine binmiş olarak gelen birisine rastladım. Kâğıdı ona verdim. O şahıs kâğıdı okuyunca ağlamaya başladı. “Bunu yazan nerede?” diye sordu. Ben de; “Filan mescidde bulunuyor” dedim. Hemen bana bir kese verdi ve; “Bunları bu kâğıdı yazana ver” dedi. Sonra oradan biraz uzaklaştım. Orada bulunan birisine, o keseyi verenin kim olduğunu sordum. O da, o şahsın hıristiyan olduğunu söyledi. Ben keseyi götürüp, İbrâhim bin Edhem hazretlerine verdim, İbrâhim bin Edhem, o hıristiyanın bir müddet sonra geleceğini söyledi. O hıristiyan bir müddet sonra geldi. İbrâhim bin Edhem hazretlerinin elini öpüp müslüman oldu.

Gaffar: Allahü teâlânın kullarına olan mağfireti ile, onların günahlarını örtüp, fadlı ve rahmeti ile af buyurmasıdır. Bu ism-i şerîften kulun nasîbi şudur Mü’min olan başkasının ayıbını setredip, onları ifşa etmemelidir. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kim bir mü’minin ayıbını örterse, Allahü teâlâ da kıyâmet gününde onun ayıbını örter.” Kabahatleri ve noksanlıkları görmemezlikten gelmek, dâima iyi şeyleri görmek güzel ahlâktır.

Şöyle rivâyet edilir: “Îsâ aleyhisselâm, havarileri ile birlikte bir yere gidiyordu. Yolda bir köpek leşi gördüler. Çok da fenâ kokmaktaydı. Havarilerin çoğu, köpek leşinin çok pis koktuğunu söylediler. Bunun üzerine Îsâ aleyhisselâm; “Ne kadar beyaz dişleri varmış” buyurdu. Ya’nî dâima iyi tarafları görüp, onlardan bahsetmeli, kötü ve ayıp tarafları görmemezlikten gelmelidir. Ancak, dînen bildirilmesi îcâbeden ayıpların bildirilip, müslümanların aynı duruma düşmelerini önlemek için olursa, mahzuru yoktur.”

Yine haberde şöyle gelmiştir: “Kıyâmet gününde, birisinin Cehenneme atılması için emrolunur. Cehenneme götürülürken, o şahıs Cehennem ateşinden kurtulma ümidi. İle üç defa geriye dönüp bakar. Allahü teâlâ o kulunu geri çevirir. Ona; “Üç defa geriye dönüp niçin baktın?” buyurur. O da şöyle cevap verir “Yolun üçte birine geldiğimde “... Gerçekten Rabbin cezayı çok çabuk verendir. Yine şüphe yok ki, o çok bağışlayandır ve çok merhametlidir.” (A’râf-167) meâlindeki âyet-i kerîmeyi hatırladım. Yolun yarısına gelince; “Ve bir günah işledikleri veya neftlerine zulmettikleri zaman, Allahü teâlâyı anarak hemen günahlarının bağışlanmasını istiyenleri, (ki günahları Allahü teâlâdan başka kim bağışlayabilir?) hem de yaptıkları günâha bile bile ısrar etmemiş olanlar (var ya)” (Âl-i İmrân-135) meâlindeki âyet-i kerîmeyi hatırladım. Ümidim daha da kuvvetlendi. Yolun üçte ikisine gelince; “(Ey Resûlüm, tarafımdan kavmine) de ki: Ey (günah işlemekle) nefslerine karşı haddi aşmış kullarım! Allahü teâlânın rahmetinden (sizi bağışlamasından) ümidi kesmeyiniz. Çünkü Allahü teâlâ (şirk ve küfürden başka dilediği kimselerden) bütün günahları mağfiret buyurur” (Zümer-53) meâlindeki âyet-i kerîmeyi hatırladım. “Allahü teâlâ mağfiret ve rahmeti ile o kulu Cehennem azâbından kurtardı.”

Vehhâb: Karşılıksız ni’metler verici, dâima ihsân edici demektir. Allahü teâlâ bize vücûd verdi. Kur’ân-ı kerîminde bize hitâb eyledi. O’nun yüce kelâmını işitmemiz için, onu

anlamak için kulak verdi. Yine Hakka da'vet edenlerin da'vetini kabûl etmemiz için, bize konuşma ni'metini verdi.

Razzak: Pekçok rızık verici demektir. Rızık, mahlûkların faydalandığı şeydir. Rızıklar zâhirî ve ma'nevî olur. Zâhirî rızıklar, yiyecekler, içecekler ve giyecekler v.b.dir. Ma'nevî rızıklar sayısızdır. Allahü teâlâ bunları kullarına ihsân eder. Kullar bunlardan faydalanırlar. Bütün fâideli rızıklar arasında iki rızık vardır ki, herkes ondan faydalanır. Merhum Şeyh Sa'dî, bunu Gülistân'ın başında şöyle bildirmektedir insanın içine çektiği her nefes hayâtın devamına, dışarı verilen nefes ise, vücûdun ferahlamasına ve rahatlamasına vesiledir. Her nefeste iki ni'met vardır. Her ni'metin şükrü ise vâcibdir.

Hikâye: Hâtim-i Esâm, birgün hanımına; "Sefere gideceğim, sana ne kadar nafaka bırakayım?" dedi. Hanımı; "Ne kadar yaşıyacaksam o kadar bırak" dedi. Hâtim-i Esâm; "Onu bilemem" dedi. Bunun üzerine hanımı; "Beni, ne kadar yaşıyacağımı bilene (Allahü teâlâya) havale et. O'na bırak" dedi. Sonra Hâtim-i Esâm, hanımına birşey bırakmadan yola çıktı. Bir müddet sonra, Hâtim-i Esâm'ın evinde bulunanlar, acıktıklarını, evde birşeyin bulunmadığını söylediler. Hâiim-i Esâm'ın hanımı; "Hatim rızık verici değildir. O, rızık vermezdi. O, sâdece verilen rızıktan yerdi. Üzülmeyin, rızkı veren Allahü teâlâ rızkımızı gönderir" dedi.

Allahü teâlâ kulları arasına, âlimler, pâdişâhlar, mürşidler, sadaka verenler, insanlara fâide veren kimseler koymuştur. Bunların hepsi rızıktır. İlme muhtaç olanlara âlimler yeter. İrşâda muhtaç olanlara mürşid-i kâmiller yol gösterirler. Yiyecek ve içeceği olmıyanların ihtiyâcını sadaka verenler giderirler. Adâlete muhtaç olan mazlûmlara âdil sultanlar fayda verirler. Diğer dilek sahiplerine de muhakkak bir yardım eden vardır.

Halîm: Allahü teâlâ Halîm'dir. Âsîlerin (kendisine karşı gelenlerin) isyanından (karşı gelmesinden), günahkârların yaptığı taşkınlıktan dolayı intikamda ve gazâbda acele etmez.

Müntekîm: Allahü teâlâ, düşmanlarından intikam alıcı, çirkin işleri beğenmeyin âsîlere azâb edicidir. Allahü teâlânın cezası çok çetindir.

Hikâye: Peygamberlerden birisine bir cemâat gelip, "Allahü teâlânın kullarından râzı olmasının alâmeti nedir?" diye, sordular. Allahü teâlâ o Peygamberine şöyle bildirdi: "Onların işlerini, onların iyilerine seçilmişlerine bırakırım. Ya'nî sultânlarını iyilerden eylerim. Gazâbımın alâmeti odur ki, onların işlerini onların kötülerine bırakırım. Ya'nî adâletten ayrılan kimseleri onların başlarında bulundururum."

Ba'zı büyükler; "Allahü teâlânın intikamı, bir zâlimi bir zâlime musallat etmektir" buyurdular, intikam iki kısımdır. Bir kısmı aniden ve çabuk olarak gelir. Diğeri te'hirli olarak sonradan gelir. Ârifler, aniden gelen intikamdan çok korkarlar.

Hâfid ve Râfi': Allahü teâlâ Hâfid ve Râfî'dir. Kâfirleri şekavet ile Hâfid eder (alçaltır). Mü'minleri îmân saadeti ile Râfi' eder (yükseltir). Evliyâsını ve dostlarını kendisine yaklaştırarak derecelerini yükseltir. Düşmanlarını kendisinden uzaklaştırarak, onlara korku ve dehşet verir. Kullardan kim nefsinin, şeytanın ve şehvetinin isteklerine uymaz, Allahü teâlânın emirlerine uyar ve yasaklarından sakınırsa, Allahü teâlâ o kulu mukarreb meleklerin derecesine yükseltir. Şehvetlerinin esîri olanları en aşağı derecelere indirir.

Mûsâvvir: Birşeyi, yok iken, ona sûret giydirip var etmektir. Meselâ, gök, yer, güneş, ay, dağlar, denizler, insanlar ve diğer canlılar daha önce yok idiler. Allahü teâlâ, onların herbirini kendilerine mahsûs sûretlerde yarattı. İnsanı da bir damla meniden yarattı. Cansız iken ona hayat verdi. Konuşmaz iken onu konuşturdu. Onu diğer birçok güzelliklerle süsledi. Ona akıl ve anlayış verdi. Ondan bir takım emirleri yerine getirmesini, ba'zı şeylerden de sakınmasını istedi. Herkes, önce ne olduğuna bakıp, âciz ve muhtaç bir varlık olduğunu, Allahü teâlânın lütuf ve ihsânı ile şimdiki güzel hâle geldiğini asla unutmamalı. Allahü teâlânın emirlerine uymak sûretiyle, lütuf ve ihsânına kavuşmak için çalışmalıdır.

Reşîd: Mürşid ma'nâsındadır. Allahü teâlânın kulunu irşâd buyurması, kalbin hidâyete mazhar olmasıdır. Bu şekilde Allahü teâlânın hidâyetine mazhar olan kulları, tâat yolunu seçerler. Allahü teâlânın emirlerine muhalefetten sakınırlar. Günlük yaşayışlarında iyi hâl üzere bulunurlar. Tevekkül sahibi olurlar.

Allahü teâlâya ibâdet: Allahü teâlâya ibâdet, insanın saadete kavuşmasına vesiledir. Farzları ve vâcibleri yerine getirmek çok mühim ve lâzımdır. Allahü teâlânın nehyettiği (yasak kıldığı) şeyler ve günahlar, esâsında çirkin şeylerdir.

Bunlardan çok şiddetli sakınmak lâzımdır. Allahü teâlâ, emirlerine itaat edenlere merhametini ve Cennetini va'd etmiştir. Âsîleri ise, Cehennem ve azâb ile tehdid buyurmuştur. Dünyâ, devamlı kalınacak bir yer olmayıp, fânidir. Dünyâ bir konaktır ki, gelen uğrar, geçer gider. Akıllı kimse, ibret ile bakarsa, dünyânın lezzetlerinin fânî olduğunu görür.

İhlâs: Kişinin yaptığı ameli, riyasız ve Allahü teâlâdan başkasından birşey beklemeden yapmasıdır.

Sabır: Gelen belâ ve musibetlere tahammül edip, sebat üzere olmaktır. Sabır gayet makbûl bir sıfattır.

Sırları gizlemek: Sırrını muhafaza eden, kötülüklerden korunur. Sırrı başkasına söylemekte pekçok zararlar vardır. Gizli sırlardan öyleleri vardır ki, o ortaya çıkınca baş gider. Böyle bir sırrı ifşa eden kimseye ne kadar ceza verilse yeridir. Sırları, sırrı açmaya lâyık olmayan dostundan gizle. Böyle bir dost, sımnı senin düşmanına açabilir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 7, 466

2) Tuhfe-i hattâtîn sh. 152

3) Peçevî Târihi cild-1, sh. 743

4) Künh-ül-ahbâr cild-2, vr. 167

5) Tezkiret-üş-şu'arâ (Hâsen Çelebi) v. 227

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 113

7) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 197

8) Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi cild-1, sh. 406

9) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 37

10) Selâniki Târihi sh. 51

CELÂL-ZÂDE SÂLİH ÇELEBİ

Osmanlı devleti zamanında Anadolu'da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve devlet adamı. İsmi, Molla Sâlih bin Kâdı Celâl er-Rûmî olup, meşhûr kadılardan Mevlânâ Celâl'in oğludur. 899 (m. 1493) senesinde Volçitrin'de doğdu. Doğduğu zaman, babası Volçitrin kadısı idi. 973 (m. 1565) senesi Rebî'ul-evvel ayında vefât etti. Eyyûb Sultan Nişancası'nda, birâderi Mustafa Çelebi'nin yaptırdığı câminin bahçesinde, yol kenarında defnedildi.

Celâl-zâde Sâlih Çelebi, medrese tahsîlini tamamladıktan sonra, İstanbul'da İbn-i Kemâl Paşa'nın derslerine devam etti. Meşhûr hattât Şeyh Hamdullah'dan hat san'atını öğrendiği için, yazısı çok güzeldi. Bir taraftan ders okuyup, bir taraftan da hocası İbn-i Kemâl'in ba'zı eserlerini temize çekerdi. 926 (m. 1520) senesinde Kanunî Sultan Süleymân pâdişâh oldu. Celâl-zâde, İbn-i Kemâl'in yanından ayrılarak, Pâdişâh'in hocası Hayreddîn Efendi'ye talebe olarak kaydoldu. Aynı sene mülâzemete (stajyerliğe) nail olarak, Edirne'deki Sirâciyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi.

Celâl-zâde Sâlih Çelebi, Edirne'de müderris iken, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın Belgrad, Rodos ve Budin seferlerini yazarak, sultâna takdim etti.

930 (m. 1524) senesinde, İstanbul'daki Murâd Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Uzun süre bu medresede müderrislik yaptıktan sonra, Divanyolu'ndaki Haldûn Ali Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 943 (m. 1536) senesinde Sahn-ı semân müderrisliğine ta'yin edildi Burada Sultan Süleymân Hân'ın emriyle, "Fîrûz Şah" hikâyesini kısa zamanda 8 cild hâlinde Farsçadan Türkçeye çevirdi. Değişik medreselerde görev aldıktan sonra, 951 (m. 1544) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi.

Bu vazîfede ellibeş gün kaldıktan sonra, Mısır Beylerbeyi Haldûn Dâvûd Paşa'nın durumunu ve Mısır Evkafını tahkîk ve teftiş etmek üzere Mısır'a gönderildi. Bu görevi bitirdikten sonra, tekrar Haleb kadısı olması istenmiş ise de, o bu görevi kabûl etmedi. Bunun üzerine İstanbul'daki Sultan Bâyezîd Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Daha bu göreve başlamadan, Şam kadılığına ta'yin edildi. Bir sene sonra da Mısır kadılığına ta'yin oldu. 957 (m. 1550) senesinde emekliye ayrıldı.

Sâlih Çelebi emekliye ayrıldıktan sonra, Eyyûb Sultan'da birâderi Mustafa Çelebi'nin konağının yanında bir ev alarak, orada yaşamaya başladı. Ziyâretine gelenlerle ve talebeleriyle sohbet ederek ve ilmî mütâlâalarda bulunarak tatlı bir ömür sürdü. Eser te'lîf etmeyi de bırakmadı. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın Şehzâdesi Bâyezîd'in emriyle, Cemâleddîn Mehmed Avfî'nin, Büyük Selçuklu Devleti'nin veziri Nizâm-ül-mülk adına Farsça olarak yazdığı "Cevâmi'ul-hikâyât ve levâmi-ur-rivâyât" adındaki, târih ve ahlâka dâir eserini Türkçeye çevirdi. Bu eseri çok beğenen Şehzâde Bâyezîd'in; "Muradı ve meramı ne ise arzetsin!" diye haber göndermesi üzerine, Celâl-zâde Sâlih Çelebi, talebeleriyle bir arada bulunmak ve eser te'lîfine devam etmek arzusu ile Eyyûb Sultan Medresesi müderrisliğine ta'yin edilmesini rica etti. Ricası kabûl edilerek, tekrar müderrisliğe ta'yin edildi. Bu görevde üç sene kaldı. Gözlerine perde indiğinden, 969 (m. 1561) senesi Safer ayında bu görevden affını istirhâm ederek emekliye ayrıldı.

Sâlih Çelebi, yüksek din ilimlerine vâkıf bir zât olup, bilhassa fıkıh ilminde mütehassıs idi. Nesir ve nazım vadisinde kudretli bir kaleme sahipti.

Ahlâkı, fazileti, dürüstlüğü ve hakşinaslığı ile kendisini tanıttı ve zamanının âlimleri arasında mevki sahibi oldu. Te'lîf ve tercüme sûretiyle çok kıymetli eserler yazdı.

Sâlih Çelebi, elli yaşını geçtiği hâlde, dînî çalışmalarına mâni olur diye evlenmedi ve hizmetçilerinden birisini evlâdı gibi büyütüp, yanında alıkoydu. Herkes bu çocuğu, onun hakîkî oğlu zannederdi. Daha sonra Mısır kadılığı esnasında, annesi tarafından verilen bir câriye ile evlenerek, bundan İshak adında bir oğlu oldu. Bu çocuğun on yaşlarında vefât etmesi, Celâl-zâde'yi çok müteessir etmiş ve bu üzüntüsü sebebiyle, manzûm olarak kısa bir zamanda "Leylâ ve Mecnûn" hikâyesini kaleme almıştır.

Sâlih Çelebi, yumuşak huylu, temiz kalbli, vefekâr ve birâderi Mustafa Çelebi gibi çok cömert idi. Gerek kadılığı zamanında ve gerek emekli bulunduğu zamanda, fakirlere, akrabasına ve civarındaki muhtaçlara yedirir, içirir, elbise ve para vermek sûretiyle yardım ederdi. Sanki fakirler babası gibiydi. Her gece sofrasında dostları ve talebelerinden misâfirleri bulunurdu.

Tezkire sahibi Âşık Çelebi, Sâlih Çelebi'nin mu'îdi (yardımcısı) Çorlulu Hatmi Çelebi vâsıtasıyle Celâl-zâde ile görüşmüş ve yüksek fazileti hakkında medh ve senada bulunmuştur. Sâlih Çelebi'nin "Sâlih" ve "Salâhı" mahlasıyle şiirlerini içine alan bir dîvânı vardır. Nesir vadisindeki kalemi şiirlerinden üstündür. Nesirlerinde daha sâde bir kalem kullanmıştır. Hüsn-i hattı, gençliğinde Amasyalı Şeyh Hamdullah'dan almıştır.

Eserleri: 1- Belgrat Fetihnamesi, 2- Rodos Fetihnamesi, 3- Târih-i Budin, 4- Târih-i Sultan Süleymân, 5- Fîrûz Şah menâkıbı tercümesi. 6- Târih-i Mısır, 7- Kitab-ül-muhtasar fî ahvâl-il-beşer, 8- Cevâmi'ul-hikâyât ve levâmi-ür-rivâyât, 9- Leylâ ve Mecnûn manzûmesi, 10- Dürer-i nesâyıh, 11-Miftâh şerhi haşiyesi, 12- Mevâkıb şerhi haşiyesi, 13- Vikâye şerhi haşiyesi, 14- İslâh-ül-İzâh haşiyesi, 15-Tagyîr-üt-tenkih" adlı esere talikâû. 16- Münşeât, 17- Dîvân.

Sâlih Çelebi'nin kabrinin ayak ucundaki taşında şu şiir vardır:

Dâr-ı dünyâ menzil-i fânî imiş,
Hep geçer mîr-ü-verir-ü-pâdişâh.
İrse ger takdîr-i Hayy-ı lâyemût,
Saçılır toprağa tohm-ı izz-ü-câh,
Avn-i Hak ile birâder-i ferîd,
Fazl-ü-irfân-ü-ulûm âna sipah.
Azm-i taref-ı âhıret kıldı bu dem,
Rahmeti Hakdan teâlâ lutf Hak.
Rıhleti sâlimi ma'lûm etmeğe, istedi.
Hakdan Nişanı pür günah.
Dedi, hatif bu duâ târihtir,
Kabr-i Sâlih Cennet ola yâ ilâh! (973)

Sâlih Çelebi'nin yazmış olduğu, Leylâ ve Mecnûn manzûmesinin naat kısmından bir bölüm:

Ne resûl ol ki fahr-i âlem,
Dürr-i yekdâne-i benîâdem.
Gerçi mülk-i Arabdan etti zuhur,
Şeş cihât-ı zemini tuttu, O nûr.
Dîn-i İslâmı kim ayan etti?
Küfür nâmını bînişan etti.
Oldu âhır zamanda ol yüzü gül,
Hâtem-ül-enbiyâ ve hatm-i Resûl.
Hak kelâmın ki aşikâr etti.
Okuyup halka dür nisâr etti.

Zâhir oldu şeâyîr-i İslâm.
Verdi kânûn-i şer'i âna nizâm.
Da'veti âm olup kamu halka,
İrdi âgazı garb ile şarka.

GAZEL

Âhır oldu ömür çün geçti hevâ şimden geru,
Nideyim el verdiğin dünyâ bana şimden geru?

Pirlik hemgamıdır erişti eyyâm-ı sükûn,
Su gibi dil tıflı akmaz her yana şimden geru.

Tâir-i kudsiydi nefs anda tecerrüd âlemin,
Cîfe-i dünyâ gamı düşmez âna şimden geru.

Ben cihan sevdalarından çektim el ey müddeî,
Serbeser-i kavgay-ı dehri al sana şimden geru.

Birgün agâh olmadın diş gibi geçti mâ medâ,
Sâliha hâlin nolur bari âna şimden geru?

NAAT

Acep hayrette kaldım ben, hidâyet yâ Resûlallah!
Ne tahsîl-i metâlib var ne tâat, yâ Resûlallah!

Halayık cümle yer yer hep huzûr-ı Hakka vardıkta,
Kerem kıl Sâlih'i etme melâmet yâ Resûlallah!

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 48

2) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 279

3) Tuhfet-ül-hattâtîn sh. 229

4) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 296

5) Latifi Tezkiresi sh. 218

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 5

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 423

8) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 200

9) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 372

10) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 155

11) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 216

12) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 109 cild-2, sh. 1893

13) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-1, sh. 548

14) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 198

CEMÂL HALÎFE

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Cemâleddîn İshak Karamânî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Şakâyık-ı Nu'mâniyye müellifînin kaydettiğine göre, 933 (m. 1526) senesinde vefât etmiştir. Evliyânın ve âlimlerin meşhûrlarından Cemâleddîn Aksarâyî'nin neslindendir. Aksaraylıdır. O zaman Aksaray, Karaman denilen bir bölgenin sınırları içinde olması sebebiyle, buralı olanlara da Karamanı nisbeti verilirdi. Cemâl Halîfe'ye de bu sebeple Karamanı nisbeti verilmiştir.

İlim tahsiline önce Aksaray'da başlayıp, bir müddet Cemâleddîn Aksarâyî Medresesi'nde okudu. Bundan sonra Konya'ya gidip, Konya medreselerinde ilim öğrendi. Zâhirî ilimlerde hocaları; meşhûr Osmanlı âlimi Kâdı-zâde, Mevlânâ Muslihuddîn Kastalânî ve Kestellî'dir. Ayrıca o devrin hat, yazı üstadlarından Yâkût-i Müstagsimî'nin nesih yazısını öğrenip, büyük ve meşhûr bir hattât olmuştur. Fâtih Sultan Mehmed Hân ona, İbn-i Hâcib'in meşhûr eseri olan nahiv ilmiyle ilgili "Kâfiye" adlı eserini yazdırdı. Bundan dolayı Cemâl Halîfe'ye çok hediye (para) verdi. O da bu parayla hacca gitmiştir.

Cemâl Halîfe, zâhirî ilimlerde yetiştikten sonra, bir müddet müderrislik yapmıştır. Cemâl Halîfe tasavvufda da yetişmiş ve tasavvuf hâllerinde yükselmiş bir zât idi. Tasavvuf ilminde hocası Şirvanlı Mevlâ Yahyâ'nın halîfelerinden ve Halvetî tarikatı şeyhlerinden Habîb Karamânî'dir. Asıl maksada ulaşmanın ve yükselmenin, bâtınî ilimleri öğrenmek ve bu yolda çalışmakla olacağını anlayıp, bu yolda çok gayret göstermiştir. Çok riyâzet ve mücâhededen sonra, hocasından icâzet aldı. Bir müddet memleketinde insanlara hakkı, hakîkati

anlattı. Daha sonra da İstanbul’a gitti. Sadr-ı a’zam Pîri Mehmed Paşa ona İstanbul’da bir zaviye yaptırdı. Vefâtına kadar orada insanlara doğru yolu anlatmakla meşgûl oldu.

Cemâl Halîfe, tefsîr ve tasavvuf ilminde mahir bir âlim olup, insanlara va’z ve nasihat ederdi. Va’z ve nasihatleri çok te’sîrli idi. Va’z ederken kendisini bir vecd hâli kaplar, ekseriya ağlar ve aşk ile bağırırdı. Ba’zan da kendisini öyle bir aşk hâli kaplardı ki, kürsüden düşerdi Ağlamaktan konuşamadığı da olurdu. Sözlerini duyanlar kendilerinden geçer, yaptıklarına pişman olurlardı. Nice günahkâr kimse, onun nasihatlerini dinleyerek tövbe etmiştir. Şakâyık-ı Nu’mâniyye müellifi şöyle bir hâdiseye şâhid olduğunu yazmıştır: “Bir hıristiyan gördüm. Cemâl Halîfe’nin sözlerini uzaktan işitmişti. Hemen mescide gelip, onun huzûrunda müslüman olup, tevâzu ve güzel ahlâk sahibi oldu.”

Çok ibâdet eder ve az yerdi. Kendi işlerini kendi görmeyi tercih ederdi. Yemeğini kendisi pişirir, çamaşırını kendi yıkardı. Çok temiz idi. Geceleri ibâdetle geçirir, Allahü teâlâya yalvarır, duâ ederdi. Zengin, fakir herkese aynı davranır, ayırım yapmazdı. Talebelerinden olan Taşköprü-zâde şöyle demiştir: “Vefâtına yakın ziyâretine gitmiştim. Nasihat istedim, buyurdu ki: “İrfan ehli kimselerin, zamânımızdaki tasavvufu bilmiyen safilere tâbi olmaması lâzımdır. Zamanımızda tasavvufu ve tasavvuf hâllerini bilen kimse kalmamıştır. Tevhîd ile ilhâdı birbirinden herkes ayıramaz. Şimdi sen, bulunduğun yolda devam et. Eğer kalbinde tasavvufa, meyl artarsa, dinin hududunu gözeten, emirleri ve yakları iyi bilip bunlara uyan bir tasavvuf ehlini ara. Çünkü tarikatın esâsı, dinin emir ve yasaklarına, bütün edeblerine tam uymaktır.” Bana bu nasihatleri verdikten iki gün sonra vefât etti.”

Cemâl Halife, kendi dergâhında vefât etti. Sütlüce mezarlığına defnedildi. Daha sonra buradan Pîrî Mehmed Paşa’nın yaptırdığı Koruklu Tekkesi’ne nakledilmiştir.

Cemâl Halîfe’nin yazmış olduğu eserler şunlardır: 1- Nevâb; sarf ile ilgilidir. 2- Beydâvî tefsîrine haşiye, 3-Mücâdele sûresinden i’tibâren yazdığı tefsîr, 4- Hadîsü erbe’în şerhi, 5- Etvâr-ı sülûk risalesi, 6- Vahdet-i vücûd risalesi, 7- Arabca yazmış olduğu kasideleri. Bu eserleri yazma olup, basılmamıştır.

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 372

2) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 595

3) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 82

CERRÂH-ZÂDE

Osmanlılar zamanında Anadolu’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muslihuddîn bin Alâüddîn’dir. Cerrâh-zâde diye meşhûr olmuştur. 901 (m. 1495) senesinde Edirne’de doğdu. 983 (m. 1575) senesinde yine Edirne’de vefât etti. Şeyh Şücâeddîn dergâhı bahçesinde medfûndur.

Edirne’de büyüyüp, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bir müddet Câmi’ul-Atîk Medresesi müderrisi olan Molla Lütfullah’tan ilim tahsil edip “Kitab-ül-Miftâh” adlı eseri ondan okudu. Daha sonra Allahü teâlânın lütuf ve hidâyetiyle tasavvufa yöneldi. Babası, onun tasavvufa girmesini teklif etti. İlk önce kabûl etmediyse de, daha sonra pişman olup tövbe etti. Babasının huzûrunda zikir ve mücâhedeyle meşgûl olup yükseldikten sonra, kerâmetler hazînesi Hacı Çelebi diye meşhûr olan büyük velî Abdürrahîm el-Müeyyedî’nin sohbetine kavuşup ondan feyz aldı. 12 sene müddetle hizmetinde kalıp, kemâle geldikten sonra talebe yetiştirmek, Allahü teâlânın yüce dînini ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatmakla, babasının yerine Edirne’deki Şeyh Şücâeddîn dergâhında vazîfelendirildi. Birçok talebe yetiştirdi. Çevresinde bulunan insanlara feyz verip aydınlattı. Daha sonra İstanbul’da bulunan Şeyh Muhyiddîn dergâhında, yedi sene müddetle talebe yetiştirmek, insanlara va’z ve nasihat edip güzel ahlâkı anlatmakla meşgûl oldu. Muhyiddîn Ali bin Bâli, ondan feyz alıp yükselen zâtlardandır. Sonra tekrar Edirne’ye dönüp irşâd vazîfesini yürütürken, Hakkın rahmetine kavuştu.

Cerrâh-zâde’nin talebelerinden olan Muhyiddîn Ali bin Bâlî, Ikd-ül-manzûm isimli eserinde, hocasının tasavvuf yoluna ilk girişini şöyle anlatır: “Hocam Cerrâh-zâde’ye tasavvufa nasıl girdiğini sordum. Buyurdu ki: “İlk zamanlar tasavvufa karşı ilgim ve isteğim vardı. Bu istek gittikçe fazlalaşıyordu. Ba’zı geceler arkadaşlarla ve dostlarla toplanır sohbet ederdik. Bir gece toplantıda bulunanların hepsi uyuduğu zaman, uyku ile

uyanıklık arasında bulunduğum sırada, aniden gök yüzünden şiddetli bir gürültü ve çeşitli sesler duyuldu. Başımı kaldırıp baktığımda, içinde bulunduğumuz evin üzerine büyük bir taşın düştüğünü ve tavanın delinip taşın evin içine indiğini gördüm. Taş, evin içinde yerin dibine girip kayboldu. Bu şiddetli gürültüyü duyan evdeki herkes uyandı. Gürültünün ne olduğunu birbirlerinden sorduktan sonra tekrar uyudular. Ben ise uyuyamadım, üzerimde bir hâl meydana geldi. Son derece heyecanlanıp korktum, kalbim duracak gibi çarpıyordu. Rahatlamak için oradan ayrıldım, fakat her geçen saat korkum ve heyecanım artıyordu. Nihâyet korku ve heyecan hâlim gidip, sâkinleştim. Aklım başıma geldiği zaman gördüklerimden aklımda hiçbir şey kalmamıştı.

Birgün babam beni çağırdı ve tasavvufa girmemi teklif etti. Onun teklifini önce kabûl etmek istemedim. Bu esnada gözümden perde kaldırıldı ve bana kabir ehlinin hâlleri gösterildi. Kabir ehlinin yanında sabaha kadar kaldım. Arkadaş ve akrabâlarım üzüntü ve sıkıntı içindeydiler. Ben onlara iltifât etmedim ve sözlerinden yüz çevirdim” dedi. Ali bin Bâlî dedi ki: “Ben ona kabir ehlinin halleriyle ilgili neler gördüğünü sordum. Cerrâh-zâde buyurdu ki: “Allah onlara rahmet etsin. Onları kabirlerinde, evlerinde oturdukları gibi oturur hâlde gördüm. Ba’zılarının kabri çok geniş, kendileri sevinçli, refah ve sürûr içindeler. Bir kısmı, oturduğu yerin darlığı yüzünden ayağa kalkamıyor. Ba’zısının kabirleri dumanla dolmuş, ba’zısının kabri ateşten kıpkırmızı idi. Ba’zılarını zayıf ve ızdırap içinde gördüm. Onlarla konuşup hâllerini ve ölüm sebeplerini sordum. Bana gelip duâ istiyorlardı. Bu sırada kendimi ba’zan İstanbul’da, ba’zan Bursa’da ba’zan da hiç bilmediğim başka yerlerde görüyordum. Bütün bu hâlleri hayretle seyr ettim. Bu hâl bir müddet devam etti. Daha sonra anladım ki, babamın evindeyim. Aynı hâlim devam ederken bir de baktım, bir kişi gelip elimden tuttu ve beni bir yere götürdü. Onunla beraber birçok garîb ve acâib yerlerden geçtikten sonra, bir dağın tepesine ulaştık. Orada bir zât oturuyordu. Adam beni o zât’a takdim edip, size talebe getirdim dedi. O zâtın önünde diz çöktüm. O zât benim sağ elimden tuttu ve bir işâret koydu. Başka bir şahıs getirildi. Ona da bana yaptığının aynısını yaptıktan sonra, bize kalkmamızı ve bir kulübeye girmemizi emretti. Oraya gittiğimiz zaman, o kulübenin kapısı bize açıldı. İçeriye baktık ki, oranın içi, isi ve dumanı olmayan kor ateşle dolu idi. İçeri girmekten çekindik. Fakat zor ile içeriye sokulduk. Arkamızdan kapı kapatıldı. Orada, vücûdumuzun ateş değmedik yeri kalmayıncaya kadar yandık. Sonra kapı açıldı ve çıkmamız emr edildi. Bizi getiren adam geldi. Daha önceki geldiğimiz yere götürdü. Bu hâl üzerimden gittikten sonra, babam odama geldi. Sıkıntılı olduğumu görüp, bu hâlimin sebebini sordu. Ona başıma gelenleri anlattım. Babam cevâbında; “O gördüğün ateş, ilâhî muhabbet ateşidir. Bu gördüklerin, senin Hak yoluna gireceğine ve tasavvufu seven kişilerden olacağına delâlet eder” dedi. Babamın huzûrunda tövbe ettim. O andan sonra mücâhede (nefsin istemediklerini yapmak) ve zikirle meşgûl oldum.

İşte bu geceden sonra, kendimi küçük görme, kendimden geçme ve ba’zı hâller hâsıl olmaya başladı. Tasavvufa karşı meylim, isteğim ve Allahü teâlânın aşkının cezbesi fazlalaştı. Büyük bir teslimiyet ve sakinlik hâline girip, çok ibâdet etmeye başladım. Allahü teâlâ bana çok şeyler ihsân etti. Daha sonra beni, kerâmetler hazînesi, Allahü teâlânın velî kulu olan Hacı Çelebi diye meşhûr olan Abdürrahîm el-Müeyyedî’nin hizmetine verdi. Uzun zaman onun hizmetinde bulunup, zikir ve mücâhede (nefsin istemediklerini yapma) ile meşgûl oldum. Bana talebe yetiştirmek husûsunda icâzet verdi.”

Ali bin Bâlî anlatır: “Hocasının huzûrunda meydana gelen hâllerini sordum, cevaben dedi ki: “Hocamın hizmetinde halvette iken, zikre ve Kelime-i tevhîd söylemeye devam ediyordum. Heybetli bir zât gelip, elleriyle, benim göğsümü yarıp, öyle bıraktı. Sonra göğsüm eski hâline döndü. Tekrar gelip, iki taraftan da vücûdumu yardı. Bu iş saatlerce sürdü. Bundan dolayı çok şiddetli acı ve ızdırap hissettim. Bundan sonra, tasavvufta fenâ denilen hâl bende hâsıl oldu. Sâkinleşince, bu hâlimi hocama arz ettim. Çok sevindi, bana matlûba kavuştuğumu müjdeledi. Bundan sonra bana talebe yetiştirme husûsunda icâzet verip, babama gönderdi.”

Cerrâh-zâde, âlim, fâdıl, asrının bir tanesi ve zamanının iftiharı idi. Talebelerinin kalbine hitâb etmede büyük bir tasarruf sahibi idi. Sohbetinde bulunanlar kısa zamanda yükselirdi. Devamlı olarak insanlara hayrı tavsiye eder, va’z ve nasihatte bulunurdu. Çok ibâdet ederdi. Birçok kerâmetleri vardı. Bu kerâmetlerinden ba’zıları:

Talebelerinden Ali bin Bal! anlatır: “Onun sohbetinden sonra i’tikâfda bulunurdum. Birgün sabah namazını kıldıktan sonra, mescidde zikirle meşgûl iken, hocam Cerrâh-zâde de

mescidin bir kenarında kıbleye yönelmiş olarak murâkabeye varmıştı. Ben onun, bir ân için bana iltifât edip baktığını düşündüm. Bu anda beni kuvvetli bir cezbe hâli kapladı. Benim üzerimde garîb hâller zuhur etti. Neredeyse kalbim duracaktı. Sonra bu hâlimin, onun tasarrufuyla olduğunun farkına vardım. Allahü teâlânın lütuflarına kavuştum."

Ahîzâde (Molla Muhyiddîn) anlatır: "Birgün bulunduğumuz beldeden bir yere gitmek üzere yola çıkmıştık. Çok sıcak bir hava vardı. Son derece sıkıntılı ve hararetli bir hâle düştük. Susuzluk son haddîne varmıştı. Kâfilede ise hiç su kalmamıştı. Bize suyun bulunduğu yeri gösterecek birisi de yoktu. Susuzluktan ve hararetten ölüm derecesine geldik. Bindiğim hayvandan indim ve hâlimi düşünerek oturdum. Birde baktım ki, uzaktan bir karaltı gözüktü. O karaltının bize doğru yaklaşan birisi olduğunu farkettik. Bize yaklaşınca, ayağa kalkıp onu karşıladık. Bizim yanımıza gelince, heybesini sırtından indirip, içinden birkaç tane karpuz çıkardı ve önümüze koydu. "Size Şeyh Muslihuddîn Cerrâh-zâde'nin selâmı var. Yola gidebilmeniz için bu karpuzları yiyiniz. Bundan sonra azıksız yola çıkmayınız buyuruyor" dedi. Adama nereli olduğunu ve ne için geldiğini sordum. Dedi ki: "Şu dağın ardındaki Şeyh Muslihuddîn Cerrâh-zâde'nin köyündenim. Bana; "Filân medresenin müderrisi Molla Muhyiddîn yoldadır. Şiddetli susuzluğa düşmüştür. Sizden biriniz şu karpuzları ona çabukça götürüp versin" buyurdu. O, filân yerde ikâmet etmektedir. Ben onun emrine uyup, sizin tarafınıza bunun için geldim" dedi."

Onun talebelerinden Osman Rûmî anlatır: "Bir gece mum yaktım. Onu odama getirip, direğin üzerine koydum, işime başladım. Uyuya kalmışım. Mum bitmiş, onun ateşinden direk yanmış, neredeyse oda da yanmak üzereyken uyandım, ateşi söndürdüm. Allahü teâlâya şükrettim. Bu hâli kimse bilmiyordu ve kimseye de anlatmamıştım. Sabah olunca, hocam Cerrâh-zâde'nin sohbet meclisinde idim; beni azarladı ve; "Neredeyse evi yakacaktın. Bir daha böyle yapma. Uyanık ol. Bu işini gizli tut" buyurdu.

Yine Molla Muhyiddîn Ahî-zâde anlatır: "Edirne'de Atîk Medresesi'nde müderris idim. Benim yanıma bir derviş geldi. "Sana bir müjdem var. Ancak ailem ve çocuklarımın nafakası yok. Birşey vereceğini umarak geldim" dedi. Ondan neyi müjdeleyeceğini sordum: "Sen, büyük vezîr Rüstem Paşa'nın Hayrabolu'da yaptırdığı medresede müderris olacaksın. Haber sana filan saat gelecek" dedi. Onun geleceğe dâir vermiş olduğu habere inanmadım. Herhangi birşey de vermeden geri gönderecektim. Sonra bu haberin nereden çıktığını ve onun kim olduğunu sordum. "Ben, Şeyh Muslihuddîn Cerrâh-zâde'nin sevenlerindenim. Aile fertlerimin çok olduğunu, fakir olduğumu ve borçlarımı ödemekte sıkıntı çektiğimi ona arz ettim. Bana buyurdu ki: "Bu gece Resûlullahı (aleyhisselâm) rü'yâmda gördüm. Bana Molla Muhyiddîn'in Atîk Medresesinden, Rüstem Paşa Medresesi'ne nakl olacağını haber verdi" buyurdu. Bu haber Cerrâh-zâde hazretlerine filân gün filân saatte ulaştı. Ben sizi bilmediğim ve tanımadığım hâlde size gönderdi. Bu haberi müjdele, umulur ki, size yardım eder ve ba'zı sıkıntılarınızı giderir" buyurdu. Onun emrine uyarak bu maksadla size geldim" dedi. Bundan sonra onun getirdiği habere inandım.

Ona birşeyler verdim. "Eğer senin dediğin gibi olursa, başka şeyler de veririm. Ba'zı zarurî ihtiyâçlarını gidermeyi söz veriyorum" dedim. Derviş yanımdan gitmişti. Ben olur mu olmaz mı diye tereddüt ederken, onun müjdelediği husûs, bildirdiği zamanda bana haber verildi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 263

2) Ikd-ül-manzûm (Vefeyât kenarında) cild-2, sh. 312

CEZÎRÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Muhammed bin Abdülkâdir bin Muhammed Ensârî Cezîri'dir. 880 (m. 1475) senesinde Mısır'da doğdu. 977 (m. 1570) senesinde Hama'da vefât etti.

Cezîrî, Fazilet sahibi bir zât idi. İbn-ül-Enbâbî adında birisi, bir mes'ele sebebi ile kendisini üzdü. Bu kişi, veli bir zâtın torunlarından idi. Cezirî, kırık bir kalb ile evine döndü. O gece duâ edip, kendisine yapılan haksızlığı dedesi Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine arzetti. Çok geçmeden, evinin kapısı çalındı. İbn-ül-Enbâbî'nin gece vakti kapıya geldiğini gördü. Kapıyı açınca, İbn-ül-Enbâbî özür dileyip ellerine sarıldı, ihtiyâcını gidereceğini söyledi ve gördüğü bir rü'yâyı şöyle

anlattı. Rü'yâmda hem Abdülkâdir-i Geylânî'yi hem de ceddim Enbâbî'yi gördüm. Abdülkâdir-i Geylânî bana; "Eğer deden İsmâil Enbâbî bu husûsta sana şefaat etmeseydi, yaptığın işten dolayı ceza görecektin" dedi. Dedem de dedi ki: "Şimdi, kalk, yastığının altındaki yılanı öldür." Bu korkuyla kalktım, yastığımı kaldırdığımda bir yılan gördüm ve onu öldürdüm. Hatâmı anladım ve bu vakitte sana geldim." İbn-ül-Enbâbî, tövbe etti. Tekrar tekrar özür diledi. Ertesi gün de Cezîrî'nin ihtiyâcını karşıladı.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Dürer-ül-Ferâid-ül-münazzama fî ahbâr-il-hâc ve tariki Mekke el-muazzama, 2-Hulâsat-üz-zeheb fî fadl-il-Arab, 3- Umdet-üs-Safve fî hall-il-kahve, 4-Mecmû' fihi eş'âr ve mürâselât ve fevâid.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 96

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 300

3) El-A'lâm cild-4, sh. 44

4) Brockelmann Gal-2, sh. 325

ÇİVİ-ZÂDE HACI MEHMED EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Onsekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. Babası Kanunî devri şeyhülislâmlarından Çivi-zâde Muhyiddîn Mehmed Efendi'dir. Aslen Muğla taraflarındandır. 937 (m. 1530) senesinde İstanbul'da doğdu. 995 (m. 1587) senesinde İstanbul'da vefât edip, Eyyûb Sultan civarında babasının yanına defnedildi.

İlk tahsilini babasından alan Mehmed Efendi, onüç yaşında iken babası ile birlikte hac yapmakla şereflenip, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereyi ziyâret şerefine kavuştu. Hac yolculuğu esnasında ba'zı fıkhi metinleri ezberledi. Vefâtına kadar babasının ilminden istifâde etti. 954 (m. 1547) senesinde babası vefât edince, onyedi yaşında zekî ve ilim sahibi bir gencin zayi olmaması için, bir hizmette vazîfelendirildi. Bu arada ilmini artırmak için zamanın ileri gelen âlimlerinden Pervîz Efendi, Taşköprü-zâde ve Karasili Hasen efendilerden ilim öğrendi. Daha sonra Anadolu kadıaskerliğinden emekli Ma'lûl Emîr Efendi'den ilim öğrendi. Rumeli kadıaskeri Abdürrahmân Efendi'nin hizmetine girdi. Ondan me'zûn olup, onun kelimesiyle (kızıyla) evlendi. 964 (m. 1557) senesinde Kâsımpaşa Medresesi'ne, sonra Süleymâniye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 977 (m. 1569) senesinde Şam kadısı oldu. Bir sene sonra Kâhire, bir sene sonra da Bursa, 981 (m. 1573) senesinde Edirne kadılıklarına ta'yin edildi, iki sene sonra da İstanbul kadısı olup, yirmi gün sonra da Anadolu kadıaskeri oldu. İki sene sonra Rumeli kadıaskeri oldu. İki sene bu vazîfede kaldıktan sonra, 987 (m. 1579) yılında emekli oldu. İki sene sonra ikinci defa sadr-ı ulemâ oldu. 989 (m. 1581) senesinin son aylarında şeyhulislâm oldu. 995 (m. 1587) senesinde, ellisekiz yaşlarında vefât etti. "Çivi-zâde Efendi bu cihandan eyledi rıhlet" mısrasıyla vefâtına târih düşürüldü. Beş sene üç ay altı gün şeyhülislâmlık makamında bulundu.

Çivi-zâde Hacı Mehmed Efendi, ömrünü, Allahü teâlânın dînini öğrenip, insanlara öğretmeye vakfetmişti. Cömertliği, güzel ahlâkı, Selef-i sâlihînin yolundan gitmesi, onlar gibi olmaya çalışması ile tanınırdı. İnsanlara zulm edenlere hiç müsamaha göstermez, haksızlığa uğrayanların haklarını alıp, zulmü ortadan kaldırırdı. Pâdişâha ve sadr-ı a'zama gerekeni çekinmeden söyler, yanlışlığa meydan vermezdi. Bir vezîr-i a'zamın şeyhülislâmın ayağına gelmesi hâdisesi, ilk defa Çivi-zâde Hacı Mehmed Efendi zamanında vâki oldu. Sadr-ı a'zam Özdemiroğlu Osman Paşa'nın ilk olarak bu şeyhülislâmı makamında ziyâret etmesi, daha sonraları âdet hâline getirildi. Çivi-zâde Efendi, fakir, zengin, pâdişâh, vezir, âmir, me'mur, bütün insanların sevgisini kazandı. İnsanlara sık sık nasihat eder, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatırdı. Kibir ve gurûrdan uzak durur, tevâzuyu elden bırakmazdı. Emrinde çalışanlara güzel muâmele eder, onların sıkıntılarını giderirdi. Âlim ve kadıların çocuklarının tahsiliyle ilgilenir, babalarından öğrendikleri bilgilerin heba olmamasına gayret gösterirdi.

Pekçok talebe yetiştiren Çivi-zâde, edîb ve şâir, aynı zamanda hattât idi. "El-Esbâh ven-nezâir" adlı esere ta'likatı vardır. Zamanındaki her devlet büyüğü gibi Çivi-zâde'nin de birçok hayır eserleri vardır. Zeyrek yakınlarında bir câmi ve medrese, kürkçübaşı Süleymânağa Câmii yanında da bir mescid yaptırmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 292, 386

2) Hadîkat-ül-cevâmi’ cild-1, sh. 72, 73

3) Devhat-ül-meşâyıh sh. 31

4) Tuhfe-i hattâtin sh. 444

ÇİVİ-ZÂDE MUHYİDDÎN EFENDİ

Osmanlı şeyhulislâmlarının onbirincisi. İsmi, Muhyiddîn Mehmed’dir. Babası, Müderris Çivi İlyâs Efendi’dir. Bu sebeple Çivi-zâde diye meşhûr olmuştur. 881 (m. 1476) senesinde Menteşe’de (Muğla taraflarında) doğdu. 954 (m. 1547) senesinde İstanbul’da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında medfûndur.

Tahsil için İstanbul’a geldi. Tâcî-zâde Sa’di Çelebi, Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi, Molla Mehmed Paşa ve Karabâlî gibi zâtlardan tahsil ve terbiye gördü. Karabâlî’nin medresesinde Mu’îd (yardımcı müderris) olarak vazîfe yaptı. İlimde olgunlaşıp yükseldikten sonra; Edirne Beylerbeyi Medresesi, Bursa Veliyyüddîn oğlu Ahmed Paşa ve Ferhâdiyye medreselerinde müderrislik yaptı. Daha sonra Çorlu Medresesi, İstanbul Muhammed Paşa Medresesi ve Edirne Üçşerefeli medreselerinden birisinde ve İstanbul Sahn-ı semân medreselerinde müderrislik vazîfesini yürüttü. Çorlu Medresesi tamamlanıp, bu medreseye bir müderris ta’yin olunsun diye pâdişâh ferman buyurunca, bu vazîfe Çivi-zâde Muhyiddîn Efendi’ye verildi. Çorlu Medresesi’nde müderris iken 934 (m. 1527) senesinde Mısır kadılığına ta’yin olunup, Allahü teâlânın dîninin emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından sakındırmak husûsunda gayret gösterdi. On yıl orada kaldıktan sonra 944 (m. 1537) senesinde Anadolu kadı-askerliğine ta’yin olundu. 945 (m. 1538) senesinde Sa’dî Sa’dullah Efendi’nın vefâtı üzerine şeyhülislâm oldu. Bu vazîfeyi adâlet ve doğruluk üzere üç yıl dokuz ay yürüttü. Vermiş olduğu fetvâ ve kararlar gayet açık ifadeli ve kesin idi. Bu fetvâları verirken, kendini hatâdan korumak için, bütün kavilleri ve mezheplerin hükümlerini de yazardı. 948 (m. 1541) senesinde şeyhülislâmlık vazîfesinden alınıp, emekli oldu. Oğlu ile birlikte hac ibâdetini yerine getirip, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin kabr-ı şerîfini ziyâret ettikten sonra İstanbul’a döndü. Tekrar Sahn-ı semân medreselerinden birisine müderris olarak ta’yin edildi. 952 (m. 1545) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. Bu vazîfeyi yürütürken de, herkesle iyi geçinip, kibirlenmekten uzak, mütevâzi bir hayat sürdü. Bu vazîfeye devam ederken vefât etti.

Çivi-zâde Muhyiddîn Efendi, âlim, faziletli ve kibirden uzak, tevâzu ve takvâ sahibi bir zât idi. Cömert ve kerem sahibi, yüzü nurlu, hoş sohbet olup, güzel ahlâkı üzerinde toplamıştı. Bütün naklî ilimlerde yüksek derece sahibi ve fıkıh, tefsîr, hadîs ve usûl ilimlerinde özel ihtisas sahibi idi. Hanefî fıkhında son derece yüksek olup, sanki ikinci İmâm-ı Muhammed Şeybânî idi. İslâm dîninin hükümlerini yerine getirmekte âdil idi ve hakîkati ortaya koyardı. Bütün vakitlerini ilimle ve ibâdetle kıymetlendirirdi. “Allahü teâlânın indinde en faziletliniz takvâsı en ziyâde olanınızdır.” (Hucurât-13) meâlindeki âyet-i kerîmesi mucibince, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için ibâdet eder, şüpheli, haram ve mekrûhlardan sakınırdı. Nefsinin arzularını yapmamakta ve istemediklerini yapmak husûsunda herkesten ileri idi. İyilikleri emr edip kötülüklerden sakındırma husûsunda, hakkı anlatmakta çok gayretliydi. Tarikatçı geçinen kimseleri ve bid’at ehlini sapıklıkla itham eder ve her vesile ile onları rencide etmekten çekinmezdi. Kâdılık zamanında adâletle hüküm ederdi. Hak ile bâtılın ayrılmasında keskin kılıç gibi idi.

Özellikle fıkıh ilminde, devrinin önde gelen âlimlerindendi. İslâmî ilimlerin çeşitli dallarına âit ba’zı mühim eserlere açıklamalar yazdığı gibi, şu eserleri vardır: 1- El-Îşâr fî Hall-il-Muhtâr: Hanefî fıkhına dâir bir eserdir. 2- Hüsn-ül-kâri fit-tecvid: Kırâat ve tecvîd ilmine dâirdir. 3- Fetâvâ-i Çivi-zâde, 4- Telvîh adlı meşhûr fıkıh usûlü kitabının bir bölümüne geniş açıklama yazmıştır. 5- Mîzân-ül-müddeiyyeyn fî ikâmet-il-beyyineteyn, 6- Risâletün fî tahrîri da’vâ el-mülk.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye cild-1, sh. 496

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 303

3) El-A’lâm cild-6, sh. 40

4) Devhât-ül-meşâyih sh. 19

5) Kâmûs-ül-A’lâm cild-3, sh. 1902

6) Peçevî Târihi cild-1, sh. 32

7) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 446

8) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 268

DÂVÛD-İ HALVETÎ

Osmanlılar zamanında Mudurnu’da yetişen evliyâdan. Ali Bey adında bir zâtın oğlu olup, “Uzun Dâvûd” ve “Dâvûd-i Mudurnî” diye tanınırdı. Doğum târihi belli değildir. Halvetî şeyhlerinden Seyyid Yahyâ-i Şirvânî’nin yüksek talebelerinden Şeyh Habîb’in sohbetlerine devam edip, tasavvufun yüksek ma’rifetlerine kavuştu. Meczûb bir zât idi. İsfendiyâroğlu Kızıl Ahmed adında bir zât, Şeyh Davud’a bir mektûp yazarak, tasavvuf talebeleri arasında pek ma’lûm, başkalarına ise mestur (gizli) olan “devâir-i hamse”den bahseden bir eser yazmasını rica etmişti. Şeyh Dâvûd da, onun ricasını kabûl edip, devâir-i sülûktan yedi dâireyi açıklayan “Gülşen-i tevhîd” adında bir kitap yazıp gönderdi. Bu eser, Arabca ve Türkçe şiirlerle, tasavvufta cezbe ve sülûk hâllerini anlatmaktadır. Tasavvuf ehli arasında çok okunmuş ve uyulmuştur. Tasavvuftaki yüksek hakîkatleri anlatan kıymetli bir eserdir. Ayrıca halîfelerinden “Kâşifi” mahlaslı bir şâirin, Şihristânî’nin “Milel ve Nihâl” kitabı tarzında, “Tehzîb-ül-akâid ve müfîdet-ül-fevâid” isminde bir eseri de mevcûttur. Dâvûd-i Halvetî, 913 (m. 1507) sesinde Mudurnu’da vefât etti.

“Şakâyık-ı Nu’mâniyye” kitabının sahibi şöyle anlatır: Doğduğum andan bülûğ yaşına girinceye kadar dilim çözülüp konuşamamıştım. Birgün babam beni alıp, Şeyh Davud’a götürdü ve benim bu hastalıktan bir an önce kurtulmam için duâ etmesini rica etti. Tâhâ sûresi 25-28. âyet-i kerîmelerinde nieâlen: “Ey Rabbim! Benim, göğsüme genişlik ver. İşimi kolaylaştır. Dilimden düğümü (şu peltekliği) çöz. Böylece sözümü iyi anlasınlar!” buyurulduğu gibi duâ etti. Kendi mübârek ağızlarından, benim ağzıma birşeyler okudu. Dilim hemen çözüldü. Evimize döndüğümde annemi görünce; “Anacığım, artık ben konuşuyorum” diye seslendim.”

Yine şeyhin dostlarından biri şöyle anlatır. “Ba’zı arkadaşlarımla Karaman diyârına seyahate çıkmıştık. Yolumuz susuz bir bozkıra uğradı. Susuzluk ve sıcak hava hâlimi perişan etmiş, helak olayazmıştım. Bu hâlde iken, karşıdan bir kalabalık topluluk göründü. Onlarda su bulabilirim ümidi. İle sevinmiştim. Yakınımıza geldiklerinde gördüm ki, meczûb bir derviş, zikrederek (Allah, Allah diyerek) yürüyordu ve elinde su dolu bir ibrik taşıyordu. Bana doğru bakınca, elindeki ibriği havaya fırlattı. Havadan yere düştüğünde, o ânda hararetim geçiverdi. Bu zâtın kim olduğunu araştırınca, kâfilenin reîsinin Şeyh Dâvûd ve meczubun da, talebelerinden Şeyh Süleymân adında bir kimse olduğunu anladım. Hemen Şeyh’e koştum. Onun bu açık kerâmetini görünce, büyüklüğünü anlayıp ona talebe, oldum.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 374

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye cild-1, sh. 415

3) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 324

4) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 597

5) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 69

DELİ BİRÂDER (Muhammed bin Durmuş)

Osmanlı devri âlim ve velîlerinden. 870 (m. 1465) senesinde Bursa’da doğdu. İsmi, Muhammed bin Durmuş’tur. Geyikli Baba türbesinde bulunup, onun zaviyesinde şeyhlik yaptığı için Gazâlî nisbet edildi.

“Mecnûn ki fenâ destini seyretti serâ ser,
Gamhâneme geldi, dedi: Hâlim ne birâder?”

şeklindeki bir beytinden dolayı “Deli Birâder” lakabı verildi ve bu lakabıyla meşhûr oldu. Yetmiş yaşını geçmiş olduğu hâlde, 941 (m. 1534) senesinde Mekke-i mükerremede vefât edip, orada yaptırdığı mescidin avlusuna defnedildi.

Zamanın âlimlerinden naklî ve aklî ilimleri öğrenerek yetişen Deli Birâder Efendi, Muhyiddîn-i Acemî’nin hizmetinde

bulunarak icâzet aldı. Eksikliklerini tamamladı. Tasavvuf erbâbıyla görüşüp, kalbini tasfiyeye ve nefsini tezkiyeye çalıştı. Ahlâkını Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel huyları ile süsledi. Herkesin sevdiği, sohbetini dinlemeye can attığı bir kimse oldu. Deli Birâder Mehmed Efendi, güzel ahlâk ile donatılmış, serbest tabiatlı, ya'nî bir yerde uzun müddet kalmayıp, hareket ve değişikliği seven halîm-selîm bir zât idi. Temiz kalbli ve doğru i'tikâdlı, zarif bir kimse idi. Merasimli işlerden ve yapmacık davranışlarından hiç hoşlanmaz, herkesle iyi geçinirdi. İnsanlarla konuşurken, nükteli ve latif kelimeler kullanırdı. Şiir söylemeye kabiliyetli olup, şiirlerinde. Gazâlî mahlasını kullanırdı. Fârisî lisânını da çok güzel konuşur, tûti dilli dedikleri kimselerin onun yanında dilleri tutulurdu. İkinci Bâyezîd Hân'ın oğlu Şehzâde Korkut Manisa sancakbeyi iken onunla sohbet arkadaşı oldu. Beraber oturup kalkarlar, beraberce yer içerlerdi. Şehzâde Korkut ile birlikte Mısır'a gitti. Şehzâde Korkut'la beraber tekrar Anadolu'ya döndü. Şehzâde'nin vefâtına kadar ondan hiç ayrılmadı. Şehzâde Korkut vefât edince, Yavuz Sultan Selim Hân tarafından Bursa'daki Geyikli Baba zaviyesinde vazîfelendirildi. Burada bir müddet ibâdet ve tâatle, riyâzet ve mücâhede ile meşgûl oldu. Daha sonra Anadolu kadıaskeri Kadri Çelebi tarafından, Agnâsî Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Sonra Bursa'da Bâyezîd Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Bundan sonra Sivrihisar'da, Akşehir'de de müderrislik ve kadı nâibliği yaptı. Sonra Amasya'daki Hüseyniyye Medresesi müderrisi oldu. Bilâhare İstanbul'da Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın vakıflarının idâresinde vazîfelendirildi. Buradan emekli olup, Beşiktaş tarafında uzlete çekilmeyi arzu etti. Bir câmi, dergâh ve bunlara gelir getirecek hamam inşâ etmeyi istiyordu. Onun bu hayırlı arzusundan haberdâr olan ve onu çok seven devlet erkânı, bu arzusunu gerçekleştirmek için aralarında para toplayıp verdiler. Pâdişâh Kanunî Sultan Süleymân Hân ve Vezîr-i a'zam İbrâhim Paşa da ihsânlarda bulundu. Bu esnada Edirne'de köprü inşasıyla meşgûl olan Mustafa Paşa, İstanbul'a dönmeden vefât edince, vârisleri Paşa'nın adına onbin akçe verdiler. Deli Birâder Efendi de, köprüye ve Mustafa Paşa'nın vefâtına şöyle bir şiirle târih düşürdü.

"Bildi merhum Mustafa Paşa,
Hakîkatte köprüdür bu dünyâ.

Yaptı bir köprü harcedip varın,
Ede ta kim bu ma'nâya imâ.

Dahî köprü tamâm olmadan,
Etti ona hücum sel-i fenâ.

Geçti merhum dediler târih,
Köprüden geçti Mustafa Paşa."

Bu şiiri okuyan merhum Paşa'nın hanımı, yüz altın daha hediye etti. Deli Birâder Efendi, toplanan paralarla arzusunu gerçekleştirdi. Halk, onun sohbetine hücum etti. Bu arada, hamamın da şifâ saçtığı, halk arasında yayıldı. Diğer hamamcılar, müşteri bulamaz oldular. Hamamcılar toplanıp şikâyetçi oldular. Deli Birâder Efendi de, fitne çıkmasına meydan vermemek için zaviyesini Ateş Baba isminde bir talebesine bıraktı. Pâdişâhtan da izin alarak Mekke-i mükerremeye gitti. Orada hac vazîfesini îfâ edip, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) makâm-ı mübârekesine yüz sürdükten sonra, Mekke'de yerleşti. Orada da bir mescid yaptırıp, yanında latif bir bahçe tanzîm ettirdi. İbâdet, tâat, insanlara nasihat ve dostlarla sohbet ederek vakit geçirdi.

941 (m. 1534) senesinde, birgün dostlarını da'vet etti. Onlara çeşitli ikramlarda bulundu. Bir müddet sonra rahatsızlanıp, dostlarından müsâade istedi. "Müsâadenizle azıcık uyuyayım, rahatsızlığım geçer" dedi. Bir müddet sonra uyanıp gözlerini açtı. "Ey ahbablanm! Elhamdülillah sohbetle geldik sohbetle gittik, ülfetle geldik ülfetle gittik" deyip, tövbe ve istiğfar eyledi. Arkasından Kelîme-i şehâdet söyleyerek rûhunu Hakka teslîm eyledi. Yaptırmış olduğu mescidin avlusuna defnedildi.

Deli Birâder Mehmed Efendi, Şehzâde Korkut ile beraber iken, "Dâfi'ul-gumûm ve râfi'ul-humûm" adlı bir eser yazdı. Güzel şiirler söyledi. Şiirleri, sevenleri tarafından bir dîvânda toplandı. Şiirlerinden ba'zıları:

Sanmayın kim diyâr-ı gurbette,
Kişi mesrûr olup safa sürmez;
Dûr olur gerçi kim ahbabından,
Hele a'dâ yüzün dahî görmez.

Beşiktaş'ta yaptırdığı hamamdan şikâyet edilmesi üzerine şu şiiri söyledi:

Dostlarım, hâlim n'ola bir hâne bünyâd eyledim.
Bir aceb kasr-ı emel hatırda âbâd eyledim.

Günde otuz akçenin dört aylığın bir haftada,
Harc-ı senk ve ücret bina ve ırgâd eyledim.

Çün beter bir iş değildir onu da vakf eyleyip,
Akıbet olmuş mübârek deyü âzâd eyledim.

Akşehir'e ta'yin edilişini de şöyle anlatır:

Bi-hamdillah edip lütf-i Huda sevk,
Muhabbed nûru verdi canıma şevk.

Tadıp bir çeşni dahi mezâkım,
Bir öz ki seyre düştü iştiyâkım.

Gözüme bir acîb sûret göründü,
Cemâlin arz edip dedi. "Gör şimdi".

Görücek bilmezem onu ne sandım,
Ki onunla cihandan usandım.

Perişan etti zülfün ol pîr-i şân,
Görüp cem'ıyyetim oldu perişan.

Meh-i rûh serayım edip hüveydâ,
Beni mehrinden etti mest-ü-şeydâ.

Olup bir subhdem şevkim ziyâde,
Ravh-ı vadiye azm ettim piyade.

Hazâni vakti idi. Akşehir'in,
Yeni ziyâlığı vaktiydi dehrin.

Kılıp ol vâdi-i hayrette seyrân,
Olup sun-ı Hudâ fikriyle hayran.

Anadolu kadıaskeri olan Kadri Efendi'den, kendisine vazîfe verilip verilmeyeceğini sorunca, "Payına düşmedi" sözüyle karşılaşan Deli Birâder Efendi, şu şiirini söyledi:

"Deminde yağmasa bârân-ı ihsân,
Letâfet-i sebzezârı taze olmaz.

Cihanda küçük ve büyük katında,
Keremden rast-ı terâveze olmaz.

Efendi lütfet ölçüp-biçmeği ko.
Metâ-ı himmete endaze olmaz."

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 471

2) Hadikat-ül-cevâmi' cild-2, sh. 115

3) Tezkire-i Sehî, İstanbul 1325, sh. 86

4) Tezkire (Latifî) İstanbul 1314, sh. 254

DEMİRTAŞ MUHAMMEDÎ

Mısır'da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Demirtaş Muhammedi diye tanınır. Tasavvufta, Halvetiyye yolunun ileri gelenlerindendir. Evliyânın büyüklerinden olan Ömer Rûşenî hazretlerinin talebelerinden ve İmâm-ı Şa'rânî hazretlerinin de hocalarındandır. Doğum târihi, doğum yeri ve hâl tercümesi hakkında kaynak eserlerde fazla ma'lûmât bulunamıyan Demirtaş Muhammedi (radıyallahü anh), Mısır'da Hüseyniyye beldesinde 929 (m. 1522) senesinde vefât etti. Kendi zaviyesinin bulunduğu yerde defnedildi.

Rivâyet edilir ki, Demirtaş Muhammedi, önceleri Sultan Kaytbay'ın yanında çalışıyordu. Onun adamlarından idi. Bir defasında Sultan Kaytbay, içinde dinarlar (paralar) bulunan bir keseyi Demirtaş'a verdi ve bu keseyi o zamanın evliyâsından olan Ahmed bin Akabe el-Hadramî hazretlerine götürüp vermesini söyledi. O da keseyi alıp o zâtın yanına geldi. O zât bu parayı kabûl etmek istemedi. O ise, keseyi kabûl etmesi için üsteledi. Hattâ bıktırıncaya ve usandırıncaya kadar ısrar etti. O da nihâyet keseyi eline aldı ve sıktı. Bunun üzerine, kesenin alt kısmından kan sızmaya başladı. Demirtaş Muhammedi'nin hayret dolu bakışları arasında, Ahmed bin Akabe el-Hadramî keseyi sıktıkça, altından kan sızıyordu. Sonra Demirtaş'a hitaben; "İşte sizin altınınız" buyurdu. Demirtaş, bu dehşet verici hâl karşısında dona kaldı. O büyük velînin açık bir kerâmetini görünce, kendisi bir tuhaf oldu. Adetâ aklı başından gitmişti. Getirdiği paranın uygun olmayan bir yoldan kazanılmış olabileceğini düşünerek tövbe etti. Bundan sonra da artık dünyâ işleriyle uğraşmamaya karar verdi. Sonra Sultan Kaytbay'ın yanına döndü ve sultandan, kendisini serbest bırakmasını isteyip, istifâ ettiğini bildirdi. Bu

isteğinin kabûl edilmesi için çok ısrar etti. Sultan da onun bu isteğini kabûl edip, kendisini serbest bıraktı ve dilediği yere gidip, dilediği işle meşgûl olabileceğini bildirdi.

Sultânın yanından ayrıldıktan sonra, tekrar Ahmed bin Akabe el-Hadramî'nin yanına dönen Demirtaş Muhammedî, artık o zâtın talebesi oldu ve o vefât edinceye kadar sohbet ve hizmetinden ayrılmadı. Ahmed bin Akabe'nin (radıyallahü anh) vefâtından sonra, tekrar böyle bir zât bulmak ve ona teslim olup, feyz ve bereketlerinden istifâde edebilmek için seyahate çıktı. Halvetiyye yolunun büyüklerinden olan Dede Ömer Rûşenî hazretlerinin yanına varıp, onun talebeleri arasına girdi. O büyük zâtın sohbet ve hizmetinde bulunmakla ve çok gayret etmekle, üstün derecelere, yüksek mertebelere ve kıymetli hâllere kavuştu.

Dede Ömer Rûşenî'nin yanında, zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil edip, kemâlâta ve yüksek olgunluklara kavuştuktan sonra, talebelere ders okutmaya, insanlara, iki cihan saadetine kavuşmaları için lâzım olan bilgileri anlatmaya başladı. Mısır'da bulunan Hüseyniyye beldesindeki zaviyesinde kalır, orada talebelerine ders verirdi.

Demirtaş Muhammedi, kendilerine Selef-i sâlihîn denilen ilk iki asırda yaşıyan müslümanların yoluna tam uyan, i'tikâdı düzgün, yüksek bir zât idi. Elinin emeği ile geçinirdi. Zirâatle meşgûl olur, tarlalarını ekip biçerdi. Kazancının ihtiyâcından fazla olan kısmını ihtiyâç sahiplerine verirdi. Zaviyesinin yakınında bulunan bir bostanın gelirini, tamamen fakirlere verirdi. Bir defasında, bu bostanı beş senedir ektiğini, beş senedir bu bostanda yetişen şeylerin hiçbirinden yemediğini çünkü fakirlere vermek niyetiyle ektiğini ve bu sebeple ektiklerini tamamen ihtiyâç sahiplerine verdiğini bildirmiştir.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, hocalarından olan bu mübârek zâtı anlatırken, ba'zı geceler onun yanında kaldığını ve onda gördüğü yüksek hâlleri bildirmektedir. Demirtaş Muhammedî hazretleri geceleri ya hiç uyumaz veya çok az uyurdu. Uyumadığı geceler, namaz kılmakla, Kur'ân-ı kerîm okumakla, zikir ve tesbih ile meşgûl olurdu. Çoğu geceler devamlı Kur'ân-ı kerîm okur, tan yeri ağarmadan evvel hatim etmiş olurdu. Bir miktar uyuduğu gecelerde de, az bir uyku ile yetinir, hemen kalkıp abdest alarak, aynı şekilde ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu.

Onun evliyâlık yolunda yüksek derece sahibi, çok mübârek bir zât olduğu her hâlinden belli idi. Zâhirde, etrâftaki bahçelerde yetiştirilen meyveler gibi yetiştirmesine rağmen, onun bahçesinde yetişen meyveler o derece tatlı olurdu ki, Mısır'da o lezzette başka meyveye rastlamak mümkün olmazdı. Bütün diğer büyük zâtlarda olduğu gibi, bu zât da, bütün işlerinde o kadar tertipli, ciddî ve düzenli idi ki, görenler hayret ederler, bu zâta ibret ve gıpta ile bakarlardı.

Vefâtına yakın, malını, servetini üç kısma ayırdı. Bir kısım gelirini, bahçe ve zaviyesinin bakımı için, bir kısmını çocuklarının ihtiyâçları için ve bir kısmını da zaviyesinde kalan talebeler için harcanması şeklinde vasıyyette bulundu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 147

2) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 9

DERVİŞ MUHAMMED

Evliyânın büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin yirmincisidir. Doğum târihi bilinmemekte olup, 970 (m. 1562) senesinde vefât etti.

Rûh ilimlerinde mütehassıs idi. Büyük âlim ve kâmil bir velî olan dayısı Kâdı Muhammed Zâhid'den ders alarak yetişti. Dayısına talebe olmadan önce, onbeş sene nefsinin isteklerinden kurtulmak için mücâdele etmiş ve insanlardan uzak yaşamıştı. Birgün ellerini açıp, acizliğini ve çaresizliğini Allahü teâlâya yalvararak arz etmişti. Aniden Hızır aleyhisselâm gelip; "Eğer sabır ve kanâat istiyorsan, Muhammed Zâhid'in hizmet ve sohbetine kavuşmakta acele et. O sana sabır ve kanâati öğretir" buyurdu. Hemen Muhammed Zâhid'in yüksek huzûruna varıp, orada ilim tahsil etti. Güzel terbiye görüp, kemâle geldi. Hocasının vefâtından sonra yerine geçip, Semerkand'da, doğru yoldan ayrılanlarla ve dîne sonradan sokulan bid'atlerle uğraştı. Bid'atleri yok etti. Çok velî yetiştirdi.

İnsanları Allahü teâlânın yoluna çağırmada çok gayret gösterdi. Talebelerinin terbiyesi husûsunda, insanüstü bir kuvvet ve gayrete sahipti. 970 (m. 1562) senesinde, ikinci binin yenileyicisi İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin dünyâya gelmesinden bir sene önce, Büster kasabasının Dasferar köyünde vefât etti. İnsanları irşâd için yetiştirdiği yüksek talebeleri pekçok olup, en büyüğü oğlu Hâce Muhammed İmkenegî'dir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 997

2) Umdet-ül-makâmât sh. 75

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 177

4) Reşehât zeyli sh. 5

5) Hadikât-ül-n'liyâ sh. 88

6) Behçet-üs-seniyye sh. 8

7) İrgam-ül-merid sh. 67

DEŞTÛTÎ (Abdülkâdir)

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Abdülkâdir, nisbeti Deştûtî ve lakabı Zeynüddîn'dir. Hicazî diye tanınan Bedrüddîn Muhammed bin Muhammed'in oğludur. Mısır'da, Nil nehri kenarında bulunan Cezire bölgesindendir. Doğum târihi bilinmeyen Deştûtî, 931 (m. 1524) senesinde Mısır'da vefât etti. Bâb-üş-şa'riyye'nin dış kısmında defn olundu. Vefâtının 934 (m. 1527) senesinde olduğu da rivâyet edilmiştir.

Diğer velî zâtlar gibi, Abdülkâdir Deştûtî de (radıyallahü anh), birçok faziletin kendisinde toplandığı, evliyâlık yolundaki derecesi çok yüksek bir zât idi. Menkıbe ve güzel hâlleri pekçok olup, apaçık kerâmetler ve hârikalar sahibi idi. Diğer insanlar arasında olduğu gibi, devlet adamları ve sultanlar arasında da heybet ve i'tibâr sahibi idi. Evliyâ arasında, "Sâhib-i Mısır (Mısır'ın sahibi, ma'nevî sultânı)" diye isimlendirildi.

İmâm-ı Şa'rânî'nin (radıyallahü anh) naklettiğine göre, Emîr Yûsuf bin Ebî Esba' şöyle anlatır: "Sultan Kaytbay, Fırat nehrine doğru bir sefer yapmak istemişti. Gelip, Abdülkâdir Deştûtî'den izin istedi. O da bu seferin münâsib olduğunu bildirip, sultâna izin verdi. Biz de sultan ile beraber yola çıktık. Yol çok uzak idi. Bir miktar gider, sonra mola verip dinlenirdik. Bu şekilde Haleb'e vardık.

Haleb'e ulaştığımızda, Abdülkâdir Deştûtî'nin orada bir zaviyede talebelere ders okuttuğunu öğrendik. Biz çok hayret edip, ne kadar çabuk geldi ki, diye hayretimizi bildirince, orada bulunanlar; "Siz neler söylüyorsunuz? O zât beş aydan beri burada bulunuyor ve talebelere ders okutuyor" dediler. Biz anladık ki, bu hâl, o büyük zâtın bir kerâmeti idi."

Abdülkâdir Deştûtî, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm), Eshâb-ı Kirâmın ve onların yolunda bulunan hakîkî İslâm âlimlerinin muhabbetleri ile yanıyordu. Bu aşk ile, bir sene, yalın ayak ve yürüyerek hacca gitmiştir.

İmâm-ı Şa'rânî hazretleri, Abdülkâdir Deştûtî hazretleri ile çok görüştüğünü, yirmi seneden fazla sohbetlerine devam ettiğini, sohbetlerine ilk kavuştuğunda, genç ve bekâr olduğunu bildirerek şöyle anlatır: "Bir defasında yanında bulunuyordum. Bana; "Allahü teâlâya tevekkül ederek evlen! Muhammed bin Annân'ın kızını al. O kız, sâliha bir kızdır. Sana münâsibdir" dedi. Ben dedim ki: "Efendim! Benim dünyalık bir şeyim yok ki, nasıl düğün yapıp evleneyim?" Bana; "Sana âit olan şu kadar para var ya, o, inşâallah sana yeter" buyurdu. Benim, kardeşimin oğlunda o kadar param vardı ve hocamla konuşurken o parayı unutmuştum. O, kerâmet olarak bunu anladı ve bana böyle söyledi.

Bu sırada öğle ezanı okunuyordu. Bir ara ortalıktan kaybolan hocam Deştûtî, bir zaman sonra geri geldi. Orada bulunan ba'zı kimseler, onu namaz kılarken görmedikleri için merak ediyorlardı. Onların bu tereddüt ve endişelerini kalb gözüyle anlayıp, bana; "Benim, namazı kılıp kılmadığımı merak ediyorlar değil mi? Hiçbir namazımı terkettiğimi hatırlamıyorum. Lâkin biz, namazımızı çeşitli yerlerde kılıyoruz. Bugünkü öğleyi nerede kıldığımızı Muhammed bin Anan biliyor. Ona sor" buyurdu. Daha sonra Muhammed bin

Anan ile görüştüğümüzde, o günkü târihi söyleyerek, öğle namazını nerede kıldıklarını sordum ve hocamın sözünü hatırlattım. Buna cevaben; “Abdülkâdir Deştûtî doğru söylemiş. O namazı çeşitli yerlerde kılar. Kerâmet sahibi olduğu için, Allahü teâlânın izni ile bir ânda çeşitli yerlere gidebilir. O gün öğle namazını, İskenderiyye yakınlarında bulunan Remle beldesindeki Beyaz Câmi’de kıldı” dedi.”

Bir kimsenin hidâyete kavuşmasının başka insanların elinde olmadığını, bize düşen vazîfenin, doğruyu anlatmak olduğunu, Allahü teâlâ o kimsenin hidâyete kavuşmasını murâd etmiş ise ve bunda da bizi vesile kılmış ise, bunun çok büyük ni’met olduğunu bildirirdi. “Her kim: saadeti, Allahü teâlâdan başka bir kimsenin elindedir dese, yalan söylemiş olur” buyururdu. Bununla beraber, evliyâlık yolunda ilerlemiş olan büyükler, açık olan kalb gözleri ve firâset nûrları ile, ba’zı kimselere hidâyet nasîb olacağını anlayıp, onlarla ilgilenir, alâkadar olurlar, dışarıdan gören ve bu inceliği anlıyamıyan başkaları da, bu hâle hayret ederler.

Abdülkâdir Deştûtî (radıyallahü anh), hıristiyan bir kimsenin yanına sık sık gider, o kimsenin yanında bir müddet kalırdı. Başkaları da, bu zâtın bu hâline hayret ederler, böyle bir zâtın, hıristiyan bir kimsenin yanına gidip gelmesine ma’nâ veremezlerdi. Bu durum bir müddet devam ettikten sonra, o hıristiyan kimse, Deştûtî’nin (radıyallahü anh) delâleti ile müslüman olmakla şereflendi. Müslüman olduktan sonra İslâmiyete çok güzel uydu.

Abdülkâdir Deştûtî hazretlerinin vefâtı yaklaştığında, ağlaması, ağlayarak ve sızlıyarak Allahü teâlâya yalvarması çok arttı. Kabirleri hazırlayan (kazan) kimseye; “İşini yapmakta acele et. Zira vakit çok yaklaştı” buyurdu. Ertesi gün de vefât etti.

İmâm-ı Şa’rânî (radıyallahü anh), Şeyh Sâlih Rıfâî’nin babasından naklederek haber verdiği bir menkıbeyişöyle anlatır: “Kar gölü kenarında, Deştûtî ile bir Cum’a günü, Cum’a namazı kılacaktık. Ezan okundu. Cum’a namazının farzına başlayacağımız sırada, hocam Deştûtî’nin başını önüne eğerek) kolunun yeni ile gözlerini kapatarak ba’zı hareketler yaptığını gördüm. Bu hâle çok teaccüb ederek merak ettim. Bu düşünceler içinde namaza durduk. O düşünce bende hâlâ devam ediyordu. Namaz içinde birden kendimi, Mekke-i mükerremede, Harem-i şerîfde gördüm, İmâmın arkasında namaz kılıyordum. Namazdan sonra baktım. Orada hocam Deştûtî’yi göremedim. Sonra Kâ’be-i muazzamayı tavaf edip, sa’y yapılan yere çıktım. Orada çarşı kurulmuştu. Çarşıdan, üç tane ufak ufak karpuzlardan alıp cebime koydum. “Ben şimdi hocamın bulunduğu Mısır diyarına nasıl döneceğim?” diye merak ederek yürüdüm. Birkaç adım atmıştım ki, birden kendimi, hocamın namaz kıldırdığı câmide gördüm. Kendisi de orada idi. Beni görünce tebessüm etti. Ben daha hiçbir şey anlatmadan; “Yanında bulunanları (küçük karpuzları) gizle. Bu hâlini, ben hayatta olduğum müddetçe kimseye anlatma” buyurdu. Ben anladım ki, o, zâhiren başka yerlerde görünse bile hakîkatte mübârek yerlerde bulunuyor ve namazları oralarda kılıyordu. Ba’zan da, hem zâhiren hem de bâtınen gidip, namazını o mübârek yerlerde kılardı. Bu hâdiseden sonra, benim ona olan muhabbetim ve bağlılığım daha da arttı. Bu hâdiseyi de onun sağlığında kimseye anlatmadım.”

Memlûk sultanlarından Sultan Kaytbay, Abdülkâdir Deştûtî hazretlerini çok sever, hürmet ve edebde kusur etmemeye çalışırdı. Atına binip giderken, yolda Deştûtî’yi görse, derhâl atından iner ve onu bindirirdi. Onun nasihatlerine uyar, bu sebeble de gayet rahat ederdi.

Sultan Kaytbay, ba’zan gazâlarında (muharebelerinde) zor durumda kaldıkça Deştûtî’den imdâd ister, o da, Allahü teâlânın izni ile askerin arasında görülür, düşmana hücum ederdi. Böylece, diğer askerlerin şevki artar, coşarak hamle yaparlar, nihâyet zafer elde edilirdi. Araştırdıklarında, Deştûtî’nin memleketinde bulunduğunu öğrenirler, harb meydanında aralarında bulunmasının, onun bir kerâmeti olduğunu anlarlardı.

Rivâyet edilir ki, Abdülkâdir Deştûtî (radıyallahü anh), birgün Sultan Kaytbay ile birlikte otururken, Deştûtî’nin elbisesine sinekler konmuştu. Latife yoluyla sultâna dedi ki: “Şu sineklere söyle de, benim üzerimden gitsinler.” Kaytbay dedi ki: “Efendim! Sinekler benim sözümden ne anlarlar. Ben onlara nasıl anlatabilirim?” dedi. Bunun üzerine Abdülkâdir Deştûtî hazretleri buyurdu ki: “Sen nasıl sultansın ki, sineklere dahî sözün geçmiyor?” Ya’nî, bunu söylerken nükte yolu ile; “Dünyâ sultanlığına güvenme. Bu her ne kadar yüksek görünüyor ise de, sineklerin bile kendisine itaat etmediği bu sultanlığa sultanlık denir mi? Buna aldanıp gurûrlanmamak lâzımdır” demek istedi.

Bundan sonra; “Ey sinekler, üzerimden ayrılınız” dedi. Bu söz üzerine sinekler üzerinden ayrılıp gittiler.

Bu hâdiseden çok ibret alan Sultan Kaytbay, hakiki sultanların bu büyükler olduğunu, onlara tâbi olmakla şereflenen bir çöpçünün, o büyükleri tanımak nasîb olmayan sultanlardan kat kat daha kıymetli olduğunu daha iyi anladı.

Abdülkâdir Deştûtî’nin Allahü teâlâya ve Resûlullah (aleyhisselâm) efendimize olan aşkı, bağlılığı pekçok idi. Bu aşk ile adetâ yanıp tutuşur idi. Bu aşk ile, bir sene yavaş yavaş yürüyerek, yalın ayak, büyük bir edeb ve huşû’ içerisinde hacca gitti. Harem-i şerîfe ulaştığında gözyaşları ile Kâ’be-i muazzama eşiğine kapandı ve eşiğe yanağını koyarak kendinden geçti. Öyle ki, üç gün kendine gelemedi.

Rivâyet edilir ki, Abdülkâdir Deştûtî’nin talebelerinden iki zât, birgün yemîn ederek bildirdiler ki: “Dün gece hocam benim yanımda idi.” Yalan söylemiyecekleri iyi bilinen bu iki kimsenin, bu şey için yemîn etmeleri herkesi hayrette bıraktı. Bu mes’ele Celâleddîn-i Süyûtî hazretlerine arzedilince, o da Abdülkâdir Deştûtî’ye haber gönderip ve bu mes’eleyi de anlatarak hikmetini suâl ettiğinde, Abdülkâdir Deştûtî cevap olarak buyurdu ki: “Talebelerimden iki tanesinin öyle söylediğini bildiriyorsunuz. Dört tanesi de geceleyin yanlarında olduğumu bildir-seler, doğru söylemiş olurlardı, yalan olmazdı.” Celâleddîn-i Süyûtî (radıyallahü anh), Abdülkâdir Deştûtî’nin bu sözü üzerine buyurdu ki: “Her ikisi de yalan yere yemîn etmiş olmazlar.”

Bundan sonra Celâleddîn-i Süyûtî, evliyânın hâlleri, tavırları, durumları hakkında bir risale te’lîf edip, orada evliyânın Allahü teâlânın izni ile bir ânda başka yerlerde görülebileceğini uzun uzun îzâh etti ve bu konuda, İbn-üs-Sübkî, Sadreddîn-i Konevî, Abdülgaffâr el-Kavsî ve Yâfi’î gibi meşhûr zâtların sözlerini de uzun uzun anlattı.

Abdülkâdir Deştûtî (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Dünyâya âit olsun, âhırete âit olsun, bütün işlerinde Allahü teâlâdan başka hiçbir şeye iltifât etmemeni, O’ndan başka hiçbir şeye güvenmemeni sana tavsiye ederim. Bütün işler, Allahü teâlânın emri ve dilemesi ile olur. O hâlde sen, işleri takdîr edip yaratana dön. O’na yönel ve O’ndan başka hiçbir şeyin rızâsını O’nun rızâsından üstün tutma.”

“Bir kimsenin kalbinde Allahü teâlânın heybeti, azameti, korkusu yerleşince, işlerin zorluğu, meşakkatli olması o kimseden uzaklaşır. Ya’nî, işler o kimseye meşakkatli ve güç gelmez. O kimse öyle bir hâle gelir ki, bütün belâ ve sıkıntılar, ona iki rek’at namaz kılmaktan daha ehven (kolay, hafif) gelir.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 138

2) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 95

3) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-4, sh. 300

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 299

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 129

DURSUN BİN HACI MURÂD

Kânunî Sultan Süleymân devri âlim ve müderrislerinden. Taşköprü kasabasından Hacı Murâd adında sâlih bir zâtın oğludur. Doğum târihi bilinmemektedir. 966 (m. 1558) senesinde vefât etti. 976 (m. 1568) senesinde vefât ettiğini söyleyenler de vardır.

Bir müddet zamanının büyük âlimlerinin hizmetinde bulundu. İlim öğrenmeye çok kabiliyetli idi. Hâşiyeci Sa’dî Efendi ve Kemâl Paşa-zâde’nin yanında dokuz sene ilim tahsil etti. Dînî ilimlerde hayli bilgi sahibi oldu. 942 (m. 1535) senesinde, Edirne’deki Beylerbeyi Medresesi’ne müderris ta’yin edildi. 945 (m. 1538) senesinde Kâdı Hüsâm Medresesi yaptırılınca, buraya müderris ta’yin edildi. 957 (m. 1550) senesi Receb ayında, Ebüssü’ûd-zâde Muhammed Çelebî yerine Güzelce Kâsım Paşa Medresesi’ne müderris oldu. 963 (m. 1555) senesinde Şah Efendi yerine Üsküdar’daki Mih-rimah Sultan Medresesi’ne ta’yin edildi. 966 (m. 1558) senesinde, Kınalı-zâde Ali Efendi yeni kurulan Süleymâniye medreselerinden birine ta’yin edilince, Sahn-ı semân Medresesi’ndeki yeri boşaldı. Dursun bin Hacı Murâd Efendi, o zamanın büyük âlimlerinden olan Hâmid ve Abdülkerîm-zâde efendiler tarafından üç ilimden imtihan edildi. Bu imtihanı kazandığı gibi; tefsîr, Hidâye ve İbn-i Melek kitapları üzerinde risaleler

yazdı. Akranlarından daha fazla bilgi sahibi olduğunu isbatladı. Bunun üzerine, boş bulunan Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta’yin edildi. O sene hastalandı. Bir müddet hasta yatuktan sonra. Zilhicce ayında vefât etti. Sahn-ı semân Medresesi’nde boş kalan yerine, Molla Efendi ta’yin olundu.

Fazilet ve ilim sahibi, sâlih bir kimse idi. Abdülbâkî ve Feyzî Abdullah adlarında iki oğlu vardı. “Sadruşşerî’a”ya haşiye yazmıştır.

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 15

2) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 254